

विषयानुक्रम

(१)	प्रथम विनयाप्ययनम्
मूलसूत्र गाथा ४८
विशुद्धिनी गाथा-१४	पृष्ठ १	शी १०४
(२)	परिगृहाप्ययनम्
मूलसूत्र गाथा ४९
विशुद्धिनी गाथा १४१	"	१०५ शी २०७
(३)	चतुरङ्गीयाप्ययनम्
मूलसूत्र गाथा १६
विशुद्धिनी गाथा १७७	"	२०८ शी २१०

किंचिद्वक्तव्यम् ॥

आ श्री उत्तराध्ययन ग्रंथની आवश्यकता घणा वखत થયાં હતી પરંતુ કાગલની મોંઘવારીને લઈને પ્રકાશન થઈ શકતું નહોતું. આ ગ્રંથ ઉપર અનેક ટીકાઓ-વૃત્તિઓ પૂર્વાચાર્યોં લેખી છે જેમાં શ્રી ભાવવિજયજીગણિ, શ્રી લક્ષ્મીવલ્લભસૂરિ, શ્રી જય-કીર્તિસૂરિ અને શ્રી કમલસંયમી આટલી ટીકાઓ તો પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ છે. આ ગ્રંથની વૃત્તિના કર્તા શાસનપ્રભાવક વાદીવેતાલ શ્રી શાંતિસૂરિજી છે. વૃત્તિકાર-ઘણા પ્રાચીન વખતમાં થયેલા છે તેમજ આ વૃત્તિને ચૌદપૂર્વઘર શ્રીમદ્ ભદ્રવદ્ધુસ્વામિ કૃત નિર્યુ-ક્તિની ગાથાઓ તથા સંસ્કૃતમાં છાયા આપીને વિશેષ સુલભ વગવેલ છે અને વીજી ટીકાઓ કરતાં આ ટીકાની મહત્તા પણ વિશેષ છે. પ્રથમ આ ટીકા શ્રીયુત્ત્વ દેવચંદ લાલભાઈ જેન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ તરફથી ત્રણ ભાગમાં પ્રસિદ્ધ થયેલ અને તે ગ્રંથને મુદ્રિત થયે લગભગ પચીસ વર્ષનો ટાઈમ થઈ ગયેલ છે અને એક પણ પ્રતિ દશગુણી કિંમતે પણ પૂર્વે મલતી નહોતી, અને હાલમાં પણ મલતી નથી. આથીજ અભ્યાસીઓ લાભ લઈ શકે તે હેતુથી મારા મુદ્રણાલયમાં આ ગ્રંથ છાપવાની મેં શરૂઆત કરી. પ્રથમ ભાગ છપાઈ ગયા વાદ એક નકલ પૂણ્યપન્યાસપ્રવર શ્રી ચંદ્રસાગરગણીન્દ્ર મહારાજને વડોદરા મુકામે મોકલવામાં આવી હતી તેમને આ પ્રતિઓની જરૂરીયાત જાણીને વિગેષ ઉપયોગી લાગતાં તમામ પ્રતો ખરીદીલેવા માટે મધ્યભારત-માલવા પ્રાંતીય ઉચ્ચ-નની શ્રી રૂપમદેવંજી છગનીરામજીની પેઢીના સંચાલકોને સંવોધન કર્યું અને તમામ પ્રતો તે પેઢી તરફથી ખરીદાઈ જતાં ગ્રંથની લગભગ પહર કિંમત રાખી વેચાણ કરવાનું નક્કી થતાં આ ગ્રંથનો પ્રથમ ભાગ જેમાં ત્રણ અધ્યયન આવેલાં છે તેની કિંમત રૂ. ૬-૦-૦ રાખી વેચવા માટે મારા મુદ્રણાલયને તે કાર્ય સોંપવામાં આવ્યું છે. આ રીતે આ ગ્રંથ ત્રણ ભાગમાં સંપૂર્ણ થશે અને તે પ્રમાણે પ્રત્યેક ભાગની કિંમત રૂ. ૬-૦-૦ રાખવા નક્કી કરેલ છે.

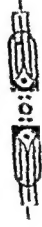

આ પ્રંથની શુદ્ધિ માટે મેં પ્રથમ છપાયેલ આવૃત્તિના આધારે ચપાશકિ ધ્યાન રાખી મુક્ક સીદીંગ કરેલ છે, પ્રથમાં ગુરુપત્રક ત્રીજા ભાગને અને આપવામાં આવશે. ૧૫ પંચાસપ્રથમ થી ચંદ્રસાગરસ્ત્રીના સદુપદેશથી આ પ્રંથની મુદ્રિત પ્રતિબો ઉપર ગુણાયેલ પેઢી તરફથી સ્વીકૃતિ નક્કી થતાં થીજો માગ મુદ્રણું કામ તરુ કરીને આપતા વર્ગમાં થીજો ભાગ મુદ્રણ કરવાનો મહારો માર્ગ જુદો કરી આપવાથી તેઓધીનો અને આ પ્રંથ છાપવા માટે અને મસલ કોપી સ્વનામપ્રમ્ય રોઠ થી રેયંચંદ લાલભાર પુસ્ત-કોશ્વાર જાતા તરફથી મહેલ દોવાથી તેમનો પણ ઉપકાર માનીને બંને વિષયું છું.

લિ. ચાતુભાર હીરાલાલ લાલન,
ડો. શરણી મુદ્રણાલય-ગોપીપુરા-ગુરુત.

पूर्वाद् द्यूतजिनभाषितश्रुतस्थधिरसन्दृष्टवानि
श्रुतकेवलेश्रीभद्रबाहुस्वामिसङ्कलितनिर्युक्तियुतानि
तलश्रीशान्त्याचार्ये विहितशिष्यहिताख्यदृष्टियुक्तानि

श्रीउत्तराध्ययनानि ।

शिवदाः सन्तु तीर्थया, विघ्नसङ्घातघातिनः । भवकूपोद्धृतौ चेपां, वाग् वरत्रायते नृणाम् ॥ १ ॥
समस्तवस्तुविस्तारे, व्यासर्षत्तैलवडाले । जीयात् श्रीशासनं जैनं, धीदीपोद्गीतिवर्द्धनम् ॥ २ ॥
यत्प्रभावादवाप्यन्ते, पदार्थाः कल्पनां विना । सा देवी संविदेनः स्तादस्तकल्पलोपमा ॥ ३ ॥

व्याख्याकृततामसिलयास्त्रविचारदाना, मृच्यग्रवेधश्रविया निगमस्तु तेषाम् ।

येन गान्धतारगूढविचित्रयग्रन्यादिमिद विहितोऽय ममापि गम्यः ॥ ४ ॥

अध्ययनानामेषां यदपि कृतश्चूणिषूचयः कृतिभिः । तदपि प्रवचनमक्तिस्तरयति मामत्र वृत्तिविक्षोः ॥ ५ ॥

इह खलु सकलवक्ष्याणमिदग्रन्थतः विनापममयाप्य विवेचनीय—यदुत महार्थोऽय मनोरथानामव्यपपभृतो भूरिप्रगमा तरोपचितपुण्यपरिपाकतो महानिधिरीय मयाऽधिगत, नथादि—अहति ससारमण्डलेऽस्मिन् मानसादिदण्डैरभिवन्द्यमानाः क-
नेष्टविदिशायौ महापुरीमिद मनुजगतियनुग्रविशन्ति जगत्त्रय, यदुग्रविदयाणि चाग्यामीदृर्देवरूपिकाः । इवाकृतगुहृतसम्भार
नेरीक्षितुमपि नैवं क्षमन्ने, विमन्न पुनरवाप्तुमिति ! पतदघामो सर्वथा वृत्तार्थोऽस्ति, तन्मयमिति चाग्याः स्तोत्रकारपत्तपोपकारेऽपि
रक्तिरिति नेदानीं युक्तं कदयंताः, किन्तु ! भवितव्यमुदात्ताशयेन, परोत्पकारपुर्विक्रिय च स्तोत्रकार प्रवृत्तिवदारादायतां व्यापयतीति
तोपकार एवादित, प्रवर्तितुमुचितम् । सन्ति चास्मिन् माहितमाहाराभ्याः समीहितसम्पादकाश्च मणय इव चरणकरणादिगोचराचा-
न्यज्ञानुयोगा, न चैत इदानीं सम्पादनाविदेतुं मिष्याव्यादिपिशाचदम्बनं धर्मकथात्मणेत्तरत्पयदानुयोगं स्तविधानमिषापराय
यद प्रदीप्तमन्त्रसै वा दातुं युज्यन्ते, इत्यारभ्यत उन्नताप्ययानुयोग—अत्र च न तपयिषकलादिपरिधानविकृता प्रेशयता प्रवृत्ति,
इत्यास्तद्व्यापकत्वाद्, व्याप्यस्य च व्यापकाविनाभावित्वात्, अतः प्रशापयप्रवृत्त्यवस्थात् फलयोगमहादसमुदावार्थानुयोगद्वारात्तद्वेदनिद-
केकमयोजनानि वाच्यानि । यच्च शब्दस्याप्रमाणत्पममिषाय तद्विधानस्यानर्थक्यमिद केचिदुक्तं, तदसामु, शब्दस्याप्रमाणत्वे त-
प्रमाणमूलकेन सकलव्यवहाराणांमुष्येदससहाय, उक्तं हि—“ लौकिकव्यवहारातोऽपि. यस्मिन् व्यपतिष्ठते । तत्र साधुव्यवधानं

व्यामोहोपनिबन्धनम् ॥ १ ॥ इति । तथा च शास्त्रादौ फलादिप्रतिपादिका पूर्वाचार्यगाथा- 'तस्स फलजोगमङ्गलसमुदायतथा तद्वेव
दाराहं । तन्मेयनिरुत्तिक्कमपयोयणाहं च वच्चाहं ॥ १ ॥' फलाभिलाषिणां च सकलप्रेक्षावतां प्रवृत्तिरिति प्रथमतः फलस्याभिधानं
तत्रापि किमिदं सम्वद्धमुतासम्बद्धमिति विचारत एव विपश्चितः प्रवर्तन्त इति तदनु योगस्य, इत्यादिक्रमप्रयोजनं सर्वत्र योज्यं,
तत्र फलं कर्तुः श्रोतुश्चाव्यवहितं विनैयानुग्रहो यथावदर्थविवोधश्च, व्यवहितं पुनरुभयोरपि तदुत्तरोत्तरगुणप्रकर्षप्राप्त्याऽपवर्गवाप्ति
रिति । योगः-सम्यग्वा; स च हेतुतः फलतश्च, तत्र हेतुत उत्तराध्ययनानुयोगस्य साक्षात्कृतधर्माणाः सूत्रकृत एव यथास्वं प्रणेतारः
ततस्तदवबोधिततदर्थान्ताच्छिष्याः ततोऽपि तद्विनैयास्तावद् यावद्भगवान् भद्रबाहुः ततो भाष्यकृतस्ततश्चूणिकृतः ततोऽपि वृत्तिकृतो याव-
दसद्गुरुव इति गुरुपर्वकमलक्षणः । फलतस्तूपायोपेयभावरूपः अभिहितफलस्योपेयत्वात् प्रस्तुतानुयोगस्य च तदुपायत्वादिति । मन्नाति-
विनाशयति शास्त्रपारगमनविघ्नान् गमयति-प्रापयति शास्त्रस्थैर्यं लालयति च-श्लेषयति तदेव शिष्यप्रशिष्यपरम्परायामिति मङ्गलं, यद्वा
मन्यन्ते अनपायसिद्धिं गायन्ति प्रबन्धप्रतिष्ठितिं लान्ति वाऽव्यवच्छिन्नसन्तानाः शिष्यप्रशिष्यादयः शास्त्रमसिन्निति मङ्गलम्, आदि-
मध्यावसानवर्तिनस्तस्योक्तगर्थप्रसाधकत्वेन प्रसिद्धत्वात्, उक्तं हि- "१तं मङ्गलमार्हप मज्जे पज्जंतद य सत्थस्स । पढमं सत्थ-
स्सविग्घपारगमणाय निद्दिट्ठं ॥ १ ॥ तस्सेव उथिज्जत्थं मल्लिमयं अंतिमं च तस्सेव । अब्बोच्छित्तिनिमित्तं सिस्सपसिस्साइवंसस्स
॥ २ ॥" तच्च नामादिचतुर्भेदं, तत्र मङ्गलमिति नामैव नाममङ्गलं, स्थापनामङ्गलं मङ्गलाकारं, मङ्गलानि च दर्पणादीनि, यथोक्तम्-
इति, द्रव्यभावमङ्गले ॥ १ ॥

३८१ ॥ १ ॥

व्युत्पन्नं भवति । ननु (दार) मेदनिक्रमप्रयोजनानि च वाच्यानि ॥ १ ॥ अव्यवच्छिन्ति ।

प्रथमं शास्त्रस्याविज्जिपासनाय । प्रथमे पर्यन्ते च शास्त्रस्य ॥ १ ॥ तत्सर्वं तु स्वयं निदिष्टम् ॥ १ ॥

निमित्तं दिव्यप्रशियाः किं ॥ २ ॥ ३ दूषणं भद्रासनं वर्धमानो वरकण्ठो मत्स्यः श्रीवत्सः ।

रथावदयकगाध्यानुगततोऽप्ययोरुद्धे । तद्य चेद भावमद्वैतमाधिपार तद्य एतमप नन्दिरूपचात् तस्य नन्दिरूप्यापूश्व याच्य
 सचानुयोगस्य अपवादत उन्नेनेनापि यदाऽनुयायास्तदा मारत वादिमङ्गलं संनोमा विष्णुमुफरसत धाणमारसस त्ति धणमारप्रहणं
 मध्यमद्वैतं, कथिते नयरे राया इत्यादिनाऽनगारगुणवचनम् य एवमद्वैतम् इर पाउकरे बुदे' इत्यादिना पुताधमिधान । त
 मुदायो वर्णनरुपाययवोकाप्ययनकदम्यकारमवथतस्कधरूपस्तम्यामिधेयोऽर्थं समुदायार्थं स चेद धर्मवयामक, विनयतस्त्वैन
 पदमे धिणमो' इत्यादिना निर्दुल्लिकार पद वक्ष्यति । द्वागणीति प्रकमादनुयोगद्वारापि तत्र चागुगतमनुरूप या धृतस्य रदे
 नाभिधेयेन योजनं—तम्यपदे तस्मिन् पाऽनुक्तोऽनुक्तो या योग धृतस्येकमिधानम्यापातोऽनुयोग, तदुक्तम्—'अधुनायणमणु
 जोगो सुयसत नियक्षण जममिधेयेन । यावतो या जोगो जो मणुरूवोऽनुक्तो पा ॥ १ ॥ तस्य द्वापणि-इपकमादीनि अनुयोग
 द्वापणि तानि तद्देवनिदिक्रमप्रयोजनानि च 'तचसयणे पदम मिल्यत्र वक्ष्याम । माद—प्रतुतोऽयमुत्तराध्ययनानुयोग, तत्र
 किमेनापुत्तराध्ययनाभ्यस्तमज्ञानि श्रुतस्कध धतस्य या अध्ययनमध्ययपानि देदेशक उद्देशणा ? उच्यते नाह नाहानि धृतस्त्वयो
 न धृतस्यग्या भाष्ययनमध्ययनानि नादशमो नादशका इति । अस्य च नामनिधेये 'उत्तराध्ययनधतस्य' इति नाम ततो
 सरं निदेशनमध्ययन धतस्यपद्य तत्रोत्तरनिधेयमिधानापाद मगयान् त्रियुल्लिखतः—
 'नाम द्ययणा दपिए लिख दिसा तावलि त पद्यव । पदकारसचयपहाणमापनगणजओ भाये ॥ १ ॥ नि०

१ अनुयोजनमनुयोग एवस्य विज्ञेयन मदभिपयैव । म्याजो वा योयो योऽनुक्तो नुक्तो वा ॥ १ ॥
 २ कथयितव्यमणमो नुक्त धममणुजोगोपदिष्ट । उत्तराध्ययनमनुयोग गुरुपहाणमुद्देशेन ॥ १ ॥ एतेषा म्या 'नैनिधुकिमुक्तके' इत्येते न च म्याकन्त्ये

तुमेति अनुपपन्नित्वयोःसंविदरे (इतप्रवचनमणमो कथे धर्मानुयोग यहीतम् । उत्तराध्ययनमनुयोग मुक्तेऽध्यापारेण) इति एवमरणं हेतव

व्याख्या—इह च सुपो यत्रादर्शनं तत्र सूत्रत्वेन छान्दसत्वात् लुक् । तथोत्तरनिर्देशप्रस्तावात् सूचकत्वात्सूत्रस्य 'कमउत्तरेण
 पगय' मित्युत्तरश्रवणाच्च 'नामं' ति नामोत्तरं 'उवणं' ति स्थापनोत्तरमित्याद्यभिलापः कार्यः । तत्र नामोत्तरमुत्तरमिति नामैव
 यस्य वा जीवादेरुत्तरमिति नाम क्रियते, स्थापनोत्तरमक्षादि, उत्तरमिति वर्णविन्यासो वा, द्रव्योत्तरमागमतो ज्ञाताऽनुपयुक्तो नो-
 आगमतो ज्ञातीरभव्यशरीरे तद्व्यतिरिक्तं च, तत्र तद्व्यतिरिक्तं त्रिधा—सचित्ताचित्तमिश्रमेवेन, तत्र सचित्तं पितुः पुत्रः, अचित्तं
 क्षीरात् दधि, मिश्रं जननीशरीरतो रोमादिमदपत्यम्, इह च द्रव्यपर्यायोभयात्मकत्वेऽपि वस्तुनो द्रव्यप्राधान्यविवक्षया पित्रादेरू-
 र्वर्भवन्नतश्च पुत्रादीनां द्रव्योत्तरत्वं भावनीयं, क्षेत्रोत्तरं मेवाद्यपेक्षया यदुत्तरं, यथोत्तराः कुरवः, यथा पूर्वं शालिक्षत्रं तदेव पश्चादि-
 ध्वर्भवन्नतश्च पुत्रादीनां द्रव्योत्तरत्वं भावनीयं, क्षेत्रोत्तरं मेवाद्यपेक्षया यदुत्तरं, यथोत्तराः कुरवः, यथा पूर्वं शालिक्षत्रं तदेव पश्चादि-
 भुक्षेत्रं, दिगुत्तरमुत्तरा दिग्, दक्षिणदिगपेक्षत्वादस्य, तापक्षेत्रोत्तरं यत्तापदिगपेक्षयोत्तरमित्युच्यते, यथा-सर्वपासुत्तरो मन्दराद्रिः,
 प्रज्ञापकोत्तरं यत् प्रज्ञापकस्य वामं, प्रत्युत्तरमेकदिगवस्थितयोर्देवदत्तयज्ञदत्तयोर्देवदत्तात् परे यज्ञदत्त उत्तरः, कालोत्तरः समयादाव-
 लिका आवलिकातो मुहूर्तमित्यादि, सञ्चयोत्तरं यत्सञ्चयोपरि, यथा धान्यराशेः काष्ठं, प्रधानोत्तरमपि त्रिविधं-सचित्ताचित्तमिश्रमेदात्,
 सचित्तप्रधानोत्तरमपि त्रिविधं, तद्यथा—द्विपदं चतुष्पदमपदं च, तत्र द्विपदमनुत्तरपुण्यप्रकृतितीर्थकरनामाद्यनुभवतः तीर्थकरः,
 चतुष्पदमनन्यसाधारणशौर्यैर्धैर्यादियोगतः सिद्धः, अपदं रम्यत्वसुरसेव्यत्वादिभिर्जात्यजाम्बूनदादिमयी जम्बूद्वीपमध्यस्थिता सुद-
 र्शनाजम्बूः, अचित्तमचिन्त्यमाहात्म्यश्चिन्तामणिः, मिश्रं तीर्थकर एव गृहस्थावस्थायां सर्वालङ्कारालङ्कृतः, दानोत्तरं केवलज्ञानं, विली-
 नसकलावरणत्वेन समस्तवस्तुसमावाभासितया च, यद्वा श्रुतज्ञानं, तस्य स्वरप्रकाशकत्वेन केवलादपि महर्दिकत्वात्, उक्तं च--
 " १ सुयणाणं महिद्दीयं, केवलं तयणंतरं । अण्णो य परेसि च, जम्हा तं परिभावणं ॥ १ ॥ ति, क्रमोत्तरं क्रममाश्रित्य यद्भवति,
 तच्चतुर्विधं—द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतो भावतश्च, तत्र द्रव्यतः परमाणोर्द्विप्रदेशिकः ततोऽपि त्रिप्रदेशिकः एवं यावदन्त्योऽनन्तप्रदे-

शिक स्मय, क्षयत एकप्रदेशागगाडात् द्विप्रदेशायगाढा ततोऽपि त्रिप्रदेशायगाढ एवं यावत्पञ्चानयत्वं सत्स्वयेयप्रदेशायगाढ, कालत एकसमयस्थिते द्विसमयस्थिति ततोऽपि त्रिसमयस्थिति, एव यावत्सत्वेयसमयस्थिति, भावत षड्गुणरज्ज्वात् द्विगुणष्टपञः ततोऽपि त्रिगुणरज्ज्वा एवं यावदन्तगुणरज्ज्वा, यतो वा-क्षायोपशमिकारिभाषादनन्तरं य क्षायिकारिर्भवति, 'गणपद्यो' स्ति गणपन्त उत्तरमेककाद् द्विकस्ततोऽपि त्रिक एव यावच्छीर्षोद्देशिका, मायोत्तरं क्षायिको भाव, तस्य वेचलज्ञानदर्शनाद्यात्मकत्वेन स्वकलैदयिकादिभाषप्रधानतयाद् । आह-एवमस्य प्रधानोत्तर एवान्तर्भाषादयुक्तं भेदेनाभिधानं, यतोयमल्पमिदमुच्यते, एवं हि नामादिचतुष्टय एव सर्वनिश्चयानामन्तर्भाषाप्रदेयानिमित्तेय, तत्र एतन्मयं च यवामादिचतुष्टयस्थितिरिति भाषां तच्छिष्यमतिव्युत्पाद नार्थं सामान्यविशेषयोर्भाषात्मकत्वव्यापनार्थं च सर्वेयस्त्वनामिति भाषनीयमिति नागार्थः ॥ १ ॥ एतानेकधोस्ततमिधानेऽपि प्रमोत्तर मेयधिकारिव्यति, विषयज्ञाने च विषयी सुज्ञानो भवति इति मन्यानो यत्रास्य सम्भवो यत्र व्यासम्भवो यत्र बोधय तदेवाह—

जहण्ण सुत्तर खलु उभोस वा अणुत्तर होद । सेसाइं उत्तराइं अणुत्तराइं च नेपाणि ॥ २ ॥ नि०

व्याख्या-जगन्मय सोत्तरं खलु' अयथाण्ये, सोत्तरमेव उभोस' इति अट्ट, पादाध्वन्येयकाटादंस्य मिश्रममत्वाद् अनुस्तरमेव भ वति नेपाणि' मध्यममिति 'उत्तराणि' इति अर्शत्रादित्वेनाजन्तत्वात् अनुस्त्रोपादोषत्वं न अनुस्तराणि च नेपाणि । द्रव्योषमोत्तरा दीनि हि जगन्मान्येकप्रदेशिकादीनि उपरि द्विप्रदेशिकादिवस्तुयन्तात्मावात् सोत्तराण्येव, तदपराण्येव तेना जगन्मयत्वात्, उत्तराणि त्वन्यानन्तप्रदेशिकादीन्यनुस्तराण्येव तदुपरि परस्व'तताभावाद्, अन्ययोत्तरादृष्टायायोगात्, मध्यमानि तु द्विप्रदेशिकादीनि त्रिप्रदेशि काद्यपेक्षया सोत्तराणि एकप्रदेशापेक्षया त्वनुस्तराणि, उपरितमयस्त्वेत्येव सोत्तरत्वात् इति भाषार्थः ॥ २ ॥ उत्तरमन्यनेकविषयत्वेन येनात्र प्रष्टुन तदाह—

कमउत्तरेण पगयं आयास्सेव उवरिमाइं तु । तम्हा उ उत्तरा खलु अज्झयणा हुंति णायब्बा ॥ ३ ॥ नि०

व्याख्या—कमपेक्षमुत्तरं क्रमोत्तरं, शाकपाथिवादित्वान्मध्यपदलोपी समासः, तेन 'प्रकृतम्' अधिकृतम्, इह च क्रमोत्तरेणेति भावतः क्रमोत्तरेण, पतानि हि श्रुनात्मकत्वेन क्षायोपशमिकभावरूपणि तद्रूपस्यैवाऽऽचाराङ्गस्योपरि पठ्यमानत्वेनोत्तराणीत्युच्यन्ते, अत एवाह—'आयास्सेव उवरिमाइं'ति एवकारो भिन्नक्रमः, ततश्चाचारस्योपर्येव-उत्तरकालमेव 'इमानी'ति हृदि विपरीवर्तमानतया प्रत्यक्षाणि, पठितवन्त इति गम्यते, 'तुः' विशेषणे, विशेषश्चायं यथा-शय्यम्भवं यावदेव क्रमः, तदाऽऽतस्तु दशवैकालिकोत्तरकालं पठ्यन्त इति 'तम्हा उ'ति 'तुः' पूरणे, यत्तदोश्च नित्यमभिसम्बन्धः, ततो यस्मादाचारस्योपर्येवेमानी पठितवन्तस्तस्माद् 'उत्तराणि' उत्तरशब्दवाच्यानि, 'खलुः' वाक्यालङ्कारेऽवधारणे वा, तत उत्तराण्येव 'अध्ययनानि' विनयश्रुतादीनि भवन्ति 'ज्ञातव्यानि' अवबोध्यन्ति प्राकृतत्वाच्च लिङ्गव्यत्यय इति गार्थः, ॥ ३ ॥ आह—यदाचारस्योपरि पठ्यमानत्वेनोत्तराण्यमूनि, तत्किं? यत पंचाचारस्य प्रसूतिरेयामपि तत एव अभिधेयमपि यदेव तस्य तदेवोक्तान्यथेति? संशयापनोदायाह—

अंगपभवा जिणभासिया य पत्तेयवुद्धसंवाया । बंधे मुक्खे य कया छत्तीसं उत्तरज्झयणा ॥ ४ ॥ नि०

व्याख्या—अङ्गाद्-दृष्टिवादादेः प्रभव-उत्पत्तिरेयामिति अङ्गप्रभवानि, यथा परीयहाध्ययनं, वक्ष्यति हि—^१"कम्मप्पवायपुब्बे सत्तरे पाहुडंमि जं सुत्तं । सनयं सोदाहरणं तं चेव इहंमि णायब्बं ॥ १ ॥" जिनभाषितानि यथा द्रुमपत्रपुष्पिकाध्ययनं, तद्धि समुत्पन्नकेवलेन भगवता महावीरेण प्रणीतं, यद्वक्ष्यति—^२"रंणिस्साण भगवं सीसाणं देइ अणुसट्ठि"ति, 'चः' समुच्चये, प्रत्येकबु-

१ कर्मप्रवादपूर्वं सप्तदशे प्राप्नुते यस्त्रयम् । सनयं सोदाहरणं तदेवेह्यपि ज्ञातव्यम् ॥ १ ॥ २ तन्निश्चया भगवान् शिष्येभ्यो ददात्यनुशास्तिम् ।

अथ स्यादथ प्रयेकबुद्धस्यैव तस्मादुत्पत्त्यानीति चेत् तत्र प्रयेकबुद्धा-कपिलादयः तैस्य उपपत्तानि, यथा पाणिनीयाचार्येण,
वक्ष्यति हि—१ 'धम्मद्वया गीय' इति हि कपिलेनेति प्रथमं, सत्त्वात्-भक्तप्रद्योतसत्त्वस्वरूपस्तत् उपपत्तानि, यथा—अश्विगीतमीय,
वक्ष्यति च २ 'गीतमवेसीधो य सयायसमुद्दिंयं तु जग्देय' इत्यादि । ननु स्वयंपरिचरितान्येवैतानि, यत् आह वृजिदृत्-१ "मुचे
उववेया तस्म तेत्तिपाइ पण्णगसहसमा प्रीर्यकानि चामूनि तत्तथ जिनदेवितयादि न विगच्छते?, उच्यते, तयास्वित्तानामेव
जिनानिचसामिह इत्यर्थेन तदेवितयायुक्तमिति न विरोधः । इत्य-भातमकर्मणोरत्यन्तसंश्लेषस्तस्मिन्, मोह तयोरेषाऽऽस्य
नितक दूयभायस्तस्मिन् इतानि, कोऽभिप्राय ?-यथा यन्मो भवति यथा य मोक्षस्तथा प्रदंशंरानि, तत्र यन्मो यथा-५" आणामपि
इत्यकरोति "मोक्षे यथा—६ 'आणानिदेवकरोति आणाना यथाप्रममविनयो विनयश्च प्रदंशंते, तत्राविनयो मिथ्यावाच्यविनाश्रुतत्वेन
यन्मो यथा-७ 'आणानिदेवकरोति आणाना यथाप्रममविनयो विनयश्च प्रदंशंते, तत्र यन्मो यथा-५" आणामपि
मनादित्येवदर्शनायं, यदा 'कये मोक्षे य' इति वदन् पयकारार्थो मिथ्यामय, ततो यत्तस्य मति यो मोक्षस्तस्मिन् इतानि,
अनेतानाविमुक्तमनस्यपेक्षेदथ एव, तत्र हि मोक्षशब्दार्थानुपपत्तिं सफलानुष्ठानवैकल्यापत्तिश्च, किमेव कतिचिदेव?, मैत्याह—'एदं
विरोधे विनेयानुष्ठानं तत्पर्यायनिरोपानिदेवा धार—

१ पर्यायार्थं गीतम् । २ गौतमनेगीतवादतथ समुचितं तु कस्यादिदम् । ३ एदे स्वमिथ्याभावात्प्रथम इति । ४ यत्तय यत्तय विद्या भौतपत्तिकया वनयिकया
कनकया परिणामिकया चतुर्विधया बुद्धयोगेतात्तस्य तावन्ति प्रतीकैकसदृशानि । ५ आणानिदेवकरोति । ६ आणानिदेवकरोति ।

नामं ठवणज्झयणे दव्वज्झयणे य भावअज्झयणे । एमेव य अज्झीणे आपज्झवणेविथ तहेय ॥ ५ ॥ नि०

व्याख्या—'नामं ठवणज्झयणे'ति, प्रत्येकमध्ययनशब्दसम्बन्धाग्रामाध्ययनं प्रव्याध्ययनं यस्य मिश्रक्रमंत्वात्
 भावाध्ययनं च, तत्र नामस्थापनं गतार्थं, द्रव्याध्ययनमागमतो ज्ञातानुपयुक्तं, नोभागमतो ज्ञातानुपयुक्तं च पु-
 स्तकादिन्यन्तं, भावाध्ययनमागमतो ज्ञातोपयुक्तं, नोभागमतस्तु प्रस्तुताध्ययनान्येव, आगमैकदेशत्वावेवाम् । एवं चाक्षीणमायः
 सपणाऽपि च तथैव कोऽर्थः? --अध्ययनवेदान्यपि नामादिभेदभिन्नान्येव ज्ञेयानीति गार्थः ॥ ५ ॥ साम्प्रतं नामाध्ययनार्दीनि
 व्याख्यातुमाह--

श्रीणि प्रसिद्धान्येवेति मन्यमानो नियुक्तिकारः । निरुक्तिकारः । अजस्रयणमिच्छन्ति ॥६॥ नि०
अजस्रपस्साणयणं कम्माणं अवचओ उवचियाणं । अणुवचओ व णवाणं तम्हा अजस्रयणमिच्छन्ति ॥६॥ नि०
व्याख्या—‘अजस्रपस्स’ति, सूत्रत्वादध्यात्ममात्मनि, कोऽर्थः?—स्वस्वभावे, आनीयतेऽनेनेति आनयनं प्रस्तावादात्मनोऽध्ययनं,
निरुक्तिविधिना चात्माकारनकारलोपः, कुत एतदित्याह—यतः ‘कर्मणां’-ज्ञानावरणीयादीनाम् ‘अपचयः’-क्षयापगमोऽभाव इत्यर्थः;
‘उपचितानां’-प्राग्बुद्धानाम् ‘अनुपचयश्च’-अनुपचीयमानताऽनुपादानमितियावत्, ‘नवानां’-प्रत्यग्राणां, कोऽर्थः?—प्राग्बुद्धानाम्, प-
तनुपयुक्त्येति गम्यते, उपसंहारमाह-तस्मात् प्राग्बुद्ध्यध्ययमानकर्मभावेनाऽऽत्मनः स्वस्वभावानयनाद्धेतोः अध्ययनम् ‘इच्छन्ति’-अ-
भ्युपगच्छन्ति, पूर्वसूरय इति गम्यते, यद्वाऽध्यात्ममिति ब्रूढितो मनः, तच्च प्रस्तावात् शुभं, तस्याऽऽनयनमध्ययनम्, आनीयते वा-
च्यार्थः ॥ ६ ॥

निरुक्त्यन्तरेणैतदेव व्याख्यातमाह—
अहिगममंति च अत्या अणेण अहियं व णयणमिच्छंति । अहियं च माहु गच्छइ तम्हा अज्झयणमिच्छंति ॥ ७ ॥

इत्याख्या--अधिसम्पन्नं वा-परिच्छिन्नं वा 'भयं'-जीवादयः। अनेनापिक वा नयने-आपणमर्थादारमनि ज्ञानादीनामनेन
 रच्छन्ति, विद्वांस इति शेषः, 'अधिकम्'-भर्गलं शीघ्रतरमिति यापत्, 'घा'-सर्वत्र विदग्धार्थः। 'सप्तु' छि-साध्यति वीर्येयीमि-वि-
 शिष्टत्रियाभिरप्यर्गमिति साधु 'गच्छति'-यात्यर्थान्मुनिम्, अनेनेत्यत्रापि योग्यते, यस्मादेयोधे च तत् किमिल्लाह-तस्मादप्यय
 नमिच्छन्ति, निवृत्तविधिनाऽर्थनिवृत्तापरस्थादाऽस्य, अयतेतेर्वाऽधिपूर्वम्याप्ययनम्, रच्छ-तीति धामिधान सर्वत्र सद्गार्थाबाधया
 व्याख्याविद्वत्त्वाना पूर्वागर्गसम्मतत्वेनादुष्टत्वव्यापनार्थमिति गार्थायः ॥७॥ नामाक्षीणादित्रय प्रतीतमेवेति दृष्टान्तद्वारेण भाषाक्षीणमाह-

जह दीवा दीयस्यं पईप्पण सो च दीप्पण दीयो । दीयसमा आयरिया अप्पं च परं च दीयंति ॥ ८ ॥ नि०

व्याख्या--यथा दीपादीपदानं 'प्रदीप्यते'-ज्वलति सोऽपि ॥ दीप्यते दीपो, न पुनरन्याग्यदीपोत्पत्त्यापि क्षीयते, तथा किमि-
 त्याह-दीपसमा भाषायां 'दीप्यन्ते'-समस्तशास्त्रार्थविनिश्चयेन न्यत्र प्रचरन्ते 'परं च' शिष्य 'दीपयन्ति'-शास्त्रार्थप्रकाशनशक्तिपुर्कं
 कुर्वन्ति, एव च 'तारुष्यात् तद्व्यपदेशं' इत्याचार्यशब्देन धृतवाननेप्रोक्तं, भाषाक्षीणस्य प्रस्तुतारयस्तरयेव चाशययमम्मादिति
 गार्थायः ॥ ८ ॥ नामाऽऽद्यादयस्य सुबाना इति गार्थायं व्याचष्टे-

भाये पसन्थमियरो नाणाई कोहमाइओ कमसो । आउत्ति आगमुत्ति य लामुत्ति ॥ हुंति एगद्धा ॥ ९ ॥

व्याख्या--'भाये'-विचार्ये इति शेषः, प्रशस्तः मुक्तिपदप्रापकत्वेन 'एवर'-अप्रशस्तो भयनिबन्धनत्वेन, प्रथमादाया, किरुपः
 पुनरप्य दिविधोऽरीत्याह--'ज्ञानादि'-भाषिगन्धादज्ञानादिरिग्रहः, 'कोहमारयो छि-मकारस्यालाक्षितत्वात् प्रोधादिकः, भाषिग
 प्दानमानादिपीप्रह, 'कमसो' छि-भार्गत्वात् कमसः, किमुक्त भयति,--प्रशस्तो ज्ञानादि, अप्रशस्तः प्रोधादिः । एव च ज्ञानादेः,
 प्रोधादेः व्याप्यत्वमादाविपयत्वाद्भिषयविषयिणोरभेदेपचारेण व्यपते तमित्याय इति कर्मसाधनत्वेन वा, ज्ञानादिप्रशस्तभाषायायेदुत्पा-

आध्ययनमपि भावायः । 'तत्त्यभेदपर्यायेर्व्याख्ये'ति-पर्यायकथनमपि व्याख्याङ्गमिति पर्यायानाह—आय इत्यागम इति च लाभ इति च भवन्त्येकार्थिकाः शब्दा इति गम्यते, इति प्रत्येकं पर्यायस्वरूपनिर्देशार्थः, 'चः'-समुच्चय इति गाथार्थः ॥ ९ ॥ नामस्थापनाक्षपणे प्रसिद्धे इति द्रव्यक्षपणमाह—

पल्लित्यया अपत्था तत्तो उत्पिट्टणा अपत्थयरी । निष्पीलणा अपत्था तिन्नि अपत्थाइ पुत्तीए ॥ १० ॥ नि०
व्याख्या—'पर्यस्तिका'-प्रसिद्धा 'अपत्था'-अहिता, 'ततः'-इति पर्यस्तिकात उत्प्रावल्येन पिट्टना उत्पिट्टना-उत्पिट्टनकादिना कुट्टनोत्पिट्टना अपत्थयतरा, 'निष्पीडना'-अत्यन्तमावलनात्मिका 'अपत्था'-इति प्रस्तावादपत्थयतमा, सर्वत्र वस्त्रस्येति गम्यते, निगमयितुमाह—त्रीण्यपत्थयानि 'पोत्तीप'त्ति वस्त्रस्य, इह चाल्पाल्पतराल्पतमकालत आभिर्वैयद्रव्यं क्षप्यत इति पर्यस्तिकादीनामपत्थयपत्थयतरापत्थयतमत्वं द्रव्यक्षपणत्वं चोक्तम्, अपत्थयानीति च निगमनं सामान्यस्याशेषविशेषसंग्राहकत्वाददुष्टमिति गाथार्थः ॥ १० ॥

भावक्षपणरमाह—

अट्टविहं कम्मरयं पोरणं जं खवेइ जोगेहिं । एयं भावज्झयणं जेयव्वं आपुपुव्वीए ॥ ११ ॥

व्याख्या—'अष्टविधम्'-अष्टप्रकारं, क्रियत इति कर्म-ज्ञानावरणादि, रज इव रजो जीवशुद्धस्वरूपान्यथात्वकरणेन, इह चोपमावाचकशब्दमन्तरेणापि परार्थप्रयुक्तत्वात् अग्निर्माणवक इति बहुपमानार्थोऽवगन्तव्यः, कर्मरज इति समस्तं वा पदं, 'पुराणम्'-अनेकभवोपात्तत्वेन चिरन्तनं 'यत्'-यस्मात् क्षपयति जन्तुः 'योगैः'-भावाध्ययनचिन्तनादिशुभव्यापारः, तस्मादिदमेव भावरूपत्वात् क्षपणाद्देतुत्वाद्भावक्षपणेत्युच्यते इति प्रक्रमः । प्रकृतमुपसंहर्तुमाह—'एतद्'-इत्युक्तपर्यायिभिर्धेयं भावाध्ययनं 'नेतव्यं'-प्रापयितव्यम् 'आनुपूर्व्या'-शिव्यप्रशिक्ष्यपरम्परात्मिकायां, यद्वा—'नेतव्यं'-संवेदनविषयतां प्रापणीयमानुपूर्व्या-क्रमेणेति गाथार्थः ॥ ११ ॥ तदित्थमुपसाराध्ययनानीति व्याख्यातम्, अधुना श्रुतस्कन्धयोर्निक्षेपं प्रत्यध्ययनं नामान्यर्थाधिकारांश्च वक्तुमवसर इति तदभिधानाय प्रतिज्ञामाह—

मुद्रागये निर्यातं नामात् पञ्चविंश पञ्चवेद । नामानि य अहिगारे अज्जपणाणं पवकलामि ॥ १० ॥ नि०
व्याख्या—धृतं च रक्ष्यथति ममादारद्वलस्मिन् निक्षेप नामावयधत्वारो विधा—प्रकारा यस्य स तथा त 'प्ररूप्य'—प्र-
मायेव धृतस्वन्धे निक्षेपे प्ररूप्यति इति गार्थः ॥ १२ ॥ इह च धृतस्वन्धनिक्षेपस्यान्यत्र सुमपञ्चितत्वात् प्रस्तावनाय
शुक्लं, द्रव्यधृतं तु द्विविधम्—आगमनोभागममेदाम्, तत्र यस्य धृतमिति पद शिक्षितादिगुणान्वितं ज्ञातं न च तत्रोपयोगः तस्य
भागमतो द्रव्यधृतम्, 'धनुष्येणो' द्रव्यमिति एवमात्, नोभागमतस्तु धृतपदार्थं शरीरं मध्यशरीरं च भूतभविष्यत्पर्यायं, त
द्रव्यतिरिक्तं च पुल्लयादिव्यस्मन् भविष्यमानं वा भावधृतहेतुतया द्रव्यधृतं, तथा चाह—“भूतस्य भाविनो वा भावस्य द्वि कार्त्तं
तु यदोक्तं । तद् द्रव्यं तत्पदे' सचेतनाचेतने कथितम् ॥ १ ॥ भावधृतमप्यागमनोभागममेदतो द्विविधं, तत्राऽऽमात
ज्योऽपि नामस्यापनामकं इतिह एव, द्रव्यसक्यं भागमतञ्चोऽनुपपुच्छं नोभागमतो शरीरमप्यशरीरे, तद्व्यतिरिक्तो ह्यु
रक्ष्यति भावस्वक्यधन्तु भागमनञ्चोऽनुपपुच्छं नोभागमतं प्रमाणाप्यपनसमूह इत्यत्र प्रसङ्गेन ॥ प्रतिज्ञातमनुसरन्नामव्याह-
विनायसुपं च परीमद् पञ्चमिच्छं असंख्यं चैव । अकाममरणं निर्यंति ओरन्मं काविलिजं च ॥ १३ ॥
नमिगव्यञ्च पुमपत्तं च बहुसुयपृष्ठं नदेव हरिणम् । वित्तममह उमुआरिजं सभिषक्तु ममादिठानं च ॥ १४ ॥

^{१७}पावसमणिजं तह संजईजं ^{१८}मियचारिया ^{१९}नियठिजं । ^{२०}समुद्दपालिजं ^{२१}रहनेमियं ^{२२}कसिगोयमिजं ^{२३}च ॥ १५ ॥
^{२४}समिइओ ^{२५}जन्नइजं ^{२६}सामायरी ^{२७}तहा ^{२८}खलुंकिजं । ^{२९}मुखगइ ^{३०}अप्पमाओ ^{३१}तव ^{३२}चरण ^{३३}पमायठाणं ^{३४}च ॥ १६ ॥
^{३५}समिइओ ^{३६}जन्नइजं ^{३७}सामायरी ^{३८}तहा ^{३९}खलुंकिजं । ^{४०}मुखगइ ^{४१}अप्पमाओ ^{४२}तव ^{४३}चरण ^{४४}पमायठाणं ^{४५}च ॥ १७ ॥

^{३६}समिइओ ^{३७}जन्नइजं ^{३८}सामायरी ^{३९}तहा ^{४०}खलुंकिजं । ^{४१}मुखगइ ^{४२}अप्पमाओ ^{४३}तव ^{४४}चरण ^{४५}पमायठाणं ^{४६}च ॥ १८ ॥

^{४७}समिइओ ^{४८}जन्नइजं ^{४९}सामायरी ^{५०}तहा ^{५१}खलुंकिजं । ^{५२}मुखगइ ^{५३}अप्पमाओ ^{५४}तव ^{५५}चरण ^{५६}पमायठाणं ^{५७}च ॥ १९ ॥

^{५८}समिइओ ^{५९}जन्नइजं ^{६०}सामायरी ^{६१}तहा ^{६२}खलुंकिजं । ^{६३}मुखगइ ^{६४}अप्पमाओ ^{६५}तव ^{६६}चरण ^{६७}पमायठाणं ^{६८}च ॥ २० ॥

^{६९}समिइओ ^{७०}जन्नइजं ^{७१}सामायरी ^{७२}तहा ^{७३}खलुंकिजं । ^{७४}मुखगइ ^{७५}अप्पमाओ ^{७६}तव ^{७७}चरण ^{७८}पमायठाणं ^{७९}च ॥ २१ ॥

^{८०}समिइओ ^{८१}जन्नइजं ^{८२}सामायरी ^{८३}तहा ^{८४}खलुंकिजं । ^{८५}मुखगइ ^{८६}अप्पमाओ ^{८७}तव ^{८८}चरण ^{८९}पमायठाणं ^{९०}च ॥ २२ ॥

^{९१}समिइओ ^{९२}जन्नइजं ^{९३}सामायरी ^{९४}तहा ^{९५}खलुंकिजं । ^{९६}मुखगइ ^{९७}अप्पमाओ ^{९८}तव ^{९९}चरण ^{१००}पमायठाणं ^{१०१}च ॥ २३ ॥

^{१०२}समिइओ ^{१०३}जन्नइजं ^{१०४}सामायरी ^{१०५}तहा ^{१०६}खलुंकिजं । ^{१०७}मुखगइ ^{१०८}अप्पमाओ ^{१०९}तव ^{११०}चरण ^{१११}पमायठाणं ^{११२}च ॥ २४ ॥

^{११३}समिइओ ^{११४}जन्नइजं ^{११५}सामायरी ^{११६}तहा ^{११७}खलुंकिजं । ^{११८}मुखगइ ^{११९}अप्पमाओ ^{१२०}तव ^{१२१}चरण ^{१२२}पमायठाणं ^{१२३}च ॥ २५ ॥

^{१२४}समिइओ ^{१२५}जन्नइजं ^{१२६}सामायरी ^{१२७}तहा ^{१२८}खलुंकिजं । ^{१२९}मुखगइ ^{१३०}अप्पमाओ ^{१३१}तव ^{१३२}चरण ^{१३३}पमायठाणं ^{१३४}च ॥ २६ ॥

^{१३५}समिइओ ^{१३६}जन्नइजं ^{१३७}सामायरी ^{१३८}तहा ^{१३९}खलुंकिजं । ^{१४०}मुखगइ ^{१४१}अप्पमाओ ^{१४२}तव ^{१४३}चरण ^{१४४}पमायठाणं ^{१४५}च ॥ २७ ॥

पंभगुण पत्नीसे सामागारी ॥ लोइ छर्चीसे । सत्ताबीसे असहया अट्टासीसे य मुभगगई ॥ २४ ॥
 गगुणतीस आरम्मगल्पमाओ नरो अ होउ तीमईमे । चरणं च इइतीसे यत्तीसि पमागठाणाई ॥ २५ ॥
 तेत्तीमईये फम्भं चउतीमईये य हुंति छेमाओ । भिसगुणा पणतीसे जीगजीया य छत्तीसे ॥ २६ ॥

ध्याल्या—धामतामर्थं गुत्तायगम एव, नयत् विनयमूढोऽय धर्मं, यत् सागम.—“मूढाऽऽ। स्वधर्मयो दुमहत्त, लोधाउ पछा
 तमुचिनि तादा । माहणतादा विगहति पत्ता, ततो उर पुक्क च फल एतो य ॥ १ ॥ एव धम्महत्त विगभो मूढे एत्तो से
 मोइत्तो । देव विनि गुव निग्य जीमेत्त पामिगण्णं ॥ २ ॥” इत्यत प्रथमाध्याये विनयोऽधिष्ठित, विनयधत्तथ तेषु तेषु
 गुर्विमेत्तेषु प्रपन्नमानस्य वराणि च परीयदा उपवेरन्, ते च सम्यक् सोढव्या इति द्वितीयाध्याये परीयदा इत्यादि प्रमप्रयोजनम-
 भूतम्, प्रत्ययनमवस्थाभिधानप्रस्तापि धामिजास्याम । उपसंहरत्याह—

उत्तरउमरणजेमो पिहल्लो यणिओ समासेणं । इतो इभिक्कं पुण अउत्तयणं कित्तईस्सामि ॥ २७ ॥

‘पाणा’—इत्तराव्ययनानाम् ‘एक’ प्रजननगमिति नम्यरूपः पिण्डार्थः ‘समुदरागार्थः’ ‘धर्मित’ इत्त ‘समासेन’—सुखशेषण, ‘इत्त’
 विपदाययसंसार, प्रजननगमिति नम्यने, एतेकं ‘पुन’—विशेषये व्यप्यन ‘कीर्तयिष्यामि’—व्याख्याकारेण संशययिष्यामीति साधार्यः ।
 ॥ २७ ॥ अत्र वाच्य निजमधुनमिति तस्य कीर्तनायसर, न च तत् उपवमाप्युपयोगदार तद्देरमिगनिजमप्रयोजनप्रतिपादनमन्तरेण शक्यं

१ मूल ॥ २८५२३० इत्तव, एत्तव च वराणमुचिनि पाण । वाक्काउ प्रपणा (तन्व) विगहति पत्तापि कालु पुंयं च फं रगय ॥ १ ॥
 २१ धंत्त विगहो मूढे त्वत् न भेदः । केन कीर्तं धुंनं सीत्तं वि-यं च विगहति ॥ २ ॥ एति

कीर्तयितुमिति मन्वानः प्रस्तुताध्ययनस्यानुयोगविधानक्रममर्थविहारं धाह—

तत्पञ्चदश्यायनं पदमं विणयसुयं तत्सुवक्कमाईणि । दाराणि पन्न(रू)वेउं अहिगारो इत्थ विणएणं ॥ २८ ॥

व्याख्या—‘तत्र’-पतेष्वध्ययनेषु मध्ये अध्ययनं ‘प्रथमम्’-आद्यं विनयाभिधानकं श्रुतं विनयश्रुतं मध्यपदलोपी समासः, ‘तस्य’-इति विनयश्रुतस्य उपक्रमादीनि दाराणि ‘प्ररूय’-तद्वेदनिरुक्तिक्रमप्रयोजनप्रतिपादनद्वारेण प्रज्ञाय, पतदनुयोगः कार्ये इति शेषः, अधिकारश्चात्र विनयेन, तस्येहानेकधाऽभिधानात् । आह—‘पदमे विणओ’ इत्यनेनैवोक्तत्वात् पुनरुक्तमेतद्, उच्यते, शास्त्रपिण्डार्थविषयं तत्, एतच्च प्रस्तुतकाध्ययनगोचरमिति न पौनरुक्त्यमिति गार्थार्थः ॥ २८ ॥ अत्रापि ‘प्ररूये’त्यवसरदापनार्थमेव निर्युक्तिकृतोक्तं, न तु प्ररूपयिष्यत इति, अनुयोगद्वारेणोक्तत्वात्, तदुक्तानुसारेण किञ्चिदुच्यते—इह चत्वार्यनुयोगद्वाराणि-उपक्रमो निक्षेपोऽनुगमो नयश्चेति, तद्मेदा यथाक्रमं द्वौ त्रयो द्वौ चेति, निरुक्तिश्चैवम्-उपक्रमं दूरस्थस्य सतो वस्तुनस्तैस्तैः प्रकारैः समीपानयनमुपक्रमः, नियतं निश्चितं वा नामादिसम्भवत्पक्षरचनात्मकं क्षेपणं-न्यसनं निक्षेपः, अनुरूपं मूत्रार्थं बाधया तदनुगुणं गमनं-संहितादिक्रमेण व्याख्यातुः प्रवर्तनमनुगमो, नयनम्-अनन्तधर्मत्मकस्य वस्तुनो नियतैकधर्मविलम्बेन प्रतीतो प्रापणं नयः । क्रमप्रयोजनं च-नानुपूर्व्यादिभिर्न्यासदेशमनानीतं शास्त्रं निक्षेपं शक्यं, न चौघनिष्पन्नादिभिर्निक्षेपैरनिक्षिप्तमनुगन्तुं, नापि सूत्राद्यनुगमेनानुगतं नयैर्विचारयितुमित्ययमेवैषां क्रमः, तथा च पूज्याः—“१ दारक्रमोऽयमेव उ निश्चितपद जेण णासमीवत्थं । अणुगम्मइ णाणत्थं णाणुगमो णयमयविहणो ॥ १ ॥ अत्र सङ्ग्रहयहोक्ताः—‘उपक्रमोऽथ निक्षेपोऽनुगमश्च नयाः क्रमात् । दाराण्येतानि भिद्यन्ते, द्वेधा त्रेधा द्विधा ॥ १ ॥ उपक्रम उपक्रान्तिदूरस्थनिकटक्रिया । निक्षेपणं तु निक्षेपो, नामादिन्यसनात्मकः ॥ २ ॥ सूत्रस्या-

१ दारक्रमोऽयमेव तु निक्षिप्यते येन नासमीवत्थम् । अनुगम्यते नाग्यत्वं नागुगमो नगगतविहीनः ॥ १ ॥

नुगतिधिनाऽनुगमो नयनं नय . । अनन्तधर्मणोऽर्थस्यैकांशेनेति निरुनय ॥ ३ ॥ न्यासदेशागतं शास्त्रं, न्यस्यते न्यस्तमेव तत् ।
 अन्वीयतेऽन्विने नीतिस्तेनैतेनामय क्रम ॥ ४ ॥ इत्थं विनयेस्वरूपायं भेदनिरुक्तिप्रमप्रयोजनभावि द्वाराणि वर्णितानि, तद्वर्णनाद्य
 फलानीनि पाचयानीति प्रतिपात निर्यादितम् । सम्प्रत्येभित्तिं प्ररूपितैरेणामेव भेदप्रपञ्चनपुरस्सर प्रक्रान्ताध्ययनं विचार्यते, ततोप
 क्रमो द्विधा—लौकिको लोकोत्तरश्च, तत्राद्यो नामस्थापनद्वयदोषकालभावभेदत पोढा, तत्र च नामतश्चिरतरकालभाविन सञ्चितकाल
 एवं करण नामोपक्रम, एते स्थापनोपक्रमोऽपि, द्रव्योपक्रम. सचित्तचित्तमिधभेदात् त्रिविधः, प्रत्येकोऽपि^१ परिकर्मविनाशभेदतो
 द्विविधः, उक्तं च भाष्यगरेण—“एवमाह उच्यते” इत्यमो उच्यते सचित्ताहं । निविहो दुयिहो य पुणो परिक्रमे वस्तुनासे य ॥ १ ॥” तत्र
 परिकर्मणि सचित्तद्रव्योपक्रमोऽयस्यितस्यैव द्विपदचतुणदापदरूपस्य नरतुगतद्रव्यतिलचित्तयस्तुनोऽविधक्षिताचित्तदेशाध्ययस्य
 यथापन्न रसायनशिक्षावुपेदादियद्यत तथात्रिधरुमोदयादे कालान्तरभाविनो चय स्थैर्यनयनप्रसूनोद्रमादिपरिणतिविशेषस्यापादनम्,
 अचित्तद्रव्योपक्रमः वनकादेः गृहगुरुगृहलक्षिणिषा, मिश्रद्रव्योपक्रमः सविसस्यैव द्विपदादेः अचित्तदेशादितत्तनस्य क्रानादि
 मस्तराटरणम्, एव विनाशेऽपि द्रव्योपक्रमपरिग्रहा—तत्र सचित्तद्रव्योपक्रमोऽयस्यितस्यैव सचित्तद्रव्यस्याविधक्षितपर्यायान्तरोत्पत्ति
 प्रत्यभिज्ञानितरमस्तिपरध्यादित. प्राक्तनपर्यायापनयनम्, अचित्तद्रव्योपक्रम एवमेवायिसस्य रजसादे. पारदादिसम्पर्कत रस्वरूपादि-
 भ्रंशानं, मिश्रद्रव्योपक्रमोऽपि तद्वैय शुद्धगुणालङ्घनद्विरयादे. सचेतनस्य मुद्ररादिभिरभिधानः । एवं क्षेत्राद्युपनमा अपि
 परिकर्मविनाशभेदतो द्विभेदाः, तत्र यद्यपि क्षेत्र नित्यममूर्तं च, ततो न तस्य परिकर्मविनाशो सस्तथापि तदाधेयस्य जलादेर्नाया-
 दिदितुतन्मौ सममयत् ररुपचारास्तत्तादुपक्रम, उक्तं च—“र सितमरुतं विचं ण तस्स परिकम्मणं ण य विणासो । ओहेयगययसेण

१ गोऽयार्थक परिकर्मविना ० प्र

२ नाम-रि परमेद उपक्रमो द्रव्यत सञ्चित्तादिः । निविधो द्विविधः ॥

विनाश । आपेयग्नयसौमेव वरणविनाशोपयोगो-व ॥ १ ॥ नानोपक्रम इत्युल्लिखिदिभिर्मा-रिषि क्षेत्रस्य । समानं नानुमित्तमं च सचित्तद्रव्यादीनां च ॥ २ ॥ सारुपाद भ्रंशानं य-

[illegible]

गुरुचिन्तोचक्रमा पढम्" ति, शयापक्रान्तानाम् । गुरुचिन्तोचक्रमा पढम् । ततस्तत्करणविनाशयोः क्रियते कालोपचरोऽत्र ॥ सूरकियाविशियो नोदोहादिक्रियासु निरपेक्षः ।
१ वर्तमाना० प्र. २ यद्वर्तनादिरूपः कालो द्रव्याणामेव पर्यायः । ततस्तत्करणविनाशयोः क्रियते कालोपचरोऽत्र ॥ सूरकियाविशियो नोदोहादिक्रियासु निरपेक्षः ।
१ वर्तमाना० प्र. २ यद्वर्तनादिरूपः कालो द्रव्याणामेव पर्यायः । ततस्तत्करणविनाशयोः क्रियते कालोपचरोऽत्र ॥ सूरकियाविशियो नोदोहादिक्रियासु निरपेक्षः ।

परिकर्मनाशनाभ्यां देशे काले च ये यथा योग्याः । ततस्ते द्रव्यादीनां कार्या आहारादिकार्येषु ॥ ३ ॥

चित्तपमापन्थं तेऽधि जहान्नो गमनोऽज ॥ १ ॥ परिक्रमणामणाओ देसे बाले य जे जहा ओगा तो ते दय्याईण कज्जाऽऽहारा
 बज्जेसु ॥ २ ॥ तत् एतदभिधानाय द्रव्योपबन्धावोपक्रम पृथगुच्यते स च द्विविध - प्रशस्ताप्रशस्तमेवात्, तत्राप्रशस्तो ब्राह्मणी
 गणिना मास्यरणात्ततोऽयसेय प्रशस्तश्च त्रिष्यस्य धृतादिहेतोर्गुंयभावोपयन, यत आह - "भीसो गुरुणो भावं जमुवक्रमेण सुह
 एमरथमणो । मदियथं स एमरथो इह भावोपक्रमोऽदिगतो ॥ १ ॥ इत्युक्तो लौकिक उपपन्न, शास्त्रीयस्त्वानुपूर्व्यनिामप्रमाणयक्त
 एवताऽभाषिचारसमयनारायक, तत्रानुपूर्वी नामादिदशप्रकारा अप्यत्र प्रपञ्चन उक्ता, इह पुनरुत्तरीतनगणनात्मिकया तयाऽधिकार
 इति तेष मण्यसे तथोच्यतेन चित्तयथुत परीणहाप्यवन चतुरङ्गीयमित्यादि सञ्चन्दन, गणन सङ्ख्यान, तच्च पूर्वानुपूर्वी पञ्चानुपूर्वी अनानु
 पूर्वीभेदस्त्वविधिः, तत्र पूर्वानुपूर्वी गणयमानमिदमप्यवन मथस, पञ्चानुपूर्वी पदत्रिंशत्समप, अनानुपूर्वी त्वस्यमेविकायेकोसरपद्
 त्रिंशत्सङ्ख्यगताया धेण्यमन्योऽन्यभासतो द्विरुक्तो न सङ्ख्याभेद भवति, उक्तं च - 'पञ्चाषा गच्छपर्वन्ता, परस्परसमाहता । राशय
 स्नादि विहाय, विषयगणिते पञ्चम् ॥ १ ॥ इह बालमोहाय पदरद्वाङ्गीकारत प्रस्तारानयनोपाय उच्यते - तत्र त्रैकादीनि पङ्क्तानि
 पद पद्वानि स्थाप्यन्ते, तानि चान्योऽन्य गुण्यन्ते, ततश्च ज्ञातानि सप्त शतानि विंशत्युत्तराणि, तेषां चान्येन पदकेन भागहार,
 तत्र सङ्घं विंशत्युत्तर शत १२०, एवम् पष्ठपत्की पदका म्यस्यन्ते, तद्वधस्तापकत एव क्रमेण पञ्चपचतुष्पञ्चविकद्विकका स्थाप्या,
 इत्थं ज्ञातानि पष्ठपत्की सप्त शतानि विंशत्युत्तराणि । ततो विंशत्युत्तरशतस्य पञ्चमेन भागहार । तत्र च लक्षा चतुर्विंशति २४,
 सायामंभगा पञ्चमपत्की क्रमेण पञ्चपचतुष्पञ्चविकद्विकका न्यस्या, ज्ञात विंशत्युत्तर शत, तस्य चाधस्तादेमेतनपक्तिस्थमद्रुम
 पहाय यथा महत्तसङ्ख्यमद्रुमिन्याम् । तत्रांमेतनपक्तिस्थ पञ्चकस्तत्परीयागतश्च सप्तचतुस्तसङ्ख्य पदकश्चतुर्विंशतियारानध स्थाप्यते,
 तत्त्रिंशत्पेक्षया चतुष्को ठिकापक्षगा च त्रिक एकवापक्षया च द्विको चतुस्तसङ्ख्य ता एवकश्च तावत् पञ्च घारान् न्यसनीय,

ज्ञानं पुनर्दिशन्नुत्तरं शतम्, पञ्चमश्रेतनपंक्तिस्थचतुष्पञ्चिकद्विकैकपरिहारतस्तथैव तावन्नयेन यावत्पञ्चमपञ्चावपि पूर्णानि सप्त शतानि विद्वान्युत्तराणि । ततश्चतुर्विंशतेऽश्रुत्केण भागहारः, तत्र लब्धाः पद् ६, ततश्चतुर्थपञ्चको तावन्त एवाधोऽधश्चतुष्पञ्चिकद्विकैककाः स्थाप्याः, यावज्ज्ञाता चतुर्विंशतिः, ततश्चाप्रेतनपंक्तिस्थाद्विकपरिहारादिप्रागुक्तयुक्तित एव पंक्तिः पूरणीया । भूयः पदकस्य त्रिकेण भागहारः, ततश्च लब्धो द्विकः, ततस्तृतीयपञ्चको द्वौ त्रिकां पुनर्द्विविध द्विकौ भूय एकको च द्वावधः स्थापनीयो, अधस्ताच्च पुरः स्थिताद्गत्यागतौ बृहत्सङ्ख्याद्विन्यासतश्च विंशत्युत्तरसप्तशतप्रमाणैव पंक्तिः पूरणीया । पद्भागहारलब्धस्य द्विकस्य द्विकेन विभजने लब्ध एकः, ततो द्वितीयपञ्चको द्विक एककश्चैको विरचनीयः, तदधश्च पुरोदितपुरस्थाद्विकपरिहारादिन्यायतस्तावत्सङ्ख्यैव स्थितान्तरागतौ बृहत्सङ्ख्याद्विन्यासतश्च विंशत्युत्तरसप्तशतप्रमाणैव पंक्तिः पूरणीया । उक्तं च—“गणितेऽन्यविभक्ते तु, लब्धं शेषैर्विभाजयेत् । द्वितीयपञ्चकः कार्यः । प्रथमपञ्चकस्तु पुरस्थाद्विकपरिहारतः पूरणीया । उक्तं च—“परस्परगुणनागतराशिर्गणितमुच्यते, शेषास्तु षट्कापेक्षया पञ्चका-
आदावन्ते च तत्स्थाप्यं, विकल्पगणिते क्रमात् ॥ १ ॥” इह च पञ्चमादिपञ्चाविति ॥

उक्ताऽऽनुपूर्वी, सम्प्रति नाम, तत्र नमति—ज्ञानरूपादिपर्यायभेदानुसारतो जीवपरमाण्वादिवस्तुप्रतिपादकतया प्रक्षीभवतीति नाम, तथा चाह—“१ जं वत्युणोऽभिधानं पञ्चवभेयाणुसारि तं नाम । पद्भेयं जं णमप पद्भेयं जाइ जं भणियं ॥ १ ॥” तच्चैकनामादि दश-
नामान्तम्, इह तु पद्विधनासौदयिकादिपद्भावरूपेणाधिकारः, तदन्तर्भूतक्षयोपशमिकभावे श्रुतज्ञानात्मकत्वेन प्रस्तुताध्ययनस्याव-
तारात्, आह च—“२ छत्विहणामे भावे खओवसमिण सुयं समोयरइ । जं सुयणाणावरणखओवसमजं तयं सब्वं ॥ १ ॥” प्रमीयते-परि-
च्छिद्यतेऽनेनेति प्रमाणं, तच्च द्रव्यक्षेत्रकालभावमेवाचतुर्विधं, तत्रास्य क्षायोपशमिकभावरूपत्वेन भावप्रमाणोऽवतारः यत आह—“१ वव्वाइ
१ गदस्तुनोऽभिधानं पर्यायभेदानुसारि तन्नाम । प्रतिभेदं गन्ममति प्रतिभेदं याति यद्वगणितम् ॥ १ ॥ २ पद्विधनाम्नि भावे क्षायोपशमिके श्रुतं समवतरति
गत् श्रुतज्ञानारणक्षगोपशमनं तत्कत् राईम् ॥ १ ॥ द्रव्यादिचतुर्भेदं प्रमीयते येन तत्प्रमाणमिति । इदमप्ययनं भाव इति भावगाने समवतरति ॥ १ ॥

स्वप्नमेव गीयते अत्र तं वसति । एतन्मन्त्राणां भासेति भाष्यप्रमाणं च गुणनय-
 सर्यामेव न विद्या, तत्रास्य गुणप्रमाणमभ्यासप्रमाणयोरेवावतारः, नयप्रमाणे तु यद्यपि धृतकेवलिनोक्तम्—'अहिगारे तिहि उ
 धोवण्ण नि तथा'—'नधिणयहि' मिहणं मुत्त अथो ध जिणमए किञ्चि । आसन्न उ सोयारं कए णयविसारओ वया ॥ १ ॥'
 तथापि सम्यग्नि तथाविधनयविचारणाद्यय-अद्वैतोऽन्यतार एव, तथा च तेनैव भगवतोक्तम्—'मृदमहं सुयं काग्रिय तु न णया
 नमोयंति इह । अपटुले न्मोयारो नयि पटुले समोयारो ॥ १ ॥' तथा—'जार्वाणि अज्जधरा अपटुल काटियाणुभोगदस ।
 तेनारेण पटुल कलियस्सुयहिद्विपए य ॥ २ ॥' महामतिनाऽ'युक्त—'मृदमहं तु न सए णयव्यमाणेऽवयारो से' । गुणप्रमाण
 तु विद्या-जी-गुणप्रमाणमजी-गुणप्रमाणं च तत्रास्य जीयोपयोगरूपत्याजी-गुणप्रमाणेऽवतारः, तस्मिन्नपि ज्ञानवर्शनचारित्र्यमेव त
 ख्यारामदेऽहं ज्ञानरूपतया ज्ञानप्रमाणे, तत्रापि प्रत्यक्षानुमानोपमानाऽऽगमार्थमेकं प्रकृतार्थयनस्यातोपदेशरूपतयाऽऽगमप्रमाणे,
 तत्रापि लोकि-लोकोत्तरमेव परमगुणप्रतीत-वेन लोकोत्तरे सूत्रार्थप्रयामति, तथा चाह—'पीयाणणसपाओ जीयगुणेणेह भावओ
 भाणे । लोउत्तरगुणयोभयागमे तत्त भावओ ॥ १ ॥' तत्राप्यामानन्तरपरपरगतममेव तस्मिन्निदे अर्धतरपीर्यकगणधरतवन्तैयासिन
 गृह्यन्ते एवितच्छिद्यन्तस्मिन्निप्यामिष्य यथाप्रममस्यामानन्तरपरगतामेव्यतारः, तस्यप्रमाणमनुयोगादिषु प्रयद्वितमिति
 तत एवावधारणीय, तत्र आस्य परिमाणसंख्यायाप्रयतारः, तत्रापि कान्तिधुनहृत्पिवाधृतपरिमाणमेवतो द्विमेवायां कलियधृतपरि

१ अतिरिक्तविभिस्तु उपपन्नमिति । २ तस्मिन् नान्यद्वितीयं सूत्रमेषां वा त्रिपक्षे स्थितिः । आत्मनः तु योगात् यथान् नष्टदितादौ दूयात् ॥ १ ॥ ३ मुद्राजिक
धुः १ अतिरिक्तं तु न तेषां समकालात्पिद । अपृथक्त्वे (अनुयोगानां) समकालात् नास्ति पृथग्वै समकालात् ॥ १ ॥ यावदाहं ब्रह्मा अपृथक् । काटिकापुयोगस्य ।
ततोऽर्होद् दृष्टव्यः । काटिकापुयोगस्य ५ त्रीषां यथाजीनाम् त्रैद भावलो ज्ञाने । लोकोत्तर
सुत्राध्यायमप्यने तस्य भाषात् । १ ।

माणसंख्यायां, दिवा रात्रौ च प्रथमपञ्चमपौरुष्योरैवेतत् पाठनियमात्, तत्रापि शब्दापेक्षया संख्येयाक्षरपा(प)दश्लोकाद्यात्मकतया संख्यातपरिमाणात्मिकायां पर्यायापेक्षया त्वनन्तपरिमाणात्मिकायाम्, अनन्तगमपर्यायित्वादागमस्य, तथा चाह—“अणंता गमा अणंता पञ्जवा” इत्यादि । चक्षव्यता-पदार्थविचारः, सा च स्वपरोभयसमयमेदतस्त्रिधा, तत्र स्वसमयः—अर्हन्मतानुसारि- शास्त्रात्मकः परसमयः—कपिलाद्यभिप्रायानुवर्तिग्रन्थस्वरूपः उभयसमयस्तूभयमतानुगतशालस्वभावः, तत्रास्य स्वसमयवक्तव्यताया- मेवावतारः, स्वसमयपदार्थानामेवात्र वर्णनात्, यत्रापि परोभयसमयपदार्थवर्णनं तत्रापि स्वसमयवक्तव्यतैव, परोभयसमययोरपि सम्यग्दृष्टिपरिगृहीतत्वेन स्वसमयत्वात्, अत एव सर्वाध्ययनानामपि स्वसमयवक्तव्यतायामेवावतारः, तदुक्तम्—“२ परसमओ उभयं ससमद्विष्टिस्स ससमओ जेणं । तो सव्वज्जयणाइं ससमयवत्तव्वनिययाइं ॥ १ ॥” ति । अर्थाधिकारः ‘पढमे विणओ’ इत्यनेन वा सम्मद्विष्टिस्स ससमओ जेणं । इह च वक्तव्यता प्रतिसूत्राभिधेयार्थविषया, अर्थाधिकारस्तु ‘अहिगारो इत्थं विणएण’ इत्यत एव नियुक्तिरुक्ताऽभिहित इति नोच्यते । इह च वक्तव्यता यथासम्भवमुक्त एव इति न पुनरुच्यते, उक्तं च—“३ अहुणा य समोयारो मित्यनैवाभिहितः । समवतारस्त्वाहुपूव्यादिपु लाघवार्थं यथासम्भवमुक्त एव इति न पुनरुच्यते, उक्तं च—“३ अहुणा य समोयारो जेण समोयारियं पइदारं । विणयसुयं सोऽणुगतो लाघवओ ण उण वञ्चेत्ति ॥ १ ॥” निक्षेपस्त्रिधा—ओघनिष्पन्नो नामनिष्पन्नः सूत्रालापकनिष्पन्नश्च, आह च—“४ भण्णइ धेप्पइ य सुहं णिक्खेवपयाणुसारओ सत्थं । ओहो नामं सुत्तं निक्खेयव्वं तवोऽवस्सं ॥ १ ॥” ओघः अध्ययनादि सामान्यनाम, आह च—“५ ओहो जं सामन्नं सुयाभिहाणं चउव्विहं तं च । अज्झयणं अज्झीणं आओ झवेणा

१ अनन्ता गमा अनन्ताः पर्यवाः २ परसमय उभयं वा सम्यग्दृष्टेः स्वसमयो येन । ततः सर्वाण्यध्ययनानि स्वसमयवक्तव्यतानियतानि ॥ २ ॥ ३ अधुना च समवतारो येन समवतारितं प्रतिद्वारम् । विनयश्रुतं सोऽणुगतो लाघवतो न पुनर्वाच्य इति ॥ ३ ॥ ४ गण्यते गृह्यते च सुखं निक्षेपदानुसारतः शालम् । ओघो नाम सुखं निक्षेपव्यं ततोऽवश्यम् ॥ ४ ॥ ५ ओघो यत् सामान्यं श्रुताभिधानं चतुर्विधं तच्च । अध्ययनमक्षिणमायः क्षणः च प्रत्येकम् ॥ ३० ॥ नामादि चतुर्भेदं वर्णयित्वा श्रुतानुसारेण । विनयश्रुतमायोऽयं चतुर्विधः क्रमेण भवेत् ॥ ३१ ॥ येन शुभात्माध्ययनमध्यात्मानयनमधिद्वनयनं वा । बोधस्य संयमस्य च

य पक्षेयं १ ॥ नामादि रजस्वेय वर्णैरुण सुयानुसारण । विषयसुखं आरुजं चउसणि कमेण भाधेसु ॥ २ ॥ जेण सुहण्य
 शयणी अट्ठव्याणयणमहियणयण वा । बाहस्स सज्जमस्स व मोक्खस्स व हो तमज्जयण ॥ ३ ॥ अक्खीण विज्जतं अट्ठोच्छिट्ठ
 निजयतो अलोमो रय । आभे पाणार्थेण शयणा पायाण कम्मार्थं ॥ ४ ॥ प्रकटार्थं एव भवरं येन हेतुना शुभारम्भाध्ययन शुभस्य-
 गुणस्य मयापिकेनायनं गमनं ततो भवति पठ्यते वा सुवृत्तयर्थं ति तत्र शुभ सकलेशविट्ठहितमप्यार्थं मन तत्रायत्त
 वर्णदामन तत्र (अस्यामस्वानयन प्रापणमामनि ततो भवति) तथाऽधिक नयन प्रकर्णयप्रापणे कस्य'-बोधस्य तत्त्वाद्य
 गमस्य सयमस्य वा पृथिव्यादिसंरम्भ्यामस्य मोक्षस्य या-कृत्तकर्मस्यलक्षणस्य ततो भवति, मामनीति गम्यते 'तत्' तत्त्वा
 इतो प्राग्बोधनमुच्यत इति नय तथा अक्यवच्छित्तिनयत मय्यवच्छित्तिनयमाश्रित्य द्रव्यास्तिकनयामिमायेणेष्वर्थं, 'मलोक
 वत्' इत्युपकृष्टतयादलोकावाशयविति नामनिष्पन्नविशेषस्य विनयभुतमिति द्विपद नाम ततो विनयस्य भुतस्य च विशेष
 तात्त्वान्तर उक्तऽव्ययस्यमिह धक्य ॥ तत्र ॥ विनयनिक्षेपो यद्व्यक्य इति तमतिवेष्टुं भुतनिक्षेपसु न तथेति तमभिधानुमाह-

विणओ पुण्युपिहो सुयस्स यउफओ उ नियत्तेवो । वय्यसुय निणहगाइ भावसुय सुण च उवउत्तो ॥ २९ ॥

व्याख्या-विनीयते भवनीयतेऽनेन कमेति विनय' त च पूर्वं दशवैकालिकविनयसमाधिनामाध्ययने उदिष्ट-उक्त-पूर्वदिष्ट,
 स्थानान्-व्याप्यं तदुक्तमेव विधिदुप्यते-विणयस्स य २ सुयस्स य निक्षेपो होइ पुण्य य चउत्तो । वय्यविणयस्मि तिगितो

मोक्षस्य वा तात्त्वादव्ययनम् ॥ ३१ ॥ अक्षीण वीयमानमवयवच्छित्तित्ववत्तेऽलोक इव । आयो ज्ञानादीनां क्षणा वापानां कर्मणाम् । ३२ ॥ एतावतालोऽपि
 भावपक्षनिर्मुक्तिगता सोपयोग्यत इति च तत्सुता ज्ञेया

१ विनयस्य च तस्य च निक्षेपो दलोव चतुश्चलो भवति । इव्य विनये तिनिष्ठा-फलमिति एवमादि ॥ १ ॥ २ गम्यादि ए इति २० अ० १

सुवर्णमिति उपमातीति ॥ १ ॥ श्लोकोच्चारविणओ अत्थनिमित्तं च कामदेवं च । भयविणयमोक्त्वविणओ विणओ खलु पंचदा
 नेओ ॥ २ ॥ अभ्युद्धानं अंजलि आसणदाणं च अतिहिंसा य । लोगोच्चारविणओ देवयपूया य निगयेणं ॥ ३ ॥ अम्मासपत्ति-
 दाणुवत्तणा देसकालदाणं च । अभ्युद्धानं अंजलि आसणदाणं च अत्थकए ॥ ४ ॥ एमेव कामविणओ भए य जेयव्य आणुपुब्बीए ।
 मोक्खंमिवि पंचविहो परूवणा तस्सिमा होइ ॥ ५ ॥ दंसणणाचरित्ते तये य तह ओययारिप चेव । एसो य मोक्खविणओ
 पंचविहो होइ गायब्यो ॥ ६ ॥ दब्बाण सव्वभावा उवइद्दा ले जहा जिणिदेहिं । ते नाह सइहए नरो दंसणविणओ भयइ
 तग्हा ॥ ७ ॥ नाणं सिक्खइ नाणं गुणेइ नाणेण कुणइ क्रियाइ । पाणी पव न थंघइ पाणपिणीओ हवइ तग्हा ॥ ८ ॥ अट्ठयिहं
 कम्मचयं जग्हा रित्तं करेइ जयमाणो । णवमणं च न थंघइ चरित्तविणओ हवइ तग्हा ॥ ९ ॥ अयणेइ तवेण तमं उयणेइ य
 सगमोक्खमण्णाणं । तवनियमनिच्छियमई तवोविओ हवइ तग्हा ॥ १० ॥ अह ओययारिओ पुण दुविहो विणओ समासओ
 होइ । पडिरूवजोगुंजण तहय अणासायणाविणओ ॥ ११ ॥ पडिरूवो खलु विणओ काइयजोगो य वायमाणसिओ । अट्ठचउच्चिह-
 दुविहो परूवणा तस्सिमा होइ ॥ १२ ॥ अभ्युद्धानं अंजलि आसणदाणं अभिगह क्तिती य । सुस्ससण अणुगच्छण संसाहण काय
 अट्ठविहो ॥ १३ ॥ हियमियअफरुसवाई अनुयीईभास वाइओ विणओ । अकुरुलमणोणिरोहो कुरुलमणउदीरणा चेव ॥ १४ ॥ पडि-

३ सुवर्णमिच्छेवमाईणि २० अ० १ नि० । ४ श्लोकोच्चारविणयोडांनिमित्तं च कामदेवो च । भयविणयो मोक्षविणयो विणयः गतु पन्था रोगः ॥ २ ॥ अभ्यु-
 त्यानमश्लिरासनदानं चातिधिपूजा च । श्लोकोच्चारविणयो देवतापूजा च निगयेन ॥ ३ ॥ अभ्यागमवर्तिता छन्दोन्तर्गतना देवसत्त्वदानं च । अभ्युपयानमगच्छि-
 रासनदानं चार्यकृते ॥ ४ ॥ एवमेव कामविणयो भये न नेनव्य आनुपूर्व्या । मोक्षे-पि णविणः प्रकल्पेण तत्सर्वं भवति ॥ ५ ॥ दर्शनमणनारिद्रिपु ततमि च
 तथोपचारिके चैव । एष च मोक्षविणयः पञ्चविधो भवति गतव्यः ॥ ६ ॥ द्रव्याणां सर्वभागा उपदिष्टा ये गणा विनेन्द्रैः । तस्मिन्ना परमणि नरो दर्शनविनयो
 भवति तस्मात् ॥ ७ ॥ ज्ञानं शिश्नते ज्ञानं गुणयति ज्ञानेन करोति कृत्यानि । ज्ञानी नरं न भवति जनविनीतो भवति नमोत्तमः ॥ ८ ॥ अष्टांगिः श्रेष्ठः

रूढो खलु विणभा पराणुवित्तिमद्वो मुनेयवो । अप्पट्ठिक्खो विणवो णायव्यो केवरीण तु ॥ १५ ॥ एतो मे परिकट्ठिओ विणओ
 पट्ठिरूपलम्बणो तिचिदो । यायप्रविद्विहाण विंति अणासायणविणय ॥ १६ ॥ तित्थपर १ सिद्ध २ कुल ३ गण ४ संघ
 ५ क्रिय ६ धम्म ७ पाण ८ जाणीण ९ । आयरिय १० धेर ११ उवन्हाय १२ गणीण १३ तेरस पयाह ॥ १७ ॥ अणसायणा
 य भत्ती बहुमाणो यणसज्जकया य । तित्थयराहं तेरस चउगुणा होति वायन्ता ॥ १८ ॥ ” स्पणार्पि, नवर ‘तिनिशो’ वृक्ष
 विरोध, लोकोपचारविनय लोकपलिफल, अथनिमित्त चेति, विनय इति गम्यते, नतोऽर्धप्रसिद्धेतोरीधराद्यनुवर्तनमर्थविनय,
 कामहेतोश्चेति एहापि विनय इति प्रथम ततश्च शब्दादिविषयसम्पत्तिनिमित्त तथा तथा प्रवर्तन कामविनय, दुष्पथ्यन्दपति
 सामन्तारे प्राणादिभयेनानुवर्तन भयविनय, इहलोकानपेक्षस्य धर्मानशानशिक्षादिषु कर्मक्षयाय प्रवर्तन मोक्षविनय, स च
 वदंनकानचारिप्रतपउपचारमेवात् पञ्चमकार, तत्र चोपचारिकोऽनुरूपध्यापारसम्पन्नानाशातनामेवतो द्विमेव, तत्र कात्वे

दस्तादिक करोति कमान । नरमन्वन्व न कच्चाटि चारिप्रविनयो भवति तस्मात् ॥ १९ ॥ अपनयति तस्मा त्व उपनयति च स्वर्गमोक्षमात्रामम् । तपोनियम
 निधितनतिस्तपोविनीशो भवति तस्मात् ॥ १० ॥ अथौपचारिक पुनर्द्विष्यो विनय कृपाद्यो भवति । प्रतिस्फुटोभयोजन तथा च अनाशातनाविनय ॥ ११ ॥
 प्रतिहव खलु विनय चारिकमोक्षय कश्चित्ते मानसिक । अद्विषि क्तुर्द्विष प्रकल्पा तत्त्वे ॥ १२ ॥ अनुमानमग्रिग्रासवदानमभिप्राह
 इतिवर्न च । दुष्पुण्यमनुगमन मत्ताधन च विवोऽद्विष ॥ १३ ॥ द्वितीयापराधवारी अनुरोध्य भापी कश्चित्ते विनय । अनुशातनोविरोध कुशलममउदीरणा केव
 ॥ १४ ॥ प्रतिपप खलु विनाय परानुवर्तिसम्यो सुमित्तव्य । अत्रतिनपो विनयो तत्तत्त्व केवलितो तु ॥ १५ ॥ एव भवद्वय परिकथिते विनय प्रतिस्फुटलक्षण
 क्तिद्विष । दाप चत्ताटिधिविधान नुवनेज्जावागनविनयम् ॥ १६ ॥ तीथवर १ सिद्ध २ कुल ३ गण ४ संघ ५ क्रिया ६ धर्म ७ शान ८ शाभिनाम् ९ ।
 आयर्ध १० एवावर ११ उपाध्याय १२ गणिता १३ क्रयोन्या १४ ॥ १७ ॥ अनाशातना च भक्तिचट्टमानो वर्मज्जलनता च । तीर्थकरायात्रयोदश
 चतुर्गुणा भवति द्विपञ्चासत् ॥ १८ ॥

अभ्युत्थानम्-आगच्छति गच्छति च ह्ये गुरावासनमोचनम्, अमिग्रहो-गुरुविश्रामणादिनियमः, कृतिः-द्वादशावतारिविवन्दनं, शुभूपणं 'ण पक्खओ' इत्यादिविधिना गुरुवचनश्रवणेच्छा, पयुपासनमित्यर्थः, अनुगमनम्-आगच्छतः प्रत्युद्गमनं, संसाधनं-गच्छतः सम्यगनुव्रजन्, 'कुलं' नागेन्द्रादिः 'गणः' कोटिकादिः, 'क्रिया' अस्ति परलोकोऽस्त्यात्माऽस्ति च सकलकेश-लेशाकलङ्कितं मुक्तिपदमित्यादिप्ररूपणारिमिकेह गृह्यते, 'धर्मः' श्रुतचारित्रात्मकः 'ज्ञानं' मत्यादि 'आचार्यः' अनुयोगाचार्यः 'गणी' लेशाकलङ्कितं मुक्तिपदमित्यादिप्ररूपणारिमिकेह गृह्यते, 'धर्मः' श्रुतचारित्रात्मकः 'ज्ञानं' मत्यादि 'आचार्यः' अनुयोगाचार्यः 'गणी' लेशाकलङ्कितं मुक्तिपदमित्यादिप्ररूपणारिमिकेह गृह्यते, भक्तिः-अभ्युत्थानादिरूपा, बहुमानोमानसोऽत्यन्तप्रतिचिन्त्यः, वर्णनं वर्णः-श्लाघनं गणाचार्यः अनाशातना-मनोवाक्यैरप्रतीपप्रवर्तनं, भक्तिः-अभ्युत्थानादिरूपा, बहुमानोमानसोऽत्यन्तप्रतिचिन्त्यः, वर्णनं वर्णः-श्लाघनं तेन संज्वलना-ज्ञानादिगुणोद्दीपना वर्णसंज्वलना ॥ २ श्रुतस्य चत्वारः परिमाणमस्येति चतुष्कः, सङ्ख्याया अतिशदन्तायाः कश्चित् (पा० ५-१-२२) कन्, तुशब्दश्चतुर्विधनिक्षेपोऽवश्यं सर्वत्र वक्तव्य इति विशेष्योक्तः, उक्तं हि—“इज्जत्थ उ जं जणेज्जा निक्खेवं णिक्खेवं निरवसेसं । जत्थवि४ णवि जाणिज्जा चउक्कयं निक्खेवं न्याल्ल; तत्राद्ययोः सुगमत्वा-चतुतीयमाह-द्रव्यतो द्रव्यरूपं वा श्रुतं द्रव्यश्रुतम्, आगमनो नोआगमतश्च, तत्रागमतो ज्ञाताऽनुपयुक्तः, नोआगमतस्वाह-निद्रुते-आगमाभिहितमर्थमतिक्रिष्टकर्मोदयात् कुयुक्तिमिरपनयतीति निद्रवो-जमालिप्रभृतिः पञ्चानुत्तथुतपरिणतिः, आदिशब्दात्पुस्तकत-श्रुतपरिणतिसत्त्वपरिग्रहः, भावश्रुतमप्यागमनोआगमभेदतो द्विधा, तत्रागमतोऽभिधातुमाह-भाषतो भायरूपं वा श्रुतं भावश्रुतं, प्राकृतत्वादिह पूर्वत्र च चिन्दुलोपः 'श्रुते' श्रुतविषये, 'तुः' अवधारणे भिन्नकर्मः, तत उपयुक्त एव, कोऽर्थः-यस्य श्रुतिमिति पदं ज्ञातं तत्र चोपयोगः स भावश्रुतं, तदुपयोगानन्यत्वाद्, अश्रुपयुक्तमाणवकश्चिदिति गाथायः ॥ २९ ॥ उक्तावोयनामनिष्पन्न निक्षेपो, सम्प्रति सूत्रालापकनिष्पन्ननिक्षेपः प्राप्तावसरः, तथापि स नोच्यते, यतः सति सूत्रेऽसौ सम्भवति, मूत्रं च सूत्रानुगमे,

१ न पक्षतो न पुरतः । २ अथ एकोनविंशतमनिर्गुणगोपातस्य 'गुगत्स नउरओ उ निग्गेलो' इत्यस्य व्याख्या. ३ यत्र तु १ गानीयाग निक्षेपं निक्षेपोविश्वशेणम् । यथापि नापि जानीयाग ननक्ककं निक्षेपेण तत्र । १ । ४ 'जन्थानिय न ज्ञाणिज्जा' इत्यनुयोगात्तरेण ।

स चानुगममेव इति अनुगम एव तावदुपवर्ण्यते-द्विविधोऽनुगम-—निर्युक्त्यनुगम सूत्रानुगमश्च, तत्राद्यो निक्षेपनिर्युक्तिरूपोदयात-
निर्युक्तिस्वरूपशिक्षनिर्युक्त्यनुगमविधानस्त्रिविधः, तत्र च निक्षेपनिर्युक्त्यनुगम उभयदिनिक्षेपप्रतिपादनादनुगत एव, उपोदयात
निर्युक्त्यनुगमस्तु द्वारत्याधाद्वयावयवेण, तच्चेदम्—“उदेसे निदेसे य निगमे खेत बाल पुरिसे य । कारण पचय लभखण जय
समोयार(आणुमए ॥ १ ॥ किं करिदिह कस्स कटि केतु बह केचिर हवर काट’ । कट सतरमधिरहिय भयागरिस कासण
सिद्धत्तो ॥ २ ॥’ एतदर्थं सामाधिकनिर्युक्तितोऽप्येव, सूत्रस्यशिक्षनिर्युक्त्यनुगमस्तु सूत्रापयउगग्यानरुग्गयात् सूत्रास्परिदिक
निर्युक्तं सति सूत्रे सम्भवति, तच्च सूत्रानुगम एवेति तत्रैव धर्यते । नन्वेवमस्थानमिदमस्येति वस्मादिहोदेह !, उच्यते,
निर्युक्त्यनुगममात्रसामान्यात्, तदुक्तम्—“एस्पर सुत्तफासियनिग्गुत्ती उ सुयस्स वक्खणा । तीसेऽयसरो सा पुण पत्तायि ज
भण्णए इहर ॥ १ ॥ किं जेपासर सुत्ते कस्स तां त अथा वमणत्तो । सुत्ताणुगमो वोच्छ होही तीसे तथा भायो ॥ २ ॥
अथाणमिद तीसे जर तो सा वीस भण्णई इहए’ । सा भण्णर निग्गुत्तीमेत्तसामण्णयो नयर ॥ ३ ॥” साम्प्रत सूत्रानुगम,
तत्रालीकोपघातजनकरादिदोषरहित निर्दोषस्मारस्या (वस्त्या) दिगुणान्वित मूलमुच्चारणीय, तच्चेदम्—

संज्ञोगा विष्पमुच्चस्स अणगारस्स भियखुणो । विणायं पाउकरिस्सामि आणुपुण्वि सुणेह मे ॥१॥ सू०

१ इदं निर्देश्य निर्गम क्षेत्र काल पुरुषश्च । फलण प्रथमो नृपतिश्च मय ममताणाऽनुकूलम् ॥ १ ॥ हि वसिष्ठिः कस्य ह केतु कथं विचरि
भवति इत्यम् । कतिगन्तराभादिने मन्त्रकर्त्ता स्वधन्य निर्ययि ॥ २ ॥

२ मम्यति सूत्रस्योक्तनिर्युक्तिर्यत् पूज्यस्य व्याख्यातम् । तस्य अक्षर एव पुन प्रस्तापि न भव्यते इह ॥ १ ॥ हि ? केनामिति सूत्र कस्य मया तस्मात्
यत् कस्यचल सूत्रानुगमो यद्वदे तदा मतिर्यति तस्या मय ॥ २ ॥ अस्यान्विदं सत्या यदि तदा न हि कथ्यतश्च । का भव्यत भिक्षुभिर्यन्मामान्यतो प्रवरम् ॥ ३ ॥

अस्य च संहितादिक्रमेण व्याख्या—तत्र चास्खलितपदोच्चारणं संहिता, सा चानुगतैव, सूत्रानुगमस्य तद्रूपत्वात्, तथा चाह—“होह १कयत्थो वोतुं सपयच्छेयं सुयं सुयाणुगमो”ति । पदं तु नामिकनैपातिकादि स्वधियैव भावनीयं, पदार्थस्त्वयम्-अन्यसंयुक्तस्यासंयुक्तस्य वा सचित्तादिवस्तुनो द्रव्यादिना संयोजनं--संयोगः, स च संयुक्तसंयोगादिभेदेनानेकधा वक्ष्यते, तस्मान्मात्रादिसंयोगरूपादौदयिकादिक्लिष्टतरभावसंयोगात्मकाश्च विविधैः-ज्ञानभावनादिभिर्विचित्रैः प्रकारैः प्रकरणैः-परीयहोपसर्गादि-सहिष्णुतालक्षणेन मुक्तो-भ्रष्टो विप्रमुक्तः, तस्य, ‘अनगारस्ये’ति अविद्यमानमगारमस्येत्यनगार इति व्युत्पन्नोऽनगारशब्दो गृह्यते, यस्तव्युत्पन्नो रूढिशब्दो यतिवाचकः, यथोक्तम्-‘अनगारो मुनिर्माँनी, साधुः प्रव्रजितो व्रती । श्रमणः क्षपणश्चैव, यतिश्चैकार्थ-वाचकाः ॥ १ ॥’ इति, स इह न गृह्यते, मिश्रशब्देनैव तदर्थस्य गतत्वात्, तत्र चागारं द्विधा-द्रव्यभावमेवात्, तत्र द्रव्यागारमगैः-द्रुमद्वयदादिभिर्निवृत्तं, भावागारं पुनरगैः-विपाकाऽपि जीवविपाकितया शरीरपुद्गलादिषु बहिःप्रवृत्तिरहितैरनन्तानुबन्ध्यादि-भिर्निवृत्तं कयायमोहनीयं, तत्र च द्रव्यागारपक्षे तन्निषेधे ततोऽनगारस्याविद्यमानगृह्येत्यर्थः, भावागारपक्षे त्वल्पताभिधायी, ततः स्थितिप्रदेशानुभागतोऽत्यल्पकयायमोहनीयस्येत्यर्थः, कयायमोहनीयं, हि कर्म, न च कर्मण स्थित्यादिभूयस्त्वे विरतिसङ्गमः, यत आगमः—“२सप्तहं पयडीणं अंभिभतरओ उ कोडिकोडीओ । काऊण सागराणं जइ लहइ चउण्हमन्नयरं ॥ १ ॥” इत्यादि, क्लिष्टतरभावसंयोगमुक्तत्वेनैव चास्य गतत्वे पुनरभिधानं कयायमोहनीयस्यातिदुष्टताख्यापनार्थं, विशेष्यमाह—‘भिक्षो’रिति, अत्र च पचनपाचनदिव्यापारोपरमतः साधुभिक्षते तद्वर्मा चेत्यर्थं “सनाशंसभिश्च उ”रिति (पा० ३-२-१६८) ताच्छीलिक उपत्ययः, अस्य च वर्तमानाधिकारविहित्वेऽपि ‘सञ्ज्ञाप्रकारास्ताच्छीलिका’ इति ‘भाष्यकार’वचनाद्विशुशब्दस्त्रिकालविषयो यतिपर्यायः सिद्धो

१ भवति कृतार्थो उक्त्या सुपदच्छेदं सूत्रं सूत्रानुगमः ।

२ सप्तनामपि प्रकृतीनामभ्यन्तरतस्तु कोटीकोट्याः । कृत्या सागरोपमाणां यदि लभते ततुर्णमन्यतरत् ॥ १ ॥

भवति, शेषविषयाया च यद्गी, अथवा—'अणगारस्त्वधिकबुधो' इति अस्वेपु मिथुरस्यमिक्षु' जात्याघनाजीकगादनात्मी'टनवे-
नानात्मीयानेय १ गृहिणोऽप्रादि मिश्रत इतिहृत्वा, स च यतिरेव, ततोऽनगारद्यासावसगभिभुष्य सनगारास्वभिभुस्यस्य, किमि
त्याह-विशिष्टो विविधो वा तयो-नीतिरिचिनय-साधुजनासेवित-समाचारस्त, विनमन वा विनत '१णीय सेव नर टाण' इत्याद्या
गमात्, द्रव्यतो नीचवृत्तित्वस्य प्रकृत्य आपतश्च साध्याचार प्रति प्रवणत्वं 'प्रादुष्करिण्याभि' प्रकटयिष्यामि, कथमित्याह—पूर्वस्य
पद्यादनुपूर्वं तस्य भाव इत्यर्थे "गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः" (पा० ५-१-१२९) धर्मणि चेति ध्यम्, तस्य च विवरणसामर्थ्यात्
स्त्रीत्वे "यिष् नीरादिभ्यश्चे" ति (पा० ४-१ ४१) इत्यादुपूर्वी क्रमः परिपटीतियायत् तथा, द्वितीया तु '१छन्दोयत् तस्यानी ति
व्यापत्ता' लाब्दस्तत्रै तुपा सुपो भवन्तीति वचनान् तृतीयार्थे, 'शृणुत' आकर्णयत श्रुण प्रसपरिणा भवत, यथा शृणु 'इहे ति
जगति जिनमते वा, व्याख्याह्वयेऽपि शिष्याभिमुखीकरणमित्यर्थः । अनेन च पराङ्मुखमपि प्रतियोधयतो व्याख्यानुधर्मं परेति
स्थापित भवति, तथा च वाचक—'न भवति धर्म धोनु' सधर्म्यकास्ततो हिसधवणात् । धुयतोऽनुग्रहबुद्ध्या यस्तुस्वैकान्ततो
भवति ॥ १ ॥ 'मे' मय विनय विनत वा प्रादुष्करिष्यत इति प्रथमः । उक्तं एवार्थस्तदभिधानात् सामासिकपदान्तगतः पर
यिप्रद्वय (उक्त इति), ततश्चाठनायसर, सा च सूत्रार्थगतद्वयणाभिप्राया, "शृणुभवायमर्थयिसय य दूषण चाग्न मय तस्य"
इति वचनान् तत्र स्वकारान्ता—सयोगस्य विप्रमुक्तक्रिया प्रति कर्तव्यात् संयोगादिति काय पञ्चमी', मयंचानना च विनये
प्रादुष्करिष्यामी ति प्रतिज्ञाबम्, उक्तञ्च च 'आणाऽन्विदेसकरे' इत्यादिना 'खट्वुपाहि चवेदाहि' इत्यादिना च विषयंयप्रतिपादनमपि

१ टुहादिनादिधर्मयेन गृहिणोऽप्रादेय धर्मः । २ नीचे शब्दा गति स्थानम् ॥ १ ॥ १ वृ ककारवौ नदी (१-४-२) धृज भाष्ये ।

४ सुगुणमर्थविषय वा पुरत चात्मन मर्ग तस्य । ५ मय-चननयोगस्य गुणमयेत्येव शब्दा यस्य गुणचन आकाश स जहाति मिथुमितिनिर्धारणम् ।

दृश्यते, इति कथं न १ प्रतिष्ठाक्षितिः १, प्रत्यवस्थानं—शब्दार्थन्यायतः परोपन्यस्तदोपपरिहाररूपं, यत आह—“२ स इत्थं प्रायाओ
 परिहारो पञ्चवत्थाणं” तत्र च यद्यपि संयोगेन विमुच्यमानो भिक्षुः कर्म तथापि कर्तृत्वेनात्र विवक्ष्यते, ततश्च ३ तस्य ४ तं विप्र-
 मुञ्चतो विश्लेषोऽस्तीति विश्लेषक्रियायां ५ संगोयस्य ध्रुवत्वेनापादानत्वाभ्यायैव पञ्चमी, अत एव विप्रमुक्त इत्यत्र कर्मकर्तुः कर्म-
 वद्भावात् कर्मणि कोऽपि सिद्धो भवति इति न सूत्रदोषो, नाप्यर्थदोषः, यतो यद् यल्लक्षणं तत्तद्विपर्ययाभिधान एव तल्लक्षणम-
 क्लेणेन ज्ञातुं शक्यमिति अत्र विनयाभिधानप्रतिष्ठानेऽप्यविनयाभिधानं, तथा च ‘शय्यम्भवप्रणीताचारकथायामपि वयल्लक्षकायल्लक्ष-
 मित्यादिनाऽऽचारप्रक्रमेऽप्यनाचारवचनम् । अथवा एकमपीदं सूत्रमावृत्त्या ‘श्वेतो धावती’—तिवदर्थद्वयाभिधायकं, ततश्चायमन्योऽर्थः—
 संयोगेन—कथायादिसम्पर्कात्मकेनाप्यविप्रमुक्तः,—अपरित्यक्तः, संयोगाविप्रमुक्तस्तस्य, ऋणमिव कालान्तरकेशानुभवहेतुतया ऋणम्-
 अष्टप्रकारं कर्म तत् करोतीति, कोऽर्थः ?—तथा तथा गुरुवचनविपरीतप्रवृत्तिभिरुपचिनोतीति ऋणकारस्तस्य, ‘भिक्षोः’ कथायादि-
 वशतो जीववीर्यविकलस्य पौरुषघ्नीमेव ५ भिक्षां तथाविधफलनिरपेक्षतया भ्रमणशीलस्य ‘चिनयं प्रादुष्करिष्यामी’ति “प्राकाश्य-
 सम्भवै प्रादु”रिति वचनात् प्रादुःशब्दस्य सम्भवार्थस्यापि दर्शनादुत्पादयिष्यामि, सम्भवति क्षीदमध्ययनमधीयमानां गुरुकर्मणा-
 मपि प्रायो विनीताविनीतगुणदोषविभावनातो ज्ञानाद्विनयपरिणतिः, अथवा विरुद्धो नयो चिनयोऽसदाचार इत्यर्थः, तं प्रादु-
 ष्करिष्यामि—प्रकटयिष्यामि, कस्य ?—‘भिक्षोः’ उक्तन्यायेन भिक्षणशीलस्य, सम्यग्-अविपरीतो योगः—समाधिः संयोगः, ततो विविधैः
 परीपहासहनगुरुनियोगासहिष्णुत्वालस्यादिभिः प्रकारैः प्रकर्षेण मुक्तो विप्रमुक्तः तस्य, शेषं प्राग्वत् । एवं चाविनयप्रतिपाद-
 नस्यापि प्रतिज्ञातत्वात् सर्वं सुस्थम् । अपरस्त्वाह—प्रतिज्ञातमपि विनयमभिधीत्सोरप्रस्तुतम्, इदमपि बालप्रजल्पितं, यतः शास्त्रा-

१ शब्दार्थन्यायतः परिहारः प्रत्यवस्थानम् । २ भिक्षोः । ३ गुणं गन्धनसंयोगरूपं । ४ मातृपित्रादेः संयोजितः ।

५ एकत्र द्वयोः (२-२-८५) इति त्रयेर्द्विकर्मकत्वाद्वा द्वितीया.

रामेऽत्रिभोगाग्रद्वयमभिधेयम् अ यथा प्रेक्षाग्रतः प्रवृत्त्यसम्भवात्, नन् प्रदर्शनाभक्तं चेन्न प्रतिष्ठान, तथाहि—विनय मातुष्क
रित्यामीत्युक्तं विनयोऽस्याग्रद्वयस्य धिदेय तत्रादुत्करण फल, तथा चेदसुयेयम्, उपायध्यास्य प्रस्तुताध्ययनम्, इत्यनयोऽप्यायो
पयभाष्यरक्षण' सम्बन्ध इति च दक्षित भवति, ततो नाग्रस्तुतत्थ प्रतिष्ठानस्येति स्थितम् । सम्प्रति एषाऽऽलपकविष्णुश्रनिक्षेपस्य
ग्रन्थस्य निबन्धितम् प्रस्ताव इति मध्यमान सयोग इत्याद्य पद स्पष्टाभिधेयानुमाह नियुक्तिरतः—

संजोगे निम्नस्यो छत्रो बुधिनो उ द्धवंसंजोगे । संजुत्तगंसंजोगो नायव्यियरेयरो चेद ॥ ३० ॥

व्याख्या—'सयोग' इति सयोगधिरय निक्षेप ग्यास गद परिमाणमस्येति पटक प्राग्वत्त्वं, पतद्वेदाद्य नामस्थापना
द्रव्यनेत्रगमाया प्रतिदवातुनरद व्याख्यात उद्गीयमानत्वाच्च नोचा, भव च—'स्मृतिनिर्दिष्टो व्याख्यायिधि सर्वत्र दृश्यते ।
नामादिचिद्विनाऽऽरब्धु न व्याख्या युज्यते तत्र ॥ १ ॥ इत्यादुत्पिमाव्येय, स्यादाद' एतिसोऽपरे । असद्व निराकार्यमाचक्षतेन
तद्विधिम् ॥ २ ॥ स्यादन्तीत्यादिको पाद, स्यादाद इति गीयते । नयो न 'उ विमुच्यय द्रव्यपर्यायवादिनी ॥ ३ ॥ अतश्चेतद्व
योयत, स्व मत समुदाहृतम् । सञ्जाततत्त्वस्यिन्त्रि' स्यादाद परमेध्वरे ॥ ४ ॥ ते हि तीर्थविधौ सर्वे, मातृकास्य पदत्रयम् ।
उच्यमिगामधोऽव्यव्यापकं सम्प्रचक्षते ॥ ५ ॥ उत्पत्तिविगमाग्र, मत पर्यायवादिन । द्रव्याधिकस्य तु धौष्य, मातृकास्यपद
त्रये ॥ ६ ॥ ततश्च-द्रव्यपमन्वयि-मेव, मृदो यद्वद् घटादिषु । तद्वदेयाव्ययित्वेन, नामस्थापनयोरापि ॥ ७ ॥ अन्यत्वे तु सर्वत्र,
मृदुताग्राय उच्यते । स्थापनायाश्च तद्वृत्तिर्यातो धुक्तितोऽपि चा ॥ ८ ॥ तद्यामस्थापनाद्रव्यनिक्षेपचुर्वर्तित । द्रव्याधिकनयो
मात्रनिक्षेपादितर पुन' ॥ ९ ॥ तथा च 'महामति'—'नित्ययरषयणसंगहविसेसपत्त्यास्मृत्वागमणी । द्रव्यद्विभोवि पञ्चयणभो

१ तेष्वग्रपत्तर्गतोद्विषेपमत्तागद्व्याव्ययिनी । द्रव्याधिकोऽपि पर्यायवयच दोषा विदम्य भाषो ॥ १ ॥ नाम स्थापना द्रव्यमियेते द्रव्याधिकस्य निक्षेप ।

य सेसा धियणा सि ॥ १० ॥" तथा "नामंठवणादवियत्ति एस दव्वट्टियस्स निक्खेवो । भावत्ति पज्जवट्ठिय परूवणा एस पर-
 मत्थो ॥ ११ ॥" यद्वा किञ्चः किलेताभ्यां, किन्त्वेष विधिराश्रितः । यद्वाख्या वस्तुतत्त्वस्य, बोधायैव विधीयते ॥ १२ ॥ तच्च
 नामादिरूपेण, चतुरूपं व्यवस्थितम् । नामाद्येकान्तवादानामयुक्तत्वेन संस्थितेः ॥ १३ ॥ तथाहि-नामनय आह-यतो नाम विना
 नास्ति, वस्तुनो ग्रहणं ततः । नामैव तद्यथा कुम्भो, मृदेवान्यो न वस्तुनः ॥ १४ ॥ तथाहि-यत् प्रतीतावेव यस्य प्रतीतिस्त-
 देव तस्य स्वरूपं, यथा मृत्प्रतीतावेव प्रतीयमानस्य घटस्य मृदेव रूपं, नामप्रतीतावेव च प्रतीयते वस्तु, न च विनापि नाम निर्वि-
 कल्पकविज्ञानेन वस्तुप्रतीतिरस्तीति हेतोरसिद्धता, सर्वसंविदां वाग्व्यपत्त्वात्, तथा च 'भर्तृहरिः'-"वाग्व्यपत्ता चेद्वोधस्य, व्युत्क्रामे-
 तेह शाश्वती । न प्रकाशः प्रकाशेत, सा हि प्रत्यवमर्शिनी ॥ १ ॥" यदि च नामरूपमेव वस्तु न स्यात् ततश्च तदवगतावपि
 वस्तुनि संशयादीनामन्यतमदेव स्यात्, तथा च पूज्याः--"संसय विवज्जओ वाऽणज्जवसाओऽवि वा जहिच्छाप । होज्जऽत्थे
 पडिवत्ती न वत्थुधम्मो जया णामं ॥ १ ॥" स्थापनानय आह--स्थापनेत्याकारः, ततश्च-प्रमाणमिदमेवार्थस्याऽऽकारमयतो
 प्रति । नामादि न विनाऽऽकारं, यतः केनापि वेद्यते ॥ तथाहि-नाम्नोऽर्थान्तरेऽपि वर्तयितुं शक्यत्वान्न तदुल्लेखेऽप्याकारावभास-
 मन्तरेण नियतनीलाद्यर्थग्रहणमित्याकारग्रहण एव ग्रहात् सर्वस्य सिद्धमाकारमयत्वं, ततो ज्ञानज्ञेयाभिधानाभिधेयादिसकलमाकारा-
 रूपितमेव संव्यवहारावतारि, तद्विकल्पस्य खपुण्यस्येवासत्त्वात्, उक्तं च 'पूज्यैः'-"आगारो द्विय मइसद्वत्थुकिरियाफलाभिहाणांइ
 आगारमयं सन्नं जमणागारं तयं नत्थि ॥१॥ ण पराणुमयं वत्थुं आगाराभावओ खपुण्फं व । उवलंभव्वहाराभावाओ णाणारं च ॥२॥

भाव इति पर्यायार्थिकप्ररूपणैष परमार्थः ॥ २ ॥

१ संशयो विपर्ययो वाऽन्यथ्यवसायोऽपि वा यहच्छया । भवेदर्थं प्रतिपत्तिं वस्तुधर्मो यदा नाम ॥ १ ॥ २ आकार एव मतिशब्दवस्तुक्रियाफलाभिधानानि ।

आकारमयं सर्वं यदनाकारं तद्वत् नास्ति ॥ १ ॥ न पराणुमतं वस्तु आकाराभावतः खपुण्यवत् । उपलम्भाव्यवहाराभावतो नानाकारं च ॥ २ ॥

द्रव्यनय आह—यथा नामादि नाकारं विना सवेद्यते तथा । नाऽकारोपि विना द्रव्यं सब द्रव्यात्मकं तत् ॥ १ ॥ तथाहि—द्रव्यं
 मेव मृदादिनिखिलस्थालकोशकुट्टकपाशाघाकारानुयायि ष्वस्तु सत्, तस्यैव तत्तदाकारानुयायिनं सद्रोघविययन्यात्,
 स्थासकोशाघाकाराणां तु मृदद्रव्यातिरेकिणा कदाचिदनुपलम्भात्, तत्रोपादादिसकलविकारविरहितं तथा तथाऽविर्भावयितो
 भावमात्राचितं सम्मूर्च्छितसर्वत्रमेदनिर्भेदनीजं द्रव्यमगृहीततरङ्गादिप्रमेदस्तिमितसरं सलिलवत्, आह च—^१ २ द्रव्यपरिणाममेव
 मोक्षणागारदरिसज्जं किं स ? । उपायज्वयरदिव द्रव्यं चिदं निव्ययारति ॥ १ ॥ आधिष्ठावतिरोभावमेव सपरिणामकारणमचिन्त ।
 निष्ठं बहुलवपि नडोऽप्य वेसतरावणो ॥ २ ॥ भावनय आह—सम्यग् विवेच्यमानोऽत्र, भाव एवापशिष्यते । पूर्वापरविचिक्तस्य,
 पतस्तस्यैव वर्तनम् ॥ १ ॥ तथाहि—भाव एवोऽयं, तदात्मकमेव च द्रव्यं, तदतिरिक्तमूर्तिकं हि तद् दृश्यमहदयं वा^१, यदि
 दृश्यं नास्ति तच्चतिरेकेण अनुपलभ्यमानं वात्, सारविषयवत् स हि वलितमौलितपटीकृतजटितसंघटिताविचिद्विचित्रभवनवद्दि
 भूतमिदं स्यादि द्रव्यमुपलभ्यमस्ति आदयमपि नास्ति, तत्साधकप्रमाणाभावात् यदुभूतयत्, तत् प्रतिसमयमुदयव्ययात्मक
 स्वपभवनमेव भावाख्यमस्ति उक्तं च—^१ भावार्थतरभूय किं द्रव्यं याम^१ भाव एवाय । भवण एवैष्यण चिदं भावावर्तीययत्नी
 य ॥ १ ॥ परमार्थतत्त्वयम्—सविशिष्टैय सर्वापि, विषयाणां व्यवस्थिति^१ । सवेदनं च नामाविचिकलं नानुभूयते ॥ तथाहि—घटोऽयमिति
 तामैतत्, पृथुपुमान्दिनाऽऽकृतिः । मृदुद्रव्यं भवनं भावो, घटे रणं चतुष्टयम् ॥ १ ॥ तथापि नाम भाकारमाकारो नाम नो विना ।
 ती विना नापि चान्योऽन्यमुत्तरावपि सस्थितौ ॥ २ ॥ मयूराण्डरसे यद्वद्वर्णो भीतादयं स्थिता । सर्वेऽव्यन्योऽन्यमुन्मिथस्तद्व

१ षस्तु द्रव्यमेव सत् प्र०

२ द्रव्यपरिणाममात्रं मुक्तगाऽऽकारदर्शनं किं तत् ? । तथा—व्ययरदिव द्रव्यमेव निर्जिकारमिति ॥ १ ॥ आविर्भावतिरोभावमात्रपरिणामशरणमचिन्तयम् ।
 निजं बहुभूमिपिच नट इव वेदस्तत्तत्पण ॥ २ ॥ २ भावार्थान्तरभूते किं द्रव्यं नाम ? भाव एवायं (वेदम्) भवनं प्रतिक्षणमेव भाव उत्पत्तिर्विषयिच ॥ १ ॥

नामादयो घटे ॥ ३ ॥ इत्थं चैतत्, परस्परसव्यपेक्षितयैवाशेषनयानां सम्यग्यत्वात्, इतरथा 'उत्पादव्ययधौल्यमुक्तं सदि'ति
 प्रत्यक्षादिप्रमाणप्रतीतसहस्रक्षणानुपपत्तेश्च । किञ्च-शब्दादपि घटादेर्नामादिभेदरूपेणैव घटाद्यर्थं बुद्धिपरिणामो जायते, इत्यतोऽपि
 नामादिचतूरूपतैव सर्वस्य वस्तुनः, उक्तं च—“नामादिभेदसद्वत्बुद्धिपरिणामभावो नियमः । जं वत्थु अत्थि लोप चउपज्जायं
 तव सव्वं ॥ १ ॥” ततश्च-चतुष्काभ्यधिकस्येह, न्यासो योऽन्यस्य दृश्यते । एतदन्तर्गतः सोऽपि, ज्ञातव्यो धीधनान्वितैः ॥ १ ॥
 इत्यलं प्रसङ्गेन । सम्प्रति निर्युक्तिरनुश्रि (स्त्रि) यते-तत्र नामस्थापने आगमतो नोआगमतश्च क्षरीरभ्रव्यक्षरीररूपश्च द्रव्यसंयोगः
 सुगम इति मन्वानो व्यतिरिक्तद्रव्यसंयोगमभिधातुमाह—‘द्विविधस्त्वि’ति द्विविध एव, द्रव्येण द्रव्यस्य वा, ‘स’मिति सङ्गतो योगः
 संयोगः, संयोगद्वैविध्यमेवाह—संयुक्तमेव संयुक्तकम्-अन्येन संश्लिष्टं, तस्य संयोगो-वस्त्वन्तरसम्बन्धः संयुक्तकसंयोगो ज्ञातव्यः,
 ‘इतरेतर’ इति इतरेतरसंयोगः, चः समुच्चये ‘एवः’ अवधारणे, इत्थमेव द्विविध एव संयोग इति गाथासमासार्थः ॥ ३० ॥ विस्त-
 रार्थं त्वभिधित्तुः ‘यथोद्देशं निर्देश’ इति न्यायतः संयुक्तकसंयोगं भेदेनाह—

संयुक्तगसंजोगो सच्चित्तादीण होइ दव्वाणं । दुममणुसुवणणमाई संतइकम्मणेण जीवस्स ॥ ३१ ॥

व्याख्या—‘संयुक्तकसंयोगः’ अनन्तराभिहितस्वरूपः, ‘सच्चित्तादीनां’ सच्चित्ताचित्तमिश्राणां भवति द्रव्याणाम्, अमीयामुदाहरणा-
 न्याह—‘दुममणुसुवणणमाइ’ति अत्र मकारस्यालाक्षणीकत्वात् सुब्यत्ययाच्च ‘द्रुमाणुसुवर्णादीनां’ प्रत्येकं चादिशब्दसम्बन्धात्सचित्त-
 द्रव्याणां द्रुमादीनाम् अचित्तद्रव्याणामण्वादीनां सुवर्णादीनां च मिश्रद्रव्यस्य तु सन्ततिकर्मणोपलक्षितस्य जीवस्य, भव चाण्वा-
 दीनां सुवर्णादीनामित्युदाहरणद्वयमचित्तद्रव्याणां सचित्तमिश्रद्रव्यापेक्षया भूयस्त्वव्यापनार्थम्, एतद्भूयस्त्वं च जीविभ्यः पुद्गलाना-

मनःतु गुणतयात्, उक्तं च—“प्रीत्या योगाल समाया मूल्य पयसा य पञ्चग खेयः । धोवाञ्जलाणना चिसेसमदिया दुधेऽणता ॥१॥” इति, अनेन च सचित्तारे सयोगद्रव्यस्य त्रिविधात् समुत्पत्तययोगस्य त्रिविध्यमुक्तमिति गाथार्थः ॥ ३ ॥ तत्र द्रुमादीना सचित्त सयुक्तद्रव्यसयोग विधेरीतुमाह—

मूले कथे खये तथा य साछेपयत्तपत्तेहि । पुष्कलछेयीणहि अ संजुतो तेद द्रुममार्ह ॥ ३२ ॥

व्याख्या—मूले कान्ने स्कन्धे इति सर्वत्र मूलतयात् एतीथार्थे समीची, ततश्च मूलेन अथ-प्रसर्पिणा स्नाययथेन ‘कन्देन’ तेनेय मूलस्कन्धान्तरालपर्यतिना स्कन्धेन स्थितेन ‘स्वचा’ रुचिरपया ‘साले’ति प्रकारोऽन्यक्षमिक, तत ‘शालाप्रयाग्नये’ शाखाप्रयाग्नये’ शालापतयपलादी, फले इत्यत्रान्वेकारस्तथैव, तत ‘पुष्कलछेयीजैद्य’ प्रसिद्धेरेव ‘सयुक्त’ सम्यक्चो भवति ‘द्रुममार्ह’ति प्रकारोऽन्यक्षमिक ततो द्रुमादि, आदिशब्दानुष्ठुगुन्मार्दिश्च सयुक्तकसयोग इति प्रथमः ॥ स हि प्रथममुत्पद्यमान्नु तामक वृक्षिण्या सयुक्त एव मूलेन सयुग्यते, ततो मूलसयुक्तक एव कन्देन, कन्दसयुक्त एव स्कन्धेन, एव त्वक्षगणाप्रचाल पत्रपुष्पपद्मीजैरपि पूर्वमयुक्त पयोसरोक्षरे समुग्यते इति भावनीयम् । तन्धेय द्रुमारेद्रव्य-याम् सयुक्तकसयोगस्य ॥ गुणतया त्वथे द्रुमार्दिरेव स इति, अत्रोच्यते, धर्मधर्मिणो कथञ्चिद्वदनन्यत्वादेवसुत्तमित्यदोष, एवमुत्तरमेवयोरपीति गाथार्थः ॥ ३२ ॥

द्रुमादीनामपि सयुक्तकद्रव्यसयोग स्पष्टयितुमाह—

पगरस्य पगवण्णे लगेगीधे तथा तुफासे अ । परमाणू खधेति अ द्रुपणसार्हति पायन्वो ॥ ३३ ॥

नीच गुडग गमया इत्यादि श्रेष्ठाश्च पर्वाण्येव । स्तोता मनन्ता अतः ता विधेयधिकृति प्राप्तन्ती ॥ १ ॥

व्याख्या—एकः—अद्वितीयस्तिक्तादिरसान्यतमो रसोऽस्येति एकवर्णः, एवम्
 ‘एकगन्धः’ सुगन्धीतरान्यतरगन्धान्वितः, ‘एगे’ इत्येकारस्यालाक्षणीकतत्वात्, तथा द्वौ चाविरुद्धौ स्निग्धशीताद्यात्मकौ स्पर्शविष्येति
 द्विस्पर्शः, चशब्दः स्वगतानन्तमेदोपलक्षकः, क एवंविधः ? इत्याह—परमः—तदन्यसूक्ष्मतरासम्भवात् प्रकर्षवान् स चासावणुश्च
 परमाणुः, उपलक्षणत्वाद् व्यणुकादिश्च, ‘स्कन्धैश्च’ स्कन्धशब्दाभिधेयैः, कैरित्याह—द्वौ प्रदेशाचारम्भकावस्येति द्विप्रदेशो—व्यणुकः,
 स आदिष्येयां त्रिप्रदेशादीनामचित्तप्रहास्कन्धपर्यन्तानां ते तथा तैः चशब्दात्परमाण्वन्तरैर्वणान्तरादिभिश्च, संयुज्यमान इति
 गम्यते, ‘विधेयः’ विशेषेण—सङ्ख्यातानन्तमङ्गविभावनात्मकेनावबोद्धव्यः, पाठान्तरतो ज्ञातव्यः, अचित्तसंयुक्तकसंयोग इति प्रक्रमः,
 अयमर्थः—कारणमेव तदन्यं सूक्ष्मो नित्यश्च भवति परमाणुः । एकरसवर्णगन्धो द्विस्पर्शः कार्यलिङ्गश्च ॥ १ ॥ इत्येवंलक्षणं परमा-
 णुर्यदा व्यणुकादिस्कन्धपरिणतिमनुभवति तदारसादिसंयुक्त एव व्यणुकादिभिः स्कन्धैः संयुज्यते, यदा वा तिकृतादिपरिणतिम-
 पहाय कटुकत्वादिपरिणतिं प्रतिपद्यते तदाऽपि वर्णादिभिः संयुक्त एव कटुकत्वादिना संयुज्यते इति संयुक्त-संयोग उच्यते ।
 अत्र च कृष्णपरमाणुः कृष्णत्वमपहाय नीलत्वं प्रतिपद्यत इत्येको भङ्गः, एवं रक्तत्वं पीतत्वं शुकृत्वं चेति चत्वारः, तथाऽयमेव
 रसपञ्चकगन्धद्वयाविरुद्धस्पर्शस्तारतम्यजनितैश्च स्वस्थान एव द्विगुणकृष्णत्वादिभिः परमाण्वन्तरद्विप्रदेशादिभिश्च योजनाद्विवक्षा-
 वशतः सङ्ख्यातासङ्ख्यातानन्तात्मिकां भङ्गरचनामवामोति, एवं वर्णान्तररसस्पर्शगन्धस्वगततारतम्ययुक्तोऽपि, तथा द्विप्रदेशा-
 दिश्च । यच्च—‘१वर्णरसगन्धफासा पोगलानं च लक्षणं’ इत्यादिसूत्रेषु वर्णस्यादित्वेन दर्शनेऽपि ‘एगरसपगवणो’ति रसस्य
 प्रथमत उपादानं तदनानुपूर्व्या अपि व्याख्याङ्गत्वेन गाथाबन्धानुलोम्येन वेति भावनीयम् । सुवर्णादीनां च २ प्राच्यवर्णकासंयुक्ता-
 नामेव विशिष्टवर्णिकादिभिः संयोगोऽचित्तसंयुक्तकसंयोग उक्तानुसारेण सुज्ञान एवेति निर्युक्तिकृता न व्याख्यात इति गार्थः ॥३३॥

दृष्टान्तपूर्वक सन्ततिकर्मणो जीवस्य मिथसंयुक्तद्रव्यसंयोग व्यनीवर्तुमाह—

अथ थाउ कृणगाई सभावसजोगसजुया नृति । इअ संतइकम्मेण अणाइसंजुत्तओ जीवो ॥ ३४ ॥

स्याख्या 'यथा' इयुदाहरणोपन्यासाय, यथा धातयः' वनकालियोमिमृता मृदादयः 'गणगाइ'ति सूत्रत्वात्कनकादिभिः, आदिशब्दासाक्षादिमिथ, किमित्याह—एवमात्रेण संयोगे—अदृशीधराघर्षान्तरव्यापासनपेक्षयोपलब्धवानुपलक्ष्यरूपो यः समग्रश्च स्तेनः सयुता-मिश्रिताः स्वभावसंयोगमयुता भवन्ति' विद्यन्ते 'इतीत्यमुनैवार्यान्तरनिरपेक्षायलक्षणेन प्रकारेण सन्तति —उत्तरोत्तर निरन्तरौपनिहृत् प्रयाहस्वयोरपेक्षित कर्म-ज्ञानाघरणादि सन्ततिकर्म तेन, न विद्यते अपि—प्राथम्यमस्येस्पन्नादि स चेह प्रप्रभासयोगस्तेन 'स' मिति 'अध्वणोष्णानुसयाण इय च त चन्ति विभयणमनुच' इत्याममादिमागाभावतो युक्त-मिज्जोऽमादि लयुक्त स एव अनादिसयुक्तकः, पट्टा-संयोग-सयुक्त ततोऽनादिमयुक्तमस्तेति अनादि लयुक्तकः, क इत्याह-जीवति जीवियति जीवितवायेति जीवः, मिथमयुक्तकद्रव्यसंयोग इति प्रक्रमः । इदमुक्त भवति-जीवो एतन्तकर्मणुवर्गणामिराधेद्वितप्रवेचितोऽपि न स्वल्प घैतन्यमतिपतंते, न चार्थतस्य कर्मणश्च इति ननुनतया विवक्ष्यमाणोऽसौ संयुक्तकमिथद्रव्य, ततोऽस्य कर्मप्रवेद्यानैः संयोगो मिथसंयुक्तकद्रव्यसंयोग उच्यते, एह स जीवकर्मणोरनादिलययोगस्य धातुकनकादिसंयोगदृष्टान्तद्वारेणामिधानं नदरेयामादिरेऽधुनापत्तो जीवकर्मसंयोगस्याभापित्यापत्तायेम्, अन्यथा मुक्त्वाधुनानवैकल्यापत्तिरिति भावनीयमिति गाथायं ॥३४॥ उह लयुक्तकसंयोगः, इतरेतरसंयोगमाह—

इगरेयरसंजोगो परमाणूणं तहा पणसाणं । अभियेयमणमियेओ अवित्तावो चेव संवंधो ॥ ३५ ॥

अथैऽन्यगुणकोटिः च सधति विमज्जमयुक्तम् ।

व्याख्या—इतरेतरस्य—परस्परस्य संयोगो—घटना इतरेतरसंयोगः ‘परमाणूनाम्’ उक्तरूपाणां, तथा प्रकर्षेण—सूक्ष्मातिशयलक्षणेन दिद्यन्ते—कथ्यन्त इति प्रदेशः—धर्मास्तिकायादिसम्बन्धिनो निर्विभागा भागास्तेषाम्, ‘अभिपेयं’ ति प्राकृतत्वादभिप्रेतः, इतरेतरसंयोग इति योज्यते, एवमुत्तरत्रापि, अभिप्रेतत्वं चास्याभिप्रेतविषयत्वाद्, एतद्विपरीतोऽनभिप्रेतः, अभिलप्यते—अभिमुख्येन व्यक्तमुच्यतेऽनेनार्थ इत्यभिलाषो—वाचकः शङ्खस्तद्विषयत्वात् अभिलापः, चः समुच्चये, ‘एवः’ अवधारणे, सम्बन्धशब्दानन्तरं चेतौ योज्यौ, ततः सम्बन्धनं—सम्बन्धः, स चैवं स्वस्वामित्वादिरनेकधा वक्ष्यमाणः, एतावन्नेद एवायमितरेतरसंयोग इति चावधारणस्यार्थ इति गाथासमासार्थः ॥ ३५ ॥ परमाणूनां संयोगमाह—

दुविहो परमाणूणं हवइ य संठाणखंथओ चेव । संठाणे पंचविहो दुविहो पुण होइ खंघेसुं ॥ ३६ ॥

व्याख्या—द्वौ विधौ—प्रकारावस्येति द्विविधः—द्विभेदः, कोऽसौ?—‘परमाणूनाम्’ इति परमाणुसम्बन्धी, प्रक्रमादितरेतरसंयोगो भवति, ‘चः’ पूरणे, कथं द्विविध इत्याह—‘संठाणखंथतो’ति संतिष्ठतेऽनेन रूपेण पुद्गलात्मकं वस्त्विति संस्थानम्—आकारविशेषः ततस्तमाश्रित्य, ‘स्कन्धतः’ स्कन्धमाश्रित्य, चः समुच्चये, ‘एवः’ भेदावधारणे । द्विविधस्यापि प्रत्येकं भेदानाह—‘संस्थाने’ संस्थानविषयः ‘पञ्चविधः’ पञ्चप्रकारः ‘द्विविधः’ द्विप्रकारः, पुनः शब्दो वाक्यान्तरोपन्यासे भवति, ‘स्कन्धेषु’ स्कन्धविषय इति गाथार्थः ॥ ३६ ॥ इह च संस्थानस्कन्धभेदद्वारक एवायमितरेतरसंयोगभेद इति तदभिधानमुचितं, तत्र ‘यथोद्देशं निर्देश’ इति न्यायतः संस्थानभेदाभिधानप्रस्तावेऽप्यल्पवक्तव्यत्वात् स्कन्धभेदं हेतुभेदद्वारेणाह—

परमाणुपुग्गला खलु दुन्नि व बहुगा य संहता संता । निव्वत्तयंति खंधं तं संठाणं अणित्थंथं ॥ ३७ ॥

व्याख्या—परमाणुपुद्गलौ खलु द्वौ वा बहव एव बहुकाः—त्रिप्रभृतयः, ते च परमाणुपुद्गलाः ‘संहताः’ एकपिण्डतामापन्नाः

सन्तो निर्वर्तयन्ति जनयन्ति विमिताद् 'स्वन्दं' लानुवादिवन्, 'नेन च द्विपरमाणुजन्यतया बहुपरमाणुजन्यावेन च
 स्वन्धस्य द्विमेदत्वमुक्तं, खलुदाज्योऽयं विशेषं चोत्तयति, स चायम्-इह ॥३॥ स्निग्धो वा एकगुणः सम्बध्यमानो द्विगुणाधि-
 वेनैव स्वस्वरूपापेक्षया सम्बध्यते न तु समगुणैकगुणाधिकेन वा विमुक्तमयति ? एकगुणस्निग्धस्निग्धगुणस्निग्धेन सम्बध्यते,
 त्रिगुणस्निग्ध पञ्चगुणस्निग्धेन पञ्चगुणस्निग्धेन त्रिगुणस्निग्धेन चतुर्गुणस्निग्ध पदगुण
 स्निग्धेनेत्यादि, एवमेकगुणदशतिगुणरूपेण त्रिगुणरूप पञ्चगुणरूपेणेत्यादि, तथा द्विगुणरूपेणेत्यादि, तथा त्रिगुणरूपेणेत्यादि चतुर्गुणरूपेण पद-
 गुणरूपेणेत्यादि, एव द्विगुणाधिकसम्बन्धो भावनीयः, न त्वेकगुणस्निग्ध एकगुणस्निग्धेन त्रिगुणस्निग्धेन वा सम्बध्यते द्विगुण
 स्निग्धो द्विगुणस्निग्धेन त्रिगुणस्निग्धेन वा यावदनन्तगुणस्निग्धोऽप्यनन्तगुणस्निग्धेन समगुणैकगुणाधिकेन वा, एवमेकगुणरूपेण
 एकगुणरूपेण द्विगुणरूपेण वा द्विगुणरूपो द्विगुणरूपेण त्रिगुणरूपेण वा यावदनन्तगुणरूपोऽप्यनन्तगुणरूपेण समगुणैक
 गुणाधिकेन वेति, अन्वेयाद्-एकगुणादि स्वस्थानापेक्षया द्विगुणेन रूपाधिकेन सम्बध्यत इति, भवमत्र विशेषं खलुदाज्येन
 मूल्यते, तथा द्वैककस्य स्वस्थानापेक्षया त्रिगुणो द्विक एव स च रूपाधिकस्त्रिक एव इति त्रिगुणैकैकगुणस्य सम्बन्धः, तथा
 द्विगुणस्य पञ्चगुणेन त्रिगुणस्य त्रिगुणगेन चतुर्गुणेन पञ्चगुणस्यैकदशगुणेनेत्यादि, उक्तं च—“१समनिश्चयारं यंधो
 न होतुः समलुक्लयाधि य न होतुः । वैमादितिदलुक्लननेण यंधो उ संधाण ॥ १ ॥” तथा “२दोणह जहणणगुणाण निश्चार्णो
 तह ए दुक्कहदव्याण । एयादिपदि य गुणे ण होति यधस्स परिणामो ॥ २ ॥ निश्चयिउणाहिण यंधो निश्चस्स होतु दव्यहस ।

१ समस्तिगुणस्य रूपो न भवति समलुक्लयाधि य न भवति । निमात्रस्तिगुणस्यैव रूपस्तु स्वरूपो ॥ १ ॥ २ द्वयोर्गुणान्यगुणयो स्तिगुणो
 स्तमेव रुक्कहस्ययो । तत्रापिद्वैकसि च गुणे न भवति न यस्व परिणाम ॥ १ ॥ स्निग्धेन द्विगुण स्निग्धेन च स्निग्धस्व भवति इत्यास्य । हस्तेन द्विगुण
 स्निग्धेन च रुक्कस्य समानमेव प्राप्य ॥ २ ॥

लुप्तं धिउणाहिणं यं लुप्तस्य समागमं पण ॥ ३ ॥” स्निग्धरूपपरस्परबन्धविचारणायां तु समगुणयोर्विषमगुणयोर्वा जघन्य-
वर्जयोर्यन्धपरिणतिरिति विशेषः । तथा चाह—“वज्रंति निद्धलुक्त्वा विस्मगुणा अहव समगुणा जेऽवि । वज्रं तु जहन्नगुणे
वज्रंती पोगला एवं ॥ १ ॥ इत्यादि, येन विशेषेण संस्थानात् स्कन्धस्य भेदेनोपादानं तमाविष्कर्तुमाह—‘तं संठाणंति’ प्राकृ-
तत्वादेवं पाठः, नस्य-स्कन्धस्य संस्थानम्-आकारस्तत्संस्थानम्, अनेन—हृदि विवर्तमानतया प्रत्यक्षेण परिमण्डलादिनाऽनन्त-
रोक्तप्रकारेणेत्यमित्थं तिष्ठति इत्थंस्थं, न तथा अनित्थंस्थम्, अनेन नियतपरिमण्डलाद्यन्यतराकारं संस्थानं श्रेयोऽनियताऽऽका-
रस्तु स्कन्ध इत्यनयोर्विशेष इत्युक्तं भवति । आह-स्कन्धानामपि परस्परं बन्धोऽस्ति, यदुक्तम्—“२ एमेव यं खंधाणं दुपप-
साईण बंधपरिणामो”ति अतः किं न तेपामपीतरेतरसंयोग इहोक्तः?, उच्यते उक्त एव, तेषां प्रदेशसद्भावात्, प्रदेशानां च ‘इयरे-
तरसंजोगो परमाणूणं तद्भाषाणं’ इत्यनेन तदभिधानादिति गार्थार्थः ॥ ३७ ॥ संस्थानमेदानाह—

परिमंडले यं वड्डे तंसे चउरंसमायए चेव । घणपयर पढमवजं ओयपएसे य जुम्मे य ॥ ३८ ॥

व्याख्या—‘लिङ्गं व्यभिचार्यपी’ ति प्राकृतलक्षणात् सर्वत्र लिङ्गव्यत्ययः, ततः परिमण्डलं, प्रक्रमात् संस्थानमेवमुत्तरत्रापि,
तच्च वहिर्धृततावस्थिप्रदेशजनितमन्तःशुषिरं, यथा बलकस्य, चशब्द उत्तरभेदापेक्षया समुच्चये, वृत्तं तदेवान्तःशुषिरविरहितं तथा
कुलालचक्रस्य, त्र्यसं-त्रिकोणं, यथा शृङ्गाटकस्य, चतुरस्रं-चतुष्कोणं, यथा कुम्भिकायाः, आयतं-दीर्घं, यथा दण्डस्य, चः पूर्व-
भेदापेक्षया समुच्चये ‘एव’ अवधारणे, तत इयंत एव संस्थानमेवाः, ‘घणपयर’ति घनं च प्रतरं च घनप्रतरं, प्राकृतत्वाद्विन्दुलोपः,

१ वच्यते स्निग्धरूपशौ विषमगुणौ अथवा समगुणौ यावपि । वर्जयित्वा जघन्यगुणौ वच्यन्ते पुद्गला एवम् ॥ १ ॥ २ एवमेव च स्कन्धानां द्विप्रदेशादीनां
यन्धपरिणामः ।

सर्वत्र च प्रारम्भक एव या प्ररूप्यते इहापि तथैवोपदर्शयिष्यते, तत्र प्रतरयन इति निर्देशः प्राप्तः, अद्याश्च (चूतः) रत्यान्तु
यनशास्त्रस्य पूर्वनिर्णयः, ततश्चैकः परिमण्डलादि प्रतः घनः च, भवतीति गम्यते^१, तथा प्रथमम्—आद्य वर्जयति—त्यजतीति
प्रथमवर्ज—परिमण्डलद्विने कृत्वादिसंस्थानचतुष्टयमित्यर्थः 'योग्यपक्षे यत्ति ओज प्रदेशं च—विषमसंख्यपरमाणुक 'जुम्मे य
लि पयमाद् युग्मप्रदेशं च, उभयत्र च समुच्चये । इह च घनप्रतरमेदमेव वृत्तादीत्य भिद्यते, तत्र प्रतरवृत्तमोज प्रदेशं
युग्मप्रदेशं च, तथा घनयुक्तमोज प्रदेशं युग्मप्रदेशं च, एवं 'यथादिग्वपि चतुर्विध भावनीय, परिमण्डल वर्जनीय च सम
संख्ययाण्येव तस्य सम्भवेनैवियधमेदासम्भवात्, तथा च त्रिविधमेव परिमण्डलमिति गार्थार्थः ॥ ३८ ॥ इह च परिमण्डलादि
प्रदेशं पश्यन्नुह्य च तथोन्मूल संधेयनन्तानुनिष्पन्नमण्डल्यप्रदेशावगाढ चेत्येकरूपतयाऽनुक्रमवि सम्प्रदायावगाढां शक्यमिति
तदुपेक्ष्य पश्यन् तु प्रतिमेदमन्यायरूपस्या न तथेति तदुपदर्शनार्थमाह—

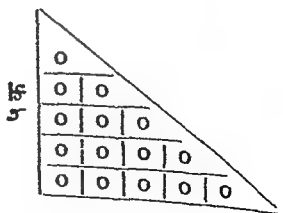
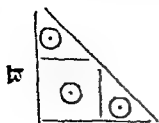
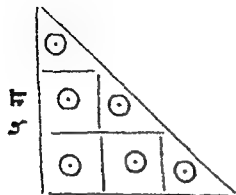
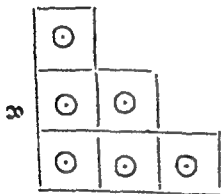
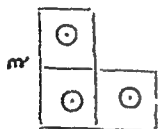
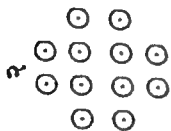
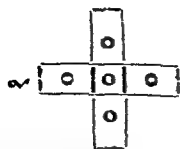
पद्म पारसगं ललु सतग पत्तीसग तु चट्टमि । त्रिय छद्मग पणतीसा चत्तारि य हुंति तंसंमि ॥३०॥
नय येन तत्रा चउरो सत्तावीसा य अट्ट चउरसे । तिगदुगपछरसेऽचि य छयेय य आपण हुंति ॥४०॥
पणयालीसा पारस छन्मेया आययंमि संठाणे । वीसा चतालीसा परिमडलि हुंति सठाणे ॥ ४१ ॥

व्याख्या—आसामर्थ स्पष्ट एव, नयरमायते पट्टमेवामिधानमव्यापित्वेन प्राणनुदिष्टस्यापि धेमिगतमेवदयस्याधिकस्य तत्र
सम्भवात्, तथा पत्तिमण्डलादित्वेऽपि तस्यानामा वृत्तादिमेवानामोज प्रदेशप्रतरादीनामनन्तरोदिष्टत्वात् प्रत्यासत्तिन्यायेन यथाक्रम
पञ्चषट्त्रिंमि प्रथममुपदर्शनं, पश्चात् परिमण्डलमेदयस्य । तत्रोक्तप्रदेशावगाढां पञ्चाधुनिष्य पञ्चाकाशामेदावगाढां च, तत्रै

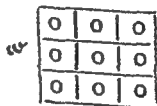
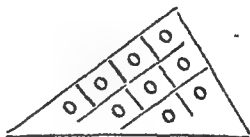
कोऽणुरन्तरेव स्थाप्यते, चतसृषु पूर्वादिदिक्षु चैकैकः । स्थापना १ । युग्मप्रदेशप्रतचृत्तं द्वादशप्रदेशं द्वादशप्रदेशावगाढं च, तत्र हि चतुर्षु प्रदेशेषु निरन्तरमन्तश्चतुरोऽणून्निधाय तत्परिक्षेपाद्यौ स्थाप्यन्ते । स्थापना २ । ओजःप्रदेशं सप्तप्रदेशं सप्तप्रदेशावगाढं च, तथैवम्-तत्रैव पञ्चप्रदेशे प्रतचृत्ते मध्यस्थितस्याणोरुपरिष्टादधस्ताच्चैकोऽणुरवस्थाप्यते, ततो द्वयसहिताः पञ्च सप्त भवन्ति ३, युग्मप्रदेशं घनवृत्तं द्वात्रिंशत्प्रदेशं द्वात्रिंशत्प्रदेशावगाढं च, तत्र प्रतचृत्तोपदर्शितद्वादशप्रदेशोपरि द्वादशान्ये, तदुपरि भवन्ति ३, युग्मप्रदेशं घनवृत्तं द्वात्रिंशत्प्रदेशं द्वात्रिंशत्प्रदेशावगाढं च । ओजः प्रदेशं प्रतचृत्तं पञ्चप्रदेशावगाढं चत्वारोऽधस्ताच्च तावन्त एवाणवः स्थाप्याः, एते मीलिता द्वात्रिंशद्भवन्ति ४ । ओजः प्रदेशं प्रतचृत्तं पञ्चप्रदेशावगाढं च, तत्र च तिर्यग्भिरन्तरमणुद्वयं विन्यस्याऽऽधस्याध एकोऽणुः स्थाप्यः । स्थापना ४ । च, तत्र च तिर्यग्भिरन्तरं त्रयोऽणवः स्थाप्यन्ते, तत आधस्याधस्तादधऊर्ध्वभावेन द्वयं द्वितीयस्य त्वध एकोणुः स्थाप्यः । स्थापना ४ । च, तत्र च तिर्यग्भिरन्तरं पञ्चत्रिंशत्प्रदेशं पञ्चत्रिंशत्प्रदेशावगाढं च, तत्र च तिर्यग्भिरन्तराः पञ्चाणवो न्यस्यन्ते, तेषां चाधोऽधः क्रमेण ओजःप्रदेशं घनवृत्तं पञ्चत्रिंशत्प्रदेशं पञ्चत्रिंशत्प्रदेशावगाढं च, अस्य च प्रतस्योपरि सर्वपङ्क्तिष्वन्यपरमाणुपरिहारेण दश, तथैव तिर्यगेव चत्वारस्त्रयो द्वावेकश्चाणुः स्थाप्यन्ते । स्थापनाः ५ । एते मीलिताः पञ्चत्रिंशद्भवन्ति ३, युग्मप्रदेशं घनवृत्तं तेषामुपर्युपरि पद् त्रय एकश्चेति क्रमेणाणवः स्थाप्याः तेषां । स्थापनाः ५ । एते मीलिताः पञ्चत्रिंशत्प्रदेशो भवन्ति ४ । चतुष्प्रदेशं चतुष्प्रदेशावगाढं च, तत्र च प्रतचृत्त एव त्रिप्रदेशे एकतरस्योपर्येकोऽणुर्दीयते, ततो मीलिताश्चत्वारो भवन्ति ४ । ओजःप्रदेशं प्रतचतुरस्त्रं नवप्रदेशं नवप्रदेशावगाढं च, तत्र च तिर्यग्भिरन्तरं त्रिप्रदेशो द्वे पङ्क्ती स्थाप्येते । स्थापना ७ । ओजःप्रदेशं प्रदेशं प्रतचतुरस्त्रं च चतुष्प्रदेशं चतुष्प्रदेशावगाढं च, तत्र च नवप्रदेशस्य प्रतचतुरस्त्रस्यैवाध उपरि च तथैव नव नवाणवः घनचतुरस्त्रं सप्तविंशतिप्रदेशं सप्तविंशतिप्रदेशावगाढं च, तत्र चतुष्प्रदेशस्य प्रतचत्वारोऽणवः स्थाप्याः, ततस्त्रिगुणा नव सप्तविंशतिर्भवति ३, युग्मप्रदेशं घनचतुरस्त्रं पञ्चत्रिंशत्प्रदेशावगाढं च, तत्र च तिर्यगेव चत्वारोऽन्ये स्थाप्याः, ततो द्विगुणाश्चत्वारोऽष्टौ भवन्ति ४ । ओजःप्रदेशं श्रेण्यायतं त्रिप्रदेशं त्रिप्रदेशावगाढं च, तत्र च तथैवाणुद्वयं तिर्यगे निरन्तरास्त्रयोऽणवः स्थाप्याः । स्थापना ८ । युग्मप्रदेशं द्विप्रदेशं द्विप्रदेशावगाढं च, तत्र च तथैवाणुद्वयं

न्यस्यते । स्थापना ९ । ओजप्रदेश प्रतरायत पञ्चदशप्रदेशावगाढ च, तत्र प्राग्वत् पक्तित्रये पञ्च पञ्चाण्य स्थाय्या,
। स्थापना १० । युग्मप्रदेश प्रतरायत षट्प्रदेश षट्प्रदेशावगाढ च, तत्र च प्राग्वत् पक्तिद्वये त्रयस्त्रयोऽण्य स्थाय्या । स्थापना ११ ।
ओज प्रदेश घनायत पञ्चचत्वारिंशत्प्रदेशो पञ्चचत्वारिंशत्प्रदेशावगाढ च, तत्र पञ्चदशप्रदेशस्य प्रतरायतस्यैवाध उपरि च तथैव
पञ्चदश पञ्चदशाण्य स्थाय्या, तत्तस्मिन्पुणा पञ्चदश पञ्चचत्वारिंशद्भवति ५, युग्मप्रदेश घनायत द्वादशप्रदेश द्वादशप्रदेशावगाढ
च, तत्र च षट्प्रदेशस्य प्रतरायतस्यैवोपरि तथैव त्रयोऽण्य स्थाय्या, ततो द्विगुणा षट् द्वादश भवति ६ । परिमण्ड
लमुचन्यायतो द्विमेदमेव, तत्र प्रतरपरिमण्डलं विंशतिप्रदेश विंशतिप्रदेशावगाढ च, तत्र च प्राच्यादिषु षतसृषु दिक्षु वरुषा
रक्षतथातो विदिष्टु क्षैर्देक स्थाप्य मल्लित्ताद्यैते विंशतिर्भवन्ति । स्थापना १२ । घनपरिमण्डलं चत्वारिंशत्प्रदेश चत्वारिंशत्प्रदेशाव
गाढ च, तत्र च तस्या एव विंशतेऽपरि तथैव विंशतिरस्या स्थाप्यते, विंशतिश्च द्विगुणाचत्वारिंशत्भवन्ति २ । इत्य क्षैया
प्रकल्पमितोऽपि न्यूनप्रदेशताया यथोक्तस्य स्थानात्तन्मवात्, न वैतान्दलीन्द्रियत्वेनातिशयिगम्यत्वात् तथैवाऽनुभवमात्रेपयितु
शक्यते, स्थापनारिगारेण च कर्णश्चिच्छक्यमानीति तथैव वक्षितानीति गाथात्रयमावार्थः ॥ ३९—४०—४१ ॥

। साक स्थपनाः ।

५ ख

८

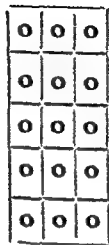
९

७

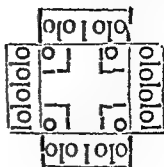
१०

११

१२

उभ परमाणुनामितेतरमयोगः, तस्यति नामेव प्रदेष्टानामाह—

पदमाइपरमाणं परपण्ड उ जो वलससंजोगो । तिण्ड पुण अणाईओ साईओ नेति कुण्डं तु ॥ ४२ ॥

व्याख्या—धर्मांनी-धर्मांपर्मांषाशुशीषपुरुषगतो प्रदेष्टा-उत्तरूपा धर्मादिप्रदेष्टास्तेषां, 'पञ्चानाम्' इति साम्यन्विता धर्मादीनां पञ्चार्थस्वादेन पञ्चमभ्यानां 'तु' पुनरर्थः, संयोग इति गम्यते, स च धृतत्वाद्यधर्मादिभिः स्वन्धेस्तथा तदन्तर्गतैर्दोः प्रदेष्टान्तरैश्च तदन्तर्गतैः, सन्तो विमिश्रयाह—प्रदेष्टानां मयोगः प्रकृतत्वादिनन्तरत्वेनोक्तः प्रदेष्टासंयोगः, उच्यते इति तोः, मध्येय विभागमाह—'अथानो पुन' पुनः-एवमस्य विभागोत्तरायां धर्मापमांषाशुप्रदेष्टानां धर्मादिभिरेव विमिश्रितोपमेय रेष्टीः प्रदेष्टान्तरैश्च प्रकृतत्वादिनन्तरयोगः 'अनादि' अनदिक्-मदा मपुनर्यायेनां, 'सादिक' सादिकुने भवति 'द्वयो' कारित्वेव्याख्येयप्रदेष्टा पुरगणप्रदेष्टो, तमादि-संपुज्यन्ते त्रियुज्यन्ते च गंतारिजीयप्रदेष्टा। धर्मपुम-प्रदेष्टाश्च परस्परं धर्मादिप्रदेष्टोश्च सह, तुष्टयो विशेषोक्तयति, स चादे-जीयप्रदेष्टानां धर्मादिचयदेष्टाप्रदेष्टायापथा पुरगण-स्वन्धोत्तराया च सादिसयोगः, धर्मादिस्वन्धप्रययावेष्टया सन्तारि, पुरगणप्रदेष्टानामपि धर्मादिस्वन्धप्रयापथाऽनादि, शरापथा तु सादिः। एह च धर्मादिस्वन्धानां तदेष्टानां च य परस्परं गथाय स न प्रदेष्टायोगमन्तरेति तद्विधानत एवोक्तो मन्तव्यः, धर्मदेष्टास्य तु परमाणोर्धर्मोविभिः संयोग उक्तान्तात् नुमात एव इति नोक्त इति भाषार्थः ॥ ४२ ॥ उक्तः प्रदेष्टानामितरेतरसंयोगः, तस्यत्यमितेतानमिमेतमेवरूप तमेवाह-अमितेयमणमिसेओ गंगसु रिमणसु नेइ नाय-गो । अणुलोमोऽमिसेओ अणमिसेओ अ पटिलोमो ४३

व्याख्या—'अमितय' नित अमितं अणमिसेओ नित यस्य साम्यमानत्वादनमितेयम्, ॥ सादितरेतरसंयोगः, विमिश्रयाह—'यथय विगयेपु' ताप्यादिपञ्चमयोगे, धर्मादिद्वयमन्तर्गतं तद्विषयप्रत्यक्षो प्रायमाह-माय । स ध्यामिमेतार्थविगयोऽमिमेतः धर्ममिमेतार्थविगयस्यमिमेतः सवति प्रातव्यः, माह-धर्मदेष्टाविमेतानमिमेतार्थविगयावेनामिमेतं अजमिमेतधेतरेतरसंयोगः,

अभिप्रेतानभिप्रेतार्थौ तु काविति, अत्रोच्यते, 'अनुलोम' इन्द्रियाणां प्रसोदहेतुतयाऽनुकूलश्चल्यफाफनीगीनादिरहितः, अनभिप्रेतश्च प्रतिलोम उक्तविपरीतकाकस्वरादिरिति गार्थार्थः ॥ ४३ ॥ इह गायपद्यार्हेन मनोनिर्गमप्रवृत्त्यभावेऽपीन्द्रियाणां प्राणात्यसाधिरय तदपेक्षयाऽभिप्रेतोऽनभिप्रेतश्चार्थ उक्तः, सम्प्रति मनोऽपेक्षया तमेवाह—

सञ्चा ओसहजुत्ती गंधजुत्ती य भोयणाविही य । रागविही गीयवाङ्मयिह्री(हि य) अभिप्येगमणुलोमो ॥ ४४ ॥

व्याख्या—'सर्वा' समस्ताः, कोऽर्थः?—इन्द्रियाणामनुकूलाः प्रतिकूलाश्च, अस्य नौपथयुग्न्यादिभिः प्रत्येकं सञ्चन्धः, तन्वा व्याख्यादीनाम्—अगुरुकुसुमादीनां सज्जिकाराजिकादीनां च युक्तयो-योजनानि समचियमविभागनीतयो वा भौमथयुग्न्यः, गन्धानां—गन्ध-द्रव्याणां श्रीखण्डादीनां लहसणादीनां च युक्तयः गन्धयुक्तयः ताश्च, भोजनस्य—अस्य विधयः—शान्त्योऽस्नादयः क्रोत्रयमकारयश्च भेदाः भोजनविधयः ते च, 'रागविहिर्गीयवाङ्मयिह्री' त्ति मूत्रत्याहननश्चत्यये रागविषयश्च गीतगादिप्रतिभयश्च रागविभिर्गीत-वादित्रविधयः, तत्र रङ्गनं रागः—कुसुमादिना वर्णान्नरापादनं तद्विधयः—स्निग्धन्नादयो रूक्षस्यादयश्च, गीतगादिप्रतिभय इति, अत्र विचिशब्दस्योभयत्र योगात्, गीतं—गानं तद्विधयः—कोक्लिङ्गान्तानुकारित्यादयः कारुस्तरानुकिरगयित्वादयश्च, गदितम्—आलोचम्, इह चोपचारात्तद्व्यतिः तद्विधयो—सूदृक्तादित्यनाः केवलकरटिकादिस्वनाश्च, चञ्चलो नृत्तादिनिश्चिममुषयार्थः, एते किमित्याह—'अभिप्येयं' त्ति अभिप्रेतार्था उच्यन्ते, कीदृशाः सन्त इत्याह—अनुलोमाः, कोऽर्थः?—द्रुमा गा मनोऽनुकूलतया प्रतिभासमानाः, एतेनैतदप्याह—यथैत एव देशकालावस्थादियशतो विचित्राभिन्नस्थितया जन्तूनां मनसोऽननुलोमाः सन्तोऽनभिप्रेतोऽर्थः । इत्ये व्याख्यानतो विज्ञेयप्रतिपत्तिमाश्रित्येन्द्रियापेक्षया मनोऽपेक्षया च भवेनाभिप्रेतोऽनभिप्रेतश्चार्थो व्याख्यानः, अभयानन्तरगायपद्या-र्हेनाविशेषेणेन्द्रियाणां मनसथानुकूलोऽभिप्रेतोऽर्थः इतरस्त्वनभिप्रेत उक्तः, एतद्वागयाऽपि न एव विमोदो वर्जित इति व्याख्येयम्, अत्र च सर्वा इति सर्वप्रकारा अनुलोमा इति चेन्द्रियमनसामनुकूलाः, शेषं प्राग्वत् । उपश्लेषस्य निवृत्तमिधानं नयस्य कन्-

चिन्मतेनागमिमेत एव तस्या तर्भावादिति साधारणं ॥४४॥ उक्तोऽभिप्रेतानभिप्रेतमेदं रूप एतरेतरसयोग', साम्प्रतममुमेवाभिलाषविषयमाह—

अभिलाषे सजोगो द-वे खिते अ कालभावे अ । दुगसजोगार्हो अवस्तरसंजोगमार्हो ॥ ४५ ॥

व्याख्या—‘अभिगण’—उक्तस्वरूप, तद्विषय, ‘सयोग’ प्रथमादभिलाषतरेतरसयोग, अथ च त्रिधा सम्भवति, तत्रैकोऽभिलाषाभिगण्यतेन द्वितीयोऽभिलाष्यस्याभिगण्यन्तरेण तृतीयो धर्मेण वर्णान्तरेण । तत्राद्योऽभिलाष्यस्य द्रव्यादिभेदेन चतुर्विधायाद् ‘द्रव्ये’ इति द्रव्यविषय, स चार्थाद् यदादिशब्दस्य पृथुबुभोदृपाधाकारपरिणतद्रव्येण वाच्ययाचकभाषलक्षण, साम्यग्र, पय ‘क्षेत्रे च’ क्षेत्रविषय, भाषाशब्दक्षेत्रयगाहदानलक्षणक्षेत्रेण ‘काठभावे’ इति समाहारद्वन्द्व, तत ‘काले कालविषय सम्प्रत्यदि भूते भूतनादिशब्देन काठपदार्थेन ‘भावे च’ भागविषय ओदयिकादिवन्नतो मनुष्यत्वादपिपरिण, चराचरोऽन पूर्वेण च समुच्चये । द्वितीयमाह—द्वित्रस्य सयोगो द्विकसयोग एव आदित्यस्य त्रिकसयोगादे सोऽय द्विकसयोगादिक, इहाभिलाषसयोगस्य त्रिविधत्वात् तत्र व्यापस्यानन्तरमेवोक्तत्वात् तृतीयस्य चाभिधास्यमानत्वाद् अर्थाद् द्विकग्रहणेनाभिलाष्यद्वयमेव गृह्यते तत्र द्विकसयोगो यथा-स एव स एव सौ, त्रिकसयोगो यथा-स एव सौ च तौ च ते, अथ तौ च ते चेत्युक्ते स च स च तथा स च सौ येत्यनुभाषण्येकत्राभिगण्यार्थद्वयमग्नय चाभिगण्यार्थत्रय सह प्रतीयते, अभिगणसयोगस्य चास्याभिगणपद्वारकत्वादभिलाष्येण सह प्रतीयते । तृतीयमाह—अन्तरे च अक्षराणि च अक्षराणि तेषां सयोग अक्षरसयोग एव भाष्यस्योदात्ताद्योपवर्णधर्मसयोगस्य सोऽयमक्षरसयोगादिक, अक्षरतोऽव्यापनिक’, तत्राक्षरयो’ सयोगो यथा—क इति, अक्षराणा सयोग यथा धीरिति, उदात्तादिवर्णधर्मसयोगास्तु स्वधिया माधनीया, अग्न्याप्यभिगणसयोगस्य वर्णाना कषाच्चिदभिलाषानन्त्यत्वेन तदात्मकत्वात्, यदाऽक्षरसयोग इत्यनेन सर्वोऽपि प्यजनसयोग उक्त’, आदिशब्देन त्वर्थसयोग १, एतद्विद्वेषणं च द्विकसयोगादिरिति योजनीयम्, अन्यत् प्राग्वत्, द्रव्यसयोगत्व

चास्याभिलापस्य द्रव्यत्वात्, द्रव्यत्वं चास्य स्पर्शवत्त्वेन गुणाश्रयत्वात्, वक्ष्यति हि—“गुणाणमासौ द्रव्यं” ति, न च स्पर्श-
वत्त्वमसिद्धं, प्रतिघातजनकत्वात्, तथाहि-यत् प्रतिघातजनकं तत्स्पर्शवत् दृष्टं, यथा लोप्रादि, प्रतिघातजनकश्च शब्दः, अन्यथा
तथाविधशब्दश्रुतावनुभवसिद्धश्रोत्रान्तःपीडाया असम्भवादिति गार्थार्थः ॥ ४५ ॥ उक्तोऽभिलापविषय इतरेतरसंयोगः, सम्प्रति
सम्बन्धनसंयोगरूपस्य तस्यावसरः, सोऽपि द्रव्यक्षेत्रकालभावमेदतश्चतुर्धा, तत्र द्रव्यसंयोगसम्बन्धनमाह—

संबंधणसंजोगो सञ्चित्ताचित्तमीसओ चेव । दुपयाइ रहुरगाई अ बहुहा उ ॥ ४६ ॥

व्याख्या—सम्बध्यते प्रायो ममेदमित्यादिवुद्धितोऽनेनास्मिन् वाऽऽत्माऽश्रुविधेन कर्मणा सहेति सम्बन्धनः स चासौ संयोगश्च
सम्बन्धनसंयोगः, ‘सञ्चित्ताचित्तमीसओ चेव’ त्ति प्राग्वत् सुणो लुकि सञ्चित्तोऽचित्तो मिश्रकः, चः समुच्चये, पत्रः भेदावधारणे,
यथाक्रममुदाहरणान्याह द्विपदेत्यादिना, सञ्चित्ते द्विपदादिः, आदिशब्दाच्चतुष्पदापदपरिग्रहः, नत्र च द्विपदसंयोगो यथा-पुत्री,
चतुष्पदसंयोगो यदा-गोमान्, अपदसंयोगो यथा-पनसवान् । अचित्ते हिरण्यादिः, आदिशब्दान्मणिमुक्तादिग्रहः, स च हिरण्यवा-
नित्यादि । मिश्रे रथयोजितस्तुरगः मध्यपदलोपे रथतुरगस्तदादिः आदिशब्दाच्छकटवृषभादिपरिग्रहः, स च रथिक इत्यादि, ‘चः’
समुच्चये, ‘बहुधा तु’ इति बहुप्रकार एव, तुशब्दस्यैवकारार्थत्वात्, इह च सञ्चित्तविषयत्वात् सम्बन्धनसंयोगोऽपि सञ्चित्त इत्यादि
सर्वत्र भावनीयम् । आह-यदि सञ्चित्तादिविषयत्वादसौ सञ्चित्तादिरिति व्यपदिश्यते, एवं सत्यात्मन एवासौ तैः सह, तत उभय-
निष्ठत्वात्तेनापि किं न व्यपदिश्यते?, उच्यते, यवांकुरादिवदसाधारणैव व्यपदेशः, आत्मनश्च सर्वैरप्यमीभिरसाधिति तस्य साधारण-
त्वाच्च तेनेह व्यपदेशः पृथिव्यादिभिर्विवांकुरस्येति न दोषः, एवमुत्तरत्रापि, इति गार्थार्थः ॥ ४६ ॥ अमुमेव क्षेत्रकालभावविषय-
मभिधित्सुराह—

खेत्ते फाले य तत्रा दुणरवि दुविहो य रोइ संजोगो । भान्नांमि होइ दुविहो आणसे चेवऽणाएसे ॥ ४७ ॥

व्याख्या—‘क्षेत्रे’ क्षेत्रविषय, ‘फाले च’ कालविषय ‘तथा’ इति तेनागमप्रसिद्धप्रकारेण ‘द्वयोरपि’ इत्यनयोरेव क्षेत्रकालयो द्विविधः द्विभेद चशब्दो माथम्मि इत्यत्र योष्यते, भवति संयोग प्रथमाद् सम्यगनसंयोग, न च क्षेत्रे फाले इत्युक्ते द्वयोरपीति पौनरुक्त्याद् दुण, लोकेऽपि इस्तिगन्धे वा द्वयोरपि राशौ दृष्टिरित्येवविषययोगदर्शनाद् ‘भावे च’ भावविषयश्च, संयोग इति मंदङ्ग, भवति द्विविध, कथ क्षेत्रादिद्विविधमित्याह—‘भाषते चेवऽणाएसे’ इति आह्विति मर्चादिया-चिदेशरूपानतिप्रमात्मिकपरा विषयते-कथयत इति भाषेशो-चिनेतरस्तस्मिन्, तदन्यस्वरूपमारेषा-सामान्यं, पूर्वत्र चैवशब्दयो समुच्चयायधारणार्थयोर्भिन्नप्रमत्या तस्मिन्क्षेत्रे, तत्र क्षेत्रविषयोऽनारेसो यथा-अमृहीपजोऽयम्, आरेसे तु यथा-भारतोऽय, कालविषयोऽनारेसो यथा-दीप्यमिकोऽयम्, आरेसो तु-शासन्तिकोऽय, भाषविषयोऽनारेसो आरेसे त्वौदधिकदिभावयामिति । सामान्यायनमपूर्वकतयाद्विशेषावगा-मस्यैवमुदाहरिते, निपुणौ तु विपदंयाभिधानं अमृहीप इति सामान्यमपि लोकापेक्षया चिसेनो भवतमिति चिसेनोऽपि मगधाद्य पेशया सामान्यमित्यादेरुक्तं सर्वत्र सामान्यचिदेशयोगोऽनियततत्पल्यापनार्थं, भावे च भवति द्विविध इति भिन्नयाक्यताऽभिधान-मनन्तरमगन्धस्यैवद्विदयतत्पल्यापनार्थमिति भाषार्थः ॥ ४७ ॥ अत्र क्षेत्रकालगतयोपारेषानारेषायोगरूपयत्तत्त्वेन सम्प्रदायादपि तुज्ञान-रूपा तद्विषय सम्यगनसंयोगोऽपि सुज्ञान एवेति मत्या भाषयतारेषानादेशविषयं तमभिधित्सुमुक्तहेतोरेव प्रथममनारेषापरिवर्त्य भवत भाह—

‘ओइइअ ओवसमिण एइए य तत्रा खओवसमिण य । परिणाम सन्निवाए छव्विहो होअणाएसो ॥ ४८ ॥

१ आरभदुणानारेषादेशजमादिरपर्यन्तेष्व आरेषानादेशेति शब्देन २ चचिदत्र प्रक आदिहो आणगमि वादुविहो सतिमाननचरणणए । सान्नितापचयइमि चेव हि चिणओ कुल्ले ॥ १ ॥ एवा गत्था इदकले, न च ग्धाक्यता सन्निता केसुवेदित्त

व्याख्या—तत्रोदयः—शुभानां तीर्थकरनामादिप्रकृतीनाम् अशुभानां च मिथ्यात्वादीनां विपाकतोऽनुभवनं तेन निर्वृत्तः औदयिकः, क्वचित्तु 'उदयिण' इति पठ्यते तत्र च पदावसानवर्तिन एकारस्य गुरुत्वेऽपि विकल्पतो लघुत्वानुज्ञानात् नात्र छन्दोभङ्गः, उक्तं हि—
 "इहियारा विंदुयुया एओ सुद्धा पयावसाणंमि । रहवंजणसंजोण परंमि लहुणो विभासाए ॥ १ ॥" विपाकप्रदेशानुभवरूपतया द्विमेद-
 स्यादुदयस्य विष्कम्भणमुपशमस्तेन निर्वृत्त औपशमिकः, क्षयः—कर्मणामत्यन्तोच्छेदः तेन निर्वृत्तः क्षायिकः स च, तथा क्षयश्च—अभाव-
 उदयावस्थस्य उपशमश्च—विष्कम्भितोदयत्वं तदन्यस्य क्षयोपशमौ ताभ्यां निवृत्तः क्षायोपशमिकः स च, परीति—सर्वप्रकारं नमनं—जीवानाम-
 जीवानां च जीवत्वादिस्वरूपानुभवनं प्रति प्रतीभवनं परिणामः, 'पदोद्गलोपा विसर्जनीयस्ये' इति विसर्गलोपः, 'स' इति संहतरूपतया
 नीति—नियतं पतनं—गमनं, कोऽर्थः?—एकत्र वर्तनं, सन्निपातः—औदयिकादिभावानामेव ह्यादिसंयोगः, 'च' सर्वत्र समुच्चये, इत्थं पङ्-
 विधाः—प्रकारा अस्येति पङ्क्तिविधौ भवति 'अनादेशः' सामान्यं, सामान्यत्वं चौदयिकादीनां गतिक्रियायादिविशेषेणानुवृत्तिधर्मकत्वाद्,
 अनादेशस्य पङ्क्तिविधौ तद्विषयः संयोगोऽपि पङ्क्तिविधौ इत्युक्तं भवति इति गार्थार्थः ॥ ४८ ॥ इदानीमादेशविषयं तमेव मेदत आह—

आएसो पुण दुविहो अप्पिअववहारऽणपिओ चेव । इक्किओ पुण तिविहो अत्ताण परे तदुभए य ॥ ४९ ॥

व्याख्या—'आदेशः' अभिहितरूपः पुनःशब्दो विशेषणे, 'द्विविधः' द्विमेदः, कथमित्याह—'अप्यववहारऽणपिओ चेव' इति
 व्यवहारशब्दोऽत्र उमरुक्रमणिन्यायेनोभयत्र सम्यध्यते, ततश्चापि इति व्यवहारो यस्मिन् सोऽयमपि व्यवहारः, मयूरव्यंसकादित्वात्
 समासः, अनर्पितव्यवहारस्तु तद्विपरीतः, तत्रापि नाम क्षायिकादिभावः स्वाधारे भाववति ज्ञाताऽयमित्यादिरूपेण ज्ञानमस्ये-
 त्यादिरूपेण वा वचनव्यापारेण वक्त्रा स्थापितः, अनर्पितस्तु वस्तुनः साधारत्वेऽपि निराधार एव प्ररूपणार्थं विवक्षितो

गद्या-सर्वेभ्यः प्रधानं क्षयिको माव । अनयोस्तपि भेदानाह-पदैकं' इत्यपितल्यवहारश्च पुनस्त्रिविधः, कथं
मित्याह--'अन्तान् सति आर्पत्वादा'मपि परस्मिन् तयोरात्मपरयोरुभय तस्मिन्, विषयसप्तम्यर्थेता ततो विषयत्रैविध्येनानयोर्लब्धे
विषयम्, एताव्यादेशोभेदमिधानद्वारेण सम्बन्धनसंयोगस्य भेद उक्तो भवति, तत्र चानपितस्य प्ररूपणामात्रसत्त्वेऽप्यपितप्रति
पक्षधेनैवात्रोपादानम् अतो वस्तुतस्तस्यासत्त्वाच्च तेन कस्यचित्संयोगसम्भव इति न तद्वेदेन संयोगभेदः, अपितस्य त्वात्मपरो
प्रयापितभेदतल्लेखित्यात् तद्वेदेन त्रिविध सम्बन्धनसंयोग इति नापार्थः ॥ ४९ ॥ सचाऽऽत्माऽपितसम्यन्धनसंयोगमाह--

ओवसमिग य लहण खओवसमिए य पारिणामे अ । एसो वडव्विहो खलु नायव्वो अत्तसंजोगो ॥ ५० ॥

व्याख्या--औपशमिके चस्य मिश्रकमात्वात् क्षयिके च क्षायोपशमिके च सर्वत्र सम्यक्त्वादिरूपे जीवस्य (स्व)भावे 'तथा
तेनागमोचप्रकारेण चस्यास्यापि मिश्रकमात्वात् परिणामे च जीवस्यापात्मके च, सर्वत्र संयोग इति प्रक्रमः, पठ्यते च-'खओय
समिए य पारिणामे य' इति स्पष्टमेव, 'एव' अनन्तरोक्त औपशमिकमदिसंयोग वस्तुविधेयं चतुष्यकारः, 'खलु' निश्चितं 'जातल्ल' मयबोचल्ल',
'आत्मसंयोग' इत्यात्मापितसम्यन्धनसंयोगः, अत्र ह्यात्मशब्देनापितभाव एव धर्मधर्मिणो, कथञ्चिदन्त्यत्वादुक्तः, तथा
च वृद्धा-^१एव हि जीवमया भवति, एतसु भावेषु जीवो नञो हवइ' तदात्मक इत्यर्थः, औपशमिकादिभाषानां च प्रागनादेश
तोलनव्यवादेशधेनामिधान सम्यक्त्वादिविशेषमिष्टत्वेन विवक्षितत्वाद् भावसामान्यापेक्षया वेति नापार्थः ॥ ५० ॥ किञ्च--

ओ सन्निवाइओ खलु भावो उदण्ण वज्जिओ एवेइ । इकारससंजोगो एसो विप अत्तसंजोगो ॥ ५१ ॥

व्याख्या—यः सान्निपातिकः 'खलु' वाक्यालङ्कारे भावः 'उदयेन' औदयिकभावेन 'वर्जितः' रहितो भवति, एकादश-एकादश-सङ्ख्याः संयोगा-द्वयादिमीलनात्मका यस्मिन् स एकादशसंयोगः, सूचकत्वात् सूत्रस्यैतद्विषयो यः संयोगः एषोऽपि, न केवल-मौपशमिकादिसंयोग इत्यपिशब्दार्थः, 'चः' पूरणे, 'आत्मसंयोगः' प्राग्वदात्मापितसंयोगः, एकादशसंयोगाश्चैवं भवन्ति-औपशमिक-क्षायिकक्षायोपशमिकपरिणामिकानां चतुर्णां पद द्विकसंयोगाश्चत्वारस्त्रिकसंयोगा एकश्चतुष्कसंयोगः, एते च मीलिता एकादशेति गार्थः ॥ ५१ ॥ बाह्यापितसम्बन्धनसंयोगमाह—

लेसा कसायवेयण वेओ अन्नाणमिच्छ मीसं च । जावइया ओदइया सव्वो सो वाहिरो जोगो ॥ ५२ ॥

व्याख्या—'लेइया' लेइयाध्ययनेऽभिधास्यमानाः, कपायाश्च वक्ष्यमाणाः 'वेदना' च सातासातानुभवात्मिका कपायवेदनं, प्राकृततत्त्वाद्भिन्दुलोपः, 'वेदः' पुंल्लभयाभिलाषाभिव्यङ्ग्यः, मिथ्यात्वोदयवतामसदध्यवसायात्मकं सत् ज्ञानमप्यज्ञानम्, उक्तं हि—'जह दुव्वयणमवयणं कुच्छियसीलं असीलमसईप । भण्णइ तह नाणपि हु मिच्छदिट्ठिस्स अन्नाणं ॥ १ ॥ अत एव मिथ्यात्वोदयभावित्वा-दस्यौदयिकत्वं, तदलिकेषु चापितत्वविवक्षया बाह्यापितत्वमिति भावनीयं, मिथ्ये' ति भावप्रधानत्वाच्चिदंशस्य मिथ्यात्वम्—अशुद्ध-दलिकस्वरूपं, 'मिथ्रं' शुद्धाशुद्धदलिकस्वभावं, च शब्दः शैवौदयिकमेदसमुच्चये, अत एवोपसंहारमाह—'यावन्तो' यत्परिणामा औदयिकाः, भावा इति गम्यते, प्रक्रमादेतद्विषयो यः संयोगः 'सर्वः' निरवशेषः सः 'बाह्यः' परः तद्विषयत्वाद्, बाह्यसंयोग इति प्रकृत्वात्सम्बन्धनसंयोगो ज्ञातव्य इति शेषः, इहापि बाह्यशब्देन प्राग्वद् बाह्यापित उक्तः । आह—'भावा भवन्ति जीवस्यौदयिकः पारिणामिकश्चैव' इतिवचनादौदयिकोऽपि जीवभावत्वेन जीर्वापित एवेति कथं बाह्ये कर्मण्यपित इति, अत्रोच्यते, कर्मानुभवनमुदयः,

१ यथा दुर्वचनमवचनं कुत्सितं शीलमशीलमसत्याः । मण्यते तथा ज्ञानमपि मिथ्यादृष्टेरज्ञानम् ॥ १ ॥

२ यत्परिमाणं इति स्यात्, परिणामस्य परिमाणताऽर्थोऽत्र वा ।

भुवनं कानुभवित्री जीवेऽनुभूयमाने च कर्मणि स्थितः, तदा यदाऽनुभवितरि जीवे विवक्ष्यते तदोदयः जीवगतो लेख्यादिपरिणामः ॥ योजनमस्यैवौदयिकः-कर्मण फलप्रदानमिमुख्यलक्षणो विचारः एव तमाधित्य कर्मणि बाधेऽपितत्त्वमिहोदयिकभावस्योक्तं, यदा भूयमानस्यतया विवक्ष्यते तदोदये-कर्मण फलप्रदानमिमुख्यलक्षणे भव औदयिको लेख्याकपायादिरूपो जीवपरिणामः, यदा भूयमेव चोच्यते-भावा भवन्ति जीवस्यौदयिक इत्यादि । इहमपि चादेशान्तरेण वक्ष्यति-‘छव्यिहो वक्ष्यसंजोगो’ इति ‘सर्वः स’ इति चैवयवद भावसंयोगस्य विधीयमानतया प्राधान्यात् प्रधानानुयायित्वाच्च व्यवहाराणामिति भावार्थः ॥ ५३ ॥ उभयार्थितं सम्बन्धमसंयोगमाह-

जो सतिरादौ तल्लु भावो उदण्ण मीसिओ मोद । पञ्चारससंजोगो मन्गो सो मीसिओ जोगो ॥५३॥

व्याख्या-य माश्रिपातिश्च छदुभाषः ‘उदयेन’ औदयिकभावेन ‘मिथित’ सयुतो भवति, क्रियस्वरूप इत्याह-पञ्चदश संयोगा भूमिप्रति पञ्चदशसंयोग, सर्वः स, किमस्याह-भारमकर्मणोर्मिथरात्तदपितभावा अयौदयिकसहितौपशमिकादयो मिथ्याः, तत्तल्लिपययात्संयोगोऽपि मिथः, स एव मिथश्चो योगः, प्रथमात् सम्बन्धमसंयोगो एव इति शेषः, ते च पञ्चदश संयोगा औदयिकममुञ्चता भीषणमिषादिपञ्चस्य द्विषत्रिषचतुष्पञ्चसंयोगत कार्या, तत्र चत्वारो द्विकसंयोगा-एव त्रिकसंयोगाश्चत्वारः पञ्चदशसंयोगा एव-पञ्चदशसंयोग एते च मीजिता पञ्चदश, भावना तु वक्ष्यमाणेति भावार्थः ॥ ५३ ॥ पुनरात्मसंयोगादीनेव प्रमाणान्तरेणमिथिततु प्रस्तापनामाह-

वीओऽपि य भाग्मो अत्ताणे याहिरे तदुभए य । संजोगो खल्लु भणिओ तं किसेऽहं समासेणं ॥५४॥

व्याख्या-द्वितीयोऽपि न केवलमेव एव इत्यपि राधार्थः, च. पूर्ये ‘आदेशा’ प्रकारः, प्रस्तापना प्ररूपणीयः, कीदृशः

इत्याह-आत्मनि बाह्ये तदुभयस्मिन्, संयोग इति सम्बन्धनसंयोगः, 'खलु'-निश्चितं 'भणित' उक्तो, गणधरादिभिरिति गम्यते, अनेन च गुरुपारतन्त्र्यमाविष्करोति, 'तम्' इति द्वितीयमादेशं 'कीर्तये' संशन्दये वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद् वे' (पा० ३-३-१३१) ति भविष्यत्सामीप्ये लट्, 'अहम्' इत्यात्मनिर्देशः, 'समासेन'-संक्षेपेणेति गार्थार्थः ॥ ५४ ॥ तत्र तावदात्मसंयोगमाह—

ओदइय ओवसमिए खइए य तहा खओवसमिए य । परिणामसन्निवाए अ छव्विहो अत्तसंजोगो ॥ ५५ ॥

व्याख्या—'औदयिके'-औदयिकविषये, एवम् औपशमिके क्षायिके च तथा क्षायोपशमिके च परिणामसन्निपाते च, सर्वत्र संयोग इति प्रक्रमः, तत एव 'पद्दविधः' पड्भेदः, आत्मभिः-आत्मरूपैः संयोग इति सम्यन्धनसंयोगः आत्मसंयोगः, न चैषामेकै-केनात्मनः संयोगः सम्भवति, अपि तु द्वाभ्यां त्रिभिश्चतुर्भिः पञ्चभिर्वा, तत्र द्वाभ्यां क्षायिकेण सम्यक्त्वेन ज्ञानेन वा परिणामि-केन च जीवत्वेन, त्रिभिर्तौदयिकेन देवगत्यादिना क्षायोपशमिकेन मत्यादिना परिणामिकेन च जीवत्वेन, चतुर्भिस्त्रिभिरे(वमे)व चतुर्थेनौपशमिकेन क्षायिकेण वा सम्यक्त्वेन, पञ्चभिर्यदा क्षायिकसम्यग्दृष्टिरेवोपशमश्चेणिमारेहति तदौदयिकेन मनुष्यत्वेन क्षायि-केण सम्यक्त्वेन क्षायोपशमिकेन मत्यादिना औपशमिकेन चारित्रेण परिणामिकेन जीवत्वेनेति, अत्र च त्रिकभङ्गक एकः चतुष्क-भङ्गो च द्वावेते त्रयोऽपि गतिचतुष्टयभाविन इति गतिचतुष्टयेन मिथमाना द्वादश भवन्ति, उक्तं च-२ओदइय खओवसमो तइओ पुण परिणामिओ भावो । एसो पढमवियप्पो देवाणं होइ नायव्वो ॥ १ ॥ ३ओदइय खओवसमो ओवसमियपरिणामिओ वीओ ।

१ चान्द्रमतेन णिज उभयपदभावात् आत्मनेपदम् ।

२ औदयिकः क्षायोपशमिकः तृतीयः पुनः परिणामिकौ भावः । एव प्रथमविकल्पो देवानां भवति ज्ञातव्यः ॥ १ ॥

३ औदयिकः क्षायोपशमिक औपशमिकः परिणामिको द्वितीयः । औदयिकः क्षायिकः परिणामिकः क्षायोपशमिको भवेत्तृतीयः ॥ २ ॥

उदरपण्यरयपारिजातमियस्वोवसमो मये तद्व्यो ॥ २ ॥ एष चेव विषया परतिरिणरपसु हति बोद्धव्या । एष सव्ये मिलिया चारस होती भये मेया ॥ ३ ॥ पञ्चमिर्मनुष्यस्यैव, तस्यैव तयोपशमयेण्यात्मकत्वात्, तस्यामेव च तत्सम्भवात्, तथा चाह-“ओदरपण्य भोयसमिप स्वभोयसमिप तप य परिणामे । उयसमसेदिगयस्सा एस विषयो मुणेयव्यो ॥” अन्यथाऽपि च त्रिभि सम्भवति, तथा-ओदयिनेन मनुष्यत्वेन क्षाण्येन क्षानेन परिणामिकेन जीवत्वेन वय च कैवल्यनाम्, उक्त हि-“उदरपण्यरयपारिजातमिय माया होति केयनीन तु’ प्रागुक्तभाषोभयेन च सिद्धानामेव, उक्त हि-“एषा एव तद परिणामा सिद्धान होति नायव्या” एव चैते पञ्चवचिद्विचरसंयोगमहात्स्य पूर्वे च द्वादसेति मीरिता पञ्चदश सम्भवन्ति, एत एव चायिद्वसात्रिपतिकमेदा पञ्चदश तत्र तजोष्यन्ते, तथा चाहु-“एष संजोगेन भाया पचरस होति नायव्या । कैवल्यसिन्धुवसमसेदिपसु सव्याहु य गर्ह्य ॥१॥” भाह-एष साप्रियादिनेयामन सदा संयोगसम्भवात् कथ पदविषयमात्मसंयोगस्य, उच्यते-सहभाविस्त्वैपि भावामा पदैकस्य प्राधान्य वियस्यते तदेवेनाप्यात्मसंयोगसम्भवात् इति गायार्थे ॥ ५५ ॥ बाह्यसम्यग्यनसंयोगमाह-

नाममि अ खित्तमि अ नायव्यो धारितो य (उ) संजोगो । फालेण धारितो खलु मीसोऽवि य तदुभए होइ ॥५६॥

व्याख्या-‘नाम्ना’-यस्यमियापिप्रतिसमयेन, यकारात् द्रव्येण क्षेत्रेण चाकारादेशात्मकेन, प्राकृतत्वात् तृतीयाधे सप्तमी, एतन्नापाम् संयोग, किमित्याह-धातव्य-बाह्यविरयत्वाद् ‘वार’ , तु पुनरर्थे ‘संयोग’ इति सम्बन्धनसंयोग ‘फालेन’ इति चव्य

एव एव विष्टया नानिर्गतरकेषु भावन्ति बोद्धव्या । एते सर्वे मिलिता द्वादश मन्त्रिता भवे भेदा ॥ ३ ॥ १ ओदयिक औपसर्गिक-सायोरपकानिक-क्षान्यिदय परिणामिक । उपाभाप्रतिगम्यस्य विषयो मुण्यन्वय ॥ १ ॥ २ ओदयिक क्षान्यिदय परिणामिके भवा भवति कैवल्यनामेव । ३ क्षान्यिदय विद्वाना भवती सतव्यो । ४ एते तयोरेव भाव एवदश मन्त्रिता नायव्या । कैवल्यसिद्धान्तोपायम-अणिनु सर्वायु च यद्विदु ॥ १ ॥

गम्यमानत्वात् कालेन च समयाऽऽवलिकादिना, तत एव संयोगो-वाह्यसम्बन्धनसंयोगः 'खलु' निश्चितं, ज्ञातव्य इति योज्यम्, इदमिहैवम्पर्यम्-यः पुरुषादेवदेवत्तादिनाम्ना सम्बन्धोऽयं देवदत्त इत्यादिः द्रव्येण च दण्डीत्यादिः क्षेत्रेणारण्यजो नगरज इत्यादि कालेन दिनजो रजनज इत्यादि, स सर्वो नामादिभिर्वाह्यैरेवेति वाह्यः सम्बन्धनसंयोगः, भावेन तु संयोग आत्म-संयोगत्वेनोक्त एव, भवितुस्तन्न्यत्वात् भावस्य, अन्यथा तस्याभावत्वप्रसङ्ग इतीह तस्यानभिधानं, तथा कालेन वाह्य इति च भिन्नवाक्यताकरणं केषाञ्चिन्मतेन कालस्यासत्त्वत्वापनार्थं, यद्वा नास्ति क्षेत्र इति च विषयसप्तम्येव, यो हि येन सह भवति स तद्विषय पदेति कृत्वा । आह-नाम्नोऽप्यभिलापत्वात् तद्विषयोऽपि संयोगोऽभिलापसंयोगः, स चोक्त एवेति कथं न पौनरुक्त्यम्?, उच्यते-अभिलापसामान्यविषयोऽभिलापसंयोगः, अयं तु सम्बन्धनसंयोगस्य प्रकृतत्वात् तस्य च सकपायजीवसम्वन्धितत्वात्, वक्ष्यति हि-"संवंधणसंजोगो कसायबहुलस्स होइ जीवस्स" त्ति, कस्यचिन्नामन्यप्यभिप्लवङ्गसम्भवादभिप्लवङ्गहेत्वभिलापविषय एवेति न पौनरुक्त्यं, 'मीसोऽवि य' त्ति 'अपिः'-पुनरर्थे, 'चः'-पूरणे, ततो मिश्रविषयत्वान्मिश्रः सम्बन्धनसंयोगः पुनर्ज्ञातव्यः, यः कीदृ-गित्याह-'तदुभय' त्ति प्राग्वत्तदुभयेन-आत्मवाह्यलक्षणेन तदुभयस्मिन् वोक्तरूप एव भवति, यः संयोग इति शेषः, यथा-क्रोधी देवदत्तः, क्रोधी कौन्तिको, मानी सौराष्ट्रः, क्रोधी वासन्तिकः; अत्र क्रोधादिभिरोदयिकभावान्तर्गतत्वेनात्मरूपैर्नामादिभिस्त्वात्म-नोऽन्यत्वेन वाह्यरूपैः संयोग इत्युभयसम्बन्धनसंयोग उच्यते । नन्वेवं न कदाचिन्नामादिविकलैरोदयिकादिभिरोदयिकादिरहितैर्वा नामादिभिरात्मनः संयोग इति सर्वदोभयसम्बन्धनसंयोग एव प्राप्तः, सत्यमेतत्; किन्तु वक्तुरभिप्रायत्रैचिज्यात्कदाचिदौदयिकादिभिः कदाचिन्नामादिभिः कदाचित्तदुभयेन संयोगविवक्षेति नात्मपरोभयसम्बन्धनसंयोगत्रयविरोध इति गार्थार्थः ॥ ५६ ॥

प्रकारान्तरेण वाह्यसम्बन्धनसंयोगमाह-

आयरिय सीस पुत्तो पिया य जणणी य होइ धूया य । भज्जा पइ सीउण्हं तमुज्जछायाऽऽयवे चेव ॥ ५७ ॥

व्याख्या-आडित्यभिव्याप्त्या मर्यादया वा स्वयं पञ्चविधाचारं चरत्याचारयति वा परान् आचर्यते वा मुक्त्यर्थिभिरासेव्यत

इति आचार्य, 'अन्यत्रापि'ति वचनात् फलंति धर्मणि वा वृत्त्यप्रत्यय, तथा शास्त्रिणु शस्य पुनाति पितृव्याचारानु
 पत्तिरित्याऽऽमानमिति पुनः पाति-रक्षस्यपत्यमिति पिता स च जनयति-प्रादुर्भावयत्यपत्यमिति जननी सा च भवति वाह्यसम्बन्धन
 मयोगविपत्त्याद्वाहासम्बन्धनसयोग इति वृद्धा, इदं च सर्वत्र योज्य, दोषि च केवल जननी स्तन्यार्थमिति दुहिता, ततश्च
 'दुहितरि धो हिलोपश्च' इति वचनादादेधत्वे हिलोपे च 'उदूत् सुपुण्योत्सयोत्-सुकुदुहितु' इति वचनान्, उत ऊत्वे च घृया,
 सा स, चकारत्रय पूरणे, धियते-पोष्यते अर्थेति भाषा, पाति-रक्षति तामिति पति, स्त्यायते घातनामनेकार्थत्वात् कठिनीभ्रवत्य
 रिमन् अलादीति दीतम् उपति-वहति जन्तुमिति उष्ण तमयति-रोक्षयति जनलोचनानीति तम, भीणादिकोऽसन्, 'उख' ति
 भार्ययादुद्घोतयतीति उद्घोत पचादित्वादृ, दूयति छिनत्ति वाऽन्तपमिति छाया, आ समन्तात्तपति संतापयति जगदिति
 मातप, च शब्दो राजसूत्यापनुचाशापसम्बन्धितसमुच्चये, लक्षणानुपपत्तौ च सर्वत्र देवको विधि, सुपश्च यथाश्चषण तत्र प्राग्व
 न्नुद्, इदमैवम्ययम्-आचार्यं शिष्यादन्वयेन यत्तु, ततो यस्तेन शिष्यस्य सयोग शिष्य इत्युचित्वरपमाचार्यमाक्षिपति
 यस्याय शिष्य इत्याक्षेप्याक्षेपकभावलक्षण, स योनेतिहत्वा वाह्यसम्यग्धनसयोग ततस्तद्विषय आचार्योऽव्युपचारात्तथोच्यते, एव
 द्विष्योऽप्याचार्यान्वयेन वाह्य, तेनाप्याचार्यस्य ए सयोग-आचार्यं इत्युक्तिरस्य शिष्यमाक्षिपति यस्यायमाचार्यं इत्याक्षेप्या
 क्षेपकभावरूप सोऽपि बाहेनेतिहत्वा वाह्यसम्यग्धनसयोग, ततस्तद्विषय शिष्योऽव्युपचारात् तथोच्यते, एव पुन्रपिषादिद्वयेष्वपि
 भाषणीय, सर्वत्र सामान्येन परस्परक्षेप्याक्षेपकभाव समग्र्य, विशेषनिरूपणाया त्याचार्यशिष्यभार्यापतीनामुपकार्योपकारकभावः
 पितृपुत्रजननीदुहितृणा अन्यजनकभाव" (प्र० १०००) लीलोष्पादीना च विरोध समग्र्य, अत एव च विशेषाद् द्रव्यसंयोग-
 त्वेऽप्यस्य मेरेनोपदानमिति भाषार्थः ॥ ५४ ॥ सम्यन्ति सयोगप्रममेऽप्याचार्यशिष्यमूलत्वादनुयोगस्य तयो स्वरूपमाह—

इत्यनुगे बहुलम् इति १-१-१११ सूत्रोक्तबहुलमर्थार्थभूतम्

आयरिओ तारिसओ जारिसओ नवरि हुज्ज सो चेव । आयरियस्सवि सीसो सरिसो सन्वेहिवि गुणेहिं ५८

व्याख्या—आचार्यः 'तादृशः' तथाविधः, यादृशः क इत्याह—यादृशो 'नवर' मिति यदि परं भवेत् 'स चेव' त्ति चः पूरणे, स एव—आचार्य एव, किमुक्तं भवति ?—आचार्यस्याचार्यं पवान्यः सदृशो भवति, न पुनरन्ताचार्यः, आचार्यगुणानामन्यत्राविद्यमानत्वात्, न ह्याचार्यदिन्यः पदत्रिंशत्सङ्ख्यगणिगुणसमन्वित इहास्ति, तत्समन्वितत्वे त्वन्याऽपि तत्तत् आचार्य एवेति । अथ क पते पदत्रिंशद्गुणाः ?, उच्यन्ते, प्रत्येकं चतुष्प्रकारा अष्टौ गणिसम्पदो द्वात्रिंशत्, तत्र चचारादिचतुर्विधविनयमीलनात् पदत्रिंशद्भवन्ति, उक्तं च—^१अद्विहा गणिसंपद चउगुणा नवरि होति वत्तीसा । विणओ य चउम्मेओ छत्तीस गुणा ह्वंतेप ॥१॥" तत्राष्टौ गणिसम्पद इमाः—आचारसम्पत् १ श्रुतसम्पत् २ शरीरसम्पत् ३ वचनसम्पत् ४ वाचनासम्पत् ५ मतिसम्पत् ६ प्रयोगमतिसम्पत् ७ सङ्ग्रहपरिक्षासम्पत् ८, तथा चाह—^२आयारसुयसरीरे वयणे वायणमतीपतोममती । एएसु संपया ; खलु अट्टमिया संगहपरिणणा ॥ १ ॥' तत्र चाचारसम्पत् चतुर्धा—संयमध्रुवयोगयुक्ता १ असम्प्रग्रहता २ अनियतवृत्तिः ३ वृद्धशीलता चेति ४, तत्र संयमः—चरणं तस्मिन् ध्रुवो—नित्यो योगः—समाधिस्तद्युक्ता, कोर्थः ?—सन्ततोपयुक्ता संयमध्रुवयोगयुक्ता १, असम्प्रग्रहः—समन्तात् प्रकर्षेण जात्यादिप्रकृतालक्षणेन ग्रहणम्—आत्मनोऽवधारणं सम्प्रग्रहस्तद्भावोऽसम्प्रग्रहः, जात्याद्यनुत्तिसक्तैत्यर्थः, २, अनियतवृत्तिः—अनियतविहाररूपा ३, वृद्धशीलता—वपुषि मनसि च निश्रुतस्वभावता निर्विकारतेतियावत् ४, १ । श्रुतसम्पच्चतुर्धा—वहुश्रुतता १ परिचितसूत्रता २ विचित्रसूत्रता ३ धोपविशुद्धिकरणता ४ च, तत्र बहुश्रुतता—युगप्रधानागमता १ परिचितसूत्रता—उत्कमक्रमवाचनादिभिः स्थिरसूत्रता २ विचित्रसूत्रता—स्वपरसमयविविधोत्सर्गापवादादिवेदिता ३ धोपविशुद्धिकरणता—

उदात्तानुदात्तादिस्थरनुदिचिधायिता ४, २ । शरीरसम्पन्नतुर्था-आरोहपरिणाहयुक्ता १ अनवचाप्यता २ परिपूर्णैन्द्रियता ३ स्थिर
सहनता च ४, १६ चाऽऽरोहो-दैर्घ्यं परिणाहो-विस्तरः ताभ्या तुल्याभ्या युक्ताऽऽरोहपरिणाहयुक्ता १ अविद्यमानमवचा
प्यम्-अवग्रहण लक्षण यस्य सोऽयमनवचाप्य, यद्वाऽवग्रहापयितु-लब्धयितुमर्हं शक्यो वाऽवग्रहो लब्धनीयः न तथाऽनवचाप्य
स्तद्भावोऽनवचाप्यता २ उभयत्रादीनसर्वाङ्गत्य हेतु, परिपूर्णैन्द्रियता-अनुपहतचक्षुरादिकरणता ३ स्थिरसहनता-तप प्रभृतिषु
शक्तियुक्ता ४, ३ । एवमसम्पन्नतुर्भेदा-आदेयवचनता १ मधुरवचनता २ अनिश्चितवचनता ३ असन्दिग्धवचनता ४, तत्राऽऽदेय
वचनता सकलजनप्राप्तयाप्यता १ मधुर रसपरं पर्येतो विशिष्टार्थवत्तथाऽर्थवत्तादत्वेन शब्दतत्त्वापरुपरत्थसीस्वर्थ्यगाम्भीर्यवि
गुणोपपत्तयेन भोतुराह्लादमुपजनयति तत्पेयविध वचन यस्य स तथा तद्भावो मधुरवचनता २ अनिश्चितवचनता-रामाद्यकलुषित
वचनता ३ असाङ्गधवचनता-परिस्फुटवचनता ४, ४ । वाचनासम्पन्नतुर्था-विदित्वोद्देशन १ वितित्वानुमुद्देशन २ परिनिर्वाच्य
वाचना ३ अर्थनिर्यापणति ४, तत्र विदित्वोद्देशने विदित्वा समुद्देशने ज्ञात्वा परिणामिकत्वादिगुणोपेत शिष्य यद् यस्य योग्य तस्य
तदेवोद्दिशति समुद्दिशति धा, अपरिणामिकादावपकथयति हेतुः श्रोतृदाहरणतो दोषसम्भवात् २, परीक्षि-सर्वप्रकार निर्वापयतो निरो
निर्दग्धादिषु भूतार्थस्यापि दर्शनात् अत्र ममयत-पूर्वदत्तालापकादि खयात्मना स्वार्थानि परिणमयत शिष्यस्य सूत्रगतसोप
दिगवप्रहरणकाल प्रतीक्ष्य शक्यत्वरूपप्रदानेन प्रयोक्तव्यमनुभूय परिनिर्वाच्य वाचना-सूत्रप्रदान परिनिर्वाच्यवाचना ३, अर्थ-सूत्रा
भिधेय वस्तु तस्य निश्चिति भूत आपना-निर्यादिका पूर्वापरसाङ्गत्येन स्वय ज्ञानतोऽ-येषा च कथनतो निर्गमना निर्यापणा ४, ५ ।
प्रतिसम्पत् अवग्रहेहापायधारणारूपा चतुर्धा, अवग्रहादयश्च तत्र तत्र प्रपञ्चिता एवेति न विवियन्ते ६ । प्रयोगमत्तिसम्पन्नतुर्था-
आमपुरुषदेशप्रवर्तुचिधानात्मिका तथाऽऽमञ्जान-चादादिव्यापारकाले विममु प्रतिधादिन जेतु ममशक्तिरस्ति नचा ? इत्यालोचन,
पुरुषज्ञान-विमय प्रतिधादी पुरुष साहस्य सौमगतोऽन्यो धा ?, तथा प्रतिसादिमानितरो वेति परिभाचन ८, क्षत्रज्ञान-किमद
मापावदुलमन्यथा या ? तथा साधुभिरमायित भावित धा नगरदीति विमर्शन ३, वस्तुज्ञान-विमिद राजा-मात्यादि सभासदादि

व्याख्या—‘पयम् अनन्तरोत्तराप्रयोगवदाक्षेप्यभावेन ‘पाने’ चरणविषय ‘चरणे’ चरणविषय आत्मन उभयसम्बन्धन
 संयोगो ज्ञानश्च इति वृद्धा’, अत्र भायना-दानेनात्मभूतेन मयोगो, ज्ञानमित्युक्तिनिराधयस्य निर्विषयस्य च ज्ञानस्यासम्भवादयस्य
 ज्ञानिन एव चाऽऽक्षिपतीति ज्ञानाक्षिप्तेन च ज्ञेयेन चातेन तद्द्वारक संयोग इत्युभयसंयोग । एव चरणेनाप्यात्मभूतेनोक्तयन्त
 दाक्षिण्येन चर्यभावेन च पोरन संयोग इत्युभयसम्बन्धनसंयोग, अयमाक्षेप्याऽऽक्षेपकभावे उभयसम्बन्धनसंयोग उक्त, अमुमेव
 प्रकाशान्तरेणाह-‘स्यासिद्धे स्वामित्यविषय, उभयसम्बन्धनसंयोग इति प्रथम, किंरूप’ इत्याह—‘आत्मन.’ मम ‘ह’ पूरणे,
 पितुः, जलरस्य, पुत्र इति सम्पत्ते, पदविधोहल्लव्यद्वे, अत्रात्मन विना सहस्रमहारक स्वाभिभाष्यलक्षण सम्बन्ध, तत्पुत्रेण
 परकारक, मम पितुरप, पुत्र इति पितृद्वारेणासाधितिरस्या तत उभयद्वारकत्वादुभयविषयमयोग उभयसम्बन्धनसंयोग, इतिचाप्यो
 ‘मम पितुः विना मम आतु पुत्र मम दासस्य इत्यल इत्येवमकारतन्मन्थान्तरव्यवस्थान्योहेल्लव्य, अनेन नैफिके स्वामित्य
 उभयसम्बन्धनसंयोग इल, लोकोत्तरमेवाह-मम ‘पुत्रे’ मागेन्द्रादपय साध्यादिसिद्धि गम्यते, यद्वा कुलमेव कुलक तस्य, च’
 समुपये योदयते, ततोऽदमेव सारकम् अभ्यस्तार ‘अस्मि’ भयामि, चराप्यादय न माभ्यादिरित्येयविधोहेल्लव्यमङ्गय गयोऽप्यु
 भयसम्बन्धनसंयोग इति वृद्धा, अत्र हि मच्छन्द्याप्यस्य पुत्रेन सहस्रमहारक स्वाभिभाष्यसम्बन्ध, कुलागत्येतिना न साध्या
 दिना परकारको, मम पुत्रेऽयमिति कुलद्वारकत्वाद्रम्य, ततोऽयमपि प्राग्बुधयसम्बन्धनसंयोग एहापि इतिचाप्योऽय मम
 पुतेः साध्यादिराफोपेप्रकारसम्यग्धान्तरव्यवस्थान्योहेल्लव्यसुवकार्यं, एह कोहेल्लव्यमिधानमेकवाप्यनेकोहेल्लव्यसम्बन्धनपदनाधमिति
 नापार्यं ॥ ५९ ॥ पुनरप्येष तमेवाह—

पचपओ य यहुविहो निव्यिती पचओ जिणसेव । देरा य यद्रसुद्धा माइविहसुआइ अ हवन्ति ॥ ६० ॥

व्याख्या—‘प्रतीयनेऽनेनार्थे इति प्रत्यय’ ज्ञानकारण घटादि, सर्वेषा निरात्मन्धनज्ञानाभावेन तदविनाभावित्यात् ज्ञानस्य,

तत्तत्तमाश्रित्य, चकारात् ज्ञानतश्च-ज्ञानं चाश्रित्य 'बहुविधः' बहुप्रकारः, प्रक्रमादात्मनो यः संयोगः स उभयसम्वन्धनसंयोगः, तद्वहुत्वं च प्रत्ययानां तद्विशिष्टज्ञानानां च बहुविधत्वात्, तथा च वृद्धाः-घटं प्रतीत्य घटज्ञानं पटं प्रतीत्य पटज्ञानम् एवमादीनि प्रत्ययात् ज्ञानानि भवन्ति, तथा च स सति ज्ञानेनात्मद्वारको, ममेदं ज्ञानमिति प्रत्ययेन परद्वारको, मम ज्ञानस्यायं विषय इति ज्ञानद्वारकत्वात्तस्य, तत उभयविषयत्वादुभयसम्वन्धनसंयोगः। आह-एवं केवलिनोऽप्युभयसंयोग एवेति, अत्रोच्यते, 'निर्वृत्तिः' इत्युत्तर-ज्ञानद्वारकत्वस्य, तत उभयविषयत्वादुभयसम्वन्धिज्ञानस्येति गम्यते, इदमाकृतम् छद्मस्थज्ञानं त्रेववकारस्य भिन्नक्रमत्वाच्चिर्युक्तिरेव-सकलावरणक्षयादुत्पत्तिरेव प्रत्ययो जिनस्य जैनसम्वन्धिज्ञानस्येति गम्यते, इदमाकृतम् छद्मस्थज्ञानं हि मत्यादिकं लब्धिरूपतयोत्पन्नमप्युपयोगरूपतायां बाह्यमपि घटादिकमपेक्षते, तथाहि-घटप्रतीत्य घटज्ञानं पटं प्रतीत्य पटज्ञानं, केवलिनस्तु ज्ञानं लब्धिरूपतयोत्पन्नं पुनरुपयोगरूपतां प्रति न बाह्यं घटादिकमपेक्षते, तज्ज्ञानस्योत्पत्तिसमकालमेव सकलतीतानागतदूरान्तरित-स्थूलसूक्ष्मार्थथात्म्यबैदित्यैवोपयोगभावात्, यदुक्तम्-"उभयावरणाईतो केवलवरणाणदंसणसहावो । जणाइ पासा य जिणो सब्बं णेयं सयाकालं ॥ १ ॥" इतः केवलज्ञानस्य सर्वत्र सततोपयोगेन नोपयोगं प्रति बाह्यापेक्षेति निवृत्तिरेव प्रत्ययः, ततो न छद्मस्थज्ञानस्येव प्रत्ययत उभयसंयोगः। आह-उक्त एव ज्ञानस्योभयसंयोगः, तत् किं पुनरुच्यते? सत्यम्, उक्तः स तत्राक्षेप्या-क्षेपकभावेन, इह त्वेकस्यापि वस्तुन उपाधिभेदेनात्रैकसम्वन्धसम्भवत्यापन्नाय जन्यजनकभावेनोच्यते इति न दोषः। उभयसम्वन्धनसंयोगमेव पुनः स्वस्वामिभावेनाह-दिद्यन्ते-उपचीयन्ते पुद्गलैरिति देहाः-कायाः ते च वद्धा-इह जन्मनि जीवेन सम्यक्ता न्धनसंयोगमेव पुनः स्वस्वामिभावेनाह-अनयोर्द्वन्द्वे वद्धमुक्ताः 'माइपित्तिसुयाइय' ति 'णो जसूससोलोपि' अपर्यत्वाच्च 'लोपे दीर्घ' इति दीर्घ-मुक्ताअन्यजन्मनि तेनैवोज्झिता प्राग्बहुभयसम्वन्धनसंयोगः, जीवस्येति गम्यते, इयमत्र भावना-वद्धा देहा मात्रादयश्चात्मरूपाः, त्वस्याभावे पितृमातृसुतादयः, आदिशब्दाद् भ्रातृभगिन्यादयो, वद्धमुक्ता इत्यत्रापि योज्यते, चशब्दोऽयं पूर्वेष्व समुच्चये, एते च किमित्याह-'भवन्ति' ति जायन्ते, प्राग्बहुभयसम्वन्धनसंयोगः, जीवस्येति गम्यते, इयमत्र भावना-वद्धा देहा मात्रादयश्चात्मरूपाः,

व्याख्या—‘पयम्’ अन्तरोक्तयातासंयोगवशादशेषकभावेन ‘दाने’ ज्ञानविषयः ‘चरणे’ चरणविषयः, आत्मानं उभयसम्यग्बन्धन-
 मयोनौ ज्ञातव्य इति दृष्टाः, अत्र भावना-दानेनात्मभूतेन संयोगो, ज्ञानमित्युक्तिनिराधयस्य निर्विषयस्य च ज्ञानस्यासम्भवाद्यस्य
 दारित्सेन सेयं वाऽऽक्षिप्यतीति, ज्ञानाक्षिप्तेन ॥ शेषेन घातेन तद्द्वारक-संयोग इत्युभयसंयोगः । एव चरणेनाप्यात्मभूतेनोक्तवस्त-
 प्रकारान्तरेणाह—‘स्यामिस्ते’ स्वामित्वविषयः, उभयसम्यग्बन्धनसंयोग इति प्रथम, विरूपः! इत्याह—“आत्मानः” मम ‘का’ पूरणे,
 ‘पितुः, जनकस्य, पुत्र इति तत्पदे, पदविधयोहोत्वप्यद्वये, अत्रात्मान-पित्रा साहाय्यद्वारकः स्वस्वामिमायलक्षणः सम्यग्बन्ध, तत्पुत्रेण
 ‘मम पितुः, मम पितुरस्य, पुत्र इति पितृद्वारेणासाधितिरित्या तत् उभयद्वारकत्वयापुनर्यविषयसंयोग उभयसम्यग्बन्धनसंयोगः, इति शब्दो
 उभयसम्यग्बन्धनसंयोग उक्तः, लोकोत्तरमेवाह—मम ‘पुत्रे’ मागेन्द्रादाय साप्यादिरिति गम्यते, यद्वा कुलमेव कुलकं तस्य, ‘वः’
 समुच्चये योस्यते, ततोऽहमेव अहंस्वम् अभ्यन्तरः ‘वसि’ भवामि, वसन्त्यादय च साप्यादिरित्येयविधयोहोत्वप्यद्वयस्य गगोऽप्यु-
 भयतस्यग्बन्धनसंयोग इति दृष्टाः, अत्र हि मच्छब्दप्राप्त्यस्य कुलेन साहाय्यद्वारकः स्वस्वामिमायसम्यग्बन्धः, कुलान्तर्गतेना सा साप्या
 दिना पट्टादरक्तो, मम कुलेऽप्यमिति कुलद्वारकत्वात्, ततोऽयमपि प्राग्यपुत्रयसम्यग्बन्धनसंयोग इहापि इति शब्दोऽयं मम
 गुणोः साप्यादिरित्येयमत्रात्मानसम्यग्बन्धनसंयोग उक्तः, एव चोहोत्वद्वयमिधानमेकप्राप्त्यनेकोहोत्वसम्यग्बन्धनसंयोग इति
 भाषार्थः ॥ ५९ ॥ पुनरप्यत्र तमेवाह—

पयपञ्चो य पटुविणे निवृत्तिं पञ्चओ जिणस्तेव । देवा य पटुमुक्ता मादपिद्वन्दुआह ज्ञ इवेति ॥ ६० ॥
 व्याख्या—प्रतीयनेऽनेनार्थ इति प्रत्ययः—ज्ञानकार्त्तं पट्टादि, त्वयेना निपातस्य नानाभावेन तद्विधानाभावितात् ज्ञानस्य,

तत्तत्तमाश्रित्य, चकारात् ज्ञानतश्च-ज्ञानं चाश्रित्य 'बहुविधः' बहुप्रकारः, प्रक्रमादात्मनो यः संयोगः स उभयसम्बन्धनसंयोगः,
तद्वहुत्वं च प्रत्ययानां तद्विशिष्टज्ञानानां च बहुविधत्वात्, तथा च वृद्धाः-घटं प्रतीत्य घटज्ञानं पटं प्रतीत्य पटज्ञानम् एवमादीनि
प्रत्यायात् ज्ञानानि भवन्ति, तथा च स सति ज्ञानेनात्मधारको, ममेदं ज्ञानमिति प्रत्ययेन परस्परको, मम ज्ञानस्यायं विषय इति
ज्ञानधारकत्वात्तस्य, तत उभयविषयत्वादुभयसम्बन्धनसंयोगः । आह-एवं केवलिनोऽप्युभयसंयोग एवेति, अत्रोच्यते, 'निर्वृत्तिः' इत्युत्तर-
नेवकारस्य भिन्नक्रमत्वान्निर्वृत्तिरेव-सकलावरणक्षयादुत्पत्तिरेव प्रत्ययो जिनस्य जिनसम्बन्धिज्ञानस्येति गम्यते, इदमाकृतम् छद्मस्थज्ज्ञानं
हि मत्यादिकं लब्धिरूपतयोत्पन्नमप्युपयोगरूपतायां बाह्यामपि घटादिकमपेक्षते, तथा हि-घटं प्रतीत्य घटज्ञानं पटं प्रतीत्य पटज्ञानं, केवलिनस्तु
ज्ञानं लब्धिरूपतयोत्पन्नं पुनरुपयोगरूपतां प्रति न बाह्यं घटादिकमपेक्षते, तज्ज्ञानस्योत्पत्तिसमकालमेव सकलार्थीतानागतदूरान्तरित-
स्थूलसूक्ष्मार्थायात्म्यवेदितैवोपयोगभावात्, यदुक्तम्-"उभयावरणाईतो केवलवरणाणंदसनसद्भावो । जगाद् पांसू य जिणो
संबन्धेयं सयाकालं ॥ १ ॥" ततः केवलज्ञानस्य सर्वत्र सततोपयोगेन नोपयोगं प्रति याह्यापेक्षेति निर्वृत्तिरेव प्रत्ययः, ततो न
छद्मस्थज्ञानस्येव प्रत्ययत उभयसंयोगः । आह-उक्त एव ज्ञानस्योभयसंयोगः, तत् किं पुनरुच्यते ? सत्यम्, उक्तः स तत्राक्षेप्या-
क्षेपकभावेन, इह त्वेकस्यापि वस्तुन उपाधिभेदेनानेकसम्बन्धसम्भवल्यापनाय जन्यजनकभावेनोच्यते इति न दोषः । उभयसम्ब-
न्धनसंयोगमेव पुनः स्वस्वामिभावेनाह-दिद्यन्ते-उपचीयन्ते पुद्गलैरिति देहाः-कायाः ते च बद्धा-इह जन्मनि जीवेन सम्यक्सा-
मुक्ताअन्यजन्मनि तेनैवोज्झिता अनयोर्द्वन्द्वे बद्धमुक्ताः 'माद्रूपितिसुयाइय' ति 'णो जसुशासीलोपि' आपर्त्त्याच्च 'लोपे दीर्घ' इति दीर्घ-
त्वस्याभावे पितृमातृसुतादयः, आदिशब्दाद् भ्रातृभगिन्यादयो, बद्धमुक्ता इत्यत्रापि योज्यते, चशब्दोऽयं पूर्वश्च समुच्चये; एते च-
किमित्याह-'भवन्ति' ति जायन्ते, प्राग्बहुभयसम्बन्धनसंयोगः, जीवस्येति गम्यते, इयमत्र भाचना-बद्धा देहा मात्रादयश्चात्मरूपाः,

तत्र देहात्मनो क्षीरनीर्यदन्योऽन्यानुगतत्वेन मात्रादयश्चात्यन्तलोहविषयतयात्मवद् इत्यमानत्वेन, मुक्तास्त्वऽप्येपि धाहा, तत्र देहा आत्मन पृथग्भूतत्वेन माधदयश्च तयाविधलोहाविषयतयाऽऽत्मवददृश्यमानत्वेन, अतो देहेर्मात्रादिभिश्च वज्रमुक्ते स्वस्वामि भागलक्षणसम्बन्धो जीवस्योपायसम्बन्धनसयोग । आह देहादयो मुक्ताश्च स्वस्वामिविषयाभेति विरुद्धमेतत्, एवमेतद्, यदि भावतोऽपि मुक्ता स्युः, अथ भावतोऽप्यदमेया स्वामी अमेते स्वमितिभावाभावाभ्युक्ता एव ते, अन्वेधमैहिहिकेष्वप्यमीष्वपरापरतोषयो गणत आत्मनो न सततमेव भावोऽस्तीति कथं तेष्वपि तद्विरयता । अथ तेष्वेव भावाभावेऽपि श्रुतसर्गाकरणतस्तद्विरयत्वम्, एतद्विरयपि नमत्त, श्रुतसर्गाकरण एव तद्विरयत्वस्येदमपि विवक्षितत्वादिति कार्याय । ६० ॥ इत्यमनेकधा सम्बन्धनसंयोगोऽयं उक्तः, अथ च कीरयाम्य कस्य भवतीत्याह—

सनधनसजोगो कसापयदुलस्स होर जीवरत्त । पटुणो वा अपटुस्स च मज्झंति ममज्जमाणस्स ॥ ६१ ॥

व्याख्या—‘सम्बन्धनसंयोग’ उक्त इह, कपाया-कोपादणस्तेषंदुलस्-भ्याप्तस्य, प्रभूतकपायस्येत्यर्थ, ‘भवति’ जायते, वस्य !-जीवस्य, पुन कीरतस्य । प्रभवति-सम्बन्धिवस्तु तत्र तत्र स्थित्ये नियोक्तु समर्थो भवतीति प्रभुस्त्वस्य वा ‘अममोर्धो’ उक्तविपरीतस्य, वाचाधी सजुषये, उभयोरपि संयोगसाम्य प्रति कारणमाह-‘मज्झंति ममज्जमाणस्स’ इति ममैव जगरजनपदादीनि ममावभावरत्त, इदमुक्तं भवति-सत्यसति वा मासम्बन्धितया बाह्यवस्तुनि तत्त्वतोऽभिप्यन्न एव सम्बन्धनसंयोग, अनेन च काका कपायवदुलत्वे हेतुवक्तव्यः, कपायवदुलत्वेति च हुयता कपायद्वारेण सम्बन्धनसंयोगस्य कर्मवन्धहेतुत्व स्थापित भवति, आह-मिष्यात्तयादयो हि वन्यदेतव’, अतएव कपायसत्ताभावेनैव तदेतुल्यापयाम् !, उच्यते, तेषामेव तत्र प्राधान्यात्, तत्प्राधान्यं च तत्कारणमेवैव वन्यतावर्तमान्यात्, उक्तं च-“आत्मागमया मसा एगार्हणं तद्वा वज्रकम्मे’ इति, बाहुल्यापेक्षं न शुक्ला बलकैत्यादि

१ यतीमागमता माका एकादीनो नवा चतुर्णु कर्मण

वत् कषायबहुलस्य जीवस्येत्युच्यते, ततोऽकषायहेकत्वेऽप्यौपशमिकादिभावे [व] नामादिसंयोगानामजीवविषयत्वेऽपि च शीतोष्णा-
द्विबिरोधिसंयोगानां सम्बन्धनसंयोगत्वं न विरुध्यते । आह-एवमभिप्रेतानभिप्रेतसंयोगयोरपि तत्त्वतः सकषायजीवविषयत्वात्
सम्बन्धनसंयोगत्वप्राप्तिः, सत्यं, तथापीन्द्रियमनसोः साक्षात्तावुक्तौ, अयं तु जीवस्येति न दोषः । अन्यस्त्वाह-संयुक्तकसंयोगोऽपि छिद्य-
त्वेनेतेरेतरस्यैव तथेतेरेतरसंयोगोऽपि स्वपरधर्मः संयुक्तत्वात् सर्ववस्तुनः संयुक्तस्यैवेति नानयोः प्रतिविशेषः, एवमेतत्, तथाऽप्ये-
कस्कन्धताऽऽपन्नद्रव्यविषयः संयुक्तकसंयोगः, इतेरेतरसंयोगस्तु तथाऽन्यथा च, तत्र परमाणुसंयोगस्तथा प्रदेशादिसंयोगस्तु प्रयोऽ-
न्यथेति युक्त एव तयोर्भेदः, एवं तर्हि परमाणुसंयोगस्य संयुक्तकसंयोगादभेदोऽस्तुभयोरपि एकस्कन्धताऽऽपन्नद्रव्यविषयत्वात्,
अयमपि न दोषः, यतो निष्पाद्यमानविषय इतेरेतरसंयोगः, परिमण्डलादिसंस्थितद्रव्यस्य तेनैव निष्पाद्यमानत्वात्, संयुक्तकसंयो-
गस्तु प्रायो निष्पन्नद्रव्यविषयः, निष्पन्नं हि मूलादिरूपेण वृक्षादिद्रव्यं कन्दादिना युज्यते, इत्यस्यनयोर्विशेष इति गाथार्थः ॥ ६१ ॥
इत्थं सम्बन्धनसंयोगः स्वरूपत उक्तः, सम्प्रति तस्यैव फलतः प्ररूपणापूर्वकं विप्रमुक्तस्येति प्रकृतसूत्रपदं व्याख्यानयन् यथा ततो
विप्रमुक्ता भवन्ति यच्च तेषां फलं तदाह—

संबंधणसंजोगो संसारो अणुत्तरणवासो । तं छित्तु विष्यमुक्ता माइपिइसुआइ यं ह्वंति ॥ ६२ ॥

व्याख्या—‘सम्बन्धनसंयोगः’ उक्तरूपः, संसारन्यसिन् कर्मवशावर्तिजन्तव इति संसारस्तस्मात्, न विद्यते उत्तरणं-पारगमन-
मस्मिन् सतीत्यनुत्तरणः स चासौ वासश्च-अवस्थानमनुत्तरणघासः, अनुत्तरणवासहेतुत्वादायुर्धृतमित्यादिवदनुत्तरणपासः, अथवा
‘अनुत्तरणुवासो’ति आत्मनः पारतन्त्र्यहेतुतया पाशवत् पाशः, ततोऽनुत्तरणश्चासौ पाशश्च अनुत्तरणपाशः, उभयत्र च सापेक्ष-
त्वेऽपि गमकत्वात् समासः, अनेन संसारावस्थितिः पारवश्यं वा सम्बन्धनसंयोगस्यार्थतः फलमुक्तं, ‘तम्’ एवंविधं सम्बन्धन-

सयोगम् अर्थादौदयिकभाषाविषय आत्रादिविषये च 'छिन्ना' त्रिधा विभाग नीर्णयितेति पाषाण्, किमिच्छाह-विममुक्ताः, भूतत्वाद्भूतान्तरोक्तसम्बन्धनसयोगोपादेय, के ते ?-साधय-जनगात्रा, येनैव तेन किमिच्छाह-मुक्ताः 'तत्' ससापात्, तत्प्रेतकत्वा-
 भवति । एव विममुक्तस्येत्येकद्वयकदे-वि विममुक्ता इतीदं पदुपचनं तदेवविषयिभूतो' पूज्यत्वाख्यापनार्थमिति भाषार्थः ॥ १२ ॥
 एवं 'संज्ञोने निरूपणे' इत्यादिमूलगाथापरिक्षितसंज्ञकसयोगोनेतरेतरसंयोगमेवलो मिश्रिं द्रव्यसंयोगंनिरूप्य तत्र संयुक्तवसंयोगेन सति-
 तादिमेवतस्त्रिविधम् इतरेतरसंयोगे तु परमाशुश्रयेणमिमेतानमिमेताभिलाषसम्बन्धनविधानतः नरुणिप्रमभिधाप- सावम्बन्धनसंयोग
 एव च साधान् कर्मसम्बन्धनियम्यतया संसारोत्पत्तिरिति तस्यान्यतो च सम्प्रति तावत्तिपादमत एवाग्न्ययुक्तमायमिति भाष्यानः
 दोषादिनिक्षेपमविशिष्टमतिवैधमाह -

संप्रयणसंज्ञोने खित्ताई यिमास जा भजित्या । खित्तास्तु संज्ञोने सो येय विभासियवो अ(उ) ॥ १३ ॥

न्याख्या-सम्बन्धनसंज्ञोने क्षेत्रादीनाम्, आदिशब्दात् कालोपायपरिग्रहः, विविधा-भवेरानारेणादिमेवापनेकमेव भाषा
 विभाषा, या इति प्रस्तुतपरामर्शः, 'भजित्ता' भजित्ता, 'क्षेत्रादिषु' क्षेत्रादिविषयः संयोगः प्रथमद्वारागाथासूचितः, स येय विभा-
 सितम्, 'तु' पूरणे, सयोगार्थं चान्न विभाषाया वचनरूपत्यावृचनपर्यायाणी कथञ्चित्ताख्यारमेवख्यापनार्थमुक्तं, ततोऽयमर्थः-
 सम्बन्धन इतरेतरसंयोगोपमेवाद्य पाष्या, तत्र क्षेत्रस्य संयुक्तवसंज्ञोने यथा-अमूर्खोप स्यप्रदेशसंयुक्तं यथ सयणसमुपेय
 मुच्यते, इतरेतरसंयोग क्षेत्रप्रदेशानामेष परस्परं धर्मोस्तिबायाविप्रवेणैर्षी संयोगः एवं बालभाषयोरेषि नेवमिति भाषार्थः ॥ १३ ॥
 इदं चोक्तनीत्या सम्बन्धनसंयोग एव सासाधुपदोमी, इतरेषां तु तदुपपन्नरितया तेनामपि कथञ्चित्ताख्यायतया च निरूप्यमतिव्युत्पा-

दनाय चोपन्यास इति भावनीयम् । उक्तः संयोगः, तदभिधानाच्च व्याख्यातं प्रथमसूत्रम् ॥ १ ॥ सम्प्रति यदुक्तं—‘विनयं प्रादुर्क-
रित्यामी’ति, तत्र विनयो धर्मः, स च धर्मिणः कथञ्चिदभिन्न इति धर्मिद्वारेण तत्स्वरूपमाह—

आणानिदसयरे, गुरुणमुववायकारए । इंगियागारसंपन्ने, से विणीए त्ति बुच्चइ ॥ २ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—आङिति स्वस्वभावावस्थानात्मिकया मर्यादयाऽभिव्याप्त्या वा क्षायन्तेऽर्था अनयेत्याज्ञा-भगवदभिहितागमरूपा
तस्या निर्देश-उत्सर्गापवादाभ्यां प्रतिपादनमाक्षानिर्देशः, इदमित्थं विधेयमिदमित्थं वेत्येवमात्मकः तत्करणशीलस्तदनुलोमानुष्ठानो
वा आक्षानिर्देशकरः, यद्वाऽऽज्ञा-सौम्य ! इदं कुरु इदं च मा कार्पीरिति गुरुवचनमेव, तस्या निर्देश-इदमित्थमेव करोमि इति
निश्चयाभिधानं तत्करः आक्षानिर्देशेन वा तरति भवाम्भोधिमित्याक्षानिर्देशतर इत्यादयोऽनन्तगमपर्यायित्वाद्भगवद्वचनस्य व्याख्या-
भेदाः सम्भवन्तोऽपि मन्दमतीनां व्यामोहेहेतुतया चालायलादिवोधोत्पादनार्थत्वाच्चास्य प्रयासस्य न प्रतिसूत्रं प्रदर्शयिष्यन्ते, तथा
‘गुरुणा’ गौरवाह्याणामाचार्यादीनामुप-समीपे पतनं-स्थानमुपपातः-दृग्वचनविषयदेशावस्थानं तत्कारकः-तदनुष्ठाना, न तु गुर्वा-
देशादिमीत्या तदव्यवहितदेशस्थायीति यावत्, तथेङ्कितं-निपुणमतिगम्यं प्रवृत्तिनिवृत्तिसूचकमीपञ्चूशिरःकम्पादि आकारः-स्थूलधी-
संवेद्यः प्रस्थानादिभावाभिव्यञ्जको दिगवलोकनादिः, आह च—‘अवलोक्यणं दिसाणं वियंभणं साडयस्स संठवणं । आसणासिढिलीकरणं
पट्टियल्लिगाई पयाइ ॥ १ ॥’ अनयोर्द्वन्द्वे इङ्किताकारौ तौ अर्थाद्गुरुगतौ सम्यक्प्रकरणे जानाति इङ्किताकारसम्प्रदायः, यद्वा-इङ्किता-
काराभ्यां गुरुगतभावपरिज्ञानमेव कारणे कार्योपचारादिङ्किताकारशब्देनोक्तं, तेन सम्पन्नो-युक्तः, ‘स’ इत्युक्तविशेषणान्वितः ‘विनीतः’
विनयान्वितः, ‘इति’ सूत्रपरामर्शो, उच्यते, तीर्थकृद्गणधरादिभिरिति गम्यते, अनेन च स्वमनीषिकाऽपोहमाह इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥
इह विनयोऽभिधित्सतः, स च विपर्ययाभिधान एव तद्विविक्ततया सुखेन ज्ञातुं शक्यत इत्यविनयं धर्मिद्वारेणाह—

संयोगम् अर्थादीदृशिकभाववित्त्व मात्रादिविषयं च 'स्त्रिया द्विधा विधाया नीर्णारेतिपादत्, विभिर्याह-विप्रमुखाः, भुक्तयावमन्तरीजसम्पन्नानसयोगादेश के ते १-साथय' धनगात्राः, येनैवे तेन विभिर्याह-गुणा 'तत्त' तदात्तात्, तदेतुक्तत्वा-भाषति । यद्य विप्रमुखास्येत्येव-यप्रयत्नेऽपि विप्रमुखा इतीह बहुवचनं तरेपंविधिशोः पूर्यास्यक्यापनार्थमिति गाथाः ॥ १२ ॥ एवं 'संजोगे निष्कलेयो' इत्यादिमूढगाथावक्षितसंज्ञकसंयोगेनैतत्तर्कयोगमेवतो द्विविधं प्रपञ्चयोगेनिरूप्य तत्र संयुक्तवसेयोगे तस्यि-पादियेवतस्त्रिविधम् एतरेतरसंयोगं तु कर्मभाष्यमदेशाभिप्रेतानमिमेतामिद्यासम्पन्नविधानतः तद्विधमविधाप-सम्पन्नसंयोग एव च साक्षात् कर्मसम्पन्ननिष्कलनतया संसारदेतुर्निति तत्साम्यतां च तद्वन्ति तद्वन्तिपादतत एवाग्न्यनुक्तमायमिति-धम्यावः ।

संयंरणासंजोगे रिस्ताई विभास जा भणिया । तिसाग्रमु संजोगो सो येय विभासियवो अ(उ) ॥ १३ ॥

व्याख्या-सम्पन्नसंयोगे क्षेत्रादीनाम्, आदिशब्दात् कालामावयपरिमहः, विविधा-भरेदामारेवादिभेदावनेकभेदा माया विभासा, वा इति प्रस्तुतपरामर्श, 'अनि ता' अभिदिता, 'क्षेत्रादिषु' क्षेत्रादिविषया तयोः प्रथमद्वारागमायागुन्तिता, एत एव विभा-सम्पन्नसंयोगविषयक्षेत्रादिविभासायां वचनरूपस्याप्रचनपर्यायाणां कर्त्तृव्याख्यादेभेरन्यापनार्थमुक्तं, ततोऽयमर्थः-सम्पन्नत एतरेतरसंयोगक्षेपमेवात्र पाठ्याः, तत्र क्षेत्रस्य संयुक्तसंयोगो यथा-अभ्यूहीय, स्थमदेतत्संयुक्त संयुक्तवसंयोगः प्रुग्यते, एतरेतरसंयोगः क्षेत्रमदेशानामेष परस्परं चर्मास्तिकायाविप्रदेशीयां संयोगः, एवं कालभाषयोऽपि नैयमिति गाथाः ॥ १३ ॥ इह बोलनीत्या सम्पन्नसंयोग एव साक्षात्पुण्योनी, एतरेव तु तदुपकारितया तेषामपि चर्चाधियायाग्यतया च निष्पन्नमतिष्णुता-

दनाय चोपन्यास इति भावनीयम् । उक्तः संयोगः, तदभिधानाच्च व्याख्यातं प्रथमसूत्रम् ॥ १ ॥ सम्प्रति यदुक्तं—‘विनयं प्रादुक्-
रित्यामी’ति, तत्र विनयो धर्मः, स च धर्मिणः कथञ्चिदभिन्न इति धर्मिद्वारेण तत्स्वरूपमाह—

आणानिर्देशयरे, गुरुणमुववायकारए । इंगियागारसंपन्ने, से विणीए ति बुच्चइ ॥ २ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—आङ्गिति स्वस्वभावावस्थानात्मिकया मर्यादयाऽभिव्याप्त्या वा क्षायन्तेऽर्था अनयेत्याशा-भगवदभिहितागमरूपा
तस्या निर्देश-उत्सर्गापवादाभ्यां प्रतिपादनमाज्ञानिर्देशः, इदमित्थं विधेयमिदमित्थं वेत्येवमात्मकः तत्करणशीलस्तदनुलोमानुष्ठानो
वा आणानिर्देशकरः, यद्वाऽज्ञा-सौम्य ! इदं कुरु इदं च मा कार्षीरिति गुरुवचनमेव, तस्या निर्देश-इदमित्थमेव करोमि इति
निश्चयमभिधानं तत्करः आज्ञानिर्देशेन वा तरति भवाम्भोधिमित्याज्ञानिर्देशतर इत्यादयोऽनन्तगमपर्यायित्वाद्भगवद्वचनस्य व्याख्या-
भेदाः सम्भवन्तोऽपि मन्दमतीनां व्यामोहहेतुतया बालावलादिवोधोत्पादनार्थत्वाच्चास्य प्रयासस्य न प्रतिसूत्रं प्रदर्शयिष्यन्ते, तथा
‘गुरूणां’ गौरवाह्याणामाचार्यादीनामुप-समीपे पतनं-स्थानमुपपातः—इग्वचनविषयदेशावस्थानं तत्कारकः—तदनुष्ठाना, न तु गुर्वी-
देशादिभ्योऽपि तदव्यवहितदेशस्थाप्योक्त्यावत्, तथेङ्कितं—निपुणमतिगम्यं प्रवृत्तिनिवृत्तिसूचकमीपञ्चशिरःकम्पादि आकारः—स्थूलधी-
सर्वेद्यः प्रस्थानादिभावाभिव्यञ्जको दिगंबलोकनादिः, आह च—“अवलोक्यं दिसाणं विर्यभणं साडयस्स संठवणं । आसणसिडिलीकरणं
पट्टियल्लिगाइ पयाइ ॥ १ ॥” अनयोर्द्वन्द्वे इङ्किताकारौ तौ अर्थादिगुरुगतौ सम्यक्प्रकरणे जानाति इङ्किताकारसम्प्रज्ञः, यद्वा-इङ्किता-
काराभ्यां गुरुगतभावपरिज्ञानमेव कारणे कार्योपचारादिङ्किताकारशब्देनोक्तं, तेन सम्पन्नो-युक्तः, ‘स’ इत्युक्तविशेषणान्वितः ‘विनीतः’
विनयान्वितः, ‘इति’ सूत्रपरामर्शो, उच्यते, तीर्थकृद्गणधरादिभिरिति गम्यते, अनेन च स्वमनीषिकाऽपोहमाह इति सूत्रार्थः ॥ २ ॥
इह विनयोऽभिधित्सतः, स च विपर्ययाभिधान एव तद्विविक्ततया सुखेन ज्ञातुं शक्यत इत्यविनयं धर्मिद्वारेणाह—

१ अवलोकनं दिशां विजृम्भणं शाटकस्य संस्थापनम् । आसनशिथिली (श्लथी) करणं प्रस्थितलिङ्गान्येतानि ॥ १ ॥

आणाडनिरेसकरे, गुरुणामणुयवायकार । पडिणीण अंसुद्धे, अविणीणसि गुणइ ॥ ३ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—शब्दद्वयं प्राग्वत्, नयरे मन्मयोञ्जनाव्यतिरेकतो व्यावर्धे, 'प्रायसीक' प्रतिपूजयतीं शिलाऽऽशेषक'हूलयाउरुधम
पण. रोमनीके प्रति वर्तत इति प्रत्यनीक', किमियेषंविधोऽसावित्याह—'मसामुञ्ज' मनपगतलण, 'अविनीतः' भविनायया
'अुग्ने' इति पूर्ववति सूचार्थ. ॥ ३ ॥ साम्ने एषान्तापूर्वकमिदियास्य लोरेतामाह—

अहा सुणी पुंरकणी, निमसिअइ सन्वसो । एव वुस्सीलपडिणीण, मुहरि निमसिअइ ॥ ४ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—'यथा' एतुपरंदोत्रे, अतिसीपि हुनी, स्वीनिर्देशोऽस्यान्तुलसोपररंका, पूती-पीयाकतः पुचितगभीरु कमिहुग
कुलपापपचशामेण, तथाविधो कर्णो-धुनी वस्याः पडरण्ण वा पुतिस्तमागो कर्णा वस्याः सा पूतिकर्णा, सकलागयपुत्तलोप
सर्वस्यो लोपुएराप्रणारिअः सर्वान् वा इतरेत्यादिविक्तस्यपनसतागुदेधुयलासिकार प्रवासनाधिरय 'उग्नेयत् एरासि
भवन्तीपि उग्नसत्याय तदे उरुस्यस्य । उपनयमाह—'यवम्' भवेनेव प्रकारेण, पुटमिति-राग्नेयारिरेने निहतं सीत-स्वभाप
तमाधिराचरो वा वस्यासौ दुःसीता, प्रत्यनीक प्राग्वत्, मुलेनारिमायइति मुलमेव वेदपणोकापस्तितयाऽरिस्य मुधेय
कारं विनेवारवो वस्यासौ गुणादिर्गुणारिचो-वन्तु विद्यासम्प्रदायावी, एवावादा 'मुहरि' इति मुलतो-वाचादो निष्कारणते 'सर्वत
एगीयसि योग्यते, तपश्च सर्वतो निगल्लएवते, सर्वथा दुष्कमगतइसमपायचदेदेतीं विधीयत इति सूचार्थः ॥ ४ ॥ भास-दो-सीस्व
मिजिण पयापमविदीलसय दोरा, प्रत्यनीकतापुल्लएवोएवि तपश्चमपायत्, तत्र चोपममार्थदेतो किमगो प्रयनेत इति? भयोक्त्वो
यायोएहममतिवेन तदेवारणअिरिधिरिहन्ता, तायेव एषान्तापूर्विकायाह—

कणकुंडगं जहिता णं, विट्ठं भुंजइ सुयरो । एवं सीलं जहिता णं, दुस्सिले रमइ मिण् ॥ ५ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—कणाः-तन्दुलास्तेषां तन्मिश्रोः वा कुण्डकः-तत्क्षोदनोत्पन्नकुसुमः कणकुण्डकस्तं 'हित्वा' पाठान्तरतस्य क्त्वा वा 'विष्टां' पुरीयं 'भुङ्क्ते' अभ्यवहरति 'सूकर' इति गतिसूक्तो, यथेति गम्यते, एवं 'शीलम्' उक्तरूपं प्रस्तावाच्छोभनं 'हित्वा' प्रागवस्य क्त्वा वा दुष्टं शीलं दुःशीलं तस्मिन् भावप्रधानत्वाद्वा निर्देशस्य दुष्टं शीलमस्येति दुःशीलस्तद्भावो दौःशील्यं तस्मिन्, उभयत्र दुराचारादौ 'रमते' धृतिमाधत्ते मृग इव मृगः अज्ञात्वादविनीत इति प्रक्रमः, इदमत्र हृदयं-यथा मृग उद्दीर्णसिपुत्रिक-गौरिगायनपुरुषहेतुकमायतौ मृत्युरूपमपायमपश्यन्नक्षः, एवमयमपि दौःशील्यहेतुकमागमिनं भवभ्रमणलक्षणमपायमनालोकयन्नक्ष एव सन् गतिसूक्तोपमः सदा पुष्टिदायिककणकुण्डकसदृशं शीलमपहाय विवेकिजनगर्हिततया विष्टोपमे दुःशीले दौःशील्ये वा रमते, इह च दृष्टान्तेऽपि विड्भुक्त्वभिरतिरेवार्थत उक्ता, तद्विनाभावित्वात्तस्याः, यद्वा शुभपरिहारेणाशुभाश्रयणमुभयत्रापि सादृश्यनिमित्तमस्तीति नोपमानोपमेयभावविरोध इति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ उक्तोपसंहारपूर्वकं कृत्योपदेशमाह—

सुणियाभावं साणस्स, सूयरस्स नरस्स य । विणए ठविज्ज अप्पाणं, इच्छंतो हियमप्पणो ॥ ६ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—'श्रुत्वा' आकर्ण्य 'अभावं' नञः कुत्सायामपि दर्शनादशोभनं भावं-सर्वतो निष्काशनलक्षणं पर्यायं 'साणस्स' त्ति प्राकृतत्वादिवैतस्य गम्यमानत्वात् शून्या इव 'शूकरस्य' उक्तन्यायेन शूक्तोपमस्य नरस्य, 'चः' पूरणे, यद्वा शून्याः शूकरस्य च दृष्टान्तस्य नरस्य च दार्ष्टान्तिकस्याशोभनं भावं त्रयाणामप्युक्तरूपं श्रुत्वा, किमित्याह-'विनये' वक्ष्यमाणस्वरूपे, स्थापयेदात्मानम्, आत्मनैवेति गम्यते, 'इच्छन्' वाञ्छन्, 'हितम्' ऐहिकमासुप्तिकं च पथ्यम् 'आत्मनः' स्वस्य, इह च पुनर्दृष्टान्ता-भिधानमुपसंहारत्वेनाविनये शिष्यस्याशुभभावस्योत्पादनार्थत्वेन वा नाप्रकृतमिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ यतश्चैवं ततः किमित्याह—

आणाऽनिर्देशकरे, गुरुणामनुवायकारण । पट्टिणीए असबुद्धे, अविणीगत्ति बुद्धइ ॥ ३ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—पादद्वय प्राग्वत्, नवरं नम्रयोजनादव्यतिरेकतो व्याख्येय, 'प्रत्ययिक' प्रतिकूलवर्ती शिलाऽऽक्षेपककूलवालकधम
जयत्, दोगानीक प्रति पर्यंत इति प्रत्यनीक, किमित्येवधिषोऽसावित्याह—'असम्बुद्ध' अनयगततत्त्व, 'अविनीतः' अविनयवान्
'एतुष्यते' इति पूर्ववदिति सूत्रार्थ ॥ ३ ॥ साम्प्रत एणन्तपूर्वकिमिदियास्य सदोपतामाह—

अद्या सुणी पुरैकणी, निमसिअइ सव्यसो । त्व दुस्सीलपट्टिणीए, मुहरि निमसिअइ ॥ ४ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—'पपा' एतुपदशोने, अस्तितीति शुनी, त्वोनिर्देशोऽस्वस्तबुत्सोपदर्शक, 'पूती-परिपाकत' कुचितगन्धौ वृमिफुला
दुलत्पापपशुलनमेतत्, तथाविधौ कर्णो-शुद्धी यस्या पकरक वा पुरितस्तद्व्यक्तौ कर्णो यस्या सा पुरतिकर्णा, सकलाघयवबुत्सोप
लक्षणचैतत्, सा चैदानीं शुनी किमिष्याह-निष्कादयते निर्वास्यते यदिनि सायंत इतिपायत्, कुत !—'सव्यसो' इति सव्यतः
सर्वेभ्यो गोपुरपुद्गाप्रणादिभ्य सव्योत् वा एतद्वेत्त्यादिविस्तृतपचनलतादुत्पद्येदुपातादिकान् प्रकाशनादित्य 'ऊर्ध्वोपत् सूत्राणि
अत्रतीति एतत्सत्याद्य तदे असम्यक् । उपनयमाह—'पवम्' भर्त्सेव प्रक्षारेण, दुष्मिति सामर्थ्यादिशोने विहृतं क्षील-स्वभावाः
समाधिराचारो वा यस्यासी दुर्नील, प्रत्यनीक प्राग्वत् मुखेनारिमायहति मुखमेव वेदपल्लोकापकर्तितयाऽरिरस्य मुखेव वा
वापे विनैवारयो यस्यासी मुखारिमुंघारिष्यो-यदुक्षेपासम्भ्रदधानी, सूत्रवाद्या 'मुहरि' इति मुखरो-वाचाटो निष्कादयते 'सव्यंत'
एतीहासि योग्यते, ततश्च सर्वतो निष्कादयते, सर्वथा कुक्षयणसप्तसप्तयापचदेवर्ती विधीयत इति सूत्रार्थ ॥ ४ ॥ आह-दोरीस्य
निमित्त एयायमविनीतस्य दोषा, प्रत्यनीकतामुखएवयोत्पि तत्प्रमथयावात्, नत्र चेयमनर्थहेतो किमसी प्रथर्तत इति? अत्रोच्यते,
पापोरद्वतमतिवैन तत्रैवास्वामितिरितिहत्वा, तामेव वृणातपूर्विकायाह—

त, तेन युक्तानि-अन्वितानी अर्थयुक्तानि, तानि च हेयोपादेयाभिधायकानि, अर्थादागमवचांसि, यद्वा-मुमुक्षुभिरर्थमान-
 न-मोक्षस्तत्र युक्तानि-उपायतया सङ्गतानि अर्थ वा-अभिधेयमाश्रित्य युक्तानि-यत्तिजनोचितानि 'शिक्षेत' अभ्यसेत्, प्रप-
 नेनयानुग्रहाय व्यतिरेकत आह—'निरर्थकानि' उक्तविपरीतानि छित्यडविस्थादीनि, यद्वा वैश्विकवात्स्यायनादीनि स्त्रीकथा-
 नि वा 'तु' पुनरर्थे 'वर्जयेत्' परिहरेत्, इह च निशान्त इत्यनेन प्रशमादीनामुपलक्षितत्वात् तेषां च दर्शनाविनाभावित्वाद्
 दर्शनस्य च जिनोक्तभावश्चद्वानरूपत्वात् तस्यैव दर्शनविनयत्वात् अर्थतो दर्शनविनयो दर्शितः, उक्तं हि प्राक्—“दन्वाण सन्वभावा-
 उवदद्वा जे जहा जिणिदेहिं । तं तह सदहइ णरो दंसणविणओ हवति तम्हा” ॥१॥” शेषेण तु श्रुतज्ञानशिक्षाऽभिधायिना ज्ञानदर्शन-
 (ज्ञान) विनय उक्तः, तत्स्वरूपमाह—“णणं सिक्खइ णणं गुणेइ णणेण” त्ति सूत्रार्थः ॥८॥ कथं पुनरर्थयुक्तानि शिक्षेतेत्याह—
 अणुसासिओ न कुप्पिज्जा, खंतिं सेवेज्ज पंडिए । बोलिहिं सह संसग्गि, हासं कीडं च वज्जए ॥९॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘अनुशिष्ट’ इति अर्थयुक्तानि शिक्ष्यमाणः कथञ्चित् स्खलितादिषु गुरुभिः परयोक्त्याऽपि शिक्षितः न ‘कुञ्जेत्’
 न कोपं गच्छेत्, किं तर्हि कुर्यादित्याह—‘क्षान्ति’ परुषभाषणादिसहनार्तिमकां ‘सेवेत्’ भजेत्, पण्डाबुद्धिः सा सञ्जाताऽस्येति
 पण्डितः, तथा ‘क्षुद्रैः’ बालैः शीलहीनैर्वा पार्श्वस्थादिभिः ‘सह’ समं ‘संसग्गि’ ति प्रकृतत्वात्संसर्गं, हसनं हासस्तं, क्रीडां च
 अन्ताक्षरिकप्रहेलिकादानादिजनितां च ‘वर्जयेत्’ परिहरेत् सर्वेषामप्येषा विशिष्टशिक्षाक्षितिहेतुत्वात् लोकागमविरुद्धत्वाच्चेति
 सूत्रार्थः ॥ ९ ॥ पुनरन्यथा विनयमाह—

मा य चंडालियं कासी, बहुयं मा य आलवे । कालेण य अहिज्जिता, ततो झाइज्ज इक्कओ ॥१०॥ (सूत्रम्)

१ विनयव्याख्यानावसरे टीकायां निर्युक्तैः गाथे क्रमेण सप्तमी अप्रमी च. २ खुदेहिं इति टीका. ३ पण्डा तत्त्वानुगा बुद्धिरित्युक्तः.

तम्हा विणयमेसिज्जा, सीलं पडिलमे जओ । बुद्धउत्ते नियागट्टी, न निकासिज्जइ कण्डुइ ॥ ७ ॥ (सूत्रम्)

ध्याख्या—‘तस्माद्’ इति यस्मादविनयदोषदर्शनादात्मा विनये स्थापनीयस्तस्मात् विनयम् ‘एवेते’ अनेपार्थत्वेन धानूनां पंचयस्तिवृत्त्या या कुर्यात्, एव दात्मा विनये स्थाप्यत इति, किं पुनरस्य विनयस्य फलः ? येनेवमचारमनोऽयस्यापनमुद्दिश्यत इत्याशङ्क्याह—‘गोलम्’ उक्तम् ‘प्रतिलभेत’ प्राप्तुयात् ‘यत’ इति विनयात्, अनेन विनयस्य शीघ्रावाप्तिः फलमुक्तम्, अस्यापि किं फलमित्याह—‘बुद्धे’—अपगततत्त्वैस्तीर्थं यदादिभिरुक्तम्—अभिहितं, तद्य तन्निजमेव निजक च—आनादि तस्यैव बुद्धेरात्मीयत्वेन तस्मै उक्तत्वात्, बुद्धोक्तनिजकं, तदर्थं यत्ने—अभिलषतीत्येवशालः बुद्धोक्तनिजकार्थी सन्, पठन्ति च—‘बुद्धुत्ते’ नियागट्टी’ति बुद्धेः—उक्तं रूप्युंनै—विशेषेणामिहितं, स च द्वायद्याह रूप आगमस्तस्मिन् स्थित इति सम्यगे, यद्वा बुद्धानाम्—आचार्यादीनां पुत्र इव पुत्रो पुत्रपुत्रः, ‘पुष्पा य सीसा य मम निहका’ इति यच्चानात्, स्वरूपविशेषणमेतत्, तितरं यजन याग—पूजा यस्मिन् सोऽयं नियागो—भोश, तथैव तितरं पूजासम्भवात्, तदर्थी सन्, किमित्याह—‘न निष्काश्यते’ न बहिष्कियते, कुतश्चिद् गच्छगणादेः, किन्तु विनीतत्वेन सर्वगुणाधारतया सर्वत्र सुख एव क्रियते इति भावः, इति सूतार्थः ॥ ७ ॥ कथं पुनर्विनयं पदयितव्य इत्याह—

जिसंते सिया असुहारे बुद्धानमंति सया । अट्टजुत्ताणि सिक्खिज्जा, निरट्टाणि उ वज्जए ॥ ८ ॥ (सूत्रम्)

ध्याख्या—नितरात्—अतिदायेन शान्त—उपशमयान् शान्तः क्रोधपरिहारेण बहिष्क प्रशान्ताभारतया नि शान्तः ‘स्याद्’ भवेत्, तथा ‘अमुखारि’ प्राग्वत् समुखरो वा सन् ‘बुद्धानाम्’ आचार्यादीनाम् ‘अन्तिके’ समीपे, यं तु विनयभीत्याऽन्यथैव ‘सदा’ सर्वशालमयंते—गम्यत इति शब्दः अन्तरीणादिकस्यन् (अपिबुणिगाऽतिम्यस्यन् उ० २—४ स ॥ हेय उपादेयधोमयस्याप्यस्यं

विहितं चाण्डालिकादि 'कृतमिति' इति कृतमेव, न भयलज्जादिभिरकृतमपि, 'भावेत' ब्रूयात्, 'अकृतं' तदेवाविहितं ना कृतम् । अकृतमेव भाषेत, न तु मायोपरोधादिना कृतमपि, अन्यथा मृगवादादिदोषसम्भवात्, उपलक्षणत्वाच्चास्य वक्तुनालपनकालाभ्यायनानादि-
अकृतमेव भाषेत, न तु मात्राकृतं-कथञ्चिदतिचारसम्भवे लज्जाद्यकुर्वन् स्वयं गुरुसमीपमागत्य-'जह' कथञ्चित् परः
विपर्ययसम्भवेऽन्येते देव कृत्यम्, इदं चात्राकृतं भणति । तं तह आलोपज्ञा मायामयविष्णुमुक्त्वो उ ॥ १ ॥ इत्याद्यागममनुस्मरन् अनेन च शेषतः
कक्षम कर्जं च उज्जुयं भणति । तं तह आलोपज्ञा मायामयविष्णुमुक्त्वो उ ॥ १ ॥ इत्याद्यागममनुस्मरन् अनेन च शेषतः
प्रतीतमप्रतीतं वा मनःशून्यं यथावदालोचयेत्, ततश्चानेनान्तरतोऽन्तर्गताऽऽलोचनाख्यायाश्चित्तमेवाभिधानम्, अनेन च शेषतः प्रवर्तितव्यं
पोमेदानामन्युपलक्षितत्वात् तपोविनयमाह इति सूत्रार्थः ॥१॥ इहैवं पुनः पुनरुपदेशश्चणाद् यदैव गुरोरुपदेशस्तदैव प्रवर्तितव्यं

(सूत्रम्) पावंगं परिव्रजणं ॥२॥

निर्वर्तयितव्यं चेति स्यादाशङ्का, तदनुपपत्तिरिति चेत् । कसं व ददुमाइत्, उपलक्षणत्वात् कदाचिदस्य ।
मा गलियस्सेव कसं, वयणमिच्छे पुणो पुणो । कसं व ददुमाइत्, उपलक्षणत्वात् कदाचिदस्य ।
व्याख्या—‘मा’ निवेधे, गलिः—अविनीतः, स चासावश्वस्य गल्यश्वः स इव, कदातीति कशस्तम्, उपलक्षणत्वात् कदाचिदस्य ।
‘वचनं’ प्रवृत्तिनिवृत्तिविषयमुपदेशं, प्रस्तावादगुरुणाम्, ‘इच्छेत्’ अभिलषेत्, ‘पुनः पुनः’ चारं चारं, कोऽभिप्रायः ?—यथा गल्यश्वो
दुर्विनीततया न पुनः पुनः कशप्रहारं विना प्रवर्तते वा, नैवं भवताऽपि प्रवृत्तिनिवृत्त्योः पुनः पुनःगुरुवचनमपेक्षणीयं,
किन्तु ‘कसं व ददुमाइत्’ इत्यशब्दस्य भिन्नक्रमत्वात् कशं—चर्मयष्टिं दृष्ट्वाऽऽकीर्णो—विनीतः, स चेद् प्रस्तावादश्वः स इव, सूच-
कत्वात् सूत्रस्य, सुलिब्धो गुरोराकारादि दृष्ट्वा, पापमेव पापकं, गम्यमानत्वादनुष्ठानं ‘परिवर्जयेत्’ सर्वप्रकारं परिहरेत्, उप-
लक्षणत्वादितरस्यानुतिष्ठत्, पठन्ति च—‘पावंगं’ पडिवज्जइ’ इति तत्र च पुनातीति पावकं—शुभमनुष्ठानं ‘प्रतिपद्येत’ अस्त्रीकुर्यात्,
॥ १ ॥

प्याख्या—'मा निनेने' 'च' समुच्चये चण्ड—जोषस्नहशादलीकम्—भक्तभाषण चण्डालीक, भयानीमाधुपक्षणेमेतत्, यदा-
चण्डेनाः दमस्य चण्डेन वा कलितव्यण्डाल, स चातिशूरुत्तमाचण्डालचतिसिन्धु भव चाण्डालिक क्रमेति गम्यते, अथवा
अचण्ड ! मौम्य ! अलीकम्—अन्यथात्रविधानादिभिरस्य, गुरुवचनमात्रं चेति गम्यते, 'मा कार्ये' मा विधा, भगवदुद्दिष्ट
तिथोत्पादकस्वेच्छालापिगोचालकवत्, यदेव यद्रूपम् अपरिमित मालजालरूप 'मा च' इति प्राग्वत्, वाङ्मिति-दयादिबधाऽभिर
प्याख्या स्पष्टं भवेत्, यदालपनान् प्यानाच्ययनक्षितिवातसोमादिसम्भवात्, किं पुन कुर्यादित्याह कालः अस्ययनाद्ययसर
प्रथमपौरुष्याभिसेन, 'च' पुनरर्थे, 'अपीत्य' पठित्या, प्रच्छन्नाधुपलक्षणमेतत्, 'तत्त' अस्ययनात्, भक्ततरमिति गम्यते, 'प्यायेत'
चिन्तयेत्, 'एकक' इति भावतो रागद्वेषादिसाहित्यरीत, प्रव्यतस्तु विविक्कशब्दादिसत्य, इत्थ हि व्याख्यालिककरणानुत्थान
मयीत्तार्थसिपरीकरण च इत् भवतीति भावः । इदं च वादत्रयेण साक्षादागुत्तिठका, प्यायेदित्यनेन मनोगुत्ति, आद्यपादोत्तर
प्याख्यामद्वयेन तु वायगुत्तिरीय, एताच्च कारिमान्तगता एव, यदुक्तम्—“पणिदाणजोगशुतो पचदि समितीहि तिहिं गुसीहि । एल
वरिस्तायातो मद्धनिहो होर नायव्यो ॥ १ ॥” न च कारिमाचारस्तत्तत्कारिविविनयदस्तिरिच्यते इति हेतुतास्तास्याप्यनेनाभिधान
मिति सूत्रार्थ ॥ १० ॥ इत्यमरकृत्यनियेष कृत्यविधिबोधोपदिष्ट, यदाचिदेतद्विपर्ययसम्भवे च किं करणीयमित्याह—

आरव पंडालियं कहु, न निणरविज्ज कण्हुर । कडं कडंति भासिस्सा, अकडं नो कडंति य ॥११॥ (सूत्रम्)

प्याख्या—'आहत्य' कदाचित् चण्डालीक च चाण्डालिक चोकरूप यदा चण्डध्यात्रीकं च चण्डालीक, 'कृत्या' विधाय 'न
निगुरीत' न कृतमेवेति नापन्नेत्, यदा परैकपक्षितो यदा वा नोपलक्षितस्तदापीत्यर्थ, किं तदि कुर्यादित्याह—'इत्त'

व्याख्या—‘अणासवं’ति आ समन्तात् शृण्वन्ति-गुरुवचनमार्णयन्तीत्याश्रवा न तथा प्रतिभासाविषयस्य तस्याश्रवणादनाश्रवाः, पठ्यते च-‘अणासुण’ ति अन्त्यार्थः स एव, स्थूलम्-अनिपुणं यतस्ततो भाषितया वचो येषां ते स्थूलवचसः ‘कुशीला’ इति दुःशीलाः, ‘मृदुमपि’ अकोपनमपि कोमलालापिनमपि वा ‘चण्डु’ कोपनं परुषभाषिणं वा ‘प्रकुर्वन्ति’ प्रकर्षेण विदधति ‘शिष्याः’ विनेयाः, सम्भवति ह्येवंविधशिष्यानुशासनाय पुनः पुनर्वचननात्मकं शेषमनुभवतो मृदोरपि गुरोः कोप इति । इत्थं गलितुल्यस्य दोषमभिधायितरस्य गुणमाह—चित्तं-हृदयं प्रक्रमात् प्रेरकस्यानुगच्छन्ति-कशःपाताननपेक्ष्य जात्याश्रवदनुवर्तयन्तीति चित्तनुगाः ‘लघु’ शीघ्रमेव दक्षस्य भावो दाक्ष्यम्-अचिलश्चित्तकारित्वं तेन ‘उववेय’ ति उपयेता-युक्ता दाक्ष्योपपेताः ‘प्रसादयेयुः’ सप्रसादं कुर्युः ‘ते’ इति शिष्याः, ‘हुः’ पुनरर्थः । दुःखेनाऽऽश्रयन्ति तमतिकोपनत्वाद्विभिरिति दुराश्रयस्तमपि, प्रक्रमादगुरुं, किं पुनरनुक्तकथायमित्यपिशब्दार्थः । अत्रोदाहरणं चण्डरुद्राचार्यशिर्यः—‘अवन्तीजनवप उज्जेणीणयरीप णवणुज्जाणे साहुणो समोसरिया, तेसि सगासं पणो जुवा उदत्तवेसो वयंससहिओ उवागतो, सो ते वंविऊण’ भणति—भयवं ! अम्हे संसाराउ उत्तारेह, पव्वयामिस्ति, एस एसमेव पवंचेतिस्ति काऊण ‘घृण्यतां कलिना कलिरि’ति चंडरुद्रं आयरियं उवाविसंति, एस

१ अवन्तीजनपदे उज्जयिनीनगर्यां स्वपनोद्यने साभवः समवचताः, तेषां सकाशे एको जुवा उदात्तवेसो वयस्यसहित उपगतः, स ताव
२ चन्द्रित्वा भणति-भगवन्तः ! मां संसारादुत्तारयत, प्रजामीति, एष एवमेव प्रवचयते इतिष्टवा चण्डरुद्रमार्चार्णमुपदिशन्ति(उपदर्शयन्ति), एष त्वां निस्तारयिष्यति, मोऽपि च स्वभावेन परुषः, ततः स चन्द्रित्वा भणति-भगवन् ! प्रजाजय मामिति, तेन भगितः-क्षारं (भस्म) आनयेति, आनीते होचं कृत्वा प्रवाजितः, वयस्यकास्तस्याधृतिं कृत्वा प्रतिगताः, तेऽपि उपाश्रयं निजं गताः, विलम्बिते (किञ्चिन्ने) सूर्ये पन्थानं प्रतिलेखाय(स्वे)ति, परं प्रत्युपसि व्रजाव इति विष्टष्टः, प्रतिलिख्यागतः, प्रत्युपसि निर्गतौ, पुरतो व्रजति भणतिः, व्रजन् पथः शिफ्रित्तभण्डरुद्रः स्थाणौ प्रस्तालितः, रुष्टेन हा दुष्टशंभ ! इति दण्डेन मस्तके आहतः, शिरः स्फोटितं, तयऽपि सम्यह् महते, निमले प्रगाते चण्डरुद्रण गलदुधिरमूर्ध्नि दृष्टः, हा दुष्टं कृतमिति शृंगेणमापन्नेन क्षमितः ।

एतसि प्राग्वक्षितस्तु परिहरेत् किमुक्त भवति ?—य गऽऽवीर्षोऽभ्य
 तदभिप्रायानुरूप प्रयतते निवर्तते यः तच्छुद्धि-येना(धोऽ) व्याधारादिभिराचार्याश्रयमगम्य घञनेनाश्रित एव प्रवर्तते, मा
 भूरव्यथाऽऽरोहचक्षेय गुरोरायास इति सूत्रार्थः ॥१२॥ अथ च विमुक्तिं कृत्वा कल्याणार्थं व्यावृत्त्यापु 'तत्स्यभेदपयसिदयिष्या'
 इति तत्पर्यायिनाम्—

गङ्गी गङ्गी सराली अस्ते गोणे य हुंति गगदा । आङ्गे य विणीय य भएल वाचि एगद्दा ॥ १४ ॥

व्याख्या—सप्युज्जति प्रेरितः प्रतिपत्तिदिना दीयते च कूर्दमानो विहायोममनेनेति गण्डि, गिल्लयेय केवलं न तु यमसि गच्छति
 वेति गङ्गा, श्रियत एव शब्दादी योजितो रसि च-यति लप्तादि लीयते च मुचि एतेवेति प्रसादि, असी च 'ममे' तुरगे
 'गोणे च' पलीपरं भवन्ति 'एकार्णा' एवोऽर्षो-दुष्टा-उत्सवः मन-तरोरनीया प्रवृत्तिनिमित्तमेवेऽप्यमीनामिति हत्वा । 'भाकी
 र्पते' व्याप्यते विनयादिभिर्गुणैरिति भावीर्षं 'च' पूरणे, विरोधेन नीत-प्रापित-प्रेरकचिह्नानुपपत्तनादिभि र्भाषादीति विनीतः,
 माति द्योभते स्पृगुणैर्दयति च प्रेरितुमिच्छतिमिति 'मद्र' स एव मद्रश्च, चराण् इदाम्ये गोणे वेति विनयानुपपत्त्यर्थः,
 अस्मिन् इदं पूर्वत्र चतुनपर्यायाभिरुक्तमुपगम्य, 'वस्त्रार्था' इति प्राग्वदिति गम्यार्थः ॥ १४ ॥ न चैव गत्वाभीर्षेतुस्यशिययो
 गुरोरायासजननामने एव गुणदोषी, किन्तु कलिसत्तत्वाभावात्तत्वायेरावीर्षेतुस्यस्य चित्तनुपपत्त्यार्थे सम्भव इति तद्वशात्तः
 बोधमगम्यारने अदि, भत एवाह—

अणासया पुल्लया कुसीला मिठपि चंहे पकरति सीसा ।

चित्ताणुणा एतु दयगोवयेया पसायण ते हु दुरासगपि ॥ १३ ॥ (सुब्रम्)

तेण जीवग्गहो गिण्हऊणं जणणीसमीवमुवणीओ, भणिओ अणेण-भायघायय ! कहिं ते आहणांमिति, तेण भणिओ-जहिं सर-
णागया आहम्मंति, तेण जणणी अवलोकिया, ताए भण्णइ-ण पुत्त ! सरणागया आहम्मंति, तेण भण्णइ-कहं रोसं सफलं
करेमिति, तेण(तीप) भण्णइ-ण पुत्त ! सब्बत्थ रोसो सफलो कज्जइ, पच्छा सो तेण विसज्जिओ ॥ एवं क्रोधमसत्तं कुर्वीत,
मानादिविफलीकरणे उदाहरणान्यागमादवधारणीयानि, इत्थमुदितानां क्रोधादीनां विफलीकरणमुपदिष्टं, सम्प्रति यथोपायमुदय पव
न स्यात् तथोपदेष्टुमाह—‘धारयेत्’ स्वरूपेणावधारयेत्, न तद्वशतो रागं द्वेषं वा कुर्यात्, ‘प्रियं’ प्रीत्युत्पादकं श्रेयजनापेक्षया
स्तुत्यादि, ‘अप्रियं’ तद्विपरीतं निन्दादि, तत्रोदाहरणसम्प्रदायः—‘असिवोवहुए णयरे तिन्नि भूयवाईया रायाणमुपगया भणंति-अग्गे
असिव उवसमेमोत्ति, राइणा भणियं-सुणिमो केणोवाएणंति, तत्थेगो भणइ-अत्थि महंगं भूयं, तं सुखं विअञ्चिऊणं गोपुरत्थाइसु
परियइइ, तं न णिहालेयव्वं, तं णिहालियं रसइ, जो पुण तं निहालेति सो विणस्सइ, जो पुण पिञ्छिऊण अहोमुहो डाइ सो
ठाइ सो रोगओ मुच्चइ, राया भणति-अलाहि एएण अइरोसणेणंति । विइओ भणति-महच्चं भूयं महत्तिमहालयं खवं, विउव्वति,
लंबोयरं विवृत्तकुक्षिं पंचशिरं एगपादं विसिहं विस्सरुवं अट्टट्हासं मुयंतं गायंतं पणघंतं, तं विरुत्तरूपं दट्टणं जो पवसति पवं-
चेति वा तस्स सत्तहा सिरं फुट्टइ, जो पुण तं सुहाहिं वायाहिं अभिणंदति धूवपुप्फाईहिं पूएइ सो सब्बहाउमयातो मुच्चइ,

१ गृहीत्वा जननीप्रीप्तिमुपनीतः, भणितोऽनेन-श्रावृषातक ! कुत्र त्वमाहन्मीति, तेन भणितः-यत्र शरणागता आहन्त्यन्ते, तेन जननी अवलोकिता, तथा
भण्यते पुत्र ! न शरणागता आहन्त्यन्ते, तेन भण्यते-कथं रोपं सफलं करोमीति, तथा भण्यते-न पुत्र ! सर्वत्र रोपः सफलः क्रियते, पञ्चात्म तेन विद्युष्टः ।
२ अक्षिवोपद्रुते नगरे त्रयो भूतवादिका राजानमुपगता भणन्ति-वयमाक्षिवमुपशमयाम इति, राजा भणित-शृणुमः केनोपायेनेति, तत्रैको भणति-अस्ति
ममैको भूतः, स मूल्यं विडुब्बं गोपुररथादिषु पर्यटति, सो न निभालचितव्यः, स निभालितो रुध्यति, यः पुनस्तं निभालयति स विनश्यति, गस्ते प्रेक्षया-
धोमुखस्तिष्ठति स रोगान्मुच्यते, राजा भणति-अलगेतेनातिरोपेनेति । द्वितीयो भणति-मामकीनो भूतो मदातिमहाल्यं रूपं विवृत्ति, लम्बोदरं विवृत्तकुक्षि

ते निधारेदिति सोऽपि य समावेष्ट फलसो, तत्रो सो धदिठण भणइ-भयव ! पब्बावेह (हि) ममति, हेण भणितो-छार आणे दत्ति, आणिए लोय फाऊण पब्बाविओ वयसणा से अदिइर फाऊण पडियया, तेऽपि उवस्सय नियग गया, विलयिण मूरे पथ पडिलेहेह, पर पञ्चूसे धम्मामित्ति विसस्सिओ, पडिलेदित्तमागधो, पञ्चूसे निग्गया, पुरतो धम्मति(त्ति) भणितो, वच्चतो पथातो सिद्धितो, चड्ढरो खाणुए पक्खलितो, रसियण हा 'दुद्धसेह', त्ति दडण मत्थए आहतो, सिर फोडित, तद्वावि सम्म सहर यिमले एहाए चड्ढरेण रुहिरोगलतमुखाणो दिट्ठो, हा ! दुद्ध कवति सवेयमायण्येण कामिओ ॥ एवं गुठपसादात् खण्डकद्राचार्थे शिष्यस्येव सकलसमीहितावाप्तिरिति मत्था मनोपाकारेणुसंचित्तपुष्टिपरिमाण्यमिति, अनेमान्तरेण च सूत्रेण प्रतिकरयोगेन नात्मक भौष्यारिको विनय उक्त इति सूत्रार्थ ॥ १३ ॥ कथ पुनरुक्तविसमनुगमनीयमित्याह—
पापुट्ठो यागरे किंचि, पुट्ठो या नालियं वए । कोरं असच कुब्बिज्जा, धारिज्जा पियमत्पियं ॥ १४ ॥ (सूत्रम्)

ध्याण्या—'नापृष्ट' कथमित्यम् 'इत्याद्यत्रस्थित, गुरुमेति यम्यते, 'व्यापणीयात्' ववेत्, तथाविध कारणं विना, 'किञ्चित्' स्तोत्रमपि, पूष्टो या न 'मलीकम्' अवृत्ते 'ववेत्' कारणान्तरेण च गुरुभिरतिभिर्भित्तितोऽपि न तावत् कथ्येत्, कथञ्चिदुत्पन्न वा प्रोधम् 'मसत्ये' तदोत्पद्य इयिकदययिकीकरणेन 'कुर्वीत' विदधात्, कथम् '—धारयेत्' स्थापयेत्, मनसीति शेष, 'पियमत्पिय' इत्याप्योर्गम्यमानत्वात् प्रियमिवेष्टमिव सदा गुणकारणतया अग्रियमपि कर्त्तव्यदुक्ततया तदाऽनिष्टमपि, गुरुवचनमिति गम्यते, यत्र स्तोत्रपूर्वाधेन धावा वणा गुरुरनुवर्तमिय तथोक्तमुत्तरार्धेन नु मनसेति, अथवा नापृष्ट इति न गुरुर्णय किन्तु येन केनचिद पीत्यादिक्रमेण पादत्रय सामान्येन प्राग्वचेन, त्वरं प्रोधम् उपलक्षणत्वान्मानादिकुर्यात् चोत्पन्नमसत्य कुर्वीत, प्रोधासत्यतायामुदाहरणसम्प्रदाय—'कस्सपि पुल्लुत्तयस्स भाया वेरियण धरवाओ, तत्रो सो अण्णीए मण्णए-पुत्त ! पुत्तचायय घायसुत्ति, तत्रो सो

१ कस्यापि इत्युपपत्त्येव प्राजा वैरिणा ध्यापारित, तत्र स अनन्या भवते पुत्र ! पुत्रपातकं ज्ञातयेति, तत्र स तेन अविश्राह

राया भणद—अलमेएणांगि ! तन्तितो भणद—अमवि एय विहमेव णातिविसेसवर भूयमत्थि, प्रियाप्रियकारिणं दरिसज्जादेव रोसे दिंतो मोचयति, एव होउच्चि, तेण तद्वाअय असिब उवभत । एय साधूवि अमाकूप्यत्वे सति गुण्णदिप्रितिकूलत्वे च परेदि परिभूयमाणो पवचिज्जमाणो हासिज्जमाणो वा तथा युज्वमाणो वा पूरज्जमाणो वा त प्रियाप्रियं सहेत । अनेन वा मनोगुप्त्यभिधा नाचारिअचिनय उक्तः, इति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥ आह—मोघासत्यताकरणादिभिपत्तमदमनोपाय उक्तः, तत्र च णालेब्बणि दमनीयेसु सारसु किमिति तस्यैव दमनोपाय उरिस्थले ? किं वा तदमने फलमिति, मनोअत्ते—

अप्यामैष दमेपन्व्यो, अप्या हु खलु दुरमो । अप्या दंतो सुही दोर, अस्सि लोप परत्थ प ॥ १५ ॥ (सुअम)

व्याख्या—अतस्ति-सन्तत गच्छति शुद्धिसद्वृत्तेश्चात्मकपरिणामान्तराणीत्याहमा तमेव 'दमयेत्' इति द्रव्यनोद्भिद्यदमेन मनोहे-
तदपि येषु रागद्वेषयुक्तौ दुष्टाज्जिबोन्मागामिन स्वय विवेकानुसैनोपशमन मयेत्, पठन्ति च—'अप्या क्षेप दमेपव्यो चि स्पर्धं,
किमेवमुपदिश्यत इत्याह—'आरमेव' इत्यन्तरस्यैवकारार्थत्वात् 'स्तु' इति पश्चात् 'दुरंमः' दुर्जयः, ततस्तादमेन दमिता एव बाह्यद-
मनीया इति, न तदमेनमुपदिश्यत इति भावः, उक्त हि—“सुखममेने त्रिप त्रिय”, कः पुनरेवं गुण इत्याह—आरमा 'दान्ते'

[illegible]

३. सायं ५ बजे विशेष भिन्नम् ।

णसंपुण्णो गंधहृत्थी सेयणतो णाम, सेजिओ हृत्थिगहणाय गतो, सो य हृत्थी देवयाए परिगहितो, ताहे (ए) ओहिणा आभोइयं-जहा अचसं एसो देवपति, ताहे ताए सो भण्णइ-पुत्त ! वरं ते अप्पा दंतो, ण यऽसि परेहिं दंमंतो धंधणेहिं वहेहि य, सो एवं भणिओ सयमेव रत्तीए गंतूण आलाणखंभं अस्सितो ! यथा हि अस्य स्वयंदमनान्महागुणः तथा मुक्त्यर्थिनोऽपि विशिष्टनिर्जरातः, इतरथा त्वकामनिर्जरातो न तथेति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥ गुर्वबुद्ध्यात्मकं प्रतिरूपविनयमाह—

पडिणीयं च बुद्धणं, वाया अदुव कम्मुणा । आवि वा जइवा रहस्से, नेव कुज्जा कयाइवि ॥ १७ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘प्रत्यनीकम्’ इति प्रतिकूलं, सः पूरणे, चेष्टितमित्युपस्कारः, भावप्रधानत्वाद्वा निर्देशस्य प्रत्यनीकत्वं, केषाम् ?—‘बुद्धानाम्’ अवगतवस्तुत्त्वानां गुरुणामितियावत्, अथवा ‘कर्मणा’ संस्कारकातिक्रमणकरचरणसंस्पर्शनादिना ‘आविः’ प्रेरितस्त्वयैवैतदित्यमस्माकं प्ररूपितमित्याद्यात्मिकया वा, अथवा ‘न’ इति निषेधे ‘एवः’ अवधारणे, स च ‘शन्नोरपि गुणा जनसमक्षं प्रकाशदेश इतियावत्, यदिवा ‘रहस्ये’ विविक्तोपाश्रयादौ ‘न’ इति निषेधे ‘एवः’ अवधारणे, स च ‘शन्नोरपि गुणा प्राद्याः, दोषा वाच्या गुरोरपी’ति कुमतनिराकरणार्थः, ‘कुर्यात्’ इति विदध्यात्, ‘कदाचित्’ परमभाषणादावपि इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ पुनः शुश्रूषणात्मकं तमेवाह—

ण पक्खओ ण ण पुरओ, नेव किच्चाण पिट्ठओ । न जुंजे उरुणा ऊरुं, सयणे ण पडिस्सुणे ॥ १८ ॥ (सूत्रम्)

ण पक्खओ ण ण पुरओ, नेव किच्चाण पिट्ठओ । न जुंजे उरुणा ऊरुं, सयणे ण पडिस्सुणे ॥ १८ ॥ (सूत्रम्)
तस्मादमुपगताः, ‘कथितं चैभिः—इदंशः सर्वलक्षणं पूर्णं गन्धहृत्थी सेवनको नाम, श्रेणिको हृत्तिप्रहणाय गतः, स च हृत्थी देवतया परिगृहीतः, ततः (तया) अवगतिना आभोगितं (अवलोकितं)—यथा अवश्यमेवो ग्रहीष्यते, ततस्तथा स भण्यते—पुत्र ! वरं तव (त्वया) आत्मा दान्तः, न चासि परंदम्यमानो बन्धनं वेधेथ, स एवं गणितः स्वयमेव राज्ञावागत्यालानस्तम्भमाश्रितः ।

रर मे अल्पा दतो, संजमेण तवेण य । माउं परेहिं दम्मंतो, यंघणेहिं घहेहिं ॥ १६ ॥ (सूत्रम्)

ध्याय्या—‘वर प्रधान ‘वे’ मया ‘आत्मा’ अभिहितरूपस्वादाधाररूपो वा वेदः, ‘वान्त’ इति दम घातितः असमग्रसचेष्टानो व्यावर्तितः, येन हेतुवा १-‘सयमेन’ पञ्चाध्वयविरमणादिना, ‘तयसा च’ अनशनादिना, चन्द्राधरो द्वयोरप्यनयंदितायां मुक्तिहेतुना विरहात् परस्परसांवेधतासूत्रनार्थं सम्यग्ज्ञानसमुच्चयार्थो वा, विपर्यये दोषदर्शनायाह-‘मा’ प्राग्यत्, ‘अहम्’ इत्याहमभिदेशः, ‘परे’ आत्मव्यतिरिक्ते ‘दम्मंतो’ति आंत्यादमित्ते खेदितः, के ‘-’यन्धने’ पध्मोद्विपरिचितंमंपूरयम्यादिभिः ‘यंघंघ’ कृतालपुट्टा विनाशने, अजोहादरण ‘सेयणको गधहरधी-भद्रीए हन्थिजुई महत्तं परिससर, तथ जूहपती जार आए गयकलमप विणासेर, नावेण फटिमी आचणलसला चिंसेर-जए कहचि गयकलमंतो आथर, सोअदि दमेण विणासिच्चिदित्ति काउं लंगती ओसरर, जूवा दिथेण जूदे पुध्मर, पुगो ओसरर, ताहे विनियततियदियसे जूदेण मिटर, ताहे एग रिसिआसमएय विट्ट, सा तथ अहीगा सयमिया य अणाए रिसओ,’ सा वसूवा गयवरर, सो तेहि तिलियुमारोहिं मदिओ पुण्णरामं तिचर, सेयणउत्ति से नाम कये, पयखो जातो, जूद भट्टण जूहएत्ति इट्टण जूद नेण पडियण्ण, भट्टण य अवेण सो मासमो विणासितो, नो भट्टावि वायि एव वाठित्तिस्स । ताहे ते रिसितो कविया, पुण्णरल्लगटियणयी रेलियस्स रण्णो सयासं उयगया, कदिमं चउओहिं-परिसो सउयल्लकल

१. सेयणको गयवररणी, अजमो हलियुयं महत्तं परिसत्ति तत्र वृषभिमोत्तरं ज्ञातुं गजकलमपयत् विनासयति तत्रैवा परिसी आपन्नसस्या चित्त-
वति-यदि कसचिद् गजकलमओ जायहे (अभिचले) सोअवेतेन विनश्यते इमिदं वा हा अने (एण-ते) अकामोति, मूखाधियेन वृदे क्षिप्यते, पुनरपयपति,
हो त्रिनीपट्टनीदित्थे वृदेन मिलति तत्र गजकलमपयद हट्टं, सा तयप्रिया, भविकिण चानवा
अपय, सा प्रणेण गजकलम य ने अविपुण्णरै मदिन पुण्णराम भियति सेयणक इति कल्ल नाम इत यय खो जात यू । इट्ठा मूषणदि
इत्था मूषणनेन प्रतिपत्ता, ग य चनेन य आथमो विगणिल या अ-वाअपि काउंये, वाप्योदिति । एतावे अययो इहा, भवियट्टीलपुण्णरण अधिक्कय रात

उचितप्रदेशेऽपीति, उपलक्षणं चैतद्वण्डपादिकाऽवग्रभादीनामिति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥ पुनः प्रतिध्वनयिधिमेव सविशेषमाह—

आयसिगृहिं वाहिंतो, तुसिणीओ ण कयाइवि । पसाण्वली नियागट्ठी, उवचिठ्ठे गुं सया ॥२०॥ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘आचार्यैः’ उपलक्षणत्वादुपाध्यायादिभिः ‘वाहितो’ति व्याहृतः-शब्दितः ‘तुसिणीओ’ति तूष्णीकः तूष्णीशीलः ‘न कदाचिदपि’ ग्लानाद्यवस्थायामपि, भवेदिति गम्यते, किन्तु-‘घन्यस्योपरि निपतत्यहितसमाचरणघर्मेनिर्वापी’। गुरुवदनमलयनिखृतो वचनरसश्चन्दनस्पर्शः ॥ १ ॥’ इति प्रसादोऽयं यदन्यसद्भावेऽपि मामादिशन्ति ‘गुरुव’ इति प्रेक्षितुम्-आलोचितुं शीलमस्येति प्रसादप्रेक्षी, पाठान्तरतः ‘प्रसादार्थी’ वा गुरुपरितोषाभिलाषी ‘नियागट्ठी’ति पूर्ववत्, ‘उपतिष्ठेत’ मस्तकेनाभिवन्द इत्यादि वदन् सविनयमुपसर्पेत्, गुरुं ‘सदा’ सर्वकालमिति सूत्रार्थः ॥ २० ॥ तथा—

आलवंते लवंते वा, ण णिसिज्जां कयाइवि । चइत्ता आसणं धीरो, जओ जत्तं पडिस्सुणे ॥ २१ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—आङ्गिति ईगृह्णति-वदति ‘लपति वा’ वाचं वारमनेकधा वाऽभिदधति ‘न निषीदित्’ न निषण्णो भवेत्, ‘कदाचिदपि’ व्याख्यानदिना व्याकुलतांयामपि, किन्तु ?-‘त्यक्त्या’ अपहाय. ‘आसनं’ पादपुच्छनादि, धिया राजते धीरः, अक्षोभ्यो वा परीपहादिभिः, ‘यत्’ इति यतो यत्नवान् ‘जत्तं’ ति प्राकृतत्वाद्दिन्दुलोपे तस्य च द्वित्वे यद्गुरुव आदिशन्ति तत् ‘प्रतिशृणुयात्’ अवश्यविधेयतया अभ्युपगच्छेदितियावत्, यद्वा यत् इति यत्र गुरुवः, तत्र गत्वेति गम्यते, ‘यात्रां’ संयमयात्रां प्रस्तावाद् गुरुरूप-दिष्टां प्रतिशृणुयादिति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ पुनः प्रतिरूपविनयमेवाऽह—

आसणगओ ण पुच्छिज्जा, णेव सिज्जागओ कया । आगम्मुक्कुट्ठओ संतो, पुच्छिज्जा पंजलीगडे ॥२२॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘आसनगतः’, इति आसनासीनो न पृच्छेत्, सूत्रादिकमिति गम्यते, नैव ‘शय्यागत’ इति संस्तारकस्थितः, तथा—

ध्याय्या—'न पक्षत इक्षिणादिपक्षमाधित्य, उपविशेदिति सर्वशेषस्कार, नयोपवेशने तत्पदिसमावेशत तत्साम्यापादने नाविनयभावात्, गुरोरपि यमावलोकने स्वन्धकन्धरादिबाधासम्भवात्, न 'पुस्त' अग्रत, तत्र पन्द्रपञ्जनस्य गुरुवद्वानय लोचनादिनाऽप्रीतिभावात्, 'नैव' इति पूर्ववत् इति—यन्दनक तदर्हन्ति इत्या 'दण्डादित्याद् यमत्यय' ते चार्थादाचार्यादय स्तेषा 'पृष्ठत' पृष्ठदेशमाधित्य, द्वयोरेषि मुखादयने तयोविचरसवत्ताऽभावादिदोगसंभवात्, 'न गुण्यात्' न सङ्घट्टयेद् ध्याया तस्योपवेशादिति, 'उरुणा' आभीयेन 'उर' इत्यसङ्गन्धित, तथाकरणेऽत्यन्तावितयसम्भवात्, उपलक्षणं वैतत् शेषास्त्रपशं परिहारस्य, 'शयने' शय्याया दयित आसीनो वेति शेष, किमित्याह न प्रतिगृणुयात्, किमुक्तं भवति ?—कदाचिच्छुद्रागतो गुरुणाऽऽकारित उक्तो वा इत्य प्रति न तथास्थित पचायतया दुर्मं पवमित्यादियचनत प्रतिजानीयात्, किन्तु गुरुयचनसम नन्तरमेव सम्भान्तवेता विनयविरञ्जितकराञ्जलि समीपमागत्य पादपतनपुरस्सरम्बुगृहीतो इमिति मध्यमानो भगवद्विच्छामोऽनु क्षिप्तिमिति एवेदिति सूत्रार्थ ॥ १८ ॥ पुनस्तमेवाह—

नेव पल्लवस्थिप कुञ्जा, पमखर्पिड व संजग । पाण् पंसारिण यायि, न चिद्वे गुरुणंतिग ॥ १९ ॥ (सूत्रम्)

ध्याय्या—नैव 'पर्वस्तिष्ठा' जातुजगृधोपरिबल्लवेऽन्ताऽऽतिप्रकां कुर्यात्, 'पल्लवपिण्ड' यां वातृद्वयपरिण्डात्मक, 'सयत्' साधु, तथा पादौ प्रसारयेत् वाऽपि नैव, वा समुच्चयार्थ, अपि किं पुनस्ति इतो विक्षिपेदिति निदर्शनाय, अन्यथा—न तिष्ठत्' नाऽसीत, क ?—गुरुगामन्तिके इति प्रथमादन्तिमभिधौ, विन्वचित्तेश पच, अन्यथाऽदिनयदोगसम्भवात्, अथवा 'पाण् पत्नारिप यायि'ति पाठात् पादौ प्रसारितो वाऽपि, इत्येति शेष, प्रकारम्यालासमिकत्वात् प्रसायं या न तिष्ठेदगुरुणामन्तिके

उज्जुत्तो अतथं च सुणावप पयत्तेणं । जं जस्स होद जोगा परिणामगमाइ तं तु सुयं ॥ २ ॥ निस्सेसमपरिसेसं जाव समत्तं च ताव वापइ । एसो सुयविणओ खलु निदिट्ठो पुव्वसूरीहिं ॥ ३ ॥ इत्याद्यागमाभिहितस्य श्रुतविनयस्य साक्षादभिधानं, यच्च विनयं प्रादुर्गकरिण्यामीति प्रतिज्ञाय 'अब्भुट्ठाणं' अंजलि' तथा 'दंसणणाचरित्ते' इत्यादिना ग्रन्थेनैव न तस्य शुद्धस्वरूपाभियानं, किन्तु 'णिसंते सिया अमुहरी' इत्यादि लिङ्गतादिष्वैरुपदेशरूपतया, तदपि प्रसङ्गत एव यथायोगमाचार्यविनयोगदर्शनपरमिति भावनीयमिति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ पुनः शिष्यस्य वाग्विनयमाह—

मुसं परिहरे भिक्खू, न य ओहारिणीं वण । भासादोसं परिहरे, मायं च वज्जए सया ॥ २४ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—'सूया' इत्यसत्यं भूतनिह्वादि 'परिहरेत्' सर्वप्रकारमपि त्यजेत्, भिक्षुः, 'न च' नैव 'अवधारणी' गम्यमानत्वाद् वाचं गमिष्याम एव वक्ष्याम एव इत्येवमाद्यवधारणात्मिकां 'वदेत्' भाषेत, किं बहुना? 'भाषादोयम्' अशेषमपि वाग्वृणं सावद्यानुमोदनादिकं परिहरेत्, न च कारणोच्छेदं विना कार्योच्छेद इत्याह—मायां, चशब्दात् क्रोधादींश्च तद्धेतून् वर्जयेत् 'सदा' सर्वकालमिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ किञ्च—

ण लविज्ज पुट्ठो सावज्जं, न निरट्ठं न मम्मयं । अप्पणट्ठा परट्ठा वा, उभयस्संतरेण वा ॥ २५ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—'न लयेत्' न वदेत् 'पुट्ठ' इति पर्यनुयुक्तः 'सावद्यं' सगप्यं न 'निरर्थम्' अर्थविरहितं दशदाडिमादिष्वप्य बन्ध्यासुतो यातीत्यादि घा 'न' नैव, म्रियतेऽनेन राजादिविरुद्धेनोच्चारितेनेति मर्मं तद्वच्छति वाचकतयेति मर्मगं, वचनमिति सर्वत्र शेषः, अतिसङ्क्षेपशोत्पादकत्वात् तस्याः, अत्राह च—“तदेव काणं काणत्ति, पंडगं पंडगत्ति वा । वाहियं वाचि रोगित्ति, तेणं चोरोत्ति नो

तथेय काणं काण इति, पण्डकं पण्डक इति वा । व्याघ्रिमन्तं वाऽपि रोगी इति, स्तेनं चौर इति नो वदेत् ॥ १ ॥ एतेनान्येनार्थेन, परोयेनो-

विधायस्था विनैर्युपसार, 'कदाचिदपि' बहुश्रुतत्वेऽपि, किमुन भवति ?-बहुश्रुतेनापि संग्रहे सति न न प्रपञ्च, पृच्छमाऽपि नान्यथा तदा गुरुविषयस्यानतिव्यमणीयत्वात्, तथा साऽग्राम - "अहो"द्वियमी जलण नमसे, जाणाहोमत्तपयादितिसि । एयमाय रिय उवचिद्वृष्टा अजनणणोऽगमोऽवि सतो ॥ १ ॥' किं तर्हि बुधादित्यार-'आपम्प' गुपेन्तिवमेत्य 'उत्तुटुक' इति मुक्तासन, करणतो वा पादपुच्छनादिरत सन् शान्तो वा 'पृच्छम्' पर्यंतुयुजोन, स्यादिकमितीदृषि गम्यते, प्रकरण-अस्न प्रीत्यामकेन हतो विहितोऽअति -अभयकरमीलनामभेदेनेति प्रस्तावलि, अष्टशम्यस्य परमियात्, 'पमलिउड'ति गढे च प्रहण-आवाचिपतयाऽअलिपुटमस्येति प्राञ्जिपुट इति सूचये ॥ २२ ॥ ईशस्य शिष्यस्य गुरुणा यत् इत्य तदाह—

एव विणपजुतस्म, सुत आथ तदुभय । पुच्छमाणाग्म सिरसस्स, चागरिज्ज जरासुयं ॥२३॥ (सूत्रम्)

एषा — एषम् एत्युक्तवकारेण वितययुक्तस्य विनयाचितस्य 'मूय कालिकोत्ताग्नि' इति 'अथं च' तस्यैवाभिभेय तदुभय' सूत्रार्थमियं 'पृच्छत कीप्सत शिष्यस्य स्वयदीक्षितस्योपसम्पद्यस्य वा 'व्यागृणीयान्' विविधमभिप्रायस्याऽभिप्रायान् व्याकुर्यात्ता प्रकटयेत्, यथा येन प्रक्षारेण भुतम्-आकर्णित, गुरुभ्य इति गम्यते, न तु स्वकुपयेवोद्देशितमित्यभिप्राय, अनेन च—'आयारे सुयविणय निस्सिलणे चेष्ट होत योद्धरी । दोसरस य निग्घाय विणप चउदेस पडिचली ॥ १ ॥' एत्तागममिहितचतुर्थिपाचार्ययितयान्त गेपस्य 'सुत अथ च तदा हियकर निरसेसय च पापइ । एसो चउदियदो खड्डु सुयविणयो हार जायदो ॥ १ ॥ सुत गाहेति

१ यय उदितान्मनः' इति नमस्यति मानानुतिमप्रपदाभिविचम् । एवमाचार्यमुपनिष्ठतान्-नपादेरगतो लि मन ॥ १ ॥
॥ आचारे 'अनक्तिनेये विज्ञेयते चेत् भवति चोद्भव । ओपस्य च निषेति विनये चतुर्थेण अभिपति ॥ १ ॥ २ मज्जमय च तथा दितकरं नि नेय च वाचयति । एष चतुर्दिग गल्लु धुनविनयो भवति स्ततव्य ॥ १ ॥ सुतं प्राहययुक्तो य च पावयति प्रवजेत् । यत्स्य भवति योग्य परणाम्यादि (भा. ५. ४) तत्र एतम् ॥ २ ॥ निःशेषनपरिच्छेदं यागमापत्तं च तावदागम्यति । एष धुनविनय नल्लु निःशेष पूर्वमाग्नि ॥ ३ ॥

१ यय उदितान्मनः' इति नमस्यति मानानुतिमप्रपदाभिविचम् । एवमाचार्यमुपनिष्ठतान्-नपादेरगतो लि मन ॥ १ ॥
॥ आचारे 'अनक्तिनेये विज्ञेयते चेत् भवति चोद्भव । ओपस्य च निषेति विनये चतुर्थेण अभिपति ॥ १ ॥ २ मज्जमय च तथा दितकरं नि नेय च वाचयति । एष चतुर्दिग गल्लु धुनविनयो भवति स्ततव्य ॥ १ ॥ सुतं प्राहययुक्तो य च पावयति प्रवजेत् । यत्स्य भवति योग्य परणाम्यादि (भा. ५. ४) तत्र एतम् ॥ २ ॥ निःशेषनपरिच्छेदं यागमापत्तं च तावदागम्यति । एष धुनविनय नल्लु निःशेष पूर्वमाग्नि ॥ ३ ॥

अनेनापि चारित्रविनय पत्रोक्तः, उपदेशाधिकाराच्च न पौनरुक्त्यम्, एवमन्यत्रापि भावनीयमिति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ कदाचित्
स्वलिते च गुरुभिः शिक्षितो यत्कुर्यात् तदेवाह—

जं मे बुद्धानुसासंति, सीएण फरुसेण वा । मम लाभुत्ति पेद्दाए, पयओ य तं पडिस्सुणे ॥२७॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—यन्मां बुद्धा ‘अनुशासन्ति’ शिक्षां ग्राहयन्ति ‘शीतेन’ सोपचारवत्तया, ‘शीलेन वे’ति पाठः, तत्र शीलं-महा-
प्रतापि उपचारात्तज्जनकं वचोऽपि शीलं तेन, यद्वा ‘शीलं समाधौ’ ततः शीलेन-समाधानकारिणा-भद्र ! भवादृशाभिदमनुचित-
मित्यादिना. ‘परुषेण’ कर्मशेन, उभयत्र वचसेति गम्यते, तत् ‘प्रतिगृणुयात्’ विधेयतया अङ्गीकुर्यादित्युत्तरेण सम्यन्धः, किमभि-
सन्धायेत्याह-मम ‘लाभः’ अप्राप्तार्थप्राप्तिरूपः, यन्मामनाचारकारिणममी शासन्तीति ‘पेद्दापत्ति’ एकारस्यालाक्षणीकत्वात् प्रेक्ष्य-भालोच्य
प्रेक्षया वा एवंविधबुद्ध्या ‘पयतो’ति प्रयतः-प्रयत्नवान्, पडतो वा-तथाविधानुस्मर्यमाणसूत्रालापकादिति सूत्रार्थः । ॥ २७ ॥ किमिह
परत्र चात्यन्तोपकारि गुरुवचनमपि कस्यचिदन्यथा सम्भवति ?, येनैवमुपदिश्यते इत्याह—

अणुसासणमोवायं, दुक्कडस्स य पेरणं । हियं नं मन्नए पत्तो, वेस्सं भवइ असाहुणो ॥ २८ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘अनुशासनम्’ उक्तरूपम् ‘ओवायं’ति उपाये-शुद्धपरुषभाषणादो भवमौपायं, यद्वा ‘ओवायंति’ सूत्रत्वात् उपपत्तन-
मुपपातः-समीपभवनं तत्र भवमौपपातं-गुरुसंस्तारास्तरणविश्रामणादिकृत्यं ‘दुक्कृतस्य न’ कुतिसताचरितस्य प्रेरणं-हा ! किमिद-
मित्थमाचारितमित्याद्यात्मकं, गुरुविविहितमिति गम्यते, ‘हितम्’ इहपरलोकोपकारि, ‘तदि’त्यनुशासनादि मन्यते ‘प्राज्ञः’ प्रज्ञावान्
‘द्वेष्यं’ द्वेषोत्पादकं ‘भवति’ जायते, कस्य ?-असाधोः अगगतभावसाधुत्वस्य, तदनेनासाधोर्गुरुवचनस्याप्यन्यथात्वसम्भव उक्त
इति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ अमुमेवायं व्यक्तीकर्तुमाह—

पय ॥ १ ॥ एषणःपुलेन अट्टेणं, एगो जेणुगढमई । आयाएभापयोसण्ण, ए तं भासेत्त पण्णयं ॥ २ ॥ 'आत्मार्थम्' आत्म-
प्रयोजन 'परार्थे वा' परप्रयोजनम् 'उभयसु सति धात्मन परस्य च, प्रयोजनमिति गम्यते 'अतरेण च'नि दिना वा प्रयोजन-
मित्युपस्थात्, आयायोऽपि परिहरेदित्येतेनैव मते पृथग्विपत्त्यारस्यापौनरुक्त्यं, यदा आयायोऽगो उक्तारमगारादिरेव तत्र गृह्यत इति
न दोषः, सूत्रद्वयेन चात्रेन धातुज्यविधाननधारित्रिभिरुक्त इति सूचार्थः ॥ २५ ॥ इत्येवम्यगन्तरोपगन्तिहारमभिधायोपाधिपूज-
नोपपत्तिहारमाह—

समरेसु अगारेसुं, निहसंयिमु अ महापदेसु । एगो एगित्थीणं सट्ठि, नेव चिट्ठे न मंसये ॥ २६ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—'समरेसु' त्वरुदीसु, तथा च वृण्णिट्—'समरे' नाव जत्थ देहा लोयान् वज्रं वरेत्ति' उल्लङ्घनापापस्वाभे-
त्यपि तीचासरेसु 'अगारेसु' एदेसु 'एदसन्धिषु च' एददयान्तगोलेषु च 'महापदेसु' राजमागादी, किमियाह—'एक' समहाय-
एव न तयैव सह संसारं स्त्री च एवस्त्री तथा 'सार्थे' सह 'नेव तिष्ठेत्' भर्तृप्रेष चोद्धर्तृप्रेषानयो न भवेत्, 'वसंतसेत्'—
रूपान् सन्भाषणं क्षेत्रविधासरेसु दोगार्थेय, अत्यन्तदुष्टतोद्गायनाग चैकग्रहणम्, अन्यथा समहायस्यापि नसहायया अपि च न्यया सहाय-
संहारकारिणः संभ्रामाः भायासु स्त्रीणामरिमृत्यान् जानादिजीवस्यस्तत्पयातिनः तास्यमेव दृष्टया दष्टिमन्वगन्थाः, तेनेह भायमम-
रेरपिषात्, सदससमी बेय, ततोऽयं भायार्थः—द्रव्यममरा हि न म्युरपि प्राणागहारिणः, भायममरासु जानादिमापमाणापहारिण-
पय, निशेषतस्त्रैकचित्तायां, एता एगमेनेव्यणि सारजेसु भावसमारेसु सत्सु नैक एवमिया सार्थमगारादिषु तिष्ठेत् संलयेण,

परपठे । आयाएभापयोसण्णो, न तद्भाषेन यत्तापात् ॥ २ ॥ २ समरे नाव वज्रमगत्ता एददना नये वृण्णिन ।

कालेण णिक्खमे भिक्खू, कालेण य पडिक्खमे । अकालं च विवज्जिता, काले कालं समायरे ॥ ३१ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘कालेण’ च्छि सप्तम्यर्थे तृतीया, काले प्रस्तावे ‘निष्क्रामेत्’ गच्छेत् भिक्षुः, अकालनिर्गमे आत्महत्यामनादिदोष-सम्भवात्, तथा कालेन च ‘प्रतिक्रामेत्’ प्रतिनिवर्तेत, भिक्षाटनादिति शेषः, इदमुक्तं भवति—अलामेऽपि—‘अलाभोत्ति न सोइज्जा, तवोत्ति अहियासए’ इति समयमनुसरन्, अल्पं मया लब्धं न लब्धं वेति लाभार्थी नाट्येव तिष्ठेत्, किमिह्येवमत आह—‘अकालं तत्तत्क्रियाया असमयं चेति, यस्माद्विपर्ययकाले प्रस्तावे प्रत्युपेक्षणादिसम्बन्धनि ‘कालमि’ति तत्तत्कालोचितं क्रियाकाण्डं ‘समा-चरेत्’ कुर्यात्, अन्यथा कुर्यात्कुर्यात्क्रियाया इवाभिमतफलोपलम्भासम्भव इति गर्भार्थः, अनेन च कालनिष्क्रमणादौ हेतुरुक्तः, प्रसङ्गात् शेषक्रियाविषयतया वा नेयं, समुच्चयार्थश्च तदा चशब्द इति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ निर्गतश्च यत्कुर्यात्तदाह—

परिवाडिए ण चिट्ठिज्जा, भिक्खू दत्तेसणं चरे । पडिरूवेण एसित्ता, मियं कालेण भक्खए ॥ ३२ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘परिपाटी’ गृहपंक्तिः, तस्यां ‘न तिष्ठेत्’ न पंक्तिस्थगृहभिक्षोपादानार्थैकत्रावस्थितो भवति, तत्र दायकदोषाऽनवगम-प्रसङ्गात्, यद्वा-पङ्क्त्यां-भोक्तुमुपविष्टपुरुषादिसम्बन्धिन्यां न तिष्ठेत्, अप्रीत्यदृष्टकल्याणतादिदोषसम्भवात्, किञ्च ? ‘भिक्षुः’ यतिः, दत्तं-दानं तस्मिन् गृहिणा दीयमाने ‘एषणां’ तद्व्रतदोषान्नेषणात्मिकां ‘चरेत्’ आसेवेत, ‘चरतिः आसेवायामपि वर्त्तते’ इति वचनात्, अनेन ग्रहणैषणोक्ता, किं विधाय दत्तेषणां चरेत्?—‘प्रतिरूपेण’ प्रधानेन रूपेणेति गम्यते, यद्वा-प्रति प्रतिविम्बं चिरन्तनमुनीनां यद्गुरुं तेन, उभयत्र पतद्ग्रहादिधारणात्मकैः सकलान्यधार्मिकविलक्षणेन, न तु ‘वस्त्रं छत्रं छात्रं पात्रं यष्टिं च वर्ज-येद् भिक्षुः । वेपेण परिकरेण च कियताऽपि विना न भिक्षाऽपि ॥ १ ॥’ इत्यादिवचनाकर्णनाद् विभूषणात्मकैर्ययित्वा गवेपयित्वा

त्रियं विगय नया युद्धा, परसमपणुसासण । चैरस त होइ मृदाण, खंतिसुद्धिकर पणं ॥ २९ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘हित’ पथ्य विगतमया सप्तमपरदिता बुद्धा अवगततरगा, मन्यन्त इति शेष, परममपि कर्कशमपि, अनुशासनं शिष्याणां शुभविहितमिति प्रथमं द्वयं’ द्वेयोत्पादि ‘तद्’ इत्यनुशासनं भवति ‘मृदानाम्’ अन्नानामा, क्षान्ति-क्षमा शुद्धि-आशयविशुद्धता तत्करण, यद्वा-क्षान्ते-गुणि निर्गन्ता क्षान्तिशुद्धिस्तत्करणम्, अमृदानां विशयत क्षान्तिहेतुत्वाद् शुभेतु शासनस्य, मार्गवादिशुद्धिकरणोपलक्षणं चेत्तद् अत एव पद्ये गम्यते गुणैर्ज्ञानादिमिति पद-ज्ञानादिगुणरथानमित्यर्थ, अथवा-परममपीत्यपिशब्दो भिन्नप्रथमं ततश्च हितमप्यायस्या विगतमयाद् ‘बुद्धा’ आचार्या-उत्तरश्चमिति शेष, परप यच्छुल्लं मुज्जरमनुशासनं, तत्किमित्याह द्वेयं तद्वयति मृदाना, शेषं प्राग्यदिति सूत्रार्थं ॥ २९ ॥ पुनर्दिनयमेवाह—

आसणे उवचिद्विज्जा, अनुचेऽकुसकुण थिरे । अप्पुथाई निरुत्थार्दं, निसीज्जा अपकुसकुर्दं ॥ ३० ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘आसन’ पीठादि वर्षासु क्रतुवन्दे तु पादपुच्छं तत्र पीठादी ‘उपलिष्ठेत्’ उपविशन्, ‘अनुचे’ प्र-यतो नीचे भावतस्यपरमृत्युवारीं गुर्वसनात् इति गम्यते, ‘अकुसुचे’ अस्पन्दमाने, न तु तिनियत्पलकचन् किञ्चिच्छलति, तस्य भृङ्गाराङ्गत्वात्, ‘स्थिरे’ सप्तपादप्रतिष्ठिततया निश्चले, अन्यथा सप्तपदिरापनासमभवात्, ईदृश्यप्यासने अत्यमुत्थातु शीलमस्येति अत्योत्थायी, प्रयोचने-पि न पुन पुनरुत्थानरी-त्, ‘मि-थायी’ न मिश्रित विनोत्थानशील, उभयत्रान्यथाऽनवस्थितत्वसम्भवात्, एवविधश्च किमित्याह ‘त्रिपीदेत्’ आसीत, ‘अप्पपुसकुर्द’ च्चि अत्यस्पन्दन, करादिमिरत्नमेव चान्न, यद्वा-प्रत्यशब्दोऽभावाभिधायी, तत आलयम्-असत्, पुसकुयति जोरकुच-करचरणभ्रूअनाद्यसंघेत्तमकस्येत्यलकीकुच, अनेनाय्यीएचारिकविनय प्रकाशन्तरेणोक्त इति सूत्रार्थं ॥ ३० ॥ सम्प्रति चरणपरणविनयां मय मेषणामितिमाह—

नाइउचं नाइनीण नासन्ने नाइदूरओ । फासुयं परकडं पिंडं, पडिगाहिज्ज संजण ॥ ३४ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘नालुचे’ प्रासादोपरिभूमिकादौ नीचे वा-भूमिगृहादौ, तत्र तदुत्क्षेपनिक्षेपनिरीक्षणासम्भवाद् दायकापायसम्भवाच्च, यद्वा ‘नालुचा’ उच्चस्थानस्थितत्वेन ऊर्ध्वोक्तकन्धरतया वा द्रव्यतो भावतस्त्वहो ! अहं लब्धिमिति मदाध्मातमानसः, नीचोऽ-त्यन्तावनतकन्धरो निम्नस्थानस्थितो वा द्रव्यतः भावतस्तु न मयाऽद्य किञ्चित् कुतोऽप्यवाप्तमिति दैन्यवान्, उभयत्र वा समुच्चये तथा ‘नासन्ने’ समीपवर्तिनि ‘नातिदूरे’ अतिविप्रकंपवति प्रदेशे, स्थित इति गम्यते, यथायोगं जुगुप्साशङ्केषणानुद्वयसम्भवादयो दोषाः अथवा भूत एव नासन्नो नातिदूरगः, प्रगता असद्य इति सूत्रत्वेन मतुल्लोपादसुमन्तः-सहजसंसक्तिजन्मानो यस्मात् तत् प्रासुकं, परेण-गृहिणाऽऽप्तार्थं परार्थं वा कृतं-निर्वर्तितं परकृतं, किं तत् ?-‘पिण्डम्’ आहारं ‘प्रतिगृह्णीयात्’ स्वीकुर्यात्, ‘संयतः’ यतिरिति सूत्रार्थः ॥ ३४ ॥ इत्थं सूत्रद्वयेन गवेयणाग्रहणैयणाविषयं विधिमुक्त्वा ग्रासैयणाविधिप्राह—

अप्पपाणेऽप्पधी वा, पडिच्छन्ने य संबुडे । समयं संजओ भुजे, जयं अप्परिसाडियं ॥ ३५ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—अल्पशब्दोऽभावाभिधायी, तथेहापि सूत्रद्वयेन मत्वर्थीयलोपात् प्राणाः-प्राणिनस्ततश्चाल्पा-अविद्यमानाः प्राणाः प्राणिनो यस्मिस्तदल्पप्राणं तस्मिन्-अवस्थितागन्तुकजन्तुविरहिते, उपाश्रयादाविति गम्यते, तथा अल्पानि-अविद्यमानानि बीजानि-शाल्यादीनि यस्मिस्तदल्पबीजं तस्मिन्, उपलक्षणत्वाच्चास्य सकलैकेन्द्रियविरहिते, ननु चाल्पप्राण इत्युक्ते अल्पबीज इति गतार्थं, बीजानामपि प्राणत्वाद्, उच्यते, मुखनासिकाभ्यां यो निर्गच्छति वायुः स एवेह लोके रूढितः प्राणो गृह्यते, भयं च द्वीन्द्रिया-दीनामेव संभवति, न बीजाद्येकेन्द्रियाणामिति कथं गतार्थता ?, तत्रापि ‘प्रतिच्छन्ने’ उपरिप्रावरणान्विते, अन्यथा सम्पातिमसत्त्वसम्पात-सम्भवात्, ‘संवृते’ पार्श्वतः कटकट्यादिना सङ्कटद्वारे, अटव्यां कुडङ्गादिषु वा, अन्यथा दीनादिद्याचने दानादानयोः पुण्यबन्ध-प्रद्वेयादिदर्शनात्, संवृतो वा सकलाश्रयविरमणात्, ‘समकम्’ अन्यैः सह, न त्वेकाक्येव रसलम्पटतया समूहासहिष्णुतया वा,

मनन च गन्धेपणाविधिरनन्, घ्रासपणाविधिमाह—‘मित’ परिमितमनिभोजनात् स्वाध्यायविघातादियदुदोगसंभवात्, ‘वालेन’ इति—‘जमो’दारेण पारिता, करिता विजसंश्व । सन्नाथ पट्टरिता ण, वीसमेज खण मुणी ॥ १ ॥’ इत्याद्यागमोक्तप्रस्तावेना दूरताविश्रम्भितरूपेण वा ‘अक्षयेत्’ मुञ्जीनेति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ यत्रान्यमिश्रुकात्मभवस्तत्र विधिरुक्, यत्र तु पुराऽऽयातान्य मिश्रुकरुत्तमयस्तत्र विधिमाह—

नाट्टदूरे अणासण्णो, नन्नेसिं वक्खवुप्फामओ । एगो चिंठेज भत्तहं, लघिस्ता तं नइक्कमे ॥ ३३ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—नातिदूरं सुदृश्यत्वयाम् नातिदूरे—अतिविप्रपर्ययति देशे, तिष्ठेदिति सम्बन्धः, तत्र च तदधिगमाद्यस्थानानयणम् प्रसङ्गात् परणानुग्रहसम्भवाच्च, तथा ‘अणासण्ण’ इति प्रसज्यप्रतिरोधावयत्वात् नन्नेऽन्नासन्ने प्रस्तायाद्यातिनिकटपर्यसिनि भूभागो तिष्ठेत्, तत्र पुराप्रविष्टापरमिश्रुकामीतिप्रसङ्गे ‘नाग्घेसा’ मिश्रुकायेक्षया परेण गृहस्थाना ‘वधु स्पशंत’ इति सप्तम्यर्थे तसि, तत्त वधु- ह्यहो-दग्गोचरे वधुस्पर्शगो वा-दुग्गोचरगत ‘तिष्ठेन्’ आसीत्, किन्तु विवितप्रदेशस्थो यथा न एहिणो विवन्ति, एवुत्त एव मिश्रुको निष्क्रमणे प्रतीक्षत इति, तथा ‘एगो’ इति किममी मम पुरतः प्रविष्टा इति तदुपरि द्वेपरहित ‘भत्तार्थ’ भोजननिमित्त, न च लयन इति उक्तदृश्य, ‘तम्’ इति मिश्रुचम्, ‘भत्तिमामेत्’ प्रविष्टेत्, तथापि तद्विषयपादादितत्त्वमयात् । इदं च मित कालेन प्रशयेदिति भोजनमभिधाय एतुनभिंशट्ठनाभिधानं तत् ग्लानादिनिमित्तं स्वयं वा पुशुआवेदचीयमगहिण्णो पुनभंनणमपि न दोषा वेति वापत्तार्थम्, उक्तं च—‘उत्तर तेण न संघरे । तथो वारणमुप्पण्णे, भत्तपाणं गवेसए ॥ १ ॥’ इत्यादि, सूत्रार्थः ॥ ३३ ॥ पुनस्तत्रतविधिमेषामिधिरुत्ताह—

१ नमरघोरेण पारविक्का भुत्ता (न) विनयस्तत्तम् । स्वा गाय प्रसाज्ज विधाम्मेत्त क्षण मुनि ॥ ३४ ॥ यदि नत्त न संन्नेरेत्त । तत्त वारणं उप्पण्णे नज्जएने गवेयेदेत्त ॥ १ ॥

रूपं वदेदपीति, अस्मिन् पक्षे प्रतिक्रियायोग्यो जनात्मको वाचिकविनय उक्त इति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ विनय एवादर्ख्यापनाय सुवि-
 नीतेतरोपदेशदानतो यद्गुरोर्भवति तदुपदेशयितुमाह—
 रमए पंडिए सासं, हयं भदं व वाहए । बालं सम्मइ सासंतो, गलिअस्समिव वाहए ॥ ३७ ॥ (सूत्रम्)
 व्याख्या—‘रमते’ अभिरतिमान् भवति, ‘पण्डितान्’ विनीतविनेयान्, ‘शासत्’ इत्याद्यापयन् कथञ्चित् प्रमादस्खलिते शिक्ष-
 यित्या, गुरुरिति शेषः, कमिव कः? इत्याह—‘हयमिव’ अश्वमिव, कीदृशम्? भाति भन्दते वा भद्रस्तं-कल्याणावाहं ‘वाहकः’
 अश्वन्दमः, ‘बालम्’ अंशं ‘श्राम्यति’ खिद्यते शासत्, स हि सकृदुक्त एव न कृत्येषु प्रवर्तते, तत इदं कुरु इदं च मा कार्पी-
 रित्यादि पुनः पुनस्तमाशापयन् शिक्षयित्वा, कमिव कः? इत्याह—‘गलिम्’ उक्तरूपमश्वमिव वाहक इति सूत्रार्थः ॥ ३७ ॥ गुरोः
 श्रमहेतुत्वमुद्गावयन् बालस्याभिसन्धिमाह—
 खडुयाहिं चवेडाहिं, अक्कोसेहि वहेहि य । कट्ठाणमणुसासंतं, पावदिट्ठित्ति मन्नइ ॥ ३८ ॥ (सूत्रम्)
 व्याख्या—‘खडुकाभिः’ दंकराभिः ‘चपेटाभिः’ करतलाघातैः ‘आक्रोशैः’ असत्यभाषणैः ‘वधैश्च’ दण्डिकादिघातैः, चशब्दाद-
 न्यैश्चैवं प्रकारैर्दुःखहेतुभिरनुशासनप्रकारैस्तमाचार्यं ‘कल्याणम्’ इह परलोकहितम् ‘अनुसासन्तं’ शिक्षयन्तं, पापा इष्टिः-बुद्धिरस्येति
 पापदृष्टिः, अयमाचार्य इति मन्यते, यथा-पापोऽयं मां हन्ति निर्घृणत्वात्, चारकपालकवत्, पठन्ति च-‘खडुया मे’ इत्यादि, अत्र
 व्यवच्छेदफलत्वाद् वाक्यस्य खडुकादय एव मम नापरं किञ्चित् समीहितमस्तीत्यभिसन्धिना कल्याणमनुशासनं (त) माचार्यं पापदृष्टिं
 मन्यते, यद्वा-वाग्भिरप्यनुशास्यमानोऽसौ खडुकादिरूपा वाचो मन्यत इति सूत्रार्थः ॥ ३८ ॥ गुरोरतिहितत्वं प्रचिकाशयिषुर्विनी-

राह-व 'साहवा' ना चिदस्य निमैतिष्ठ अहकर्म । जह तस्य कोर एच्छेज्जा, तेहि सदि तु मुजप ॥ १ ॥' ति, गच्छसिधत
 पाचारी येये गच्छस्येय जिनकल्पिकादीनामपि मूलस्थव्यापनायोरा, उक्तं हि—'गच्छे चिप निम्माओ' इत्यादि, यदा 'समय' ति
 मेय समस सरतविरसादिभ्यश्चिपरादिभिः प्ररहित, सम्यग यत संयत' इतिरित्यर्थ, 'मुञ्जीत' धरतीयात् 'अथ' ति यतमान
 परिमादिय ति परित्याग्यिरहितमिति सूत्रार्थ ॥ ३५ ॥ यदुक्त 'यतमान इति, तत्र याग्यतनामाह—

सुफटति सुपयकति, सुचिन्न सुहटे मरे । सुनिट्ठिण सुलट्ठित्ति, सावज्ज यज्जण सुणी ॥ ३६ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या— सुहटं सुपु निबंतिमज्जादि सुपय्य' वृत्तपूर्णदि, 'इति' उभयत्र प्रदर्शने, 'सुच्छिन्न' शाक्यमादि 'सुहल' शाक्य
 रेल्लिकायादि पूजादि वा मूरथिलेपिकादीनां, तथा 'मरे'भि प्रयत्नात् सुपु मृत पूतायेव सप्तसुपादी, तथा सुपु निष्ठित
 इतिरायेत निम्नो-रसप्रकर्षेणैकतादिप्रको गत, 'सुनिट्ठि' ति तथैरपि रसादिभि प्रकारे शोभनमिति, 'इति' पथमकारार्थ, एव
 रमस्यदपि नापय प्रथमाद्वचो वञ्चये-सुनि । यदा—सुपु एत यदनेनामते प्रतिफल, सुपु पय्य मांसाशनादि, सुच्छिन्नोऽय
 नेपगादपदि, सुहल कदर्यादवेषात्, सुहलो वा वीटादि, सुमूतोऽय प्रत्यनीकस्मिन्धर्मादि, सुनिष्ठितोऽयमासादकपादि, 'सुल
 ते शोभनोऽय करितुरगादिरिति सामान्येनैव सायय पयो वञ्चये-सुनि । तिरपयं तु सुपु तमेनेन धर्मस्थानादि, सुपकमस्य
 तथियानादि सुच्छिन्न अहनिगडादि सुहलमुपकरणमक्षियोपयान्तये, सुहल वा कर्मानीकादि, सुमृतमस्य पणिष्ठितमरणमनु,
 'सुनिष्ठितोऽभौ माप्याचारियये, 'सुनिट्ठि' ति शोभनमस्य तपोऽनुष्ठानमिष्यादिरूप, वारणतो वा—'एवसपफवेति य पकमालये
 इच्छिमसि य छिप्रमालये । पपत्त' इति ॥ कर्महेउय, पहासयादेति य मादमालये ॥ १ ॥' इत्यातोपदेशात् प्रयत्नएतपडादि

१ सुपुत्त तत् प्रेया निमन्त्रयेन वषावयम् । यति तत्र कोऽपी छेर तेन का र न मुञ्जीत ॥ १ । २ कच्छ न्व निमीत १ प्रयत्नक इति वा
 तस्यैव, प्रयत्नैव इति वा छिप्रमात्रेण । यज्जण्ट इति वा मादमा-७५१ ॥ १ ॥

पुत्तो मे आग नादिसि, माह कल्लाण मन्नइ । पावदिट्ठि उ अप्पणं, सासं दासं व मन्नइ ॥ ३० ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—पुत्रो मे आता जातिरिति, भोगेवायस्य गम्यमानत्वात् पुत्र इवेत्यादियुक्त्याऽऽचार्यो मामनुशास्तीति 'साधु' सु-
शिक्ष्यः 'कल्याण कल्याणहेतुमाचार्यमनुशासनं वा मन्यते, स हि विवेचयति शिष्य-सौहार्दादसौ मां शास्ति, दुर्दिनीताये हि
ताम किमस्य परिदीयते ? ममैव स्वर्ग्यभ्रश इति । घालोऽप्येव किं न मन्यत इत्याह—'पापदृष्टिस्तु' कुक्षिष्य पुनरात्मान 'सासं' ति
प्रारतत्यादितानुशासनेनापि शास्यमान दासमिव मन्यते, यथा बलौ दासयग्मामावापयति, ततोऽस्य शास्तरि पापदृष्टिताऽपि
सन्निधेरेव तन्मन्यतीति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥ विनयसंबन्धस्यमुपदेष्टुमाह—

ण कोया आयरियं, अप्पणपि ण कोण । बुद्धोवघाई न सिया, नसिया तोत्तगयेस्सण ॥ ४० ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—'न बोधयेत्' न कोषयेत् पुर्यात्, आचार्यम्, उपलक्षणत्वादपरमपि त्रिन्यादंम्, 'आत्मानमपि' शुद्धभिरतिपश्य
आगणादिनाऽनुशिष्यमाण न कोषयेत्, कथञ्चित् सकोपतायामपि 'बुद्धोपघाती' आचार्योपघातयत् 'न स्मत्' न भवेत्, तथा न
स्यात् तुयै-स्यस्यनेऽनेनेति लोच-द्रव्यत आत्मको भावतस्तु तदोपघातयकतया स्वयापजनक घचनयेय, तद् गवैपयति किमहम्
मीमा ज्ञान्यादिदूरकं धत्वि । इत्यनेपयतीति लोचनयेक, अकमाद्गुरुणा, न स्यादिति चादरव्यापनार्थतया पुनरुक्त, यदुक्त-
पुद्गोपघाती न स्यातत्रोदाहरण—कश्चिदाचार्यादिगणिगुणसम्पत्समन्वितो युगप्रधानः प्रसीजप्रायकमांऽऽचार्याऽनियतविहारितया
त्रिदंमुच्छिद्यपि परिशेषेणजम्भ्यान्ः कचिदेकस्यान एवावतस्ये, तत्रत्यप्रायकजेन चेनेषु मगयतसु सारुषु तीर्थं सनाथमिति
विचिन्तयन्त तदयोऽपम्यात्ममुचितस्त्रिधमपुराहातदिभि प्रतिदिवसमुपचर्यते स्म, तच्छिष्याश्च गुरुकर्मतया कदाचिदचिन्तयन्,
यथाकिमपिस्मयमजहमोऽस्मापिस्त्रुशस्त्रीय, एतस्तमनशममादापयितुमिच्छोऽतिमजथावज्जानानुदिनमीयमानमुचितमशनादि तस्मै

न समर्पयामासुः, अन्तप्रान्तादि च समुपनिय सविषादसिच तत्पुरत उक्तवन्तः-किमिह कुर्मः ?, यदीदृशमपि भवतामुचितमश-
नादि नामी विवेकविकलतया सद्यपि सम्पादयितुमीशते, श्राद्धानभिदधनि च, यथा-अत्यन्तनिःस्पृहतया शरीरयापनामपि प्रत्यन-
पेक्षिणः प्रगीतं भक्तपानमाचार्या नेच्छन्ति, किन्तु संलेखनामेव विधातुमध्यवस्यन्तीति । ततस्ते तद्वचनमाकर्ण्य मन्युभरनिभृतचेत-
सस्तमुपसृत्य सगद्गदं जगदुः-भगवन् ! भुवनभवभावस्वभावावभासिष्वहस्तु चिरतरतीतेष्वपि प्रतपस्तु भवत्सु भुवनमवभास-
वदिवाभाति. तत्किमयमत्र भवद्विरकाल एव संलेखनाविधिरारब्धः ?, न च वयममीषां निर्वेदहेतव इति मन्तव्यं, यतः-शिरः-
स्थिता अपि भवन्तो न भारमस्मकममीषां वा शिष्याणां कदाचिदादधति, ततस्तैरिङ्गितक्षरवगतं-यथाऽऽस्मन्निशण्यमतिविजृम्भित-
मेतत्, किममीषामप्रीतिहेतुना प्राणधारणेन ?, न खलु धर्मार्थिनां कस्यचिदप्रीतिरुत्पादयितुमुचितेति चेतसि विचिन्त्य मुकुलितमेव
तत्पुरत उक्तं-किमच्चिरमजङ्गमैरस्माभिरुपरोधनीयास्तस्मिन् भवन्तश्च, तद्भ्रमुत्तमाचरितमुत्तमार्थमेव च प्रतिपद्यामहे इति तानसौ
संस्थाप्य भक्तमेव प्रत्याचक्षे । इत्येवं बुद्धोपघाती न स्यादिति सूत्रार्थः ॥ ४० ॥ एवं तावदाचार्यं न कोपयेदित्युक्तं, कथञ्चित्
कुपिते वा यत् कृत्यं तदाह—

आयरियं कुवियं नच्चा, पत्तिणं पसायए । यिज्झविज्जा पंजलिउडे, वएज्जा न पुणोति य ॥४१॥ (सूत्रम्)

न्याय्या—‘आचार्यम्’ उक्तस्वरूपम्, उपलक्षणत्वादुपाध्यायादिकमपि ‘कुपितम्’ इति सकोपमनुशासनोदासीनताभिः,—“पुरि-
सजायवि तहा विणीयविणयस्मि णत्थि अभिओगो । सेसंमि उ अभिओगो जणवयजाए जहा आसे ॥ १ ॥ इत्यागमात्, कृतवहिष्कोपं
वा दृष्टप्रदानादिना ‘क्षान्त्वा’ अवगम्य ‘पत्तिपणं’ति आर्पत्वात् प्रतीतिः प्रयोजनमस्येति प्रातीतिकं-शापथादि, अपिशब्दस्य चेह

तुल्यनिर्दिष्टयान् तेनापि प्रमादयेत्, इदमुक्त भवति-शुद्धकोषेष्टे-पुरुषमध्याशातनामुपस्यमायादिव विगणयन् यथा तया तत्प्रसा-
दनीदोत्पादयेत्, सर्वमपि या प्रती-युत्पादक एव प्राचीनिकं तेन प्रसादयेत् यथा 'पत्तिपण'ति प्रीत्या साम्नेय, न भेददण्डा
पुनश्चोभेन, एतरेपयाह-'विषयायेत् कर्षा-द्विरीरितकोषानलनपुण्यमयेत्, प्रकर्षेण-अन्त प्रीत्यात्मवेन धृतो-विहितोऽञ्जलि-उभय
करमीन्नात्मको-नेनेति प्ररताञ्जलि, प्रारक्तस्याद्य एतच्छब्दस्य परनिपात, प्रश्न या भार्गो-अततयाऽञ्जलिपुटमस्येति प्राञ्जलिपुट,
एव्य काथिकं मानये च विषयाणोपायमभिधाय याचिक वृषमाह-'वदेत्' इत्यात् न पुनरिति, चराद्यो विप्रमम, वदेदित्यस्या
नमनं प्रणय, नतो-वमर्थं-कथञ्चित् एतदोपातपि गुरुत्वं विधापयन् वदेत् यथा-मगन् । प्रमादाचरितमिदं मन हसितस्य, न
पुनरित्यभ्यागरित्यामीति सूत्रार्थं ॥ ४१ ॥ साम्प्रत यथा निरुपादतयाऽऽचार्यकोप एव न स्यात् तथाऽह-

धम्मच्चियं च घराहार, बुद्धेष्टाऽऽपरिय सया । तमायरतो ववहारं, घरह नाभिगच्छइ ॥ ४२ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या-धर्मेण भाग्यादिदूरेणानिम उपाञ्जित धर्माङ्गित, न हि शास्त्रादिधर्मविरहित एव प्रामोतीति, 'च' पूरणे, त्रिविध
विधिपुत्रा-पदरूपमनेकार्थ-यादावरण व्यग्रहारल-यतिवतंयतात्त्य, 'बुद्धे' अथयततरे आचरित, 'सदा सर्वकाल, 'त'मिति
सदायस्थिततया प्रतीतमेव 'घराहार' व्यग्रहार, यद्वा-वत्तदोन्मिषामितमगन्धात् सृज्यत्ययाच्च धर्माङ्गितो बुद्धेराचरितस्य यो व्य
ग्रहारलमायत्-बुद्धेत्, विनेकेणापदगति तादृशमेति व्यग्रहारल, व्यग्रहारविशेषणवेत्त, यत्र च किमिन्याह-'गर्हा'म' अविनीतोऽद्य
मिदेयमिषां निन्दा 'नाभिगच्छते' न प्रामोति, यतिनेति सम्पत्ते । यद्वा-आचार्येनियममेनाह, तत्र धर्मादमपेतो धर्मो-न धर्मो
निष्ठा-र, 'निय च यथाहाति प्रारक्तस्याचस्य मिश्रममत्याजीर्यग्रहारस्य, यनेन चागमादिध्यग्रहारव्यवच्छेदमाह, अत एव 'बुद्धे'
याचार्यतागति मदा सर्वेकाद विनाग्निरवगमन् चीन-पग्रहारस्य, य दयविधो व्यग्रहारल व्यग्रहार-प्रमादात् स्वलितादी प्राय
धिप्रदानकरमागन् 'गर्हा' दण्डगणित्य निषृणो वेयेवेकया पुनसा नाभिगच्छति, आचार्य इति शेष, न चाय निज उपपत्ती

वा मम विनेय इति न दण्डनीय इति शापनाथ च धर्म्यजीतविशेषणं, पठन्ति च-‘तमायंरतो मेहावि’न्ति सुगममेवेति सूत्रार्थः ॥ ४२ ॥ किं बहुना ?—

मणोगयं वक्कगयं, जाणित्ताऽऽयरियस्स उ । तं परिगिज्झ वायाए, कम्मुणा उववायए ॥ ४३ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—मनसि-चेतसि गतं-स्थितं मनोगतं तथा वाक्ये-वचनरचनात्मनि गतं वाक्यगतं, कृत्यमिति शेषः, वाक्यग्रहणं तु पदस्यापरिसमाप्तार्थाभिधायित्वेन क्वचिदप्रयोजकत्वात्, ‘ज्ञात्वा’ अवबुध्य ‘आचार्यस्य’ विनयाहंस्य गुरोः, तुशब्दः कायगतकृत्यपरिग्रहार्थः, ‘तत्’ मनोगतादि ‘परिगृह्य’ अङ्गोक्त्य ‘वाचा’ वचसा इदमित्थं करोमीत्यात्मकेन ‘कर्मणा’ क्रियया तन्निर्वर्तनात्मिकया तदुपपादयेत्-विदधीत, पठन्ति च—‘मणोरुइं वक्करुइं, जाणित्ताऽऽयरियस्स उ’ अत्र च मनसि रुचिः-अभिलापस्तामाचार्यस्य ज्ञात्वा-इदममीषां भगवतामभिमतमित्ययगम्य, वाक्ये रुचिः-पर्यवसितकार्यवाञ्छा तां च, शेषं प्राग्वत्, अनेन सूक्ष्मो विनय उक्त इति सूत्रार्थः ॥ ४३ ॥ स चैवविध विनीतविनयतया यादृक् स्यात्सदाह—

वित्ते अचोइए निच्चं, खिप्पं हवइ सुचोयए । जहोवइट्ठं सुकडं, किचाइं कुवइ सया ॥ ४४ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘वित्ते’ इति विनीतविनयतयैव सकलगुणाश्रयतया प्रतीतः प्रसिद्ध इतियावत्, ‘अचोइए’त्ति यथा हि बलवद्धिनीतधुर्यः प्रतोदोक्षेपमपि न सहते, कुतस्तन्निपतनम् ? , एवमयमप्यचोदित एव प्रतिप्रस्तावं गुरुकृत्येषु प्रवर्तत इति कुतः प्रेरितत्वमस्य ? , ‘नित्यं’ सदा, न कदाचिदेव, स्वयं प्रवर्तमानोऽपि प्रेरितोऽनुशयवानपि स्यादिति कदाशङ्कापनोदायाह—‘क्षिप्रम्’ इति शीघ्रं भवति ‘सुचोयए’ त्ति शोभने प्रेरयितरि, गुराविति गम्यते, सोपस्कारत्वाच्च क्षिप्रमेव प्रेरेके सति कृत्येषु प्रवर्तते, नानुशयतो विलम्बितमेव, पठ्यते च—‘वित्ते अचोइए खिप्पं, पसन्ने थामयं करे’ इति, अत्र च ‘प्रसन्नः’ प्रसत्तिमान्, नाहमाक्षापित इत्यप्रसन्नो

भवति चिन्तु ममाग्रमनुग्रह इति मन्यते, क्षिप्रमेव च तरुणते, 'धामयति स्थाम-यल तद्वान् किमुक्त भवति ?-सति यत्र करोति
 आसति च सद्भागेना' इत्यति, यथाऽहमनेन धारणेन न शक्नोमीति । क्षिप्रमपि कुर्वन् कदाचिद्विपरीतमध्यविहित वा विदध्यात्
 तदपवच्छेदायाह—'यथोपदिष्टम् उपदिष्टमतिशयेन, 'सुहृत्' सुष्ठु परिपूर्णं कृतं यथा भवत्यर कृत्यानि 'करोति' नियतयति, सदा
 एता या शोभनेन प्रकारेणेति सूचाय ॥ ४३ ॥ समग्रपुणसहर्तुमाह—

षाचन। गमद मेरुत्वी लोए किली य जायद। किचबाण सरण होई, भूयाण जगई जहा ॥ ४३ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—कात्वा' धनम्तरमस्त्रिग्राह्ययनार्थमगम्य 'नमति' तत्कृत्यकरण प्रति प्रह्वीभवति 'मेघापी' एतदप्ययनार्थावधा
 एणशक्तिमान् मर्यादापती या तद्गुण धर्तुमाह-लोके कीर्ति-सुलभमस्य अगम निरुनीर्णको भयोदधिरनेनेत्यादिका श्लाघा घण्टा-
 'एकदिग्गमिनी कीर्ति, सर्वदिग्ग्यावरक यथा' इति प्रसिद्धेयंशेति समुच्चिनोति, उभयमपि प्रथमाश्रान्तुरेण 'जायते' प्रादुर्भवति स
 एव भवति 'एत्यानाम्' उचितानुष्ठानाना कटुग्रामत करणवृत्तिभिरनिनीतविनयेरतिदूरमुत्सादिताना 'शरणम्' आश्रय इत्यर्थं, केना
 केव!-'भूताना' प्राणिना 'जगती' पृथ्वी पथेति सूचयं ॥ ४४ ॥ ननु विनय-पुण्यप्रसादकम्, सतोऽपि च मिमदापयत इत्याह—

पूजा जस्स पसीयंनि, सबुद्धा पुनसंयुषा । पसन्ना लंभइस्संति, विउल अट्ठियं सुयं ॥ ४४ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—पुन्यपितुमर्हा पूज्या-भाषार्यादय 'यस्य इति निवक्षित शिष्योत्तमं क संन्याय 'प्रसादन्ति तुल्यन्ति 'मम्युद्धा'
 सम्यगपयगतयस्तुतव्या, पूर्व-याचनादिकागदारतो न तु याचनादिकाल एव, तत्प्राप्तविनयस्य वृत्तप्रतिक्रियारूपत्वेन तथाविच
 प्रसादानेनकृत्यात्, सन्तुना-विनयविषयत्वेन परिचिता सम्यक्स्तुता या मद्भूतगुणोन्नीतनादिभि पूर्वसन्तुता, दण्डनिर्णयोप
 लभनमेतन्, 'प्रसन्ना' इति मयमादा, पश्यते च-'सम्यग्' ज्ञानादिगुणपरिपूर्णा समग्र अविशदेता प्रसा येना ते सप्रज्ञा वा,

‘लभयिष्यन्ति’ प्रापयिष्यन्ति, किमित्याह—‘विपुलं’ विस्तारणम्, अर्थात् इत्यर्थो-मोक्षः स प्रयोजनमस्येत्यार्थिकं, तदस्य “प्रयोजनं” (पा० ५-१-१०९) मिति ठक्, अथवा-अर्थः स एव प्रयोजनरूपोऽस्यांस्तीत्यार्थिकः, अत इतिठना (पा० ५-२-११५) चिति ठन्, ‘श्रुतम्’ अङ्गोपाङ्गप्रतीर्णकादिभेदमागमं, न तु हरहरिहरिण्यगर्भादिवत् साक्षात् स्वर्गादिकम्, अनेन पूज्यप्रसादस्यानन्तरफलं श्रुतमुक्तं, व्यवहितफलं तु मुक्तिरिति सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥ सम्प्रति श्रुतावाप्तौ तस्यैहिकफलमाह—

स पुञ्जसत्ये सुविनीयसंसे, मणोरुई चिद्वइ कम्मसंपया ।

तवोसमायारीसमाहिसंबुडे, महज्जुई पंच वयाई पालिया ॥ ४७ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘स’ इति शिष्यः प्रसादितगुरोरधिगतश्रुतः पूज्यं-सकलजनदयाघादिना पूजाहं शास्त्रमस्येति पूज्यशास्त्रः, विनीतस्य हि शास्त्रं सर्वत्र विशेषेण पूज्यते, यदि वा प्राकृतत्वात्पूज्यः शास्त्रा गुरुरस्येति पूज्यशास्त्रकः, विनीतो हि विनेयः शास्त्रारं पूज्यमपि विशेषतः पूजां प्रापयति, अथवा पूज्यश्चासौ शस्तश्च सर्वत्र प्रशंसास्पदत्वेन पूज्यशस्तः, सुष्ठु-अतिशयेन विनीत, -अपनीतः प्रसादितगुरुरेव शास्त्रपरमार्थसमर्पणेन संशयो-दोलायमानमात्मकोऽस्यति सुविनीतसंशयः, सुविनीता वा संसत्-परिपदस्येति सुविनीत-संसत्कः, विनीतस्य हि स्वयमतिशयविनीतैव परिपद्व्रति, ‘मणोरुई’ति मनसः-चेतसः प्रस्तावाद् गुरुसम्यग्बन्धिनी रुचिः-प्रतिभासोऽस्मिन्निति मनोरुचिः, ‘तिष्ठति’ आस्ते, विनयाधिगतशास्त्रो हि न कथञ्चिद्गुरुरूपमप्रीतिहेतुरिति, तथा ‘कम्मसंपय’ति कर्म-क्रिया दशविधचक्रवालसामाचारीप्रभृतिरितिकर्तव्यता तस्याः सम्पत्-सम्पन्नता तथा, लक्षणे तृतीया, ततः कर्मसम्पदोपलक्षितस्तिष्ठतीति सम्यग्बन्धः, हेतौ वा तृतीया, मनोरुचित्वापेक्षया च हेतुत्वम्, अथवा मनोरुचितेव मनोरुचिता तिष्ठति-आस्ते कर्मणां-ज्ञानावरणादीनां सम्पद्-उदयोदीरणादिरूपा विभूतिः कर्मसम्पद्, अस्येति गम्यते, तदुच्छेदशक्तियुक्ततयाऽस्य प्रतिभासमान-तयेव तदित्येतेन पक्ष्यमाणत्वात्, पश्यते च—‘मणोरुई’ति तत्र मनसो रुचिः-अभिलाषो यस्मिन्स्तन्मनोरुचि-स्वप्रतिभासानुरूपं यथा

मयस्थं तिष्ठति, यथा ! - 'कर्मसम्पदा' यत्पुनरुपानमाहात्म्यसमुत्पन्नपुलाकादिलब्धिसम्पत्त्या, पठन्ति च - 'मनोरुद्र' चिद्वार कर्मसंपत्तयं तत्र च मनोरुचितफलसम्पादकत्वेन मनोरुचिता कर्मसम्पद-शुभप्रवृत्तिरूपाम्, अनुभवयिष्यति शेषः, नागां मुनीनास्तु पठन्ति - 'मणि-
पिण्डं तपस्यमुत्तमं वाय' इति एह च सम्पद-यथाख्यातचारित्रसम्पदः, अन्यत् सुपुण्यमेव, तपसः-अनशनाद्यात्मकस्य सामाचारिणो-समा-
चरणं, यद्वा-तपस्य सामाचारी स-न्यस्ततो घट्ट्यमाणस्वरूपा समाधिश्च-चेतसः स्यात्स्य है संवृत-निश्छाद्यव तपःसामाचारी-
समाचित्संवृतः, यद्वा-तप सामाचारी समाधिभिः सवृत-सवरूपे यस्य स तपविधिः, महती पुति-तपोदीप्तिस्तेजोलेख्यायाः स्येति
महापुतिः, मयसीति गम्यते, किं ह्यरेह्याह 'पञ्च ब्रह्मणि' प्राणनिपातविरमणादीनि, 'पालयित्वा' निरतिचारः ससृशेति वृथापै
॥ ४७ ॥ पुनरस्यैवेदिकमामुचितिक च फल विनोपेकाह-

स देवगंधर्वाधमणुस्सर्पईग, चडसु देहं मलयंकपुष्पयं ।

सिन्धे वा रुचइ सासए, देवे वाऽप्परए महिद्रिग ॥ ४८ ॥ तिथेभि ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या- 'स' तारणं विनीतमिनयः, देवे-देवानिकज्योतिष्कैः गन्धर्वैश्च-गन्धर्वनिकायोपलक्षितैर्व्यन्तरभुवनपरतिभि मनुयैश्च-
महत्तरजधिप्राज्ञभूतिभि पूजित -- भविष्यतो देवगन्धर्वमनुष्यपूजितः, 'स्वस्त्वा' अपहाय 'देहं' शरीरं 'मलयंकपुष्पयं' ति जीवशुद्धय
पदारितया मलयनमनः स वासी 'पावे' वज्रे येरे गेरे एणए व'सि वचनात् पदस्य कर्ममलपङ्कः, स पूर्व-कार्यात् प्रथमभावितया
वारणमस्येति मलयपङ्कपूर्वकं, यद्वा- 'आभोऽयं' विज्रमुक्तंति वचनात् रज्जुको पथ मलयपट्टी तर्रर्वकं, 'सिन्दो वा' निष्ठितार्थो वा
'भवति' आपते 'नाभ्यत' सर्वकालायस्वायी, न तु परपरिकल्पिततीर्थमिकारादिकारणतः पुनरिदागमघाननाभ्यतः, सावनेपकर्म-

वांस्तु देवो वा भवति, 'अप्परए'ति अल्पमिति अविद्यमानं रतं ति-कीडितं मोहनीयकमोदयजनितमस्येति अल्परतो-लवससमादिः, अल्परजा वा प्रतनुबध्यमानकर्म, महती-महाप्रमाणा प्रशस्या वा ऋद्धिः-चक्रवर्तिनमपि योधयेत् इत्यादिका विकरणशक्तिः तृणाद्यादपि हिरण्यकोटिरित्यादिरूपा वा समृद्धिरस्येति महद्धिकः, देवविशेषणं वा, 'इति' परिसमाप्तावेवमर्थे वा, एतावद्विनयश्रु-तमनेन वा प्रकारेण 'ब्रवीमि' इति गणभृदादिगुरुरूपदेशतः, न तु स्वोत्प्रेक्षया इति ॥ ४८ ॥ उक्तोऽनुगमः, सम्प्रति चतुर्थमनुयोगद्वारे-नया इति, नयति-अनेकांशात्मकं चस्त्रैकांशवलम्बनेन प्रतीतिपथमारोपयति नीयते वा तेन तस्मिंस्ततो वा नयनं वा नयः-प्रमा-णप्रवृत्त्युत्तरकालभावी परामर्श इत्यर्थः, उक्तं च—"स नयइ तेण तहिं वा ततोऽहुवा चत्थुणो च जं णयणं । बहुहा पज्जायाणं संभवओ सो णतो णामं ॥ १ ॥" ननु सन्त्वमी नयाः. एयां तु क इहोपयोगः ? उच्यते, उपक्रमेणोपक्रान्तस्य निक्षेपेण च यथा-सम्भवं निक्षिप्तस्य अनुगमेनानुगतस्य चास्येवाध्ययनस्य विचारणा, उक्तं च—"संयधोवक्कमतो समीचमाणीय णत्थणिक्खेवं । सत्थं तओऽणुगम्मइ णएहिं णाणाविहाणेहिं ॥ १ ॥" अस्तु नयैर्विचारणा, साऽपि प्रतिसूत्रं समस्ताध्ययनस्य वा ? , न तावत् प्रतिसूत्रं, प्रतिसूत्रं नयावतारनिषेधस्यात्रैवाभिधानात्, अथ समस्ताध्ययनस्य तदपि न, सूत्रव्यतिरिक्तस्य तस्यासम्भवाद्, उच्यते, यदुक्तं-प्रतिसूत्रं नयावतारनिषेध इति, तदित्थमेव, यत्तु सूत्रव्यतिरिक्तस्याध्ययनस्यैवासम्भव इति, तदसत्, कथञ्चित् समुदायस्य समुदायिभ्योऽन्यत्वात्, शिष्टिकावाहकपुरुषसमूहवत्, इतरथा प्रत्येकावस्थाविलक्षणकार्यानुदयप्रसङ्गाद्, अस्त्वेवं तथाऽपि किमस्य समस्तनयैर्विचार उत कियद्विरेव ? , न तावत् समस्तैरिति पक्षः क्षमः, तेषामसङ्ख्यत्वेन तैर्विचारस्य कर्तुमशक्यत्वात्, तथाहि-यावन्तो वचनमार्गास्तावन्त एव नयाः, यथोक्तम्—"जावइया वयणपहा तावइया चेव होंति नयवाया । जावइया नयवाया ताव-

१ त नयति तेन तत्र वा ततोऽथवा वस्तुनो वा गन्तव्यमम् बहुधा पर्यायाणां संभवतः स नयो नाम ॥ १ ॥ २ सचन्योपक्रमतः समीपमानीय न्यस्तनिक्षेपम्। शास्त्रं ततोऽनुगम्यते नयैर्नानाविधैः ॥ १ ॥ ३ यावन्तो वचनपथास्तावन्त एव भवन्ति नयवादाः । यावन्तो नयवादास्तावन्त एव परसमयाः ॥ १ ॥

या येव परस्मया ॥ १ ॥" न च निजमिजामिप्रायविरचितानां घचनमार्गणां सङ्ख्याऽस्ति, प्रतिप्राणि भिन्नत्वाद्भिप्रायाणां, नापि
 ह्यद्विद्विषति पञ्चं शक्यम् अनपस्याप्रसङ्गात्, सद्व्यातीतेषु हि तेषु यावदेमिविचाराणा क्रियते तावदेभिरपि किं नेत्यनवस्था-
 रणायां च नेपत्याय स्वायत्तं हेतुमुत्पदयाम्, अथापि स्याद्-असङ्ख्येयत्वेऽप्येषां सकलत्रयसङ्ग्रहिभिर्नैवैविविचारः, ननु तेषामप्यनेक-
 रेपयत्वात् पुनरनयमेव, तथाहि-पूर्वविद्धिः सकलत्रयसङ्ग्राहीणि मस नयशतामि विहितानि, यत् प्रतिबद्धं सप्तशतार नयचक्राध्य-
 तमामीन, तस्माद्वादिन पुनर्वादिष विप्यादयो, यत्प्रतिपादकमिदानीमपि नयचक्रमास्ते, तस्माद्वादिनोऽपि मस नैवमादयो, यावत्
 तस्माद्वादिष तस्माद्वादिन सङ्ग्रहिणामपि तेषामनेकविधत्वात् पूर्ववदत्रयसङ्ख्येय, अथ संधिसकचित्वादेददुगीतजननानामनेकविधत्वेऽपि
 तस्माद्वादिन सङ्ग्रहिणामपि विचारो न दोषेरिति नानवस्था, ननु इयमपि इत्यप्यर्थार्थद्वयवहारनिश्चयशान्तिरपिमेवेतानेकधर्मेति
 त्वादि स एतानवस्थालक्षणो दोष इति, अत्र प्रतियोगीयते-इहाप्यनेने विनयो विचार्यते, स च मुक्तिफलः, ततो यदेवास्य
 किंप्राप्तिरित्यन सरे तदेव विचारणीयं, तच्च शान्तियत्तमकमेवेति शान्तियानयाभ्यामेव विचारो न पुनरप्येदिति । तत्र शान-
 तय आह-शान्तमेव मुक्त्यवस्थानियन्धन, तथा च तद्वक्षणाभिधायिनी त्रियुक्तिगाथा-“प्राप्यमि सिद्धिहयल्ये भगिणिहयल्यमि येव
 गायमि । अरयत्तमेव एव जो उपपत्तो को भवो नाम ॥ १ ॥” अस्यार्थार्थः-“ज्ञाते” पुनरे ‘मिणिहयल्य’सि पृच्छते-उपादीयते
 तर्पणीधर्मिनं प्रदीतव्यः, कार्यसाधक इत्युक्तं भवति, उक्तं हि-“भेज्जो सो कज्जसादतो दोर” तस्मिन्, अग्रहीतव्यः-तद्विपरीतः,
 एव हेतु उद्देशणीयश्च, उभयोरेव कार्यासाधकत्वात्, तस्मिन् ‘चः’ समुच्चये, ‘एव’ इति पूरणे, कस्मिन् पुनर्वादिः प्राप्ते चेत्याह-‘अत्यंमि’सि
 तर्प्यत इत्यर्थः तस्मिन्-द्रव्ये गुणे धा, यत आह-“अथो दृढं गुणो चावि” ‘यत्तितव्य’मिति यत्तः ‘कार्यं, किमुक्तं भवति ?-
 गाढः प्रदीतव्यः इतरस्य परिहर्तव्यः, ‘एव’ अवधारणे, स च व्यथितसम्यग्ध, ततोऽयमर्थ-ज्ञात एव ग्रहीतव्यः प्रदीतव्ये याः ये

१ एव न (च) कार्यकारको भवति । २ अर्थो दृढं गुणे वाऽपि ।

यतितव्यम्, अन्यथा प्रवर्तमानस्य फलविर्सवाददर्शनान्-तथा चान्यैरप्युच्यते-“सम्यग्ज्ञानपूर्विका सधेपुण्याधसिद्धिः” इति, अज्ञानस्यैव च बहुदोषत्वदर्शनात्, यतो यालैरप्युच्यते-‘अज्ञानं खलु कष्टं क्लोधादिभ्योऽपि सर्वपापेभ्यः । अर्थं हितमहितं वा न वेत्ति येनाऽऽवृत्तो लोकः ॥ १ ॥’ आगमोऽप्येवमेवायस्थितः, यतस्तत्र कर्मनिर्जरेणाधीना मुक्तिरुक्ता, कर्मनिर्जरेणे च ज्ञानमेवाऽऽत्यन्तिको हेतुः, तद्विरहितानां तामलिप्रभृतीनां कष्टानुष्ठापिनामपि अल्पफलत्वाभिधानात्, उक्तं हि-“जं” अश्रणी कर्म खवेइ बहुयाहि वासकोडीहिं । तं नाणी तिहिं” गुप्तो खवेइ ऊलासमेसेणं ॥ १ ॥” यदपि दर्शनसत्तायां चारित्ररहितस्यापि “सिद्धंति चरणरहिता वंसणरहिता न सिद्धंति” इत्यागमेन मुक्तिप्रतिपादनं, तदपि ज्ञानप्राधान्यव्यापनपदं, दर्शनरहितस्य हि द्वादशाङ्गमप्यज्ञानमेवेति न तत्र कष्टक्रियासम्भवेऽपि मुक्तिः दर्शनोत्पत्तौ तु क्रियां विनाऽपि मरुदेव्यादीनामिव सम्यग्ज्ञानमात्रादेव मुक्त्यवसिरित्यर्थप्रतिपादकत्वात्स्य, अत एव बहुश्रुत-पूजाध्ययने बहुश्रुतस्यैव तथा तथा पूज्यताभिधानं, तथा च प्रयोगः-यद् येन विना न भवति तत् तन्निबन्धनमेव, यथा बीजाद्य-विनाभावी तन्निबन्धन एवाङ्कुरः, ज्ञानाविनाभाविनी च मुक्त्यवसिः, ‘इती’त्येवं यः ‘उपदेशः’ सर्वस्य ज्ञाननिबन्धनत्वाभिधानरूपः, स किमित्याह-‘नय’ इति प्रस्तावात् ज्ञाननयः नामेति वाक्यालद्वारे, उक्तं हि-“इति जो”ति एवमिह जो उपपत्तो जाणणाणतो सो स्ति । अयं च ज्ञानदर्शनचारित्रतपउपचारात्मनि पञ्चविधे विनये ज्ञानदर्शनविनयावेवेच्छति, चारित्रतपउपचारविनयांस्तु तत्कार्य-त्वात् तदायसत्त्वाच्च गुणभूतानेवेति गार्थार्थः ॥ क्रियानयस्येवाह-“सत्त्वैसिपिनयाणं बहुविहवसत्त्वयं निसामेस्ता । तं सत्त्वणय-विसुद्धं जं चरणगुणद्विओ साह ॥ १ ॥” ‘सर्वेयामपीति नैगमादिनयोत्तरोत्तरभेदानामधिगुञ्जानां विगुञ्जानां च, किं पुनर्मूलनयानां विशुद्धानामेवेत्यपिशब्दार्थः, ‘नयानाम्’ उक्तरूपाणां बहवो विधाः-प्रकारा यस्यां सा बहुविधा तां, ‘यक्तव्यतां’ सामान्यमेव विशेषा

१ यदज्ञानी कर्म क्षपयति बहुक्लाभिर्वपकोटिभिः । तज्ज्ञानी त्रिभिर्गुणः क्षपयदुच्छ्रामात्रेण ॥ १ ॥ २ निगमनि चरणरहिता दर्शनरहिता न सिध्यन्ति । ३ इति य इति-एवमिह य उपदेशो ज्ञाननयः सः ।

एषा वैष पटलसया ॥ १ न च निवृत्तिज्ञापिमायविरचिताया वचनमार्गणां सङ्ख्याप्रति, प्रतिप्राणि भिन्नत्वाद्भिप्रायणा, नापि
 क्तिप्रतिरिति वस्तु शक्यम् अनपस्याप्रसङ्गात् सङ्ख्यातीतेषु हि तेषु यावदेभिविचारणा क्रियते तावदेभिरपि किं नेत्यनवस्था
 प्ररणाया न नैवत्याव स्यात्क हेतुमुत्पदयाम अथापि स्याद् असङ्ख्ययत्वेऽप्येषा सकलनयसङ्काहिभिर्नैर्विचार, ननु तेषामप्यनेक
 विधायात् पुनरनयस्थः तथाहि पूर्वोक्तिः सकलनयसङ्काहीति सप्त नययानां विहितानि यत् प्रतिशब्द सप्तशतार नयचयार्थ
 यनयामीन् तन्मनुद्वादिष पुनर्द्वौदश विर्यादयो च प्रतिपादकमिदानीमपि नयचक्रमास्ते, स सद्वादिणोऽपि सप्त त्रैगमादयो, यावत्
 तसङ्ख्येऽपि द्वयमेवेति सङ्ख्येयानामपि तेषामनेकविधयात् एवमनवस्थेय अथ स्वरितकयिरयौत्रैद्युगीनजनानामनेकविध-वैऽपि
 सङ्ख्येयानां द्वयेनैव विचारो न नैवेदिति नानवस्था ननु द्वयमपि द्रव्यपर्यायार्थशब्दव्यवहारनिश्चयज्ञानक्रियादिनेदमेकमेवेति
 तथापि स एवानवस्थादृक्त्वो दोष इति अथ प्रतिविदीयते—एतावप्यने विनयो विचार्यते स च मुक्तिफल, ततो यदेयास्य
 मुक्तिमसिनिषयन रूपं तदेव विचारणीयं तथा ज्ञानविर्यापकमेवेति ज्ञानक्रियानयार्थ्यामव विचारो न पुनर्यैरिति । तत्र ज्ञान
 मय आह—ज्ञानमेव मुक्त्ययानिबन्धन तथा च तत्त्वसंख्यामिधायिकी नियुक्तिगतया—आयमि निषिद्धयस्य भक्तिनिवृत्त्यभि चेष
 आयमि । आरप्यमद्य इह जो उपपसो सो भजो नाम ॥ १ ।’ अस्याच्चाय—ज्ञाते बुद्ध निषिद्धयस्य स्ति गृह्यते—उपादीयते
 कार्यार्थिभिरिति प्रदीतव्य, कार्यसाधक एतुक्त भवति उक्त इति—’नेग्नो सो कञ्चसादतो होर सस्मिन् अप्रदीतव्य तद्विपरीत,
 नथ ह्येव उदेशमीयस्य उमयोरपि कार्यसाधकत्वात् तस्मिन् च सप्तुधये एव इति पूर्ये, कस्मिन् पुनर्प्राप्त्य प्राप्तेवेत्याह—अथमि स्ति
 भव्यत इत्यर्थं तस्मिन् द्रव्ये गुणे वा यत आह—अथो ’द्रव्य गुणो वावि’ यतितव्य मिति यत्त कार्यं, किमुक्त भवति १-
 प्राप्ता प्रदीतव्यः एतस्य परिहृतव्य एव’ अवधारण स च व्यवहितसम्बन्ध ध- ततोऽयमर्थं ज्ञाता एव प्रदीतव्येऽप्रदीतव्ये वाऽर्थे

क्रियाऽनन्तरभाविनी च मुक्तिरिति, अयं च पञ्चविधोऽपि विनये चारित्र्यतप उपचारविनयानेवेच्छति, ज्ञानदर्शनविनयौ तु तत्कारण-
 त्याद् गुणभूतावेवेति । आह-एवं सति किं ज्ञानं तत्त्वमस्तु, आहोस्वित् क्रिया ?, उच्यते, परस्परसव्यपेक्षमुभयमिदं मुक्तिकारणं,
 निरपेक्षं तु न कारणमिति तत्त्वम्, एतदर्थमभिधायिका चेयमेव गाथा 'सर्वेसिपि नयाणं' इत्यादि, इह च गुणशब्देन ज्ञानमुच्यते,
 'यदुविधयकत्रयताम्' उक्तरूपां नामादीनां कः कं साधुमिच्छतीत्येवंरूपां वा, निशम्य-श्रुत्वा 'तत् सर्वनयविशुद्धं' तत् सर्वनय-
 सममतं यच्चरणगुणस्थितः साधुरिति, अयमभिप्रायः-यत्तावद् ज्ञानवादिनेकम्-यद् येन विना न भवति तत् त्रिवन्धन-
 मेव, यथा बीजाद्यविनाभावी तन्निवन्धन एवाङ्कुरः, ज्ञानाविनाभाविनी च मुक्तिरिति, अत्राविनाभावित्वमनैकान्तिको हेतुः,
 तथाहि-यथाऽनेन ज्ञाननियन्धनत्वं मुक्तेः साध्यते, तथा क्रियानियन्धनत्वमपि, यथा हि ज्ञानं विना नास्ति मुक्तिरिति ज्ञानाविना-
 भाविनी-एवं क्रियायामपि विज्ञा नालौ भवतीति तदविनाभावित्वमपि समानमेवेति कथं नोभयनियन्धनत्वसिद्धिः ?, तथा चाह—^१"जाणं
 सविसयनिययं णो णाजमिच्छंती । मगण्णु दिट्ठतो होइ सच्चिट्ठो अच्चिट्ठो य ॥ ? ॥ जाणंतोऽवि य तरिंउ काइयजोगं
 न जुंई जो 'उ' । सो-इत्थंइ 'सो' एणं एव, तेषां चरणहीणो ॥ २ ॥" न च मरुदेव्यादीनामपि सर्वसंवररूपा क्रिया नास्ति,
 एवं क्रियावादिनाऽपि-यद् यत्समन्तरभावि तत् तत्कारणं, यथा पृथिव्यादिसामग्र्यनन्तरजन्मा तत्कारणोऽङ्कुरः, तथा च क्रिया-
 नन्तरभाविनी मुक्तिरिति यो हेतुर्हेतुपत्त्यस्तः सोऽप्यनैकान्तिकः, अतः सः एवं वाच्यः-यदा शैलेश्यवस्थायां सर्वसंवररूपा क्रिया यद्-
 नन्तरं मुक्त्यवगतिस्तदा ज्ञानमस्ति वा न वेति ?, तस्मिन् चेच्छेद्रेश्यवस्थाऽपि कथम् न हीयं केवलज्ञानं विनाऽद्याप्यते, अथास्त्यत्र
 तदा सकलभावस्वभावावभासि केवलज्ञानम्, एवं च सति कथमुभयाविनाभावित्वेऽपि नोभयफलत्वं मुक्तेः, उक्तं च—^२"सहचारित्तेऽवि

^१ १ ज्ञानं स्वविषयनियतं, न ज्ञानमात्रेण कार्यनिष्पत्तिः मार्गलो दृष्टान्तो भवति तत्त्वोऽवेष्टश्च ॥ १ ॥ ज्ञानमपि तरीतुं कायिकयोगं न युनक्ति यस्तु ।
^२ स उच्यते श्रोतसा एवं ज्ञानी चरणहीनः ॥ १ ॥ २ महचारित्वेऽपि कथं कारणमेकं न पुनरेकम् ॥

एव उभयविरुद्धो चो (घो) मय, कदिव्या द्रष्टव्यं पर्याया ग्रहति-पुरुषो मिश्रानं शून्यमित्यादिस्वस्याभिप्रायानुरूपार्थमिति परान्तरं
निगच्छ-धारण्यं, किमिति-तदिति परस्परप्राण सर्वे-विरुद्धोपासते च ते नयाद्य सर्वेनयास्वेणां, विद्रुदं-निर्देशतया सम्प्रति, यत्
किमित्याह-चर्यत इति नरण चारिच गुण. साधनपुष्पाएकमित्यनर्थान्तर, ततश्चरणं चासी गुणश्च निर्घोणात्यन्तोपकारितया नरण-
गुणस्तरिप्रद स्थान-तदालेवितया निविष्ट, 'साधु'रिति साधयति नौरवेयीमि निवृत्तिमित्यर्थमिति तन्मनोच्यते, मस्याय-
माकाय-पदविधायामपि धत्तव्यताया क्रियात एवं फलप्राप्ति, तथाहि गुणार्थी ब्रह्मादिक्रमयदोषयन्त्रपि न याद्यन् परमसिद्धिप्राप्तौ
प्रयुक्ततायकतियत्तत्फलमपामेति अत एव साधनज्ञानमपि तदुपयोगितयेव विनायेते, तथा च तद्विद्यारम्भसु संरक्षम्—“न द्याभ्या-
मयं परिरिच्छुं प्रपन्नमासीः ध्वजियाया दिमवापत” इति, आगमोऽप्येवमेवार्थस्थित, यतस्तत्रापि क्रियात्रिकलं विफलद्वेष ज्ञानम्,
उक्तं हि—“अहा खरो घदणभारयाही, भाटस्स माणी न दु संदणस्स । एर गु नायी चरणेण दीणो, नाणन्तल भल्ली न दु
सुण्णो” ॥ १ ॥” इति च ज्ञानमेव मुक्तिमाधन ज्ञानाविनाभाऽनुरुतत्वं न सप्याममन्यतानीं दशाहंसिद्धादीनामपि म्यान्, मय
वाधोगतिगामिन एतेने धूयते, एत आह—“दत्तास्मीहस्स य सेल्लिस्स, पेढाल्लपुमस्स य सघास्स । मणुस्सरा दमणस्सरा
तथा, विणा वटिस्सेणः ॥ १ ॥” किञ्च-यदि ज्ञानमेव मुक्तिकारणमिष्यते, तदा यदुदयेते—‘विहरति मुहुर्मेकाज, मेदोमी
पूर्वकोटि च’ इत्येवमपि विरुप्येत, ज्ञानेषु निमित्तव्यम्भुविस्तरपरिच्छेदकपता विधन् केवलज्ञानमेवोपास्यमिति तत्सममन्नतमेव
मुक्त्यप्राप्तौ कथं विहरणसम्भव ? अत. स्वयपि ज्ञाने दो हेदयस्स्वाऽप्यासी सर्वमेव ररूपक्रियाऽन्नन्तरेण मुक्तयपयसिगिति क्रियाया
एव मुक्तिकारणत्वे, प्रयोगव्याय-यद् यत्प्रममन्नन्तरभाति तत् तत्कारण, यथा बुधिव्यादिस्माभयनन्तरभाती गृधिव्यादिकारणोऽङ्कुरः,

१ यदी मरधन्तरमारदी मरधन्त मासी नैव वदन्तस्व । एवंमेव ज्ञानी चरन्त दीप्ते ज्ञानरूप मासी नैव नदन्त ॥ १ ॥ २ ज्ञानादेमिदम एव
भौतिकमय वैराग्यमय न मायसिद्ध । अतुक्ता एवैवमयवद् नन् विना चारिभवाप्यामी तमि मया ५ १ ५

२ परीपहाध्ययनम् ॥

॥ श्रीजित्नाथ नमः । नमः सर्वविदे । व्याख्यातं दिनयथुताख्यं प्रथममध्ययनम्, इदानीं द्वितीयं व्याख्यायते, अस्य ज्ञायम-
भिसम्बन्धः—इहानन्तराध्ययने विनयः सम्पन्नः प्रश्नप्रकार उक्तः, स च किं स्वस्थापयक्षरेय समाचरितव्य उत परीपहाप्रस्तासैन्यस-
मरसमाकुलितमनोभिरपि ?, उभयावस्थैरपीति द्रुमः । ननु तर्हि केऽपि परीपहाः ?, किंरूपाः ?, किञ्चालम्बनमुररीकृत्येतेषु सतमपि
न विनयविलम्बनमित्याशङ्क्योहाय परीपहास्तत्स्वरूपादि नाभिज्ञेयमित्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य मतार्थस्य महापुरस्सेन चतुर-
नुयोगद्वारस्वरूपमुपवर्णनीयं, तत्र च नामनिष्पद्यनिक्षेपस्य परीपहा इति नाम, अतस्तद्विशेषवर्णनायाह भगवाच्चिनुक्तिकारः—

णासो परीसहाणं चउघिहो दुघिहो य (उ) दधंभि । आगमनोआगमतो नोआगमओ ग सो निविहो ॥ ६५ ॥

व्याख्या—नियतं निश्चितं तदऽसन्—नामादिरन्तनात्मरुं क्षेपणं व्यासो-निक्षेप इत्यर्थः, अयं च केगमित्याह—परीति-समस्तान्
स्पष्टेभिरुदीरिता मार्गचिन्त्यननिर्जडां साध्यादिभिः सत्त्वान्त इति परीपहास्तोपां, सत्त्वान्तो विधाः—प्रकारा अस्मैति ननुविधो,
नामस्थापनाद्रूपभातसेवात्, तत्र नामस्थापने धुण्णे इत्यनादृत्य प्रत्यपरिपहामाह—‘चिन्तिओ’ द्विगेरः, पुः पुरणे, भवति ‘पूज्य’ इति
प्रत्ययविययः, प्रकृतमहपरिरुदः, स च ‘आगमनोआगमतो’ सि आगमतो नोआगमतश्च, तत्र आगमतो ताता तत्र आनुपगुण
इत्यागमस्वरूपमतिपरिचितमिति परित्याज नोआगमत आत्—‘नोआगमतस्य’ नोआगमं पुनराधिल ‘स’ इति परीपहाः ‘चिन्तिओ’
विप्रकार इति गार्ग्यार्थः ॥ ६५ ॥ त्रेगिष्यसेयाह—

कर्हं कारणमगं न उण यथा आह-यथं ज्ञानविययो. प्रत्येकं मुक्तेरयापिचा सत्तिरसती कथं समुदायेऽपि भवति ? न हि पद-
 येषु प्रत्येक नास्ति तत्तेषां समुदायेऽपि भवति, यथा प्रत्येकमसत् समुदितार्त्वात् सिक्तासु तैलं, प्रत्येकमसती च ज्ञानविययो
 मुक्तेरयापिचा शक्ति, तदुक्तम् " एतेयमभाषाको नित्याण समुदियासुवि न जुग । जाणकिरियासु पुनं त्तिक्कासमुदाय तित्त
 व ॥ १ ॥ " उच्यते स्यादेवं यदि तदयथा प्रत्येक तयोमुंवात्यनुपकारितोच्येत, यथा तु तयोः प्रत्येकं देशोपकारिता समुदाये तु
 समुक्तेरुल्लोच्यते तदा न कश्चिदोप, आह च—“वीमुं” न मय्यादु चिय त्तिक्कासुविहं च साहजानामापो । देसोपकारिता आ सा सम-
 पापेवि संपुण्णा ॥ १ ॥” अत स्मृतमेतत् ज्ञानक्रिये समुदिते पय मुक्तिकारण न तु प्रत्येकमिति तस्य, यथा च पूर्वम्—“जाणा
 दीण सत्त्वं जाणनभो भवति किं च किरियाय ? । किरियाय वरणनभो तदुपयगादो च सम्मत् ॥ १ ॥”
 कश्चित् सौम्या दोह्या कश्चिदपि कृतमाहृतमुवा, कश्चियार्थापण्या कश्चिदपि समारोपविधिना ।
 कश्चिवाण्याहारात् कश्चिदपि कलमकमवलदिय क्वाल्या श्रेया कश्चिदपि तथाऽऽभायकवावतः ॥ १ ॥
 इति धीराणित्तरीदिरस्तितायां शिष्यदित्ताणामुत्तराख्ययनदीयायां वितथधुताक्ये ग्रथमसखयन समारं ॥
 प्रथममध्ययने समाप्तम् ॥

१ प्रत्येकमभाषात् निर्वाणं समुदितोपवि न तुनम् । आनक्तिवलोपकत्वं त्तिक्कासुविहं तैलमिव १ ॥ २ विष्णुत्वं न सर्वत्रैव त्तिक्कासुविहं तैलमिव १ ॥ ३ विष्णुत्वं न सर्वत्रैव त्तिक्कासुविहं तैलमिव १ ॥ ४ विष्णुत्वं न सर्वत्रैव त्तिक्कासुविहं तैलमिव १ ॥ ५ विष्णुत्वं न सर्वत्रैव त्तिक्कासुविहं तैलमिव १ ॥ ६ विष्णुत्वं न सर्वत्रैव त्तिक्कासुविहं तैलमिव १ ॥ ७ विष्णुत्वं न सर्वत्रैव त्तिक्कासुविहं तैलमिव १ ॥ ८ विष्णुत्वं न सर्वत्रैव त्तिक्कासुविहं तैलमिव १ ॥ ९ विष्णुत्वं न सर्वत्रैव त्तिक्कासुविहं तैलमिव १ ॥ १० विष्णुत्वं न सर्वत्रैव त्तिक्कासुविहं तैलमिव १ ॥

२ परीपहाध्ययनम् ॥

॥ श्रीजिनाय नमः । नमः सर्वविदे । व्याख्यातं दिनयथुताख्यं प्रथममध्ययनम्, इदानीं द्वितीयं व्याख्यायते, अस्य चायम-
भिसम्बन्धः-इद्वानन्तराध्ययने विनयः सप्रपञ्चः प्रश्नप्रकार उक्तः, स च किं स्वस्थावस्थैरेव समाचरितव्य उत परीपहमहासैन्यस-
मरसमाकुलितमनोभिरपि ?, उभयावस्थैरपीति द्रुमः । ननु तर्हि केऽमी परीपहाः ?, किंरूपाः ?, किञ्चालम्बनमुररीकृत्येतेषु सत्स्यपि
न विनयविलङ्घनमित्याशङ्कापोहाय परियहास्तत्स्वरूपादि अभिषेयमित्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य महार्थस्य महापुरस्त्रेव चतुर-
द्वययोगद्वारस्वरूपमुपवर्णनीयं, तत्र च नामनिष्पन्ननिक्षेपस्य परीपह इति नाम, अतस्तन्निक्षेपदर्शनायाह भगवाभिर्युक्तिः—
॥ ६५ ॥

णासो परीसहाणं चउविहो दुविहो य (उ) दधमि । आगमनोआगमतो नोआगमओ य सो निविहो ॥ ६५ ॥
व्याख्या—नियतं निश्चितं वाऽऽसनं-नामादिरचनात्मकं क्षेपणं न्यासो-निक्षेप इत्यर्थः, अयं च कैगमित्याह-परीति-समन्तात्,
स्वहेतुभिरुदीरिता मार्गव्यवननिर्जङ्गमार्थं साध्वादिभिः सञ्चान्त इति परीपहास्तेषां, चत्वारो विधाः-प्रकारा असेति चतुर्विधो, इति
नामस्थापनाद्रव्यभावमेवात्, तत्र नामस्थापने क्षुण्णे इत्यनादृत्य द्रव्यपरीपहमाह-‘द्विविधो’ द्विमेदः, तुः पूरणे, भवति ‘द्रव्य’ इति
द्रव्यविषयः, प्रक्रमत्परिपहः, स च ‘आगमनोआगमतो’ चि आगमतो नोआगमतश्च, तत्र आगमतो ज्ञाता तत्र चानुपयुक्त
इत्यागमस्वरूपमतिपरिचितमिति परिहृत्य नोआगमत आह—‘नोआगमतस्तु’ नोआगमं पुनराश्रित्य ‘स’ इति परीपहः ‘त्रिविधः’
त्रिप्रकार इति गार्थार्थः ॥ ६५ ॥ त्रैविध्यमेवाह—

कहें कारणमेन न उण पल' आह-एधं बानिक्रिययोः प्रत्येकं मुकेत्यापिका शक्तिरसती कथं समुदायेऽपि भवति !, न हि यद्
 रेषु प्रत्येकं नास्ति तत्सर्वं समुदायेऽपि भवति, यथा प्रत्येकमसत् समुदितास्वापि शिकतासु तैलं, प्रत्येकमसती च बानक्रिययोः
 मुकेरपापिका शक्ति, तदुक्तम्-“पंचतयमभावाजो निवृत्त्यां समुदियासुधि ॥ पुत्रं । पाणक्तिरियासु पुत्रं शिकयासमुदाय तिलं
 च ॥ १ ॥”, उच्यते स्वायेधं यदि सर्वथा प्रत्येकं तयोमुक्तानुपकारितोच्येत, यदा तु तयोः प्रत्येकं देशोपकारिता समुदाये तु
 सम्पूर्णहेतुतोच्यते तदा न कश्चिदोप, आह च-“धीसु ण सस्यदु खिण शिकयातिहं य साहणमावो । ऐसोपकारिया आ सा सम-
 पायमि संपुण्णा ॥ १ ॥” अत स्थितमेतन् बानक्रिये समुदिते एव मुक्तिकारणं न तु प्रत्येकमिति तस्ये, तथा च पूज्या-“१३ पाणा-
 दीने सर्वे पाणनभो भवति किं च किरियाय ? । किरियाय चरणनभो तदुपयगादो य सम्मत्तं ॥ १ ॥”
 कश्चित् सौम्या शैलया कश्चिदधि कृतमाकृतमुवा, कश्चिदधार्मिकम्-“कि-
 कश्चिदाध्याहारान् कश्चिन्-

इति धीशान्मिस्त्रीरित्युक्तिस्तु ।

॥ ३ ॥

प्रथममध्यायने समाप्तम् ॥

१ प्रत्येकमागार निर्माण समुदितक्योरुनि न युक्तम् । प्रत्येकमागार निर्माणस्य समुदितक्योरुनि न युक्तम् ।

[illegible]

नो कर्मद्रव्यपरीपह इति स्वधिया भावनीयं, भावपरीपह आगततो ज्ञाता तत्र चोपयुक्तो. नो आगतस्तु नो शब्दस्यैकदेशवाचित्वे आगमैकदेशभूतमिदमेवाध्ययनं, निषेधवाचित्वे तु तदभावरूपः परीपहवेदनीयस्य कर्मण उदयः, तथा चाह—‘भावे कम्मस्स उदओ’ ति कर्मण—इति परीपहवेदनीयकर्मणां बहुत्वेऽपि जात्येक्ष्यैकवचननिर्देशः ‘तस्य च’ भावपरीपहस्य ‘द्वाराणि’ व्याख्यान-मुखानि ‘इमानि’ अनन्तरवक्ष्यमाणानि भवन्तीति गार्थः ॥ ६७ ॥ तान्येवाह—

कंत्तो कस्सं व दैव्वे समोअर अहिअस नए य वर्त्तेणा कालो । खित्तेहसे पुच्छा निहसे सुत्तफासे य ॥ ६८ ॥

व्याख्या—‘कुत’ इति कुतोऽज्ञादेरिदमुद्धृतं १, ‘कस्य संयतादेस्मी परीपहाः २, ‘द्रव्यम्’ इति किममीयामुत्पादकं द्रव्यं ३, ‘समवतार’ इति क कर्मप्रकृतौ पुरुषविशेषे वाऽमीयां सम्भवः ? ४, ‘अध्यास’ इति कथममीयामध्यासना सहनात्मिका ? ५, ‘नय’ इति को नयः कं परीपहमिच्छति ? ६ चः समुच्चये, ‘वर्त्तेना’ इति कति क्षुदादयः एकैकस्मिन् स्वामिनि वर्त्तन्ते ७, ‘काल’ इति कियन्तं कालं यावत् परीपहास्ति ८, ‘खित्ते’ ति कतरस्मिन्क्रियति या क्षेत्रे ९, ‘उद्देशो’ गुरोः सामान्याभिधायि वर्त्तनं १०, ‘पुच्छा’ तज्ज्ञासोः शिष्यस्य प्रश्नः ११, ‘निर्देशः’ गुरुणा पृष्टार्थविशेषभाषणं १२, ‘सूत्रस्पर्शः’ सूत्रसूचितार्थवचनं १३, ‘चः’ समुच्चये, इति गाथासमासार्थः ॥ ६८ ॥ तत्र कुत इति प्रश्नप्रतिवचनमाह—

कम्मप्पवायपुण्वे सत्तरसे पाहुडमि जं सुत्तं । सणयं सोदाहरणं तं चेव इहंपि पायव्वं ॥ ६९ ॥

व्याख्या—कर्मणः प्रवादः—प्रकर्षेण प्रतिपादनमस्मिन्निति कर्मप्रवादं तत्र तत् पूर्वं च तस्मिन्, तत्र वहति प्राभृतानीति कतिथे प्राभृते इत्याह—सप्तदशे प्राभृते—प्रतिनियतार्थाधिकाराभिधायिनि, यत् ‘सूत्रं’ गणभरप्रणीतश्रुतरूपं ‘सनयं’ नैगमादिन-
प्रवृत्त, ‘सोदाहरणं’ सदृशान्तं, ‘तं चेव’ ति चः पूरणे पञ्चोऽवधारणे, ततस्तदेव ‘इहापि’ परीपहाध्ययने ‘ज्ञातव्यम्’ अवगन्तव्यं,

आणगमरीर भक्ति तद्वदिति य से भवे दुर्विहे । कस्मे नो कस्मे या कस्मंमि य अणुदओ 'भणिओ ॥ ६३ ॥

व्याख्या—'आणगमरीर' नि आणको ओ या तस्य शरीर आणकशरीर वदथाहं या जीवदहित सिद्धशिलातलगत निवीधि वागने या महो' यमुत्ता उतरतममुत्तूयेनोपासन परीणह इति एवं शिक्षितम्, मय घृतघटोऽभूदिति यासंभाष्यमान, तथा 'यदिदंति इतिरुगध्वज काकाशिलोलङ्गम्यायेनोपयज मयन्धात् मय्यशरीरं, तत्र भविष्यति-तेन तेनायस्थापना सप्तो प्राप्यन्ति य' म यज्यो जीपस्तस्य शरीरे ददयापि परीणह इति एवं न निश्चये एष्यति तु शिक्षिष्यते मय्य घृतघटो भविष्यतीति यासंभाष्य माने मोभागमनो द्रव्यपरीणह 'मय्यनिरिच य' नि तास्यां शरीरमय्यशरीरस्यां व्यनिरिच-पृथग्भूतः तद्वनिरिच, स च महतायाद् द्रव्यपरिणहो भवेत्, 'द्विविधः' ठिमेर, कथमित्याह-विपते विषयास्त्वितिरितिकयापयोगानुगतेनात्मना निर्दस्यत इति कर्म तत्र आनापरणादिक१, 'नो कर्मणि च' तद्विपरीतद्वये, च समुच्चये, दीप्यं च 'इत्यदीर्घो सिध' इति प्रादुलल्लुषात्, तत्रा यमाह-कर्मणि रिचायै, या पूरुण, द्रव्यपरीणह 'मयुरय' उदयमाच, प्रकमान् परीणहवेदनीयकर्मणामेय, 'मणित' उक्त इति नापायं ॥ १६ ॥ ठितीयेनेदमाह—

फोक्कमंसि य निगिहो सपिताचितमीमओ चेव । आवे कम्मसुदओ तस्स उ चाराणिमे हुंति ॥ ६७ ॥

व्याख्या—नो कर्मणि पुनरिचायै, यज्य पुनरर्थेयाद्द्रव्यपरीणह त्रिविध विभेद, 'सचित्ताचितमीमओ' चि तुभनिरिणस्या द्विमेन मणितोऽचिणो मिचक इति, समाहारो वा मचित्ताचितमिधनमिति, प्रादुलतयाच पुंतिप्रता च स्थगतानेकमेवममुचये, दसोऽयथात्वे एवम एवामी मेराण, तत्र नो कर्मणि मचित्ताद्रव्यपरीणहो निगिनिगिहज्जगदि। अचित्ताद्रव्यपरीणहश्चिक्कचूर्णादिभिध द्रव्यपरीणहो गुहादंशदि, यजस्यापि कर्मायायकरचान् भुन-परीणहजनकस्याच, इत्य पिपायादिजनक लपयजजग्गज्जनेकपा

याणादिभिस्तदा जीवेनाजीवैश्च ६, यदा बहुभिः पुरुषादिभिरेकं शिलादिकमुत्तिष्ठत्य क्षिपद्भिस्तदा जीवैरजीवेन च ७, यदा तु तैरेव मुद्रादीन् बहून् मुञ्चद्भिस्तदा जीवैश्चाजीवैश्चेति ८ 'सङ्ग्रहे' सङ्ग्रहनाम्नि नये विचार्यमाणे जीवो 'वा' अथवा नोजीवो हेतुरिति प्रक्रमः, किमुक्तं भवति? जीवद्रव्येणाजीवद्रव्येण वा परीपह उदीर्यते, स हि "संगहियपिडियत्थं संगहवयणं समासतो वेत्तीति वचनात् सामान्यग्राहित्वेनैकत्वमेवेच्छति न पुनर्द्वित्ववहुत्वे, अस्यापि च शतमेदत्वाद्यदा चिद्रूपतया सर्वं गृह्णाति तदा जीवद्रव्येण, यदा त्वचिद्रूपतया तदा अजीवद्रव्येण, 'व्यवहारे' व्यवहारनये "नोजीव" इति अजीवो हेतुः, कोऽर्थः?—अजीवद्रव्येण परीपह उदीर्यत इत्येकमेव भङ्गमयमिच्छति, तथाहि—^१"वच्च विणिच्छिपत्थं व्यवहारो सब्बदब्बेहुं" इति तल्लक्षणं, तत्र च 'विनिश्चित'मित्यनेकरूपत्वेऽपि वस्तुनः सांव्यवहारिकजनप्रतीतमेव रूपमुच्यते, तद्ग्राहकोऽयम्, उक्तं च—^२"ममराइ पंचवण्णाइं निच्छिण जम्मि वा जणवयस्स । अत्थे विनिच्छिओ जो विनिच्छियत्थुत्ति सो गेज्झो ॥ १ ॥ बहुयउत्ति च तं चिय गमेइ संतेऽवि सेसए मुयइ । संववहारपरतया व्यवहारो लोगमिच्छंतो ॥ २ ॥" इति, ततोऽयमाशयः—^३"कालो समाव नियई पुव्वकयं पुरिसकारणेगंता । मिच्छत्ते ते चेव उ समासओ होत्ति सम्मतं ॥ ३ ॥" इत्यागमवचनतः सर्वस्यानेककारणत्वेऽपि कर्ममद्भुतं लोकैश्चिन्विश्रमिति प्रायः प्रसिद्धयैत् कर्म कारयिष्यति तत्कारिण्याम इत्युक्तेश्च कर्मैव कारणमित्याह, तच्चाक्षेपतत्वेनाजीव पवेति । 'जीवदब्बे' तु शब्दस्यैवकारार्थत्वात् जीवद्रव्यमेव 'शेषाणाम्' ऋजुसूत्रशब्दसमभिरूढैवभूतानां पर्यायनयानां मतेन, हेतुरिति गम्यते, अयमर्थः—जीवद्रव्येण परीपह उदीर्यत इत्येव एवैषां भङ्गोऽभिमतः, ते हि पर्यायास्तिकत्वेन परीपहमिच्छन्ति, परीपहणं चोपयोगात्मकम्, उप-

१ संगृहीतपिण्डितार्थं संग्रहवचनं समासतो द्रुवते (आ० नि०) २ व्रजति विनिश्चिनाथे व्यवहारः सर्वद्रव्येषु । ३ भ्रमरादीन् पञ्चवर्णान् निश्चिते (नेच्छति) गस्मिन् वा जनपदस्य । अर्थं विनिश्चयो यो विनिश्चितार्थ इति न ग्राह्यः ॥ १ ॥ बहुतरक इति वा तमेव गमयति सतोऽपि शेषान्मुमति । संव्यवहारपरतया व्यवहारो लोकमिच्छन् ॥ २ ॥ ४ कालः स्वगतो नियतिः पूर्वकृतं पुरुषकारण मेकान्नात् । मिथ्यात्वं न एव समासतो भवति सम्प्रकत्वम् ॥ १ ॥

न स्पष्टिक, विमुक्तं भवति १-निरवशेष इति गाथायं ॥ ६५ ॥ कस्येति यदुक्त तदुत्तरमाह—

निणङ्गपि जोगमणओ परीसहो जाव उज्जुमुत्ताओ । निणह सरणयाणं परीसहो संजण होइ ॥ ७० ॥

व्याख्या—‘त्रयाणामपि’ भविरत्तविरत्ताविरत्ताविरताना न तु विरत्तस्येव नैयमनय. ‘परीपह’ क्षुदादिरिति, मन्यत इति नेण, त्रयाणामपि परीपहवेदनीयासालादिकमार्गदयजनिनस्य क्षुपादेस्तासहनस्य च यथायोग सक्तामाकामनिर्जराहेतोः सम्मवाद्, अनेकगमन्येन चास्य सर्वेप्रकारसद्वृद्धिराह, ‘जाय उज्जुमुत्ताइति मोपस्कारत्वाद्स्येव यावदुज्जुसूत्र, कोऽर्थः?—सद्वृद्धययाहाट्कमुत्तसा अपि त्रयाणामपि परीपह सम्पन्ने परैकनयस्य ज्ञानमेवैवेतन्नेदानामपि उगुञ्चित परीपह प्रति नेगमेन तुल्यमतत्वात्, ‘त्रयाणां चित्तज्ञाना, केवाम्!—गुण्यप्रधाना नया. उण्वनया, शाकपायिषादिबट समाल, नेगा—गुण्यसममिहट्कम्भूतानां, मतेनेति नेण, परीपहः ‘सयते’ विरत्ते भवति ‘मार्गाव्ययननिर्जरायं परिणोदय्या परीपहा’ (तस्याऽ म० ९ म० ८) इति लक्षणोपेतनिरुपचरित परीपहउण्वद्वृत्तेष्वेव सम्भवतीदिति गाथार्थं ॥ ७० ॥ प्रत्यङ्कारवधिहत्य नयमतमाह—

पदममि अह भंगा संगति जीवो य अरय नोजीवो । यवगरे नोजीवो जीयदव्यं तु सेसाणं ॥ ७१ ॥

व्याख्या—‘प्रयते’ प्रथमाभैगमनये मही भक्ताः, स हि ‘वेगेति माणेहि सिणरणी भेगवस्त नेरत्ती’ इतिलक्षणानेकधा वारम्भिष्टव सदैवेन पुदगादिना चरेटादिना परीपह उदीर्यते तदा परीपहवेदनीयकर्मोदयनिमित्तत्वेऽपि तस्य तदविवक्षया जीवेनाद्यौ परीपह उमीरित इति पत्तिः १, यदा वहुभिस्तदा जीवै २, यदा अचेतनेनेन द्रुपदादिना जीयप्रयोगरहितेन तदाऽ जीवेन ३, यदा तेरेय वहुभिस्तदा अजीवै ४, तदैवेन लुप्यकादिना बाणादिनेनेन तदा जीवेनाजीवेन च ५, यदा तेनैवेनेय वहुभि-

१ नैवेर्मादंविनोनीति नैगमस्य भिरपि (आ० नि०)

वाणादिभिस्तदा जीवेनाजीवैश्च ६, यदा बहुभिः पुरुषादिभिरेकं शिलादिकमुत्क्षिप्य क्षिपद्भिस्तदा जीवैरजीवेन च ७, यदा तु
 तैरेव मुद्गरादीन् बहून् मुञ्चद्भिस्तदा जीवैश्चाजीवैश्चेति ८ 'सङ्गहे' सङ्ग्रहनाञ्चि नये विचार्यमाणे जीवो 'वा' अथवा नोजीवो हेतुरिति
 प्रकमः, किमुक्तं भवति?—जीवद्रव्येणाजीवद्रव्येण वा परीपह उदीर्यते, स हि "संगहियपिडियत्थं संगहवयणं समासतो वेत्तीति
 वचनात् सामान्यग्राहित्वेनैकत्वमेवेच्छति न पुनर्द्वित्वबहुत्वे, अस्यापि च शतमेदत्वाद्यदा चिद्रूपतया सर्वं गृह्णाति तदा जीवद्रव्येण,
 यदा त्वचिद्रूपतया तदा अजीवद्रव्येण, 'व्यवहारे' व्यवहारनये "नोजीव" इति अजीवो हेतुः, कोऽर्थः?—अजीवद्रव्येण परीपह
 उदीर्यत इत्येकमेव भङ्गमयमिच्छति, तथाहि—^१"वच्चइ विणिच्छियत्थं चवहारो सव्यदव्वेहुं" इति तल्लक्षणं, तत्र च 'विनिश्चित'मित्य-
 नेकरूपत्वेऽपि वस्तुनः सांव्यवहारिकजनप्रतीतमेव रूपमुच्यते, तन्नाहकोऽयम्, उक्तं च—^२"ममराइ पंचवण्णाइं णिच्छिण जम्मि वा
 जणवयस्स । अत्थे विनिच्छिओ जो विनिच्छियत्थुत्ति सो गेऽओ ॥ १ ॥ बहुयउत्ति व तं चिय गमेइ संतेऽवि सेसए सुयइ ।
 संववहारपरतया व्यवहारो लोगमिच्छंतो ॥ २ ॥" इति, ततोऽयमाशयः—^३"कालो सभाव नियई पुव्वकयं पुरिसकारणेगंता । मिच्छंतं
 ते चेव उ समासओ होंति सम्मत्तं ॥ ३ ॥" इत्यागमवचनतः सर्वस्यानेककारणत्वेऽपि कर्मरुतं लोकवैचित्र्यमिति प्रायः प्रसिद्धेयत्
 कर्म कारयिष्यति तत्करिष्याम इत्युक्तेश्च कर्मैव कारणमित्याह, तच्चादेतनत्वेनाजीव एवेति । 'जीवदव्वं' तुशब्दस्यैवकारार्थत्वात्
 जीवद्रव्यमेव 'शेषाणाम्' ऋजुसूत्रशब्दसमभिरूढैवम्भूतानां पर्यायनयानां मतेन, हेतुरिति गम्यते, अयमर्थः—जीवद्रव्येण परीपह
 उदीर्यत इत्येव एवैषां भङ्गोऽभिमतः, ते हि पर्यायास्तिकत्वेन परीपहमिच्छन्ति, परीपहणं चोपयोगात्मकम्, उप-

१ मंगृहीतपिण्डतार्थ संग्रहवचनं समासतो द्रुवते (आ० नि०) २ व्रजति विनिश्चितार्थ व्यवहारः सर्वद्रव्येषु । ३ भ्रमरादीन् पञ्चवर्णान् निश्चिते (नेच्छति)
 यस्मिन् वा जनपदस्य । अर्थे विनिश्चयो यो विनिश्चितार्थ इति न ग्राह्यः ॥ १ ॥ बहुतरक इति वा तमेव गमयति सतोऽपि शेषान्मुञ्चति । संव्यवहारपरतया
 व्यवहारो लोकमिच्छन् ॥ २ ॥ ४ कालः स्वभानो नियतिः पूर्वकृतं पुरुषकारण मेकान्नात् । मिथ्यात्वं न एव समामनो भवति सम्यक्त्वम् ॥ १ ॥

योगस्य च जीवन्वाभावात् जीवद्रव्यमेव सञ्चिदतमव्यभिचारि च कारण, तद्विपरीत तु अजीवद्रव्य दण्डादीत्यकारण, जीवद्रव्यमिति तु द्रव्यग्रहण पर्यायनयस्यापि गुणसद्वैतिकरूपस्य द्रव्यस्येष्टत्वात् तदुक्तम्— पर्यायनयोऽपि द्रव्यमिच्छति गुणसन्तानं इति गार्थार्थे ॥ ७१ ॥ सम्प्रति समवनारदारमाह—

समोपातो खलु दुविने पयडिपुरिसेसु चेव नायत्रो । णसि नाणत्त सुच्छगमि अहाणुपुब्बीण ॥ ७२ ॥

व्याख्या—‘समवतार’ खलु द्विविध इति खलुशब्दस्यैवकार्यत्वात् द्विविध एव, द्वेविध च विषयभेदत इति तमाह— प्रवृत्तपक्ष पुरुषाच्च महतिपुरुषादनेषु, बो‘धे’—प्रकृतिषु ज्ञानावरणादिरूपासु पुरुषेषु, चतुर्व्यात् स्त्रीपण्डकेषु च, तत्तद्वगुणास्थान विनापयतिषु ‘एवे’ति पूरणे ‘आतव्य’ अवयवोद्भव, एतेषां प्रकृत्यादीनां ‘ज्ञानात्वं’ भेद वक्ष्ये ‘अथ’ अनन्तरम् ‘आनुपूर्व्या’ प्रमे नेति गार्थार्थे ॥ ७२ ॥ तत्र महतिज्ञानायमाह—

जाणावरणे वेण मोहमिय अतराइए चेव । एणसुं धावीसं परीसहा इति पायचा ॥ ७३ ॥

व्याख्या—ज्ञानावरणे वेदे मोहे चान्तराविके चेव एतेषु धर्तुषु धर्मसु वक्ष्यमाणश्चक्षुषेण ताविति परीपहा भवन्ति ॥ ७३ ॥ अनेन महति भेद उक्त, सम्प्रति एवमप्यवतारस्तमाह—

पञ्चास्राणपरिसहा जाणावरणमि हुंति दुश्रेण । इक्को य अतराए अहापरीसरो होइ ॥ ७४ ॥

व्याख्या—पञ्चा साशानं च प्रज्ञाज्ञाने ते एवोत्तरेषु गैलुव्याकरणत परीपद्यमाणे परीपहौ, ‘ज्ञानावरणे’ कर्मणि भवतो ‘हौ’ धनौ, तदुदयक्षयोपशमाभ्यामनयो सद्भाषाद्, एकञ्च (ग्रन्थाम् २०००) ‘अन्तराये’ अन्तरायकर्मण्यलाभपरीपहो भवति, तदुदयनिबन्ध नत्वाद्दलाभमेति गार्थार्थे ॥ ७४ ॥ मोहनीय द्विवेति च तद्भेदे वेदनीये च यत्परिपहातारस्तमाह—

अरई अचेल इत्थी निसीहिया जायणा य अक्कोसे । सक्कारपुरक्कारे चरित्तमोहंमि सत्तेए ॥ ७५ ॥
 अरईइ दुंगंछाए पुंवेय भयस्स चेव माणास्स । कोहस्स य लोहस्स य उदण्ण परीसहा सत्त ॥ ७६ ॥
 दंसणमोहे दंसणपरीसहो नियमसो भवे इको । सेसा परीसहा खलु इक्कारस वेयणीजंमि ॥ ७७ ॥

व्याख्या—‘अरतिः’ इति अरतिपरीपहः, एवमुत्तरेष्वपि परीपहशब्दः सम्बन्धनीयः, ‘अचेल’ ति प्राकृतत्वाद्विन्दुलोपः, अचेलं, ‘स्त्री नैपेधिकी याचना चाक्रोशः सत्कारपुरस्कारः’ सत्तेने वक्ष्यमाणरूपाः परीपहाः, ‘चरित्रमोहे’ चरित्रमोहनास्त्रि मोहनीयमेवे, भवन्तीति गम्यते, तदुदयभावित्वादेयां ॥ चरित्रमोहनीयस्यापि बहुमेदत्वाद्यस्य तद्भेदस्योदयेन यत्परीपहसद्भावस्तमाह—‘अरतोः’ अरतिनाम्नाश्चरित्रमोहनीयमेदस्य, अचेलस्य जुगुप्सायाः, ‘पुंवेय’ति सुपो लोपात् पुंवेदस्य, भयस्य चैवं मानस्य क्रोधस्य लोभस्य च उदयेन परीपहाः सप्त, इह चारत्युदयेनारतिपरीपहः जुगुप्सादयेनाचेलपरीपह इत्यादि यथाक्रमं योजना कार्येति, तथा दर्शनमोहे ‘दर्शनपरीपहः’ वक्ष्यमाणरूपो, ‘नियमसो’ति आर्पत्वेन नियमात् भवेद् ‘एकः’ अद्वितीयः, ‘शेषाः’ पतदुद्धरिताः, परीपहाः पुनः एकादश ‘वेदनीये’ वेदनीयतास्त्रि कर्मणि संभवन्तीति गाथात्रयार्थः ॥ ७५-७६-७७ ॥ के पुनस्ते एकादशेत्याह—

पंचेव आणुपुण्वी चरिया सिज्जा वहे व (य) रोगे य । तणफास्सजल्लमेव य इक्कारस वेयणीजंमि ॥ ७८ ॥

व्याख्या—‘पञ्चैव’ पञ्चसंख्या एव, ते च प्रकारान्तरेणापि स्युरित्याह—‘आणुपुण्वी’ परिपाठ्या, क्षुत्परिपासाशीतोष्णदंश मशकाख्या इति भावः, चर्या शय्या वधश्च रोगश्च तृणस्पर्शो जल एव च इत्यभी एकादश वेदनीयकर्मण्युदयवति परीपहा भवन्तीति नेप इति गाथार्थः ॥ ७८ ॥ सम्प्रति पुरुषसमवतारमाह—

योगस्य च जीवन्मरणान् जीवद्रव्यमेव सञ्चिह्नतमव्यभिचारि च कारण, तद्विपरीत तु बजीषद्रव्य दण्डादीत्यकारण, जीवद्रव्यमिति तु इत्यग्रहण पर्यायनयस्यापि मुखसंहतिरूपस्य द्रव्यस्येष्टत्वात् तदुक्तम्—“पर्यायनयोऽपि उच्यमिच्छति गुणसन्तानं न मिति गार्थार्थ ॥ ७१ ॥ मव्यति समप्रकारद्वारमाह—

समोयातो ललु बुविनो पयडिपुरिसेत्तु येव नायत्रो । एणसि नाणत्ता वुच्छामि अहणुगुल्लीण ॥ ७२ ॥

व्याख्या—समप्रकार ललु द्विविध इति ललुद्रव्यस्यैवकारार्थत्वात् द्विविध च विपयमेव इति तत्राह—प्रहतयथ पुदयाथ ग्रहतिपुदरादरेषु बोध्यं ।—ग्रहतिषु क्षान्तादरणादिरूपासु पुदरेषु, चयद्यात् स्त्रीपण्डकेषु च, तत्तद्गुणस्थान विभेदवर्तिषु ‘एवे’ति पूरणे ‘क्षान्तस्य धनयोऽद्वय पतेनो’ प्रकृत्यादीना ‘नानात्वं मेव वस्ये’ धन भनन्तरम् ‘भानुपूर्व्या’ ममेवेति तत्पार्थ ॥ ७२ ॥ तत्र ग्रहतिनामात्यमाह—

पाणावरणे वेण मोहमिय अंतराहण चैव । एणसुं धावीसं परीमहा सुति पापट्ठा ॥ ७३ ॥

व्याख्या—क्षान्तावरणे वेणे मोहे धान्तराधिके चैव वनेषु वानेषु वनंमु वक्ष्यमाणस्य वनेषु क्वचित्कति परीपटा भवन्ति ॥ ७३ ॥ मनेन ग्रहति मेव इति, समप्रति वस्य धनयतारत्नमाह—

पक्षाप्ताणपरिसरा पाणावरणमि हुंति दुझेण । इक्को य अतराण अत्तरापरिसरो होइ ॥ ७४ ॥

व्याख्या—पक्षा वाशाने च प्रजाजाने ते एवोत्सेवैकव्याकरणत परीपटाप्राने परीपटी, ‘क्षान्तावरणे’ वनंमि भवतो ‘हो’ एती, तदुदयक्षयोपशमाभ्यामनयो सद्भायाह, एकस्य (ग्रन्थसमम् २०००) ‘अन्तराणे’ ‘यन्तरायकर्मण्यलापपरीपटो मवन्ति, तदुदयनिबन्ध नरथाडलाभमयेति गार्थार्थ ॥ ७४ ॥ मोहनीय मित्रेति यत्र तद्वेदे वेदनीये च यत्परिपक्षाधनारत्नमाह—

तत्परीपह इति वक्षीति शेषः, स ह्येवं मन्यते-यदि तत् क्षुदाद्युत्पादकं वस्तु न भवेत्तत्र क्षुदावय एव न स्युः, तदभावाच्च किं
 केन सहात इति परीपहाभाव एव स्यात्, ततस्तद्भावभावित्वात् परीपहस्य तत् प्रधानमिति तदेव परीपहः, प्रस्थकोत्पादककाष्ठ-
 प्रस्थकवत् आह-नैकगमत्वाच्चैगमस्य कथमेकरूपतेव परीपहाणामिहोक्ताः, उच्यते, शतशाखत्वाद्वा न सर्वमेवाभिधानं शक्य-
 मिति कश्चिदेव क्वचिदुच्यते, एवं शेषनयेष्वपि यथोक्ताशङ्कायां वाच्यमिति । 'वेदना' क्षुदादिजनिता असत्तवेदना, चशब्दास्तु-
 त्पादकं च परीपहः, 'द्वयोस्तु' पारिशेष्यात् सङ्ग्रहव्यवहारयोः पुनर्मतेनेति गम्यते, अयं चानयोरभिप्रायः-यदि तावद्विरिनिर्झर-
 जलादि क्षुदादिवेदनाजनकत्वेन परीपहः, कथमिव क्षुदादिवेदना न परीपहो, निरुपचरितं परीपहात् तस्याप्यभाव एव स्यात्, 'वेदनां'
 एव सम्भवति, उपचरितं तु निरिनिर्झरजलादौ, तात्त्विकवस्तुनिवचनश्चोपचार इति तदभावे तस्याप्यभाव एव स्यात्, निरुपच-
 क्षुदाद्यनुभवान्मिकां 'प्रतीत्य' आश्रित्य जीवे परीपह इति ऋजुसूत्रः मन्यत इतीहापि गम्यते, अयमस्याशयः-सति हि निरुपच-
 रितलक्षणां न्वितेऽपि परीपहे स एव परीपहोऽस्तु, किमुपचरितकल्पनया?, ततो निरुपचरितलक्षणयोगोद्देशेनैव परीपहः, सा च
 जीवधर्मत्वाजीवे नाजीव इति वेदनां प्रतीत्य जीवे परीपह उच्यते, न तु पूर्वगामिवाजीवेऽपीति, 'शब्दस्ये'ति शब्दाख्यतयस्य
 साम्प्रतसमभिरुद्धैश्चभूतमेदतत्त्विरूपस्य मतेनात्मा-जीवः, पुनः-शब्दो विशेषं द्योतयति, विशेषश्च परीपहोप-
 युक्तत्वम्, अयं ह्युपयोगप्रधानः, उपयोगश्चात्मन पदेति परीपहोपयुक्त आत्मेव परीपह इति मन्यते इति गार्थः ॥ ८१ ॥
 इदानीं वर्तनाद्वारमाह-

वीसं उक्कोसपणं वट्टंति जहन्नओ हवइ णो । सीउसिण चरियं निसीहिंया य जुगवं न वट्टंति ॥ ८२ ॥

व्याख्या-विंशतिः उत्कृष्टपदे चिन्त्यमाने परीपहाः वर्तन्ते, युगपदेकत्र प्राणिनीति गम्यते, 'जघन्यतः' जघन्यपदमाश्रित्य
 मेवेवेकः परीपहः, ननूत्कृष्टपदे द्वाविंशतिरपि किं नैकत्र वर्तन्त इत्याह-'सीउसिण'ति ग्रीनोलो चर्या नैवेधिक्यौ च 'युगपद्'

वावीसं चायरसंपराण चउदस य सुहुमरांगंसि । छउमत्यर्वागराण् चउदस उकारस जिणंसि ॥ ७० ॥

व्याख्या—‘डादिशति’ डादिशतिसङ्ख्या प्रक्रमात्परीयद्वा ‘गदरसंपराये’ गदरसम्परायनास्ति गुणस्थाने, किमुक्तं भवति?—
वादरसम्पराय वाचनसर्वेऽपि परीयद्वा सम्भवन्ति, ‘चतुर्दश’ चतुर्दशसङ्ख्या, ॥ पूरणे, ‘सूक्ष्मसंपराये’ सूक्ष्मसम्परायनास्ति
गुणस्थाने, ‘सत्तानां’ चारित्रमोहनीयप्रतिपदानां दर्शनमोहनीयप्रतिपदस्य चैकस्य तत्रात्मभवादिनि भाव, ‘छयस्य वीतरागे’ छय-
स्थरीतरागनास्ति गुणस्थाने, ‘चतुर्दश’ उक्तरूपा एव, ‘पकादय’ पकादशावहृया ‘जिने’ जेयन्ति, वेदनीयप्रतिपदानां शुद्धनीनामेव
तत्र भाषादिति साधार्थं ॥ ७१ ॥ अधुना मध्यासनामाह—

॥सगमगेसणीज्जं तिण्ह अगहणऽभोयण नयाणं । अहिआमण योद्ववा फासुय सदुज्जुसुत्ताणं ॥ ८० ॥

व्याख्या—पृथक् इत्येवम्-पपणाशुद्ध, अनेवजीय-तद्विपरीतं, मोपस्सररराघवद्वादि तस्य, यद्वा ‘सुपां सुपो भवन्ती’ति
न्यायार्थेयणावस्य अनेवजीयस्य च, ‘अगहणऽभायण’ति अग्रहणम्-अनुपादान, कथञ्चिद् ग्रहणे वा अनेज्जम्-अपरिमोगात्मकं
‘वयाणाम्’ अर्थसंगमसङ्गृहण्यनूहाराणां नयानां मोतनाध्यायना वीदयेति समस्य, अमी हि क्वलर्द्धान् पुमुस्तादिसहनमद्यादि-
परिहारात्मकमेवेच्छन्ति, ‘फासुग सदुज्जुसुत्ताणं’ति अग्रनयानां वयाणापुमुत्पस्य च मनेन प्राप्तुकमद्वादि उपलक्षणत्वात् कस्य
च गृह्यतो बुद्धानस्याप्यथासनेति प्रथम, ते हि भागप्रधानतया भागध्यासनामेव मय्यन्ते, सा च माभुजानस्येव, विन्तु शास्त्रा-
नुसृतिप्रवृत्त्या समतल्यस्थितस्य प्राप्तुकमेवजीय च धर्माधर्वेदनायं बुद्धानस्यापीति गार्थाय ॥ ८० ॥ सम्प्रति नयद्वारमाह—

व्याख्या—‘यद्’यस्तु गिरिनिर्गन्तव्यादि‘प्राण्य’गानाच्च भुदादिपरीयद्वा उत्पद्यन्ते वैममो-नंगमनयो यत्तदेतिनित्याधिसम्बन्धान्
जं पप्प नेगमनओ परीसहो वेयणा य दुण्हंतु । वेयण पटुच जीवे उज्जुसुओ सदस्स पुण आया ॥ ८१ ॥

[illegible]

युक्तत्वम्, अयं ह्युपयोगप्रधानः, उद्योगश्चात्र न
इदानीं वर्तनाद्वारम्भाह—
॥ ८३ ॥

वीसं उक्कोसपणं वदन्ति जहल्लओ हवइ ण्णो । सोडोसणं चारव मत्तं । 'अन्यतः' अन्यपणवमाधित्यं
 व्याख्या—विशतिः अत्कण्ठपदे विन्यमाने परीपहाः वर्तन्ते, युगपदेकत्र प्रालिनीति गम्यते, 'अन्यतः' अन्यपणवमाधित्यं
 व्याख्या—विशतिः अत्कण्ठपदे विन्यमाने परीपहाः वर्तन्ते, युगपदेकत्र प्रालिनीति गम्यते, 'अन्यतः' अन्यपणवमाधित्यं

व्याख्या—विशतिः उत्कृष्टपदे चिन्त्यमाने परापूर्वात्—'वीटसिण'सि गीताणी नया नवाचक्या नया

एवञ्च न वसत न भयत, परस्परपरिहारस्थितिलक्षणस्यावमीषा, तथाहि—य शीतमुखो न शोण शीते न स्पर्शायां नैवेधिनी नैवेधिकया वा चर्येत्यतो योगयोगेनामीषामेकात्ममायानोत्पन्नतोऽपि द्वाविजतिरिति, आह नैवेधिकीयत्कथं शब्दाऽपि न चर्यया विरप्यते !, उच्यते, निरोपपाधितस्वप्ननिरादेरपि तत्र सम्मवाधेवेधिनी तु स्वाध्यायाग्नीनां भूमि, ते प्राप स्थिरतायामेवानुशाता इति तस्या एव चर्यया विरोध इति गाथायं ॥ ८२ ॥ कालद्वारस्याह—

वासगगलो अ निगह मुदुसमत च होइ उज्जुसुग । सदस्स गगसमय परीसतो नेइ नायव्वो ॥ ८३ ॥

व्याख्या—‘वासगगलो य सि भागं गथाठार्गप्रत, कोऽयं’—वर्गलक्षण वाऽपरिमाणमाधित्य, परीगहो भवति इति गगयति च पूरणे, ‘वपाणां’ नैगमसंप्रत्ययहारनयामा मतेन, ते एतन्तरेकम्यायतस्तदुत्पादकं वस्यपि परीगहमिच्छन्ति, तच्चेतावत्काल स्थितिकमपि सम्मयत्येवेति, ‘मुदुसमत च’ इति प्राकृतस्यादन्तमुद्रणं पुनर्भषति, प्रक्रमारपीगह, अजुम्मे अजुधुते वा-विचार्यमाणे, स हि प्रागुक्तनीतितो वेदना परीगह इति वक्ति, सा कोपयोगात्मिका उपयोगश्च ‘अनुमुपुत्ताउ पर ओगुययोगा न संती’ति एव नाम् धास्तमुद्रितिक एव, ‘शब्दस्य’ साम्यतादित्रिमेदस्य मतेनैकसमय परीगहो भवति ‘वातस्य’ भवबोद्धव्य, स भुक्तनीतिनो वेदनापयुक्तनामगममेव परीगहं मदुने, स चेतस्य एवांशप्रसरतया प्रतिमयमम्यान् एव भवतीति समयमेवैतन्मतेन परीगहो युक्त इति गाथायं ॥ ८३ ॥ ‘वर्गप्रत वपाणां परीगह’ इति यदुक्त, तदेव एणन्तेन दृढयितुमाह—

कइ अभसच्छंद्दो अचङ्गीणं वेयणा तहा कुच्छी । फासं सासं अर अहिआसे सत्त वाससण ॥ ८४ ॥

व्याख्या—‘कइ कण्ठवृत्तिम्, ‘अभसच्छब्दम्’ प्रकाशविरूपम् ‘वक्ष्णो’ लोचनयो, ‘वेदना’ दुःखाद्युभय, सर्वत्र द्वितीयायै

प्रथमा, 'तथे'ति समुच्चये, 'कुच्छि'ति सुञ्ज्यत्ययात् कुक्षयोर्वेदनां-शूलदिरूपां 'काशं श्वासं च ज्वरं' त्रयमपि प्रतीतमेव 'अध्यास्त'-
इति अधिसहते, सप्त वर्गशतानि यावत् । अत्रेन तु सनत्कुमारचक्रवर्त्युदाहरणं सूचितं, स हि महात्मा सनत्कुमारचक्रवर्त्ती
शक्रप्रशंसाऽसहनसप्रायातामरद्धयनिवेदितशरीरविकृतिरुत्पन्नैराग्यवासनः पटप्रान्तावलग्रहणवदखिलमपि राज्यमपहायाभ्युपगत-
दीक्षः प्रतिक्षणमभिनवाभिनवप्रवर्द्धमानसंवेगो मधुकरवृत्त्यैव यथोपलब्धान्नपानोपरचितप्राणवृत्तिरनन्तरोक्तसमोदण्डकण्डूवादिवेदना-
विधुरितशरीरोऽपि संयमान्न मनोगपि सञ्चाल, पुनस्तत्सत्त्वपरीक्षणायातभियग्वेपामरोपदेशितछादशांशुमालिसमाङ्गुल्यवयवश्च
तत्पुरतः 'पुर्व्वि'कडाणं कम्माणं वेइसा' इत्यादि संवेगोत्पादकमागमवचः प्ररूपयन् स्वयमागत्य शक्रेणाभिवन्दित उपवृंहितश्चेति
गाथार्थः ॥ ८४ ॥ सम्प्रति क परीषह इति क्षेत्रविषयप्रश्नप्रतिवचनमाह—

लोप संथारंमि य परीसहा जाव उज्जुसुत्ताओ । निणहं सदनयाणं परीसहा होइ अत्ताणे ॥ ८५ ॥

व्याख्या—लोके संस्तारके च परीषहाः 'जाव उज्जुसुत्ताउ'ति सूत्रत्वात् ऋजुसूत्रं यावद्, अस्य च पूर्व्वोर्द्धस्य सूचकत्वाद-
विशुद्धनैगमस्य मतेन लोके परीषहाः, तत्सहिष्णुयतिनिवासभूतक्षेत्रस्यापि चतुर्दशरज्ज्वात्मकलोकानर्थान्तरत्वात्, इत्थमपि च
व्यवहारदर्शनाद्, पवमुत्तरोत्तरादिविशुद्धविशुद्धतरतद्भेदापेक्षया तिर्यग्लोकजम्बूद्वीपभरतदक्षिणाङ्गपाटलीपुत्रोपाश्रयादिषु भावनीयं,
यावदत्यन्तविशुद्धतमनैगमस्य यत्रोपाश्रयैकदेशे अभीषां सोढा यतिस्तत्रामी इति, एवं व्यवहारस्यापि, लोकव्यवहारपरत्वादस्य,
लोके च नेह वसति प्रोषित इति व्यवहारदर्शनात्, सङ्ग्रहस्य संस्तारके परीषहाः, स हि संगृह्णातीति सङ्ग्रह इति निरुक्तिवशात्
सङ्ग्रहोपलक्षितमेवाधारं मन्यते, संस्तारक एव च यतिशरीरप्रदेशः संगृह्यते न पुनरुपाश्रयैकदेशादिरिति संस्तारक एवास्य

परीपराः, अमुष्यस्य तु येन्याकाशप्रदेशेन्यामात्रमात्रस्यैव परीपराः, संस्कारकादिप्रदेशानां तदनुभिरेव न्यासत्वात्, तत्राय-
स्थानाभावात्, यथाजो द्रव्यनयानां परीपरा भवति आत्मनि, स्वात्मनि व्यक्तस्थितत्वात्संयस्य तच्छादि—सर्वं वस्तु स्वात्मनि
व्यपतिगते सत्त्वाद् यथा चैतन्यं जीवे, आह—विमेवं नयन्यास्या? निषिद्धा ह्यसौ, पटुकम्—‘णत्वि’ पुद्गले समोपादे‘त्ति उच्यते,
दृष्टिपरादेरुत्पत्त्यादस्य न दोषः, तथा च प्रागुक्तम्—‘कम्मपवायपुब्बे’ स्यादि, दृष्टिपरा हि नयैर्भर्ग्येत्यत्रापि तथैवाभिधानमिति
वाच्यार्थः ॥ ८५ ॥ एतानीमुद्देशादिभारवमत्पवक्तव्यमित्येकमायया मदितुमाह—

उद्देशो गुरुवयणं पुच्छा सीसस्स उ मुणेयवा । निर्देसो पुणिमे खलु यावीसं सुत्तफासे य ॥ ८६ ॥

व्याख्या—उद्दिश्यत इति उद्देशः, क इत्याह—‘गुरुवचनं’ गुते विविदितायंसायान्याभिधापकं वचो, यथा प्रस्तुतमेव ‘एह
खलु यावीसं परोमद’ इति ‘पुच्छा शिष्यस्य तु’ गुरुद्विराशयंविदेशजिज्ञासोविनेयस्य, तु पुनः प्रकृमाद्यचनं ‘मुणितव्या’ व्रातव्या, यथा
‘कपरे खलु ते यावीसं परीसहा !’ इति, निर्देशांशेति निर्देशः—पुन इमे खलु द्वाविशतिः, परीपरा इति गम्यते, अनेन च शिष्य-
प्रमानादहं गुतेनिर्वचने त्रिंश इत्यर्थोदुक्तं भवति, अत्र वयमुदाहरणद्वारेणाभिधाने पूर्वयोरेष्युकोदाहरणद्वयसूचनायै
वेदिष्यवयापत्तार्थं चेति किञ्चिदनुगताधार्यः ॥ ८६ ॥ इत्य ‘वृत्त’ इत्यादिद्वारादशब्दार्थेनादयेसितो नामनिष्पन्ननिक्षेप, ‘सम्यगिति’ ‘सूत्र-
सप्त’ इति चरमद्वारस्य सूत्राक्षरकनिष्पन्ननिक्षेपस्य चावसरः, तयोमयं सूत्रे सति भवतीति सूत्रानुगमे सुधमुच्चारणीय, तथेदम्—

‘सुपं मे आउसंतेणं भगवथा एकमास्त्रायं—इह खलु यावीसं परीसहा समणेण भगवथा महावीरेणं कासवेणं
पवेइया जे भिक्खू सुवा नचा जिंवा. अभिमूय भिक्खवापरियाणं परिवयंते पुद्गे नो विनिहंसेज्जा ।

व्याख्या—श्रुतम् आकर्णितमवधारितमितियाचत् 'मे' मया 'आयुष्मन्नि'ति शिष्यामन्त्रणं, कः कमेवमाह ? "मुधर्मस्वामी
 जम्बूस्वामिन्, किं तत् श्रुतमित्याह—'तेने'ति त्रिजगत्प्रतीतेन 'भगवता' अप्रमहाप्रातिहार्यरूपसमग्रेश्वर्यादियुक्तेन, 'पवं'मित्यमुना
 वक्ष्यमाणन्यायेन 'आख्यातं' सकलजन्तुभाषाभिव्याप्त्या कथितम्, उक्तं च—"देवा देवीं नरा नारीं, श्वराश्चापि शायरीम् ।
 तिर्यञ्चोऽपि हि तैरर्च्यो, मेनिरे भगवद्विरम् ॥ १ ॥" किमत आह—'इहे'ति लोके प्रवचने वा 'खलु' वाक्यालङ्कारे अवधारणे वा,
 तत् इहेव-जिनप्रवचन एव द्वाविंशतिः परीषद्वा, सन्तीति गम्यते, अत्र च श्रुतमित्यनेनावधारणाभिधायिना स्वयमवधारितमेव
 अन्यस्मै प्रतिपादनीयमित्याह, अन्यथाऽभिधाने प्रत्युतापायसम्भवात्, उक्तं च—"किं 'एत्तो पावयरं सम्मं शणाहिगयधम्मसम्भावो ।
 अन्नं कुवेसणाए कट्ठतरायपि पाडेइ ॥ १ ॥" त्ति, मगेल्येनेनार्थतोऽनन्तरागमत्वमाह, 'भगवते'त्यनेन च वक्तुः केवलज्ञानादिगुण-
 वत्त्वसूचकैः प्रकृतवचसः प्रमाण्यं ल्यापयितुं वक्तुः प्रामाण्यमाह, वक्तृप्रामाण्यमेव हि वचनप्रामाण्ये निमित्तं, यदुक्तम्—"पुरुष-
 प्रामाण्यमेव शब्दे दर्पणसंक्रान्तं मुखमिवोपचारादभिधीयते" 'तेने'ति च गुणवत्त्वप्रसिध्यभिधानेन प्रस्तुताध्ययनस्य प्रामाण्य-
 निश्चयमाह, संदिग्धे हि वक्तृगुणवत्त्वे वचसोऽपि प्रामाण्ये संदिह्येतेति, समुदायेन तु आत्मौघत्यपरिहारेण गुरुगुणप्रभावनापरैरेव
 विनेयेभ्यो देशना विवेया, एतद्भक्तपङ्क्तिरिति फलसिद्धिः, यदुक्तम्—"आयरियभत्तिरापण विज्जा मन्ता य सिज्जंति"
 अथवा—"आउसंतेणं"ति भगवद्विशेषणम्, आयुष्मता भगवता, चिरजीविनेत्यर्थो, मद्भलवचनमेतत्, यद्वा—'आयुष्मते'ति परार्थप्रवृ-
 त्थादिना प्रशस्तमायुर्धारयता, न तु मुक्तिमवाप्यापि तीर्थनिकारादिदर्शनात्पुनरिहायनेन, यथोच्यते कैश्चित्—"ज्ञानिनो धर्मतीर्थस्य,
 कत्तरिः परमं पदम् । गत्वाऽऽगच्छन्ति भूयोऽपि, भवं तीर्थनिकारतः ॥ १ ॥" एवं हि अनुन्मूलितनिःशेषरागादिदोषत्वात्तद्वचसोऽ-
 प्रामाण्यमेव स्यात्, निःशेषोन्मूलने हि रागादीनां कुतः पुनरिहागमनसम्भव इति । यद्विवा—'आचसंतेणं'ति मयेत्यस्य विशेषणं,

परीयदा, तदनुसूयम् तु येत्याकाशप्रदेशेष्व्यात्माऽवगाढश्चेत्येव परीयदाः, संस्कारकादिप्रदेशानां तदनुभिरेव व्याप्तत्वात्, तत्राय-
स्यानामाद्यान्, त्रयाणां शुष्कनयानो परीयदो भवति आत्मनि, स्वात्मनि ध्वर्यास्थितत्वात्सर्वेभ्य तथाहि—सर्वं यस्तु स्यात्मनि
ध्ययनिष्ठं सस्याद् यथा नीतन्ये जीवे, आह—विशेष नयव्याख्या? निरिप्ता ह्यसौ, यदुक्तम्—‘नरिप’ पुष्टं समोपातो’स्ति उच्यते,
रश्मिधारेद्भूतत्वादस्य न दोषः, तथा च प्रागुक्तम्—‘कमप्यवायपुष्टे’ स्यादि, इष्टिवादे हि नैर्गाल्येत्यत्रापि तत्रैवाभिधानमिति
नापायं ॥ ८५ ॥ इदानीमुद्गादिदारचयमल्पवक्तव्यमित्येकगायया मलितुमाह—

उद्देशो गुरुदयणं पुच्छा सीसस्त उ मुनेयदा । निदेशो पुणिमे खलु यावीसं सुस्तफासे य ॥ ८६ ॥

व्याख्या—उद्दिश्यत इति उद्देशः, क इत्याह—‘गुरुदयणं’ गुरो दिव्यशितार्थसामान्याभिधायकं यद्यो, यथा प्रस्तुतमेव ‘इह
तनु यावीसं परोत्तह’स्ति ‘पूष्णा क्षिप्यस्य तु’ गुरुदिष्टार्थविशेषासौविनेयम्, तु पुनः प्रकमाद्वचने ‘मुणितस्या’ द्वातस्या, यथा
‘न्यरे तनु ने यावीसं परोत्तहा !’ इति, निदेशार्थंति निर्देशः—पुन इमे खलु द्वाविंशतिः, परीयदा इति गम्यते, अनेन च क्षिप्य-
प्रधानस्तः गुरोर्निवेशने निर्देश इत्यर्थोऽपुनः भवति, अत्र चैवमुद्गादरणद्वारेणाभिधानं पूर्वयोत्पुकोद्गादरणद्वयसूचनार्थं
देविग्रवरूपनार्थं चेति किञ्चिद्व्युत्तगार्थायः ॥ ८६ ॥ इत्य ‘पुन’ इत्यादिदारचयस्येनार्थयितो नामनिजप्रतिक्षेप, सम्प्रति ‘सूत्र-
द्वारा’ इति धर्मद्वारस्य मूलापकमित्यप्रतिक्षेपस्य चायसर, तद्योमयं सूत्रे सति भवतीति सूत्रानुगमे सुत्रमुच्चारणीय, तद्येदम्—

‘सुत्रं मे आउसंतेणं भगवया एवमस्यायं—इह खलु यावीसं परीसहा समणेन भगवया महावीरेण फासवेण
भवेयया जे भिक्खू सुधा नदा जिंघा.अभिभूय भिक्खवायरियाणं परिवयंतो पुट्ठो नो विनिहत्तेज्जा ।

यथाचत्सोपायहेयोपादेयतत्त्वविद्वद्वति, प्रतिप्राणि भिन्ना हि भावानामुपयोगशक्तयः, तत्र कोऽपि कस्यापि कथमपि क्वाप्युपयोगीति कथं
 सोपायहेयोपादेयतत्त्ववेदनं सर्वज्ञतां विना सम्भवतीति, महावीरेणे'ति शककृतनाम्ना चरमतीर्थकरेण, 'काश्यपेन' 'काश्यपगोत्रेण, अनेन
 च नियतदेशकालकुलाभिधायिना सकलदेशकालकलाव्यापिपुरुषाद्वैतनिराकरणं कृतं भवति, तत्र हि सर्वस्यैकत्वादयमाख्याताऽस्मै
 व्याख्येयमित्यादिविभागाभावत आख्यानस्यैवासम्भव इति, 'प्रविदिताः' प्रकर्षेण-स्वयंसाक्षात्कारित्वलक्षणेन ज्ञाताः, अनेन बुद्धिव्य-
 वहितार्थपरिच्छेदवादः परिक्षिप्तो भवति, स्वयमसाक्षात्कारी हि प्रदीपहस्तान्धपुरुषवद्वयतिरिक्तबुद्धियोगोऽपि कथं कञ्चनाथं परिच्छेदं
 क्षमः स्याद्?, एवं चेतदुक्तं भवति—नान्यतः पुरुषविशेषादेतेऽवगताः, स्वयंसम्बुद्धत्वाद्भगवतः, नाप्यपौरुषेयागमात्, तस्यैवास-
 म्भवाद्, अपौरुषेयत्वं ह्यागमस्य स्वरूपादेशमर्थप्रत्यायनापेक्षं वा?, तत्र यदि स्वरूपापेक्षं तदा तात्वादिकरणव्यापारं विनैवास्य
 सदोपलम्भप्रसङ्गः, न चावृत्तत्वात् नोपलम्भ इति वाच्यं, तस्य सर्वथा नित्यत्वे आवरणस्याकिञ्चित्करत्वात्, किञ्चित्करत्वे वा
 कथञ्चिदनित्यत्वप्रसङ्गाद्, अथार्थप्रत्यायनापेक्षम्, एवं कृतसङ्केता वालादयोऽपि ततोऽर्थं प्रतिपद्येरन्निति नापौरुषेयागमसम्भव इति।
 ते च कीदृशा इत्याह—'यानि'ति परीपहान् 'भिक्षुः' उक्तनिरुक्तः 'श्रुत्वा' आकर्ण्य, गुर्वन्तिक इति गम्यते, 'ज्ञात्वा' यथावदवबुद्धयः,
 'जित्वा' पुनः पुनरभ्यासेन परिचिन्तान् कृत्वा 'अभिभूय' सर्वथा तत्सामर्थ्यमुपहत्य, भिक्षोश्चर्या-विहितक्रियासेवनं भिक्षुचर्यां तया
 'परिव्रजनं' समन्ताद्विरहन् 'स्पृष्टः' आश्लिष्टः प्रक्रमात्परीपहेरु, 'नो' नैव विनिहन्येत' विविधैः प्रकारैः संयमशरीरोपघातेन
 विनाशं प्राप्नुयात्, पठन्ति च 'भिक्षुवारियाण परित्रयन्तो'ति भिक्षाचर्यायां-भिक्षाटने परिव्रजन्, उदीर्यन्ते हि भिक्षाटने प्रायः
 परीपहाः, उक्तं हि—“भिक्षुवारियाण वावीसं परीपहा उदीरिजन्ति”ति, शेषं प्राग्वत् ॥ इत्युक्तः उद्देशः, पृच्छामाह—

कयरे ते खलु वावीसं प० जे०

व्याख्या—'कयरे' किंतामानः 'ते' अनन्तरसूत्रोद्दिष्टाः 'खलुः' वाक्यालङ्कारे, शेषं प्राग्वदिति ॥ निर्देशमाह—

तत आदिति-गुरुदक्षितमर्यादया यसता, अनेन तत्त्वतो गुरुमर्यादावर्तित्वरूपत्वाद्गुरुबुलवासस्य तद्विधानमर्थत उक्त, ज्ञानादि-
हेतुत्वात्तस्य, उक्त च—“जाणस्म” होइ भागी धिर्यस्तो दसणे चरित्ते य । धया आग्रहाए गुरुबुलवात् न मुचति ॥ १ ॥”
अथवा ‘ग्रामुमसेण’ आभृशता भगवत्पादारविन्द भक्ति कर्तलयुगादिना स्पृशता, अनेनैतदाह-भ्रमिगतसमस्तशालेणापि गुरु
विधामणादिविनयवृत्त्य न मोक्तव्यम्, उक्त हि—“अदादिग्रमी जलण नमसे, पाणाहुईमतपयाहिसित्त । पयायणियं उगन्निट्टपज्जा,
अणतणानोयगतोऽपि सतो ॥ १ ॥” त्त, यथा—‘आउसतेज नि मारुत्तयेन तिट्ठत्यस्यादाशुयमाणेन-ध्रवणविधिमर्यादया गुरुन्,
सोषमानेन, भग्नेनाप्येतदाह—विधित्तैयोच्चित्तदेशस्वेन गुरुमवाशान् धोस्सव्य, न तु यथावच्छिद्, गुरयिनयभीस्या गुरुपंपुत्तियत्तेभ्यो
वा सकरात्ता यथोन्यते—“परिसुत्तिट्ठिपाण गाले सुणेइ नो विणयपरिभित्त’त्ति, यदुक्त ‘भगवता आस्थत्ता द्वाविंशतिः पदीयहा’
सन्तीति, तत्र किं भगवता अन्यत्त गुरुवदिगणादपोरुवेयागमात् स्वतो वा धमी भगवता इत्याह-ध्रमणेन भगवता महाग्रीरेण
काइयपेन ‘गवेइय’त्ति सूत्रत्वात् प्रविदिता, तत्र आम्पयतीति ध्रवण-त्तप्पसी तेन, न तु ‘ज्ञानमप्रतिर्ष यस्य, वैराग्य च जगत्पते ।
देध्वयं चेय धर्मस्य, तद्वत्तिस्स वत्तुएयम् ॥ १ ॥’ इति कणादादिपरिक्कणित्तसदाशिवययनदिससिजेन, तस्य वेदादिधिरहात् मयाधिष्य
प्रयज्जामावेनाऽऽख्यानायोगाद्, उक्त च—“ययण न कायजोगामावे ण ॥ सो अणाटिगुरुस्सत्त । गहणम्मि य नो हेत्तु सस्यं गत्ता-
गमो कइ ण ॥ १ ॥” ‘भगवत्’त्ति च समग्रज्ञानैश्वर्यादिसूत्रेन सर्ववत्तागुणयोगित्वमाह, तथा च यत् कैश्चिदुच्यते—‘हेयोपादेय
तस्सस्य, साग्योपायस्य वेदक । य. प्रमाणमसागिणो, न तु सर्वस्य वेदक ॥ १ ॥’ इति, तद्युदस्त भवति, असर्वको हि न

१ ज्ञानस्य भवति भागी रिरुत्तरो दत्ति चरित्र च । धन्या यावत्तच्चिरं गुरुगुणाय न मुचिन् ॥ १ ॥ २ यथाऽऽह्निनाप्रिग्गसत्तं नमस्सन्ति ज्ञाना
दुत्तिमन्त्रपदाभिहितम् । एवमात्मायमुपसिष्ठानान्नज्ञानोपमत्ताऽऽ गत् ॥ १ ॥ ३ पर्वदुत्तित्तानो पाव भूणानि न विजयपरिअशी । ३ पत्तन न काययोगाभावे
न च सोऽनाशिशुदस्य । प्रदल न च इत्तु गान्धमायाम्प यय नु ? ॥ १ ॥

शिशिरः स्पर्शस्तदेव परीपहः शीतपरीपहः ३, 'उप दाह' इत्यसौणादिकनक्षत्रयान्तस्य उष्ण-निदाघादितापात्मकं तदेव परीपहः
 उष्णपरीपहः ४, दशन्तीति दंशाः पचादित्वादच्, मारयितुं शक्नुवन्ति मशकाः, दंशाश्च मशकाश्च दंशमशकाः, यूकाद्युपलक्षणं
 चैतत्, त एव परीपहो दंशमशकपरीपहः ५, अचेलं-चैलाभावो जिनकल्पिकादीनाम् अन्येषां तु भिन्नमल्पमूल्यं च चेलमप्यचेलमेव,
 अचक्षाशीलादिवत्, तदेव परीपहोऽचेलपरीपहः रमणं रतिः-संयमविषया धृतिः तद्विपरीता त्वरतिः, सैव परीपहः अरतिपरीपहः
 ७, सत्यायतेः स्तृणोतेर्वा ऋटि टित्वाच्च ङीपि स्त्री सैव तद्रतरागहेतुगतिविध्रमेद्विक्ताकारविलोकनेऽपि-त्वग्रुधिरमांसमेदस्नायस्थि-
 शिराग्रणैः सुदुर्गन्धम् । कुचनयनजघनचदनोरुमुच्छित्तो मन्यते रूपम् ॥ १ ॥ तथा-निष्ठोदितं जुगुप्सत्यधरस्थं पिवति मोहितः
 प्रसभम् । कुचजघनपरिआत्रं नेच्छते तन्मोहितो भजते ॥ २ ॥ इत्यादिभावनातोऽभिग्रास्यमाननीतितश्च परिपहमाणत्वात्परीपहः
 स्त्रीपरीपहः ८, चरणं चर्या-ग्रामानुग्रामं विहरणात्मिका सैव परीपहः चर्यापरीपहः ९, निषेधनं निषेधः पापकर्मणां गमनादि-
 क्रियायाश्च स प्रयोजनमस्या नैवेधिस्री-स्मशानादिका स्वाध्यायादिभूमिः निषेधेति यावत् सैव परीपहो नैवेधिकीपरीपहः १०, तथा
 क्षेरतेऽस्यामिति शय्या-उपाश्रयः सैव परीपहः शय्यापरीपहः ११, आक्रोशनमाक्रोशः-असत्यभावात्मकः स एव परीपहः आक्रोश-
 परीपहः १२, हननं वधः-ताडनं स एव परीपहो वधपरिपहः १३, याचनं याञ्चा प्रार्थनेत्यर्थः, सैव परीपहो याञ्चापरीपहो १४,
 लभनं लाभो न लाभोऽलाभः-अभिलषितविषयाप्राप्तिः स एव परीपहः अलाभपरीपहः १५, रोगः-कुष्टादिरूपः स परीपहो रोग-
 परीपहः १६, तरन्तीति तृणानि, औणादिको नक् ह्रस्वत्वं च, तेषां स्पर्शः तृणस्पर्शः स एव परीपहस्तृणस्पर्शपरीपहः १७, जल्ल
 इति मलः स एव परीपहो जल्लपरीपहः १८, सत्कारोवखादिभिः पूजनं पुरस्कारः-अभ्युत्थानासनादिसम्पादनं, यद्वा सकलैवा
 भ्युत्थानाभिवादनदानादिरूपा प्रतिपत्तिरिह सत्कारस्तेन पुरस्करणं सत्कारपुरस्कारः, ततस्तावेव स एव वा परीपहः सत्कार-
 पुरस्कारपरीपहः १९, प्रज्ञापरीपहः अज्ञानपरीपहश्च प्राग्भावितार्थो, नवरं प्रज्ञायतेऽनया वस्तुतत्त्वमिति प्रज्ञा-स्वयंविमर्शपूर्वको
 वस्तुपरिच्छेदः, तथा शायते वास्तुतत्त्वमनेनेति ज्ञानं-सामान्येन मत्यादि तद्भावोऽज्ञानं २०-२१, दर्शनं-सम्यग्दर्शनं तदेव क्रिया-

दमे खलु ते यावीस प० जे०

व्याख्या—'दमे धनन्तर वस्यमाणत्वात् इति विपरित्यक्तमानतया प्रत्यक्षा दमे ते' इति ये स्वया गृण, शेष पूर्ववत्, ॥

तंजश-दिगिछापरीसहे १ पिचासापरीसहे २ सीयपरीसहे ३ उमिणपरीसहे ४ दंमममगपरीसहे ५ अचेल-
परीसहे ६ अरइपरीसहे ७ इत्थीपरीसहे ८ चरियापरीसहे ९ निसीहियापरीसहे १० सिज्जापरीसहे ११ अओस-
परीसहे १२ वणपरीसहे १३ जायणापरीसहे १४ अलाभपरीसहे १५ रोगपरीसहे १६ तणफासपरीसहे १७ जल्ल-
परीसहे १८ सकारपुरकारपरीसहे १९ पण्णापरीसहे २० अद्याणपरीसहे २१ सम्मतपरीसहे २२

व्याख्या—'तद्यथे'त्युदाहरणापन्यासाय दिगिच्छापरीसहे १, पिचासापरीसहे २, सीतपरीसहे ३ उज्ज्यापरीसहे ४, दंशमद्य
परीसहे ५ अचेलपरीसहे ६, अरतिपरीसहे ७, लीपरीसहे ८, चर्यापरीसहे ९, नैवेधिकीपरीसहे १०, छल्लापरीसहे ११,
माओशपरीसहे १२, वणपरीसहे १३, जायणापरीसहे १४, अलाभपरीसहे १५, रोगपरीसहे १६, तुणहपरीसहे १७, जल्लपरी
सहे १८ सकारपुरकारपरीसहे १९, प्रणपरीसहे २०, अलानपरीसहे २१, दंशमद्यपरीसहे २२। इह च 'दिगिच्छ'पि देशीयचनेन
बुभुक्षोचनेन संवात्यन्तव्याकुलत्वहेतुरप्यभयमभीक्ष्णया आहारपरिणामादिवाञ्छाविनिवर्त्तनेन परीति-सर्वप्रभार भग्न इति परीसहे
दिगिछापरीसहे १, एव पातुमिच्छा पिचामा सेव परीसहे- पिचासापरीसहे २, इयेऊ मतावि' स्वम्य गत्यर्थत्वात्कस्तरितः ततो
'द्रव्यमूर्तिसंग्रहो' इय (पा० ६-१-४४) इति सप्तसारेणे स्पर्शवाचित्वाच्च 'द्वयोऽस्पृशं (पा० ८-२-७) इति नत्वाभावे शीत-

कालीपञ्चंगसंकासे, किसे धमणिसंतए । सत्तनोऽसणपाणस्स, अदीणमणसो चरे ॥ ३ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—काली-काकजङ्घ तस्याः पर्वणि स्थूराणि मध्यानि च तनूनि भवन्ति ततः कालीपर्वणी, व पर्वणि जातु कुर्णरादीनि येषु तानि कालीपर्वणि, उष्ट्रमुखीचन्मध्यपदलोपी समासः, तथा विधैरङ्गैः—शरीरावयवैः सम्यक्काशते-तपःश्रिया दीप्यत इति काली-पर्वङ्गसङ्काशः, यद्वा प्राकृते पूर्वापरनिपातस्यातत्र त्वाद्भ्रामो दग्ध इत्यादिवत् अवयवधर्मेणाप्यवयवनि व्यपदेशदर्शनाच्चाङ्गसन्धी-नामपि कालीपर्वसदृशतायां कालीभिः सङ्काशानि-सदृशान्यङ्गानि यस्य स तथा, स हि विकृष्टतपोऽनुष्ठानतोऽपचितपिशितशोणित इत्यस्थिचर्मविशेष एवंविध एव भवति, अत एव च 'कुशः' कुशशरीरः, धमनयः—शिरस्ताभिः सन्ततो-व्यासो धमनिसंततः, एवं-विधावस्थोऽपि मात्रां—परिमाणरूपां जानाति इति मात्राज्ञो-नातिज्ञोऽत्यतोऽतिमात्रोपयोगी, कस्येत्याह—अद्यत इत्यशनम्—ओदनमदि पीयत इति पानं—सौवीरादि अनयोः समाहारेऽशनपानं तस्य, तथा 'अदीणमणसो' चि सूत्रत्वाददीनमनाः अदीनमानसो वा-अना-कुलचित्तः 'चरेत्' संयमाध्वनि यायात्, किमुक्तं भवति ?—अतिवाधितोऽपि क्षुधा नवकोटीशुद्धम्याहारमवाप्य न लोप्यतोऽति-मात्रोपयोगी तदमासौ वा दैन्यवान् इत्येवं क्षुत्परीपद्यमाणा क्षुत्परीग्रहः सोढो भवतीति सूत्रार्थः ॥ सम्प्रति प्रगृह्यारगाथोपश्रितं सूत्रस्पर्श इति त्रयोदशद्वारं व्याचिख्यासुः सूत्रस्पर्शिकनियुक्तिमाह—

'सुत्तफासे यंति । तथा—

कुमाराए नई लेणे, सिला पंथे महल्लए । तावस पडिमा सीसे, अगणि निव्वेअ सुगरे ॥ ८७ ॥

वणे रामे पुरे भिक्खे, संयारे मल्लधारणं । अंगविज्जा सुए भोमे, सीसस्सागमणे इय ॥ ८८ ॥

व्याख्या—तत्र सूत्रस्पर्शश्चेति द्वारोपक्षेपः, कुमार इत्यादिना च तद्वर्णनं स्पष्टमेव, नवरं कुमारकादिभिः प्रत्येकं द्वाविंशते-रपि परीपहाणामुदाहरणोपदर्शनं, तथाहि—'कुमारकः' क्षुल्लकः, 'लेणं'ति लयनं गुहा 'महल्लए'ति आर्यरक्षितपिता, सूत्रस्पर्शित्वं

दियादिना विचित्रमतध्वने पि सम्यक् परिग्रहमाण निश्चलचित्ततया धार्यमाण परीणहो दर्शनपरीषद, यद्वा दर्शनशब्देन दर्शनं
ध्यामोहहेतुरैरिक्कामुष्मिकफगनुगलममदिदिष्ट शृङ्खले तत स एव परीषदो दर्शनपरीषद ॥ २२ ॥ इत्थं नामतः परीणहानभिधाय
तानेय स्वरूपतो भिद्यन्तु सवन्धार्थमाट—

परीसङ्गण पविचस्ती, कासयेण पवेडया । त मे उदाररिस्सामि, आणुपुण्वि सुणेह मे ॥ १ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या— परीषदाणाम् अन्नन्तरोक्तमात्रा प्रविभक्ति प्रवर्णेण-स्वरूपसम्मोहाभायलक्षणेन विभाग पृथक्ता 'कासयेणे'
कासयणोत्रेण महावीरेणतियाद्यत् प्रवेदिता प्ररूपिता ता मिति कासयणप्ररूपिता परीषदप्रविभक्ति 'मे' इति भयताम् 'उदा
हरिण्यामि मतिपादयेण्यामि' आनुपूर्वा क्रमेण शृणुन मे' मम प्रगनादुदाहरत, शिष्यादरक्षयपत्तार्थं च कासयपत्तन प्रवेदिनेति
वचनमिति सूचार्थं ॥ १ ॥ इह कासयेपरीषदाणां ह्यपरीषद एव तु सह इत्यादितस्तमाह—

विगिंछापपरियावेण, तवस्सी भिक्खु धामव । न छिंदे न छिंदावण, न पर न पयावण ॥ २ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या-विगिंछा उक्तरूपा तथा परिताप-सर्वाङ्गीणसन्तापी दिविगिंछापरितापस्तेन, छिंदादिक्रियायेक्षा हेतो वृत्तीया,
पाठाग्नर विगिंछापरिगते' धुमुशान्वयान्ने भेदे' शरीरे सति तपोऽस्यास्तीति अतिशायने त्रिनिस्तपद्गीविगिंछाप्रामादितपोऽनुष्ठानयान्
स च गृहस्थादिरपि स्वादत याह भिक्खु' यति, सोऽपि कीदृक् स्याम-यत् तदस्य सयमविययमस्तोति स्वामयान्, यस्मि प्रश
माया वा भानुप्रव्यय', अय च किमित्याह—'न छिन्त्यात् न द्विधा विदर्यात्, स्वयमिति मय्यते, न छेदयद्वा अर्थे, फलादिक
मिति नेप, तथा न एवेत् स्वय, न चान्ये पाचयेत् उपलक्षणत्वाच्च नान्य छिन्दन्त वा पचन्त पाऽनुमन्येत, तत एव च न
स्वय क्रीणीयान् नापि क्कापयेत् न च पर वीणन्तामनुमयेत, छेदस्य हननोपलक्षणत्वात् ह्युग्रपीडितोऽपि न नवकोटीपुद्गिवाधा
विषयत इति मायार्थं ॥ २ ॥

चेव कालगतो, खुडुगो न चेव जाणइ जहा कालगतो । सो देवलोपसु उववण्णो, पब्बा तेण ओही पउत्ता-कि मया दत्तं तत्त
चेव कालगतो, खुडुगो न चेव जाणइ जहा कालगतो । सो देवलोपसु उववण्णो, पब्बा तेण ओही पउत्ता-कि मया दत्तं तत्त
चा ? , जाव तं सरीरयं पेच्छइ खुडुगं च, सो तस्स खुडुगस्स अणुकंपाए तहेव सरीरगं अणुपविसित्ता खुडुएण सद्धि उल्लाघित्तो
अच्छइ, तेण भणिओ-वच्चह पुत्त ! भिक्षवाए, सो भणइ-कहिं ?, तेण भणइ-एए धवणिगोहादी पायवा, एएसु तन्निवासी
पागवंतो, जे तव भिक्षवं देहिति, तद्वत्ति भणिउं गतो, धम्मलाभेति रुक्खहेडेसु, ततो सालंकारो हत्थो णिग्गच्छिउं भिक्षवं देइ,
पवं दिवसे भिक्षवं निण्हंतो अच्छित्तो जाच ते साहुणो तंमि देसे दुब्बिक्खे जाए पुणेवि उज्जेणिगं देस्स आगच्छता तेणेव मग्गेण
आगया वितिए संवच्छरे, जाव तं गया एसं, खुडुगं पेच्छंति वरिसस्स अंते, पुच्छित्तो भणइ-खंतोउनि अच्छइ, गया जाव सुकुं
शरीरयं पेच्छंति, तेहि नायं-देवेण होऊणमणुकंपा कइल्लिया होहिति । खंतेण सहिवसित्तो परीसहो ण खुडुएण, भववा खुडुएणवि
अहियासित्तो, ण तस्स एवं भावो भवइ-जहाउं न लभिससामि भिक्षं, पब्बा सो खुडुगो साहूहि नीओ । यथा च ताभ्यामयं
सोडस्तथा 'साम्प्रतत्यमुनिभिरपि सोढव्य इत्येदम्पर्यर्थः । उक्तं कुट्टरीयइः, एवं चाधिसहमानस्य न्यूनकुक्षितयैरणीया-

परिपङ्क्त्या सादृश्याः श्रमादिभिरवश्यंभाविनी पिपासा, सा च तन्मयाः ।
 हारार्ये वा पर्यटतः श्रमादिभिरवश्यंभाविनी पिपासा, सा च तन्मयाः ।
 तत्राद्यं, इदं भणितम्—किं न्या दत्तं तत्तं वा । नृणां भणितम्—किं न्या दत्तं तत्तं वा ।
 स देवलोके उत्पन्नः, पञ्चमोनावाधिः प्रयुक्तः—किं न्या दत्तं तत्तं वा । नृणां भणितम्—किं न्या दत्तं तत्तं वा ।
 येषु बुद्धेः सादृश्याः श्रमादिभिरवश्यंभाविनी पिपासा, सा च तन्मयाः ।
 हारार्ये वा पर्यटतः श्रमादिभिरवश्यंभाविनी पिपासा, सा च तन्मयाः ।

शुद्धं प्रेक्षन्ते, चर्पस्यन्ते ।

चास्य सुयत्नचित्तोदाहरणग्रन्थं कृत्यादिति किञ्चिदधिकगाथाद्वयार्थं ॥८७॥ इदानीं नियुक्तिस्कार एव 'न छिन्दे' इत्यादिगूत्रायययसूचितं
भारवेत्यादिभारोपक्षिप्तं च धृत्यरीणदोदाहरणमाह—

उन्नेणी एत्थिमित्तो भोगपुरे हत्थियुइसुद्धो अ । अइवीइ धेयणट्ठो पाओवगओ य सादिंणं ॥ ८९ ॥

प्याख्या—उच्चयिनी हस्तिमित्रो भोगकटकपुर हस्तिभूतिशुद्धकथाट्ठया वेदनात्वं पादगोपगतञ्च सादित्य-नेयसविधानमिति
गाथासंसार्यं ॥ ८९ ॥ भाषार्थो—वृद्धसम्प्रदायादयस्यैव, स कायम्-तेजं कालेनं तेजं समपणं उन्नेणीय नगरीय हरिधमिस्तो माम
गाहास्यो, स्तो मतमस्त्रिओ, तस्स पुत्तो हत्थियपूर नाम पुरगो, स्तो तं महाय पञ्चइओ, ते असया कयार उन्नेणीओ भोगकट
पत्थिया, अइयिमग्गे स्तो खतो पाय खयफार विद्धो, स्तो असमाथो जातो, तेण साहणो पुत्ता-पञ्चइ तुम्हेइयि ताय नित्थरइ
वंताट्ठ, मह मइया कट्ठेण अभिम्भतो, जइ ममं तुम्हे पइइ तो भस्त्रिहिइ, अइं मत्त पयकस्सामि, निरपेण ट्ठित्तो एगणसे निरिक्कं
इएए मत्त पयकस्सइ । साधू पट्ठिया, स्तो पुत्ततो भणति-अहं पि इच्छामि, सो तेहिं खल्ल नीत्तो, आहे दूटं गत्तो साहे धीसंभेऊण
पय्यएए नियसो, भागतो खंतस्स सगासं, खतएण भणिय-तुम कीस आगथा !, इहं मरिदिस्सि, खोइयि धेतो धेयणस्तो तरियसं

१ तस्मिन् काले तस्मिन् समये उच्चयिन्वा गमयो हरिगमित्रो नाम गाथापति, स पुनर्भावे, तस्य पुत्रो हस्तिभूतिनाम साह, स ते वृद्धिस्वा
व्यवहित । तौ अम्वदोजयिनीतो भोगकटं प्रविचनी, अन्वीमथ्ये न इद पादे वीतवेन विद, सोऽग्रयणो ज्ञान, तेन मायव उक्ता-अजत यूयमपि तावत्
निस्तरत वान्तारम्, अहं मइया कट्ठेनाभिम्भतो, यदि मां यूयं पइइ तदा विनस्सयथ, अहं मग्गे प्रयास्यामि, विवन्धेन स्थित एक्कपादे निरिक्कन्दरायो
भन्ते प्रयास्याम । मायव प्रविचन, न पुत्तवो भणति-अहमपीच्छामि (मार्गे स्थानु वेन) न त्वंल्लभाय, मत्ता इहं भनस्तस्स विषय्य प्रवजितान् भिक्षुण,
आगतो इदस्स ।

तृपितः सुपिपासितः, अत एव च परिशुष्कं-विगतनिष्ठीवनतयाऽनाद्रंतामुपगतं सुखमस्येति परिशुष्कमुखः स चासौ अदीनश्च
 द्वेन्याभावेन परिशुष्कमुखादीनः 'त'मिति तटपरीपहं 'तितिक्षेत' सहेत पठ्यते च-'सज्वतो य परिज्वयति' सर्वत इति सर्वान-
 मनोयोगादीनाश्रित्य, चः पूरणे 'परिव्रजेत्' सर्वप्रकारसंयमाच्च नि यायात्, उभयत्रायमर्थो-विविक्तदेशस्थोऽव्यत्यन्तं पिपासितोऽस्वा-
 स्थ्यमुपगतोऽपि च नोक्तविधिमुद्घयेत्, ततः पिपासापरीपहोऽध्यासितो भवतीति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ इदानीं नदीद्वारमनुसरन् 'सीओ-
 वगं न सेवेजा' इत्यादिसूत्रावयवसूचितं निर्युक्तिरूपेण दृष्टान्तमाह—

उज्जैणी धणमित्तो पुत्तो से खुडुओ अ धणसम्मो । तण्हाइत्तोऽपीओ कालगओ एलगच्छपहे ॥ ९० ॥

व्याख्या—उज्जयिन्यां धनमित्रः 'से' इति तस्य पुत्रः शुल्लकश्च धनपुत्रशर्मा 'तण्हाणत्तो'ति तृपितोऽपीतः कालगत पडका-
 क्षपथ इत्यक्षरार्थः ॥ ९० ॥ भावार्थस्तु सम्पदायादवसेयः, स चायम्—

एतथ उदाहरणं किञ्चि पडिवम्बेण किञ्चि अणुलोमेण । उज्जैणी नाम नयरी, तत्थ धणमित्तो नाम वाणियतो, तस्स पुत्तो
 धणसम्मो नाम दारतो, सो धणमित्तो तेण पुत्तेण सह पव्वइओ । अत्रया ते साहू मज्झणहवेलाप एलगच्छपहे पट्टिया, सोऽवि
 खुडुंगो तण्हाइत्तो पति, सोऽवि से खन्तो सिण्हेहाणुरागेण पच्छओ पति, साहुणोऽवि पुरतो वधंति, अन्तरावि नदी समावडिया,

१ अत्रोदाहरणं किञ्चिदप्रतिपक्षेण किञ्चिदनुलोमेन । उज्जयिनी नाम नगरी, तत्र धनमित्रो नाम वाणिक, तस्य पुत्रो धनशर्मा नाम दारकः, स
 धनमित्रस्तेन पुत्रेण सह प्रव्रजितः । अन्यथा ते साधवो मथ्याह्वेलायामेलकाक्षधे प्रस्थिताः, सोऽपि शुद्धकस्तृपित एति, सोऽपि तस्य पिता स्नेहानुरागेण
 पश्चादायानि, नाथवोऽपि पुरतो व्रजन्ति, अन्तराऽपि नदी समापन्तिना, पश्चात्तेनोच्यते-एदि पुत्रेदं पानीयं पिव, सोऽपि नदीमुत्तर्णोऽथन्तयति
 च-मनागपमरामि ।

तओ पुटो पियासाण, दुगुंछी लदसंजमे । सीओदग ण सेवेजा वियकसेसुंजं चरे ॥ ४ ॥ (सूत्रम्)

ध्यात्वा—‘तत’ इति धृत्यरीणक्यात् तयो या उक्तविशेषणो मिथु ‘स्पृष्ट’ अविद्रुत पियासया’ अभिहितस्य रूपया ‘दोगुंछीति’ शुभुत्सी, सामर्थ्यादेनाचारम्येति गम्यते, अत एव लभ्य भवाप्त संयम पञ्चाश्रयादिविरमणात्मको येन ॥ तथा, पाठान्तरे या ‘सज्जसंनमेजि’ लज्जा-प्रतीता समय-उत्तरूप एताभ्यां स्वव्यस्ततया सात्त्रीभाषसमुपगताभ्यामनन्य इति स एव लज्जासमयम्, पठते च लज्जासंज्ञपरंति, तत्र लज्जया समयपणने-इत्यत्र प्रत्याहतो भवतीति लज्जासयत, सर्वधानूना पञ्चाश्रिषु वशनात्, एव दयेविष विमिल्याह—दीन नीतम्, इतरूपस्य तोयोपलक्षणेनान्, तत स्वीयादिशब्दानुपहतम्, अत्रासुकमित्यर्थं, तत्र तदुत्तरक च पीनोदकं, ‘न सेवेत’ न पानादिना भजेत, किन्तु दिवदस्स’ति विद्वत्तम्य वद्व्यादिना विकार प्रापितस्य प्राप्तुवस्येतियायत्, प्रवसादुत्तरकस्य ‘पसण ति वनुष्यंथे’ द्वितीया, ततोपरिणाय-गयेरणाथे ‘चरेत्, तथापि धनुषेण पर्यटेत्, अथवा एवम्याम्-ययणात् इति चरेत्, चरेत्तसेधायामपि दशानां पुनः पुन सेवेत, किमुक्तं मयति!—एवचारमेवपणाया अशुद्धागपि न पिपासातिरेकतोऽनैरपीयमपि शुद्धतामुत्तरेदिति सूत्रार्थं ॥ ४ ॥ यदाचिज्जानादुल एव निरेतत्तदी लज्जात इत्यस्य एव चेय विक्षीतेत्यत आह—

छिन्नानागसु पर्येसुं, आउरे सुप्पियामिण । परिसुक्कमुहे दीणे, तं तित्तिमखे परीसरं ॥ ५ ॥ (सूत्रम्)

ध्यात्वा—छिन्न-मरण मागत-मन्यतोऽन्यत आगमनात्मक’ अर्थाच्चान्य येषु ते छिन्नापता, विधित्ता इत्यर्थं, तेषु, ‘परिगु’ मार्गसु, गच्छन्ति गम्यते, कीदृश सचित्त्याह—‘मातुर’ अत्यन्तादुलतनु, किमिति!, यत् सुष्ठु-अतिशयेन पिपासित-

१ पुटो मर्गानि-इदोऽपि तिल्लिणि यत्ता वाक्क गुळं चरीरकं प्रच्छते तेज्जित इवामयानुसग्गा इत्ताऽअविप्पत्त इति । यदनाप्यादिन परीपहो न अणया शुक्कनाप अण्णमिदं, न तस्यैव माओऽमुर-यथाऽहं न यम्ये भिग्गो यथा न शुक्क माधुभिर्नीज ।

व्याख्या—‘चरन्तम्’ इति शामातुग्रामं मुक्तिपथे वा व्रजन्तं, धर्ममासेवमानं वा, ‘विरतम्’ अशिसमारम्भादेर्निवृत्तं विगततरतं वा ‘लूहं’ति स्नानस्निग्धभोजनादिपरिहारेण रुक्षं, किमित्याह—शृणाति इति शीतं, ‘स्पृशति’ अभिद्रवति, चरदादिविशेषणविशिष्टो हि सुतरां शीतेन वाध्यते, ‘एकदे’ति शीतकालादौ प्रतिमाप्रतिपत्त्यादौ वा, ततः किम्?—‘न’ नैव वेला-सीमा मर्यादा सेतुरित्य-नर्थान्तरं, ततश्चातीति शेषसमयेभ्यः स्थविरकल्पिकापेक्षया जिनकल्पिकापेक्षया च स्थविरकल्पाच्चातिशायिनी वेला शफत्यपेक्षतया च सर्वथानपेक्षतया च शीतसहनलक्षणा मर्यादा तां विहन्यात्, कोऽर्थः—अपध्यानस्थानान्तरसंपन्नेणादिभिरतिक्रासेत्, किमेवमुप-दिश्यत इत्याह—पासयति पातयति वा भवाचर्ते इति पापा तादृशी दृष्टिः—बुद्धिरस्येति पापदृष्टिः ‘विहन्नश्’ इति सूत्रत्वाद्विहन्ति-अतिक्रामत्यतिवेलामिति प्रक्रमः, अयमत्र भावार्थः—पापदृष्टिरेवोक्तमर्यादातिक्रमकारी, ततः पापबुद्धिकृतत्वादस्यसदबुद्धिभिः परि-हारी विवेकः, पृथगे च—‘नादेवं’ मुनी गच्छ, सुखा णं जिगसासणं’ तत्र वेला-स्वाध्यायादिसमयात्मिका सामतिक्रम्य शीतेना-भिहतोऽहमिति ‘मुनिः’ तपस्वी न ‘गच्छेत्’ स्थानान्तरमभिसर्पेत्, ‘सोच्चे’ति श्रुत्वा णमिति वाक्यालङ्कारे ‘जिनशासनं’ जिना-गमम्—अन्यो जीवोऽन्यश्च देहस्त्रीयतराश्च नरकादिषु शीतवेदनाः प्राणिभिरनुभूतपूर्वा इत्यादिकमिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ अन्यच्च—

अहं तु अग्निं सेवामि, इह भिक्षु न चिन्तए ॥ ७ ॥

ण मे निवारणं अत्थि, छवित्ताणं न विज्झइ । अहं तु अग्निं सेवामि, इह भिक्षु न चिन्तए ॥ ७ ॥

व्याख्या—न ‘मे’ मम नितरां वार्यते—निषिध्यतेऽनेन शीतवातादीति निवारणं—सौधादि ‘अस्ति’ विद्यते, तथा छविः—त्वक् प्रायते—शीतादिभ्यो रक्ष्यतेऽनेनेति छवित्राणं—चक्षकम्बलादि न विद्यते, वृक्षास्तु निवारणं—वस्त्रादि तथा छविः—त्वक् प्राणं न विद्यते—न भवति, असौ हि शीतोष्णादीनां ग्राहिकेति व्याचक्षते, अतः ‘अहं’मित्यात्मनिर्देशः तुः पुनरर्थः, तद्भावना च येषां निवा-

पच्छा तेन शुद्ध-रूपि तुल ' इय पाणिय प्रियाहि, सोऽपि स्वतो नरं उन्नियो चितेति य-पणागं ओसरामि, 'आयेस गुरुओ पाणिय गिरह, मा मे खंकाए न सहित्ति पणते पदिच्छअ, अय गुरुतो पत्तो नर न पिपति, वेर मणति-ईजलीए उक्खित्ताए उवयणतो, ओदि पउतो, अय गुरुगसीए पाससि, तदि वणुपविट्ठो, खंतं ओलयाति, खंतोऽपि पत्तिसि पत्तिपत्तो, पच्छा तेन तेहि पच्छित्ताए पाईपाए तेन देवेण विट्ठिया पगुसापिया आपणनिमिच्चं, पत्तो साह्म निदयो, वेच्छति विट्ठिय, पत्तिप पत्तिप, पच्छा तेन देवेण सादुणो धरिया, स्वतो न पदियो तओ सव्य पत्तिकहेर, मणर-एएण भं 'परिचओ-पिपासापरीणह, धुत्तियासासाहनपडित्तसीरस्य च नितरां सीतकाळे सीतसम्भव इति तत्परीणहमाह-

चरतं पिरपं ल्हं, सीयं कुसह पाया । नाइयेलं विहमिजा, पावदिट्ठी विहसइ ॥ ६ ॥ (सूअम्)

१ वाक्येयं धुत्तक पानीद विरति, मा मम पाइवा न पास्वर्तति तकाये प्रणीधते, वाक्कुलक प्रात नदी, न विरति, केचिप्रमिति-अय देवेणुपण . धरदि' पण, याक्क धुत्तकसीर पदमि, तयानुपिण, इदमकल्यति, इदो-पि पत्तिसि प्रथिन, पचातेन देवेन तेज्य मापुओ मोडुलदि रिता सामनिमित्तम्, एक मापुदिपण, पदमि निटकी, आदिन अत्रिका, पचातेनार्त-सादेव्यमिति यवान् तेन देवेन साओ भिद्ल, तत भर्क पोरि-इयथी, भन्ति-ल्लेनाद १३ परितरण-इवमिद पानीं पिबेति, अत्रि मया तत्पानीये पीयमभियवन्तु मणारमभियवन्तु, अतिगत, उवमभयभित्तवम् ।

व्याख्या—'चरन्तम्' इति ग्रामानुग्रामं मुक्तिपथं वा व्रजन्तं, धर्ममासेवमानं वा, 'चिरन्तम्' अश्रिसमारम्भावेर्निवृत्तं विगततरतं
 वा 'लूहं'ति स्नानक्षिप्रभोगनादिपरिहारेण रुद्धं, किमित्याह—शृणाति इति शीतं, 'स्पृशति' अभिद्रवति, चरदादिविशेषणविशिष्टो
 हि सुतरां शीतेन वाध्यते, 'एकदे'ति शीतकालादौ प्रतिमाप्रतिपत्त्यादौ वा, ततः किम्?—न' नैव वेला-सीमा मर्यादा सेतुरित्य-
 नर्थान्तरं, ततश्चातीति शेषसमयेभ्यः 'स्थविरकल्पिकापेक्षया जिनकल्पिकापेक्षया च स्थविरकल्पाद्यातिशायिनी वेला शफल्यपेक्षतया
 च सर्वथानपेक्षतया च शीतसहगलक्षणा मर्यादा तां विहन्यात्, कोऽर्थः—अपथ्यानस्थानान्तरसम्पन्नादिभिरतिक्रामेत्, किमेवमुप-
 दिश्यत इत्याह—पासयति पातयति वा भवाचर्त इति पापा तादृशी दृष्टिः—बुद्धिरस्येति पापदृष्टिः 'विहन्नइ' इति सूत्रत्वाद्विहन्ति-
 यतिक्रामत्यतिवेलामिति प्रक्रमः, अयमत्र भावार्थः—पापदृष्टिरेवोक्तप्रमर्यादातिक्रमकारी, ततः पापबुद्धिकृतत्वात्तत्वात्स्यसदबुद्धिभिः परि-
 हारो विधेयः, पश्ये च—'ताद्वेले'ं मुगी गच्छ, सुखा नं जिगसासणं' तत्र वेला-स्वाध्यायादिसमयादिमका तामतिक्रम्य शीतेना-
 मिहतोऽहमिति 'मुनिः' तपस्वी न 'गच्छेत्' स्थानान्तरमभिसर्प्येत्, 'सोच्चे'ति श्रुत्वा णमिति वाक्यालङ्कारे 'जिनशासनं' जिना-
 ममम्-अन्यो जीवोऽन्यथ देहस्तीव्रतराश्च नरकादिषु शीतवेदनाः प्राणिभिरनुभूतपूर्वा इत्यादिकमिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ अन्यच्च—

अतिक्रामत्यतिवेलामिति प्रक्रमः, अयमत्र भावार्थः—पापदृष्टिरेवोक्तप्रमर्यादातिक्रमकारी, ततः पापबुद्धिकृतत्वात्तत्वात्स्यसदबुद्धिभिः परि-

हारो विधेयः, पश्ये च—'ताद्वेले'ं मुगी गच्छ, सुखा नं जिगसासणं' तत्र वेला-स्वाध्यायादिसमयादिमका तामतिक्रम्य शीतेना-
 मिहतोऽहमिति 'मुनिः' तपस्वी न 'गच्छेत्' स्थानान्तरमभिसर्प्येत्, 'सोच्चे'ति श्रुत्वा णमिति वाक्यालङ्कारे 'जिनशासनं' जिना-
 ममम्-अन्यो जीवोऽन्यथ देहस्तीव्रतराश्च नरकादिषु शीतवेदनाः प्राणिभिरनुभूतपूर्वा इत्यादिकमिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ अन्यच्च—

ण मे निवारणं अल्पि, छवित्ताणं न विज्झइ । अहं तु अणिं सेवामि, इह भिक्खू न चिंतए ॥ ७ ॥
 व्याख्या—न 'मे' मम नितरां वार्यते-निषिध्यतेऽनेन शीतवातादीति निवारणं-सौधादि 'अस्ति' विद्यते, तथा छविः—त्वक्
 प्रायते-शीतादिभ्यो रक्ष्यतेऽनेनेति छवित्राणं-वस्त्रकम्बलादि न विद्यते, वृद्धास्तु निवारणं-वस्त्रादि तथा छविः—त्वक् प्राणं न
 विद्यते-न भवति, असौ हि शीतोष्णादीनां ग्राहिकेति व्याचक्षते, अतः 'अहं'मित्यात्मनिर्देशः तुः पुनरर्थः, तद्भावना च श्रेयां निवा-

पच्छा नेण पुच्छ-एदि पुल ' इम पाणिय पिपाहि, सोध्वि खतो नर उच्चो चित्तेति य-मणम ओसरामि, 'जामेस खुदुओ पाणियं विपर, मा मे मकाय न पादित्ति एवमे एदिच्छद, जाय गुदुतो पत्तो पर ण विपति, केर भणति-अजलीए उक्खित्ताए उययण्णो, ओहि एउत्तो, जाय गुदुगसरीए पावति तदि धणुपयिट्ठो, खत ओल्लगति, खतोध्वि एतित्ति पत्तितो, पच्छा तेण तेसि रेवेण सादण तोउल्लणि विउदियपाणि, साध्वि तसु वस्यासु तकार्हेणि सिक्खन्ति, एव चाँयाएएएणेण जाय अणवद संपत्ता, एदि पाय-सादिम्वत्ति, पच्छा तेण रेवेण साधुणो वदिया, खतो न वदियो तयो सल्ल परिकुहेर, मणा-एएण भद 'परिचसो-तुमे न पाणिरे पिपादित्ति, जरि मे न पाणिय पिय होन्त तो संसार मरुत्तो, एदिगतो । एवं अधियासेयल्ल । इत्ययसित्ति पिपासाएरीएद, धुत्तिपासामद्वन-दितादीरस्य ए मित्तए दीतकाले दीतसम्मय इति वत्तणीएदमाह-

एतं पिरयं त्दं, सीयं पुसइ एगया । नादेवेलं विह्विद्धा, पागविट्ठी विहसइ ॥ ३ ॥ (सूत्रम्)

' पावरेण सुल्लक-पानीयं विपति, मा मम मादया न पावरीति एवान्ते उणीधत्ते, सावत्तुल्लक प्राप्त पत्तो, न विपति, केनिदुल्लमि-अव-हेयेल्लक, अवधि-एमुक्क, पावत्तु एउएकजणीरे एवमि, तयानुयुक्किण, इउयवत्तवगति, इदोध्वि मरुत्ति प्रविन्न, पधात्तन वेवेन तेव्य मणुओ जाउगान, विमु-देवमि, मावत्तोपि ताम्म अजिउत्तम् तकादीनि एउन्नि, एवं अजिउत्तएएएणेण वावज्जनएदं संयत्ता, वधियायो अजिउत्तया तेन देवेन विउत्तया विरसा-रित्ता आममिनिमम्, एउ मापुमिपण, एवमि विउत्तको, मादिन अदिका, पक्कांउज्जनि-मादिम्वमिनि, एधान्तेय रेवेन पादवो वदित, तत्त सुवे परि-दववरि, धम्म-एनेनाइ । ३ एतिल्लक-एवमि- पानीयं विपति, यदि एव। तत्तानीय पीपयधविपयएण ममाग्यवविपयम्, अनिगत, मममावयविपयम् ।

भ्यासे तस्स नगरुण्हाए न तद्वा सीअं तेण पच्छा कालगतो, ते सम्मं कालगया, एवं सम्मं अहियासियन्वं जहा तेहि चउहि अहियासियं ॥ इदानीं शीतविपक्षभूतमुष्णमिति यदिवा शीतकाले शीतं तदनन्तरं ग्रीष्मे उष्णमिति तत्परीपहमाह—

उसिणपरितावेण, परिदाहेण तज्जिओ । धिसु वा परितावेणं, सायं ण परिदेवए ॥ ८ ॥ सूत्रम् ॥

व्याख्या—उष्णम्-उष्णस्पर्शवत् भूशिलादि तेन परितापः तेन, तथा 'परिदाहेन' वहिः खेदमलाभ्यां चङ्किना वा भन्तश्च तृणया जनितदाहस्वरूपेण 'तज्जितः' भस्मितोऽत्यन्तपीडित इतियावत्, तथा 'ग्रीष्मे' वाशब्दात् शरदि वा 'परितापेन' रविकिरणादि जनितेन तज्जित इति सम्बन्धः, किमित्याह—'सातं' सुखं, प्रतीति शेषः, न परिदेवेत्, किमुक्तं भवति?—'नारीकुचोरुकरपल्लवोप-गूढैः क्वचित्सुखं प्राप्ताः । क्वचिद्गौरैर्ज्वलितैस्तीक्ष्णैः पक्वाः स्म नरकेषु ॥ १ ॥' इत्यादि परिभाषयन् हा ! कथं मम मन्दभाग्यस्य सुखं स्यादिति प्रलपेत्, यद्वा—'सात'मिति सातहेतुं प्रति, यथा हा ! कथं कदा वा शीतकालः शीतांशुकरकलापादयो वा मम सुखोत्पादकाः सम्पत्स्यन्त इति न परिदेवेतेति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ उपदेशान्तरमाह—

उण्हाहित्तो मेहावी, सिणाणं नाभिपत्थए । गायं न परिसिंचेज्जा य अप्पयं ॥ ९ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—'उष्णाभितप्तः' उष्णेनात्यन्तं पीडितो 'मेधावी' मर्यादानतिवर्ती 'त्थानं' शौचं देशसर्वमेदभिन्नं 'नाभिप्रार्थयेत्' नैवाभिलपेत्, पठन्ति च—'णोऽवि पत्थए'त्ति अपेक्षिकक्रमत्वात् प्रार्थयेदपि न, किं पुनः कुर्यादिति? तथा 'गात्रं' शरीरं 'न परिचिञ्चेत्' न सूक्ष्मोदकविन्दुभिराद्रीकुर्यात्, 'न वीजयेच्च' तालवृन्तादिना 'अप्पयं'ति आत्मानम्, अथवाऽल्पमेवाल्पकं, किं पुनर्वह्निं सूत्रार्थः ॥९॥ साम्प्रतं शिलाद्वारमुस्मरन् 'उसिणपरितावेणे'—त्यादिसुत्रावयवसूचितमुदाहरणमाह—

कालगतः, तेषां यो नगराभ्यासे तस्य नगरोष्मणा न तथा शीतं तेन पश्चात्कालगतः, ते सम्यक् कालगताः, एवं सम्यगगामितव्यं यथा तैश्चतुर्भिरभ्यासितम् ।

रणं पण्यमाणं च। समस्मि ते क्रिमिति अग्निं सेवेयु !, अहं तु तदभायादप्राणः। तत्क्रिमन्त्यत्करोमीत्यग्निं सेवे 'इति'त्येव मिश्रुः।
यतिः 'न चिन्तयेत्' न पश्येत्, चिन्तात्रिवेधे च सेवेन दूरापास्तमिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ इदानीं लयनकारं, तत्र च 'नान्तिये
मुनिगण्डवि'श्यादिमन्त्रापरयन्मुचितं दृष्टान्तमाह—

रायगिरिहंसि वयंमा सीसा चउरों उ अरपाहुस्त । वेमारगिरिगुहाण सियपरिगया समादिगया ॥९१॥
ग्याख्या—राजगुहे नगरे यदग्याः शिष्याद्यत्यास्तु मद्रयाहोयमारगिरिगुहायां शीतपरिगता समाधिगता इत्यक्षरार्थः ॥९१॥
'रायगिरि' नगरे यत्तारि वयंमा यालिगया साहयद्वियया, ते मद्रयाहुस्त अतिथ धम्म सीसा पय्यरया, ते सुयं वयं मदि-

विज्ञा मयदा कया पलाहपिहारगडिम पट्टियत्ता, ते समायणीय विहरंता पुणेनि रायगिरि नगरं संपत्ता, हेमतोय पट्टति, ते य
मो तारयेव डिमो, विययस्म उच्छाणे, ततियस्त उच्चाणसमीये, चउरयस्त नगरम्मासे वेय, तय जो गिरिगुहादारे चरिमा पोरिती ओगादा,
सीये मो मग्ने लहन्तो लमंलो य पट्टमत्तामे वेय बालगन्तो, एय 'ओ नगरसमीये सो चउरवे आमे बालगन्तो, तेसि जो मगर-

१ राजगुहे नगरे चत्तारो वयस्या वदिम मद्रया', ते मद्रयाहोयितेदे वयं पुका प्रव्रजिता, ते भूतं वददीव अन्वरा वराविट एकाकिविहार.
विहारवटीनां प्रव्रजिता, ते नगररया (अधिकममनसा) विहारन् पुनरपि राजगुहं गगं पंचाज्या, हेमतव वपंते, ते च मिनां पट्टया वृणीयायां वीरव्या
उच्छाणे वेय तय जो गिरिगुहं मय मे मय विगन्तायं चीन्तु न मयवद् मद्रयाय सप्तमायव प्रवमयासा इव बालगन्ता, इयं १ २ ओ नगरसमीये य चउरवे आमे

सगिज्जंतो य पडिभगो भोगे भुंजति । सो साहहिं सच्चहिं मगितो ण दिट्ठो अप्पसागारियं पविट्ठो, पच्छा से माया उम्मत्तिया जाया पुत्तसोगेण, णयरं परिभमंती अरहन्त्यं विलवन्ती जं जहिं पासइ 'तं तहिं सच्चं भणति-अत्थि ते कोइ 'अरहन्तो दिट्ठो', एवं विलवमाणी भमइ, जाव अन्नया तेण पुत्तेण ओलोयणएण दिट्ठा, पच्चभिन्नाया, तहेव ओयरित्ता पाएसु पडिओ, तं पिच्छऊण तहेव सत्थच्चित्ता जाया, ताहे भणइ-पुत्त ! पव्वयाहि, मा दुग्गइं जाहिसि, सो भणइ-न तरामि काउं संजमं, जदि परं अणसणं करेमि, एवं करेहि, मा य असंजओ भवांहि, मा संसारं भमिहिसि, पच्छा सो तहेव तत्तार सिलाए पाओवगमणं करेइ, मुहु-सेण सुकुमालसरीरो उण्हेण विलाओ, पुंवि तेण नाहियासिओ पच्छा तेणऽहियासितो । एवं अहियांसियच्चं ॥ उष्णं च ग्रीष्मे तदनन्तरं वर्षासमयः, तत्र च दंशमशकसम्भव इति तत्परीपहमाह—

पुट्ठो य दंसमंसएहिं, समरे व महामुणी । नागो संगामसीसे व, सूरे अभिभवे परं ॥ १० ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—'स्पृष्टः' अभिद्रुतः 'चः' पूरणे दंशमशकैः, उपलक्षणत्वात् यूकादिभिश्च' समरे व'ति 'पदोदुरलोपा विसर्जनीयस्ये'ति रेफात्, ततः सम एव-तदगणनया स्पृष्टास्पृष्टावस्थयोस्तुल्य एव, यद्वा समन्तादयः-शत्रवो यस्मिस्तत्समं तस्मिन्निति संग्रामशिरोविशेषणं, वेति पूरणे, 'महामुनिः' प्रशस्तयति; किमित्याह—'णागो संगामसीसे वे'ति इवार्थस्य वाशब्दस्य भिन्नकमत्वा-

१ तं तत्र सर्वं भणति-अस्ति न कोऽपि (येन) अर्हन्त्रको दष्टः, एवं विलपन्ती भ्राम्यति, यावदन्यथा तेन पुत्रेण अवलोकनगतेन दष्टा, प्रत्यभिज्ञाता, तथैवोत्पीर्य पादयोः पतितः, तं प्रेक्ष्य तथैव स्वस्थचित्ता जाता, तदा भण्यते-पुत्र ! प्रवज, मा दुर्गतिं यासीः, स भणति-न शक्नोमि कर्तुं संयमं, यदि परमनशनं करोमि, एवं कुरु, मा चासंयतो भूः, मा संसारं भ्रमी; पश्चात्स तथैव तातायां गिलायां पादपोषगमनं करोति, मुहुर्तेन सुकुमालशरीर उष्णेन विलीनः, पूर्वं तेन नाभ्यामितः पश्चात्तेनाभ्यासितः । एवमभ्यासितव्यम् ।

तगराड अरिहमित्तो दत्तो अरहन्तओ ण भदाय । वणिगमहिह चडत्ता तत्तमि सिलायळे विहरे ॥२॥

ध्याव्या—तगराडयामहंनिग्यो दत्तोऽहंभक्त्य भद्रा न वणिगमहेलां त्यक्त्वा तन्ते सिलातले विहरेति व्यवहारमिति गाथा-
श्रारथः ॥ १२ ॥ भावार्थस्तु वृद्धतप्यदायादधसेय, स चायम्—

‘तगराड नगरी, तस्य अरिहमित्तो नाम मायारिओ, तस्स समीपे दत्तो नाम वानियओ भदाय भारियाव पुत्तेण य ‘महन्नयण सद्धि पण्यमओ, सो सं तुहूणं ण कयार भिक्खलाय दिदादर, पटमाहियाईहि किमिच्छयहिं पोसेति, सो सुट्टमाओ, साहूण वण्यद्वियं, ण तरेति श्रुद्धि भण्ण्ड । मसया सो खेतो जालयतो, साट्टहि दो त्रियि या दिवसे दाउं भिक्खसस ओयारिओ, सो सुट्टमालसरीतो निग्हे उयसि हिट्ठा य उगमसि पासे य, निग्हाभिभूतो छायाव वीसमंतो पउत्तवत्तिपाए वणियमहिलाय दिट्ठो, ओयलसुट्टमालसरीतोचिक्काउ नीसे तद्धि मग्गोयपाओ आओ, चेडीए सारावितो, किं ममसि !, भिक्खं, दिण्णा से मोयपा, पुच्छितो—वीस तुमे घम्मं करोसि !, भण्ण्ड—सुहन्निमित्तं, सा भण्ण्ड—तो मए खेव समं भोगे भुंजाहे, सो य उण्हेण तस्सिओ उय-

१ तगराड नगरी, तदाहंभिक्खनामा भाचार्य, तस्य समीपे दत्तो नाम वणिक् भद्रया भार्या पुत्रेण । २ पाईसकेन सार्धं प्रव्रजित, स तं धुत्तक न करकिरु मिद्धाये दिण्णयति, प्रदमाभिक्कादेभि किमिच्छयहिं पोसयति, स सुट्टमाल, साधूनामप्रीतिरु, न तरन्ति किंचिद्द्विष्टुम् । अम्मदा म इदं काल-
मन, तापुनि ओ ईदं वा दिवसाद् दत्ता विद्यावाक्यवगदित, त सुट्टमाळयरीतो धीत्ये त्वपरि अथस्ताथ दत्तने पार्थेयाथ, तृण्णाभिभूतरदायाया विधाम्बद
देविपपरिचया वणिग्महेलणा इष्ट, उदारसुट्टमालनरीर इनिक्कत्ता तस्यास्तथाभुत्तयातो ज्ञान, चेत्ता शब्दित, किं मांगयपि !, भिक्षा, दत्ताहंस्मे मोदका,
इष्ट-कणे एव धर्मे करोषि !, मत्तानि-गुलभिक्षेण, मा भण्णि-नदा मंगव समं अत्तान् भुज्जस्व, स चोप्पेन तद्धित उपस येमाण्णश्च प्रतिभसो भोगान् भुज्जस्व ।
स तापुनि-वर्गेय मार्जिन न एतेऽप्यवगागिक्क प्रविष्ट, पद्यावत्तस्य मनोन्मत्ता आत्ता पुत्रघोनेन, नानं परिभ्रामन्ती धर्तव्यश्च विलपन्ती न यत्र परयति

व्याख्या—चम्पायां सुमनोभद्रो युवराजो धर्मघोषशिष्यश्च पथि मशकपरिपीतशोणितः सोऽपि कालगत इति गाथाक्षरार्थः ॥ ९३ ॥ भावार्थस्तु वृद्धसम्प्रदायादवसेयः, स चायम्—

‘चंपाप नयरीए जियसबुस्स रणो पुत्तो सुमणभदो जुवराया, धम्मघोसस्स अन्तिए धम्मं सोऊण निव्विण्णकामभोगो पव्वइतो, ताहे चैव पगल्लविहारपडिमं पडिवन्नो, पच्छा हेडाभूमीए विहरन्तो सरयकाले अडवीए पडिमागतो’ रत्ति मसएहि खज्जइ, सो ते ण पमज्जइ, सम्मं सहइ, रत्तीए पीयसोणितो कालगतो । एवं अहियासेयन्नं ॥ इत्यवसितो दंशमशकपरीपहः ॥ अधुना अचेलः संस्तैस्तुद्यमानो वल्लकम्बलाद्यन्वेषणपरो न स्यादित्यचेलपरीपहमाह—

परिजुझेहि वत्थेहिं, होक्खामिप्पि अचेलए । अदुवा सचेलए होक्खं, इइ भिक्खु न चिंतए ॥ १२ ॥

व्याख्या—‘परिजीणैः’ समन्तात् हानिमुपगतैः ‘वत्थैः’ शाटकादिभिः ‘होक्खामिप्पि’ इतिभिन्नक्रमः ततो भविष्यामि ‘अचेलकः’ चेलविकलः अल्पदिनभावित्वादेयमिति भिक्षुर्न विचिन्तयेत्, अथवा ‘सचेलकः’ चेलान्वितो भविष्यामि, परिजीर्णवत्त्वं हि मां इद्व्या कश्चित् श्राद्धः सुन्दरतराणि वल्लाणि दास्यतीति भिक्षुर्न चिन्तयेत्, इदमुक्तं भवति-जीर्णवत्त्वं सन्न मम प्राक्परिगहीतमपरं वस्त्रमस्ति न च तथाविधो दातेति न दैन्यं गच्छेत्, न चान्यलाभसम्भावनया प्रमुदितमानसो भवेदिति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥ इत्थं जीर्णादिवस्त्रतया अचेलं स्थविरकल्पिकमाश्रित्याचेलपरीपह उक्तः, सम्प्रति तमेव सामान्येनाह—

१ चम्पायां नगर्यां जितशत्रो राज्ञः पुत्रः सुमनोभद्रो युवराजः, धर्मघोषस्यान्तिके धर्मं श्रुत्वा निर्विण्णकामभोगः ग्रन्थितः, तदेव एकाकिविहारप्रतिमां प्रतिपन्नः, पश्चाद्घोभूमौ विहरन् शरत्कालेऽव्यां प्रतिमागतः

२ रात्रौ मशकैः लाद्यते, स तान् न प्रमार्जयति, सम्यक् सहते, रात्रौ पीतशोणितः कालगतः । एवमभ्यासितव्यम् ।

त्राग इय-इत्सीय समामण्य क्षिर इय क्षिर-अकर्णायस्था समामक्षिरस्तस्मिन् 'शूर' पराक्रमयान्, यथा शूरो-योध ततोऽन्तर्भावि-
पदा यथा पा योष्य शूरेस्तुष्टमानोऽपि तदगणनया रणक्षिरसि शत्रून् जयति, एवमयमपि वशाभिभिरभिवृष्टमानोऽपि भायशत्रु-
बोधादिकं जयेदिति गृह्यार्थ ॥ १० ॥ यथा च भायशत्रून्तस्यस्तथोपदेष्टुमाह—
न संयते वा वारिज्ञा, मणंपि णो पउस्सण । उवेहे नो हणे पाणे, भुंजंते संमसोणिण ॥ ११ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—'न संयते' नोद्विजेत्, वशादिभ्य एति गम्यते, यद्वाऽनेकार्थत्यासात्तना न कर्मण्येतिस्तुष्टमानोऽपि, अज्ञानीति
नेर', 'न नियारेयेत्' न निरेपयेत्, मणमादगादीनेय तुष्टतो, मा भूदन्तराय रति, मम-चित्त तदपि, आत्मा पचनानि, 'न
प्रदूरेत्' न मृदुहं कुर्यात्, किन्तु 'उवेहे' ति उपेक्षेत-बोधादीन्येन पश्येत्, अत एव न हन्यात् 'प्राणान्' प्राणिनो 'भुञ्जानान्'
आदारयन्तो मीमांसोणितम्, अयमिदं शय-अत्यन्तवाधहेत्यपि दशमतिषु मृगादहृकरोष, नरद्विघोरनिष्ठम् । भाक्षेयत्रोटितस्त्रायु,
मरणे दक्षितोदितम् ॥ ११ ॥ स्वल्पेः दशमरात्रौर्षलपुष्पेर्मयाग्निते । विमिश्राक्षिज्ञाभ्या, विचेष्टन्ते महीतले ॥ २ ॥ काकशुभा
नेय, पिबन्ते पुरुषमाणिनः ॥ ४ ॥ इत्यादि, तथा धर्मक्षित एते आहारादिजनस्य भोज्यमेतेषा मच्छरीर बहुसाधारणं च यदि भक्ष
यन्ति किञ्च मनेनेभ्यः च विचिन्तयन् तदुपलक्षणपते न मनुष्यात् विदुष्यादिति सूत्रार्थं ॥ १० ॥ इदानीं पथिद्वार, तत्र स्पृष्टो
दशमशब्दे गित्यादिगुणानुगतमुदाहरणमाह—
पंपण मृमणुमरो जुगराया धम्मयोमसीमो च । पंपंमि ममगपरिपीगमोणिओ मोऽधि कात्तगाओ ॥ १३ ॥

पंपण मृमणुमरो जुगराया धम्मयोमसीमो च । पंपंमि ममगपरिपीगमोणिओ मोऽधि कात्तगाओ ॥ १३ ॥

न चास्यासिद्धत्वं, तद्धि तस्य तदनिमित्ततया स्यात्, सा च तत्रास्य बाधाविधायितयोदासीन्येन वा?, न तावद्बाधाविधायितया, यतोऽसौ पञ्चमव्रतविघातकत्वेन संसर्गविषयतया कषायकारणत्वेन वा?, यदि पञ्चमव्रतविघातकत्वेन, तदपि कुतः? युक्ति इति चेत्, नन्विदं स्वतन्त्रा सिद्धान्ताधीना वा?, यदि स्वतन्त्रा ततः सलोमा मण्डूकश्चतुष्पात्त्वे, सत्युत्प्लुत्य गमनात्, मृगवत्, अलोमा वा हरिणः, चतुष्पात्त्वे सत्युत्प्लुत्य गमनात्, मण्डूकवदित्यादिवन्न निर्मूल्युक्तः साध्यसाधकत्वम्, उक्तं हि—“यत्नेनानुमितोऽप्यर्थः, कुशलेरनुमातुभिः। अभियुक्ततरैरन्यैर्योपाधते ॥ १ ॥” सिद्धान्ताधीनयुक्तिस्तु तथाविधिसिद्धान्ताभावादसम्भविनी, अथास्त्यसौ ‘गमे वा नगरे वा अप्यं वा वहुं वा जात्र नो परिगिण्हेजा’ इत्यादिः, तदनुगृहीता युक्तिश्च—यद्यत्परिग्रहस्वरूपं तत्तदुपादीयमानं पञ्चमव्रतविघाति, यथा धनधान्यादि, परिग्रहस्वरूपं च चीवरमिति, नन्वसिद्धोऽयं हेतुः, तथाहि—परिग्रहस्वरूपत्वमस्य किं मूच्छादितुत्वेन धारणादिमात्रेण वा?, यदि मूच्छादितुत्वेन, शरीरमपि मूच्छाया हेतुर्न वा?, न तावदहेतुः, तस्यान्तरङ्गत्वेन दुर्लभतरतया च विशेषतस्तद्वेतुत्वाद्, उक्तं च—“अहं कुणसि थुल्लवत्थाइएसु मुच्छं धुवं सरिरेऽवि। अक्केज्जदुल्लभतरे काहिसि मुच्छं विसेसेण ॥ १ ॥” अथास्तु तन्निमित्तमेतत्, तर्हि चीवरवत्तस्यापि किं दुस्त्यजत्वेन मुक्त्यङ्गतया वा न प्रथमत एव परिहारः?, दुस्त्यजत्वेन चेत् तदपि किमशेषपुरुषाणामुत केषाञ्चिदेव?, न तावदशेषपुरुषाणां, दृश्यन्ते हि बहवो वल्लिप्रवेशादिभिः शरीरं परित्यजन्तः, अथ केषाञ्चित्, तदा बलमपि केषाञ्चित् दुस्त्यजमिति तदपि न परिहार्यं, मुक्त्यङ्गतापक्षश्रयणे च किं चीवरेणापराद्धम्?, तस्यापि तथाविधशक्तिकलानां शीतकालादिषु स्वाध्यायाद्युपपन्नकत्वेन मुक्त्यङ्गत्वाद्, अभ्युपगम्य च मूच्छादितुत्वमुच्यते—न हि निगृहीतात्मनां क्वचिन्मूच्छाऽस्ति, तदुक्तम्—“सव्वन्थुवहिणा बुद्धा, संरक्खणपरिगहे। अवि अप्प-

१ अथ करोपि स्थूलबलाद्यु मूच्छां धुवं शरीरेऽपि। अक्केज्जदुर्लभतरे करिष्यमि मूच्छां विशेषेण ॥ १ ॥ २ मूच्छादितुः शरीरं ३ नन्वत्रोपधिना बुद्धाः, संरक्षगपरिग्रहे। अपिचात्मनोऽपि देहे नापगन्ति ममागितुम् (तम्) ॥ १ ॥

न चास्यासिद्धत्वं, तद्धि तस्य तदनिमित्ततया स्यात्, सा च तत्रास्य बाधाविधायितयोदासीन्येन वा ?, न तावद्बाधाविधायितया, यतोऽसौ पञ्चमव्रतविघातकत्वेन संसंस्कृतविषयतया कषायकारणत्वेन वा ?, यदि पञ्चमव्रतविघातकत्वेन, तदपि कुतः ? युक्ति इति चेत्, नन्विदं स्वतन्त्रा सिद्धान्ताधीना वा ?, यदि स्वतन्त्रा ततः सलोमा मण्डूकश्चतुष्पात्त्वे, सत्युत्प्लुत्य गमनात्, मृगवत्, अलोमा वा हरिणः, चतुष्पात्त्वे सत्युत्प्लुत्य गमनात्, मण्डूकवदित्यादिवन्न निर्मूलयुक्तः साध्यसाधकत्वम्, उक्तं हि—“यत्नेनानुमितोऽप्यर्थः, कुशलैरनुमातृभिः । अभियुक्ततरैरन्यैरनुपाद्यते ॥ १ ॥” सिद्धान्ताधीनयुक्तिस्तु तथाविधसिद्धान्ताभावादसम्भविनी, अथास्त्यसौ ‘गाने वा नगरे वा अणं वा वहुं वा जात्र नो परिगिणहेज्जा’ इत्यादिः, तदनुगृहीता युक्तिश्च-यद्यत्परिग्रहस्वरूपं तत्तदुपादीयमानं पञ्चमव्रतविघाति, यथा धनधान्यादि, परिग्रहस्वरूपं च चीवरमिति, नन्वसिद्धोऽयं हेतुः, तथाहि-परिग्रहस्वरूपत्वमस्य किं मूच्छाहितुत्वेन धारणादिमात्रेण वा ?, यदि मूच्छाहितुत्वेन, शरीरमपि मूच्छाया हेतुर्न वा ?, न तावदहेतुः, तस्यान्तरैकत्वेन दुर्लभतरतया च विशेषतस्तद्धेतुत्वाद्, उक्तं च—“अहं कुणसि थुल्लवत्थाइएलु मुच्छं धुवं सरीरेऽवि । अक्केज्जदुल्लभतरै काहिसि मुच्छं विसेसेण ॥ १ ॥” अथास्तु तन्निमित्तमेतत्, तर्हि चीवरवत्तस्यापि किं दुस्त्यजत्वेन मुक्त्यङ्गतया वा न प्रथमत एव परिहारः ?, दुस्त्यजत्वेन चेत् तदपि किमशेषपुरुषाणामुत केपाञ्चिदेव ?, न तावदशेषपुरुषाणां, दृश्यन्ते हि वहवो वक्किप्रवेशादिभिः शरीरं परित्यजन्तः, अथ केपाञ्चित्, तदा वस्त्रमपि केपाञ्चित् दुस्त्यजमिति तदपि न परिहार्यं, मुक्त्यङ्गतापक्षाश्रयणे च किं चीवरेणापराद्धम् ?, तस्यापि तथाविधशक्तिकलानां शीतकालादिषु स्वाध्यायाद्युपपन्नकत्वेन मुक्त्यङ्गत्वाद्, अभ्युपगम्य च मूच्छाहितुत्वमुच्यते-न हि निगृहीतात्मनां क्वचिन्मूच्छाऽस्ति, तदुक्तम्—“सव्वत्थुवहिणा बुद्धा, संरक्खणपरिगहे । अवि अप्प-

१ अथ करोपि स्थूलवस्त्रादिषु मूच्छां धुवं शरीरेऽपि । अक्केज्जदुर्लभतरै करिष्यमि मूच्छां विसेसेण ॥ १ ॥ २ मूच्छाहेतुः शरीरं ३ मन्त्रोपधिना बुद्धाः, मन्त्रक्षणपरिग्रहे । अपिनात्मनोऽपि देहे नाचरन्ति ममायिनुम्- (तम्) ॥ १ ॥

तथा अचेलो रोड, संचेले यावि गंगा । एयं धम्मद्वियं गच्छा, ज्ञानी जो परिदेवण ॥ १३ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—'एकदा' एकस्मिन् काले विनकरूपप्रतिपत्तौ स्वविरक्त्येऽपि दुर्लभवशादौ ॥ सर्वथा चेलाभावेन सति वा चेले विना वर्णानिमित्तप्रप्रायणं जीर्णान्दिवस्तथा वा 'अचेलक' इति अवस्थोऽपि भवति, पृथगे च 'अचेल' सय हो'ति तत्र स्वयम्-आत्मनश्च न पराप्रयोगतः, 'सचेल' सयश्चाप्येकदा स्वविरक्त्येकदा तयाविधालम्भेनावरणे सति, यद्येवं ततः किमित्याह—'एतदि'त्यस्यैवचित्तयेन सचेलस्यमचेलस्य च धर्मो-यतिधर्मं तस्मै हितम्-उपकारक धर्ममिति 'आत्मा' अवबुध्य, ताचचेलकायस्य धर्महितस्यमन्त्रप्रत्युपेक्षादिभिः, पयोपसम्—'एवहिं ठायेहिं पुत्तिमच्छिमाण अरहन्ताण भगवताण अचेलए पसत्ये भयइ, त जहा-धम्मा पडिहेहा १, वेसासिए रुवे २, तवे अनुमए ३, लावणे पसत्ये ४, विटले इदियनिगहे ५' इति, सचेलस्यस्य तु धर्मोपकारित्यमग्न्याधारमभिनियारणत्वेन सयप्रफलम्याह, 'ज्ञानी' तद्वा वर वायसिपंआरया तन्मयमपारेथ च मया सन्त्यपि वासास्यपास्यन्त इत्येव बोधयाज्ञो परिदेवयेत्, किमुक्त भवति 'अचेल' सन् किमिदानीं इतीतादिपीडितस्य मम दारणमिति न ईम्यमालम्भेत इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ इह च केचिन्मिथ्यात्वाकुलितचेतस इदमित्थ महायं कर्मप्रवाक्यपूर्वोद्भूतमस्तुताप्ययनाधीतमपि सचेलस्ये तथा-सम्यक्संज्ञानशीलानि, तपस्वीहि सिद्धये । तेपामुपग्रहाणोय, स्मृत वीवरधारणम् ॥ १ ॥ अही कुर्छीं शिली मुण्डी, वीषटी तन्न वय च । तप्यन्नपि तण कए, मौट्ठादिस्त्रो न सिद्धयनि ॥ २ ॥ सम्यग्ज्ञानी दयावास्तु, प्यानी यस्तप्यते तण नस औवरधारी या, स सिद्धयति महामुनिः ॥ ३ ॥ इति वाचकवचनानुदित चानुचितमित्याहुः, तान् प्रति यत्तुमुपग्रम्यते-इह यो यदर्थी न स तद्विमित्तोपादान प्रत्यनाहतो, यथा धटार्थी मुत्तिपणोपादान प्रति, चारियार्थेनश्च यतयस्तद्विमित्त च वीवरमिति,

१ पद्यभि स्थाने पूर्वोक्त-मकारं हंतोभवात्तत्त्वत्वात् प्राप्नोति भवति, तदप्या-अ'पा प्रत्युपेक्षा १ वैशेषिक एवं २ नलोऽनुमते ३ लापव प्रवाह
४ विपुल-विद्वानिग्रह ५

उक्तं च-“न 'परोचपसविसया ण य छउमत्था परोचपसंपि । दंति न य सिस्सवग्गं दिक्खंति जिणा जहा सब्बे ॥ १ ॥ तह सेसेहि य सब्बं कज्जं जइ तेहिँ” सब्बसाहम्मं । एवं च कओ तित्थं? ण चेदचेलत्ति को गाहो?, ॥ २ ॥” अथ जिनकल्पा-
कर्णनात्, तत्र हि न किञ्चिदुपकरणमिति चीवरस्याप्यभावः, तथा च न तस्य धर्मोपकारिता, ननु जिनकल्पिकानामुपकरणाभावः
प्रवादतः आगमता वा?, न तावदाद्यपक्षो, न हि वसति किलात्र घटवृक्षे रक्ष इत्यादि निर्मूलप्रवादानां प्रमाणता, नाप्यागमतः,
तेषामपि तत्र शक्त्यपेक्षयोपकरणप्रतिपादनात्, तदुक्तम्-^३“जिणकप्पियादओ पुण सोचहओ सब्बकालमेगंतो । उवगरणमाणमेसि
पुरिसावेक्खाएँ बहुमेयं ॥ १ ॥” अथवा अस्तु जिनकल्पिकानामुपकरणाभावः, तथापि धृतिशक्तिसंहननश्रुतातिशययुक्तानामेव
तत्प्रतिपत्तिः अथ रथ्यापुदपाणामपि?, यद्याद्यो विकल्पस्तत्किमेवंविधाः सम्प्रत्यपि सन्ति न वा?, सन्ति चेदुपलब्धिलक्ष-
णग्राप्ता उपलभ्येरन्, अनुलब्धिलक्षणग्राप्ताश्च कुतः सत्त्वेन निश्चोयन्ते?, अथ न सन्ति, तादृशमेव जिनकल्पप्रतिपत्तिः, तर्हि-
वृथैव ^३“मणपरमोहिपुलाए आहारग खवग उवसमे कप्पे । संजमतिय केवलि सिद्धणा य जंजुम्मि वोच्छिन्ना ॥ १ ॥” इत्याप्त-
वचनानाश्रयणं, यदि तु रथ्यापुरुषाणामपीति कल्प्यते, तिरश्चामपि तत्कल्पनाऽस्तु, अथ देशविरतिभाज एव त इति न तेषां
तत्प्रतिपत्तिः, तर्हि सर्वविरतिस्तत्कारणं, तथा च तद्वता एतेन यत्कृतं तत्किमखिलैरपि नृद्धिराचरणीयमथ तथाविधशक्तियुक्तै-
रेव?, यद्याद्यो विकल्पस्तदैकस्मिन् मासपणमासादिकं तपश्चरत्यन्यैरपि तच्चरणीयं स्याद्, अथ द्वितीयः पक्षस्तर्हि जिनकल्पोऽपि

१ न परोपदेशविषया न च छद्मस्थाः परोपदेशमपि । ददति न च निष्यवर्गं दीक्षयन्ति जिना यथा सर्वे ॥ १ ॥ तथा शोपरपि सर्वं कायं
यदि तैः सर्वपाधर्म्यम् । एवं च कुतस्तीर्थं? न चेदचेला इति क आग्रहः? ॥ १ ॥ २ जिनकल्पिकादयः पुनः सोपधयः सर्वकालमेकान्तः । उपकरणमान-
मेतेषां पुरुषापेक्षया बहुमेदम् ॥ १ ॥ ३ मनः (पर्यायः) परमावधिः पुलाक आहारकः क्षपक उपगमकः (जिन) कल्पः । संयमत्रिकं केवलित्वं निदिध्य
जन्मो व्युच्छिन्नाः ॥ १ ॥

नगया अंचेल्यत् होइ, संचेले यावि नगणा । नपं धम्मसिंयं नया, नाणी जो परिदेया ॥ १३ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘यक्का’ एकस्मिन् बाले जिनइत्यशतिपत्ती स्थिरइत्येवंपि मूलंभयम्नादी वा सर्वेषां चेत्ताभ्ययेन सति एत चेले विना यणंविनिमिषमप्रापयेन जीर्णोपिपत्रतया वा ‘अचेलक’ इति अयमोऽपि याचति, एतये न ‘अचेल’ इत्येव नपं होइ’ति तत्र स्वयं-भासममेव न पटाप्रियोक्त, ‘अचेल’ सयस्त्रधाभ्येकदा स्वधिरकल्पितये नयाविधाअननेनारणे सति, यणंवे भत्ताः किमित्थाह—‘एतदि’त्यस्वीचियेत नयेतत्यमचेलरगे च यमो-यतिधम्मं, नरेण टितम्-उपकारकं धम्मं, न ‘नाया’ अयमुच्चय, तत्राचेलकायस्य धम्मंदिनत्यमल्पप्रायुदेक्षतिविमि, यथोक्तम्—“एवहिं ठायेहिं पुत्तिमणट्टिमाण धरइत्ताजं भगवत्ताजं अचेलकं यत्तसदे मया, न जहा-अण्ण यच्छेहा १, वेत्तासिय इये २, तथे अणुमप ३, जणये तसये ४, विउले इवियजित्ताहे ५”ति, तथेत्तस्यस्य तु धर्मोपकारित्यमग्यापादम्भान्नियारकत्वेन संयम’कलत्ताम्, ‘आनी’ नग्ना एव ज्ञाननिर्माणा तत्रपमपादेय च मया समन्यपि पासांअण्णमगत्त इत्येव बोधनामो पट्टिरेयेयेम्, विमुक्तं भवति ?-अचेल सन् विमिरा-नी शीताविपीडितस्य मम शरणमिति न वैममालयेत इति सूचार्थ ॥ १३ ॥ इह च वेचिमिषयासापुडितचेनस इदमित्थं महार्थंरुमंप्रयात्तयं’पुत्तमपुत्ताअपयत्ता’र्थातमपि तथेत्तस्य तथा-इत्यप्यस्यज्ञानशीलानि, तथेवीह सिदये । तेषामुपमहार्थाय, स्मृतं धीयररधारणम् ॥ १ ॥ जदी भूर्ची शित्ती मुण्डी, धीयरी नप्त एव च । तय्यदपि तण कट्ट, मीअगादिद्यो न सिदयति ॥ २ ॥ सम्यग्जारी दयाथांस्तु, प्यानी वल्लयते तए नप्त-धीयररधारी था, स सिदयति महामुनिः ॥ ३ ॥ इति याचकयचनानूटिनं आनुचितमित्थाह, नान् प्रति यणमुपक्रम्यते-इह यो यक्की न स तच्चिमिसोपादानं प्रत्यनादतो, यथा घटापीं सुत्तिणोपादानं प्रति, चारियार्थिनस्य एतपस्तन्निमित्तं च धीयरमिति,

१ यथेभि एवात्र पुनेगधिमयोसंठतोअगम्यारचलकम् प्रगस्ते भवति, तयथा-अणा अणुगणा १ देयापिं इयं २ तयोऽनुमनं ३ एतथे प्रगमनं

४ विपुल इन्द्रजनिपद ५

उक्तं च-“न 'परोक्षपक्षविषया ण य छउमत्था परोक्षपक्षं । दंति न य सिस्सवग्गं दिक्खंति जिणा जहा सब्बे ॥ १ ॥ तह सेसेहि य सब्बं कज्जं जइ तेहि' सन्वसाहम्मं । एवं च कओ तित्थं? ण चेद्वेलत्ति को गाहो?, ॥ २ ॥” अथ जिनकल्पा-
कर्णनात्, तत्र हि न किञ्चिदुपकरणमिति चीवरस्याप्यभावः, तथा च न तस्य धर्मोपकारिता, ननु जिनकल्पिकानामुपकरणाभावः
प्रवादतः आगमतो वा?, न तावदाद्यपक्षो, न हि वसति किलात्र वटवृक्षे रक्ष इत्यादि निर्मूलप्रवादानां प्रमाणता, नाप्यागमतः,
तेषामपि तत्र शक्यपेक्षयोपकरणप्रतिपादनात्, तदुक्तम्-^३“जिनकल्पियादओ पुण सोवहओ सव्वकालमेगंतो । उवगरणमाणमेसिं
पुरिस्सवेक्खाएँ बहुमेयं ॥ १ ॥” अथवा अस्तु जिनकल्पिकानामुपकरणाभावः, तथापि धृतिशक्तिसंहननश्रुतातिशययुक्तानामेव
तत्प्रतिपत्तिः अथ रथ्यापुरुषाणामपि?, यद्याद्यो विकल्पस्तत्किमेवंविधाः सम्प्रत्यपि सन्ति न वा?, सन्ति चेदुपलब्धिलक्ष-
णप्राप्ता उपलभ्येरन्, अनुलब्धिलक्षणप्राप्ताश्च कुतः सत्त्वेन निश्चोयन्ते?, अथ न सन्ति, तादृशमेव जिनकल्पप्रतिपत्तिः, तर्हि-
चुथैव^३“मणपरमोहिपुलाए आहारग खवग उवसमे कप्पे । संजमतिय केवलि सिज्झणा य जं बुम्मि वोच्छिन्ना ॥ १ ॥” इत्याप्त-
वचनानाश्रयणं, यदि तु रथ्यापुरुषाणामपीति कल्प्यते, तिरश्चामपि तत्कल्पनाऽस्तु, अथ देशविरतिभाज एव त इति न तेषां
तत्प्रतिपत्तिः, तर्हि सर्वविरतिस्तत्कारणं, तथा च तद्वता एकेन यत्कृतं तत्किमखिलैरपि तद्वद्भिराचरणीयमथ तथाविधशक्तियुक्तै-
रेव?, यद्याद्यो विकल्पस्तदैकस्मिन् मासपणमासादिकं तपश्चरत्यन्यैरपि तच्चरणीयं स्याद्, अथ द्वितीयः पक्षस्तर्हि जिनकल्पोऽपि

१ न परोक्षदेशविषया न च छद्मस्थाः परोक्षदेशमपि । ददति न च शिष्यवर्गं दीक्षयन्ति जिना यथा रवे ॥ १ ॥ तथा शेषैरपि सर्वं कार्यं
यदि तैः सर्वसाधर्म्यम् । एवं च कुतस्तोर्थः? न चेद्वेलत्ति इति क आप्रहः? ॥ १ ॥ २ जिनकल्पिकादयः पुनः सोपधयः सर्वकालमेकान्तः । उपकरणमान-
मेतेषां पुरुषापेक्षया बहुगेदम् ॥ १ ॥ ३ मनः (पर्यायः) परमावधिः पुलाक आहारकः क्षपक उपगमकः (जिन) कल्पः । संयमत्रिकं केवलित्वं सिद्धिश्च
जम्भो व्युच्छिन्नाः ॥ १ ॥

णोऽपि देहमिम, जायन्ति ममाह उ (यं) ॥ १ ॥" ति, नापि धारणादिमात्रेण, एव हि दीतकालादौ प्रतिभाप्रतिपत्त्यादिषु केनचिद्रूपस्यादिनो-
 परि क्षित्तव्यमपि वीरस्य परिग्रहताम्रमङ्गः, अथ तत्र स्वयम्रहाभायादयोऽपि, तर्हि स्वयंप्रह परिग्रहत्वे हेतुः, तथा च कुण्डिकाद्यपि
 नोपादेयं वरेण्येति चेदपि, अथ तत्र मूर्च्छाया अपापादपरिग्रहत्वम्, एवं सति संयमरक्षणयोपादीयमाने वीरपरे तदभायात्तदस्तु,
 उक्तं च-" 'अपि पार्थ य पापं वा, कथं न पापयुक्तं । तपि संजमलज्जहा, धीरति परिहरति य ॥ ११ ॥" अथ संतकिणियतया,
 यद्यप्यमाहारेऽपि ता विमन्ति नास्ति वा !, न तावन्नास्ति, इमिकच्छपदागुत्पातस्य तत्र प्रतिप्राणि प्रतीतस्यात्, अभासित पदे
 हेतुत्वेन कलापकारणमिति तदपि नोपादेयं स्यात्, अथ विधेयिनी ॥ तद्वदृष्टमिहेतुः, "प्रथमे ज्ञानं सत्तो नये"ति नीतितो धर्मो-
 ल्पकारि चेति तदुपादाने, वीरपरेऽपि समानमेतत्, अथ वीरस्य धर्मानुपकारित्यादनुस्यूता, सनु पुन एतदयमितं, किमचीयता-
 मचीयस्य इति धुनेन त्रिनकदवाकर्षणम् 'त्रितापेक्षणीयदो गुनि' इति वचनतो वा !, न तावदाद्यो विरुद्धः, एवं हि तीर्थस्त-
 पनादौ विधेयं त्रिनयरा उ वृत्तीय' इति वचनात्, अथ तत्र 'एतदौयेन' तिपाठः, सर्वेऽपि संतादौयेन त्रि-
 निर्गता इतिवत्, मध्येयमनयस्था, सर्वत्र सर्वेऽपि स्वेच्छारतिपाठानां सुकरस्यात्, किं च-तीर्थस्तपमचीयस्य तेनामेव
 तदमोर्गतासीति निधयोऽस्तु, नापरेणां, न हि यदेवं तेषां धर्मोपकारि तदेवेतरेयामपि, अथवा यथा न ते परोपदेशतः
 प्रपञ्चने यथा च उक्तव्यायस्यायां परोपदेशं दीक्षां वा ॥ प्रवच्छन्ति, तथाऽप्येति विधेयमिति मूलच्छेद एव तीर्थस्य,
 १ सर्वत्र वृत्तं वा अन्यं वा, कथं न तदौयेन ॥ १ ॥ २ सर्वेऽपि त्रिपाठेन निर्गता त्रि-
 नयना उपादिनिति ।

उक्तं च-“न परोवपसविसया ण य छउमत्था परोवपसंपि । दंति न य सिस्सवग्गं दिक्खंति जिणा जहा सब्बे ॥ १ ॥ तह सेसेहि य सब्बं कज्जं जइ तेहि” सव्वसाहम्मं । एवं च कओ तित्थं? ण चेद्वेलत्ति को गाहो?, ॥ २ ॥” अथ जिनकल्पा-
कर्णनात्, तत्र हि न किञ्चिदुपकरणमिति चीवरस्याप्यभावः, तथा च न तस्य धर्मोपकारिता, ननु जिनकल्पिकानामुपकरणाभावः
प्रवादतः आगमतो वा?, न तावदाद्यपक्षो, न हि वसति किलात्र चटवृक्षे रक्ष इत्यादि निर्मूलप्रवादानां प्रमाणता, नाप्यागमतः,
तेयामपि तत्र शक्त्यपेक्षयोपकरणप्रतिपादनात्, तदुक्तम्-^३“जिणकप्पियादओ पुण सोवहओ सव्वकालमेगंतो । उवगरणमाणमेसि
पुरिसावेक्खाए वहुमेयं ॥ १ ॥” अथवा अस्तु जिनकल्पिकानामुपकरणाभावः, तथापि धृतिशक्तिसंहननश्रुतातिशययुक्तानामेव
तत्प्रतिपत्तिः अथ रथ्यापुरुषाणामपि?, यद्याद्यो विकल्पस्तत्किमेवंविधाः सम्प्रत्यपि सन्ति न वा?. सन्ति चेदुपलब्धिलक्ष-
णप्राप्ता उपलभ्येरन्, अनुलब्धिलक्षणप्राप्ताश्च कुतः सत्त्वेन निश्चोयन्ते?, अथ न सन्ति, तादृशमेव जिनकल्पप्रतिपत्तिः, तर्हि-
वृथैव^३“मणपरमोहिपुलाए आहारग खवग उवसमे कप्पे । संजमतिय केवलि सिट्ठणा य जंनुम्मि वोच्छिन्ना ॥ १ ॥” इत्याप्त-
वचनानाश्रयणं, यदि तु रथ्यापुरुषाणामपीति कल्प्यते, तिरश्चामपि तत्कल्पनाऽस्तु, अथ देशविरतिभाज एव त इति न तेषां
तत्प्रतिपत्तिः, तर्हि सर्वविरतिस्तत्कारणं, तथा च तद्वता एकेन यत्कृतं तत्किमखिलैरपि तद्वद्विराचरणीयमथ तथाविधशक्तियुक्ते-
रेव?, यद्याद्यो विकल्पस्तदैकस्मिन् मासगणमासादिकं तपश्चरत्यन्यैरपि तच्चरणीयं स्याद्, अथ द्वितीयः पक्षस्तर्हि जिनकल्पोऽपि

१ न परोपदेशविषया न च छद्मस्थाः परोपदेशमपि । ददति न च जिय्यवर्गं दीक्षयन्ति जिना यथा मर्वे ॥ १ ॥ तथा शोरेरपि सर्वं कार्यं
यदि तैः सर्वमाधर्म्यम् । एवं च कुतस्तर्था? न चेद्वेलत्ति इति क आप्रदुः? ॥ १ ॥ २ जिनकल्पिकादयः पुनः सोपथयः सर्वकालभेकान्तः । उपकरणमान-
मेतेषां पुरुषापेक्षया बहुमेदम् ॥ १ ॥ ३ मनः (पर्यायः) परमावधिः पुलाक आहारकः क्षपक उपयामकः (जिन) कल्पः । संयमत्रिकं केवलित्वं त्रिद्विधं
नम्भो व्युत्तिज्याः ॥ १ ॥

तथाचधनात् पुनरेव प्रतपन्त्य, यथा तथाविधशक्तिविरलानां तत्तपस्वरता बहुतरदोषसम्पन्न इति न तत्परण, तदिहापि तुल्य,
तथाहि—सम्प्रत्यवेदानीन्तनयतीनां तथाविधशक्तिसहननविकलतया हिमकणानुगतशीतादिषु बहुतरदोषहेतुकमग्न्याग्म्यादिकं तथा
तथाविधान्तरादनाभावेन शीतादिस्त्रिदशानां शुभध्यानाभावेन सम्यग्वादिविचलनम्, उक्तं च वाचके—“शीतघातात्पदैर्नोमंशके
ध्यापि खेदित । मा सम्यक्प्रत्यदिषु ध्यानं, न सम्यक् सविधाय्यति ॥ १ ॥” यथा ‘जिताचेलपरीपहो मुनि’ इति पञ्चनतो न
जयनमप्याहातमाहेनेवेति व्रतग्रहणकाल एवानशनभायातम् पतञ्जलभक्तोऽपि नास्मिन्, तत् परिशुलोपभोगितया जितचेल-
परीपहृत्यमिति द्वितीय एव पक्षे स चारमग्नपक्षत्वेति न कुतोऽपि वीयरस्य धर्मोपकारित्वविषय, यथा परेण कथायकारण
त्वेन चारित्र्यवाचकत्वं वीयरस्य, तर्हि धर्मावयोऽपि कश्चित् कथयन्त्यस्य न वा?, न तावच्च, तेऽपि कस्यचित्कथायहेतव इति
वीयरस्येऽपि दातव्या, आह च—“अथि य किं किञ्चिदप्य जस्स व कस्स व क्कमायनीन त । वस्तु ण होञ्ज? एत्तं धम्मोऽपि
नुमे ण चेतन्ने ॥ १ ॥ लेण कल्लायकिमिच्च जिणोऽपि गोसालसगमार्णेण । धम्मो धम्मपत्तदि य पटिणीयाण जिणमय च ॥ २ ॥
अथैव तुल्यकृत्या कथायदेतुत्वेऽपि न हेयता, तदिहापि समानम्, उक्तं च वाचकसिद्धसेनेन—‘मोक्षाय धर्मेतिदप्यर्थे, शरीर
धायते यथा । शरीरधारणार्थं च, धैर्यप्रदणमिष्यन् ॥ १ ॥ तथैवोपग्रहार्थं, पात्र चीरमिष्यते । जिनेकपग्रह साधोरिष्यते न
स्मिन्पुनरासीन, यथा तत्पादय पदे चारित्र्योपकारि च वीयर, तथाहि—सयमात्मक चारित्र्य, न च तस्य तत्परिहारेण शुद्धिरस्ति,

१ अथि च किं किञ्चित् जगति यस्य वा कस्य वा कथयन्तीति तत् । वस्तु न भवेत्, १ एव अत्राऽपि नया न गरीतव्य ॥ १ ॥ यत्तं कथाय
निमित्तं वि । १ गोपारमगम कर्माभावात् । अत्रा गमपदा अपि च प्रयत्नीकं चा प्रियमतं च ॥ २ ॥

आगमश्च- “किं सञ्चमोचयारं करेइ वत्थाइ जइ मई सुणसु । सीयत्ताणं ताणं जलणतणगयाण सत्ताणं ॥ १ ॥ तह निसि चाउ-
कालं सज्जायज्झाणसाहणमिसीणं । हिममहियावासोसारयाइरक्खाणिमित्तं तु ॥ २ ॥” इत्यतः स्थितमेतत्-चारित्रनिमित्तं चीवर-
मिति नासिद्धता हेतोः, विरुद्धत्वानैकान्तिकत्वे तूक्तानुसारतः परिहर्तव्ये । ततश्च ‘निर्ग्रन्थानामलक्षानयुतैस्तीर्थकुट्टिरुक्तानि ।
सम्यग्ब्रतानि यस्मान्नैर्ग्रन्थमतः प्रशंसन्ति ॥ १ ॥ रागाद्यपचयहेतुं नैर्ग्रन्थं स्वप्रवृत्तितस्तेषाम् । तद्वद्विरतोऽवश्यं वल्लादिपरिग्रह-
युतानाम् ॥ २ ॥” इत्यादि दुर्मेतिपरिस्पन्दितमपकर्णनीयम् ॥ सम्प्रति ‘महल्लेत्तिद्वारं, तत्र च ‘एयं धम्महिंयं नञ्चे’ त्यादिसूत्रसूचितं

दृष्टान्तमाह-

वीयमय देवदत्ता गंधारं सावयं पडियरित्ता । लहइ सयं गुलियाणं पज्जोएण णी(णाणि) ओज्जेणिं ॥ १४ ॥
दट्ठुण चेडिमरणं पभावई पन्वइत्तु कालगया । पुक्खरकरणं ग्रहणं दसउरपज्जोयमुयणं च ॥ १५ ॥
माया य रुइसोमा पिया य नामेण सोमदेवत्ति, भाया य फग्गुरक्खिय तोसलिपुत्ता य आयरिया ॥ १६ ॥
सिंहगिरि भद्दगुत्ते वयरक्खमणा पढित्तु पुव्वगयं । पन्वाविओ य भाया रक्खियखमणेहि जनओ य ॥ १७ ॥

व्याख्या-वीतभये देवदत्ता गन्धारं श्रावकं प्रतिजागर्यं लभते शतं गुलिकानां प्रद्योतेनानीतोज्जयिनी, दृष्ट्वा चेटी-
मरणं प्रभावती प्रवज्य कालगता पुष्करकरणं ग्रहणं दशपुत्रप्रद्योतमोचनं च, माता च रुद्रसोमा पिता च नाम्ना
सोमदेव इति आता च फल्गुरक्षितः तोसलिपुत्राश्चाचार्याः सिंहगिरिभद्रगुप्ताभ्यां च वज्रक्षमणात्पठित्वा पूर्वगतं प्रव्राजितश्च

१ किं संयमोपकारं करोति वल्लादि यदि मतिः शृणु । शीतत्राणं त्राणं ज्वलनतृणगतानां सत्त्वानाम् ॥ १ ॥ तथा निशि चतुष्काले स्वाभ्यायभ्यान-

साधनसूचीणाम् । हिममहिकायर्पोऽवदद्यायरजआदिरक्षानिमित्तं तु ॥ २ ॥

आता रक्षितक्षमणीर्जनवद्येति ताथाचतुष्टयादागर्थं ॥ १४-१५-१६-१७ ॥ भाषायांस्तु दृष्टस्तम्भायादप्येतेषां, एव चायम्—'जीयता-
मिषदिमापसप्ययं दसपुरुष्यति ॥ भाषिऊण ताव भाषियम्य जाय अञ्जयदरममिजो सवारी जय पुण्यानि दसमस्त य पुण्यदस
किञ्च अदिञ्छिऊण अञ्जरद्वलिया दसपुरुषाय गया, तस्य सव्यो सयणयगो पय्यायितो-भाषा भाषा भगिणी, जो सो तस्य रंभो
सोऽपि तेहि अणुरागेण तेहि येव समे अच्छट्, जो पुण छियं गेण्हट् लञ्जाय, किट् समणतो पय्यदसं !, एत्थं मम भूयातो
पुण्हटो जणुगीतो, तासि पुरतो ण तरामि जग्गो अच्छिट्, एव सो तस्य अच्छट्, बहुगो भायटिया भणति, ताहे सो भणति-
जइ मम सुयल्लयण कुटियाए छम्भं उयदणादि जसोयरएण य मात पय्यायेह सो पय्ययामि, सो पुण करणवरणसज्जाय भणुग-
सतेहि मिण्हटियव्यो, 'ताहे ते भणनि-अच्छट् तुम्हे णट्पट्ठयणं, सोऽपि येते भणर-छम्भयणं यिजा ण सप्पमि अच्छिट्,

१ जीवरवामितिसादकध्वनो दसपुरोत्पत्ति च भविष्या तावद्विजितं यददायैकजसमिज नकाशे मय पूर्वमि दसमस्त य द दरेस्त किञ्चिदपीत्यार्क-
रक्षिता दसपुरेमेव गता, तत्र नई स्वयंस्वर्ग प्रयाजित—माता भोता भगिनी, य म तेवो पिता जोऽपि तेवामनुगोण नैव मन्वय तिष्ठति, न पुनर्दिष्ट
शुद्धाति लज्जाया, वयं भ्रमजच प्रमथिष्यामि १, अत्र मम दुष्टिनर स्नुषा नसार, तासां पुरता न समोमि मात स्वातुम्, एव म तत्र तिष्ठति, बहुश
आचार्यो भणति, तदा स भणति-यदि मां भुगग्नेन पुष्टिद्वया छत्रेण उपानद्रूपो यतोपवीतेन च मयं प्रजाजयत तदा प्रमजामि, प्रजित म पुनश्चरण-
करणरवाभ्यामनुकर्तव्यमिदं दितव्यं,

२ तदा ते भगिनि-त्रिभुव नृप वरीवरकेन, सोऽपि स्थितो भणति-छत्रेण विना न छात्रोमि स्वातुं, छत्रयति, वरेण विना तु मनुष्यप्रभवनं
पुनरुभई, अहमस्ममपि निवृत्ति, अपदोद शरी गहिरमि । अन्यत्वा च वैयामि वन्दितुं गता, आचार्यचिट (दिग्भ) रगामि मादयमि, भणत-मर्वात् वन्दामहे
एव छत्रेन मुक्ताया, एवं भगिदशना म जानति-एमे यम पुत्रा मसारथ वन्दते, अई कयं न वन्दे !, तदा भणति-विमदमप्रजित इति १, मां भणति-
कि प्रमथितामपुनरहरकरद्वयद्वयमि अमनि १, तदा स जानति-एतन्वयमि मां प्रतिचोदयन्ति, तत् स्वजामि, तदा पुनं भणति-अई पुन ! छत्रेण, तदा

छत्तयंपि करणेण विणा दुक्खं उच्चारणासवणं वोसरिउं, वंभसुत्तगंपि अच्छउत्ति, अवसेसं सव्वं परिहरइ । अन्नया य चेइयाइं, वंदिउं गया, आयरिया चेडगरूवाणि गाहंति, भणह-सव्वे वंदामो पणं छत्तइल्लं मोत्तुं, एवं भणितो, ताहे सो जाणति-इमे मम पुत्ता णत्तुया य वन्दिज्जंति, अहं कीस न वंदिज्जामि ? ताहे भणति-किमहं अपव्वइओत्ति ? ताणि भणंति-किं पव्वइयगाणोच्चाण-हकरगवंभसुत्तछत्तगाणि भवंति ? ताहे सो जाणति-एयाणिवि ममं पडिचोपंति, ता छेइमि, ताहे पुत्तं भणति-अलाहि पुत्तगा ! छत्तेणं, ताहे ते भणंति-अलाहि, जाहे उण्णं होहिति ताहे कप्पो उवरिं करइल्लं, तत्थ से पुत्तो भणति-मत्तएणं चेव सन्नाभूमिं गम्मइ, एवं जन्नोचइयं च मुयइ, ताहे, आयरिया भणंति-को वा अम्हे न जाणइ जहा वंभणा, एवं ताणि तेण मुक्काणि, पच्छा ताणि पुणो भणंति-सव्वे वंदामो मोत्तुण कडिपट्टइल्लं, ताहे सो रुद्धो भणति-सह अजयपज्जएहि मा वन्दह, अन्ने वंदिहंति ममं, पयं कडिपट्टयं न छेइमि, तत्थ य साह भत्तपच्चकुत्तायतो, ताहे तस्स निमित्तं कडिपट्टवोसिरणट्टयाए

ते भणन्ति-अलं, यदोष्णं भविष्यति तदा कल्पं उपरि कुर्मा इति, एवं तानि मुक्त्वा करकवन्तं, तत्र तस्य पुत्रो भणति-मात्रकैणव संशाभूमिः गम्यते, एवं यज्ञोपवीतं च मुञ्चति,

१ तदा आचार्या भणन्ति-को वाऽस्मान् न जानाति यथा ब्राह्मणाः, एवं तानि तेन मुक्त्वा, पश्चात्तानि पुनर्भणन्ति-सर्वान् वन्दामहे मुक्त्वा कर्त्तो पट्टकवन्तं, तदा स रथो भगति-सह आर्यकप्रार्यकैः (पितृगितामहैः) मा वन्दिच्चम्, अन्ये वन्दिध्यन्ते मल्लम्, अतं कडीपट्टकं न छर्दयामि, तत्र च साधुः प्रत्याख्यातभक्तः, तदा तन्निमित्तं कडीपट्टकव्युत्सर्जनार्थाय आचार्या भणन्ति-एतत् महाफलं भवति यस्माधुं वहति, तत्र च प्रथमप्रव्रजिताः संज्ञिताः (संकैतिताः)-यूयं भणेत-वयं वहाम एनम्, एवं ते उपस्थिताः, तत्र चाचार्या भणन्ति-अस्माकं स्वजनवर्गो मा निर्जरां प्रापत् ततो यूयं सर्वे भणथ-वयमेव वहामः, तदा स स्थविरो मणति-किं पुत्र ! अत्र बहुतरा निर्जरा ? आचार्या भणन्ति-वाढं, किमत्र भणितव्यं ? तदा स भणति-तत् कथयाहमपि वहामि, आचार्या भणन्ति-अत्रोपमर्गा उत्पद्यन्ते, चेद्रूपाणि लगन्ति ।

आयरिया भजति-एव महाफल इत्यत्र ओ माधुं बहद, तस्य य एवमपश्यन्त्या सञ्चिन्ता-तुमे भणिञ्चह-अम्हे एव बहामो, एवं ते उवाट्टिया, तस्य य आयरिया भजति अहं सयणवग्गो मा जिञ्जर पाचउ !, मो तुल्लो चेव सग्गे भणह अम्हे शेव बहामो, ताहे सो येरो भजति-किं पुत्ता ! एतय बहुतरया जिञ्जरा ? आयरिया भजति-चाट, किं एतय भणियए ?, ताहे सो भजति-तो खाइ अहंति बहामि, आयरिया भजति एतय उवसग्गा उपपत्ति, चेडरुवाणि लग्गेति, 'एदि तरति अहियासिउं बहाहि, अहं जाहि-यासेसि ताहे अम्ह त सुहर भजति, एव सो चित्तो कम्मे जाहे सो उपिखसो साठ मग्गओ यच्छइ, एच्छओ संजईओ डिभातो, ताहे खुट्टगा भणिमा एत्ताहे कट्टियइय सुयर, ताहे सो मुत्तुमारुओ, ताहे अग्गेहि भणिओ-मा मोचिहि, तस्य से अयेण कट्टिय-इयो पुरओ काऊण दोरेण पओ, ताहे सो लज्जिओ त बहर, मग्गओ मम पिच्छति सुण्ढामो अ, एव तेणवि उपसग्गो उट्टिओ-स्तिक्काऊण बूट, एच्छा आगतो तहेव, ताहे आयरिया भजति-किं बज्ज खत्ता ! इमं ! ताहे सो भणइ-सो एत एत पुण ! उपसग्गो उवाट्टिओ, आणेइ साइय, ताहे भणइ-किं य साइएण्ति !, ज इइय त रिइं खोलपट्टओ चेव मे भवउ, एव ता सो खोलपट्टपि निण्हायिओ । तेण पुन्य अखेलपरासहो नाहियासितो एच्छाऽहियासिओसि ॥ मखेलम्य धामस्तिथयविहारिण दीतादि-भिरभिभूयमानरथेतारतिरप्युत्पयेतास्तस्सपरीपहमाइ—

१ इति शक्तोप्यधिसोयुं बह, अथ नाधियवहे तदाऽस्माई न मन्दर भजति, एव स स्थिर वृत, यदा स उन्निस्त साधुर्मातं ब्रजति, एधात् संसद स्थिता, तदा कुण्डं भणिता -अधुना कटीपट्टक मुञ्चत तदा स मोक्षमारब्ध, तदाऽन्यैर्भजित -मा मुच, तत्र तस्यान्येन कटीपट्टक-पुरत वृत्वा द्वारकेण बह, तदा स लज्जितरत्नं बहति, वृष्ट्यो मम पर्याप्ति स्तुत्याय, एव तेनापि उपसर्गं उचितं हनिवृत्त्या ब्यूटं, एवादागतल्लयेव, तदाऽऽचार्य भजन्ति-स्मिन् पितरिदम्, न्य स भजति-स एवोडुव पुत्र ! उपसर्गं न्निश्चय, आनयत शान्कं, तदा भजति-मिं वा धाम्मेनेनि, बहन्त्य त ए, चोलपट्टक एव मे भवतु, एवं तापस्य सोऽपट्टकमपि प्राहिन् । तेन पूर्वमवउपरीपहो ना-याग्नि, एधाद यातिन ।

गामाणुगामं रीयंतं, अणगारमकिंचणं । अरई अणुप्पविसे, तं तित्तिक्खे परीसहं ॥ १४ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—अस्मते बुद्धादीन् गुणान् इति ग्रामः स च जिगमिपितः अनुग्रामश्च-तन्मार्गानुकूलः अननुकूलगमने प्रयोजनाभावाद् ग्रामानुग्रामं, यद्वा ग्रामश्च महान् अणुग्रामश्च स एव लघुग्रामाणुग्रामम्, अथवा-ग्राममिति रूढिशब्दत्वादेकस्माद्ग्रामादन्यो ग्रामः ततोऽपि चान्यो ग्रामानुग्रामममुच्यते, नगरोपलक्षणमेतत्, ततो नगरादींश्च, किमित्याह—‘रीयंतं’ति तिङ्ब्यत्ययाद्रीयमाणं-विरहन्तम् ‘अनगारम्’ उक्तस्वरूपम् ‘अकिञ्चनं’ नास्य किञ्चन प्रतिबन्धास्पदं घनकनकाद्यस्तीत्यकिञ्चनो-निष्परिग्रहः तथाभूतम् ‘अरतिः’ उक्तरूपा ‘अनुप्रविशेत्’ मनसि लब्धास्पदा भवेत्, ‘त’मित्यरतिस्वरूपं ‘तित्तिक्खेत’ सहेत परीपहमिति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥

तत्सहनोपायमेवाह—

अरई पिठ्ठो किच्चा, विरओ आयरक्खिए । धम्ममारामे निरारंभे, उवसंते सुणी चरे ॥ १५ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘अरति’ संयमविषयां मोहनियकर्मप्रकृतिरूपां पृष्टतः कृत्वा कोऽर्थः? धर्मविघ्नेतुरित्यमिति मत्या तिरस्कृत्य, किमित्याह—‘विरतः’ हिंसादिभ्य उपरतः आत्मा रक्षितः दुर्गतिहेतोरपध्यानादेरनेनेत्यात्मरक्षितः, आहिताग्न्यादिषु दर्शनात् कान्तस्य परनिपातः, आयो वा-शानादिलाभो रक्षितोऽनेनेत्यायरक्षितः, धर्मे-श्रुतधर्मादी आडित्यभिव्याप्त्या रमते-रतिमान् भवतीति धर्मा-रामः, यद्वा-धर्म एव सततमानन्दहेतुतया प्रतिपाल्यतया वा आरामो धर्मारामस्तत्र, स्थित इति गम्यते, निर्गत आरम्भाद्-अस-त्क्रियाप्रवर्त्तनलक्षणात् निरारम्भः ‘उपशान्तः’ क्रोधाद्युपशमात् ‘मुनिः’ सर्वविरतिप्रतिज्ञाता चरेत्, ‘पल्लिओचभं’ झिज्जइ सागरोचमं, किमंग पुण मज्झ इमं मणोदुहं’ति विचिन्तयन्संयमाध्वनि यायात्, न पुनरुत्पन्नारतिरपि अवधावनानुप्रेक्षी भवेद् । इह च विर-

भादिचिदोपगानि अरतिनिरस्तरफलतया, यद्वा यत एव चिरतोऽत एवाहमरक्षित इत्यादिहेतुफलतया भेयानीति सूत्रार्थः ॥१५॥
 एरानी तापसद्यात्मनुस्मरन् 'अहं अणुपवेसे' इत्यादिसंस्मृचितमुदाहरणमाह—

अयलपुरे जुवराया सीसो राहस्स नगरीमुज्जेणि । अज्जा राहकुलमणा पुरोहिण रायपुत्तो ग ॥ ०८ ॥
 फोसंसीए सिद्धी आसी नामेण तावसो तदिहं । मरिऊण सूगरोरा जाओ पुत्तस्स पुत्तोत्ति ॥ ०९ ॥

व्याख्या—मचलपुरे पुष्यराज शिष्यो राधस्य नगरीमुख्यायिनीम् भार्या राधसमणा पुरोहितो राजपुत्रश्च कौशाम्भ्यां श्रेष्ठी भार्यामाज्ञा तापस तत्र मृत्वा 'सूगरोरगो' ति कुपो काप दारुण उरगो ज्ञातः पुत्रस्य पुत्र इति वाचादयाशरार्थः ॥ ०८-०९ ॥
 पतदर्थेन्तु सम्प्रदायादयसेय', स चायम्—

'मचलपुर नाम पतिद्वार्ष, तत्थ त्रियसन् राया, तस्स पुत्तो जुवराया, सो राहायिरियाज गतिप पत्तरम्भो । सोय जज्जया विहरतो गत्तो तगरं नगरं, तदस य राहायिरियस्स सगस्सेवासी भज्जाराहसमणा णाम उज्जेणीए विहरति, तम्भो भागवा सापुणो तगरं, गणा राहसमीए, ते पुच्छिया-मिरयसमीति, भणन्ति-रायपुत्तो पुरोहिणपुत्तो य वादिति, तस्स जुवरायएल्लवतियमस्स स्तो

१ मचलपुरं नाम प्रतिष्ठान, तत्र त्रिगुणशू राज्ञा, तस्य पुत्रो जुवराज, न राधाचार्याणामभितोके प्रकीर्तितः । स चाम्भदा विहारं गतस्तगरा नगरी, तस्य च उपाचार्यस्य मर्योऽन्तेवासिन आर्यराधकुमारा नामोऽभिव्यक्ता विहरन्ति, तत आगता साधवन्महर्षा, यन्ता राधसमीन, ते पूजा निदयवर्तमिति, मरुनिन-राजपुत्र पुराहितपुत्रश्च चापेहे, तस्य जुवराजप्रकीर्तितस्य स राजपुत्रो भ्रातृव्य, सा सकारं अमीदित्यापृच्छयाचार्यान् यत उज्जायिनी, भिक्षावैलायापुद्गाय प्रस्थिन, आचार्यैर्भजित ---लिङ्ग, स भणन्ति—न निष्ठाभि, परं दर्शयन् तद् प्रदमीकयद्, पुत्रो योजित ---प्रज दसंय, तेन रक्षित, स तत्र गत, विधरन प्रविष्ट, तत्रा तौ द्वावपि निष्ठन तौ, ते देहकोटिपती, तेनापि महता उज्जेव धर्मगमिन तौ भवत ---अहो उहं प्रकीर्तनोऽस्माकं माण्येगल, वन्दारुह इति,

रायपुत्तो भत्तिज्जतो, मा संसारं भमिहितित्ति आपुच्छिऊण आयरिए गओ उज्जेणि, भिक्खवेलाए उग्गाहेऊण पट्टितो, आयरिएहि
 भणिओ-अच्छाहि, सो भणइ-न अच्छामि, नवरं दाएह तं पडणीयघरं, चेहुगो भणिओ-वच्च दाएहि, तेण दाइयं, सो तत्थ गतो,
 धीसत्थो पविट्ठो, तत्थ ते दोऽवि अच्छंति, ते तं पिच्छिऊण उट्टिया, तेणवि महया सहेणं धम्मलाभियं, ते भणंति-अहो ! लट्ठं
 पव्वइयगो अम्हंतेण गतो, वंदामोत्ति, 'भणंति ते-आयरिया ! तुब्भे गाइउं जाणह ? तेण भणियं-आमं जाणामो, तुब्भे दाएह, ते
 आढत्ता, जाव ण जाणंति, तेण भण्णइ-एरिसगा चेव तुब्भे कोलियगा, ण किंवि जाणह, ते रुद्धा उच्चाइया, तेण घेचुं तेसि
 णिजुद्धं आपंतएण सब्भे संघी खोइया, पढमं ताव पिट्टिया, ते हम्मंता राडि करंति, परियणो जाणइ-सो एस पव्वइओ हम्मंतो
 राडि करेइ, सोऽवि गतो, पच्छा तेहिं दिट्ठा, णवि जीवंति, णवि मरंति, णवरं निरिक्खंति पक्केकं दिट्ठीए, पच्छा रण्णो
 सिद्धं पुरोहिदस्स य-जहा कोऽवि पव्वइयगो, तेण दोऽवि जणा संखलेत्तण मुक्का, पच्छा राया सब्बलेणागतो पव्वइगाण
 मूले, सोऽवि साह पक्कासे अच्छइ परियट्ठंतो, राया आयरियाणं पाए पडिओ, पसायमावज्जह, आयरिओ भणइ-
 अहं न याणामि, महाराय ! इत्थ एगो साह पाहुणो, जइ परं तेण होज्जा, राया तस्स मूलमागतो, पच्चभि-

१ भणतस्तौ-आचार्या ! यूयं गातुं जानीथ, तेन भणितम्-ओम् जानीमः, युवां वादयनं, तायाइतो, यावच्च जानीनः, तेन भण्येते-एताइदावेव युवां
 कोलिकौ, न किञ्चिज्जानीयः, तौ रुष्टौ उद्वाचिंतौ, तेन गृहीत्या तयोः नियुद्धं जानना मयं मन्थयो विमयोजितौ, प्रथमं तागरिपटितौ, तौ हन्यमानौ राश्रीं
 कुरुतः, परिजनो जानाति-त एव प्रव्रजितो हन्यमानो राश्रीं करोति, नोऽपि गतः, पथार्थदंष्ट्रौ, नैव जीवतो नैव म्रियेते, परं निरीक्षेते पदेकं दृष्ट्वा, पथाद्
 राज्ञे शिष्टं पुरोहिताय च-यथा कोऽपि प्रव्रजितः, तेन द्वावपि जनौ विशृङ्खल्य मुक्तौ, पथाद् राजा मयंवल्लेगागतः प्रव्रजितानां मूले, सोऽपि यापुरेकपादं
 तिष्ठति परावर्त्तमानः, राजा आचार्याणां पादयोः पतितः, प्रसादमापश्यं, आचार्यो भगनि-अहं न जानामि, महाराज ! अर्थकः माधुः, प्रायूगंकः, यदि परं
 तेन भवेत्, राजा तस्य मूलमागतः, प्रत्यभि-

'धामो य, ततो मेण तादुणा भवितो-विहरु ने रायत्तणस्स, जो तुम आपणो पुत्तभट्ठाणवि निगाहं न करेसि, पच्छा राया
 मणार-पमाय करेह, मणार-उर वर पट्ठयसि तो ण मोक्खो, अग्रहा नत्थि, राहणा पुरोहिणं य भण्णार-पथ होउ, पळ्ळयंतु, पुच्छिआ
 केमहारओ, धम्मं मद्दुए पट्ठयिआ, एवं ते योऽपि बाल पाऊण देवलोभोसु उपयथा । इमो य कोसंबीय नयरीय तादलो णाम
 सेट्ठी, एते मरिऊण विरुधरे तुममे जाओ, आतिस्सरो, ततो तस्स वेयसमे पुणंदिमस्सितो, पच्छा ताहि वेय घरे उरगो जाओ, बह्विपि
 आरुत्तरो जातो, तथ्यऽपि भंओ घरे मा प्पादिमिणि मारीओ, पच्छा पुणोऽपि पुत्तस्स पुत्तो जातो, तत्थयि आई सत्तमाओ वितेह-
 विहमहं मण्णो तुण्हं अमत्ति पाहट्ठिमि, पुत्त या तायति, 'पच्छा मूयणं करेह, पच्छा महेतीभूओ साठणं महीणो, धम्मोऽ-
 केण तुमो । इतो य सो पिआरययेयो महाविदेहे तिरययं पुच्छर-विमद सुवरोहिओ बुलमयोहिओसि ? , ततो तमिणा भणितो-
 बुलमयोहिओऽसि, पुणोऽपि पुच्छर-कथ्यऽहं उपयस्सित्तामो ! , मगयथा मण्णार-कोम्वीय मूयस्स माया मत्तिस्ससि, सो य मूओ
 पण्यइस्सह, सो देवा भगयनं पदिऊण मओ मूयमस्समगारं, तस्म सो वट्ठं दग्गजाय दाऊण मण्णर महे तुग्ग पिउघरे उययग्गिज-

१ आतथ, ततस्सेन तादुणा भणित -विहरु तव तावई, वत्तममायन पुत्तमाण्डानामपि निघई न करोमि, पच्चाद राजा भजति-प्रणादं बुद्धं,
 केमि-वई परं प्रवचनं मराजयोमोक्षं, अयथा नास्मिन्, राजा पुणेदिनेन च अयथे-तव मयत्तु, प्रवचनो भूओ भणत --प्रवचनं, एवं लोचं तुलं,
 पच्चादुत्तमो । इत्यहं श्रीगुरुणां तत्त्वार्थं तापन्ते नाप्यंथेष्टं, य मृचा निमग्नेष्टे शकरो ज्ञात, अतिशयार = तत्त्वतस्तस्यैव रिक्ते पुत्रैर्मरित, पश्चात्तैव शृष्टे
 शरणे ज्ञानं, मयापि अतिशयते ज्ञानं, तत्रापि कन्येष्टे वा महीमिनि मारितं, पश्चात्तुनरपि पुत्रस्य पुत्रो ज्ञानं, तत्रापि नास्ति स्मरंथि-नयति-कथमह-
 कायमन् इदुमामकमिनि प्पाहरामि, पुत्रं वा नापामि ३ पश्चान्मुह्यं करोमि, पश्चात् अहहभूत मापुनामिन्, धर्मोऽनेन धुनं, । इत्येवमपि नालीयदेवो

कथं, जेण ॥ सक्नेति उट्टिउ, सबवेज्जेहं पञ्चकलातो, सो देवो डोरुण काऊण सोसतो हिउर—अह वेज्जो सव्यवाही उवस मेमि, सो भणर-मज्झ पोह सखवेहि, तेण मणिय-तुम्भं असज्जो चाही, यदि पर तुम मम चेव ओलम्भसि तो ते सिग्गवावेमि, सो भणति-वच्चामि, तेण सज्जवितो, 'यतो तेव सद्धि, तेण तस्स सत्थकोसमो बल्लवितो, सो ताए देवमायाए अतीव भारितो, जाव पव्वइया पममि पपसे पढति, विज्जेण भण्णर-अर पव्वयसि तो मुयामि, सो तेण भारेण अतीव परि ताविज्जतो चित्तेर-यरमे पव्वइउ, भणर-प-चयामि, पव्वइओ, देवे गतेणाचिरस्स उप्पवगइओ, तेण देवेण ओहिण विच्छि उण सो पेय से पुणोऽवि याहो कओ, तेगेव उवाएण पुणोऽपि पञ्चालिओ, एव एक्कसि दो तिनि वारा उप्पव्वइओ, तरया वाराए गच्छर देओऽवि तेगेव सम, तणभार गहाय पल्लितय मम पविससि, तेण भण्णर-किं तणभारएण पल्लित मम पविससि !, तेण भण्णर-कह तुम कोइमाणमायाओभसपडिस्स मिदियाम पचेसमि ?, तहावि न संबुज्झर, पच्छा दोऽवि गण्ठमित, सबर देवो अज्जीए उप्पहेण सपडितो, तेण भण्णर-कह एत्तो तं पथ मोत्तण पविससि !, 'देवेणं भण्णर-कह तुमं मोक्खएह

१ गतस्तेन सार्धं, तेन तस्मिन् राजकोपए आश्रयित, स तथा देवमायया अतीव भारित, यावत् श्रयिता एकस्मिन् प्रदेशे पठन्ति, देवेन मण्यते—अज्जमहि तदा मुच्चामि, स तेन भारेण अतीव परिताप्यमानश्चित्तवति—वरं मे प्रवर्जितु, भणति—अज्जमहि, प्रवर्जितो, देवे गतेऽन्विनोऽग्रजित, तेन देवेनाचरिना इदं वा एव तस्य पुनरपि म्यापि कृत, तेदेवोपायेन पुनरपि श्रावित, एव सकृत् द्वौ श्रौत्वा वारात् उग्रमजित, तृतीये वारे गच्छति देवोऽपि तेनैव सम तणभारे गृहीत्वा प्रसीत्त मम प्रविशति, तेन कथ्यते—किं तृणमारेण श्रीयत्त मम प्रविशामि ?, तेन भण्यते—कथं त्व कोऽभमानमायाओभसप्रदीप्त इदित्थं प्रविशति !, तथापि न संबुज्झते, पथात् दासपि गच्छन्, नवरं दत्तोऽप्यामुपयेन सवसित, तेन मण्यते—कथमिदं सव पन्थानं मुक्त्वा प्रविशति ? २ देवेन मण्यते—कथं रव मोक्षयं मुक्त्वा सपाराब्धीं प्रविशामि ?, तथापि न समुच्यते, पुनरेकस्मिन् देवगृहे ब्रह्मन्तरोक्षितोऽप्यस्तावत्तति, स भणति—अहो ब्रह्मन्तरोक्षन्त्यो-पुण्यं य उपरि कृतोऽकिंमय आप पतति, तेन देवेन मण्यते—अहो त्वमप्यन्यो य उपरि स्थापितोऽर्चनीये च स्थाने पुन

मोक्षं संसारद्विं पयसि?, तहावि न संवुज्झइ, पुणो एगंमि देवकुले वाणमंतरो अच्चितो हिट्ठाहुत्तो पडइ, सो भणइ-अहो वाणमंतरो! अधणो अपुणो य जो उवरिहुत्तो कओ अच्चियओ य हेट्ठाहुत्तो पडइ, तेण देवेण भणइ-अहो! तुमं पि अधणो जो उप्पराहुत्तो ठविओ अच्चण्णज्जे य ठणे पुणो उप्पव्वयसि, तेण भणइ-कोऽसि तुमं?, तेण मूयगरूवं दंसियं, पुव्वभवो से कहितो, तो सो भणइ-को पच्चओ?, जहाऽहं देवो आसि, पच्छा सो देवो तं गहाय गओ वेयइपव्वयं, सिद्धाययणं कूडं च, तत्थ तेण पुव्वं चैव संगारो कतिहओ जहा-यदि अहं न संवुज्झेज्ज तो एयं ममच्चयं कुंडलजुयलं णामयंकिंयं सिद्धाययणपुव्वख-रिणीए दरिसिज्जसि, तेण से दंसियं, सो तं कुंडलं सनामकिंयं पिच्छिऊण जाइस्सरो जातो, संवुद्धो पव्वइतो जाओ, संजमे 'य से रती जाया, पुव्वं अरती आसि, पच्छा रती जाया ॥ उत्पन्नसंयमारतेश्च स्त्रीभिरुपनिमन्यमाणस्य तदभिलाष प्रादुःप्यादत-

स्तपरीपहमाह—

संगो एस मणुस्साणं, जाओ लोगंसि इत्थिओ । जस्स एया परिणयाया, सुकडं तस्स सामणं १६ ॥ सूत्रम् ॥
 व्याख्या—सजन्ति-आसक्तिमनुभवन्ति रागादिवशगा जन्तवोऽवेति सङ्गः 'एव' अनन्तरं वक्ष्यमाणो 'मनुष्याणां' पुरुषाणां, तमेवाह—'या' इत्यविशेषाभिधानं ततो याः काश्चन मानुष्यो देव्यस्तिरश्चशो वा, 'लोगंसि'ति लोके तिर्यग्लोकादौ 'स्त्रियो' नार्यश्च, एताश्च हावभावादिभिः अत्यन्तमासक्तिहेतवो मनुष्याणामित्येवमुक्तम्, अन्यथा हि नीतादिष्वपि सजन्त्येव मनुष्याः;

पुनरुत्पन्नजसि, तेन भण्यते—कोऽसि त्वं?, तेन मूकरूपं दर्शितं, पूर्वभवश्च तस्मै कथितः, ततः स भणति—कः प्रत्ययः?, यथाऽहं देव आसं, पथात्स देवस्तं गृहीत्वा गतौ वैताड्यपर्वतं, सिद्धायतनकूटं च, तत्र तेन पूर्वं चैव संकेतः कृतो यथा—यचहं न संवुज्जेय तदैतत् मामकीनं कुण्डलयुगलं नामाङ्कितं सिद्धायतन-पुष्करिण्यां दर्शयेः. तेन तस्मै दर्शितं, स तत् कुण्डलं स्वनामाङ्कितं प्रेक्ष्य जातिस्मरो जातः, संवुद्धः प्रव्रजितो जातः संयमे च

पारात च तेनामेव मेधुनसमातिरेकं प्रज्ञापनादौ प्रकल्पित इति, अत किमित्याह—‘यस्य’ इति यत्ते ‘यता.’ स्त्रिय पटीति-सर्वं प्रकाशं प्राताः परिष्ठाता, तत्र अपरिष्ठायेह परत्र च महानर्थहेतुतया विदिता, तथा चागम —‘विभूता इति सखागी, पणीय रस भोषण । नरसप्तोत्तमयेसिस्स, विम तात्तुड अहा ॥१॥” प्रत्याख्यानपरिष्ठाया च, तत एव च प्रत्याख्याता, ‘सुकुंडं’ इति सुकृत सुर्वैनुष्ठित, एवान्तस्त —‘सुकुंडं’ या सुखेनैवालुक्षानु शयय ‘तस्स’ सि सुखयत्यवाचेन ‘सामर्थ्यं’ इति धामर्ण्य-व्रत, विमुक्त भवति !-भवचहेतुत्यागो दिव्यत, एणदेवादेव य तस्यतस्त द्वेत्, उक्तीति तथ न लोभ्य पर तन्मूलमिति तत्प्रत्याख्यानत एव सुदृत्तस्य धामर्ण्यद्वय, ययोकनीतित स्त्रिय एव पुस्त्वजा, ततस्तस्यागे त्यक्तमेवापरमिति तत्प्रत्याख्यानतः सुदृत्तस्य धामर्ण्यस्योप्यते, यक्षयति हि—^{३॥}“यद ॥ एते सम इफमिप्ता, सुदृष्टरा येन दन्ति सेसा । अहा महासागरमुत्तरिता, नार्थं मये अत्रि मयासमाणा ॥ २ ॥” इति सूत्रार्थ ॥ १६ ॥ अत किं विधेयमित्याह—

एवमाणाय मेहावी, पंकभूयाड इत्थीओ । नो तार्ति विणिहण्णिजा, चरे अत्तगयेसए ॥ १७ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘यस्य’ दायनस्तोचंन प्रकारेणात्यन्तासक्तिहेतुत्वदर्शनेन ‘आशाय’ स्वरूपाभिप्यता अयगम्य ‘मेधागी’ अयधारण शक्तिमान् एह —‘यस्य’ तद्भूता -मुक्तिपथप्रवृत्ताना विरक्तकत्वेन आत्मिगहेतुत्वेन च तदुपमा, तुर्यधारणार्थ, तत पद्मभूता एव स्त्रिय, पश्यते य-‘परमादाय’ मेहावी अहा एता लहुस्सग सि ‘एवम्’, मनन्तर एव वक्ष्यमाणमर्थम् ‘आशाय पुच्छा गृहीत्वा मेधागी तमेवाह-‘यये’ऽपुपव्दोने, ‘यता’ स्त्रिय ‘लहुस्सग’ इति तुच्छाशयत्वादिना लक्ष्य’, तत विमित्याह—‘नो’ नैव ‘ताभिः.’ ‘व्योभि’ ‘विनिहण्यान्’ विदोयेण-सयमजीवितव्यव्यपरोपणात्मनेनातिशयेन च—सामस्त्यतदुच्छेदकृतेनातिपातयेत्, आहमानमिति

१ विभूता कीर्तिमर्त्य प्रशितरमभोजनम् । नरस्तामपर्वकिणो विप तापुः यता ॥ १ ॥ २ एनापु मन्त्रात् समतिक्रम्य मुक्तोपादा एव अर्थात् देवा । यथा महासागरमुत्तमार्थं नदी भौदरि गङ्गायमाना ॥ १ ॥

गम्यते, कृत्यमाह—‘चरेत्’ धर्मानुष्ठानमसेवेत, आत्मानं गत्रेपयते—कथं मयाऽऽत्मा भवान्निस्तारणीय इत्यन्वेपयते आत्मगवेषकः, ‘सिद्धिः स्वरूपापत्तिरिति वचनात् सिद्धिर्वा आत्मा, ततः कथं ममात्मी स्यादित्यन्वेपकः आत्मगवेषको, यद्वा आत्मानमेव गवेषयते इत्यात्मगवेषकः, किमुक्तं भवति?—चित्रालङ्कारशालिनीरपि स्त्रियोऽवलोक्य तद्वष्टिन्यासस्य दुष्टतावगमात् झगिति ताभ्यो दृगुपसंहारत आत्माऽन्वेष्टेव भवति, उक्तं हि—“चित्तमिति न निज्ज्ञाप, नारिं वा सुभलंक्रियं । भक्त्वरूपिव दृष्ट्वा, दिष्टिं पठि-समाहरे ॥ १ ॥” इति सूत्रार्थः ॥ १७ ॥ सम्प्रति प्रतिमाद्वारं विवृण्वन् ‘यस्यैताः परिज्ञाता’ इत्यादिस्त्वसूचितं चैदंयुगीनजनना-दर्थोत्पादकं दृष्टान्तमाह—

उसभपुरं रायगिहं पाडलिपुत्तस्स होइ उपपत्ती । नंदे सगडाले थूलभद्द सरिण् वररुई य ॥ १०० ॥
तिण्हं अणगाराणं अभिगगहो आसि चउण्ह मासाणं । वसहीमित्तनिमित्तं को कहि वुत्थो ? निसामेह ॥ १०१ ॥
गणियाधरम्मि इक्को वुत्थो वीओ उ वग्घवसहीण् । सप्पवसहीइ तइओ को दुक्करकारओ इत्थं ? ॥ १०२ ॥
वग्घो वा सप्पो वा सरीरपीडाकरा उ भइयन्वा । नाणं व दंसणं वा चरित्तं (यं) व न पच्चला भित्तुं ॥ १०३ ॥
भयवंपि थूलभदो तिक्खे चंक्रम्मिओ न उण छिन्नो । अग्गिसिह्णाण् वुत्थो चाउम्मासे न उण दड्ढो ॥ १०४ ॥
अन्नोऽवि य अणगारो भणमाणोऽहंपि थूलभद्दसमो । कंवलओ चंदणयाइ मइल्लिओ एगराईए ॥ १०५ ॥

व्याख्या—पुनर्भूपुर राजगृह पाटलिपुत्रम्य भवत्युत्पत्तिः, नन्द शकशाह स्थूत्रभद्रः सिरियको वररुचिध, त्रयाणामनगाराणां भूमिग्रह धासीत् 'चउष्ट मासाण धुस्यत्यथाद्यनुपुं भारेषु धततिमायनिमित्त, व बुञ्चोत्ति-१, निशामयत-गणिकागृह पयो, द्वितीय उगितस्तु व्याघ्रयसनां, तस्यैवसती, तृतीयः को पुष्करकात्कोऽय १, तेषु मय्ये व्याघ्रो णा सुष्यो फा नरीरपीडाकरो तु धनव्यो, धान या दर्शन या चारित्र या न प्रत्यक्षो मेष्टुं, मययानयि स्थूलमद्र तीक्ष्णे-निशितासिधारादी सङ्ग्रमितो न पुन-दिउष, भूमिनितायामुदितधानुमोव्यो न पुनैरुग्य, अन्योऽपि चानगारो भवग्रहमयि स्थूलमद्रसमः कथ्यलवधन्दिनायाम्-उपात्त्यूमी मञ्जित इति माध्यायद्वार्ष. ३ १००-१०५ ॥ एतदर्थस्तु धृक्त्वम्यदायादयसेय, स ज्ञायम्—

'युधि रिरपरद्विष जाम नयर्, ताप पाभुमि खीमे चणगपुरं लिखिदुं, ततो उत्सहपुरं, ततो रायगिह, ततो घषा, ततो पात्रिपुत्र इषार माणियवर जाय समडाते पयनमुपगमे नवेण सिरितो भणितो—इमातामद्यन्य पट्टियज्जादि, खो भणर-मम माया जेहो धूलमरो वारसमे परित्य गणियापरं पणिरुस, सो सदायितो भणर-चित्तमि, राया भणर-'धसो गयणियाय चित्तेदि,

१ पूर्वं किरिगभिविदुं नाम नयर् तत्र करगुन खीमे चणगपुरं लिखिदुं, तत चणगपुरं, ततो रायगिह, तत पाटलीपुत्रं निषादि भणितमे वारर उक्तत्वे पयनमुपगमे न देन धीवको भणित -इमातामायर्ष प्रतिपस्य, स भमति-मम आता उक्ते स्थूलभद्री इतदेव वरं गणिकागृह प्रविष्टस्य, न ताविदुतो भणदि-चित्तमसि, राजा भर्षान—

२ भयौहपरिद यो वि-नय, न तत्राभिवसीध-नयति-धीरुं आतकायै ध्याधि नामां १, पुनरपि नरके यागयव अभिरवर्षीनि, ततो भाम परिणाम-दुस्महा भोगा इनि वयनीष्टिक जेयै रुतवा जहन कम्बनरादे डिक्का रजोहरके पृठ्ठा गको मूँय मत, एतच्चभित्तं, राजा भणति—मुचिचित्तं, चित्तिर्जित, राजावि-तपति—पर्यायि कि करदेन गणिकागृह प्रविष्टान न वेति १, ज्ञायादन्तलवत प्रकुने, नयर्—युतककज्वरान् जनीयसतति, मुत्तानि च स्थगयनि, म मयेव नय, राजा भणति—वि-चित्तमसि जेहे

इत, स्थूलभदरस्वायपि संभुनविजयानो मूले

सो तत्थ अतिगतो चित्तेति-केरिसं भोगकजं चकखित्ताणं?, पुणरवि णरगं जातियव्वं होहत्ति, एष णाम परिणामदुस्सहा भोगत्ति पंचमुट्ठियं लोयं काऊण पाऊयं कंवलरयणं छिदत्ता रओहरणं कांड रणो मूलं गतो, एयं चित्तिंयं, राया भणइ-सुचित्तिंयं, विणि-गगतो, राया चित्तेइ-पिच्छामि किं कवडत्तणेण गणियाधरं पविस्सइ ण वत्ति? पासायतलगओ वेच्छइ, नवरं मयगकलेवरस्स जणो ओसरइ, मुहाणि य ठपइ, सो मज्जेण गतो, राया भणइ-णिव्विण्णकामभोगो भगवंति सिरिओ ठावितो । सो संभूयगविजयस्स मूले पव्वतितो, थूलभइसामीवि संभूयविजयाणं मूले घोरागारं तवं करेइ, विहरंता पाडलिपुत्तं आगया, तिण्णि अणगारा अभिग्गहे निण्हंति-एइको सीहगुहाए, 'तं पेहंतओ सीहो उवसंतो, अन्नो सण्णगुहाए, सोऽवि दिट्ठीविसो उवसंतो, थूलभइो कोसा-घरे, सा लुट्ठा, परीसहपराजिओ आगओत्ति, भणइ-किं करेमि?, उज्जाणघरे ठाणं देहि, रत्ति सव्वालङ्कारविभूसिया आगया, चाडुयं पक्रया, सो मंदरोपमो अकंपो, ताहे सव्भावेण पडिसुणेइ, धम्मो कहितो, साविगा जाया, भणति-जति रायव-सेणं अन्नेणं समं वसेज्जा, इयरहा वंभचारिणीवयं निण्हति । ताहे सीहगुहाओ आगओ चत्तरि मासे उववासं काऊणं, आइरि-

घोराकारं तपः करोति, विहरन्तः पाटलीपुत्रमागताः, त्रयोऽनगरा अभिग्रहान् गृह्णन्ति-एकः सिंहगुहायां,

१ तं प्रेक्षमाणः सिंह उपशान्तः, अन्यः सर्पविले, सोऽपि दृष्टिविष उपशान्तः, स्थूलभद्रः कोशागृहे, सा लुट्ठा, परीपहपराजित आगत इति, भगति-किं करोमि?, उद्यानगृहे स्थानं देहि, दत्तं, रात्रौ सर्वालङ्कारविभूषिता आगता, चाडु प्रकृता, स मन्दरोपमोऽकम्प्रः, तदा सद्भावेन प्रतिशृणोति, धर्मः कथितः, श्राविका जाता, भणति-यदि राजवशेनान्येन समं वसेयम्, इतरथा ब्रह्मचारिणीव्रतं गृह्णाति । तदा सिंहगुहाया आगतधतुरो मासान् उपवासं कृत्वा, आचार्यैरीयदित्यभ्युत्थितः, भणितध-स्वागतं दुष्करकारकस्येति, एवं सर्पविलसक्तोऽपि, स्थूलभद्रस्यामि तत्रैव गणिकागृहे शिक्षां गृह्णाति, सोऽपि चतुर्षु मासेषु पूर्णेषु आगतः, आचार्याः संभ्रमेणोत्थिताः, भणितध-स्वागतं तेऽतिदुष्करदुष्करकारकस्येति, तौ भगतो द्वावपि-पश्यत आचार्या रागं वहन्ति अमाल्यपुत्र इति, द्वितीये वयस्यारान्ने

यदि ईतनि अभुट्टिओ, मणिओ य-सागय दुस्करकारगहसत्ति, एव मणार्त्तोऽपि, धूलभदसामी तल्येव गणिवाघरे भिक्षुं
 निण्हर, सोऽपि चउमासेसु पुण्णेसु आगतो, धायरिया समसेण उट्ठिया, मणिओ य-सागयं ते अट्ठदुक्कदुक्करधारगस्यसत्ति, ते
 मणत्ति दोण्णिमि-वेण्णह धायरिया राग पदति अमयणुत्तोत्ति, गितियप वरिसारत्ते 'सीहगुहाखमणो मणत्ति-गणिवाघर यथा
 मिति मणिगह निण्हर, धायरिया उवउषा, यारिओ, अण्डिमुण्तो गतो, वसरी मणिगहा, दिण्णा, सा सन्धवेण ओराळिय
 सरीरा विमुत्तिर या, मुणत्ति धम्म, सो नीसे सरीरे धम्मोवयो ओमासर, सा ण रच्छति, मणत्ति-अति नपरि विचि देसि, किं
 देमि', मयमहसत्तं, सो मणिउमारओ, केणलरिसये साणवो, ओ तहि जाद तरस सयमहससमुत्त फयल देह, तहि गतो, तेण
 दिण्ण साहरायाणपजसि, पगाय चोरेहि यथो वयो, सउणो वासति-सयसहससंति, ओरसेणावई जाणह, नयरि सजय वेण्णह,
 दोलीओ, पुणो वामत्ति-मयमहसस गत, तेण सेणावरणा गमूण फलोओ, सम्भावे पुच्छिओ मणत्ति-धट्ठिय वयलो, गणिवाप वेमि,
 मुक्कओ गतो, नीसे दिण्णो, ताए वंदणिवाप हूदो, सो मण्ण-या विक्कासेहि, सा मण्ण-नुमयि यरिसओ वेव होहिति, उवसा-

१ मिहगुरा-मयमे मणत्ति-गणिवापह वरामोमि अकिट्टे मुक्कति, आचार्यं उपगुणा, वारित, अग्रिमिभुव्वदं वत, वमत्तिमोमिता, दत्त, सा सद्धा
 वेतोकावरीण विमृत्तिता अविमृत्तिता या, गुणैरिति यमं, न तस्या छरीरेऽनुपपन्न, अवकासयति (वाच्ये) सा नेच्छति, मणत्ति-यदि नवर किञ्चिदसि, किं ददामि',
 तानमहस्य, ॥ मागविमुमाएण, केणलरिसये धावक यत्तय यानि तरं सानसहससस्ये कम्मके दत्तति, तत्र यत्त, तेन एते धादेन राओति, एकर बीरे
 कम्म-वद, दाइतो वायसति-अनयमहस्यमिनि, वीरयेनालीयानमिनि, नवर सयत वेसलो, वल्लि, पुनर्वाययति-अतमहस्य वत्तं, तेन सेनापतिना मत्ता प्रलो
 विट, मत्ताव इहो मणत्ति-अति कम्मद, मणिवायै नयामि, मुण्णे वत, तस्ये दत्त, तथा चन्दमिवायो (वयोमहे) विक्षिप्त, ॥ मणत्ति-या विनिमेषा, सा

२ मणत्ति-मयमजजजज एव मोरेयमि, अतामपति मयवुदि, इच्छामि अनुजासि, वत, पुनराज्येव विदरति। आचारेण भजित-एव दुक्कर-
 मयमहस्य पूर्व यमगिहा इच्छति, इतली धादो याना, अट्ठदुक्का तथा प्रविनेमि अण्ण, एवमेव विदरति। या मणिवा मधिकाय राज्ञा

मेति लद्धबुद्धी, इच्छामि अणुसङ्घिं, गतो, पुणो आलोपत्ता विहरइ । आयरिपणं भणिओ-एवं दुक्करदुक्करकारओ थूलभदो पुर्विं खरिका (दुअक्खरिया) इच्छइ, इदाणीं सद्धी जाया, अदिदुदोसा तुमे पत्थियत्ति उवालद्धो, पवं चेव विहरंति । सा गणिका रहियस्स रण्णा दिण्णा, तं अक्खाणं जहा णमोक्कारे । जहा थूलभदेणितीयरीसहो अहियासितो तहा अहियासियब्बो, ण उ जहा तेण णो अहियासितोत्ति ॥ अयं चैकत्र वसतस्सथा स्त्रीजनसंसर्गतो मन्दसत्त्वस्य भवति अतो नैकस्थेन भाव्यं, किन्तु चर्यापरीयहः सोढव्य इति तमाह—

एग एव चरे लाढे, अभिभूय परीसहे । गामे वा नगरे वावि, णिगमे वा रायद्दणीए ॥ १८ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘एक एवे’ ति रागेद्वेपविरहितः ‘चरेत्’ अप्रतिवद्धविहारेण विहरेत्, सहायैवैकल्यतो वैकस्तथाविधगीतार्थो, यथोक्तम्—“ण”या लभिज्जा णिउणं सहायं, गुणाहियं वा गुणतो समं वा । एक्कोऽपि पावाइं विवज्जयंतो, विहरेज्ज कामेसु असज्जमाणो ॥ १ ॥” ‘लाढे’ त्ति लाढयति प्रासुकैयणीयाहारेण साधुगुणैर्वाऽऽत्मानं यापयतीति लाढः, प्रशंसाभिधायि वा देशी-पदमेतत्, पठ्यते च-‘एग एगे चरे लाढं’ ति तत्र चैकः-असहायः प्रतिमाप्रतिपत्तादिः स चैको रागादिवैकल्याद् ‘अभिभूय’ निर्जित्य ‘परीपहान् धुदादीन् क्व पुनश्चरेदित्याह—‘गामे’ चोक्तरूपे ‘नगरे वा’ करविरहितसन्निवेशे ‘अपिः’ पूरणे ‘निगमे वा’ वणिशिवासे ‘राजधान्यां’ वा प्रसिद्धायाम्, उभयत्र वाशब्दानुवृत्तेः, मडम्बाद्युपलक्षणं चैतद्, आप्रहाभावं चानेनाहेति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥ पुनः प्रस्तुतमेवाह—

दत्ता, तदाख्यानकं यथा नमस्कारे (आवश्यकवृत्तौ) । यथा स्थूलभदेण स्त्रीपरिपहोऽध्यासितस्तथाऽध्यासितव्यः, न तु यथा तेन नाध्यासित इति । २ न चापि लभेत निपुणं सहायं, गुणाधिकं वा गुणतः समं वा ! एक्कोऽपि पापानि विवर्जयन्, विहरेत् कामेषु असज्जन् ॥ १ ॥

असमाप्तो चरे भिक्षुश्च, नेव कुञ्जा परिगच्छ । अससत्तो गिरत्थेहिं, अनिकेओ परिग्वण ॥१०॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—न रिपते समानोऽस्य गृहिण्याध्यामूर्च्छितत्वेन अन्यतीर्थेभ्यो वाऽनियतविधारादिनेत्यसमान —असदृशो, यदा समान —सादिद्वारो न तथेत्यसमान, अथवा '(अ)समाप्तो' इति ग्राहकत्वदिस्तिप्रियासन्, यथास्ते तन्नाम्यसंनिहित पठेति इदं दृश्य सन्निहितो हि सन्। स्वाध्यायस्योदन्तमायदति मय तु न तथेत्येवविषय सन् 'चरेत्', अग्रतियद्विहारतया विहरेत् भिक्षु' इति कथमेतत् स्थापितम्—नेव पुर्यात् 'परिगच्छ' भामाविषु ममत्वबुद्ध्यामकम्, अत्राह च—'॥'कामे कुले वा नगरे य देसे, ममत्त माय वा कहेहि कुञ्जा', इदमपि यथा स्यात्तथाह—असलक' असम्ययो 'गृहस्थे' गृहिणि 'मनियेत्' मविद्यमानगृहो, त्रैकत्र यथासकम्, 'परिमज्जेत्' सर्वतो निदरेत्, न (ना) नियतदेशादौ गृहिण्यर्थे, एतच्च वक्ष्यमप्युक्तं निपतदेशादिविधिरित्याया वा स्यादपि ममत्वबुद्धि, तदभावे तु निरवकाशोऽप्येवमिति भाव इति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ नञ च सिष्यद्वारमनुसरन् 'मसमाप्तो चरे इत्यादिबुद्धयित्तुवाहरणमाह—

कोल्लपरे पत्थम्यो वत्तो सीसो ण हिडओ मत्स । उवहरइ घादिपिंढं अगुलिजलणा य मादिपं ॥ १०६ ॥

व्याख्या—'कोल्लपरे' कुल्लपत्तामि नगरे पासव्य, भाचार्य इति शेष, दत्त' सिष्यश्च द्विष्टक तस्य उपहरति घात्री सिष्यमगुलिजलनाय सादेव्यमिति गाथाश्रयार्थः ॥ १०६ ॥ भाचार्यस्तु धृदसम्यदायादचसेय, स चायम्—'कोल्लपरे नदरे

१ ग्राम कुळे वा नगरे णा देसे, ममावभावे न कुत्रचित्कुर्वाण । २ कोल्लप नगरे वासिन्या समाम्यविरा आचार्यो दुर्गिच्छे ते सदता विमुखा, तन्नगरे नव भगवान् इतर परि शिष्यज्जावसा विहरति नगर-वना च तत्र किमनेकानां, तथा शिष्या ण्मा नामादृष्ट-क विदेण काळेनोदमवाहक आगत

वत्थन्वा सङ्गमथेरा आयरिया, दुष्किम्बले तेहिं संजया विसज्जिया, तं णगरं णवभाने काऊण जंवावलपरिहीणा विहरन्ति, णगर-
 देवया य तेसिं फिर उवसंता, तेसिं सीसो दत्तो नामं आहिडितो, चिरेणं काङ्गेणं उवंतवाहतो आगतो, सो तेसिं पडिस्सयं ण
 पविट्ठो णियावासत्ति, भिक्खवेलाए उवगाहिंयं हिडंणं संकलिस्सति, कुंडो सहकुलाइं ण दावेइत्ति, तेहिं णायं, एगत्थ
 सिट्ठिकुले रेवतियाए गहियतो दारतो, छम्मासा रोवंतस्स, आइरिपहिं चप्पुडिया 'कया, मा रोवत्ति, वाणमंतरीए मुक्कको, तेहिं
 तुट्ठहिं पडिलाहिया जहिच्छिण्णं, सो विसज्जितो, एयाणि कुलाणित्ति, आयरिया सुचिरं हिडिऊण अंतपंतं गहाय आगया, ससु-
 दिट्ठा, आवस्सए आलोयणाए आलोपहि, भणति-तुग्मेहिं समं हिडिओ मि, धाईपिंडो ते भुत्तो, भणति-अह सुहमाइं पिच्छहत्ति
 पडुट्ठो, देवयाए अट्टरत्ते वासं अंधकारो य चिगुन्वितो, एसो हिलेइत्ति, आयरिपहिं भणिओ-अतीहत्ति, सो भणइ-अंधकारोत्ति,
 आयरिपहिं अंगुली दाइया, सा पज्जलिया, आउटो आलोपइ, आयरियावि से णवभाने कहेत्ति ॥ ततश्च यथा मत्तात्मभिरमीभिः
 सङ्गमस्थविरैश्चर्यापरीपहोऽध्यासितः तथान्यैरपि अध्यासितव्य इति ॥ यथा चायं प्रामाद्विष्वप्रतिवद्धेनाधिसहते एवं नैवेधिकी-
 परीपहोऽपि शरीराद्विष्वप्रतिवद्धेनाधिसहनीय इति तमाह—

स तेषां प्रतिश्रयं न प्रविष्टो नित्यवात इति, शिक्षावेलायामौपप्रहिकं हिण्डमानयोः संक्रियति, कृष्टः प्रादुर्लालि न दशेयतीति, तैर्वागम्, एकम् अष्टिकुले

रेषतिकया गृहीतो दारकः, षण्मासा रुदतः, आचार्यैथप्पुट्टिका

कृता-मा रोदिहीति, न्यन्तर्या मुक्कः, तैस्तुष्टैः प्रतिलम्भिता यथेयस्तेन, स विमृष्टः, एतावि कृतानीति, आचार्याः सुचिरं हिण्डित्वाऽन्तगन्तं गृहीत्वा
 आगताः, मुक्ताः, आवश्यके आलोचनायामालोचय, भणति-युष्माभिः समं हिण्डितोऽस्मि, धार्मीपिण्डस्तया मुक्कः, भणति-अथ मुस्माणि प्रेक्षामिति प्रष्टुः,
 देवतया अर्धरात्रे वर्षा अन्धकारे च विकुर्वन्ति, एष हीलतीति, आचार्यैर्भोजनः-आयाहीनि, स भगवन्-अन्धकारमिति, आचार्यैर्गुलिर्दक्षिणा, सा प्रज्वलितः,
 आगृप्त आलोचयति, आचार्या अपि तस्मै नव भागान् कथयन्ति

गुणगो गुन्नगारे वा, अण्यमृते न गवाओ । अण्यगुण निरीग्रा, न ग विनामग नरं ॥ २० ॥ (मुद्रम्)

व्याख्या—गुणगो गुन्नगारे वा, अण्यमृते न गवाओ । अण्यगुण निरीग्रा, न ग विनामग नरं ॥ २० ॥ (मुद्रम्)
 मृद (पा० ५ १-३) 'गुन' र्द्वयार्थं वा, दीप्यं मिनि (वाचिष्ठं ५-१ २) वृत्तमनो यति मंत्रभाजं दीप्यं वा इत्यमृ उक्तं
 तत्र तत् अतः न इत्यमृ वा, अण्यमृ इति वृत्तं तस्य वृत्त-मंत्रोपमागो गुणमृते नमिग्रा, 'वृत्त' उक्तं न
 वीर्यं, एवो वा प्रतिमाजित्वावादी गच्छतीत्यवकाशः, यत्र वा वरसंवादिगुणविगमां मोक्षं गच्छति-मन्त्रमिगोयानुष्ठानमनुसंधा-
 नीत्येवमृ, 'अण्यगुण' मन्त्रित्वेवमृतिओ 'निरीग्रा' निगुण, 'न ग' नैव विजागयेत् 'गम्' अर्थः, किमुक्तं मयति ?-अहिमे
 नद्विग्रा वा मन्त्रो, यो भावत भवमेवार्थं विगम । विगिगुणनयोगं न सिद्धं, न गरीर वाचिकं न च गतिकम् ॥ १ ॥ इत्या-
 नममनुम्वरं दमनामादायंयैवचोऽप्यनेवमयानयोगादमेऽपि न अर्थं नस्मिन्वात्, न वा विगुनम्वरमृग्यविनामदिमृतेयै
 मयगुणादेयं, यदा 'अण्यगुण' नि मण्डुक्-कुप्यादिविगधनामयात्पर्येवन्दुतेन कुमिलं दमनादादिमिररादमानो निर्मा
 रेत्, न च 'विचासयेत्' विरोधयेत् 'गम्' उगृणति, वा भूदर्थय इति मन्त्रार्थः ॥ २० ॥ तत्र न सिद्धं वराविगुण
 नगोऽपि वा वृत्तं तदाह—

मृद मे विदुमगमर, उयसगोऽमिग्रा । मंक्रापीओ न गच्छेग्रा, उटिता अण्यमासगं ॥ २१ ॥ रात्रम् ॥

व्याख्या—'मृद' इति दमनावादी 'मे' मय सिद्धं, यदा मे वृत्त-अण्यमासगं' नि धामीनम उय-मापीयेन गृह्यमे-
 निवगमगुणगारे वरसंवादेनामना विगम एगुणमर्माः न वमिग्रायेयुः' वममर्मायिनेवार्थमृग्यादिमिग्रायेयुः, कोऽर्थः ?-अवट-

१ ३० वा र्द्वयार्थं न विदेयं नमोऽपि वृत्त । विगिगुणनयोगं न सिद्धं न गरीर वाचिकं न च गतिकम् ॥ १ ॥

तयाऽत्यन्तोत्तिसकरिपुवत् अभिमुखीकुर्युर्विव, यथैते सज्जा वयं तत् प्रगुणीभूयाभिमुखैः स्थेयमिति, यद्वा सोपस्कारत्वात् सूत्राणा-
मुपसर्गाः सम्भवेयुः ततस्तानभिधारेयत्-किमेते ममाचलितचेतसः कर्तुमलमिति चिन्तयेत्, पठ्यते च-‘उवसगभयं भवे’ इति
सुगमं, ‘शङ्काभीत इति’ तत्कृतापकारशङ्कातो भीतः-त्रस्तो ‘न गच्छेत्’ न यायादुत्थाय, कोऽर्थः? -तत् स्थानमपहाय अन्यदपरं
आस्यते अस्मिन्निति आसनं-स्थानमिति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥ अग्निद्वारमधुना, तत्र च ‘शङ्काभीतो न गच्छेज्’ इति सूत्रावयवमर्थतः
स्पृशन् उदाहरणमाह—

निक्खंतो गयउराओ कुरुदत्तसुओ गओ य साकेयं । पडिमाट्टियस्स कुडिया आगया अग्नि जालिंति १०७
व्याख्या—‘निक्कान्तः’ प्रव्रजितो गजपुरात् कुरुदत्तसुतो गतश्च साकेतं प्रतिमास्थितस्य ‘कुडिय’ इति हृतगवेपका (आगता)
अग्निं शिरसि ज्वालयन्ति इति गाथाक्षरार्थः ॥ १०७ ॥ भावार्थस्तु वृद्धसम्प्रदायादवसेयः, स चायम्—

‘द्वत्थिणाउरे णयरे कुरुदत्तसुत्तो णाम इब्बपुत्तो तहारूवाणं थेराणमंतिप पव्वतितो, सो कयाइ एगल्लविहारपडिमं पडि-
वण्णो, सापयस्स णयरस्स अदूरसामंते चरिमा ओगाढा, तत्थेव पडिमं ठिओ चच्चरे, तथो एगता गामातो गवितो हिरियातो,

१ हस्तिनापुरे नगरे कुरुदत्तसुतो नामेभ्यपुत्रस्तथारूपाणां स्थविराणामन्तिके प्रव्रजितः, स कदाचित् एकाकिविहारप्रतिमां प्रतिपन्नः, साकेतस्य नगरस्या-
दूरसमीपे चरमा (पौरुषी) अवगाढा, तत्रैव प्रतिमां स्थितश्चत्वरं, तत एकस्मात् । २ ग्रामात् गावो हताः, तेनावकाशेन नीताः, यावन्मार्गयमाणा हृत-
गवेपका आगताः, यावत्साधुर्दृष्टः, तत्र द्वौ पन्थानौ, पश्चात्ते न जानन्ति-कतरेण मार्गेण नीताः, ते साधुं पृच्छन्ति-कतरेण मार्गेण नीताः?, तदा स
भगवान् न व्याहरति, तै रूटैर्न व्याहरतीति क्त्वा तस्य शीर्षे मृत्तिकाया पालीं बध्वा चितागतानङ्गारान् गृहीत्वा (ते) शीर्षे क्षिप्त्वा, गताश्च, स
भगवान् सम्यक् सहते

तेषां भोगासेन जीयातो, ज्ञानं मगमाणा वृद्धिर्वा भागया, ज्ञाय सादृ दिद्वो, तत्पुं बहुवे पथा, पच्छा ते एव जाणति-कथरेण मगमेण जीयातो ? ते सादृ पुच्छति-कथरेण मगमेण जीयातो, तादृ सो भव न वाहरति, तेहिं वृद्धेहिं न वाहरति-चिकाऊण तस्मिन् सीसे मट्टियाय पाठिं थच्छिऊण चियागते अगारे धेवूण सीसे वृद्धा, गया य, सो भगव सम्भ सद्दइ ॥ तेन एव यथा मय्यकू मोदो वैदिथिरीपरिणह तप्पाअन्नेरपि साधुभिं सहनीय एति ॥ भवेच्चिमीतच्च स्वाध्यायादि कृत्वा दाह्या प्रति निपेसेत्ता तस्मापरिणहमाह—

उचचवर्वादिं सिद्धादिं, तवस्सी भिक्खू भामव । जाइवेलं विरुणिज्जा, पावविद्वी विरुण्णइ ॥२२॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—ऊर्णं चित्ता उवा, उपलभितगच्छपक्षणेमेतत्, यद्वा शीतातपनिवारकत्वादिगुणे दाह्यान्तरोपरीतिस्थितत्वेनोवा, तद्विरुपितस्सपयवा, अनयोद्वन्द्वे उवाग्वा, ज्ञानाग्रकाय योयायवास्ताभिं 'दाह्याभि' यससिद्धिं 'तपस्वी' प्रचाम्यतपोऽन्विषतो भिक्तुः प्राग्यत्, 'स्यामयान्' शीतातपरादित्स्वदनं प्रति सामर्थ्ययान् 'नातिवेत्त' स्वाध्यायादिचेलातिश्रमेण 'विद्वभ्यात्' इनेगंतावपि वृचरत्राद् शीतादिभिरभिभूत एति स्थानान्तरे गच्छेत्, यद्वा 'अतिवेत्ताम्' अन्यसमयातिरादिनीं प्रयोदा-समतारूपाभुवा दाह्या प्रयाण्याहो ! समान्योऽह यस्स्येददी सकर्त्तुं सुखोत्पत्तिदिनां मां दाह्येति भवचायासो वा भदो ! ॥३॥ मन्दमाग्यता येन दाह्यामपि शीतादिनियारिका न लभे एति इयंरियादादिना 'न विद्वभ्यात्' नोह्यवेत्, विमित्तेवमुक्तदिरयत एत्याह—'पावविद्वी विरुण्णइ' स्ति प्राग्यदिति सूत्रार्थं ॥ २२ ॥ किं पुन कुर्वीदित्याह—

पइरियकमुवस्मयं लद्धं, फल्लणं अबुव पावगं । किमेगराय करिस्सइ ?, एवं तत्पडस्त्रियासए ॥ २३ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—'परिषक' रथादिभिरदिनत्वेन विविधमवध्यायाध वा 'उपाधयं' यससि 'लप्ता' प्राय 'कल्याण' शोभनम् 'अद्व

व'ति अथवा 'पापे' पांडुराकराकीर्णत्वादिभिरदोषेभ्यः, किं ? न किञ्चित्, सुखं दुःखं चेति गम्यते, एता रात्रिर्गम्य तदेकरात्रं 'हरिष्यति' विधास्यति ? कल्याणः पापको योगाश्रय इति प्रक्रमः, 'तोऽभिप्रायः ?-केचित् पुरोपनिगमुकता निगिममजिह्वणोपोतितासु महाधन-समृद्धासु महारजतरजतोपचितसिचिषु मणिनिर्मितोरुस्तम्भासुतदितरे तु जीर्णविशीर्णममकटकट्यूणागटलसंनृतजारासु वृणकनगर-तुपमूपकोत्करपांडुबुसभसविष्णुमूत्रावसद्गोर्णसु भवनकुलमार्जारमूत्रसेकदुर्गन्धिव्याजत्रय यत्नतिसु यत्नस्ति, मम त्यगेवेयमीहजी श्वोऽन्या भविष्यतीति किमत्र हर्षेण विपादेन वा ? नया हि धर्मनिर्यासाय विप्रिक्तत्वमेवाश्रयगम्यान्धेषां, किमपरेण ? 'पन्नभि'त्यमुना प्रकारेण 'तत्रे' ति कल्याणे पापके वाऽऽश्रये 'अश्यासीत्' सुखं दुःखं वाऽधिमहेत, प्रतिमाकल्पिराकापेक्षं नगरात्रमिति, स्वयिर-कल्पिका पेशया तु कतिपया रात्रयः, दिवसोऽलक्षणं च रात्रिग्रहणमिति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥ अत्र नि गंगुगारम्, इह च 'मनुज पावगं' ति सूत्रावयवमर्थतः स्पृशन् उदाहरणमाह नियुक्तिकारः—

कोसंबी जणदत्तो सोमदत्तो य सोमदेवो य । आपरिय सोमभूईं दुण्हंपि य होइ पायव्वं ॥ २०८ ॥
सत्ताइगमण वियडवेरग्गा दोवि ते नईनरि । पाओवगया नईपूरण उदईं तु उयणीया ॥ २०९ ॥

व्याख्या—कौशाम्बी यजदत्तः सोमदत्तश्च सोमदेवश्च आत्रार्थः सोमभूतिः सोरपि च भवति प्रावव्यः, नन्वातिगमनं विहृत-वैराग्याच्च द्वावपि तौ न.मी.री.र. पादरोपगतौ न.गी.पू.र.केणोदंति नृपतीनी इति गाथाहयाश्रयार्थः ॥ २०८-२०९ ॥ भागवतेस्तु पुर-सम्प्रदायादवसेयः, स नायम्—

'कोसंबीए णयरीए जणदत्तो विज्जाइओ, तस्स दो पुत्ता-सोमदत्तो सोमदेवो य, ने दोऽपि निहिरणसामनोमा पव्वणिया

१ कौशाम्ब्यां नगर्यां नगरलो विरागगीयः, तस्य दो पुत्री-ओमदत्तः सोमदेवो य, ने जगति भविष्यन्मनोनी न.गी.पू.र.केणोदंति सोमदेवो य, तस्मिन्

भोममूरा धनगारहस्य भक्तिप बहुसुया बहुभागमा य जाया, ते अद्यया य सचायपहिमागया, तेहिं प्रायपियरो उज्जेणि गते
 तिप, तदि य विसप धिगजाएनो वियड अविपति, तेहिं तेहिं वियड अयेण दखेण मेलेऊण 'दिण, केऽवि भणति-वियड
 येय अयाजनाय दिण, तेहिं य त विसेस अयाणमायेहिं पीय, पच्चा वियडसा जाया, ते चित्तेति-अम्हेहिं अजुस कय,
 पमाओ एय, यद भत्तं दयकदायति ते यगाए पदीए कीरे तीसे कष्टाण उचरिं पाओवगाया, तत्थ अकाले वरिस जाय, पूरो
 य जागतो, हरिया, पुगसमाणा य उदयण समुद पीया । तेहिं सम अरियासिय, महाइय पालिय, सेज्जापरीसहो अहियामितो
 समयिसमाहिं सेज्जाहि । एव एसो अरियासियव्येसि ॥ इय्यासियतस्य ननुपद्वैऽपुनामीनस्य तथाविधशय्यातरोऽन्यो वा
 कथिपरागेनेइतस्तत्परीपहमाह—

‘अरकोसेस’ परो भिरसु, न तेसि पद संजळे । सरिसो रोई पालाणं, तम्मा भिरसू न सजळे ॥२४॥ (सूत्रम्)

प्याख्या—‘अरकोसेस’ सि माओदोत्तरस्युयात् ‘पट’ अन्यो धर्मापशया धर्मं काला आत्मस्यतिरिक्तो वा ‘मिधुं’ यति,
 एवा धिगमुण्ड । विमिह स्यमाणतोऽन्वीति ’, ‘न तेसि’ ति सुपो वचनस्य च स्यत्ययाय तस्मै ‘प्रतिसाज्यलेत्’ निर्वोतने प्रति
 पूतधामोपादानत्वा सत्त्वयत्ने, तन्निर्वर्तनायै देवदाहलोदित्यग्न्याक्रोशोअघातादिभिरग्निवचन दीप्येन, समज्जलनकोपमपि न

बुधुनी बहागनी च जानी, ती आयदा च संजालपरीयागनी, तवेयीनन्विनरापुअमिनीं पती, तत्र च विपये विजानीया विपटमाविपति, संस्ताभ्या
 विपटम-वेर इत्येण मलविवा

१ एण वेविट्ठनीन-विपटमेव अजानानायां धर्मं, ताव्यामपि च तदिदेष्वजानानायां पीन, पथाद्विकाराणीं जती, ती चित्तवत-भावाभ्यामनुप
 र्त्त, जलद एव, यं अण्ड इरादयान्तीभिनि तावेइस्या जगन्नीरे तस्मा कणानामुपरि पादपोषणनी, नत्राकाले यणीं जता, एवधामन, इती उचमानो
 कोरदेव गजुद नीनी । ताऽमी सम्यपण्यासिनि, यकाण्ड एभिनि, धायापमीपहोऽव्याडिज ममविपम वि ७७कदिन, एवमेवोऽप्यामितव्य इति ।

कुर्यादिति सञ्ज्वलेदित्युपादानं, किमेवमुपदिश्यत इत्याह-‘सदृशः’ समानो भवति, सञ्ज्वलन्निति प्रक्रमः, केषां !-‘वालानाम्’ अज्ञानां, तथाविधक्षपकचत्, यथा-कश्चित् क्षपको देवतया गुणैरावर्जितया सततमभिवन्द्यते, उच्यते च-मम कार्यमावेदनीयम्, अन्यदैकेन धिग्जातिना सह योद्धुमारब्धः, तेन च बलवता श्रुतक्षामशरीरो भुवि पातितः ताडितश्च, रात्रौ देवता वन्दितुमायाता, क्षपकस्तूष्णीमास्ते, ततश्चासौ देवतयाऽभिहितो-भगवन् ! किं मयाऽपराद्धं ? , स ग्राह-न तस्य त्वया दुरात्मनो ममापकारिणः किञ्चित्कृतं, सा चावादीत्-न मया विशेषः कोऽप्युपलब्धो यथाऽयं श्रमणोऽयं च धिग्जातिरिति, यतः कोपाविष्टो द्वावपि समानौ सम्पन्नाविति, ततः सती प्रेरणेति प्रतिपन्नं क्षपकेणेति । उक्तमेवार्थं निगमयितुमाह-‘तम्ह’ स्ति यस्मात्सदृशो भवति बालानां तस्माद्विदुर्न सञ्ज्वलेदिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ कृत्योपदेशमाह—

सोचा णं फरुसा भासा, दारुणे गामकंटए । तुसिणीओ उवेक्खिज्जा, ण ताओ मणसी करे ॥ २५ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘श्रुत्वा’ आकर्ण्य, णमिति वाक्यालङ्कारे ‘परुषाः’ कर्कशाः ‘भाषा’ गिरो दारयन्ति मन्दसत्त्वानां संयमविषयां धृतिमिति दारुणाः ताः, ग्रामः-इन्द्रियग्रामस्तस्य कण्टका इव ग्रामकण्टकाः-प्रतिकूलशब्दादयः, कण्टकत्वं चेषां दुःखोत्पादकत्वेन मुक्तिमार्गप्रवृत्तिविघ्नहेतुयां च, तदेकदेशत्वेन परुषभाषा अपि तथोक्ताः, भाषाविशेषणत्वेऽपि चात्राविष्टलिङ्गत्वात्पुल्लिङ्गता, ‘तूष्णीकः’ तूष्णीशीलो न कोपात् प्रतिपरुषभाषी, एवंविधश्च “जो सहइ हु गामकंटए अक्कोसपहारस्तज्जणाओ य” स्ति इत्यागमं परिभावयन् ‘उवेक्षेत’ अवधीरयेत्, प्रक्रमात्परुषभाषा पव, कथमित्याह-न ता मनसि कुर्यात्, तद्वापिणि द्वेषाकरणेनेति भाव इति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥ इदानीं मुद्गरदारं व्याचिह्नयसुः ‘सुचा णन्ति सूत्रसूचितमुदाहरणमाह—

रायगिहि मालगारो अज्जुणओ तस्स भज्ज पंदसिरी । मुग्गरपाणी गोद्धो सुदसणो वंदओ णीह ॥ ११० ॥
 व्याख्या—राजगृहे मालाकारोऽर्जुनकालस्य भार्या स्कन्दधी मुद्गरपाण्यंक्षो गोद्धी सुदर्शनो वन्दको 'निरेति'-बन्धनार्थं
 निर्गच्छतीति रायाशरायं ॥ ११० ॥ भावार्थस्तु सम्प्रदायादवगम्य, वा सायम्—

'रायगिहे' जगरे भग्जुणगो नाम मालागारो परियसति, तस्स भज्जा खदसिरी णाम्मा, तस्स रायगिहस्स जयरस्स पहिगा
 मोग्गरपाणी नाम अफले भग्जुणगरस्स पुल्लेयय, तस्स माग्गगरस्स आरामस्स पण्ये वेय अफलो । अन्नया खदसिरी भत्त तस्स
 भत्तारस्स भेड गया, आगार पुण्णार पेणु घर गच्छति, मोग्गरपाणिघरण य ट्टियाए दुल्लियाए 'गोद्धीएहिं छहिं अणेहिं दिहा, ते
 मण्ति-पक्षा भग्जुणमालगारस्स भज्जाऽपट्टिका, मिग्गरमो ज, तेहिं सा गदिगा, छवि जणा तस्स जफखस्स पुरतो भोगे
 भुजति, सोऽपि मालागारो जिष्णुकालमेव मागेहिं घरेहिं पुणेहिं अफख अचेर, अचिउकामो ततो आगच्छइ, ताए ते मलिया-पछो

१ एकग्रहे जगरे भर्तुनो नाम मालाकार परियगति, तस्य भार्या स्कन्दधौकीनी, तस्माद्राजगृहदास्यराट्पदविमुद्गरपाणिर्नाम यक्ष भर्तुनस्य पुल्ले
 वता, तस्य मालाकारस्य आरामस्य फवि नैव यक्ष । अन्यथा स्कन्दधी अथ नरस्य भर्तु नैतु गता, अथपि पुण्यानि दृष्टीत्वा एव गच्छति, मुद्गरपा
 णिगृहे च दिव्यतारा दुर्लभतायां । २ गोद्धीकै वरिुर्भेदहा ते मणीत-भावाऽर्जुनकालाकारस्य भार्याऽप्रतिष्ठा, वृद्धीय एता ते मा दृहीता, पट्टपि जना
 स्मत्स्य यक्षस्य पुरतो भोगात् भुजति, सोऽपि मालाकारो निष्कालमेवाधेदरे पुण्यैर्भगमर्चति, अर्चिनुकामस्तत्र आपच्छति, तथा ते भगिता-एव मालाकार
 आगच्छति तद एव तां कि विमुक्त, तैर्लुप्त-एतस्या शिवे, तैर्लुप्त-मालाकारं वनीम, ते न वदोऽज्जमोदकेन, जगस्य पुरतो वदवा पुरत एव तस्य
 भार्या भुजन्ति, सा च तस्य भर्तुर्मोहेत्पादकानि स्वीकन्दमि करोति पश्चात् च मालाकारचित्तयसि-जनमेव यक्ष निलकालमेव अमेधरे पुण्यैर्चयामि तथाप्य
 इमेवाव पुल नयेव त्नाम्यमि ययय कोऽपि न तोऽमविष्यतादं माऽमिष्यम्, एवं सुमयच्छेतेन च्छाद्य नारज को पि मुद्गरपाण्यंक्ष तदा च यक्षो-नुकम्पयन्

मालागारो आगच्छति तो तुम्हे मए किं विसज्जेहिह?, तेहिं णायं-एयाए पियं, तेहिं भणियं-मालागारं वंधामो, तेहिं सो वद्धो अवहोडेण, जक्खस्स पुरतो वंधिऊण पुरतो चेव से भारियं भुंजंति, सा य तस्स भत्तारस्स मोहुप्पाइयाइं इत्थिसद्दाइं करेइ, पच्छा सो मालागारो चित्तेति-एयं अहं जक्खं णिच्चकालमेव अग्गेहिं वरेहिं पुंफेहिं अच्चेमि, तहावि अहं पयस्स पुरतो चेव एवं कीरामि, जइ पत्थ कोइ जक्खो होतो तो अहं न कीरंतो, एवं सुव्वत्तं परं कट्ठं णत्थि पत्थ कोइ मोगगरपाणी जक्खो, ताहे सो जक्खो अनुकंपंतो 'मालागारस्स सरीरमणुपविट्ठो, तडतडस्स वंधे छेत्तूण लोहमयं पलसदस्सनिप्पन्नं मोगरं गहाय अण्णाइट्ठो नगरातो ते छप्पि इत्थिसत्तमे पुरिसे घापति, एवं दिणे छे इत्थिसत्तमे पुरिसे घापमाने विहरइ, जणवतोऽवि रायगिहातो नगरातो ण ताव णिगच्छइ जाव सत्त घातियाइं । तेणं कालेणं तेणं समएणं भगवं महावीरे समोसरिप, जाव सुदंसणो सेट्ठी वंदतो णीइ, अज्जुणएण विट्ठो, सागारपडिमं ठिओ, न तरइ अक्कमिउं, परिपंतेहि भमिच्चा परिसंतो, अज्जुणतो सुदंसणं अणमिसाए दिट्ठीए अवलोपइ, जक्खोऽवि मोगरं गहाय पडिगओ, पडितो अज्जुणतो, उट्ठिओ य तं पुच्छइ-कहिं गच्छसि?, भणइ-सामि वंदिउं, सोऽवि गतो, धम्मं सोच्चा पव्वतितो । रायगिहे 'भिक्षवं हिंडतो सयणमारगेत्ति लोएणं अक्कोसिज्जइ पाणापगारेहिं

१ मालाकारस्य शरीरमनुप्रविष्टः, व्रटव्रटदितिवन्धान् छित्त्वा लोहमयं सहस्रपलनिष्पन्नं मुदरं गृहीत्वा अन्याविष्टः (परायतः) मन् तान् पटपि क्रीमस्त-
मान् पुरुषान् घातयति, एवं दितेदिते पट् क्रीमस्तमान् पुरुषान् घातयन् विचरति, जनपदेषुपि राजगृहात् नगरात् तावन्निर्गच्छति गायस्सत्त पातितानि ।
तस्मिन् काले तस्मिन् समये भगवान् महावीरः समवसूतः, यावत् मुदर्शनः श्रेष्ठे वन्दतो निरोति, अर्जुनेन दृष्टः, मास्तरप्रतिमां स्थितः, न शक्नोत्याक्कमिनुं,
परिपर्यन्तेषु भ्रान्त्वा परिश्रान्तः, अर्जुनः मुदर्शनमनिमेषया दृष्ट्वा अवलोकयति, यक्षोऽपि मुदरं गृहीत्वा प्रतिगतः, पतितोऽर्जुनः, उरिधतश्च तं पृच्छति—क
गच्छसि?, भणति स्वामिन वन्दिदुं, सोऽपि गतः, धर्मं श्रुत्वा प्रव्रजितः राजगृहे ।

२ भिक्षां हिण्डमानः स्वजनमारक इति लोकेनागोदयते नानाप्रकारैराक्रोशैः स सम्यक् सरते, मुदमानस्य केवलज्ञानं सुभुत्पन्नम् ॥

प्रकोत्तेरि, त्वो एवमेव महद्, सहस्रस्य वेचलजाण्य समुष्णण ॥ एवमन्येरेपि साधुभिः आश्रितोऽपरीषद्ः सोऽल्य ॥ यच्चिदाश्रितोऽश्रितोऽपरीषद्ः सोऽल्य ॥ यच्चिदाश्रितोऽश्रितोऽपरीषद्ः सोऽल्य ॥

इतो न संजले भिरातु, मणीपि नो पउस्सए । तितिसखं परमं णवा, भिरखुधम्ममि चित्तए ॥ २६ ॥ (सूत्रम्)

एवाक्य—'इत' यथादिमि तादितो 'न सम्यगेहेत्' कायनः कम्पनप्रत्याहनादिना वचनतश्च प्रत्याश्रोतृदानादिना अश्री गण्यभक्तिप्रकारमानं तोरदशयेत्, अितुः 'वनः' चित्त तदपि 'न प्रदूषयेत्' न कोपतो विपुलं दुर्णीत, किन्तु 'तितिसखा' क्षमा—'धर्मस्य इया मूई न वासमापान् इयो समापये । तस्मात् क्षान्तिपरं स साधयत्पुनरं धर्मम् ॥ १ ॥ इत्यादियत्नतः, 'परमा' धर्मं साधने प्रति प्रवर्तयती 'प्राप्या' भयमगम्य 'सिन्धुधर्म' यतिधर्मं, यदा भिरुधमं क्षमत्यादिकं परतुलक्य या चिन्तयेत्, यथा-क्षमा मूत् एव मुनियमं, यय चाल्मचिमिर्त्तं कामोपचिनोति मरमदोषं यथायम्, यतो नेमं प्रति कोप उचित इति एवाधं ॥ २६ ॥

संमनं संजयं दत्तं, इण्णिज्जा कोऽधि कट्ठथि । नत्थि जीवस्स नासुत्ति, ण तं पेहे असाहुव ॥ २७ ॥ (सूत्रम्)

एवाक्य—'समनं' धर्मनं सममनसं या—नथादिपद्येऽपि धर्मं प्रति प्रदत्तचेतनं, धमणश्च शाक्यादिरपि स्यादित्याह—'संयत्त' वृत्त्यारिण्याणावनमिणूतं, सोऽपि यथाचिदाश्रितादिभिर्मित्र यादवृत्त्येण सम्प्रवेदत आह—'दान्तम्' इन्द्रियनोर्हन्द्रियवर्मेन 'हृन्त्यात्' तादयेत्, 'कोऽधि' इति तयादिषोऽनार्थ—'कुत्रापि' प्रामादौ, तत्र किं विधेयमित्याह—नास्ति 'जीवस्य' मात्मन उपयोगरूपस्य 'नाश' समाप्य, तात्पर्याण्यदिनाशरूपत्वेन हिसया अपि तत्र तत्राभिधानात्, 'एती'त्यस्मादेतो न 'त'मिति यातकं प्रेक्षेत असाधुमर्हति यत्प्रेक्षते भुट्टिअक्रादियुक्तः तदस्माधुणम्, किन्तु एपुत्रय प्रति सहायोऽयमिति धिया साधुयेव प्रेक्षेतेति भावः, यथाय मयेगम्य

मानत्वा तं प्रेक्षेतापि असाधुना तुल्यं वर्तते इति असाधुवत्, किं पुनरपकारायोपतिष्ठेत् संक्लिंशति वा ?, असाधुहिं संत्यां शक्तौ प्रत्यपकारायोपतिष्ठते असत्यां तु विरुतया दृशा पश्यति सङ्केशं वा कुरुत इत्वेवमभिधानं, पठ्यते च-‘न य पेहे असाधुयं’ ति चकारस्यापिशब्दार्थस्य भिन्नक्रमत्वात् प्रेक्षेतापि न चिन्तयेदपि न, काम् ?-‘असाधुतां’ तदुपरि द्रोहखभावतां, पठन्ति च-‘एवं पेहिज्ज संजतो’ इति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥ अधुना वर्णयति द्वारं, तत्र ‘हतो न सञ्ज्वलेदि’ त्यादि सूत्रमर्थतः स्पृशन्नुदाहरणमाह—

सावत्थी जियसत्तु धारणि देवी य खंदओ पुत्तो । धूआ पुंदरजसा दत्ता सा दंडईरण्णो ॥ १११ ॥
मुणिसुवयंतेवासी खंदगपमुहा य कुंभकारकडे । देवी पुंदरजसा दंडइ पालग मरूएय ॥ ११२ ॥
पंचसया जंतेण वहिआ उ पुरोहिण रुट्टेण । रागदोसनुलगं समकरणं चित्तयंतेहिं ॥ ११३ ॥

व्याख्या—श्रावस्ती जितशत्रुघोषिणी देवी च स्कन्दकः पुत्रो दुहिता पुरन्दरयशा दत्ता सा दण्डकिराजाय, मुनिसुवतान्ते-वासिनः स्कन्दकप्रमुखाश्च कुम्भकारकटे देवी पुरन्दरयशा दण्डकिः पालकः मरुकश्च पञ्च शतानि यन्त्रेण घातितानि तुः पूरणे पुरोहितेन रुट्टेन पालकेन रागद्वेषयोस्तुलाग्रमिव-तदनभिभाव्यत्वेन रागद्वेषतुलाग्रं ‘समकरणं’ माध्यस्थ्यपरिणामं भावयद्भिः, स्वकार्यं साधितमिति शेषः, इति गाथात्रयाक्षरार्थः ॥ १११-११२-११३ ॥ भावार्थस्तु सम्प्रदायादवसेयः, स चायम्—

‘सावत्थीए नयरीए जियसत्तूराया, धारिणी देवी, तीसे पुत्तो खंदओ णाम कुमारो, तस्स भगिणी पुंदरजसा, सा कुंभ-

१ श्रावस्त्यां नगर्यां जितशत्रू राजा, धारिणी-देवी, तस्याः पुत्रः स्कन्दको नाम कुमारः तस्य भगिनी पुरन्दरयशाः, सा कुम्भकारकटे नगरे दण्डको नामराजा तस्मै दत्ता, तस्य च दण्डकिर्नो राज्ञः पालको नाम ब्राह्मणः पुरोहितः । अन्यदा श्रावस्त्यां मुनिसुवतस्वामी तीर्थकरः समयमृतः, पर्वभिर्गता, स्कन्दकोऽपि निर्गतः, धर्मं श्रुत्वा श्रावको जातः ।

वारपदे नयरे वंदनी नम राग तस दिवा, तस य वंदनिस रणो एतगो नाम मरतो पुरोहितो । भक्षया सावाधीप
 मुनिसुखयसामी तिरयरो समोसरिओ, परिसा निगया, खवलोद्वि निग्यतो, घमं सोषा साधगो जाओ । भक्षयो" सो बाल
 वमरतो दूयकाए भागतो साधयि नयदि, आयाजिमग्धे साहण अयण ययमाणो खरपणं निगिद्वगिसणयागणो कतो, यतो
 समायणो, तप्यभिर येय खदगसस छिदाणि चारपुरिसेदि मगायितो विहर, आव खग्गो वंचडणसणदि पुमारोलगयदि सज्जि मुनि-
 तुल्यए समिसगसे पखित्तो, वदुसुलो ज्ञातो, ताजि येय से पच सयाणि सीसछाप अणुणयायाणि । भक्षया खंदओ समिसापुच्छ-
 यणमि भगिणीसमाए, साविणा भणिय-उयसग्गो मारणतितो, मणइ-मारगगा विराहगा वा ! तामिणा भणियं-तय्ये माराहगा
 दुमं मोणुं, सो भणइ-छट्ठं, जदि एस्सिया माराहगा, यमो पुभकारकड, मरएण जदि उज्जाणे ठिओ तदि माउहाणि णमियानि,
 रायड पुगादिओ-जहा पस कुमारो परीसहपरालो वरण उयाएण तुमं मारिसा रखे निगिद्विदिदि, जदि ते यिरयतो उज्जाणं
 पलोएदि, मारहाणि ओलएयाणि विट्ठाणि, ते वधिऊण तसस येय पुरोहितसस समयिया, तेण सय्ये पुरिसजतेण पीलिया, तेदि

१ अन्वदा स वासको प्राङ्गणे इतताये भागत भावस्ती भगरीम्, आत्यप्रियमये साधुमयकं वरर ररन्दरेन निगृहयमयावरणं कृतं, प्रदे-
 रमारक, साप्रसवेय स्कन्धकस शिवादि पापुद्वैर्मियत् विदिति, वापरक-दर वधभिर्नयसोते दुस्मारावलपदे सार्थं मुनिमुपतस्वमितपाओ प्रवर्जित, बहु
 धुतो ज्ञात, तान्येय एव सतामि तस्मै तिष्ठत्यत्वाद्भुक्तामि । अ-वधा । स्कन्धक स्वाधितयापृच्छति-अममि भगिनीसकादी एवामिना भणितवृ-उयसगो
 मारणाभिहव, भगि-आरायका विरायका का ? सकमिना अभित-सदे आरायकारलो मुकत्वा, स भणति-तय्ये, यवेतावन्त आरायका, गत पुग्गकारकट,
 मरुणेण यजोयाने स्थित तत्रायुषानि ययितादि, एता वपुराणहित-यमेव दुस्मर परीषदपरामित एतेनोपायेन एवो मारयिका राउये प्रीण्यतीति, यदि
 तत्र विपयय

२ इजाने वनेकय, अकुपान्यवग्गितानि (गोशितानि) एजनि ते वधा तम्मायेन पुरोहिताय समयिता, तेन सये पुरउयकनेण पीजिता, ति-

सम्मं अहियासियं, तेसिं केवलणाणं उण्णणं सिद्धा य । खंदतोऽवि पासे धरिओ, लोहियचिरिक्काहिं भरिजंतो सव्वतो पच्छा जंते पीलितो णिदाणं काऊण अग्गिकुमारेसु उववण्णो । तं पि से रयहरणं रुहरिलित्तं पुरिसहत्थोत्ति काउं गिद्धेहिं पुरंदरजसाते पुरतो पाडियं, सावि तद्विवसं अधितिं करेइ जहा साधू ण दीसंति, तं च णाप दिट्ठं, पच्चभिन्नाओ य कंयलो, णिसिज्जातो छिण्णातो, ताप चेव दिण्णो, ताप नायं-जहा ते मारिया, ताप खिसितो राया-पाव । विणट्ठोऽसि, ताप चितियं-पव्वयामि, देवेहिं मुणिसुव्वयसगासं नीया, तेणवि देवेण नगरं दंहु सज्जणव्वयं, अज्जवि दंडुगारणंति भण्णइ । अरण्यस्स य वणाख्या भवति, तेन द्वारगाथायां वनमित्यक्तम् । पत्थ तेहिं साहहिं 'वहपरीसहो अहियासितो सम्मं, एवं अहियासेयव्वं, ण जहा खंव-एण णाहियासियं ॥ परैरभिहतस्य च तथाविधौपधादि ग्रासादि च सदोपयोगि यतेर्याचितमेव भवतीति याश्चापरीपहमाह—

दुक्करं खलु भो ! णिच्चं, अणगारस्स भिक्खुणो । सव्वं से जाइयं होइ, नत्थि किंनि अजाइयं ॥ २८ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—दुःखेन क्रियत इति दुष्करं-दुरनुष्ठानं, खलुर्विशेषणे निरुपकारिण इति विशेषं द्योतयति, 'भो' इत्यामन्त्रणे 'नित्यं' सर्वकालं, यावज्जीवमित्यर्थः, अनागारस्य भिक्षोरिति च प्राग्वत्, किं तत् दुष्करमित्याह-यत् 'सर्वम्' आहारोपकरणानि 'से' तस्य याचितं भवति, नास्ति 'किञ्चिद्' दन्तशोधनाद्यपि अयाचितं, ततः सर्वस्यापि वस्तुनो याचनमिति गम्यमानेन विशेषेण

सम्यग्गयासितं, तेषां केवलज्ञानमुत्पन्नं सिद्धाश्च । स्कन्दकोऽपि पाठे धृतः रुचैच्छयाभिप्रियमाणः सर्वतः पश्चात् यन्त्रे पीलितो निदानं कृत्वाऽप्रिदुमारेपूतपन्नः । तदपि तस्य रजोहरणं रुधिरलिप्तं पुरुषहस्त इतिकृत्वा गुप्थैः पुरन्दरयशमः पुरतः पातितं, माऽपितद्विवसेऽयतिं करोति यथा साधवो न दृश्यन्ते, तज्ज्ञानया दृष्टं, प्रत्याभिज्ञातश्च क्रम्यलः निपद्यादिज्जाः तयैव दत्तः, तथा ज्ञातं यथा ते मारिताः, तथा गिदितो राजा-पाप ! विनष्टोऽसि, तथा चिन्तितं-प्रव्रजामि, देवैर्मुनि-सुव्रतसकाशं नीता, तेनापि देवेन नगरं दग्धं सजनम्रजम् अद्यापि दण्डकारण्यमिति भण्यते । अरण्यस्य च वनाख्या भवति । अत्र तेः साधुभि—

१ वंघपरीपदोऽप्यासितः सम्यक्, एवमभ्यासितव्यं, न यथा स्कन्दकेन नाभ्यासितम् ।

दृष्टान्मित्राद्यः तावच्च इति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ ततश्च—

गोपरागापविट्टस्य, इत्ये नो सुल्पसारण । सेओ अगात्यासोस्ति, इह विवर्ग न चित्त ॥ २९ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—नोस्ति वरत्त गोपरो, यथाऽनौ पतिगतापविचिनयिनेगमपरायेव प्रवर्त्तते तथा साधुरपि भिक्षार्थे, तस्याद्य-
प्रपादे एतोऽनौ पल्लवापुच्छो गृह्णति न पुनर्गौरिष यथा कथञ्चिन्, तस्मिन्, प्रविष्टो लोचराप्रवर्चिष्ट तस्य, 'वणि' दृष्टो 'नो'
देव गुणेन प्रतापये निगहादिप्रवर्णार्थे प्रवर्त्तत इति सुप्रसार स एव सुप्रसार, 'कथ हि निरूपयति' पर प्रतिदिन प्रणयिषु
उपपन्न, उक्तयतितात्पर्य भिष्यन्मत्तयाद् 'एती त्यस्मादुनो 'धेयान्' वनिशयप्रदास्यः 'प्रगात्यासो' गाहृथ्य, ॥२८॥ हि न कश्चि
दाप्यये, वसमुक्तादि न च नीमादिभ्य तैरियमाय मुगये, 'एती' त्येतद्विधु न चिन्तयेत्, यतो गृह्यानो बहुसापयो निरूपयधुर्यथ
च तयैरियमाय, तत्र स्पष्टपरपलादिप्रवर्णार्थो गृह्ण्यः विगहादिप्रवर्ण न्याय्यमिति ताव इति सूत्रार्थः ॥ २९ ॥ साम्प्रत रामदाह,
तत्र 'दुष्टो लप्यु यो' निष्ठ' इति सूत्रमंगतः सूत्रानुदाहरणमाह—

आगणपतीमहमि यत्नेदो इत्य धोद आहरणं ।

व्याख्या—वाधापतिर्नेदो वत्नेदोऽय प्रगाथाहरणम्-उदाहरणम् । यत्र साम्प्रदाय —

'अथा एतो तामुदेवमर्ष पहातो निरुच्येर्षं पतिरोष्टिभो वषट्स्व गरीरग सकारेऽ वषट्साप्तात्तिनो निष्ठ पटिपञ्चिउ भुसीसिहरे

१ यो १८८ - १४९ १ यत्र न तामुदेवमर्ष पहात् विद्वादेव र्गगलधि १ वषट्स्व गरीरग सकारं (भिक्षार्थ) वृत्तमावर्षिष्ये निष्ठ यतिपच भुक्तिस्तिरे
न लम्ब मन्त्रेन च मन्त्रे निष्ठान्त्रादिके । येन वषट्स्वगर्गन्त्रो भिष्यो वृद्धि न काम वगै काऽऽप्यवते । तेन न वाच्य धिनो वाचनवापिगद ,
२१ न वषट्स्व । य १ मन्त्रे १ वत्नेदोऽय निष्ठ

तथै सत्त्वमाणो माणेण-कहिं मियाण भिक्खुं अट्ठीमं?, तेण कट्ठाहारार्हेण भिक्खुं गिणहह. न गामं नयदं या अट्ठियत्ति । तेण सो
णाहियासितो जायणापरीसहो, एवं न कायथं, । अद्य मणीति-यत्तयेस्स भिक्खुं 'भमन्तस्स यदुभो जणो तस्स रुद्धेणाययिद्वस्तो ण
किञ्चि खदं जाणह, तच्चित्तो चेय चिट्ठह, तेण सो न हिंइइ गामागरादि, जहागयणदियार्हितो चेय भिक्खुं जायतिच्चि, पस
जायणापरीसहो पसत्थो ॥ एवं दोयमायुभिरपि याज्यापरीणहः ॥ सोल्लथ्यः ॥ याज्याप्रवृत्तध कयाचिछाभान्तराययोपतो न लभेता-
पीत्यन्ताभपरीणहमाण-

परेसु नासमेसिज्जा, भोगेणे परिणिट्ठिण । लद्धे पिडे 'आहरिज्जा, अलद्धे नाणुत्तप्पण ॥३०॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—'परेसु' इति गृहस्थेषु 'प्राप्तं' कवलम्, अनेन च मधुकरवृत्तिमाह, 'पपयेत्' गदयेत् इति भोज-
नम्-ओदनादि तस्मिन् 'परिनिष्ठिते' सिद्धं, मा भूत्प्रथमगमनात्तन्मयं पापादिप्रवृत्तिः, नतश्च 'लब्धे' गृहिभ्यः प्राप्त 'पिण्डे' आहार-
'अलब्धे' या" अप्राप्तं या नातुत्तयेत संयतः, तद्यथा-आहो ! ममाधन्यता यदाहं न किञ्चिद्वस्ते, उपलक्षणस्याद्युद्धे वा लब्धिमानह-
मिति न हल्येत्, यदा लब्धेऽप्यदयेऽनिष्टं वा सम्भवत्येवानुताप इति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥ किमालस्यनमालस्य नानुत्तयेनेत्याह—

अज्जेवाहं ण लब्भामि, अवि लामो सुण सिया । ओ एवं पडिसंविक्खे, अलामो तं न तज्जण ॥३१॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—'अपेय' अस्मिन्नेवाहन्त्यां 'न लभे' न प्राप्नोमि, 'अपि' सम्भावने, सम्भाव्यत पतत् 'लभः' प्राप्तिः 'अयः' आगा-

प्राप्त्यगो यदुर्जनस्य रूपेणाश्रितः न किञ्चिद्वदन्यत् जानामि, शयिष्येयं निष्ठमि, तेन ग न हिंइइते ग्रामागरादिषु, यथापगपयिक्कादिभ्य णं
गिहसं यागो इति, एवं याननापरीणहः प्रशस्तः । १. अलद्धे वा नाणुत्तयेज यंजण (दीक्षा)

मिति दिने 'स्यात्' भवेत्, उपलक्षणं श्व इत्यन्येचुरन्यतरेद्युर्वा मा वा भूदित्यनास्थामाह, य 'पयम्' उक्तप्रकारेण 'पडिसंविपले' चि प्रतिसमीक्षतेऽदीनमनाः अन्नाभमाश्रित्यालोचयति, 'अन्नाभः' अन्नाभपरीपहः तं 'न तज्जयति' नाभिभवति, अन्यथाभूतस्त्वभिभूयत इति भावः ॥ ३१ ॥ अत्र लौकिकमुवाहरणम्—

'वासुदेवबलदेवसद्यगदारुणा अस्सवहियां अडवीए नगोहपायवस्स अहे रत्ति वासोवगया, जामग्गहणं, दारुगस्स पढमो जामो, कोहो पिसायरुवं काऊण आगतो, दारुगं भणइ-आहारत्थीऽहं उवागओ, एए सुत्ते भक्खयामि, युद्धं वा देहि, दारुगेण भणियं-वाढं, तेण सह संपलग्गो, दारुगो य तं पिसायं जहा जहा न सक्केइ णिहणितं तथा तथा कस्सति, जहा जहा कस्सइ तथा तथा सो कोहो वहति, पंध सो दारुगो किच्छपाणो तं जामगं निव्वाहेइ, पच्छा सच्चगं उट्ठवेइ. सच्चगोऽवि तद्धेव पिसापण तद्धेव किच्छपाणो कतो, ततिए जामे बलदेवं उट्ठवेइ, पंध बलदेवोऽवि चउत्थे जामं वासुदेवं उट्ठवेइ, वासुदेवो तेण पिसापण तद्धेव

१ वासुदेवबलदेवसत्यकदाहका अथापहता अग्र्यां न्यमोभ्यादपस्याधो रात्रौ वाममुपागताः, जामग्रहणं, दारुकस्य प्रथमो यामः. क्रोधः पिशानरूपं कृत्याऽऽगतः, दारुकं भगति-आहाराभ्यर्हमुपागतः, एतान् मृत्तान् भक्षयामि, युद्धं वा देहि, दारुकं भगति-वाढं, तेन मद संपलग्गः, दारुकश्च तं पिशानं गथा यथा न शक्नोति निहन्तुं तथा तथा रुण्यति, यथा यथा रुण्यति तथा तथा स क्रोधो वर्धते, एवं स दारुकः कृच्छ्राग्राहः यामं निर्बहति, पश्चात्सत्य-कमुत्थापयति, मल्यकोऽपि तथैव पिशाचेन कृच्छ्राग्राहः कृतः, तृतीये गामे बलदेवमुत्थापयति, एवं बलदेवोऽपि । २ चतुर्थे गामे वासुदेवमुत्थापयति, वासुदेव-स्तेन पिशाचेन तथैव भगितः, वासुदेवो भगति-मामनिर्जित्य कथं मम सहायान् भक्षयिष्यसि?, युद्धं लभं, यथा यथा युज्यते पिशानस्तथा तथा वासुदेवः अहो बलमपन्नोऽयं मात्र इति तुण्यति, यथा यथा तुण्यति तथा तथा पिशानः परिहीयते, स तेनैव क्षपिनः येन गृहीत्वा कृत्यां (जघ्यायां) क्षिप्तः, प्रधाते ताव गिज्जानुकूर्परान् पदयति, क्कनेति पृष्टा भगन्ति-पिशाचेन, वासुदेवो भगति-स एए क्रोधः पिशानरूपधारी मया प्रशान्ततया जितः, जघ्यायां विपकारम् इदित्यतः ।

ते अल्पदि आत्मीय मोपउत्तमो यत्नर गच्छेत् हस्तवध वेद, तो पच्छ भुञ्जते तेहि एदिवि दत्ततपहि पशुपं यादियं, तेज तेहि पशुपं
 भनत्तारयं वरं, मरिज्ज य सो वसतं मयिज्ज मयेज पुवपणिसेसेण यातुरेयस्स पुणे जातो ढेदेप्पि, मरिज्जेमिससयासे परय
 रभो, (प्रणयामम् ३०००) भनत्तारयं वरं उद्विज, वीथाय वारय्येय विरंतो न सभति, वद्विप्पि अपा लभति तदा जं पा तं
 या, तेज वामी पुप्पित्तो, तेहि वरिये अहायण, पच्छ तेज भविसमां गदितो, अहा-परस्स वामो न मिज्जियल्लो ; भवदा
 यातुरेयो पुप्पत्त तित्तयरे-एयदि भट्टारयणह समजसाहसीनं 'वो वृद्धरजात्तो ? , तेहि मयिद, जता दवो भणीपादो, भत्ताभ
 परीतहो वरिप्पो, सो वरि ! , तामी मणर-जगरि पविसंतो केप्पिद्विप्पि, रिट्ठो पविसमेजं इभित्थधाभा भोयट्ठिज्ज वरिप्पो, सो वा
 रफेज्ज रमेज दिट्ठो, अहा महत्ता पत्त ओ यातुरेयेज वरितो, सो य नं येय परं पविट्ठो, तेज परस्साय वयाय मोपमेहि
 पडिक्कामित्तो, मयिज्ज तामिसम दायर पुप्पत्त व-अहा मम भज्जभणीमहो वीप्पा ! , पच्छ मयिणा भज्जनि-ज वीप्पो,
 पत्त यातुरेयस्त वामो, तेज परत्तायं न उवमीयामित्तारं ममुट्ठियस्त वरिट्ठिज्जस्त केवदज्जानं समुत्थणं ! , एवं अरिया-
 वियप्पो भत्ताभणीतहो अहा वरेज भज्जारेण ॥ भत्तामायागतप्रस्तापित्तो वरिप्पोयाः समुत्थपत्तमिति तोगादीयदमाह—

गच्छया उत्पश्यं पुरायं, वेदणाग पुहट्ठि । अदीणो टायप पणं, पुट्ठो तत्थद्वियासम् ॥३२॥ (सूत्रम्)

१ वो वृद्धरजात्त ! , तैर्मणि वर-अमरगोउत्तार अत्तावरीयद वरिप्पि, स वो, वामी भज्जि-जगरी वरिप्पत्तं वेदमियत्तं, इहा वरिप्पत्ता,
 ददिन-एवमपशुपदीं वरिप्पत्तं, न केमे-ज्ज रहा, वत्त महामेय वो यातुरेयेज वरिप्पत्तं, न न तद्वय वरं वरिप्पत्ता, तेज परस्साय भदया ओहके वरिप्पत्तियत्तं,
 भन्तवा वामिने वरं वरिप्पत्ति, पुप्पत्ति व-वत्त वामिनीमरिप्पत्ता वीप्पा ! , पच्छ वामिना अरिप्पो-ज वीप्प, एवं यातुरेयम् वामं, तेज वरं जाम मोपमीयामिति-
 एवमपशुपदीय वरिप्पत्तं वरिप्पत्तम् । एवमपशुपदीय-वोउत्तावरीयदो वरिप्पो वरिप्पोमयमेय

व्याख्या—‘ज्ञात्वा’ अधिगम्य ‘उत्पत्तिकम् उद्भूतं, दुःखयति इति दुःखः प्रस्तावात् ज्वरादिरोगस्तं ‘वेदनया’ स्फोटपृष्टं ग्रहाद्यनुभवरूपया दुःखेनार्तः-पीडितः क्रियते स दुःखात्तितः, पद्विविधोऽपि अविद्वजः ‘स्यापयेत्’ दुःखात्तितत्वेन चलन्ती स्थिरिकुर्यात् ‘प्रज्ञां’ स्वकर्मफलमेवेतदिति तत्त्वधियं, ‘सृष्ट’ इत्यपेक्षुनिर्दिष्टत्वात् व्याप्तोऽपि राजमन्वादिभिः, यथा पुष्ट इव पुष्टो व्याधिभिरचिक्रवतया ‘तत्रेति’ प्रज्ञास्थापने सति रोगोत्पत्ते वा ‘अध्यामीत’ अधिसहेन, प्रक्रमाम्रोगेजनितदुःखमिति सन्नाथः ॥ ३२ ॥ स्यादेतत्-चिकित्सया किं न तदग्नोदः क्रियते? इत्याह—

सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ स्यादेतत्-चिकित्सया किं न तदगनीदः क्रियते ? ३२ ॥ (सूत्रम्)

तेगिच्छं नाभिर्नदिज्जा, संचिक्खत्तगवेसए । एयं खु तस्स सामणं, जं न कुज्जा न कारवे ॥ ३३ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘चिकित्सां’ रोगप्रतिकाररूपां ‘नभिन्नन्देत्’ नानुमन्यते, अनुमातान् यथा ‘संचिन्त्ये’ समधिना स्वकर्मफलमैवेतत् भुज्यत इति पर्यालोच्य, यथा ‘संचिन्त्ये’ति ‘अर्चां सन्धिं लोपो बहुलमि’त्येकारलोपे ‘संचिन्त्ये’ किमिलेच- तिष्ठेत्, न कूजनकर्करयतादि कुर्यात्, आत्मानं-चारित्रात्मानं गत्रेययति-मार्गयति कथमयं मम स्यादित्यात्मगवेषकः, किमिलेच- मत आह—‘एतद्’ अनन्तरमभिधास्यमानं ‘बु’ति खलु, स च यसादर्थः. ततो यसादेतत् ‘तस्य’ श्रमणस्य ‘श्रामण्यं’ श्रमणभावो यन्न कुर्यान्न कारयेत्, उपलक्षणत्वाद्वा नुमन्येत, प्रक्रमात् चिकित्सां, जिनकल्पिकाशेषं चेतत्, स्यचिरकल्पापेक्षया तु ‘जं न कुञ्जां’ इत्यादौ सावधमिति गम्यते, अयमत्र भावः—यसात्करणादिभिः सावद्यपरिहार एव श्रामण्यं, मायया च प्रायश्चित्कित्सा, ततस्तां नानाभिन्नन्देद्, एतदप्यौत्सर्गिकम्, अपवादतस्तु सावद्याऽप्येषामियमनुमतेय, यदुक्तम्—“क्ताहं अछित्तिं भदुवा अहीहं, तयोत्रिहाणेण भिक्षेति भिक्षेति ॥ ३३ ॥ इति मूत्राशः ॥ ३३ ॥ इति मूत्राशः ॥ ३३ ॥

१ कटिधाम्यञ्जलिमथवाऽथेले तपोनि (पत्र) धानेनु चोदंस्यानि । गजं वा नीचा अपि गारिजनाभि, नाज्जसंती ममुनि मोक्षम् (मुद्रिम्)

कारं तत्र न 'नितिविष्णुं कादित्यदिष्ठा' इति मन्त्राप्रवचनमर्थेन मन्त्रानुसहारणमाह—

अथुराद क्रान्दयंमिग अथुग अधितुथ मुग्गसेलपुरं । राया पदिसेधेइ जंघुग्रुयेण उयसगं ॥ ११५ ॥

त्याज्या—अथुरादो बालवेतिषो अथुगोऽभ्युपितो मुद्रमेवं पुं राजा प्रतिषेधयति अथुग्रुयेण इत्यमर्गमिति भाषाक्षरार्थः ।
मायाभंगु ताम्रसपादगवः, न वायव्य—

'अथुराद' त्रिवलपुजा एवञ्च जाळा माम वेणाऽपदिक्कयति चार भोसेहे पुग्ग, तीसे पुणो चालाप चालवे
तिषो इवामो, गो मडाक्कयलं वेणवे भतिद एवमं सोऽरुण ययत्तिलो, एवताविहारयदिमं पडियण्णो, गत्तो मुग्गसेलपुरं,
'अदि' मरुग मणिणो इयगन्तुम एव्वो अदिता, तमग म्मादुस्स मरुत्तियद, गत्तो तीप विगम्माय सह भोसहे विथे, त्वो द मदि-

१ अथुरादं विरगतुग राजा कालचरणी केराइउरिअचिह्वाऽवगमे तिप्ता, तरणा पुद चालायाः काययिदिह पुमार, न तथाअपयलं
त्यगिगम्मायिदिह अदिद, एवविहारयत्तिलो यत्तिल, तथा मुद्रमेवपुं,

२ तत्र मरुग भंगिनी इयतया गमे अदिता, मरुग साधारणीति, ततमन्त्रा निधवा महीवर्ष इव, न चाधिकरणमिति अर्थे प्रत्याप्त्यातिः । तेन च
पुष्पाग्रे शुक्लजम्बो लदे गुल्फा इव अदरगका-वेणवेण चार भुवने । से भगिन्-दमे शुक्ला अदरीवाभित्ता, तत्र मरुतो एतान् बलका ज्ञाता (पाथे)
कायवदन्, ते। इत्यनेन कायाऽऽजीवन्, न ते इमि, न इवम्वान निधुइरोति, तत्र न उदि विन्दति, न एवामो इत्यमानो भूता, अकामतिरेतरया अयमनरो
अन्, तेन अकामो न उदककवाजमन्त्रो इह, अरुयिनाऽऽवेणिका, अर्थे न इवाम्पाद गवालकी शुक्लाय विपुर्वे (विरुक्) विधिपूर्वेन आरुति, राजा
न ली उदककवाजमन्त्र इतिक्ता । अदरी पुर्वे, मा इविगवापमर्गं वणिक्कयति (चावीणिनि), यामने पुदप लद ग्वाजमाययिदिन लज्जका शुक्लाया यत्तिलो,
वता ते पुदप

गरणंति भक्तं पञ्चकखाति । तेण य कुमारत्ते सियालाणं सद्दं सोऊण पुच्छिया ओलगिया-केसि एस सद्दो सुच्चति ?, ते भणंति एए सियाला अडचिवासिणो, तेण भणति-एए बंधिऊण मम आणेह, तेहि सियालो बंधिऊण आणितो, सो तं हणइ, सो हम्मंतो खिखिएइ, ततो सो रतिं विंदइ, सो सियालो हम्मंतो मतो, अकामणिज्जराए वाणमंतरो जाओ, तेण वाणमंतरेण सो भत्तपच्च-फखातो दिट्ठो, ओहिणा आमोइओ, इमो सोत्ति आगंतूण सपिहियं सियालिं विरचिऊण खिखियंतो खाइ, राया तं साधुं भत्तप-च्चकखाययंतिकाउं रक्खवेति पुरिसेहिति, मा कोइ से उवसगं करिस्सइत्ति, जाय ते पुरिसा तं थाणं वेति ताव तीए सीआ-लीए खइतो, जाहे ते पुरिसा 'ओस्सरिआ ताहे सद्दं करेत्तो खाति, जाहे आगया ताहे न दीसति, सोऽवि उवसगं सम्मं सहति खमति, एवं अहियासेयन्वं ॥ रोगपीडितस्य शयनादिषु दुःसहतरः) तृणस्पर्श इत्येतदनन्तरं तत्परीयहमाह—

अचेलगस्स त्हहस्स, संजयस्स तवस्सिणो । तणेसु सुयमाणस्स, हुज्जा गायविराहणा ॥ ३४ ॥ सूत्रम् ॥

व्याख्या—अचेलकस्य रूक्षस्य संयतस्य तपस्विन इति प्राग्वत्, तरन्तीति तृणानि—दर्भादीनि तेषु शयानस्योपलक्षणत्वात् आसीनस्य वा भवेत् गात्रस्य-शरीरस्य विराधना-विदारणा गात्रविराधना, अचेलकत्वादीनि तु तपस्विविशेषणानि मा भूत्स-चेलस्य तृणस्पर्शसम्भवेनारूक्षस्य तत्सम्भवेऽपि क्षिग्धत्वेनासंयतस्य च शुण्णिरहरिततृणोपादानेन तथाविधगात्रविराधनाया असम्भव इति ॥ ३४ ॥ ततः किमित्याह—

आयवस्स निवाणं, तिडुला हवइ वेयणा । एयं णच्छा न सेवन्ति, तंतुजं तणनज्जिया ॥ ३५ ॥ (सूत्रम्)

१ अपमृतास्तदा शब्दं कुर्वन्ती खादति, यदा आगताः तदा न दृश्यते, नोऽप्युपसर्गं सम्यक् महते क्षमन्ते, एतमध्यायितव्यम् ।

व्याख्या—'आतपस्य धर्मस्थ नितरा एतलो निपातरणेन 'तिउल त्ति मूत्राचाचौदिका यद् धीन-प्रस्तावात् मनोयाकवायान्
 विभाषितव्यन्तरात् चुरादीना दोषादीव स्वरूपचरनेन त्रिदुल पादान्तरस्तु-'अतुल विपुला धा' भवति वेदना एवं च किमि
 त्याह-'एतद्' अतन्तरोक्तं पादान्तरत एव एतदा 'न सेयन्ते' न ममन्ते, आस्तरणायैति गम्यते, तन्तुभ्यो, तन्तुभ्यो जात
 तन्तुन, पश्यते च-ततय त्ति तत्र तत्र वेपरिलेखन्यान्तनिकवि नसाज्जात तन्त्रम्, उभयत्र यत्र कमवलो धा, तृणैस्त
 जिना-तिर्भसिता तुषानजिता, विमुक्त भवति ! यद्यपि तृणैरत्यन्तविलिखितगरीरस्य रयिकिरणसम्पकसमुत्पन्नस्वेवयशतः
 इतभारनिसेपकपेय पीडोपजायते तथाऽपि प्रदीप्ताङ्गरकरंशेषु, यजकुण्डेष्यसन्धिषु । कृजस्त कदण वेचित्, दद्यान्ते नरका
 मित्वा ॥ १ ॥ अस्मिन्तीता प्रधाचक्षो, गत्या येनरणी नदीम् । शीततायामिमां आत्मा, क्षाराग्मसि पतन्ति ते ॥ २ ॥ क्षारवग्ध
 शरीराद्य, मृगनेनोत्थिता पुन । अस्तिपचयन पन्ति, प्छायाया दृष्टयुग्म ॥ ३ ॥ शक्यपिमासदुगैश्च, खड्गतोमरपहिरो ।
 शिद्यग्रे छुपनास्त्र, पतद्भिन्नैककम्पिते ॥ ४ ॥ एत्यादिक्ता रीद्रतरा नरंकेषु परचरोत्त मयाऽनुमृता वेदनास्तत्किमतीव ? भूयाश्च
 लाभः स्वपरास्य सम्पक् साहन इति परिमायनालो न तत्परिनिर्दीयया धर्मं कम्बलादिकमुपाददते, जिनकक्षिकापक्ष वेतत्,
 स्थिरकक्षिकाद्य साक्यसद्वधमग-सेयने-पीति सूत्रार्थ ॥ ३५ ॥ अत्र सत्तारुढात्मनुसरन् तिउला इषा वेपण न्ति सूत्र
 गृहितमुदाहरणमाह—

मदात्पयीह कुमारो भवो सो चारिओत्ति वेज्जे । तारेण तच्छिक्को तण्णासपरीसर चिसहे ॥ १६६ ॥
 व्याख्या—धायमत्या कुमारो यद् स 'गारिक' चर इति वेराज्ये क्षारेण ताक्षिनाह तुणस्पर्त्तपरीपद विमदे त्ति विगहते,
 स्मेति विनेय इति गार्ग्य ॥ १६७ ॥ आगार्थस्तु मग्धदायागसेय न चायम्—

'सावत्थीय नयरीय जियसत्त रण्णो पुत्तो भदो नाम, सो निव्विण्णकामभोगो तहारूपाणं धेराणमंतिहे पव्वतितो, कालेण य पगल्लविहारपडिमं पडिवण्णो, सो विहरंतो वेरज्जे चारिउत्तिकाऊण गहिओ, सो य पंतावेऊण खारेण तच्छिओ, सो दब्भेहिं वेढिऊण मुक्को, सो दब्भेहिं लोहियसंमीलिपहिं दुक्खाविज्जंतो सम्म सद्धइ ॥ एवं शेषसाधुभिरपि सम्यक् सोढव्यः तृणस्पशो-
परीपदः ॥ तृणानि च मलिनान्यपि कानिचित् स्थिरिति तत्सम्पर्कात् स्वेदतो विशेषेण जलसम्भव इत्यनन्तरं तत्परीपदमाह—

किलिन्नगाए पंकेणं, मेहावी व रण वा । धिसु वा परितावेणं, सायं नो परिदेवए ॥ ३६ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—क्लिन्नमेकार्थत्वाद्वातूनां निचितं पाठान्तरतः क्लिष्टं वा-वाधितं गात्रं-शरीरमस्येति क्लिन्नगात्रः क्लिष्टगात्रो वा, मेधावी-'वाहितो वा अरोगी वा, सिणाणं जो उ पत्थइ । बोक्कंतो होइ आयारो, जढो हवइ संजमो ॥ १ ॥' इत्यागममनुस्मरन् न स्नानरूपमर्यादानतिवर्ती, केन पुनः क्लिन्नगात्रः क्लिष्टगात्रो वेत्याह-'पङ्केन' वा स्वेदाद्रमलरूपेण 'रजसा' वा तेनैव काठिन्यं गतेन पांशुना वा, भिन्नकालत्वाच्चाप्ययोर्वा ग्रहणं, 'धिसु व' ति ग्रीष्मे, वाशब्दाच्छरदि वा, परिः-समन्तात्तापः एवं तापस्तेन, हेतो तृतीया, किमुक्तं भवति?—परितापात्प्रस्वेदः प्रस्वेदाच्च पङ्करजसी ततः क्लिन्नगात्रता क्लिष्टगात्रता वा भवति, एवं विधश्च किमित्याह-'सातं' सुखम्, आश्रित्येति शेषः 'नो परिदेवेत्' न प्रलयेत्-कथं कदा वा ममैवं मलदिग्धदेहस्य सुखानुभवः स्यात्? इति सूत्रार्थः ॥ ३६ ॥ किं तर्हि कुर्यादित्याह—

१ श्रावस्त्वां नगर्यां जितशत्रो राक्षः पुत्रो भद्रो नाम, स निर्विण्णकामभोगः तथारूपाणां स्थविराणामन्तिके प्रव्रजितः, कालेन चैकाकिविहारप्रतिमां पतिपन्नः, स विहरन् वंराज्ये चारिक इतिकृत्वा गृहीतः, स च पीडयित्वा (पिट्टयित्वा) तद्धितः (सितः) क्षारेण, स दम्भेवैष्टयित्वा मुक्तः, स दम्भे हधिर-
नमिन्नैर्द-व्यमानः सम्यक् राहते । २ व्याधिमान-वाडरोगो वा स्नानं यस्तु प्राप्यते । व्युत्क्रान्तो भवत्याचारस्थितो भवति संयमः ॥ ३ ॥

योगञ्च निज्जरापेक्षी, आरिय ग्रम्भणुत्तर । आव सरीरभेओत्ति, जल्लं काण्ण धारण ॥ ३७ ॥ (सूत्रम्)

रगाख्या येदयेत् 'सहेत ज्ञातज्ञान दृग्मिति प्रथम, वीरुत्त सत् इत्याह निर्जरेण निर्जरेण कर्मण्यामात्यन्तिकं इय
 म्नामपयेने कथं मम्मामो रयादित्यदिगन्तलीति निर्जरेणक्षी, क एव बुयीदित्याह-आपदपथमेणो य त इत्यापेस्त 'धमे' धृत
 पारिवरस्य नारणुत्तो-प्रधानमन्यदभ्यादित्यनुसरस्त, भग्नमानयान् प्रत्यजो भाष्यमिष्टुस्त्रित्यं, सम्प्रति सामर्थ्योचमप्यधंमाहर
 क्षापनात् निगमप्रव्यसजेत पुलस्तह-'आव सरीरभेओ' इति सूक्त्यान् 'यामन्' इति मयदिषाया सरीरस्य भेदो-विनाशस्त मयदि
 इत्य, किमि-पाद 'अत्त' कटिजलाग्रं मन्त्रम्, उपद्राण-यान् पदरन्ती च 'कायेन' उदारेण धारयेत्, दृश्यन्ते हि केचिदि
 ग्दूमिस्त्राणीय गिरिस्त्रिभरति विरहायकुण्डरा दलीलोणयानातपदिधि परिचोविनपरिदग्धोपहतसरीरा रजोऽपगुणिकसमल-
 रिम्पदेहा, परात्मनिर्जरास्य न कथिचेषं गुणो, मय तु मय्यक् महमानस्य महान् गुण इति मत्वा न तत्पनयनाय जानादि
 कुशंत्, यत्तः--"न सुदर निर्द-नीकं, गद आनदातेरति । अध्यात्ममेव धोनोभिगद्विरस्यचयिर्मलम् ॥ १ ॥" पश्यते च-'क्षेत्तो
 दिञ्चत्तर्दि चि वेदपमानः-सहमान, नपं प्राणात्, मत्र केचिद्यनुगंधमपीयते, 'अत्त काव न उदग्दे'ति अग्रेतुर्नममहपमुद्
 र्णयेदयि न, हि पुन आयात् !, यद्वा-'क्षेत्त चि त्रिपात्-ब्रानीवाच्यमाचारम्, भार्पोचलीआ, धात्वा च 'ज्ञानस्य फल
 विरतिरि ति नरा कायेन धारयेत्, तथा 'वयतो चि विद्वन्-ज्ञानानोऽम्पचोवेति गूढार्थः ॥ ३७ ॥ अत्र 'मलचारिणो चि
 अरमनुसरद' माय लो परिदेवय' इति सूत्रायपप्रबंधं सूत्रायुदाहरणमाह--

धंपपणं गुनेन्दो नाम भावओ जल्लधारणनुगुंले । कोसंबीद बुगंधी उत्पण्णो तस्स सादिच्चं ॥ ११७ ॥

ज्वाणा-चरणां गुनन्दो नाम धावओ जल्लधारणनुगुंले । कोसंबीद बुगंधी उत्पण्णो तस्स सादिच्चं ॥ ११७ ॥
 ॥ ११८ ॥ भागपंम्भु तम्यदोआपसेय, म वापम्--

'चंपाप नयेरीप सुनन्दो नाम वाणियगो सावगो, अवणणाए चैव जो जं मग्गेइ साह तस्स तं श्वेव देइ ओसहमेसज्जाइयं सत्तुगाइयं च, सब्बभंडिओ सो, तस्स अन्नया गिम्हे सुसाहणो जल्लपरिदिद्धंगा आवणं आगया, तेसिं गंधो जल्लस्स ताण ओस-
हाणं गंधमभिभवितुं उक्कलति, तेण सुगंधद्ववभाविण चित्तिं-सब्बं लद्धं साहण जदिणाम जहं उवाट्ठिता तो सुंदरं होतं, एवं सो तस्स ठाणस्स अणालोइयपडिक्कतो कालगतो कोसंबीप नयेरीप इब्बकुले पुत्तत्ताप आगतो, सो निविण्णकामभोगो धम्मं
सोऊण पव्वतितो, तस्स तं कम्ममुदिन्नं, दुरभिगंधो जातो, तओ जतो जातो वच्चति तओ तओ उडाहो, पच्छा साहहिं भणितो-
तुमं मा णिग्गछ उडाहो, पडिस्सए अच्छहि, रत्तिं देवयाप सो काउस्सगं करेइ सुगंधो कतो. सो जहा नाम कोट्टपुडाण वा
अन्नेसिं वा विसिद्धुद्ववाण जारिसो गंधो जातो, पुणोऽवि देवयाराहणं, सभावियगंधो जातो । तेण आहियासिओ जल्लपरीसहो ।
एवं शेपसाधुभिर्न करणीयम् ॥ जल्लोपलिसश्च शुचीन् सत्क्रियमाणान् पुरस्क्रियमाणान्धापरानुपलभ्य सत्कारपुरस्काराभ्यां
स्पृहयेदस्तत्तपरीपहमाह—

अभिवादण अबुट्ठाणं, सामी कुल्ला निमंतणं । जे ताइं पडिसेवंति, न तेसिं पीहए सुणी ॥ ३८ ॥ (सूत्रम्)

अभिवादणं अवमुट्ठाणं, सामी कुल्ला निमंतणं । जे ताइं पडिसेवंति, न तेसिं पीहए सुणी ॥ ३८ ॥ (सूत्रम्)
१ चम्पायां नगर्यां नुनन्दो नाम वगिक् श्रावकः, अवश्यं च यो यन्मार्गयति साधुस्तस्मै तदेव ददाति औपधंभपज्यादिकं मनुष्यादिकं च, सर्वभा-
ण्डिकः स; तस्यान्यदा ग्रीष्मे सुसाधवो जल्लपरिग्धाऽऽ आपणमागताः, तेषां । २ गन्धो जल्लस्य तेषामौपयानां गन्धमभिभूगोच्छलति, तेन मुगन्धद्रव्यमावितेन
चिन्तितं-सर्वं लघं साधूनां यदि नाम जल्लमुदवर्त्तिष्यन्त तदा सुन्दरमभिव्यजत, एवं स तस्मात् स्थानादनालोचितप्रतिक्रान्तः कालगतः कौशाम्यां नगर्यामिभ्या-
कुले पुत्रतया आगतः, स निर्विण्णकामभोगो धर्मं श्रुत्वा प्रव्रजितः, तस्य तत्कर्मोद्दीर्घं, दुरभिगन्धो जातः, ततो गतो गतो व्रजति ततस्तत उदाहः (अपत्रा-
जना), पश्चात् साधुभिर्भणितः-त्वं मा यासीः उदाहः, प्रतिश्रये तिष्ठ, रात्रौ देवतायाः स कायोत्सर्गं करोति, पश्चादेवतया मुगन्गीकृतः, न यथा नाम कोष्ठपुदानां
वा अन्येषां वा विशिष्टद्रव्याणां यादयो गन्धस्तादृशो गन्धो जातः, पुनरपि देवतारायनं, स्नाभाविरुगन्धो जातः तेन ३ नान्यामितो जल्लपरीपटः ।

‘व्याख्या —’ अभियादन शिगेनमनचरणस्पर्शनादि पूर्वमभिप्राये रत्यादिष्वचनं ‘भग्युत्थानं’ ममभ्यममामनमोचने ‘स्वामी’ राजादि ‘कुर्यात्’ विदधीत ‘निमग्नयम्’ अथ मयमिभिश्च मदीयगृहे मदीयगृहे मदीयगृहे मदीयगृहे ‘ये’ इति स्वगृह्याः परतीर्थिका वा ‘तानि’ अभियादनादीनी ‘प्रतिसेवन्ते’ भाग्यमनिपिदाम्यपि यजन्ते, न तेभ्यः स्पृहयेत्—यथा मुक्तपुत्रमामनोभ्यी य पयमेवेत्तिरभियादनादिभिः मयियन्त इति ‘मुनिः’ मनगार इति सूत्रार्थः ॥ ३८ ॥ किंय—

अनुस्फुसार्गं अस्प्यच्छे, अण्णागसि अलोत्तुप । रसेसु नाणुनिजिह्वा, नाणुतज्जिह्वा पणयं ॥ ३९ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—उत्कण्ठितः सत्त्वारविषु सेत रायेवं सील उत्कण्ठाया न तथा अनुरकण्ठाया, यथा प्राकृतवायुणुकणायी सयं-
 घतादिरथादिनि, कोऽर्थः । न सत्त्वारदिकमनुत्तरे कुप्यति, तसम्पत्तौ वा नाहदुत्तरान् भवति, एत उत्तमम्—“गल्लिमंथ मह
 युद्धि विधत्ते, अत एवाहवा-स्तोका धर्मोपकरणप्रतिमाप्रविदयादेत न तु सत्त्वारदिकमितया महती महदुत्तरान्म्याभाययादिरवेना-
 भत पय च अन्तातो जातिधुतत्रिभिः पयति-उच्छति अर्थात् विष्वादीत्यर्थात्, दुतः पुनरेयम्, यतः ‘मलोत्तुप’ सरसीद-
 नादिषु न लास्पटपयाद्, पयविधोऽपि सरसादात्म्योजिनोऽपरान वीदय कयाचिदम्यया स्यात् अत माह-सरसेषु-एवयत्स्योदना-
 दिषु, पाठान्तरतो-’ रसेषु वा’ मधुरादिषु ‘नानुगृध्येत् नापिकाक्षां कुर्यात्, रसगृह्येयजंनोपदेशाय तद्गृह्यित पय पालिशाना-
 मभियादनादिसुहासमयात्, तथा न ‘मेयो’ रसगृह्येभ्यः स्पृहयेन्मुनि, पाठान्तरतय नानुगृध्येत् तीर्थाभ्तरियाभ्नुपर्यादिभि

कहेद, तेहि भण्णाद का पुच्छा^१, अहियासेयब्बो सक्कारपुरकारपरीसहो, तेण भणियं मए गण्णा कएहिणा, आयरिपहि भण्णाद-
एयस्स पुणेहियस्स कि घरे बट्ठ^२, तेण भण्णद-एयस्स पुणेहियस्स पासाओ कएहुतो, तस्स पेसेणे रण्णो भत्त करेहिस्ति,
तेहि भण्णाद-जाहे राया पविसद त पासाय 'ताहे तुम रायं हत्थेण यहेऊय अवसारिआमि जहा-पासाओ पडति, ताहे'इ पासायं
विआए पादिससे, तेण तहा कय, सेट्ठिणा राया भणितो-एएण तुम्हे मारिया आसि, रंठ्ठेण रण्णा पुणेहितो सायगस्स अणितो,
तेण तस्स रद्वीले पादो कतो, पच्छा छिय(ओ), एव काउ 'इयगे विसज्जितो तेण जाहियासितो सक्कारपुरकारपरीसहो इति ॥
यया तेन आयेनासौ न सोढो न तथा विधेय, किन्तु साधुवत्सोदय्य, इह धर्मं च धावकपरीग्रहाभिधानमापनयचतुष्टय मतेनेति
भायनीयम्, इत्त हि प्राक्-^३ 'तिन्हंयि जेगमन्तो परीसहो जाव उज्जयुत्तातो' इति, भद्र चाव पादो, विद्या च मासादयातनविद्या ॥
साम्प्रतमनस्तरेकपरीग्रहात् जयतोऽपि कर्मनिज्जानानरणपगमात् प्रकाया उरुकरे अरण्य तु तदुदयादपकर्णे उरसेकैवेक्यसम्भव
इति प्रकापरीग्रहमाह—

से नूणं मए पुरुयं, कम्माऽणाणफला कटा । जेणाहं नाभिजाणामि, पुढो केणइ कणहुई ॥ ४० ॥

अह पच्छा उइअंति, कम्माऽणाणफलाकटा । एवमासासि अप्पाणं, गचा कम्मविवागयं ॥ ४१ ॥ (सूत्रम्)

^१ तदा एव राजान दस्तेन गृहीतकोऽवधारये यथा-प्रासाद पतति, तदाऽह प्रासाद विषया पतमिष्यामि, तेन तथा कृतं, अट्टिना राजा भणित -
एतेन यूय मारिता व्यभविष्यन्, रथेन राज्ञा पुणेहितं धावक्यापत्ति, तेन तस्सेन्दकीले पाद कृत, पञ्चाग छिद्य, एव हत्वेतरो विमुष्ट । तेन ना-या-
मिन मरकारपुरस्कारपरीवद इति । २ जेदुमओ पाऊण मो ठिओ प्र० अधिकम् । ३ प्रयाणामपि जेगमनय परीवहो यावदुदयप्रात् ॥ १ ॥

व्याख्या—सेशब्दो मागधप्रसिद्धाऽथशब्दार्थ उपन्यासे, 'नूनं' निश्चितं 'मये'ति आत्मनिर्देशः 'पूर्वं' प्राक् क्रियन्त इति कर्मणि तानि च मोहनीयादीन्यपि सम्भवन्त्यत आह—अज्ञानम्-अनवबोधस्तत्फलानि ज्ञानावरणरूपाणीत्यर्थः 'कृतानि' ज्ञाननि-
 न्दादिभिरुपाजितानि, यदुक्तम्-ज्ञानस्य ज्ञानिनां चैव, निन्दाप्रद्वेषमत्सरैः । उपधातैश्च विघ्नैश्च, ज्ञानघ्नं कर्म वध्यते ॥ १ ॥ 'मये',
 त्यभिधानं च स्वयमकृतस्योपभोगसम्भवाद्, उक्तं च—“शुभाशुभानि कर्मणि, स्वयं कुर्वन्ति देहिनः । स्वमेवोपभुज्यन्ते, दुःखानि
 च सुखानि च ॥ १ ॥” कुत एतदित्याह—येन हेतुना अहं 'नाभिजानामि' नाभिमुख्येनावबुद्धये पृष्टः केनचित् स्वयमजानता
 जानता वा 'कण्ठुई'ति सूत्रत्वात् कस्मिंश्चित् सूत्रादौ वस्तुनि वा, प्रगुणेऽपीत्यभिप्रायः । न हि स्वयं स्वच्छस्फटिकवदति-
 निर्मलस्य प्रकाशरूपस्यात्मनोऽप्रकाशकत्वं किन्तु ज्ञानावृत्तिवशत एव, उक्तं हि—“तत्र ज्ञानावरणीयं नाम कर्म भवति येनास्या
 तत्पञ्चविधं ज्ञानमावृतं रविरिव मेघेस्तथा ॥ १ ॥” अथवा 'से नूनं'ति शेषशब्दः प्रतिवचनवाचिनोऽथशब्दस्यार्थः, स हि केनतिक-
 श्चित्पर्यप्रनुयुक्तः तथाविधविमर्शाभावेन स्वयमजानन् कुत एतन्ममाज्ञानमिति चिन्तयन् गुरुवचनमनुवृत्त्यात्मानमात्मनैव प्रति-
 वक्ति, 'से' इत्यथ 'नूनं' निश्चितमेतत्, शेषं प्राग्वत् । आह—यदि पूर्वं कृतानि कर्मणि किं न तदैव वेदितानि ?, उच्यते,
 अथेति वक्तव्यान्तरोपन्यासे 'पश्चाद्' अवाधोत्तरकालम् 'उदीयन्ते' विपन्यन्ते कर्मण्यज्ञानफलानि कृतानि, अलकमूपिकविपवि-
 कारवत् तथाविधद्रव्यसाचिव्यादेव तेषां विपाकदानात्, तनस्तद्विज्ञातायैव यत्नो विधेयो न तु विगादः, 'एवम्' अमुना प्रकारेण
 'आश्वासय' स्वस्थीकुरु, कम् ?—आत्मानं, मा वैकल्यं कथा इत्यर्थः, उक्तमेव हेतुं निगमयन्नाह—ज्ञात्वा कर्मविपाकम् । इत्थं
 मन्नाऽपकर्षमाश्रित्य सूत्रद्वयं व्याख्यातम्, एतदेव तदुक्तकर्षपक्ष एवं व्याख्यायते—प्रज्ञातकर्षवत्तैवं परिभावनीयं—'से' इत्युपन्यासे
 एनं मया पूर्वं 'कर्मणि' अनुष्ठानानि ज्ञानप्रशंसादीनि, ज्ञानमिह विमर्शपूर्वको बोधः, तत्फलानि कृतानि येनाहं ना अपिशब्दस्य
 सनिर्दिष्टत्वाच्चाऽपि—पुरुषोऽप्यभिजानामि 'पृष्टः' पर्यनुयुक्तः 'केनापि' अविचक्षितविशेषेण, सर्वेणापीत्यर्थः, 'कस्मिंश्चिद्' यत्र
 नापि वस्तुनि, 'अथे'त्युक्तपरिनिन्तरम् 'अपेक्ष्यानि आयतिकदुकानि कर्मण्यज्ञानफलानि 'उदिज्जेति' उच्यते इत्येत्येनो-

देधन्ति, वर्त्तमानसामीप्ये वर्त्तमानयद्वा (पा० ३-३-१३१) इत्यनेन वर्त्तमानसामीप्ये वा णि उद्गीर्णन्ते, तस्यिहितकाल एवोदे
प्यनीत्यर्थं, अथ चाशय -उत्सेको हि ज्ञानाथरणकारणमथस्यवेद्य च तत्, तदुदये च कुतो ज्ञानम् !, अनियते पाऽस्मिन्क
उत्सेके !, इत्येवमात्तोचयश्चाभ्यासय-प्रसावलेपावदुत्तेजनमात्मन स्वस्थीयुः ज्ञात्वा कर्मविपाकम्, एह च तन्मन्यायेन युक्तपदार्थं
द्रव्यसम्भव, तन्मन्त्रे च देहसंसारिता तन्तव ततो यथा तदेकपनेकस्य तिरयोनस्य तन्तो सद्वृद्धि तथा यदेकानेकार्थंम्याभिधानं
त तन्मन्याय इति सूत्रद्वयांशं ॥ ४०-४१ ॥ अत्र सूत्रद्वारं, सूत्र खागम, तस्मिन्मध्य प्रस्तुतमूत्रघचितमुदाहरणमाह—

उज्जेणी कालखमणा सागरखमणा सुवण्णभूमीए । इंदो आउयसेसं पुच्छए सादित्रकरणं च ॥ १२० ॥

इयावथा—उज्जेणी कालक्षपणा सागरक्षपणा सुवर्णभूमी इन्द्र. आयुक्तेषु गृच्छति सादित्रकरणं चेति गाथाशेषार्थं
॥ १२० ॥ भाषार्थस्तु सम्यक्वायाद् वातव्यः, स वायव्यम्—

'उज्जेमीय कालगायरिका बहुसुया, तेसि सीसो न कोरुच्छर पटिउ, तरस मीसस्ससीसो यदुसुभो सागरखमणो जाम सुव
ण्णभूमीए गच्छेण विहरर, पच्छा भागरिधा तस्य पट्ठाएउं गथा सुवण्णभूमिं, सो य सागरखमणो मणुभोग यहर, एण्णापरीसह

१ उज्जयिनी कालकाचार्या बहुश्रुता, तेषां स्थित्यो न क्षेत्रेण इच्छति पटिउ, ॥ स्थित्यस्य स्थित्यो बहुश्रुत सागरक्षपणो जाम मुवर्णभूमौ गच्छेण
विहरति पश्चादाचार्यस्तित्र पत्राव्य गता मुवर्णभूमी, स च सागरक्षपणोऽनुभोग कथयति, प्रज्ञापीपद न सहये, मण्णि-इद । गत एव तव धुमररन्ध १,
तेन मध्यते-यम इति, तत मणु, स आचरिनुं ज्ञात । ते च ज्ञाकारेण निर्भ-येन कथिते तत्त्विका मुवर्णभूमिपंत (तत) चरिग, सोक वृद्धति
इ-ई गच्छन्त-क एव आचार्यो गच्छति १, तेन मण्वते-काश्चचार्या, तत अनपरमरकेण एगाए कर्णको (ज्ञान-ते) सागरधमणस्य संथात, यथा-पाळका
चार्या आगच्छन्ति, सागरक्षपणे मनसि-इद ! मदे (भुत) मम पितामह आगच्छति १, तेन

न सहइ, भणइ-खंता ! गयं पयं तुब्भ सुयखंधं?, तेण भणइ-गयंति, तो सुण, सो सुणावेउं पयत्तो । ते य सेज्जायर-
 णिव्वंघे कहिए तस्सिस्ससा सुवण्णभूसि जतो चलिया, लोगो पुच्छति विदं गच्छंतं को एस आयरिओ गच्छइ?, तेण
 भणइ-कालगा आयरिया, तं जणपरंपरण फुसंतं कोइं सागरसमणस्स संपत्तं, जहा-कालगा आयरिआ आगच्छंति,
 सागरखमणो भणइ-खंतग ! सच्चं मम पितामहो आगच्छति?, तेण 'भणति—ज जाणं, मयावि सुयं, आगया य साहुणो, सो
 अब्भुट्ठिओ, सो तेहिं साधूहिं भणति-खमासमणा केइ इहागया?, पच्छा सो संकिओ भणइ-खंतो परं इक्को आगओ, न उण
 जाणामि खमासमणा, सो पच्छा खायेति, भणति—मिच्छादुक्कडं जं पत्थ मए आसादिया, पच्छा भणति-खमासमणां !
 केरिसं अहं वक्खणेमि?, खमासमणेण भणति—लट्ठं, किन्तु मा गव्वं करेहि, को जाणति?, कस्स को आग-
 मोत्ति?, पच्छा धूलिणाएण चिक्खिल्लपिडएण. य आहरणं करेति । न तहा कायव्वं जहा सागरखमणेण कयं । ताण
 अज्जकालगाण समीवं सक्को य आगंतुं णिओयजीवे पुच्छति, जहा अजरक्खियाणं तहेव जाव सादिव्वकरणं च ॥ इदं स प्रज्ञा-
 सद्भावमङ्गीकृत्योदाहरणमुक्तं, तदभावे तु स्वयमभ्यूह्यमिति ॥ इदानीं प्रज्ञाया ज्ञानविशेषरूपत्वाच्चद्विपक्षभूतत्वाद्ज्ञानस्य तत्परीयह-
 माह, सोऽव्यज्ञानभावाभावाभ्यां द्विधैव, तत्र भावपक्षमङ्गीकृत्येदमुच्यते—

१ भण्यते-न जाने, मयाऽपि श्रुतम्, आगताश्च साधवः, सोऽभ्युत्थितः, स तैः साधुभिर्भण्यते-क्षमाश्रमणाः केचिदिहागताः?, पश्चात् स शङ्कितो
 भणति-दृढः परमेक आगतः, न पुनर्जानामि क्षमाश्रमणा (इति), स पश्चात् क्षमयति, भणति-मिथ्या मे दुष्कृतं यदत्र मया आश्रिताः, पश्चात्
 भगति-क्षमाश्रमणाः ! कीदृशमहं व्याख्यानयामि?, क्षमाश्रमणेन भण्यते-लट्ठं, किन्तु मा गवं काप्योः, को जानाति? कस्य क आगम इति, पश्चाद्वलिशतेन
 कर्दमपिण्डेन च दृष्टान्तं कुर्वन्ति । न तथा कर्तव्यं यथा सागरक्षपणेन कृतं । तेषामार्यकालकानां समीपे शक्य आगत्य निगोदजीवान् पृच्छति, यथा
 आर्यरक्षितानां तथैव यावत् सादिव्यकरणं च ॥

निरट्टगमि विरओ, मेढुणाओ सुसबुद्धो । जो सखं नाभिजाणामि, 'ग्मम कट्ठाण पागं' ॥ ४२ ॥ (सूत्रम्)
तयोवहणमायाय, पट्टिम पट्टिवज्जओ । एवपि मे विहरओ, छउमं ण णिगट्ठति ॥ ४३ ॥ (सूत्रम्)

न्याख्या—'णिगट्टगमि'सि अर्थे-श्रयोजन तदभावो निरर्थं तदेव निरर्थकं तस्मिन् सति, 'विरत' निवृत्त, कस्मात्'-मिथु
नस्य भाव 'कर्म' या मेधुनाम् यद्यहं तस्माच्च आध्यात्मिकविरतायपि यदस्यापादान तदस्यैवातिशुद्धिहेतुतया दुस्त्यजत्वात्, उक्तं
हि—'दुपपद्यथा इमे कामा' इत्यादि सुषु सवृत सुम्बुल इन्द्रियनोद्विज्यसवरत्नेन य 'साक्षात्' इति परिस्पृष्ट नामिजानामि
'धर्म' यस्तुस्यभान 'कलाण'सि विम्बुलोपाकस्याण शुभ 'पापक' या तद्विपरीत, वेत्यस्य गम्यमानत्वात्, यद्वा धर्मम्-आचार
कस्य मर्यादतीरकतया मोक्षस्तमानयति (भणति)—प्रकाशयतीति कल्याणो मुक्तिहेतुस्त, पापक या नरकादेहेतुम्, अयमाशय —
यदि विरतो कश्चिदपि सिद्धयेऽय ममाज्ञान भयेन, कदाचित् सामान्यचर्ययेव न फलायामिरत आह—तपो-अद्रमहाभद्रादि उप
धानम्-मागमोपचाररूपमाद्याम्नादि 'आदाय' स्वीकृत्य कतिपेतिपायत् 'प्रतिमा' मालिक्यादिभिस्तुमतिमा 'पट्टिवज्ज'सि प्रति
पद्यास्वीकृत्य, पट्टये अ-पट्टिम पट्टिवज्जओ सि प्रतिपद्यमानस्य-अभ्युपगच्छत, 'एवमपि विशेषचययाऽपि, आस्ता सामान्यस्वयं
येत्यपि शास्त्रार्थं 'विहरतो'सि निष्पत्तिरन्ध-यैनामियत विचरत' आदयतीति सुख सानापरजादिकर्म 'न निवर्त्तते' नापेतीति
मिथु न चिन्तयेदि-युसरेण सम्बन्ध । अक्षानाभायपक्षे तु समस्तशास्त्रार्थेनिष्कनिकयोपलक्ष्यना(ता)यामपि न दृष्यभिमातमानसो
भयेन, किन्तु-पूर्वपुण्यसिद्धिना विद्यामातिशयसागरानन्त्यम् । अतश्च साम्यतपुरुषा कथं स्वयुद्धया मद यान्ति !, ॥ १५' इति
परिभावयन् विगलिताधरेण सन्धय भावयेत् 'निरट्टय' सूत्रद्वयम्, अक्षरगामनिका क्षेत्र, कथं 'निरट्टयमिडवि' निरर्थकेऽपि प्रकमान्
प्रकाशयलेवे रत्तो, मेधुनात् सुसवृत सप्रिकट्टागमा सन् योऽह 'साक्षात्' समस्त नाभिजानामि धर्मं कल्याण पापक वा, अयमपि

प्रायः—‘जे’ एगं जाणति से सव्वं जाणति (जे सव्वं जाणति) से एगं जाणति’ इत्यागमात् छद्मस्थोऽहमेकमपि धम्मं वस्तुस्वरूपं न तत्त्वतो वेद्मि, ततः साक्षाद्भावस्वभावाव भासि चेन्न विज्ञानमस्ति किमितोऽपि मुकुलितवस्तुस्वरूपपरिज्ञानतोऽवलेभेति भावः, तथा तपउपधानादिभिरप्युपक्रमणहेतुभिः उपक्रमयितुमशक्ये छद्मनि दारुणे चैरिणि प्रतपति कः किल ममाहङ्कारावसर इति सूत्र-द्वयार्थः ॥ ४२—४३ ॥ साम्प्रतमावृत्त्या पुनः सूत्रद्वारमङ्गीकृत्य प्रकृतसूत्रोपक्षिप्तमज्ञानसद्भाव उदाहरणमाह—

परितंतो वायाणाए गंगाकूले पिया असगडाए । संवच्छरेहऽहिज्जइ चारसहि असंखयज्झयणं ॥ १२१ ॥

व्याख्या—‘परितान्तः’ खिन्नो वाचनया गङ्गाकूले पिताऽशकटायाः संवत्सरैरधीते द्वादशभिरसंस्कृताध्ययनमिति गाथा-क्षरार्थः ॥ १२१ ॥ भावार्थस्तु वृद्धसंप्रदायादवसेयः, स चायम्—

‘गंगाकूले दोन्नि साहू पव्वइया भायरो, तत्थ एगो वहुसुतो एगो अण्णसुतो, तत्थ जो सो वहुसुतो सो सीसेहिं सुत्तत्थ-निमित्तमुवसण्णंतेहिं दिवसतो विरेगो नत्थि, रत्तिपि पडिपुच्छणसिफूखगार्इहिं सुइयं न लहइ, जो सो अण्णसुतो सो रत्ति सव्वं सुयइ । अन्नया कयाई सो आयरिओ जिद्दापरिखेतितो चित्तेति—अहो मे भाया पुण्णवंतो जो सुयइ, अमहं पुण मंदपुण्णणं सुइउंपि ण लब्भइ,

१ य एकं जानाति स सर्वं जानाति यं सर्वं जानाति स एकं जानाति । २ गङ्गाकूले द्वौ साधू प्रव्रजितौ भ्रातरौ, तत्रैको बहुश्रुत एकोऽल्पश्रुतः, तत्र यः स बहुश्रुतः स शिष्यैः सूत्रार्थनिमित्तमुपसर्पद्भिर्दिवसतः क्षणो नास्ति, रात्रावपि प्रतिप्रच्छेदनासिद्धिगदिभिः स्वपितुं न लभते, यः सोऽल्पश्रुतः स रात्रीं सर्वा स्वपिति । अन्यदा कदाचित्स आचार्यो निद्रापरिखेदितश्चिन्तयति—अहो मम भ्राता पुण्यवान् यः स्वपिति, अस्माभिः पुनर्मन्दपुण्यैः स्वपितुमपि न लभ्यते, तेन ज्ञानावरीण्यं कर्म बद्धं, स तस्मात् अनालोचितप्रतिक्रान्तः कालमासे कालं कृत्वा देवलोकेतृपन्नः । ततश्च्युतः इहैव भारते वर्षे आगीरयहे दारको जातः, क्रमेण वृद्धो गौयनस्थो विवाहितः, दारिका जाता, अतीव रूपवती, सा च भद्रकन्यका । कदाचित् ते पितापुत्र्यौ

नेत्र तासापरिचिन्त कर्म पदं, तो तरुण ठाणरुम धाणलोपरपदिक्वंतो कालमासे काल किचा देयलोपरु उयवण्णो । तथो चुतो इदेय
 घाटदे पामे मादीरपरे दालो जातो, कथेण पट्ठितो ज्ञेयण्यो वीवाहितो, दारिया आया, मतीय रुपती, सा य भद्रकपया । कया
 तासि रियापुणाणि 'मंधेहि मादीरेहि समं समं पयस्स घरेऊज जगदि विक्किण्णट्ठा पत्तिधमाजी, मा य कण्णया सारतथं तरुसं सग-
 इरुण पदेर, ततो ने माएराएवा मीए रुणेणाकिमना नीमे खणइस्स मग्गमयाए समआए खेउंति त पलोइंता, ताइ सख्यातिं समखातिं
 उरदेसे समगाइ, तथो मीए ताइ रुइ-धम्मवाइते. बलवाइए रिदा । मग्गहाइया तरुस त येव येरुण आय, त दारियं परिणावेउं
 मनी य घरमाइं राऊज पण्यतितो । नेण तित्ठिण उरुएगमुयणाणि आय महांयाणि, ताय अससे उदिंठु तं माणापरणं कम्ममु-
 रिचं, गवा सो रियमा भवितुणं, न एणो 'सिलोणो दाति, मापरिपट्ठि मण्णति-उंठुहि जा पयमग्गयणमसंखयमणुण्णविज्झति,
 तो मण्णति-एयरुण हेरिसो जोगो ! मापरिया मण्णति-आय न उंठुनि ताय मायंयिने, सो मण्णति-पलाहिं मे मणुण्णाए णं,
 एवं नेन मणोनेण मायेविआहाणेणं पारमहि 'संयएउरेहिमदिगिअयमग्गयणमसंखयं, एउरियं न कम्मं, सेसें छनु येव अहिस्सिरे प
 पयमग्गानदरीगइः सोइएइः, इल्लिगसे य मीमहाणं, तत्तायेतएउअसूचितमिअमुसाएरण-

१ आदेराधीरे मये ताइउं दुलेन गुणा मगरी विक्कण्णव उरिण्ठे, सा न कम्मका एतदिक्कं ताण पाइएण पाठेहि, ततले मीवहाइवा-तस्या इये
 लंछित्तुण तस्याः ताण रवा-यये ताइगदि येउरिणि नो इमाइएअनं, तासि तत्तासि एउ-अमि उयवेन मण्णति, ततलाइया वाय क्कनम्-असकंदेनि, असक
 इए-मिण जताएउरिणि । तरुव मदेव देतायेताइं जानं, नो दारिचं परिणाएव मरे न पदहाइं दत्ता उउरिण । सेव योनि उताएअयनामि यावर-
 दीणदि, तावर अमोअयेउ उरिं मउ अमापारं, क्कोठीदे, मती इो दिक्को आचाम्मयंटेन (गुमेन) नेह खोवसिअति, आचार्येअयसे-उरिणि यापरेतर-
 पयमग्गमग्गयेवइमग्गयंटे, य मण्णति-एयरुण वीरसे योण ! आचार्यो मण्णति-आचाराकाम्मं, स मण्णति-अनं मग्गानुसया, एइ सेनादीयेना-
 पयमग्गानदरीगइः ताइरुणि । २ +ओउं आटाणने यः । १ एउरुधोएवीनमग्गयवकमग्गयं, एउरिने नरु इये, येव रुवेरापीनम् ।

इमं च एरिसं तं च तारिसं पिच्छ केरिसं जायं ? । इय भणइ थूलभदो सन्नाइयरं गओ संतो ॥ १२२ ॥

व्याख्या—‘इदं चे’ति द्रव्यम् ‘ईदृशमि’ति स्तम्भमूलस्थितमतित्रभूतं च, अतिशयमानित्वेन तस्य इदि धिपरिवर्तमानतया द्रव्यस्येदमा निर्देशः, ‘तच्च’ति तस्याज्ञानतः परिश्रमणं ‘तादृशमि’ति विप्रकृष्टदुर्गदेशान्तरविषयं, पश्य कीदृशं ? केन सद्यं ? जातं, न केनापि, कश्चिद्गृहे सति द्रव्ये द्रव्याथी वहिश्चर्मियति ? इति भावः, ‘इती’त्येवं भणति स्थूलभद्रः ‘स्वनातिः’ अत्यन्तसुष्ठुत्तद्वृत्तं गतः सन्निति गार्थायः ॥ १२२ ॥ सम्प्रदायश्चात्र—

‘थूलभदो आयरिओ बहुसुतो, तस्स एगो पुच्चि मित्तो होत्था, सन्नायगोऽवि य । सो मूरी तिहरंतो तस्स यरं गतो मद्दिल्ल पुच्छति-सो अमुको कहिं गतोत्ति ?, सा भणइ-याजिजेणं, तं च यरं पुच्चि लट्ठं आसि, पच्छा सडियपडियं जायं, तस्स पुच्चि-छपहिं एगस्स खंभस्स हेट्ठा भूमीए दव्वं निहेल्लयं, तं सो आयरित्तो पाणेण जाणनि, पच्छा तेणं “तओगुत्तं हत्थं काउं भणति-

१ स्थूलभद्र आचार्यो बहुश्रुतः, तस्यैकः पूर्वभिन्नमभूत्, गुणतीयोऽपि न । न मूर्तिविहरन् नश्य नृवं यथा मूर्तेनां वृत्तानि—नेऽगुप्तः न मन इति, या भगति-याजिज्याय, तथा गृहं पूर्वं लष्टमातीत्, पथाच्छट्टिनपत्तिं जातं, तस्य पूर्वजः एतस्य स्वभारतापस्ताद् भूमी द्रव्य निर्दिष्टे, तस्य आचार्यो मनेन जानानि, पथात्तेन । २ तत्संमुखं हस्तं गृहमा भयते-इदं चेदृशे तच्च तादृशमित्यादिग्राया, इदं चेदृशं द्रव्यज्ञानं, मोऽज्ञानेन भ्राम्यनि, यत्ते न भवति मने जानानि, यथा-गृहमेव पूर्वं लष्टमिदानीं तु शटितपत्तिं दृष्ट्वा अभिलताभिलानां भगवान् दर्शयति । न चागतः, गतेरन्या विष्टु—यथा स्फुटभद्र अगत्य आसीत्, न भणति-स्थूलभद्रेण शिञ्जित् भणितं ?, न किञ्चित्, नवरं न्तम्भन्मुखं हस्तं दर्शयन् भणितवान्—इदं चेदृशंस्वमादि, तेन परिश्रमेण साह—नयाऽप्रापयं किञ्चिदस्ति, तेन तानिभं यावच्चानापकारस्तेभूतं कलशं पद्याति । तेन ज्ञानपरीतदो नाभ्यतिनिः ।

‘एते च परितः न च तदित्तमित्यादेस्तासां’ इत्येव एव एवमित्येव धम्म, एत एव धम्ममाले उज्जो ज्ञापयति, उदा परंपरेण पुनरिह तद्वै एतास्मि तु न ईदृशरद्वय इदं मन्त्रिचमन्त्रिचयवर्ग्य समवे नृसेह । त्वो य भाग्यतो, मद्विजाए सिद्धे-अदा भूत-मनो भाग्यतो भवति, मो चलाति-भूतचदल विधि च सिते, न विदिति, कथं त्वमदुत इत्येव हाग्यतो मन्त्रिगाम्भो-’ इत्येव परितः मिलयति, ‘नेव ए देवस्य ज्ञाने उदा एव अयमने विधि मन्त्रि, तेन एतावति आय ज्ञानेवगाएयणाल भविय कथसं वेष्टार । नेव साधनीगदो लादियानिमो ॥ नेव दोनगापुत्रि कथंयय । इह न प्रज्ञाज्ञानयोर्भावाभावाभ्यां मूढं परीण्णयेतोपर्यक्तं सिगुली वावादासीरदे तदोरोरादस्मदुपोरवेनमस्यथापि यथासमभयेव भावनीवमिति वागनायं ॥ त्वमप्रतयदाभादोदेडवि संतरीनीन वधिरुपि ज्ञानरीरदमाह —

लमिय गूणं परे लोण, इदो वाणि तममिमणो । अतुरा भविओमिति, इर भिरगृ ण नित्तण ॥ ४४ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—’मालि’ न दिदरे ’नूने’ विधिने ’वलोणे’ अग्गमत्तरमित्यर्थ, भूतचतुष्टयसमवायाच्छुटीरस्य, तस्य चेदेव पानात्, येनमवयव च भूतचर्मभूतानात्, तद्विनिजगत्त भासन त्वत्यसतोऽपुनरग्न्यमावसात्, ‘अदियां’ तपोमाहात्म्यकथा, मयिः तुल्ये, कथं नृणांमित्रता, ता च भावदोक्तवधिर-’ एतस्मा प्रज्ञाने तपेदतां साधय इत्येतत्तुः । चिभुयनयिस्मयजननान् एतुः कामोत्तरमाघाता ॥ १ ॥ धर्मोत्रलोनिधिनकाश्चनएगंदिरिगंगांमाघयंय । अतुभुयनीमोददित्तागहप्रममपाततुलिय ॥ २ ॥ इत्यदिरका च, तस्या अतुपुगगवयमात्रणादिनि भावः, ‘मदुव त्ति मपणा, विवदुना ि-वधितोऽग्निम योगानामिति गम्यते’ इती’ एवमुक्तं त्रिभुयनोयणाभादिना वाजनाममेन धर्मोत्रुहानेन, उक्तं च—’ तस्यांनि यतनाधिप्राद, तंयमो योगयधना ’इत्यपरि, ‘इती’ एवनाजामुगर्गिने भिरुः ’न विजतयेत्’ च एवायेत्’ एतिभुगुकरण्यादभ्य, तयादि—एवायधुक्तं—’ मूलचतुष्टयामभयया एतीरम्य प्रमात्र्यसाधय’ इति, तदभ्य, न हि उतीरस्य उदमन्तगतुधालिगममाधिरस्यने, चिजगपरमन, न च भूतचर्ममे एव

चैतन्ये आत्मव्यपदेशः, तस्य तद्धर्मत्वेनोत्तरत्र निवेत्यमानत्वात्, यदपि ऋद्धिर्वा तपस्विनो नास्ति, तदपि यचनमात्रमेव, अथा-
 त्मन ऋद्धीनां चाभावे अनुपलम्भो हेतुरुक्तः, सोऽपि स्वसम्बन्धी सर्वसम्बन्धी वा?, तत्र न तावदात्मनोऽभावे स्वसम्बन्ध्य-
 नुपलम्भो हेतुः, स्वयं तस्य घटादिवदुपलभ्यमानत्वात्, यथैव हि घटादिगता रूपादय उपलभ्यन्ते, तथा आत्मगता अपि ज्ञान-
 सुखादय इति नात्र महदन्तरमुत्पश्यामः, उक्तं चाश्वसेनवाचकेन—“आत्मप्रत्यक्ष आत्माऽय”मित्यादि, अथायं न दृग्गोचर इति
 नास्तीत्युच्यते, नायमप्येकान्तो, यतस्तेनैवोक्तम्—“न च नास्तीह तत् सर्वं चक्षुषा यत्र गृह्यते,” अन्यथा चैतन्यमपि न दृग्गोचर
 इति तस्याप्यसत्त्वं स्यात्, अथ तत् स्वसंविदितमिति सदुच्यते, अयमपि तथाभूत एवेति सन्नस्तु, उक्तं हि—“अस्त्येव चात्मा
 प्रत्यक्षो, जीवो ह्यात्मानमात्मना । अहमस्मीति संवेत्ति, रूपादीनि यथेन्द्रियैः ॥ १ ॥” इति, किं बहुना?, यथा चैतन्यमस्तीत्यभ्यु-
 पगम्यते तथाऽऽत्माप्यभ्युपगन्तव्यः, तथा चाह—“ज्ञानं स्वस्थं परस्थं वा, यथा ज्ञानेन गृह्यते । ज्ञाता स्वस्थः परस्थो वा, तथा ज्ञानेन
 गृह्यताम् ॥ १ ॥” इति । अथ सर्वसम्बन्ध्यनुपलम्भ आत्मभावे हेतुः, अयमप्यसिद्धः, अहमस्मीति प्रत्ययेन प्रतिप्राणि स्वात्मनः
 केवलानां च सर्वात्मनानुपलम्भस्य प्रतिपेदुमशक्यत्वात् । एवमुद्दीनानप्यभावे सर्वसम्बन्ध्यनुपलम्भोऽसिद्धः, स्वसम्बन्धी तु निय-
 तदेशकालापेक्षोऽन्यथा वा?, प्रथमपक्षे को वा किमाह?, कचित्कदानिचितासामनुपलम्भस्य (उपलम्भस्य) चास्माकमपि संमतत्वात्,
 द्वितीयपक्षे पुनरनैकान्तिकता, देशादिविक्रष्टानामनुपलम्भेऽपि सत्त्वात्, इदमेतं च क्वचित् चरणरेणुस्पर्शदिनो रोगो-
 पशमादि, ततश्चेहापि कालान्तरे महाविदेहादिषु सर्वकालमृद्ध्यन्तराणापि सम्भवस्यानुमीयमानत्वात्, यदपि-वञ्चितोऽस्मीति
 भोगसुखानामनेन शिरस्तुण्डमुण्डनोपवासादिना यातनात्मकेन धर्मानुष्ठानेनेति, तदप्यसमीक्षिताभिधानं, भोगसुखानां दुःखानुप-
 कत्वेन तत्त्ववेदिनामनादेयत्वात्, तथा च वात्स्यायनोऽप्याह—“तद्यथा-विपसम्भृक्तमन्नमनादेयमेवं दुःखानुपकं सुखमनादेय”
 मिति, प्रयोगश्च-यद्विपश्चानुद्वं न तत्तत्त्वतस्तदेव, यथा विपव्यासिथमन्नम् । अतस्त्विदोकादिनिमित्तं च वैपयिकं सुखं, न चास्या-
 सिद्धता, कालत्रये यथायोगमतृत्यादीनां प्रतिप्राणि स्वसंविदितत्वात्, नापि तापसो यातनात्मकत्वं, मनइन्द्रिययोगानामहान्यैव

तत्प्रतिपादनात्, उक्तं हि—“ भनोऽभिन्द्रिययोगानामहानिश्चोदिता जिने । यतोऽत्र तत्कथं तस्य, युक्ता स्यात् तु गरूपता ? ॥ १ ॥ ”
 शिरस्तुण्डमुण्डनादेभ्य किञ्चित्पीडातमकत्वेऽपि समीदितार्थसम्पादकत्वेन न तु पदायकता, यदुक्तम्—“ दृष्टं चेष्टार्थसिद्धौ, काय
 पीडाऽप्यनु खदा । रक्षाद्विषणिभादीना, तद्वदत्रापि भाव्यताम् ॥ १ ॥ ” प्रयोगश्च—यदिप्रसाधक न तत्कायपीडात्मकत्वेऽपि
 तु खदापि, यथा रक्षार्थणिजामप्यधमादि, एष्टार्थप्रसाधक च तप, न चास्याप्यसिद्धता, प्रशमहेतुत्वेन तपसस्तत्परिपत्तितारतम्या
 परमानन्दतारतम्यस्यानुभूयमानत्वेन तत्प्रवर्यै तस्यापि प्रकर्षानुमानात्, प्रयोगश्च-गतारतम्येन यस्य तारतम्य तस्य प्रकर्षे
 तत्प्रकर्षो, यथाऽमितापत्रकर्षे तपनीयविशुद्धिप्रकर्षे अनुसूयते । प्रशमतारतम्येन परमानन्दतारतम्य, लोकप्रतीतत्वाच्चेति
 सूचार्थः ॥ ५५ ॥ तथा—

अभू जिना अत्यि जिना, अबुवाचि भविस्सद् । सुखं ते गवमाहंसु, इति भिस्सू न चित्तए ॥ ४७ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘अभूवद्’ भासन् ‘जिना रागादिजेतार, भस्तीति विभक्तिप्रतिरूपको निपात, ततश्च विद्यन्ते
 जिना, यस्य कर्मप्रपादपूर्वसत्तदशमायुतोऽवृतनया यस्तुत सुषमंस्वामिनेय जम्बुस्वामिन प्रति प्रणीतत्वात्, तत्काले च
 जिनलम्भषादित्यमुक्त, विदेहादिक्षेत्रान्तरापेक्षया चेति भावनीये, ‘अदुवे ति अथया, अणि’ भिषम्मो ‘भविस्सद्’ इति घञ्चनव्यत्य
 याद्विष्यन्ति, जिना इत्यपि ‘मृणा’ अलीकं, ते’ जिनास्तिस्त्ववादेन ‘परम्’ भनन्तरोक्तन्यायेन ‘आहसु’णि आहु घुषत इति
 भिद्युनं चिन्तयेत्, जिनस्य सर्वज्ञाधिकेयप्रतिक्षेपादिषु प्रमाणोपपन्नतया प्रतिपादनात् तदुपदेतामूलत्वाच्च सकलैहिकामुष्मिकव्यवहा
 राणामिति सूचार्थः ॥ ४५ ॥ इदानीं शिष्यागममद्धार, सत्र च ‘नत्थि नून परे लोपे’ इति सूत्रावयवसंचितमुदाहरणमाह—

ओहाविउकामोऽवि य अज्जासादो ए पणीयभूमीण । काउण रायरुवं पच्छा सीसेण अणुसिद्धो ॥ १२३ ॥

व्याख्या—‘अवधावितुकामोऽपि’ उन्निष्कमितुकामोऽपि, चः पूरणे, आर्यापाठस्तु ‘पणितभूमौ’ व्यवहारभूमौ हृदमध्य इत्यर्थः, कृत्वा राजरूपं पश्चाच्छिष्येणानुशिष्ट इति गाथाक्षरार्थः ॥ १२३ ॥ भावार्थस्तु वृद्धसम्प्रदायादवसेयः, स चायम्—

‘अथि वच्चाभूमीए अज्जासाढा णामायरिया बहुस्सुया बहुसीसपरिवारा य, तत्थ गच्छे जो कालं करेइ तं निज्जावेत्ति भत्तपच्चक्खाणाइणा, तो बहवो निज्जामिया । अन्नया एगो अण्णतो सीसो आयरतरेण भणितो-‘देवलोगतो आगंतूण मम दरिसणं देज्जासु, ण य सो आगतो वक्खित्तचित्ततण्णो, पच्चा सो चित्तेइ-सुवहुं कालं किलिट्ठोऽहं, सल्लिणेणं चेव ओहावइ, पच्चा तेण सीसेण देवलोगगण आभोईतो, पेच्छइ-ओहावेत्तं, पच्चा तेण तस्स पहे गामो विउव्वितो णडपेच्छा य, सो तत्थ छम्मासे पेक्खंतो अच्छित्तो, ण सुहुं ण तण्हं कालं वा दिव्वप्पभावेण वेपत्ति, पच्चा तं संहरिउं गामस्स वहिं विज्जे उज्जाणे छद्दारए सव्वालंकारविभूसिप विउव्वति संजमपरिक्खत्थं, दिट्ठा तेण ते, निण्हामि एसिमाहरणगणि, वरं सुहुं जीवंतोत्ति, सो एगं पुढविदारयं भणइ-आणेहि आभरणगणि, सो भणइ-भगवं ! एगं ताव मे अक्खाणयं सुणेहि, तओ पच्चा निण्हज्जासि, भणइ-सुणेमि, सो भणइ-एगो कुंभकारो, सो मट्ठियं खणन्तो तडीए अक्कंतो, सो भणइ—

१ अस्ति वत्सभूमौ आर्यापाठा नामाचार्या बहुश्रुता बहुशिष्यपरीवाराश्च, तत्र गच्छेयः कालं करोति तं निर्यामयन्ति भक्तप्रत्याख्यानदिना, ततो बहवो निर्यामिताः । अन्यदा एक आत्मीयः शिष्य आदरतरेण भणितः—देवलोकदागल्य मल्लं दर्शनं दद्याः, न च स आगतो व्याक्षिप्तचित्तत्वात्, पश्चात्स चिन्तयति—सुवहुकालं क्षिप्तोऽहं, स्वलिङ्गैर्नैवावधावति, पश्चात्तेन शिष्येण देवलोकगतेनाभोगितः, पश्यति—अवधावन्तं, पश्चात्तेन तस्य पथि प्रामो विकुर्वितः नटप्रेक्षणकं च, स तत्र एणमासान् प्रेक्षमाणः स्थितः न क्षुधं न तृष्णां कालं वा दिव्यप्रभावेण वेदयति, पश्चात्तत् संहस्य ग्रामाद्विज्जने उद्याने षड् दारकान् सर्वालङ्कारविभूषितान् विकुर्वति संयमपरीक्षार्थं, दृष्टास्तेन ते गृह्णाम्येषामाभरणानि, वरं सुखं जीवन्निति, स एकं पृथ्वीदारकं भणति—आनय आभरणानि, स भणति—भगवन् ! एकं तावन्ममाख्यानकं शृणु, ततः पश्चात् गृहीयाः, भणति—शृणोमि, स भणति—एकः कुम्भकारः, स मृत्तिकां खनन् तस्याऽऽक्रान्तः, स भणति—

जेण भिस्सं धंदिं देमि, जेण पोसेमि नायण । सा मे मही अस्समइ, जायं सरणओ भयं ॥ १२४ ॥

ध्याख्या—‘जेण’ति प्राकृतशब्दा यया मिक्षा धलि ददामि, यथायम मिश्रुदेवेभ्य इति गम्यते, ‘जेण’ति यया पोषयामि ‘नायण’ति शानीय, सा ‘मे’ति सा मही ‘आयामति’ मचष्टमति ‘जातम्’ उत्पद्य, शरणतो भयम् इति स्तोकार्थं ॥ १२४ ॥ भयमिदोषक्य-धीरमयायद भयन्न शरणमागतः, त्व च एव विलुप्यसि, ततो ममपि जात शरणतो भयम्, यद्यमुत्तराव्युपनया मायदीया, ‘तेण भण्णर-अरुण्णिययादतोऽस्ति’ येत्तेण आभरणमपि पडिग्गहे हूद्वणि । गमो पुढविषायतो, इयानि आउक्कामो वीमो, सोऽपि मक्खणाय कटोर-अहा एगो ताकापरो वहाकूदमो पाइल्लमो वाम, सो यथाया गग उत्तरतो उयरि बुद्धोदपण हीरति, न तासिक्कण जणो भण्णर—

बहुस्सुयं निस्सकं, गद्धा यहर पादलं । पुग्गमायग ! भदं ते, लय ता किंन्चि सुहासियं ॥ १२५ ॥

ध्याख्या—‘बहुयुत’ बहुविध ‘सिक्कय’ नामाकथाकथक गहा धरति ‘पादलं’ पादलमायकम्, उद्यमानक ! भद्रं ते, ‘लयर’ इति ‘ता’ इति ताण्यणपर्यापि दूर न नीयस इति भाव, ‘किञ्चित्’ अल्प ‘सुभापित’ सुकमिति स्तोकायं ॥ १२५ ॥ सोऽयादीम्—

जेण रोदंति धीयानि, जेण जीयंति कासया । तस्स मज्जे विवज्जापि, जा० ॥ १२६ ॥

तेन मज्जे—अतिपिबितकादिरोऽनेति एहीयाऽभरणमि शतिपदे क्षिप्तानि । यत्त दृष्टीभयिष्क, इदानीमप्यजो द्वितीय, सोऽप्याव्यानक भययति— योऽप्याव्यानक कथादक्क- वाज्जो नाम, सोऽन्यदा यत्तामुत्तर उयरि एगेद्वेन द्वियते, न एता ज्ञो भयति—

व्याख्या—‘येन’ जलेन ‘रोहन्ति’ प्रादुर्भवन्ति बीजानि, येन ‘जीयन्ति’ प्राणधारणं कुर्वन्ति ‘करंकाः’ कृमीचलाः तस्य मध्ये ‘विवज्जामि’त्ति विपद्ये त्रिये, जातं शरणतो भयमिति श्लोकार्थः ॥ १२६ ॥ ‘तस्सवि तद्देव गिण्हति’। एस आउक्कातो गतो, इयाणि तेउक्कातो तद्दतो, तद्देव अक्खाणयं कद्देह-एगस्स तावस्सस अगिणा उडओ दद्दो, पच्चा सो भणति—

जमहं दिया य राजो य, तप्पेमि महुसप्पिप्सा । तेण मे उडओ दद्दो, जा० ॥ १२७ ॥

व्याख्या—यमहं दिवा च रात्रौ च ‘तप्यामि’ प्रीणयामि मधुसर्पिणा, तेनार्थादग्निना मे ‘ओटजः’ तापसाश्रमो दग्धो, जातं शरणतो भयमिति श्लोकार्थः ॥ १२७ ॥ अथवा—

वग्घस्स मए भीएणं, पावगो सरणं कओ । तेण दद्दं ममं अंगं, जा० ॥ १२८ ॥

व्याख्या—‘वग्घस्ससि सुब्बयत्थयात्’ ‘व्याघ्रात्’ पुण्डरीकात् मया मीतेन ‘पावकः’ अग्निः शरणीकृतः, तेनाङ्गं-शरीरं मम दग्धं, जातं शरणतो भयमिति श्लोकार्थः ॥ १२८ ॥ ‘तस्सवि तद्देव निण्हइ’। एस तेउक्काओ, इयाणि वाउक्काओ चउत्थो, तद्देव अक्खाणयं कद्देति-जहा एगो जुवाणो घणनिचियसरीरो, सो पच्चा वापहिं गद्दितो, अनेण भण्णति—

लंघणपवणसमत्थो पुब्बं होऊण संपइं कीस ? । दंढयगहियगहत्थो वयंस ! को नामओ वाही ? ॥ १२९ ॥

१ तस्यापि तथैव वृत्ताति । एगोऽप्यगो गतः, इदानीं तेजस्सस्यस्वीयः, तर्गेण आग्न्यानहे कथयति-एकस्य नात्मस्य अपिना उटतो दग्धः पश्यात् स भणति । २ तस्यापि तर्गेव वृत्ताति । एव तेजस्सायः, इदानीं ननु मयधुर्धः, तर्गेण आग्न्यानहे कथयति-यथैरो युग पानिनिजगरीरः, न पश्यात्तेन मृदीनः, अन्येन भण्यते—

प्राक्या—रुद्रनाम्—अनृत्य गमनं प्रवर्तनं—धापनं ताक्षपर्वः पूर्व भूषा साम्प्रतं 'वीर्य'सि कम्पमात् 'दण्डपगदि'यमाह'यो'सि
आह्वानान् मृदीतद्वरावरलो, तच्छमीजि कर्मणे, नक्षत्रे ते ययस्य । मिनायको व्याघिरिति तापार्थः ॥ १२९ ॥ स प्राह—

श्रद्धामादेसु मासेसु, ओ सुदो वाइ मारुओ । तेण मे मरुण अंगं, जा० ॥ १३० ॥

एवाचन— उपेक्षापादयोर्व्यत्ययोऽर्थः शुभशोभादिगुणान्वितायेन दोषतो वात्रि 'मास्तो' वापुः, तेन (मे वाम) मज्जते इति, तस्य
 मैत्रेयस्य शिगम्यस्यनेन कालप्रसोत्तिति माय, दृढ ए अल शरणातो मयं, धर्मादितानां हि शरणमयमिति नोकार्थः ८१३०॥ अथवा—

नेण जीयंति मत्सालि, निरोह्यि अयंतय । तेण मे भस्सण अंगं, जायं० ॥ २३६ ॥

प्राध्या—‘त्रेष्’ इत्यादि, येन यत्नेन जीवन्नि मस्यानि ‘नित्ये’ द्रव्यमांशानाम् ‘धन्यत्वे’ अपरिमिते, तेन मे भगवत्सेवो, दानं उपपन्नो भवति न्योदार्थः ॥ ११ ॥ ‘नृस्यसि तदेव विपदा’ इत्यसि द्रव्यस्वरूपस्यो न्ययस्यो, तदेव प्रपञ्चाय वदेति, द्राव्यं वर्गस्य दृश्ये हेमिपि तत्राणाम् भावामो, तदेव विपदासि ज्ञायसि, तच्छा . द्रव्यभावासामो यस्मि उद्दिष्टा, दृश्यं वेदन्ती उपरि विपदायां, वेदीमनुवारेण तत्प्रेम विन विपदस्य मे विपदा लाभा, तच्छा हेतुना प्रपञ्चि—

આવ પુનં સુદં પુનં, પાદે નિરુદયયે । મૂલાડ અડિયા ષડ્મી, જાં ॥ ૨૩૨ ॥

[illegible]

व्याख्या—यावदुपितं सुखमुपितं पादपे निरुपद्रवे, इदानीं मूलादुत्थिता घल्ली ततो वृक्षादेव तत्त्वतो भयं, स चोक्तनीत्या शरणमिति जातं शरणतो भयमिति श्लोकार्थः ॥ १३२ ॥

‘तस्सवि तद्देव गिण्णइ । एस वणस्सतिकातो, गतो, इयाणि तसकाओ छट्ठो, तद्देव अक्खाणयं कद्देइ-जहा एकं नगरं पर-चक्केण रोहिंयं, तत्थ य वाहरियाए मायंगा, ते अम्भितरएहि गीणिज्जंति, याहिं परचक्केण घेप्पंति, पच्छा केणवि अन्नेण भण्णति—

अदिभतरया खुभिया, पिछ्छंति (य) वाहिरा जणा । दिसं भयह मायंगा !, जा० ॥ १३३ ॥

व्याख्या—‘अभ्यन्तरकाः’ नगरमध्यवर्त्तिनः ‘क्षुभिताः’ परचक्रान्त्रस्ताः ‘प्रेरयन्ति’ निष्काशयन्ति, मा भूदन्नादिक्षय पभ्यो वा भेदः, चशब्दो भिन्नक्रमः, ततो बाह्याश्च’ परचक्रलोका उपद्रवन्ति, भवत इति गम्यते, नगरसत्त्वा एत इति, अतो दिशं भजत मातङ्गाः !, यतो जातं शरणतो भयं, नगरं हि भवतां शरणं, तत एव भयमिति श्लोकार्थः ॥ १३३ ॥ अथवा-एगत्थं ‘नयरे सयमेव राया-चोरो पुरोहिओ भंडिति (डओत्ति), ततो दोवि विहरंति, पच्छा लोओ अन्नमन्नं भणति—

जत्थ राया सयं चोरो, भंडिओ य पुरोहिओ । दिसं भयह नायरिया !, जायं० ॥ १३४ ॥

व्याख्या—यत्र राजा स्वयं चौरः—स्वपुरं मुष्णाति, भण्डकश्च पुनोहितं, अतो दिशं भजत नागरका ! जातं शरणतो भयमिति श्लोकार्थः ॥ १३४ ॥

१ तस्यापि तथैव शृङ्गाति । वनस्पतिकायिको गतः, इदानीं त्रसकायः पृष्ठः, तथैवाख्यानकं कथयति—यैकं नगरं परचक्केण रुद्धं, तत्र च बाहिरिकायां मातङ्गाः, तेऽभ्यन्तरैर्निष्काशयन्ते, वहिः परचक्केण शृङ्गाते, पथात्केनाप्यन्येन भण्यन्ते— २ एकत्र नगरे स्वयमेव राजा चौरः पुरोहितो भण्डकः, ततो द्वावपि विहरतः, पथात्लोकोऽन्योऽन्यं भणति—

'મહત્તા ભારતનું પિતૃતત્વનું પૂર્ણ, ત્તા ય ઝોલ્લભ્યનાથા, પદ્મિન્યદંભલિજ્ઞા, ભો પિતૃતત્વો ત્ત પાતિઝ્ઞા મગ્ધોયયળ્લો, શ્રીમે કલ્પા મરીય દુરદશીમૂલો, લેલમીય પુષ્પિત્તો-પિલ્લોયે લય લલિય, તાપ મળ્લતિ-મા મલિદિ લેગુ, તહા લેમિ જહા લેલદ પમોલ્લ ભેલ્લની દલ્લતિ, લલ્લા પૂલ મગલ-લ્લદ પુલિય લામિય જમ્લ મુંજલિ, લલ્લા લલ્લત રિજ્ઞા, તો ત્તા લાલ્લપ્પમગ્નજડમીલ ઝલ્લની લદી, ત્તા લે મિલમગ્નુ લા લ તમ્લ તુલે ઝલ્લાય લાલિલિ, તીપ્લિ જલ્લલોગ્લલિણ લીયમો ભારલિણ ઝલિતો મીતો, ભો જ લાલ્લતો, ભો લે લલિમુંજિત્ત રલિ લિજ્ઞા લાલ્લના, 'લમાલ લોગ્લલ ભારલે લેલિય, ભારે લલ્લર લિલે લાપ ભાપ-લ લોલ લે લેલ, લલ્લા લેલમિ ભોલ લલ્લ। ભાલે લલિજ્ઞા લગ્લ ભારે લ લલિપ્પલ્લલિ, લલ્લા લેલ્લની ભાલલિલે ભળલ—

अरुणागणाय न सूरिणः, चैश्यधूमणाय न वायसे । मितीगणाय न अत्यवे, सति ! सुदिओ नु जणो न तुगसइ ॥

एषाण्या—मजिरोप्लुतं च मयै, कोऽग्निमायः । प्रथमोऽग्निं रयी, वैत्यम्पूजते ॥ पापसे, भजेतोचे विषम्वतीत्याह, मिष्टि
तमे यामने, मरेन योचनर इति, सन्नि ! मुक्तिको इयंकपाह्मदूरे अत्रो 'न पुण्यते' ॥ निद्रां जहाति, मरेनारमनो दुःखितय प्रकटयति,

[illegible]

सा हि भर्तृधिरदुःखिना राशौ न निद्रां लब्धवतीति मागधिकार्थः ॥ १३५ ॥ 'पच्छा सा तीसे धूया पडिहुणिता पडिभणति मागदियं—
तुम एव य अम्म हे ! लवे, मा हु विमाणय जक्खमागयं । जक्खहडण हु तायए, अङ्घि दापि विमग्ग ताययं ॥

व्याख्या—त्यमेव चाम्य !-मातः हे इत्यामन्त्रणे 'अलापीः' उक्तवती शिक्षासमये यथा-मा हु'त्ति मैव 'विमाणय'त्ति विमंस्था
सिमुलं कथा यक्षमागतं, यक्षादृतको'हु'त्ति खलु तातकोऽन्यमिदानीं 'विमार्गय' अन्वेय्य तातकमिति मागधिकार्थः ॥ १३६ ॥

'पच्छा सा धिज्जादणि भणइ—

नवमास कुच्छीइ धालिया, पासवणे पुलिसे य महिण । धूया मे गेहिण हडे, सलणए असलणए य मे जायए ॥ १३७ ॥

व्याख्या—नव मासान् कुक्षौ धारिता या, प्रश्रवणं पुरीयं च मर्दितं यस्या इति गम्यते, 'धूय'त्ति दुहिता च, गम्यमानत्वा-
त्तया, 'मे' मम 'गेहको' भर्ता 'दृतः' चौरितोऽतो हेतोः, शरणकमशरणकम्, अपकारित्वान्मे जातमिति मागधिकार्थः ॥ १३७ ॥
'अह्वा पगेण धिज्जाइएण तलायं खणावियं, तत्थेव पालीए देसे देउलमारामो कतो, तत्थ तेण जन्नो पवत्तिओ, छगलका जत्थ
मारिज्जंति । अन्नया कयाइ सो धिज्जाइतो मरिऊण छगलको चेवायाओ, सो य धितूण अप्पणिज्जेहिं पुत्तेहिं तस्स चेव तलाए
जन्ने मारिउं निज्जति, सो य जाईस्सरो निज्जमाणो अप्पणिज्जियाए भासाए दुब्बुयइ अप्पणा चेव सोयमाणो, जहा मम चेव मए

१ पथातस्याः सा दुहिता प्रतिधुल्य प्रतिगणति मागभिक्षाम् । २ पथात् सा भिज्जातीया भणति-। ३ अथैकेन भिज्जातीयेन तदाकं खान्ति, तत्रैव पाल्या
देशे देवकुलमारामः (न) कृतः, तत्र तेन यज्ञः प्रवर्षितः, अजा यत्र मार्गन्ते । अन्यथा कदाचित् स भिज्जातीगो मुत्ता छगलकक्षेपायातः, स गृहीत्वाऽऽत्मीयैः
पुनैः तस्येन तदाके यज्ञे मारयितुं नीयते, स च जातिस्मरो नीयमान आत्मीयग । ४ भावया दुग्धुल्करोति आत्मनैव शोचन, यथा ममेन मया प्रवर्तितम्,
एवं स नेपमानः साधना अतिव्यग्रानिना एतेन दृश्यते तेन गणितं ॥

५२ राजस्थान ४६ भा) वैराग्याचो जाण्वा धर्मात्मन्यस्तिका मनेन सीमति, तेन मनिय-

ममोपेय न मृतम्य अल्लिङ्गा न मिषदि नाणिता ।
 ओषधममृतमो न नि, किं पुंसा ! वेवेति नासाति ॥ ११८ ॥

[illegible][illegible]

सरणमिति काउं तडागारामे जणो य पवत्तिओ, तमेव असरणं जायं । एवंविधोऽत्र समवतारः—एवं तुम्हं अम्हे गया सरणं । इह च पूर्वकं मनुष्यजातेस्वसस्य स्मरणार्थमुदाहरणत्रयमिवं तु तिर्यग्जातेरिति भावनीयम् । सो तदेव तस्स आहरणगालि धित्तूण सिग्घं गंतुं समाढत्तो पंथे, णवरिं संजइं पासति मंडियंठिविडिक्कियं, तेण सा भण्णइ—

कडए ते कुंडले य ते, अजियक्खि ! तिलयते य ते ।

पवयणस्स उड्डाहकारिण । दुट्ठा सेहि ! कतोऽसि आगया ? ॥ १३९ ॥

व्याख्या—कटके च 'ते' तव कुण्डले च ते अक्षिताक्षि तिलकश्च 'ते' 'त्वया कृतः', प्रवचनस्य उदाहकारिके ! दुष्टशिक्षिते कुतोऽस्यागतेति मागधिकार्थः ॥ १३९ ॥ दर्शनपरीक्षार्थं च साध्वीविकरणं । सेवमुक्ता सतीदमाह—

राईसरिसवमित्ताणि, परछिद्दाणि पाससि । अप्पणो विह्ममित्ताणि, पासंतोऽवि न पाससि ॥ १४० ॥

व्याख्या—राजिकासर्पमात्राणि परच्छिद्राणि पश्यस्यात्मनो चित्त्वमात्राणि पश्यन्नपि न पश्यसीति श्लोकार्थः ॥ १४० ॥ तथा—समणोऽसि संजओ असि, बंभयारी समलेट्ठुकंचणे । वेहारियवाअओ य ते, जिट्ठज्ज ! किं ते पडिग्गहे ? ॥ १४१ ॥

व्याख्या—श्रमणोऽसि संयतोऽसि बहिर्बुत्त्या ब्रह्मचारी समलोष्ठकाञ्चनो विहारिक्यातकश्च ते—यथाऽहं वैहारिक इत्यादिरूपो ज्येष्ठार्य ! किं 'ते' तव पतद्ग्रहक इति श्लोकार्थः ॥ १४१ ॥ 'एवं ताप उड्डाहितो समाणो पुणोऽवि गच्छति, णवरं पेच्छति खंधा-

१ एवं तथा निर्भर्त्सितः सन् पुनरपि गच्छति, नवरं पश्यति स्फुन्यागारमायान्तं, तस्मात् किल निवर्तमानो दण्डिः कुर्यात् गपधं गतः, तेन दक्षित-स्फुन्यादवतीर्य यन्दितः भणितश्च—भगवन् ! अहो परमं मङ्गलं निमित्तं न यत्साधुरय गया दष्टः, भगवन् ! ममानुप्रदार्थं

घातमित, तस्स विर जीवट्टमाणो दट्ठिस्सेव सबद्धुत्तो गतो, तेण इतिपस्सधा ओदहिस्सा वदितो मणिओ य-भयव ! अहो परम
 मगल निमिष च ज साट्ठ मज्झ मए दिट्ठो, ययव ! ममाणुगहट्ठय 'फासुयपसण्डिज्ज एम मोयगादि सबलो वेप्पति, सो जिच्छए,
 भायये आमरणगणि छुदालि मा दीसिहि' इति तेण इट्ठिण्य बला मोटिऊण पटिग्गहो गट्ठिओ, जाय मोयगे छुदति ताव वेच्छए
 आमरणगणि, तेण सो खरट्ठिओ उवाळद्धो य, पुणोऽबि सरोट्ठिओ जहा न जुज्जए तुग्ग एव विपरिणामो, मग्ग च मणागमण
 कारण सुणेसु-सकत्तदिव्वयेमा विसयपसक्काऽसमत्तकत्तव्वा । अण्णीणमणुपकक्खा भरमयमसुह न इति सुटा ॥ १ ॥ पच्छा दिव्व
 देवकव फाऊण पटिगतो । तेण पुट्ठि दसणपरीसरो नाहियासितो, पच्छा भदियासितो ॥ एव नेयसाधुमित्ति सहनीयो दर्शनं
 परीयइ ॥ इतोदाहरणोपदर्शकत्वात् मरुतनियुक्ते कथं सूत्रस्पर्शकत्वात् इति । यरकैश्चिदुच्यते, तदयुक्त, सूत्रसूचितायां मिधावित्वात्
 तस्या, तदभिधानस्य तरगत सूत्रव्याख्यानरूपत्वेन सूत्रस्पर्शकत्वादिति । किं च—'कालीपञ्चगसक्कासे इत्यादिना छुदादिभिरत्यन्त
 पीडितस्यापि धारपीयहमुक्त, तत्र मन्दसत्यस्य कस्यचिदध्वानात् सम्यक्त्वविचलितमपि सम्प्रयेदिति तददृढीकारायै दृष्टान्ताभि
 ध्यानमयंत सूत्रस्पर्शकमिति व्यक्तमेवैतत्, न च केयाश्चिदिदोदाहरणानां त्रियुक्तिकालादर्थोक्तालभायितेत्यम्योक्तस्यमाशङ्कनीय, स
 हि मगवाअनुर्दधपूवधिद् भुतयेवली कालवययिपय वस्तु पदस्येवेति कथमन्यद्दत्तत्वाशङ्केति ॥ सम्प्रत्यप्यध्वानार्थोपसहारमाह—

१ आनुकूलजीवमिदं मोदकादि सम्पत्तो सुखतां ए वैच्छति माग्गे आभरणानि क्षिप्तानि मा दर्शति तेन दण्डेन वसादामोच्च प्रतिग्रहो गृहीत,
 यावन्मोदकाद् क्षिपति तावत्पदस्यति आभरणानि तेन च निरस्कृत उपालम्ब्यथ पुनरपि सुबोधित-यथा न गुग्गुले गुग्गाकमेवं विपरिणाम मम चानागमन
 कारण भणु-सकान्तादिभ्यः प्रमाणो विषयप्रसक्ता असमाप्तकत्तव्या । अनधीनमनुवचार्था भरमयमसुत्र नावर्तितं मुदा ॥ १ ॥ पश्चाद्विषयं देवक्यं कृत्वा प्रतिगत ।
 तेन पूर्वं दर्शनपरीसरो नाप्यसितं पश्चात् अप्यभिज्ञ ।

एए परीसहा संवे, कासवेण पवेइया । जे भिवखू ण चिहणिज्जा, पुट्टो केणइ कणहुइ ॥ ४६ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘पते’ अनन्तरमुपदर्शितस्वरूपा; ‘परीपहा’ क्षुदादयः ‘सर्वे’ द्वाविंशतिसंख्या अपि न तु कियन्त एव ‘काश्यपेन’ श्रीमन्महावीरेण ‘प्रवेदिताः’ प्ररूपिताः; ‘जे’स्ति यानुकन्यायेन ज्ञात्विति शेषः; ‘भिधुः’ यतिर्न चैव ‘चिह्नयेत’ पराजीयेत, कोऽर्थः?—संयमात्पात्येत, ‘स्पृष्टो’ बाधितः केनापि प्रक्रमद्वाविंशतेरकेतरेण दुर्जयेनापि परीपहेण ‘कुणहुइ’ति कुत्रचित् वेदो काले वा इति सूत्रार्थः ॥ ४६ ॥ इति : परिसमाप्तौ, ब्रवीमीति सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिनमाह । नयाः पूर्ववत् । इति धीशान्तिस्वरिविरचितायां शिष्यहितायामुत्तराध्ययनीकायां द्वितीयमध्ययनं समाप्तमिति ॥

॥ द्वितीयमध्ययनं समाप्तम् ॥

३ चतुरद्वीयाध्ययनम् ॥

नमः भुतदेवतायै ॥ उक्त परिपहाध्ययनं, सम्प्रति चतुरद्वीयाध्ययने, अस्य चायमभिसम्बन्धः इष्टानन्तराध्ययने परीरहः सहनमुक्तं, तद्य किमालम्बनमुरीरित्य कर्त्तव्यमिति प्रसस्वमये मानुषत्वविरचितुरद्वुर्लभत्वं तदालम्बनमनेनोच्यते इत्यनेन सम्बन्धे नाथातमिदमध्ययनम्, अस्य चेत्याद्यनुयोगद्वाराणि ध्यावर्णनीयानि तावद्यावधायिष्यन्तो निक्षेपः, तत्र च चतुरद्वीयमिति द्विपदं नाम, मतघटपादो निरेतस्या भङ्गश्च, न चैकं विना चात्वार इत्येक एव तावन्निक्षेपमर्हतीति मन्यान भाह निर्युक्तिरुक्त्वा—

पापंठागणावणिग माउयपय संगद्विर्यकं चेव । पञ्चव भावे य तथा ससेण इककमा हुंति ॥ ३४२ ॥

ध्याख्या—रैककण्डस्यैकत्र निर्दिष्टव्यति यथा तथैव सर्वत्र समग्यात्, नार्थैकक स्यात्पैक्यो द्वयैकक 'मा उयपय' इति एवो लोपागमावकाशपदैककं सप्तदैकक, 'च' समुच्चये, एवेति पूरणे 'पञ्च' इति प्राग्वत् पर्यवैकक 'भावे' सार्थैकक 'च' पूर्वपद, तथेति नोपागामसि निरूपचरितरुल्लिखता तुल्यावभाह, उपसर्गानुमाह—'संज्ञेते' मनन्तरोक्ता एकका भवन्ति, पतद्व्याख्या च दृश्यैककनिर्युक्तायेव निर्युक्तिरुक्ता इत्येव्यावगमितं, स्थानाद्व्याप्ये तु तदुक्तमेव विशिष्टद्व्युच्यते—तत्र नार्थैकको यस्यैकक इति नाम, स्यात्पैकक पुल्लकादिन्यस्त एकमात्र, द्वयैकक सचिच्छादिरक्षिषा—तत्र सचिच्छादिरुक्ता एकका पुरुषादिरर्थं, यचित्तं कल्लकादि, निधो वक्ष्यादिविभूयितं पुरुषादीरेव, मातृकापदैकक उपपन्ने इ या विद्यते इ का पुत्रे इ वा' इति, यथा मातृकायत्सकवाह्यय मूरुतयाऽप्यस्थितानाम् यतरद्विवक्षितम्, यकाराद्यक्षरादिषकाया या मातृकाया एकतरोऽकारादिः, सप्तदैकक येनैवेतापि ध्वनिना वदय' स्पष्टरङ्गे, यथा ज्ञातिप्राधान्ये व्रंक्षिरिति, पर्यायैकक क्षिपकादिरेकक पर्यायो, सार्थैकक और्वयिकादिभाषानामन्यतमो भाव इति गार्थाय ॥ ३४२ ॥ इत्यमविनामाधिताऽऽश्लिष्यैकक निक्षिप्य प्रस्तुतमेव चतुष्क निक्षेपानुमाह—

णामं ठवणा दावेण खत्त काले य गणण भावे य । निक्खेवो य चउण्हं गणणसंखाह अहिगारो ॥ १४३ ॥

व्याख्या—तत्र नामस्थापने क्षुण्णे, 'द्रव्ये' विचार्ये सच्चित्ताचित्तमिश्राणि द्रव्याणि चतुःसङ्ख्यतया विवक्षितानि, 'क्षेत्रे' चतुःसङ्ख्यपारिच्छिन्ना आकाशप्रदेशा यत्र वा चत्वारो विचार्यन्ते, 'काले च' चत्वारः समयावलिकादयः कालमेदाः यदा वा अमी व्याख्यायन्ते, गणनायां चत्वार एको द्वौ त्रयश्चत्वार इत्यादिगणनान्तःपातिनो, भावे च चत्वारो मानुषत्वादयोऽभिधास्यमाना भावाः, एषां मध्ये केनाधिकारः?, उच्यते, गणनासङ्ख्ययाऽधिकारः, किमुक्तं भवति?—गणनाचतुर्भिरधिकारः, तैरेव वक्ष्यमाणा नामज्ञानं गण्यमानतया तेषामेवोपयोगित्वादिति गार्थार्थः ॥ १४३ ॥ इदानीमङ्गनिक्षेपमाह—

णामंगं ठवणंगं दवंगं चेव होइ भावंगं । एसो खलु अंगस्सा णिक्खेवो चउन्विहो होइ ॥ १४४ ॥

व्याख्या—नामाङ्गं स्थापनाङ्गं द्रव्याङ्गं चैव भवति भावाङ्गम्, एतत् खलु 'अङ्गस्सा' इति प्राकृतत्वात् अङ्गस्य निक्षेपश्चतुर्विधो भवतीति गाथासमासार्थः ॥ १४४ ॥ अत्र च नामस्थापने प्रसिद्धत्वादनादृत्य द्रव्याङ्गमभिधित्सुराह—

गंधंगमोसहंगं मज्जाउज्जंसरीरजुद्धंगं । एत्तो इत्थिकक्कंपि य नेगविहं होइ णायव्वं ॥ १४५ ॥

व्याख्या—'गन्धाङ्गम्' औपधाङ्गम्, 'मज्जाउज्जंसरीरजुद्धंगं'ति विन्दोरलाक्षणीकत्वादङ्गशब्दस्य च प्रत्येकमभिसम्बन्धात् मघाङ्गमालोषाङ्गं शरीराङ्गं युद्धाङ्गमिति पञ्चविधं द्रव्याङ्गम्, 'एत्तो'त्ति सुव्यत्ययावेषु-गन्धाङ्गादिषु मध्ये एकैकमपि च मनेकविधं भवति ज्ञातव्यमिति गाथाक्षरार्थः ॥ १४५ ॥ भावार्थे तु विवक्षुराचार्यो 'यथोद्देशं निर्देश' इति न्यायमाश्रित्य गन्धाङ्गं प्रतिपादयन्नाह—

जमदग्गिज्जडा हरेणुअ सुनरनियंसणिगं सपिणिगं । रुक्कलस्स य बाहितया मल्लियवासिग कोडी अग्घइ ॥ १४६ ॥

३ चतुरङ्गीयाध्ययनम् ॥

नम धृतवैयताये ॥ उक्त परिपहाष्ययन, सम्प्रति चतुरङ्गीयमारभ्यते, ॥१॥ चायमभिसम्बन्ध-इदानीन्तराध्ययने परीपह सहनमुक्त, तत्र विमात्रमनमुरीरत्य कर्तव्यमिति प्रश्नसम्भवे मानुषत्यादिचतुरङ्गदुर्लभत्वं तदालम्बनमनेनोच्यते इत्यनेन सम्बन्धे मायातमिदमध्ययनम्, अथ चतुरायनयुगयोगद्वाराणि व्यावर्णेनीयानि तावद्याध्यामनिष्णद्यो निक्षेप, तत्र च चतुरङ्गीयमिति द्विपद नाम, भतश्चाद्यतो निक्षेपश्च अङ्ग च न खेक विना यत्वार इत्येक एव तावन्निक्षेपमर्हतीति मन्याव आह नियुक्तिरह-
 नामटावणाद्विप माउयपय संगदिरफण चेव । पञ्चव भावे य तद्वा सत्तेण इत्यकणा हुंति ॥ १४२ ॥

पद्यावया-रैदिककशाध्वैकत्र निर्दिष्टास्यापि प्रकान्तयेन सर्वत्र सप्त-धात्, मांसककः स्वर्गोपको द्वैकक 'मा उयपय'स्ति सुयो लोपान्मातृकापदैककः सद्द्वैकक, 'च' समुषये, पवेति पूरणे, 'पञ्च' स्ति प्राग्वत् पर्यवैकक 'भावे' भावैककः 'वा' पूर्ववत्, तथे'ति शेषाणामपि निरुपचरितवृत्तितया तुल्यसमाह, उपसर्गानुभाह-'समेने' अनन्तरोत्तरा एवका भयन्ति, एतदप्यापया च वचवैकालिकनियुक्तावेव नियुक्तिरता एतेत्यत्रोदासित, स्थानाचरणार्थं तु तदुक्तमेव किञ्चिदुच्यते-तत्र मांसकको यस्यैकक इति नाम, स्यापदैककः पुस्तकादिभ्यस्त एवकाङ्कः, द्व्यैकक सचिष्ठादिस्त्रिया-तत्र सचिष्ठ एवकः पुण्यादिरर्थं, अचित एतककादि, मिथो यत्त्रादिबिभूषितः पुष्पादिरेव, मातृकापदैककः उष्णणे इ वा विगमे इ वा पुत्रे इ वा' इति, एता मातृकायस्तकथाद्वय मूलतयाऽप्यस्थितानामन्यतरद्विवक्षितम्, अकाराद्यसरात्मिकाया वा मातृकाया एततरोऽकारादिः, सद्द्वैककः येनैकेनापि प्यनिना बहुय संगृह्यते, यथा जातिग्राधान्ये प्रोदिरिति, पर्यायैकक द्वित्रादिरेकक पर्यायो, भावैकक औदयिकादिभाषानामन्यतमो भाव इति गार्थार्थः ॥ १४२ ॥ इत्यभविनामाविताऽऽक्षिप्तमेकक निक्षिप्य प्रस्तुतमेव चतुष्क निक्षेपनुमाह-

मोलस दक्खा भागा चउरो भागा य धाउगीपुण्के । आढगमो अच्छुरसे मागहमाणेण मज्जंगं ॥ १५१ ॥

सोलस दक्का भागा चउरो भागा य धाउगापुष्क । आउगाभा आउगापुष्क 'इशुरसे'
 व्याख्या—'योडश' दश भागाश्चत्वारो भागाश्च 'धातुकीपुण्ये' धातुकीपुण्यविषयाः 'आउगा' 'ति' आर्पणवा ५५ टककः 'इशुरसे'
 इशुरसविषये, आढकः इह केन मानेत्याह—'मागघमानेन' 'दो' असती पसती उ' इत्यादिरूपेण 'मद्याङ्गे' मदिराकारणं भवतीति
 भाष्यार्थः ॥ १५१ ॥ आतोयाङ्गमाह

इधुरस्तवियये, आढकः इह केन भाग्यवत्तये
भाषार्थः ॥ १६१ ॥ आतोद्याहमाह
एषा सुगन्धा तूर एषा अहिमासुदारुण अग्नी । एषा सामुलीपुङ्खद
विमलओ होइ ॥ १६२ ॥
अवेनास्या

एषा सुगुदा तूर एषा आहमि । इति एकैव मुकुन्दा तूर्यम् । अनेनास्या
व्याख्या— 'एकमुकुन्दा तूर्यम्' इति एकैव मुकुन्दा तूर्यम्, अनेनास्या
विशिष्टमात्रोपासकत्वमेवाह । किं एव एकैव मुकुन्दा तूर्यम् ? सोपस्कारत्वाद्यर्थकमभिभारस्य वृक्षविशेषस्य दारुककाष्ठमभिभारदारुकम्
स्मरति । विशेषतोऽभिजनकत्वाद् यथा वा एक शालमलीपोण्डं शालमलीपुष्पं वृक्षमामोडको भवति, आमोडकः पुष्पोन्मिश्रो
बालवन्धविशेषः स्फारत्वादस्य इत्थं दृष्टान्ताभिधायितयेदं व्याख्यायते, प्रसङ्गतो वाऽग्न्यन्नामोडकोऽग्नौ योऽस्य भिधानति 'सूत्रार्थः'
॥ १५८ ॥ शरीराहमाह—

एषा सुगुदा तूर एषा आहमि । इति एकैव मुकुन्दा तूर्यम् । अनेनास्या
व्याख्या— 'एकमुकुन्दा तूर्यम्' इति एकैव मुकुन्दा तूर्यम्, अनेनास्या
विशिष्टमात्रोपासकत्वमेवाह । किं एव एकैव मुकुन्दा तूर्यम् ? सोपस्कारत्वाद्यर्थकमभिभारस्य वृक्षविशेषस्य दारुककाष्ठमभिभारदारुकम्
स्मरति । विशेषतोऽभिजनकत्वाद् यथा वा एक शालमलीपोण्डं शालमलीपुष्पं वृक्षमामोडको भवति, आमोडकः पुष्पोन्मिश्रो
बालवन्धविशेषः स्फारत्वादस्य इत्थं दृष्टान्ताभिधायितयेदं व्याख्यायते, प्रसङ्गतो वाऽग्न्यन्नामोडकोऽग्नौ योऽस्य भिधानति 'सूत्रार्थः'
॥ १५८ ॥ शरीराहमाह—

सीसं उरो य उदरं पिष्टी वाहा य दुन्नि ऊरु य । एए खल्ल अट्ठंगा अगावगाइ ससाइ ॥ १३ ॥

सीसं उरो य उदरं पिष्टी वाहा य दुन्नि ऊरु य । एए खल्ल अट्ठंगा अगावगाइ ससाइ ॥ १३ ॥

सोलस दक्खा भागा चउरो भागा य धाउगीपुष्के । आढगमो अच्छुरसे मागहमाणेण मज्जंगं ॥ १५१ ॥

व्याख्या—योडश द्राक्षा भागाश्चत्वारो भागाश्च 'धातकीपुष्पे' धातकीपुष्पविषया; 'आढगमो' चि आर्षद्वादाऽऽढककः 'इच्छुरसे' इच्छुरसविषये, आढकः इह केन मानेनेत्याह—'माणघमानेन' 'दो असती पसती उ' इत्यादिरूपेण 'मद्याङ्गे' मदिराकारणं भवतीति भाष्यार्थः ॥ १५१ ॥ आतोद्याङ्गमाह—

एगं सुगुदा तूर एगं अहिमरुदारुय अगगी । एगं सामलीपुड बुद्ध आमेलओ होइ ॥ १५२ ॥

व्याख्या—'एकमुकुन्दा तूर्यम्' इति एकैत्र मुकुन्दा वादित्रविशेषो गम्भीरस्वरत्वादिना तूर्यकार्यकारित्वात् तूर्यम्, अनेनास्या-विशिष्टमातोद्याङ्गत्वमेवाह, किं एव एकैत्र मुकुन्दा तूर्यम्, सोपस्कारत्वाद्यर्थकमभिभारस्य वक्ष्यविशेषस्य दारुककाष्ठमभिभारदारुकम् अस्मि, विशेषतोऽग्निजनकत्वाद् यथा वा 'एकं शालमलीपोण्डं' शालमलीपुष्पं वद्धमामोडको भवति, आमोडकः पुष्पोन्मिश्रो बालवन्धविशेषः स्फारत्वाद्दस्य इत्थं दृष्टान्ताभिधायित्वेन व्याख्यायते, प्रसङ्गतो वाऽग्न्यङ्गमोडकोऽग्न्योरप्यभिधानति 'सुत्रार्थः' ॥ १५२ ॥ शरीराङ्गमाह—

सीसं उरो य उदरं पिढी बाहा य दुन्नि ऊरूय । एए खल अट्ठंगा अगोचंगाइ सेसाइ ॥ १५३ ॥

व्याख्या—'शिरश्च उरः, च प्राग्बद्धं' उदरं 'पिठ्ठि' चि प्राकृतत्वात्पृष्ठं बाह्व 'द्वौ उरू' च पतान्यष्टाङ्गानि, प्राग्वह्यल्लङ्घ्यस्त्वयः, 'बलु' अत्रधारणे, एतान्येवाङ्गानि, अङ्गोपाङ्गानि 'शेषाणि' नखादीनि, उपलक्षणत्वादुपाङ्गानि च कर्णादीनि, यत्र एकम्—

'द्वेति उवगा कण्णा नासच्छा अथ ह ए पाया १ । णह केस मसु भगुलि ओट्टा खलु भगुवगाह ॥ १ ॥' इति माध्यायं ॥ १५३ ॥ साम्प्रत बुद्धाङ्गमाह—

आणावरणपहरणे जुट्ठे कुमलत्तणा च नीई अ । दवत्त चवसाओ सरीरमारोगया चेव ॥ १५४ ॥

व्याख्या आणावरणपहरणे नि यत्त च-हस्त्यादि तत्र सत्यपि न शक्नोत्यभिभवितुं शक्नुम् अत आयरण-कथञ्चादि, तस्यव्यावरणे ग्रहरण विना किं करोतीति ग्रहरण च त्वङ्गादि यानावरणग्रहरणानि, यदि युद्धे कुशलत्वं नास्ति किं यानादिना' इति 'युद्धे' सङ्घर्षे कुशलत्वं च प्रादीप्यरूपं सत्यव्यसिञ्चोति विना न शक्नुजयनम् अतो 'नीतिश्च' अपक्रमादिलक्षणा, सत्या मपि चास्या दसत्याद्यो नो अय ततो 'दशत्रयम् माशुङ्गरित्व, सत्यव्यस्मिन्नयनवसायस्य कुतो अय इति 'द्वयसाधो' व्यापाद, तथापि यदि न शरीरमदीनाह ततो न अय इति शरीरम्-अर्थात् परिपूर्णं, तत्राप्यारोग्यमेव ज्ञायेति 'मारोग्यं' इति व्रतमेव, च समुच्चये, दशोऽवधारणे, ततः सश्रुदितानमैक्या बुद्धाङ्गत्वमिति सूत्रार्थः ॥ १५४ ॥ भाषाङ्गमाह—

भावंगपि य दुविहं सुअमगं चेव नोसुयंगं च । सुयमंगं यारसहा वउच्चिहं नोसुअंगं च ॥ १५५ ॥

वगख्या—भाषाङ्गमपि च द्विविध 'सुयमङ्गं चेव' धृताङ्गं चेव नोधृताङ्गं च, धृताङ्गं द्वादशधा-आचारादि, भावाङ्गता चास्य क्षयोपशमिकभाषान्तर्गतत्वात् उक्त-हि—'भावे क्षयोपशमिर् बुधालसमपि दोर सुयणाप'ति, 'चतुर्विधम्' चतुष्प्रकार नोधृताङ्गं तु, नोऽशब्दस्य सर्वनिर्देशार्थत्वात् अधृताङ्गं पुन, मकारश्च सर्वबालाक्षयिष इति गार्थायं ॥ १५५ ॥ एतदेवाह—

१ मयन्त्युपादानि कर्णे नासादिसृणी जह दस्ती धानौ च । नञा नेणा रमथूणि अङ्गुय ओष्ठौ मत्त्वत्रोषाजानि । २ भावे क्षायोपशमिके द्वादशधा मपि भवन्ति धृतानानिभिः ।

माणुस्सं धम्मसुई सद्धा तवसंजमंमि विरिअं ष । एए भावंगा खलु दुल्लभगा हुंति संसारे ॥ १५६ ॥

व्याख्या—‘माणुव्यम्’ मनुजत्वम्, अस्य चावाबुपन्यास एतद्भाव एव शेषाङ्गभावात्, ‘धर्मश्रुतिः’ अहंप्रणीतधर्मार्कणं, ‘श्रद्धा’ धर्मकरणाभिलाषः, तपः—अवशनादिः तत्प्रधानः संयमः—पञ्चाश्रवधिरमणादिस्तपःसंयमः, मध्यपदलोपी समासः, तपश्च संयमश्च तपःसंयममिति समाहारो वा तस्मिन्, ‘वीर्यं च’ वीर्यान्तरायक्षयोपशमसमुत्था शक्तिः, अस्य च द्विष्टस्याप्येकत्वेन विशिष्ट-तत्वाभोक्तसङ्ख्याविरोधः, एतानि भावाङ्गानि, ‘खलु’ निश्चितम् दुर्लभकानि भवन्ति संसारे, लिङ्गव्यत्ययश्च प्राकृतत्वाद्, एतच्चानु-क्तावपि सर्वत्र भावनीयमिति गाथार्थः ॥ १५६ ॥ इह द्रव्याङ्गेषु शरीराङ्गं भावाङ्गेषु च संयमः प्रधानमिति तदेकार्थिकान्याह—

अंग दसभाग भेए अवयवाऽसगल चुण्ण खंडे अ । देस पएसे पद्वे साह पडल पज्जवखिले अ ॥ १५७ ॥
दया य संजमे लज्जा, दुगुच्छाऽछलणा इअ । तित्तिक्खा य अहिंसा य, हिरि एगट्टिया पया ॥ १५८ ॥

व्याख्या—अङ्गं दशभागो भेदोऽवयवोऽसकलश्चूर्णः खण्डो देशः प्रवेशः पर्वं शाखा पटलं पर्यवखिलं चेति शरीराङ्गपर्याया इति वृद्धाः । व्याख्यानिकस्तु भविष्यतोऽमी अङ्गपर्यायाः, तथा दशभाग इति दशा भाग इति च भिन्नावेव पर्यायावित्याह । चः समुच्चये, सूत्रत्वाच्च सुपः क्वचिदश्रवणमिति ॥ संयमपर्यायानाह—दया च संयमो लज्जा जुगुप्साऽछलना, इति शब्दः स्वरूप-परामर्शकः पर्यन्ते योक्ष्यते, तित्तिक्खा चाहंसा च ह्रीश्चेत्येकार्थिकानि—अभिन्नाभिधेयानि पदानि सुवन्तशब्दरूपानि, पर्यायाभिधानं च नानादेशजविनैयानुग्रहार्थमिति गाथाद्वयार्थः ॥ १५७-१५८ ॥ देशादिदुर्लभत्वोपलक्षणं चेह मानुष्यत्वाद्विदुर्लभत्वाभिधान-

मित्यभिप्रायेणाह—

माणुस्य खित्त जदं कुल रूगारोग आउयं बुद्धी । सवणुगह सद्धा संजमो अ लोगमि बुलहाइं ॥ १५० ॥

व्याख्या— मानुष्यम् 'मनुष्यमाय' 'क्षेत्रम्' कार्यं 'जाति' मातृसमुत्पत्त्या 'कुलं' पितृसमुत्पत्त्यम् 'रूपम्' अन्मूनाद्भूता 'मारोग्यं' रोगाभावात् 'आयुष्य' जीवितं 'बुद्धि' परलोकप्रवणा 'ध्यानं' धर्मसम्पदम् 'भावग्रह' तत्रयधारणम्, अथवा धयणा-तपस्विनः तेजसप्रग्रह-सुन्दरा पत इत्यवधारण धयणाप्रग्रह, धद्धा संक्षम्य प्राग्वत्, यतानि लोके दुर्लभाणि, ग्राह्यचतुर्णां दुर्लभतत्पमुक्तम्, इह तु मानुष्ये क्षेत्रादीनामायुष्कल्पयन्तानामुपलक्षणं, ध्यानं च सुपणप्रत्ययो, पुनश्च मानुष्यादीनामिहाभिधानं विशिष्टक्षेत्रादि-युक्तानामेतेषां सुखवद्भारमिति चयणमायंम्, केचित्तेतत्स्थाने पठन्ति "स्मिदयलदो निव्यसणा य पञ्जस्ति निदयद्वय क्षेत्र । धाणा समस्तपर्याप्तिता 'विद्वद्ग्रह'ति निरुपदत्तम्, उपदेतेरस्मागत, सा च पर्यस्यस्य कुञ्जस्यादिभिर्जातस्य च निष्पादना 'पर्याप्ति' देशतौरुष्यम् 'धाणम्' सुविशं विमर्शो वा 'मारोग्यम्' नीरोयता 'धद्धा' उक्तस्या 'ग्राहका' शिक्षयिता गुरुः 'उपयोग' स्याध्या-यागपयुक्तता 'मर्ष' धर्मविषयमर्थित्वम्, यतानि दुर्लभानीति गम्यते, इह च पुनः धद्धाप्रदर्शनं तन्मूलरगादनेपकस्याणानां तद्ददा दुर्लभतरवस्थायनार्थमिति मायादः ॥ १५१ ॥ यमुक्तं-'मनुष्यादिभाषाहानि दुर्लभाणि' इति, तत्र मालुष्यास्तदुर्लभतमपर्यन्ताय इष्टान्तमा(ज्ञाना)ह—

बुद्धिग पासग धेदो जूर रयणे अ सुमिण चक्के य । चम्म जुगे परमाणू दस विट्ठता मणुअल्लभे ॥ १५० ॥

व्याख्या—'बोद्धगं' परिपाटीमोज्ञनम्, पाचको धान्यं पुतं रत्नं च 'सुमिण'ति स्यन्नः चक्रं च धर्मं युगे परमाणुर्दश इष्टान्ता 'मणुअल्लभे'ति मायप्रधानायाविर्देशस्य मनुजतत्प्राप्ताविति गार्हसमासार्थः ॥ १५० ॥ व्यासार्थस्तु पृथक्तमन्त्रायापदेशः, तत्र चायम्—

“वंभदत्तस्स पगो कप्पडितो ओल [य]गतो बहुसु आवईसु अवत्थासु य सव्वत्थ सहातो आसि, सो य रज्जं पत्तो, वारससंवच्छरितो अहिसेतो, कप्पडिओ तत्थ अल्लियावंपि न लहइ, ततो अणेण उवातो चित्तितो-उवाहणाउ पवंधेऊण धयवाहेहिं समं पहावितो, रण्णा दिट्ठो, उइण्णेणं अवगूहितो, अन्ने भणंति-तेण दारपालं सेवमाणेण वारसमे संवच्छरे राया दिट्ठो, ताहे राया तं दट्ठूणं संभंतो, इमो सो वरातो मम सुहदुक्खसहायगो, एत्ताहे करेमि वित्तिं, ताहे भणइ-किं देमिस्ति?, सोऽवि भणति-देहि करचोल्लुप घरे घरे जाव सव्वंमि भरहे णिट्ठियं, ताहे पुणोऽवि तुम्ह घरे आढवेऊण भुंजामि, राया भणइ-किं ते पयण?, देसं ते देमि, तो सुहं छत्तच्छायाए हत्थिखंघवरगतो हिंढिहिसि, सो भणइ-किं मम पइहेण आउट्टेण? ताहे से दिण्णो चोल्लुगो, तओ पढमदिवसे रायाणो घरे जिमित्तो, तेण से जुवलयं दीणारो य दिण्णो, एवं सो परिवाडीप सुसज्जेसु राउलेसु वत्तीसाए

१ ब्रह्मदत्तस्यैकः कार्पटिकोऽवलगको वहीष्वापत्सु अवस्थासु च सर्वत्र सहाय आसीत्, स च राज्यं प्राप्तः, द्वादशांशवत्सरिकोऽभिषेकः, कार्पटिकस्तत्राश्रयणमपि न लभते, ततोऽनेनोपायश्चिन्तितः-उपानहः प्रवक्ष्य ध्वजबाहूकैः समं प्रधावितः, राज्ञा दृष्टः, अवतीर्णनावगूढः अन्ये भणन्ति-तेन द्वारपालं सेवमानेन द्वादशे वर्षे राजा दृष्टः, तदा राजा तं दृष्ट्वा संत्रान्तः अयं स वराकः मम सुखदुःखसहायः, अधुना करोमि वृत्तिं, तदा भणति-किं ददामीति?, सोऽपि भणति-देहि करभोजनं गृहे गृहे यावत्सर्वस्मिन् भरते निष्ठितं (भवति), तदा पुनरपि ।

२ तव गृहादारभ्य भुजे, राजा भगति-किं ते एतेन?, देशं तुभ्यं ददामि, ततः सुखं छत्रच्छायाया हस्तिवरस्कन्धगतो हिण्डिव्यसे, स भणति-किं ममैतावताऽऽकुट्टेन?, तदा तस्मै दत्तं करभोजनं, ततः प्रथमदिवसे राज्ञो गृहे जिमितः, तेन तस्मै युगलकं दत्तं दीनारक्ष, एवं स परिपाठ्या सुसज्जेसु राजकुलेषु द्वात्रिंशतिं वरराजसहस्रेषु, तैरतिशयेन भोजितः तत्र च नगर्यामिनेकाः कुलकोट्यः नगरस्यैव स कदा अन्तं करिष्यति?, तदा ग्रामेषु, तदा पुनर्भरतवर्षस्य । अपि स गजेदन्तं, न च मानुष्याद्गृहः पुनर्मनुष्यं लभते ॥ १ ॥ पाशका इति, चाणक्यस्य सुवर्णं नास्ति, तदा केनाप्युपायेन अर्जनीयं सुवर्णं, तदा यत्रपाशकाः कृताः, केचिद्भणन्ति-वरदत्ताः, तत एको दक्षः पुरुषः क्षिप्रतः, दीनारस्थालः मृतः, स भणति-यदि मां कोऽपि जयति ।

रायवरसहस्रेषु, तेषु खया भोरया तस्य ॥ जयरीए अजेयाओ कुलकोडीओ, जयरस चैव सो कया ॥ काही?, ताहे कामेसु, ताहे पुजो भारहयाससस । अवि सो वषेज अत, ज य माणुसत्तयाओ भट्टो पुजो माणुसत्तण लहर । ॥

‘पासग’सि चाणक्यसस सुवण जयि, ताहे केववि उवाएण विदविखा सुवण, ताहे अतपासया कया, केई धणति-पर दिणया, ततो पगो तुषखो पुरिसो सिफजवितो, दीणारयाळ मरिय, सो मणर-यदि ज्ञान कोर जिणर तो ‘पाल मिणहउ, तो लमोडवि । मवि ज्ञान सो जिणेज ज ॥ माणुसाओ भट्टो पुजो माणुसत्तण २ ॥

‘धणो सि जत्तियाणि भरहे धणणाणि ज्ञानि सत्तयाणि पिडियाणि, परय परयो सरिसवाण हुटो, तानि सत्तयाणि मयूया ल्लियाणि, तरवेणा पुण्णा येरी सुण गहाव ते विणेखा, पुजोडवि परय पूरेखा?, अवि सा दिव्यपसाएण पूरेखा?, अवि सा दिव्यरसाएण पूरेखा न वि माणुसत्तण ३ ॥

‘जुए’ जहा पगो राया, तरस समा भट्टोतरसमसयसधिविहु, जस्य जत्तयाणिय रोर, एफकेफको य खमो भट्टस

१ तदा स्वातं रुकानु भय भई जयामि तदा दीनारमेई जयामि तस्सेच्छया यत्र पतति अतो न शक्यते जेतु यथा स न जीयते एवं मानुष्य लामोडवि । अवि नाम छ जीयेत न च मानुष्याह्म पुनर्मानुष्यम् ॥ २ ॥ पा-यानीति यावत् अरते पा-यानि तानि सर्वाणि विविदताणि अत्र प्रत्य सुवं मानुष्यम् ॥ ३ ॥ पुलम्-यदेहे राजा, तस समा वट्टोतरसमसयसधिविहा यत्र आस्मानिको करोति एतेक्य साम्भोअशतलिहक नाम राजा पुजो राजज वाकशी विन्नवति रधकरो राजा कारयिवा राजज गृहणि गथापायेन ज्ञातं तेन राजे विहं ततो ।

धंसितो, तस्स रण्णो पुत्तो रज्जकंखी चित्तेइ-थेरो राया, मारेऊणं रज्जं गेण्णहामि, तं लामच्चेण णायं, तेण रण्णा सिद्धं, पयो
'राया तं पुत्तं भणति-अम्हं जो ण सहइ अनुकमं सो जूयं खेलइ. जो जिणइ रज्जं से रिज्जइ, कहं पुण जिणियच्चं ? उच्चं रज्जं,
जिणसि तो तुज्जइ रज्जं, अट्टसयवारा पयकेक्कं असियं अट्टसयस्स खंभाणं

आतो, अवसेसा अग्हं आया, जइं तुम एतन का । सो न
अवि देवया विभासा ॥ ४ ॥

'रयणे' जहा पगो वाणियओ बुद्धो, रयणाणि से आत्थ, तत्थ य म्भ जन्म कोडिपडमाआ उब्भवता, उब्भवेति, तस्स पुत्तेहिं धेरे पउत्थे ताणि रयणाणि विदेसीयणियाण हत्थे चिकीयाणि, घरं अम्हेऽवि लहं रयणाणि आणेह, ताहे धेरो आगतो, सुयं जहा चिकीयाणि, ते अयाउद्ध, ५ ॥

तेऽवि वाणियाग समतः। किं ते सव्वरयणाणि पिडिज्जाः?, अवि य व्वप्पभावणऽप ते भणंति-संपुण्णनं वमंडलसरिसं पोलियं ते सव्वतो हिंडिउमाढत्ता, कल्लडियाण य कहियं, ते

'सुविणय'ति पदेन कप्पडिषण सुविणत च्चदा । गालता, क. न. उ. म. त. अ. आगः

१ राजा तं पुत्रं भणति-अस्माकं (वंशे) यो न सहते अनुकर्म स शूतं क्रीडति, यो जयात् राज्यं तस्मै राज्यं विभागा ॥ ४ ॥ रत्नानीति,
अयक्षोपा अस्माकं आयाः, यदि त्वमेकेनायेन अष्टशतस्य साम्प्रानामैकमदिगष्टशतवारान जयसि ततस्तप राज्यम् । अपि देवता विभागा ॥ ४ ॥ रत्नानीति विदे-
ययैको वणिक् गृहः, रत्नानि तस्य सन्ति, तत्र च महे अन्ये वणिजः कोटीपताका ऊर्ध्वयन्ति, स नोर्ध्वयन्ति, तस्य पुत्रैः स्थनिरे प्रोपिते तानि रत्नानि विदे-
ययैको वणिक् गृहः, रत्नानि तस्य सन्ति, तत्र च महे अन्ये वणिजः कोटीपताका ऊर्ध्वयन्ति, स्थनिर आगतः, श्रुतं यथा विभीतानि, प्रतिगताः पारसदूतादीनि, तेऽपि वणिजः समन्ततः प्रविभागा ॥ ५ ॥

तान् तिरस्कृते लघु रत्नानि आनयत, तदा ते सर्वतो द्विष्टदुसारव्याः, किं तु संवरत्वान्न विन्द्युः । जा । गृहच्छादिनि-

३. स्वाः इति, एकेन

लट्टेचि, लट्टा परछारणियाद, अण्णेकाचि दिट्ठो, सो ण्हाऊण पुण्णपत्थणि गहाय सुविषयपादयस्स कहेर, तेण भणिय-राया मणिससति । इसो य सत्तमे दियसे तत्तय राया मत्तो वपुत्तो, सो य निदिग्ग्यो अच्छर जाव मासो अट्ठियासितो आगतो, तेण ते इदद्वण दिसियं पयक्खिणीयतो य, तथो य यिल्लरओ पट्ठे, एउ सो राया जातो । ताहे सो कप्पट्ठिओ सुणेर, जहा तेणचि दिट्ठो परिओ सुविण्णतो, ततो थापसफ्ठेण किर राया जातो, सो चित्तेर-वचामि जत्थ ओरसो, त पिचेत्ता सुयामि, जाव पुणोऽपि ते सुमिणं पप्पामि, अपि पुणो सो पट्ठेउत्ता न माणुसातो ॥ ६ ॥

^५अजंति शारं, इदपुदं, नाम मयदं, इददणो नाम राया, तत्तल इट्ठाय वट्ठणं देवीण वापील पुत्ता, असे अणंति-एक्काद वेद देवीय पुत्ता, राणो पाणसमा, अथा पक्का ममअथा, सा परं पसिंजेण दिट्ठिहिया, अथा कयाति रिउण्हाया समानी अच्छर,

कवा, अन्वेनापि ॥, स स्मारवा पुण्णपत्थानि घटीया स्वप्पणठकाय कयति, तेन मणित-राजा अनिष्पत्ति । इत्थं सुत्तम रिक्खे ता राजा सुतोऽपुन, ता च तिक्खिणिमुत्ति यावदथो-विपश्चित आगत, तेन ते इट्ठ देविणं प्रदक्षिणीयय, तत्तथ विमप्ति इठ्ठे, एवं स राजा जात । तदा स कायंदिक्क म्भुगेति, कया तेनापि ॥ इत्था एवम, स भादेउण्ठेन किल राजा जात, स चित्तयति-जयायि वत्त ओरसम्, तत्त वीर्या स्वप्पिनि, यावपुनएपि इमं ते पदयामि, अपि पुन स वरयेद न माणुसात् ६ ॥

१ अजमिति इतरम्, इन्द्रपुरं नाम नगरम्, इददणो नाम राजा तस्मैल्लो वट्ठणं देवीनां इतिस्ति पुत्रा, अन्वे भणित-एक्कस्या एव देव्या पुत्रा, एउ प्राणसमा, अचैका-मायदुट्ठिणा, सा परं परिणयता इठ्ठ, अन्वदा रुदाचिदुत्पन्नाता वती तिष्ठति, राजा एउ, कयंवेति, तेमंयित-तथ देव्येण, तदा स तया समयेकदात्रमुचित, सा च अट्ठुनात्ता, तस्मा कयो लभ, सा चायात्तेन मणितोऽपणीत् यदा तय कयं जलणो भवति, तदा मासो कयये, तदा तस्मै रुदिन, दिवलो सुवुणंय यथ एक्काऽत्त ललाएर, तेन तत्त वयंवे निमिन, स योपनति, नक्क म्भुगे पु पारणे जात, तस्य दासवेत्तादिक्खे जाता, तदण-अधिक पदो नो काटुल साम्ब, तेन मदयाण, तेन कयावापयेवनीय, तेन वेत्तादिक्क मणितपणना कया प्रादिन ।

रायणा दिट्ठा, कस्स एसत्ति, तेहिं भणियं-तुम्ह देवी एसा, ताहे सो ताए सम एकरति वसितो, सा य रिउण्हाया, तीसे गब्भो लग्गो, सा य अमच्चेण भणिल्लिया-जया तुमे गब्भो आहूतो होइ तथा ममं साहेज्जसु, ताहे तस्स कहियं, दिवसो सुहुत्तो जं च राएण उल्लविवो सायंकारो, तेण तं पत्तए लिहियं, सो सारवेइ, णवण्हं मासाणं दारतो जातो, तस्स दासच्चेडाणि तद्विवसं जायाणि, तंजहा-अग्गियतो पव्वइतो बहुलिया सागरो य, तेण सहजायगणि, तेण कलाइरियस्स उवणीतो, तेण लेहाइयातो गणियप्पहाणातो कलाओ गहिंतो, 'जाहे ताओ गहेति आयरिया ताहे ताणि कड्ढिति विउल्लेति य, पुव्वपरिच्चपणं ताणि रोल्लिति, तेण ताणि चैव ण गणियाणि, गहियातो कलातो । ते अन्ने वावीसं कुमार गहिज्जंता आयरियं पिट्ठेति, अवयणाणि य भणंति, जति सो आइरितो पिट्ठेति ताहे गंतूण मारुणं साहिति, ताहे ताओ आयरियं खिसंति-कीस आहणसि?, किं सुलभाणि पुत्तज-म्माणि?, अतो ते ण सिक्खिया । इओ य मधुराए जियसत्तू राया, तस्स सुया निव्वुईनाम दारिया, सारणो अलंकिया उव-णीया, राया भणइ-जो ते रोयइ भत्तारो, तो ताए णायं-जो:सूरो वीरो विककंतो सो मम भत्तारो होइ, सो पुण रज्जे दिज्जा, ताहे सा वलं वाहणं गहाय गया इंदपुरं नयरं, तस्स इंददत्तस्स रणो वहवै पुत्ता, इंददत्तो तुट्ठो चित्तेइ-णूणं अन्नहिंतो राईहिं

१ यदा ताव प्राहयति आचार्यस्तदा ते कर्पयन्ति व्याकुलयन्ति च, पूर्वपरिचयेन ते लुठन्ति, तेन ते नैव गणिताः, (न) गृहीताः कलाः । तेऽन्ये द्वाविंशतिः कुमार प्राह्यमाण आचार्यं पिट्टयन्ति, अवचनानि च भणन्ति, यदि स आचार्यः पिट्टयति तदा गत्वा मातृभ्यः कथयन्ति, तदा ता आचार्यं खिसन्ति-कथमाहंसि? किं पुत्रजन्मानि सुलभाणि?, अतस्ते न शिक्षिताः । इतश्च मथुरायां जितशत्रू राजा, तस्य सुता निर्घेतानात्री दारिका, सा राज्ञोऽलङ्कृतोपनीता, राजा भणति-यस्तुभ्यं रोचते (स) भर्ता, ततस्तया ज्ञापितं-यः शूरो (च) गृहीत्वा गता इन्द्रपुरं नगरं, तस्येन्द्रदत्तस्य राज्ञो वहवः पुत्राः, इन्द्रदत्तस्तुष्टिन्तयति-नूनमन्येभ्यो राजभ्यो लष्टतरः, आगता, ततस्तेनोच्छ्रितपताकं नगरं कारितं । तत्रैकस्मिन्—

लट्टप्रदो, मागया, ततो तेण ऊत्तियपडाय नयरे कारियं, तत्थ पर्यामि 'अपखे अट्ट जकाणि, तेहिं पुरयो विषा चीउट्टिया, सा
 मच्छिमि विधियव्या, तयो इददत्तो राधा संनयो निगयो सह पुसेहिं, सावि कण्ठा सत्तालका विभूतिया पगमि पासे थण्डार,
 सो रंगो रायाजो ते य वडमडमोएया जाहिसो दोषारव तत्थ रण्णो जेद्रुणो तिरिमाली नाम पुमारो, सो मणिओ-पुस । एसा
 वारिया रत्थं च पेत्तये, अनो विधेदि पुत्तलियनि, तादे सो मकयणरओ तस्स समूहस्स मज्जे धणुं वेय मणिहउं न तरार,
 कइयि मेण महिये, तेण अयो यच्चउ तयो यच्चउ चि मुक्को सत्ते, सो यक्के अग्निट्टिकुण मग्गो, एग वरसति एगं मरग
 पोटीणो कस्ससति दोक्खि, मयेसि वाहिरेण येय कीट, तादे राधा मक्खिति पक्को-महो ! मट्ट एवहिं घटिसितोप्ति, ततो ममयेण
 मणितो-सित मयिं करेसि !, राधा मणार-एवहिं मदे मण्डाणो वनो, ममयो मणार--अट्टि मग्गो गुगण पुणो मम धुयाए
 'तण्णो, पुरिददत्तो नाम, सो समायो विधित, मणिष्ठाणाणि य से वट्टियाणि, कट्टि !, सो वरसितो, ततो राधणा अयमूहितो
 मण्णति-उत्तं एग मट्ट रदचके मेण्ण पुत्तलियं अट्टिमि विधेसा रत्थं सुवल्लवं निदवुर वारिय संगायिस्सए, तयो पुमारो जहा

१ वरदेव वक्कणि, हेसं पुरल स्थिता राजमणिज, एा अग्निं वेगमया, तत वररलो एसा मण्डो विवेत सह पुत्रे, साट्टिय कन्या सुवर्षा
 लट्टाविभूतिना एवमित्थं पार्थे तिष्ठति, स एवो एयान ते च दण्डमग्नेत्रिका वारयो दीपदा, तव एवो अरेयुत्र भीमाली नाम पुमार, स मणित --पुत्र !
 एसा वारिखा राजदं च वट्टितमयम्, अनो किय पुत्तलिकामिनि, तदा सो पुत्तलिकमय मण्डरव मये पनुरेव मदीनु न एतोलि, कयमयि अनेम एहीलं,
 तेन यलो मज्जु ततो मज्जित्ति मुत्ताः एर, स यके आरणास्य मम, एवं मग्गवित् एवमरके मणिकान्ता, मग्गवित्पट्टो, अ-येतो बाध एव भिरेति,
 तदा राजाडपि एगल --महो मग्गमेते पविन एति ततोएमायेन मणित --कयमवृत्ति करोमि !, राजा मज्जति--एवदं अट्टयान इल अमातयो मज्जति--अग्नि
 अदहाव पुत्रो एग सुट्टि --

२ एनय भुवेन्द्रलो नाम, स यम र्थे भुद्वम्, अभिधानमि च तस्से कपितमि, व !, स वृक्षित, ततो राजाअण्णे मण्णते--पुत्तं नपाट्ट रथचक्रमि

आणवेहेत्ति भणिऊण ठाणं ठाइऊणं घणुं गेणहति, तानिडवि दासकयाणि चाउहिहिं छियाणि रोइंति, अदो ग उमयगामि गहिय-
खगा दो जणा, जइ कहवि लफ्फस्स चुफइ ततो सीसं छिदेयव्यंति, सोडवि उज्जातो पासो दित्तो भयं वेइ-मारिज्जलि जइ
चुक्कसि, ते वावीसंपि कुमारा मा पसो विधिस्सइत्ति ते विसेसलुंणाणि विग्घाणि करंति, तओ तानि चत्तादि ते ग दो पुरिसे
वावीसं च कुमारे भगणितो ताणं भट्टण्हं रहचक्राणं अंतरं जाणिऊण तंमि लफ्फे निकसाय दिट्ठीण अदो मयं अकुणमाणेण मा
धिउल्लिया वामे अळ्ळित्ति विद्धा, 'तओ लोणेण ओकिट्टिकलणाय कलयलोस्मिस्सो साट्टुआरोः' कत्तो, जइ तं चणं तुम्हं मेचं

एवं माणुस्सत्तर्णांति ॥ ७ ॥

'चम्मे'त्ति एवो दहो जोयणसयसएस्सविच्छिन्नो चम्मावणद्धो, एणं से मज्झे छिदं, जतय कच्छभस्स गीवा मायइ, ततय
कच्छभो वाससए गए गीवं पसारेइ, तेण कहवि गीवा पसारिया, जाय तेण छिद्रेण गीवा निगया, तेण जोइस्सं विट्ठं कोमुइंए

भित्त्वा पुत्तिकामस्मिन् विद्ध्वा राज्यं मुकुलत्रं निर्गतिं दारिद्र्यं संदातुं, ततः कुमारो यथाऽऽक्षपयतीति भवेत्ता एतन् स्थित्वा भगवन्कली, नेत्रेण दायाभययु
दिष्टु स्थिता विभ्रं पुर्वन्ति, अन्यौ चोभयगार्धयोः गृहीतन्त्रौ द्वौ जनौ, यदि क्यमपि तद्वत् एतन्निति, ततः तीर्थं देवभ्यनिधि, गोऽप्युपाचयः पार्थे स्थितो
मयं ददाति-मारयिष्यसे यदि सन्नवि, ते द्वाविशतिरपि कुमार मा एव प्यत्सनीति चे निरोद्धुञ्जनापि पितारं (न) कुर्वन्ति, तदहो चत्तारः नो च दो
पुरुषौ द्वाविशति च कुमारानगणयन् तेषामश्रानां स्नानकान्मन्तरं श्रुत्या तस्मिन् लक्ष्मिभिरया इत्या अन्यन् मनः(मनः) अहंता मा पुत्तिद्या गमेडसिन् पिना ।

१ ततो लोकेनोत्कृष्टिकलनादकलकलीन्मिश्रः सापुष्कारः वृत्तः । यथा तत्कं कुन्ने मेनुमेरं मानुसनिधि ७ ॥ चर्मणि, एते स्तो योगनयतइइयत्तिमी-
र्णधमचिन्तः, एकं तस्य मध्ये छिदं, यत्र कच्छपस्य ग्रीवा माति, तत्र कच्छो गदंशते गदं प्रेतो प्रसारयति, तेन क्यमपि प्रेतं प्रसारिया, मास्सेन छिदेन
मीवा निर्गता, तेन ज्योतिर्दिष्टं कौमुद्यां पुष्पकलानि च, न गतः, स्वाजनान् दर्शयामि, आनीन गतो प्रान्मोत्तं, नैनं वेधने, अपि न मानुसत्त ८ ॥ मुगमिनि,
पुर्वन्ति भवेद् युगमपरान्ते तस्य भवेत्तु यमिता तु । युगच्छेदे प्रवेन शनि मंसानिन्तो मानुसत्तमः ॥ १ ॥

पुण्यतत्त्वानि य, एते ततो, तत्त्वनिष्पन्नान्दं वापसि, आनिता राव्यभो पुस्तति, जनि वेच्छति, भवितो माणुमातो ॥ ८ ॥

'सुने'सि पुण्येते दोखा जुने भावरेते तदस्य दोख रागिणा ३ । सुगच्छिंमि पदेतो इय तंराहभो माणुमातो ॥ १ ॥ 'जदि रागिणा पमाहा सागरतल्लिडे भजोस्पांमि । पयिमेखा सुगच्छिं वददि यमंती यमंतस्मि ॥ २ ॥ सा संजुपायवीरिणजोरिया भवि लवेखा सुगच्छिं । न य माणुमात भदो जीवो पदिमाणुनी छहर ॥ ३ ॥ इति वाभाभ्यो सुगोपाहरणमयरोपग ॥

इत्यणि परमाणू, अदा दगो लंभो महत्त्वमाणो, एते वेवेण पुण्येऊने भविभागिमानि लंभानि काऊण जळियाय पविलस्तो पण्डा मंदरूत्तियाय डाऊण दूमितो, तावि जदुति, भविष कोडवि ।, तेदि वेण पुण्येदि तमेय लंभे मिण्यसेछा ! जो इणमादे लमंके, वस भमातो, एते भदो माणुमातो न पुणो । महत्त्व तमा भवेतारंभतगमंमिदिहा, सा कालंतरेण हागिया पडिया, भविष पुण कोडवि ।, तेदि वेण लोण्येदि कोछा ।, जोसि, एवं माणुमात पातं ॥ लयेडवि माणुमाथे धुतिरयि पुरंमेति वंशंयमाह—

आहरत मोहयसा भंभा कोदा पमाय कियिणसा । भय सोगा असाणा दक्खेय कुऊहला रमणा ॥ १६० ॥

गर्हि कारणेहिं लहूण सुपुल्लंधंमि माणुस्तं । न छहर सुं दिअकरिं संसादसारिणि जीवो ॥ १६१ ॥

१ यत्न (दि) गमिता प्रमदा सागरतल्लिडेनवीरुदरे । प्रदेपुण्यभिरं वभाणि भावयति भावयती ॥ २ ॥ सा पण्डितवीरिणोविताडुति लोत पुण्यिण्डणू । न न माणुमाहो जीव भविमाणुं लले ॥ ३ ॥ इदानीं पमाया—यवेड लभ्यो महत्त्वमाणं, ए वेवेण पुण्येदि तमेय लंभे मिण्यसेछा ! जो इणमादे लमंके, वस भमातो, एते भदो माणुमातो न पुणो । महत्त्व तमा भवेतारंभतगमंमिदिहा, सा कालंतरेण हागिया पडिया, भविष पुण कोडवि ।, तेदि वेण लोण्येदि कोछा ।, जोसि, एवं माणुमात पातं ॥ लयेडवि माणुमाथे धुतिरयि पुरंमेति वंशंयमाह—

व्याख्या—‘आलस्यात्’ अनुद्यमस्वरूपात्, न धर्माचार्यसकाशं गच्छति न शृणोति च इति सर्वत्र शेषः, ‘मोहात्’ गृह-
कर्तव्यताजनितवैचित्र्यात्मकात् हेयोपादेयविवेकाभावात्मकाद्वा, ‘अवज्ञातो’ यथा किममी मुण्डश्रमणा जानन्ति? इति, ‘अवण्णाद्वा’
साध्वन्श्रमाघातमकात् यथाऽमी मलदिग्घदेहाः सकलसंस्काररहिताः प्राकृतप्रायवयस इत्यादिरूपात्, ‘स्तम्भात्’ जाल्यादिसमुत्था-
दहङ्कारात् कथमहं प्रकृष्टतरजातिरेनमुपसर्णासीत्यादिरूपात्, ‘क्रोधाद्’ अप्रीतिरूपात् आचार्यादिविषयात्, महाभोहोपहतो हि
कश्चिदाचार्यादिभ्योऽपि कुप्यति, ‘प्रमादात्’ निद्रादिरूपात्, कश्चिद्धि निद्रादिप्रमत्त एवाऽऽस्ते, ‘कृपणत्वात्’ द्रव्यव्ययासहिष्णु-
त्वलक्षणात्, यद्यहममीपामन्तिके गमिष्याम्यवश्यंभावी द्रव्यव्यय इति वरं दूरत एषां परिहार इति, ‘भयात्’ कदाचिन्नरकादिवेदना-
श्रवणोत्पन्नसाध्वसात्, निःसत्त्वो हि नरकादिभयमावेदयन्तीत्यभी इति भयान्न पुनः श्रोतुमिच्छति, ‘शोकाद्’ इष्टवियोगोत्थदुःखात्,
कश्चिद्धि प्रियप्रणयिनीमरणादौ शोचन्नेवास्ते, ‘अज्ञानात्’ मिथाज्ञानात्—‘न मांसभक्षणे दोषो, न मद्ये न च मैथुने’ इत्यादिरूपात्,
‘व्याक्षेपाद्’ इदमिदानीं कृत्यमिदं च इदानीमिति बहुकृत्यव्याकुलतात्मकात्, ‘कुतूहलाद्’ इन्द्रजालाद्यवलोकनगोचरात्, ‘रमणात्’
कुर्कुटादिक्रीडात्मकात्, क्वचित्सुषोऽश्रयणं प्राग्वत्, प्रक्रान्तार्थनिगमनायाह—‘एभिः’ अनन्तरोक्तस्वरूपैः, ‘कारणैः’ आलस्यादि-
हेतुभिः ‘लक्ष्ण सुदुल्लङ्घि’ स्ति अपेर्भिन्नक्रमत्वाल्लब्ध्वाऽपि ‘सुदुर्लभम्’ अतिशयदुरापं ‘मानुष्यं’ मनुजत्वं ‘न लभते’ न प्राप्तोति
‘श्रुति’ धर्मार्कणनात्मिकां, कीदृशीम्?—‘हितकरीम्’ इह परत्र च तथ्यपथ्यविधायिनीम्, अत एव संसारानुत्तारयति—सुकिंप्राप-
कत्वेन निस्तारयति इति संसारोत्तारणी तां ‘जीवः’ जन्तुः इति गाथार्थः ॥ १६०-१६१ ॥ इत्थं धर्मश्रुतिदुर्लभत्वमभिधाय
तल्लामेऽपि श्रद्धादुर्लभत्वमाह—

मिच्छादिद्वी जीवो उवइटं पवयणं न सदहइ । सदहइ असम्भावं उवइटं वा अणुवइटं ॥ १६२ ॥

सम्मदिद्वी जीवो उवइटं पवयणं तु सदहइ । सदहइ असम्भावं अणभोगा गुरुनिओगा वा ॥ १६३ ॥

व्याख्या—मिथ्या इति विपरीता इति-शुद्धिरस्येति मिथ्याइति जीव 'उपदिष्ट' गुरुमिराख्यात 'प्रयचनम्' आगम 'न
 धदत्ते' इदमिथमिति न प्रतिपद्यते, कदाचित्तद्विपरीतमपि न धदधातीत्याह-'धदत्ते' तथेति प्रतिपद्यते, किं तदिरयाह-अविद्यमाना
 सन्त-परमार्थस-तो भावा-जीवादयोऽभिधेयभूता यस्मिन् तदसद्भावम्, सर्वव्याप्यदिरूपात्मविप्रतिपादक कुप्रयचनमिति गम्यते,
 'उपदिष्ट' परेण कथित, वाचस्पत्यस्य मियक्रमचात् अनुपदिष्ट वा-स्वयमभूदिति गार्थार्थ ॥ १६२ ॥ इत्थं धदधातुर्लभत्वमभिधाय
 साम्यत लक्षणाया अप्युपधातसम्भवमाह-'सम' गाहा, तथा सम्यक् इति-प्रशसार्थोऽपि निपात, यद्वा समञ्जति-जीवादीनश्चै
 परीत्येताव गच्छति इति सम्यक् तथा इति मस्येति सम्यगुक्ति जीव उपदिष्टप्रयचन, तुशब्दो मिथ्याइति सम्यगुद्देशविवेचोप
 माह, 'धदत्ते' नि द्वाद्वा प्रतिपद्यते, तत्किमसौ प्रयचनमेव धदत्ते इत्याह धदत्ते 'प्रयचनम्' उक्तस्यरूपम् 'अनामोगतम्' अना
 मात्, तथा 'गुरु' धर्माचार्यास्तेषां नियोग-व्यापारण गुरुनियोगविशेषतो जीवादिस्वरूपानयनगमाद्
 गुरुप्रत्ययाच्चातरमपि तरमिति प्रतिपद्यते । तदेव प्रथमगायना मिथ्यात्वेहेतुकत्वमधश्चानुसृजकम्, द्वितीयगायना पुनस्तार
 भावेऽप्यनामोनागुरुनियोगहेतुत्वात् तथा च मिथ्यात्वादितरेनूना व्यापित्याह-अक्षयभूयस्त्वेन अज्ञानयुक्तभूतोक्ता भवतीति गायना
 प्रपञ्चार्थाय ॥ १६३ ॥ ननु किमेवविधाः अपि केचिदस्त्व-नमृश्रव साम्भवेयु ? ये स्वयमगमानुसारितयोऽपि गुरुपदेशतोऽप्यथा वि
 प्रतिपद्येरन्, एवमेतत्, तथाहि-अमालिप्रभृतीना निष्ठानां शिष्यास्तद्विदुक्तया स्वयमगमानुसारित्यस्योऽपि गुरुप्रत्ययाद्वि
 परीतमर्थं प्रतिपन्ना, उक्त हि-'तए न तस्स अमालिस्त अन्धकारस्त एवमारक्तमाणस्त एव भासस्त एव पण्णवेमाणस्त
 एव पक्खवेमाणस्त अथि एगवयया समणा विग्गया एवमदं सद्दहति पत्तिथति रोयति' इत्यादि । के पुनरपी असद्भाव
 प्रतिपन्ना इत्याह—

१ ततस्तस्य अमालिनगरस्य एवमाख्यायत एव आपमाणस्य एवं प्रमाणत एव प्ररपयत सन्त्येके अथवा विषया (ये) एनमर्थं धरथति प्रतिपत्ति न रोचन्ते ।

बहुरयपएसअवत्तसमुच्छ दुगतिगअवद्धिगा चेव । एएसिं निगमणं वुच्छामि अहाणुपुद्दीए ॥ १६४ ॥

व्याख्या—‘व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिः’ इति न्यायात् बहुपु-क्रियानिष्पत्तिविषयसमयेषु रताः, कोऽर्थः?—बहुपु एव सम-
येषु क्रियानिष्पत्तिरित्यसद्भावं प्रतिपन्नाः १, ‘एएसिं’ त्ति सूचकत्वादस्य अन्यप्रदेशजीववादिनः अन्य एव प्रदेशो जीव इत्यभ्यु-
पगताः २, अव्यक्ताः—‘सत्या सत्यभासमे’तिवत् अव्यक्तवादिनः, न अत्र व्यक्त्या यतिरयमयतिर्वा इत्यादिरूपतया वस्तु विज्ञानं
शक्यं, ततः सर्वमव्यक्तमेवेति प्रतिज्ञावन्तः ३, ‘समुच्छ’ त्ति सूत्रत्वात् सामुच्छेदाः, तत्र समिति-सामस्त्येन निरन्वयात् उदिति-
ऊर्ध्वं क्षणादुपरि भवनात् छेदो-नाशः समुच्छेदस्तं विदन्ति तत्त्वधिया सामुच्छेदाः, एषां द्वन्द्वे बहुमतप्रदेशाव्यक्तसामुच्छेदाः,
द्विकं-क्रियाविषयमेकसमयमनुभूयमानमिह गृह्यते, तत्प्रतिज्ञातारोऽप्युपचारात् द्विकाः, एवं त्रिकं-जीवाजीवनो जीवराशित्रयं तदभ्यु-
पगन्तारोऽपि तथैव त्रिकाः, वद्वं-जीवप्रदेशैरन्योऽन्याविभागेन संपृक्तं न वद्वम्-अवद्वम्, अर्थात्कर्म, तदभ्युपगमविषयमेवामस्तीति
अवद्विकाः एषां द्वन्द्वे द्विकत्रिकावद्विकाः, चः समुच्चये, एवेति पूरणे । अत्र कः कस्य शिष्य इत्याशङ्काऽपोहार्थमेतन्निर्गमामभिधित्सया
सम्बन्धमाह—‘एएसिं’ एतेपामनन्तरमुपदर्शितानां, निर्गमनं-यस्य यत उत्पत्तिः तदात्मकं ‘वक्ष्यामि’ परिभाषिष्ये, ‘अथेत्यानन्तर्ये
, ‘आनुपूर्व्या’ क्रमेणेति नाथार्थः ॥ १६४ ॥ प्रतिज्ञातमेवाह—

बहुरय जमालिपभवा जीवपएसा य तीसगुत्ताओ । अवत्ताऽऽसाढाओ सामुच्छेयाऽऽसमित्ताओ ॥ १६५ ॥

अगाए दोकिरिया छल्लुगा तेरासिआण उप्पत्ती । थेरा य गुट्टमाहिल पुट्टमवद्धं परूविति ॥ १६६ ॥

व्याख्या—‘बहुरताः’ उक्तरूपाः, जमालेः प्रभवः—एतत्तीर्थेद्विषया प्रथमतः उपलब्धिरेषां, न पुनः सर्वथोत्पत्तिरेव, प्रागप्ये-
वंविधाभिधायिसम्भवात्, ते अमी जमालिप्रभवाः, ‘जीवपएसा य’ त्ति प्रस्तावात्प्रदेश इत्यन्यप्रदेशो जीवो येषां ते प्रदेशजीवाः,

मारतत्याद्य इत्यस्य, ते च त्रिव्यमुत्तात्, 'अव्यक्ता' अव्यक्तवादिन आपादात्, सामुच्छेदा अव्यमिश्रात्, 'गङ्गात्' इति गङ्गा
 चापौर, ते त्रिव्ये पदन्ति द्वेक्रिया, छन्दुग' चि वदपदापेप्रणयनादुलूकगोप्यत्वाच्च वदुलूकस्तस्मात्, त्रिमी राशिभिर्दीव्यन्ति-जिगी
 पन्तीति त्रैराशिकास्तेषामुत्पत्ति, 'स्थविराज' स्थविराजस्थिरीकरवकारिण 'गोष्ठमादिल चि गोष्ठमादिला 'स्पृष्टम्' कञ्चुकयत्
 पुस्तम् 'अवचम्' न क्षीरतीरयदन्योऽन्यालुषत्, कर्मेति गम्यते, परापरयन्ति' प्रजापरयन्ति, तत्कालापेक्षया लट्, बहुवचन च पूज्य
 स्यात्, तच्च स्थितिः च पूर्णपर्यायापेक्षया, अनेन च गोष्ठमादिलादवदिकामानुषत्तिरित्युक्त भवति इति गायत्र्याद्यर्थः ॥ १६५-१६६ ॥
 पद्या बहुवचनता जमातिप्रभया तथा साह—

जिह्वा सुपंसण जमालि अणुज्ज सावत्थि तिन्दुयुज्जाने । पंच सथा य सहस्सं दंकेण जमालि सुत्तुग ॥ १६७ ॥

व्याख्या—अक्षरार्थं तुल्यम्, नपरम्, 'अणुज्ज' ति जनपटादौ ॥ १६७ ॥ आचार्येस्तु वृद्धसम्प्रदायादक्षरेण, स चापम्
 'तेन कालेण तेनं समरण कुञ्जपुर नयर, तथ सामिस्स जेह्वा भविमी सुदसथा नाम, तीर पुनो जमाली, सो सामिस्स
 मूले पत्तररथो पचहि सपहि सम, तस्स य मज्जा सामिणो पूया अणुज्जगीनामा वीय णाम पियदसणा, साधि तमणु पय्यत्तिथा

१ तस्मिन् काले तस्मिन् समये कुञ्जपुरं नगरं, तत्र स्वामिनो ज्येष्ठ भगिनी सुरर्चना नाम तस्या पुत्रो जमालि, स स्वामिनो मूले प्रयोजित
 पचति तमे समं, तस्य च भार्या स्वामिनो दुहितृताञ्जवलाङ्गीनाम्नी द्वितीय नाम पियदर्चना, साऽपि समञ्च प्रयोजिता सदसपरिवारा, तथा भवितव्यं
 प्रसूतो, एकादशाक्षर्यभीतानि स्वामिनाऽणुज्जाल व्याकम्पी गत पचत्तपरीवार, तत्र च तिन्दुयुज्जाने योद्धके कैत्रे समवसत्, तत्र तस्य अन्तर्गते रोग
 वेदपण, न दास्येति उपदिष्ट एषान्, तदा स धमणान् अमति-मम अद्याप्यस्वारं पुरत, ते कुर्मणान्ध, पुनरप्येते भण्ति-हृत १ त्रियते १, ते भणन्ति-
 न हन्, भगानि क्षिपते, तदा तस्य चित्ता काटा-कट धवणे अपेचान् आरुवाति-चक्र चक्रितापुटीयमाणसुरीर्णे याचधित्रिंशमाणे निर्जीर्ण, तच्च सिध्या,

सहस्सपरिवारा, तहा भाणियन्वं जहा पणसीए, एक्कारस अंगा अहीया, सामिणा अणुणातो सावहिंथ गतो पंचसयपरिवारो, तत्थ य त्तिदुगुज्जाणे कोट्टगे चेतिते समोसढो, तत्थ से अंतपंतेहिं रोगो उप्पण्णो, ण तरइ वइट्टतो अच्छिउं, ताहे सो समणे भणइ-मम सेज्जासंथारंगं करेह, तेहिं काउमारद्धो, पुणो अधरो भणति-कतो? कज्जति? ते भणंति-न कओ, अज्जवि कज्जति, ताहे तस्स चिंता जाया-जणं समणे भगवं० आइक्खति 'चलमाणे चलिए उदीरिजमाणे उदीरिए जाव निज्जरिजमाणे निज्जिण्णे' तं च मिच्छा, 'इमं पच्चक्खमेव दीसति-सेज्जासंथारए कज्जमाणे अकडे, संथरिजमाणे असंथरिए, जम्हा णं एवं तम्हा चलणमाणेऽवि अचलिए उदीरिजमाणेवि अणुदीरिए निज्जरिजमाणेवि अणिज्जिण्णे, एवं संपेहेइ, एवं संपेहिंत्ता निगंथे सद्दवेइ, सद्दवित्ता एवं वयासी-जणं समणे भगवं महावीरे एवमाइक्खइ-चलमाणे चलिए, उदीरिजमाणे उदीरिए, जाव निज्जरिजमाणे निज्जरिए, तं णं मिच्छा, इमं पच्चक्खमेव दीसइ-सिज्जासंथारए कज्जमाणे अकडे, जाव तम्हा णं अणिज्जिण्णे'। तप' णं जमालिस्स एवमाइक्खमाणस्स अत्थे-गतिया निगंथा एयमट्ठं सइहंति, अत्थेगइया नो सइहंति, जे सइहंति ते णं जमालि चेव अणगारं उवसंपज्जित्ता णं विहरंति, तत्र ये न श्रइधति ते एवमाहुः-भगवन् ! भवतोऽयमाशयः-यथा घटः पटो नैव, पटो वा न घटो यथा । क्रियमाणं कृतं नैव, कृतं न क्रियमाणकम् ॥ १ ॥ प्रयोगश्च-यो निश्चितमेदी न तयोरैक्यं, यथा घटपटयोः, निश्चितमेदे च कृतक्रियमाणके, अत्र चासिद्धो हेतुः, तथाहि-कृतक्रियमाणके किमेकान्तेन निश्चितमेदे? अथ कथञ्चिद्?, यथेकान्तेन तत्तिक तदैक्ये सतोऽपि करणप्रसङ्गतः

१ इदं प्रत्यक्षमेव दृश्यते-शय्यासंस्तरकः क्रियमाणोऽकृतः, संस्तीर्यमाणोऽसंस्तराणः, यस्मादेवं तस्मात् चलदपि अचलितमुदीर्यमाणमपि अनुदीर्णं निर्जीर्यमाणमप्यनिर्जीणम्, एवं संग्रेक्षते (विचारयति) एवं संग्रेक्ष्य निर्ग्रन्थान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवमवादीत्-यद् भ्रमणो भगवान् नदीनीर एवमारुगति-चलत् चलितमुदीर्यमाणमुदीर्णं यावत् निर्जीर्यमाणं निर्जीर्णं, तत् मिथ्या, इदं प्रत्यक्षमेव दृश्यते-शय्यासंस्तरकः क्रियमाणोऽकृतः, यान्तस्मान् अनिर्जीर्णम् । ततो जमानेदेवमाशयगतः सन्त्येकका निर्ग्रन्था एनमर्थं श्रइयति, तन्त्येकका न श्रइयति ते जमालियेनानगरमुपसङ्गय विहरन्ति,

१ उक्त क्रियानुपरममग्राते २ राहोस्मिन् प्रथमादिसमयेष्वपि कार्योपरम्भप्रसक्तं ३ एष क्रियावीकृत्याऽऽपत्तितो ४ दीर्घविधाकाण्डशंभा
 नुपरत्तेषां ५ १, तत्र न तावासतोऽपि करणप्रसङ्गत इति युक्तम् असत्त्वत्वे हि स्वप्नुषादेरेव करणमापद्यत इति कथञ्चित्सत
 एव करणमस्माभिरभ्युपगतं, न ध्याभ्युपगतायेस्य प्रसङ्गन युज्यते १, नापि क्रियानुपरममग्राते, यत एह प्रिया किमेकविषया
 मिश्रविषया वा १, यद्येकविषया न कश्चिदोपा, तत्र हि यदि कृत विद्यमानमुच्यते तदा तन्मतेन निष्पन्नमेव वृत्तमिति तस्यापि
 विद्यमानतया क्रियानुपरममग्रातिरक्षणे दोष स्यात्, न तु विद्यमान वृत्तमित्युक्तौ, तत्र क्रियाऽऽधेशसमय एव वृत्तस्याभिधानात्,
 उक्तं हि-“क्रियाकालनिष्ठाणालयोरैक्य” इति, यथैवमपि वृत्ताधिक्रियमाणयोरैक्ये वृत्तस्य सत्त्वात् सतोऽपि करणे तदवस्य प्रसङ्ग,
 तद्वत्तत्, पूर्वे हि लब्धतत्त्वाकस्य विषयायामय प्रसङ्ग स्यात्, न तु विद्यासमकालसत्तायासौ, यत्र मिश्रविषया क्रिया तदा सिद्ध
 साधने, प्रतिसमयमन्यान्यकारणतया परतुनोऽभ्युपगमेन मिश्रविषयक्रियानुपरमस्यास्माकं सिद्धत्वात् २, यत्र प्रथमादिसमयेष्वपि
 कार्योपरम्भप्रसक्तैरिति पक्षः, क्रियमाणस्य हि कृतावे प्रथमादिसमयेष्वपि साधारणतया प्रसज्यत इति, तदपि न, तदा हि क्षिप्त
 कादीनामैव विद्यमानता ते बोधस्त्यन्ते एव, उक्तं च-“अन्तरम्मे यत्र नर दीसतः १ अह घञो पदार्त्तमे । त्रियकादतो न
 तुम्भो कव दीसतः १ १” घटगतमिगगतया च सूत्रं विगगदिकरणेऽपि घटमार्दं करोमीति मन्यते, तथा
 खाद-“परसमयकाज्जबोहीनिरदेकलो घटमगमिगसोऽसि । परसमयकाज्जकाल भूलमार घट मिलपसि ॥ १ ॥” ३, नापि
 विषयैकतयाऽऽपत्तितो, यतः प्रागेव प्रसक्तसाकस्य करणे क्रियावीकृत्य स्यात्, न तु क्रियमाणवृत्तस्यै, तत्र हि विद्यमान क्रिया
 पेशमिति तस्या सापक्ष्यमेव, योक्तान्तयादिना ॥ येनचिद्वरुणेण प्राक् सत्तेऽपि रूपान्तरेण करण न दोषाय ४, दीर्घविधाकाल

१ अन्यारम्भेऽयत् कच दद्यता यथा घट पारम्भे १ । निवकादयो न दुग्ध पच दद्यता च तद्वदायाम् ॥ १ ॥

२ प्रतिक्रमयकार्येकोहीनिरदे ते घटगतमिगगते क्षि प्रतिक्रमयकाकच तं एदुग्धमतिरिक्तं मेभ्यसि (वने यकादि) ॥ १ ॥

दर्शनानुपपत्तेरित्यपि न युक्तं, यतः शिवकाशुत्तरोत्तरपरिणामविशेषविषय एव दीर्घक्रियाकालोपलम्भो न तु घटक्रियाविषयः, उक्तं हि—“पृथगुपपत्तेरुपपत्तेः परोपरविलम्बणाण सुबहूणं । दीहो किरियाकालो जइ दीसइ किंथ कुंभस्स ? ॥ १ ॥” ५ । अथ कथञ्चिन्निश्चितमेवे कृतक्रियमाणे, तत्तीर्थेऽदुक्तमेव, निश्चयव्यवहारानुगतत्वात् तद्वचसः, तत्र च निश्चयनयाऽऽश्रयेण कृतक्रियमाण-योरमेदो, यदुक्तम्—“क्रियमाणं कृतं दग्धं, दह्यमानं स्थितं गतम् । तिष्ठच्च गम्यमानं च, निष्ठितत्वात् प्रतिक्षणम् ॥ १ ॥” व्यव-हारनयमेतेन तु नानात्वमप्यनयोः, तथा च क्रियमाणं कृतमेव, कृतं तु स्यात्क्रियमाणं क्रियाविशेषसमये, क्रियोपरमे पुनरक्रियमाण-मिति उक्तं, च—तेणेह कज्जमाणं नियमेण कयं कयं तु भयणिज्जं । किञ्चिदिह कज्जमाणं उवरयकिरियं च होजाहि ॥ १ ॥ किञ्च भवतो मतिः—क्रियान्त्यसमय एवाभिमतकार्यभवनं, तत्रापि प्रथमसमयादारभ्य कार्यस्य कियत्यपि निष्पत्तिरेष्टव्या, अन्यथा कथ-मकस्मादन्यसमये सा भवेद्?, उक्तं च—आद्यतनुप्रवेशे च, नोतं किञ्चिद्यदा पटे । अन्यतनुप्रवेशे च, नोतं स्यान्न पटोदयः ॥ १ ॥ तस्मादाद्यद्वितीयाऽऽदितन्तुयोगात्प्रतिक्षणम् । किञ्चित्किञ्चिदुतं तस्य, यदुतं तदुतं ननु ॥ २ ॥” इह प्रयोगः—यद्यस्याः क्रियायाः आद्यसमये न भवति तत्तस्या अन्यसमयेऽपि न भावि, यथा घटक्रियादिसमयेऽभवन्पटः, न भवति च कृतक्रियमाणयोर्भेदे क्रियादिसमये कार्यम्, अन्यथा घटान्त्यसमयेऽपि पटोत्पत्तिः स्यात्, एवं च—यथा दृक्षो धवञ्चेति, न विरुद्ध मिथो द्वयम् । क्रियमाणं कृतं चेति, न विरुद्धं तथोभयम् ॥ १ ॥ प्रयोगश्च—यद्येनाविनाभूतं न तत्तत्त एकांतेन सिध्यते, यथा दृक्षत्वाद्वत्वं, कृतत्वाविनाभूतं च क्रियमाणत्वमिति । सकललोकप्रसिद्धत्वाच्च घटपटयोः तदाश्रयेणैवमुक्तं संस्कारकादावपि योज्यं, तत् प्रति-पद्यस्व भगवन् ! ‘चलमाणे चलिण’ इत्यादि तीर्थेऽद्वचोऽत्यन्तमवितथमिति । स चैवमुच्यमानोऽपि न प्रतिपन्नवान्, ततश्च-

१ प्रतिसंगयोत्पन्नानां परम्पर विलक्षणानां मय्यहन्नाम । दीर्घः क्रियाकालो यदि दृश्यते विमथ कुम्भास्य ? ॥ १ ॥

२ तेनेह क्रियमाणं नियमेन कृतं कृतं तु भजनीयम् । निश्चिदिह क्रियमाणमुपरतक्रियं वा भवेत् ॥ १ ॥

'जाहे न हाति ताहे ते जिगांथा जमालिस्स प्रतिधातो जहा पण्णसीए जाव सामि उवसपज्जिस्स न विहरति । साऽपि
 य न पिपदलणा दैवस्स पुम्भकारस्स घरे ठिया सा आगया चेरववेदिया ताहे एवदिया तपि पण्णवेर साऽपि निप्पट्टिचण्णा
 तस्स नेहाणुपणेण पच्छा भागया अज्जाण परिकुदेर ते च दकं मणति सो जाणर जहा पसा विप्पट्टिवघा नादच्चतेण ताये
 सो मणति अह ता याणांमि एय विसेसयर एव तीसे अद्यया कयार सज्जायपोरिसि करेत्तीए तेण भायणांमि उवत्ततेण ततो
 दुत्तो ईगाओ छुटो, जहा तीसे सघाडी एमदेसमि दहा ता भगार-एमा अज्ज ! सघाडी दहा ताहे सो मणति-तुम्हे खेय
 पण्णवेर-जह हज्जयाणमदग्ग केण तुग्गह सघाओ दहा !, जतो उज्जुसुवणयमयातो वीरजिणिदययणापयथाण सुखेज्ज उग्गहमाणे
 उग्गह पोषु न तुग्गसि, ततो सहसि पेदिंसुमेति दग्गामो अज्जो ! सम्म पट्टिचोयणा ताहे ता गत्तूण जमालिं पण्णयेति सो

१ यन न निहति तदा हे निमिणा जमालिस्स कथा प्रज्ञौ व वत् इव मिमसुपसपव विहरति । सऽपि च प्रियदधाना पुम्भकारस्स एहे
 स्थिता सा आगता ऐश्वर्यिन्वा तदा प्रपदिषा तांमपि प्रज्ञापयति साऽपि विजितपणा तस्य स्नेहानुरागेण पथादागता आर्याभ्य परिकथयति तं च उह
 मणति न जानानि-यथेया विप्रतिपक्षा भावयेन तदा स मणति अहं न जानामि एवं विसेसयतिस्सरम् एवं तस्मा अ यदा कण वत् स्व ध्यायपौरुषी कुर्व
 यास्तेन भाजनानुद्वैरता तत सदासात् अत्रार दित् कथा तस्या संघाटी एकमे दग्गा ता अर्णाति-इयमार्य ! संघाटी दग्गा तदा स मणति-युवमेव
 प्रज्ञापयत-भव ददमानमदग्ग केन पुम्भारं सघाटी मग्गा वन ज्जुत्तुत्तववमतात् वीरजिणे ववतावअभिज्जो युग्गेत दग्गमानं दग्गं वत्तु न पुम्भारकमिति ततल्लयेति ।

२ अतिदुग्गेति दग्गाम आय ! सम्मह अभिज्जो-ता तदा सा मग्गा जमालि प्रज्ञापयति स वत्त न युक्तति तदा सहस्रपरिवारा स्वामिमसुपसपव
 विहरति । अयमपि ततो लज्जेव यतयम्यो नगरी स्वामिनेन्द्रसमीपे स्थिता स्वामिने मणति-यथा देवानुप्रियाणां बदलोऽ-तेव स्मि अमणा निर्मि-या सदास्या
 भूया छद्मस्यावकमणेनाकका-ता नो स-चई तथा छद्मस्ते भू-या छद्मस्सवकमणेनावक तः अहमुपसज्ज गदर्नगरो हत्तिल वेवदी भू-या वेवल्लवकमणे नाव
 कान ततो भगवान् तैत्तमो जम अभिवमवाणीत् नो सट्ट जमाले ! वेचमिणे भाग ता दहनं वा छले (न) वा स्तम्भे (न) वा य वच चिन्धि आमियते वा विनायते

जाहे ण गिण्हति, नाहे सहस्सपरिवारा सामि उवसंपज्जिता णं विहरइ । इमोऽवि वतो लहुं चेव गतो चंपं णयरिं, सामिस्स अदूरसामंते ठिचा सामिं भणति—जहा णं देवाणुप्पियाणं वहवे अंतेवासी समणा णिगंगा छाउमत्था भवित्ता छउमत्थावक्कमणेणं अवक्कंता, णो खलु अहं तहा छउमत्थो भवित्ता छउमत्थावक्कमणेण अवक्कंते, अहं णं उप्पण्णणाणंदंसणधरे अरहा जिणे केवली भवित्ता केवल्लिअवक्कमणेणं अवक्कंते, तप णं भगवं गोयमो जमालि एवं वयासी-णो खलु जमाली ! केवल्लिस्स णाणे वा दंसणे वा सेल्लंस्सि वा थंभंस्सि वा जाव कहिंस्सि आवरिज्जइ वा निवारिज्जंते वा, जदि णं तुमं जमाली ! उप्पण्णणाणंदंसणधरे तो णं इमाहं दो वागरणइं वागरेहि-सासए लोए ? असासए ? , सासए जीवे असासए ? , तए णं 'से जमाली भगवया गोयमेणं एवं बुत्ते समणे संकिए कंखिए जाव णो संचापति भगवतो गोयमस्स किंचिवि पमोक्खमक्खाइत्तएत्ति तुस्सिणीए संचिट्ठति, जमा-लित्ति समणे भगवं महावीरे जमालि एवं वयासी-अत्थि णं जमाली ! मम वहवे अंतेवासी छउमत्था जे णं पहू एयं वागरणं वागरित्तए, जहा णं अहं, नो चेव णं एयण्णयारं भासं भासित्तए, जहा णं तुमं, सासए लोए जमाली !, जन्न कयाइ णासी न कयाइ ण भवइ न कयाइ न भविस्सइ भुवं च भवइ भविस्सइ य धुवे जाव णिच्चे, असासए लोए जमाली !, जं णं उस्सल्लिणी

ता, यदि जमाले ! त्वमुत्पन्नज्ञानदर्शनधरस्तदा इमे द्वे व्याकरणे व्याकुरु-शाश्वतोलोकोऽशाश्वतः ? , शाश्वतो जीवोऽशाश्वतः ? , ततः ।

१ त जमालिर्भगवता गौतमेनैवमुक्तः सन् शङ्कितः काङ्क्षितो यावन्न शक्नोति भगवतो गौतमस्य किञ्चिदपि प्रमोक्षमाख्यातुमिति तूष्णीकः संतिष्ठते जमाले ! इति श्रमणो भगवान् महावीरो जमालिमेवमवादीत्-सन्ति जमाले ! मम वहवोऽन्तेवासिनश्छद्वास्था ये प्रभव एतव्याकरणं व्याकर्तुं, यथाऽहं नो चैव एतत्प्रकारां भाषां भाषितुं, यथा त्वं, शाश्वतो लोको जमाले !, यत् न कदाचिन्नासीत् न कदाचिन्न भवति न कदाचिन्न भविष्यति, वभूव च भवति भविष्यति च ध्रुवो यावन्निलयः, अशाश्वतो लोको जमाले !, यत् उत्सर्पिणी भूत्वा अवसर्पिणी भूत्वा उत्सर्पिणी भवति, शाश्वतो जीवो जमाले !, यत् न कदाचिन्नासीत् यावन्निलयः, अशाश्वतो, यद् नैरयिको भूत्वा तिर्यग्योनिको भवति, तिर्यग्योनिको भूत्वा मनुष्यो भवति, मनुष्यो भूत्वा योन्या देवो ।

भविता ओसत्पिणी भयद् ओसत्पिणी भविता उस्सत्पिणी भवद्, सासण जीवे जमाली !, जं ण कयाद् नात्ती आय णिच्छे, असा-
सण, जण णेरत्तिरे भविता तिरिक्खजोणिण भवति, तिरिक्खजोणिण भवस्से मयत्ति, मणुस्से भविता जोणीए देवे
'भवति, तते णं से जमाली सामिस्स एवं आरक्खमाणस्स पयमद्धं णो सदहति, असदहते समिस्स भवितातो अवक्कमति,
अवक्कमेत्ता यद्दि असप्पावुप्पावणाहिं मिच्छत्तामिनिवेसेहि य अप्पाणं न पर न तदुभय च दुग्गाहेमाणे उप्पाएमाणे यद्दरं
यासाद् सामण्यरियाय पाउजति, यद्दि छद्दुमादीहि भावेति, भाविता मयमासियाए संलेहणाए अप्पाणं दोसेद्, दोसिंसा
तीसं भसाद् भणसणयाए छेरेति, छेरेत्ता तस्स ठाणस्स भणालोएयपट्ठिर्म्मलो कालमाते कालं किंवा लंतप कप्पे तेरससामरो य
मट्ठितिवेसु तेयेसु देवकिंत्विस्सेसु देवेसु देयत्ताए उपयण्णे । एवं जइए एण्णणीए, आय भंतं काहिंति । पयाए विट्ठीए वट्ठुए जीवे
एया तेण वट्ठुरयत्ति भण्णति, गहवा वट्ठु समयेसु कच्चसिद्धिं पण्ण रया-सत्ता वट्ठुरया इति । यथा जीवमरेशास्तिप्य
गुप्ताद् तथाऽऽह—

रायणिहे गुणसिला वसु चउदसपुवि तीसयुत्ताओ । आमलकप्पा नयरि मित्तसिरी कूरपिंदादि ॥ १६८ ॥

व्याख्या—अक्षरार्थः क्षुण्णो ॥ १६८ ॥ भावाऽर्थस्तु सम्प्रदायादर्थसेयः, स चायम्—

१ भवति, तत् स जमालि स्वामिण एवमारवावत एतन्मर्थे न धत्ते, अधावत् स्वामिनोऽग्निजात्, अपक्कम्य वट्ठुभिरमद्रावोद्रावना
भिमिप्पारखाभिनिवेसैधत्तमानं च परं ॥ तदुभय च धुएयादसद् भुत्तादसद् वट्ठुनि तयोपि धामप्यपर्यायं पालयति, वट्ठुभि वट्ठावमादिभिर्भावयति, भावयित्वा
अर्पमाणिक्या खल्लेखनवा आत्मानं क्षुपयति, क्षुपयित्वा मित्रा भक्तानि अन्तर्धानितवा छेदयति, कित्वा तस्य स्वानस्य आनालोकिताप्रिकान्तं भालमाते कालं
कुरवा लान्तके कप्पे जयोदशानरोपमस्तिरिपे देवेसु देवकिंत्विस्सेसु देवेसु देवतयोत्तम । एवं यथा प्रक्ष्णौ यापदन्तं करिष्यति । एतस्माद् दृष्टौ वट्ठुवो जीवा
रतास्तेन वट्ठुरत इति भाष्यते, अथवा वट्ठु मयेसु वार्धसिद्धिं प्रीति रता—मध्य वट्ठुरता इति ।

लाभिया, अहो अहं धनो ! जं तुम्हे ममं चेव घरमागया, ताहे भणंति-किह धरिसिया ? अम्हे, ताहे सो भणति-णणु तुब्भं सिद्धंतो पज्जंतवयवमेत्ततोऽवयवी, यदि सच्चमिणं तो का विहंसणा ? मिच्छामिहरा उ, तुम्हे मए ससिद्धंतेण पडिलाभिया, जदि णवरि चद्धमाणसामिस्स तणएण सिद्धंतेण तो पडिलाभेमि, एत्थ संबुद्धा, इच्छामो अज्जो ! संमं पडिचोयणा, ताहे पच्छा साव-एण पडिलाभिया, मिच्छादुक्कडं च णं कयं, एवं ते सन्वे संबोहिया आलोइयपडिक्कंता विहरंति ॥ यथा अव्यक्ता आपाढात्तथाऽऽह—

सियवियपोलासाढे जोगे तद्धिवसहियसूले य । सोहम्मि नलिणगुम्मे रायगिहे पुरि य बलभेइ ॥ १६९ ॥

व्याख्या—अक्षरार्थः सुगमः ॥ १६९ ॥ भावार्थस्तु सम्प्रदायादवसेयः, स चायम्—

‘तेणं कालेणं तेणं समएणं समणस्स भगवतो दो चाससयाणि चोइसुत्तराणि सिद्धिं गयस्स, ततो ततितो उप्पन्नो ।’

धन्यो यद्ययं ममैव गृहमागताः, तदा भणन्ति—किं धर्पिता वयं ? तदा स भणति—ननु युष्माकं सिद्धान्तः पर्यन्तावयवमात्रोऽवयवी, यदि सत्यमिदं तदा का विधर्पणा ? मिथ्यादुष्कृतमितरथा तु, ययं मया स्वसिद्धान्तेन प्रतिलम्बिताः, यदि नवरं वर्धमानस्वामिनः सत्केन सिद्धान्तेन तदा (युष्मान्) प्रतिलम्बयामि, अत्र संबुद्धाः, इच्छाम आर्य ! सम्यक् प्रतिचोदना, तदा पश्चात् श्रावकेण प्रतिलम्बिताः, मिथ्यादुष्कृतं च कृतम्, एवं ते सर्वे संबोधिता आलोचितप्रतिक्रान्ता विहरन्ति ।

१ तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणाद्भवतः द्वे वर्षशते चतुर्दशोत्तरे सिद्धिं गतात्, तदा तृतीय उत्पन्नः । श्वेताम्बी नगरी, पोलासमुद्यानं, तत्र आर्यापाढा नाम आचार्या वाचनाचार्याश्च, तेषां च बहवः शिष्या आगाढयोगप्रतिपन्ना अधीयन्ते, तेषां रात्रौ विसृचिका जाता, निरुद्धा (निरुद्धचेष्टा) वातेन, नैव कोऽप्युत्थापितः यावत्कालंगताः, सौधर्मे नलिनीगुल्मे विमाने उत्पन्नाः, अवर्धेक्षन्ते, यावत्प्रेक्षन्ते तच्छरीरकं, तांश्च सा धून् आगाढयोगप्रतिपन्ना, एतेऽपि न जानन्ति, तदा तदेव शरीरमनुगविष्टाः, पश्चादुत्थापयन्ति, वैरात्रिकं प्रकुरुत, एवं तेन तेषां दिव्यप्रभावेण लब्धेव समापितं, पश्चात् निष्पन्नेषु तेषु भणन्ति—क्षमध्वं भगवन्तः ! यद्वन्न मयाऽसंयतेन वन्दनं दापिताः, अहममुकस्मिन् दिने कालगतः (आसीत्) एवं स क्षमयित्वा गतः, तेऽपि तच्छरीरकं त्यक्त्वा मान् एतद्गुणान् अभ्यर्थितान् (संकल्पान्)

प्रदेष्टार्येश धा ? ॥ सायदाममप्रदेशेशम्, मामप्रदेशानो कथञ्चिपाथोपदार्पणमानयेनानपस्थिततागमप्रमन्त्रोऽनत्यध्यायमिति
 विभागमावात्, ये पुनरष्टौ स्थिरा ते मध्यस्थिति एव, नापि तदयस्यथावादाप्रदेशादेश, तेनामनोपदिशु पयंससम्भवेनैवस्य
 वास्त्यरथामावात्, देशान्तरसञ्चारे धान्यस्थितात्वात् न च वस्तुतोऽन्त्यस्येय पूरणत्वं, द्वितीयादीनामपि पूरणायाद्, भग्यथा तथा
 तथा व्यपदेशानुपपत्त, विवरशततोऽपि न यतोऽस्ती स्वस्याशपुष्टयाणां धा !, यद्यप्यशपुष्टयाणां नैव निषत्ता, न हि सर्व एव भय
 वभिमतमेक पूरणमाचक्षते नापि स्वस्य, यतोऽस्या अपि पुता निषत्तायम्, भयान्यपरयाद् पतयपि कुतो निषत्ताम् !, 'एते भन्ते !
 जीवन्त्यप्ये जीयन्ति वस्तव्ये सिया ! इत्यादिविरूपणायां पदंस्तभयनात्, तत्रियमोऽपि कुतो !, विवरशानियमात्, एवं तानि धमका
 एवो दोषः, तथाहि-विवरशानैपरयमनपरयात्, तद्वदत्ये च निरूपणायां पदंस्तभयनात्, तत्रियमोऽपि विवरशानियमादिति, एव
 सति चामयत् पुन पुनरावर्तते इति, यदि च पूरणस्यमन्त्यस्य विरोधः तदा तच्छेषप्रदेशावेक्षमदेत्यग्न्यायिनामाचित्ये तदपिना
 माचित्यमपि वलादापततीति तत्कल्पप्रदेशादिनामाविषाचदामवर्त्यसिद्धिः, नाप्युपपत्तीत्य विरोधः, यमस्तदन्देशामपि ॥॥ म !,
 किमात्मप्रदेशा एव न ते !, यथाऽऽत्मप्रदेशवेऽप्येकत्र इति ?, न तापदायः पक्षः, भवेवाकांमाममप्रदेशायेन पाश्चित्तियात्रिनोरिष्ट
 र्त्वात्, अथारमप्रदेशवेऽप्येकत्र इति, एकस्य एवमात्मप्रदेशसदायवाभायात् परस्परसाहाय्यकविरहो धा !, यदि एवमात्मस्य
 प्रदेष्टासाहायकाभायात् दोषप्रदेशानामनुपकारिरयं, स्वमतस्याग्न्यस्यापि तस्मादायकतस्यात् तस्मिन्, पुणं च बहुमानुपकारित्यम्,
 एकस्य तु तदभायो, यदुक्तम्--"चुक्तो य तनुयगरो देसूने न न पयसमेतमि । अह तनूजमि पदे पदोयपारो न तंनुमि ॥१॥"
 नापि परस्परसाहायकासत्वात्, यतस्तद्विद्वत्पिताम्य प्रदेष्टतो ग्यूनये तदभाये धा !, यदि ग्यूनये तद्विद्वत्पिताम्य प्रदेष्टतोऽप्यगाह
 नातो धा !, न तापच्छक्तिः, एकपटतन्तूनानामिविकात्मप्रदेशाना तन्मूननत्यायोगात्, नाप्यपगाहनात्, सर्वेषामप्यमीषामेवैकाकाश

प्रदेशावगाहित्वेन तुल्यत्वात्, तद्भावपक्षे चान्त्यप्रदेशस्येव शेषप्रदेशानामप्यात्मोपकारित्वं सिद्धमेव, आगमाभिहितत्वं च विशेष-
 कमुच्यमानं तदन्यतामेव सूचयति, यतः स्फुटमेवागमवचनं "कसिजे पडिपुणे लोगागासपसतुल्लपणसे जीवत्ति वत्तञ्चं सिय" ति,
 ततश्च—भवन्सर्वस्वदेशेषु, पटो यद्वत्तदात्मकः । भवन्सर्वस्वदेशेषु, तद्वदात्मा तदात्मकः ॥ १ ॥ प्रयोगश्च—यो यावत्स्वप्नप्रदेश-
 विनाभावी स तदात्मको, यथा घटः, सकलस्वप्नप्रदेशाविनाभावी च जीव इति, एवं च प्रज्ञाप्यमानोऽपि 'जाहे न ठाइ, ताहे से
 काउस्सगो कतो, एवं सो बह्वहिं असन्भावभावणाहिं मिच्छत्ताभिनिवेशेहि य अण्णणं परं उभयं च तुग्गाहेमाणो गतो आमलकणं
 नयहिं, तत्थ अंबसालवणे ठितो, तत्थ मित्तिसिरीनाम समणोवासतो, तत्पमुहा य अण्णेऽवि णिग्गया आगया साहुणोत्ति, सोऽवि
 जाणत्ति-जहा एए णिण्हगत्ति, पच्छा सो पण्णवेत्ति, सोऽवि जाणत्ति, तथाचि माइट्ठणेणं गतो धम्मं सुणत्ति, सो ते ण विरोहेति
 पण्णवेहामि णं, एवं सो कम्मं पडिच्छंतो जाव तस्स संखडी विउला विच्छिण्णा जाया, ताहे ते निमंतिया, तुभे चेव मम घरे
 पादाद्याक्रमणं करेह, एवं ते आगया, ताहे तस्स णिविट्ठस्स तं विउलं खज्जयं णीणियं, ताहे सो पक्खेक्कातो खंडं खंडं च वेत्ति,
 कूरस्स कूसणस्स वत्थस्स, ते जाणंति-एस पच्छा पुणो दाहिति, पच्छा पाएसु पडितो, सयणं च भणत्ति-वंदेह, साह पडि-

१ यदा न तिष्ठति, तदा तस्य कायोत्सर्गः कृतः, एवं स बहुभिरसद्रावभावनाभिर्मिथ्यात्वाभिनिवेशैश्चात्मानं परमुभयं च व्युद्राहयन् गत आमलकल्पां
 नगरीं, तत्राम्रशालवने स्थितः, तत्र मित्रश्रीर्नाम भ्रमणोपासकः, तत्प्रमुखाद्यान्येऽपि निर्गता आगताः साधव इति, सोऽपि जानाति-यथा एते निदवा इति,
 पश्चात्स प्रज्ञापयति, सोऽपि जानाति, तथापि मातृस्थानेन (मायया) गतो धर्मं शृणोति, स तान् न विरोधयति प्रज्ञापयिष्यामि एतान्, एवं स कर्म प्रतीच्छन्
 यावत्तस्य संखडी त्रिपुला विस्तीर्णा जाता, तदा ते निमन्त्रिताः, यूयमेव मम गृहे पादावधारणं कुरुत, एवं ते आगताः, तदा तेभ्यो निनिष्टेभ्यः तद्विपुलं
 खाद्यमानीतं, तदा स एकैकस्मात् खण्डं खण्डं च ददाति, कूरस्य

२ सूपस्य वस्त्रस्य, ते जानन्ति-एव पथात् पुनर्दास्यति, पथान् पादयोः पतितः, स्वजनं च भगति—गन्धं, नाधवः प्रतिलम्बिताः, अहो अहं

'जीतो सामिजो सोलसवासाति उप्पाटियजाणस्स तो उप्पणजो । तेण जालेण तेण समण रायगिहे गुणसिले चेतिण धरु नाम भगवतो आयरिया चोदसपुन्नी समोसदा, तस्स तीसो तीसयुत्तो नाम, सो जायप्पवाणधुव्वे इम आलावग अज्जा पर-एने भने' जीवणपसे जीवेत्ति वत्तव्व सिया', जो इणमेट्टे समेट्टे, एव दो जीवणपसा तिण्णि सखेज्जा असरोच्चा वा जाय एणपस्सेणोऽधि य न जीवे जो जीवेत्ति वत्तव्व सिया, जम्हा कमिणे पटिपुण्णलोभागासप्परसमभनुहणपसे जीवेत्ति वत्तव्व 'मित्थादि, परथ सो विपटिवज्जो, अदि सव्वे जीवणपसा एणपपसहीणा जीवणपसं न ल्हति तो न सो चेय एने जीवणपसे जीवन्ति, तद्वाणभावियात् जीवणपसससत्ति, स चेव विधदमानः स्वविरेत्ताणि-माद । भवतोऽयमाणय -यथा संस्थान एयास्ति, घटस्तेन तदात्मक । तदन्त्यरेण एयास्ति जीरस्तेन तदात्मक ॥ १ ॥ प्रयोगश्च-यस्मिन्नेव सति यद्वयति तत्तदात्मक, यथा संस्थान एय सति भवन् घटस्तदात्मक, मन्त्यवैश एय च सति मयत्ताग्ना, मन्नासिद्धो हेतु, तथाहि-कथमारमनोऽग्नयप्रदेशो एय सति भावः?, माग क्षेत्रप्रदेशेषु सन्तु अव्यहरी नास्तीति, तत्किमस्य क्षेत्रप्रदेशाना च कश्चिद्विभागोऽस्ति न वा?, नास्ति चेत्किं न क्षेत्रप्रदेशमावेऽप्यस्य मन्नाय, अथास्ति चेत्, स किं पूरणत्व । मुपकारित्य २ मागमाभिहितत्व ३ वा!, यदि पूरणत्व तर्हि वस्तुतो विध-शततो वा!, वस्तुतद्येत्किमस्यैव पूरणत्व! न क्षेत्रप्रदेशानाम्, अथास्यैव अस्वरयाद्, अन्त्यस्यमव्यारमप्रदेशापेक्ष तद्वयदृग्घाकाश

१ द्वितीय स्वामिन उत्पादितज्ञानात् कोट्यवर्षाणि ततोऽप्य । तस्मिन् काले तस्मिन् समये रात्रयुगे गुणशीरे क्षेत्रे वसतो नाम भगवन्त आचार्या-वस्तुंशपूर्णिग समकसुता, तेषां विध्वंसितभयुजो नाम, स आग्रयणोत्सर्वे इममांशपकमन्वेति 'एवो भदन्त! जीवप्रदेशो जीव इति वक्तव्य इयात्! नैवोऽयं समर्थः, एव द्वौ जीवप्रदेशौ एव सत्येया अवस्थेया वा शब्देकप्रयोगोऽपि न जीवो नो जीव इति वक्तव्य इयात्, वस्तुतः कस्य प्रतिपूर्णाकाकाश-प्रदेशसमनुव्यप्रदेशो जीव इति वक्तव्यमिच्छादि, अत्र स विप्रतिपक्ष, यदि सर्वे जीवप्रदेशा एकप्रदेशीना जीवव्यपदेश न अभवे तदा स चैव एवो जीव प्रदेशो जीव इति, जीवव्यपदेशश्चेति

सेयविया णयरी, पोलासं उज्जाणं, तत्थ अज्जासाढा णाथ आयरिया वायणायरिया य, ते, तेसिं च वहवे सीसा आगाढजोग-
 पडिवन्नया अज्जायंति, तेसिं रत्तिं विसूदया जाया, णिखद्धा वाएण, ण दे (चे) व कोइ उवट्ठवितो जाव कालगया, सोहम्मे
 णलिणिगुम्मे विमाणे उववण्णा, ओहिं पजंजति, जाव पेच्छंति तं सरीरग, ते य साहुणो आगाढजोगपडिवण्णगा, एएऽवि ण
 जाणंति, ताहे तं चेव सरीरं अणुपविट्ठो, पच्छा उट्ठवेन्ति, वेरत्तियं पकरेह, एवं तेण तेसिं दिव्वपभावेणं लहुं चेव समाणियं,
 पच्छा णिप्फण्णेषु तेसु भणंति-खमह भंते ! जमेत्थ मए असंजपण वंदाविया, अहं अमुगदिवसं कालगतिल्लतो, एवं सो खामेत्ता
 गतो, तेऽवि तं सरीरगं छुट्ठुज्ज इमे एयारूवे अब्भत्थिए 'सन्नेवि पडिवन्ना-एच्चिरं कालं असंजतो वंदिओत्ति, ताहे अव्वत्तभावं
 भावेंति, जहा सब्बं अव्वत्तं भणेज्जाह, संजतोऽवि वा देवोऽवि वा, मा मुसाचाओ भवेज्जा असंजयवंदणं च, जहा तुमं ममं ण
 पत्तिथसि, जह संजतो ण वा !, तुमं पि एवं भाणियव्वो, एवं संजती देवी वा, एवं विभासा । एवं ते असव्वभावेणं अप्पाणं परं
 उभयं च बुग्गाहेमाणा विहरंति । अनुशासितुमारब्धाश्च स्याद्वैः-यथा देवानांप्रिया ! इदं शुष्माकमाकृतं-यस्मान्न शक्यते कर्तुं,
 क्वचिज्ज्ञानेन निश्चयः ? । तस्मादव्यक्तेमेवास्तु, वस्तुतत्त्वाविनिश्चयात् ॥ १ ॥ प्रयोगश्च-यत् ज्ञानं न तन्निश्चयकारि, यथेद-
 माचार्यगोचरं ज्ञानं, ज्ञानं चेदं यस्यादिविषयं वेदनम्, अनिश्चयकारित्वे च ज्ञानस्य निश्चयाधीनत्वात् वस्तुव्यक्तेरव्यक्तत्वसिद्धिः,
 ननु चेदमनुमानं ज्ञानमेव, ततश्चैतदपि निश्चयकारि न वा ?, यदि निश्चयकारि तर्हि यथाऽस्य ज्ञानत्वेऽपि निश्चयकारिता तथा
 ज्ञानान्तराणामपीति विपर्ययसाधनात् विरुद्धो हेतुः, अथ न निश्चयकारि वृथाऽस्य प्रयोगः, स्वसाध्यनिश्चयाकरणात्, शेषज्ञानां

१ सर्वेऽपि प्रतिपन्नाः, इयच्चिरं कालमसंयतो वन्दित इति, तदाऽव्यक्तभावं भावयन्ति, यथा सर्वमव्यक्तं भणेत, संयतोऽपि वा देवोऽपि वा, मा
 युयावादो भवेत् असंयतवन्दनं च, यथा त्वं मां न प्रत्येयि-यथा संयतो न वा ?, त्वमप्येवं भणितव्यः, एवं संगती देवी वा, एवं विभाषा, एवं ते असद्भा-
 वेनात्मानं परमुभयं व्युद्गाहयन्तो विहरन्ति

वाग्विद्वेय निधयवकारिता, किञ्च—यज्ज्ञान न तन्निधयवकारोति प्रविज्ञायां मयाया निधयवकारित्याभावात् साप्यने कच्यद्विडा !, यदि सपथा तदा धनज्ञानम्यापि ज्ञानमादनिधयवकारित्वे स्यर्थापयोगसाधकत्वेन तदुपवर्तिनस्तु तत्र प्रभ्रतिप्यप्यनिधयान् कथं न शिरोतुञ्चनादेरार्थस्यम् ?, अथ तस्य स्वयमनिधयवकारित्वेऽपि तद्वन्नरि तीव्रकृति प्रत्ययाजस्यगपि निधयवकारित्वेति न दोषः, तर्हि किं न तत् पराग्वयिद्वारादिद्वर्गान्न यत्पादिप्यपि तद्व्याप्यनिधयवकारित्वेति, उक्तं च—“अत्र त्रिजगत्तत्त्वात्तु मूलमिति तत्रावज्ञानं कर्त्तव्यमस्तु । देवपि पदद्वाराणां विस्तृतमायो विस्तृतोऽहम् ।” सर्वथा निधयवकारित्याभावे च ज्ञानस्य प्रतिदिनोपयोगमिति मूलमादायपि यत्स्यामद्वयविक्रियागामाय ज्ञातो यत् अणद किं मूलं विस्तृतो न पाणय कथं मञ्ज ! । विस्तृतस्तु ज्ञानिकं किं सत्यो वीर्यं दातो ?” । १ । को ज्ञानति किं सुख किमगद किं मजीयमर्जीय ? । किं मकल किममकल ? परमममकल ततो सत्य ॥ २ ॥ मय कच्यद्विद्वेय निधयवकारित्याभावात् साप्यने, यतः प्रतिममलयमग्यान्यगुप्तमर्गिणामकलण मकलदि न निधेऽहम्, स्थिररसगुत्कृततया च निष्ठीयत सदेति मोक्षदोग, एवं सति यत्पादिप्यव्यामरद्विणामकलणनिधयो कच्यद्विद्वेयदि कलण तु निधय पथान्तु, मय यत्पादिपु प्रकृतापार्थयत्तु मयमयति, यत्पादिपुऽद्विपयुक्तो मकलदिप्यपि समानमम्, यदि च निधयनयेन निधयस्य कर्तुमशक्यताद्विद्वेयो वज्जिजयाद मकलदिज्ञान व्यपहरतो निधयवकारि, तर्हि यत्पादिज्ञानमपि तत् एव तथाऽन्तु, युलं मंतम्, छन्नस्थावस्थायां व्यपहरात्तयाप्रययात् मयमेष्टानाम्, मयथा हि तीर्थोच्छेदप्रसङ्गः, तदुक्तम्—“छन्नमयतमययज्ञा ययहरणयाणुवतिष्ठी मयथा । तं तद ममावरतो सुखमर्हं (मज्जो) ॥ १ ॥” त्रिजगत्

१ यदि त्रिनमनं प्रमाणं मुद्रितिरिति तादृशचरणमुद्रम् । देवमपि च-दमानो विगुहमात्रो विगुह एव ॥ १ ॥ २ यो ज्ञानाति वि मन्त्रं इत्येव कि
त्रयं पात्रकं मदम् । विमलाशु आशिकं कि मुद्राधीवरं दार ॥ १ ॥ यो ज्ञानाति वि गुहं विमलगुहं वि मन्त्रं विमलगुहं ॥ २ ॥
३ छद्वयमवयवयो ध्वजदारनव-नुगारिणी मर्त्या । तौ तथा ममानन्तं द्वाप्यति मर्त्योऽपि गुहमति (विगुहमना) ॥ १ ॥ यदि त्रिनमनं प्रमाणं नरा

पवजह ता मा ववहारणिच्छए मुयह । ववहारणउच्छेओ तित्थुळेओ जतोऽवस्सं ॥ २ ॥" ततश्च—वहुशो दृष्टिसंवादं, सत्यं संव्य-
वहारतः । भक्तादिष्विव विज्ञानं, वस्तु व्यक्तं तदिष्यताम् ॥ १ ॥ प्रयोगश्च—यत् ज्ञानं बहुशो दृष्टिसंवादं तत्सत्यं, यथा भक्ता-
दिज्ञानं, बहुशो दृष्टिसंवादं च यत्यादिज्ञानम्, इत्याद्यनुशिष्यमाणा अपि यदा तु न गुरुवचनमिष्टवन्तः 'ताहे अणिच्छन्ता य वारस-
विहेणं काउस्सग्गेणं उग्घाडिया, जाहे रायसिहं णयरिं गया, तत्थ मोरियवंसप्पस्सुतो बलभदो नाम राया समणोवासतो, तेण ते
आगमिया-जहा इहं आगमियत्ति, ताहे तेणं गोहा आणत्ता-वच्चह गुण 'सिलए पव्वतियगा, ते इहं आणेह, ता तेहिं आणीया
भणिया य-लहुं कडगमदेण मइह, ताहे हत्थीहिं कडपहि य आणिपहि भणंति-अग्घे जाणामो जहा तुमं सावतो, सो भणति—
कहिंय सावतो?, तुम्हेऽत्थ केऽवि चोरा णु चारिगा णु अभिमरा णु?, ते भणंति-अग्घे समणा निगंथा, सो भणति-किह तुम्हे
समणा?, तुम्हे अवत्ता, तुम्हे समणा वा चारिगा वा, अहंपि समणोवासतो वा ण वा, तग्घा पडिवज्जह ववहारणयं, ततो
ते संबुद्धा लज्जिया पडिवण्णा-णिसंक्रिया समणा निगंथा मोत्ति, ताहे अंवाडिया, खरेहि य मउएहि य मए तुग्घ संबोहणट्ठा
कयं, मुक्का खामिया य ॥ यथा सामुच्छेदा अश्वमित्रात्तथाऽऽह—

मा व्यवहारनिधयौ मुवत । व्यवहारनयोच्छेरे तीर्थोच्छेदो यतोऽवश्यम् । १ तदा अनिच्छन्तश्च द्वादशभिर्न कायोत्तर्गण उद्घाटिताः, तदा राजगृहं नगरं
गताः, तत्र मौर्यवंशप्रसूतो बलभदो नाम राजा श्रमणोपासकः, तेन ते ज्ञाताः, यथेहागता इति तदा तेनारक्षका आज्ञप्ताः—अजत गुण-

२ शीले प्रव्रजिताः, तानिहानयत, तत्तत्सैरानीता भणितानि—लघु कटकर्मदेन मर्दयत, तदा हस्तिषु कटकेषु चानीतेषु भणन्ति-चनं जानीमो यथा
त्वं श्रावकः, स भणति-कुत्रात्र श्रावकः?, यूयमत्र केऽपि चोरा नु चारिका नु अभिमरा नु?, ते भणन्ति-वयं श्रमणा निर्मन्याः, स भणति—कथं गुरुं
श्रमणाः?, यूयमव्यक्ताः, यूयं श्रमणा वा चारिका वा?, अहमपि श्रमणोपासको ना न ना, तस्मात् प्रतिपद्य चं व्यवहारणयं, ततस्ते संबुद्धा लज्जिताः
प्रतिपन्नाः—निर्दोषाः श्रमणा निर्मन्याः स्य इति, तदा तिरस्कृताः, तदैव मृदुमिदं मया गुरुमाकं संबोधनायां कृतं, मुक्ताः क्षामिताश्च

मिहिलाण लच्छिउघरे महानिरि कोडिल आसमिच्चो अ । जेउणमणुप्पवाण रायनिहे खडरवखा ण ॥ १७० ॥

व्याख्या—सुणमा ॥ १७० ॥ पतद्गाचार्याभिन्त्यब्रूस्तु सम्प्रदायोऽयम्—“सामिस्स दो घाससयाणि वीसुसराणि सिद्धि भयस्स तो चउअधो उल्लण्णो, मिहिलानयरीए लच्छोमिह चेरय, महानिरी भायरिया तत्थ सखि सीलो कोडिघो, तस्सखि आसमिच्चो सीलो, सो पुण भणुण्णयाए पुणे जेउणियवट्ट, तत्थ छिण्णहेयणयधस्ययाए आलायतो जहा—सखे पडुप्पससमय जेररया योच्छिस्सिस्सति, एव आय वेमाणयस्ति, एउ तस्स तमि विक्तिरिच्छा जाया-जहा सखे संजया योच्छिस्सिस्सति, एव सखेसि सनुक्खेदो भयिस्सस्सति, ताहे तस्स तत्थ विर चित्त आय, भण्यते चाचार्येय्या—भद्र ! तयायमाशय—अस्ति कारण मुमादे, विनाश नास्ति कारणम् । उत्तसिमन्त सर्वेऽपि, विनाश नियतास्तत ॥ १ ॥ प्रयोगश्चा—ये यद्वाय प्रत्यनयेक्षास्ते तद्वा । नियता, यथा भन्त्या कारणसामग्री रयकार्यक्रमे, अनवस्था विनाश प्रति भावा, अथ च विनाशनेयस्य भावात् कि वैध त्मिक विनाशमाधिस्य साध्यते प्रायोगिक या !, यदि वैधसिक कि संज्ञा कथञ्चिदा !, कथञ्चित्पदे सिद्धसाधन, सरस्तरङ्गधास ततसुरययययवेन केयाञ्चित्तर्यायाणा तद्दूरेण धस्तुपु वैधमिक विनाशमेवत्यस्य सिद्धत्वाद्, अथ सर्वथा विनाश साध्यते तदि प्रत्यक्षनिराकृत पक्षो, द्रव्यरूपेणावस्थितस्यैव धस्तुनो दर्शनात्, अन्यथा द्वितीयादिसमयेपु धस्तुनोऽभाषमसङ्ग, वस्तुवस्तारोस

१ स्वामिन हे शर्पवते दिक्षु-युगले । २ छिदिगमनत् तदा चतुर्थ उपलब्ध, मिदितानगर्वा लक्ष्मीपद चैव महानिरय आचार्या, तत्र तेषां शिष्य कोषिद-य तस्याप्युभित्र शिष्य, स पुनरनुयाये पूो भिपुने वस्तु तत्र छिन्नच्छेदरूपककथ्यताया आलापको यथा-सर्वे प्रभुपञ्चमयनैरधिक्यं व्युच्छेद्यन्ति, एव यावदेमानिका दणि एव तस्य तस्मिन् निश्चिन्ति या ज्ञाना—यथा सर्वे समता व्युच्छे रणित एव सर्वेषां समुच्छेदो भविष्यतीति तदा तस्य तत्र स्थिते विने ज्ञाने

चेतरोप इति चेत् किं न तद्भेदेन प्रतिभाति? अथ मायागोलकवत्सादृश्यात्, तन्न, प्रत्यक्षेणैकत्वग्रहादेव भेदाप्रतिभासात्, अथ
 भ्रान्तमेवैकत्वग्राहि प्रत्यक्षम्, एवं च सति चक्रकाव्यो दोषः, एकत्वग्राहिणो हि प्रत्यक्षस्य भ्रान्तत्वं प्रकृतानुमानप्रामाण्ये, तच्च
 सादृश्याद्भेदाप्रतिभासे, स चैकत्वग्राहिणः प्रत्यक्षस्य भ्रान्तत्वे, तदपि प्रकृतानुमानप्रामाण्ये इति तदेवावर्त्तते, ऐहिकामुष्मिकव्य-
 यहारविलुप्तिश्च सर्वथा नाशे, तथा चाह-^१“ततो समो किलामो सारिकल विपस्वपच्चयार्हणि । अज्ज्ञयणं ज्ञाणं भावणा य का
 सञ्चणासम्भि ? ॥ १ ॥ अन्नन्नो पद्मगासं भोक्ता ^२अन्नोन्नसोऽवि का तिच्छी ? । गन्तादन्नो वि एवं इय संववहारवोच्छिती ॥ २ ॥”
 अथ सन्तानाश्रयो व्यवहारः, सन्तानोऽपि सन्तानिभ्यः किं भिन्नो न वा? यदि भिन्नो वस्तुसन्न वा?, यदि न वस्तुसन्,
 किं तेन शशविषाणेनेव कल्पितेन? वस्तुसत्त्वेऽपि क्षणेकोऽक्षणिको वा?, यद्यक्षणिकस्तेनैव प्रकृतानुमानव्यभिचारः, क्षणिकत्वे
 च तदवस्थैव व्यवहारविलुप्तिः, अथाभिन्नः, तथाहि-सदृशापरापरक्षणप्रग्रन्धः सन्तानः, स च सन्तानिन एव, तदसत्, यतः
 सर्वथोच्छेदे प्राग्भावित्वमेव कारणस्य कारणत्वं, तच्च विसदृशक्षणापेक्षयाऽपि समानमिति कथं सदृशक्षणस्यैवोत्पत्तिः? येन
 तत्प्रग्रन्धः सन्तान उच्यते, अथ सदृशक्षणस्यैवोत्पत्तिर्दृष्टा, तर्हि वस्तु कथंचित् स्थितिमदपि दृष्टमिति तथैवास्तु, सजातीयैतर-
 व्यावृत्तवस्तुवादिनां च न किञ्चित्तात्त्विकं सादृश्यम्, अत्तात्त्विकं च स्वपुण्यमिव न तत्त्वविचारोपयोगि, पूर्वापरविनिर्मुठितैकक्षणा-
 भ्युपगमे च सन्तानिनोऽप्यसन्त एवेत्युक्तस्ततो भेदाभेदविचारः, अथ प्रायोगिकं विनाशमाश्रित्य भावानां विनाशनयत्यं साध्यते,
 तर्हि तस्य हेत्वन्वयव्यतिरेकानुविधायित्वेनानपेक्षत्वमसिद्धम्, तथाहि-तत्किं विनाशहेतूनामसामर्थ्यादथ वैयर्थ्यात्कृतकत्वे विनाश-
 स्यापि विनाशप्रसङ्गतो वा?, यद्यसामर्थ्यात्तत्किं विनाशस्य तुच्छरूपतया कर्तुमशक्यत्वेन वस्तुवन्तरोत्पादव्यापृतत्वेन वा?, तत्राद्य-

१ वृत्तिः श्रमः क्लमः सादृश्यं विपक्षः प्रत्ययादीनि । अध्ययनं ध्यानं भावना च का सर्वनाशो ? ॥ १ ॥ अन्योऽन्यः प्रतिप्रासं भोक्ताऽन्योऽन्यः
 का वृत्तिः ? । गन्त्यादयोऽप्येवमिति संव्यवहारव्युच्छितिः ॥ २ ॥ अन्ते न सोऽवि (वि०)

पक्षे विनाशस्य तुच्छरूपत्वमसिद्धं, यतो ज्ञानानामुत्तरावस्थोपाद पर पूर्वावस्थाप्रच्युतिर्नान्या, यदुक्तम्—‘कपालाना
 त्पादः स एव न घट्यथय । अन्यो न हृदयेते नाशो, मध्ये शुभ्रकपालयो ॥ १ ॥’ न चानयोरेकत्वे विरोधो, निमित्तभेदो
 दयत्वाद्, यदुक्तम्—‘एकत्रेऽपि चिरुद्धत्व, न चोत्पादविनाशयो । निमित्तभेदभूतत्वाच्चपुत्रपितृत्वयत् ॥ १ ॥’ सिद्धे चैकत्वे
 पूर्वविनाशाभूत परोत्तरोत्पाद इत्यनयोस्तुल्य एव हेतुभाषार, ततो भावान्तरोत्पादव्यापृन्त्वन्वेनेत्यपि प्रत्युक्तम्, उक्तं च—‘अन्य
 दुत्तरसम्भृति, पूर्वविनाशाविनाशता । नानिनास्य तत् पूर्व, प्रकुर्याद्वेतुष्ठत्तम् ॥ १ ॥’ अथ वैयर्थ्यात् सद्य हि विनश्वात्स्यमाघो
 माघ इति किं तस्य विनाशाहेतुता ? नन्वेव नाशस्यभाषत्यादस्तुन उत्पाद एव न स्यात् मासोत्पादयोर्निष्ठत्वेन स्वपाऽभ्युप
 गतावाद्, भविरुद्धताभ्युपगमे वा ज्ञेयमस्तानुपप्रेक्ष, यदपि—‘एतकत्वे विनाशस्यापि विनाशप्रसङ्ग इति, तदप्यत एव न दोषाय,
 तथाहि-कपालोत्पादस्यैव कपालादय, कपालोत्पादश्च कपालेभ्यो नाय इति तेनामेव विनाश, स चोभयसम्मत एव न च एत
 केनायस्य विनश्य, सम्यग्दर्शनादिछतले सिद्धत्वादपिर्यायाणामविनाशित्वाद्, अविनाशित्व एव साधपर्थयसितत्वात्तेषाम्, उभये
 दि पर्याया-विधरा अदिधराश्च, यदुक्तम्—‘स्थिर कालान्तरस्थायी, पर्यायोऽक्षजभगुर । क्षणिकश्च क्षणानुरधमतिपुत्रस्थितो मत्त
 ॥ १ ॥’ ततश्च—‘यस्माच्छाशोऽपि जग्मेव, कादाचित्क सहेतुक । तस्माद्य सर्वेष्वामी, भावा क्षणयिनश्चरा ॥ १ ॥ प्रदोषाद्य-यत्का
 दाचित्क तत्सहेतुक, यथोत्पाद’, कादाचित्कत्वं च विनाशस्य उत्पत्तिशक्यान्त्यरमेव भाषात्, समकालमावित्वे च विनाशा
 मान्तेनोत्पादाभावे सर्वशून्यतापत्ते, इदं विनाशस्य कादाचित्कत्वमापाद्य तद्वलेन सहेतुकत्वमापादित, तच्च परप्रसिद्धानेव हेतून
 पेक्ष्य, स्वप्रसिद्धा तु न किञ्चिदहेतुक नाम, द्रव्यादिचतुष्टयापेक्षत्वेन सयस्य तद्वेतुक्तत्वात्, तत् प्रतिपद्यत् पर्यायमयाक्षोकारत्
 कयञ्चिदुपेक्षेति यस्तु, द्रव्याधिकनयामयणाद्य कयञ्चिदित्यमिति, तथा च पून्या—‘अमर्णतपञ्चवयस्य यत्पु मयर्णं न चित्त

भणति—इच्छामो यद्धो ! सम्म पटिचोथणा पग्गेव तहत्ति, पर ते सखोदिया मुग्ग खामिया पटिचण्णा य । यथा यद्वाद्
द्वित्रियास्तथा चाह—

नइत्वेइजणव उट्ठग महगिरि घणगुत्त अवगंगे य । किरिया दो रायगिहे महत्तवो तीरमणिमाण ॥ १७१ ॥

व्याख्या—धुण्णा ॥ १७१ ॥ सम्यदायधायम्—

'सामिस्स भट्टरीसाइ दोयासतयार सिद्धि यवस्स तो पचमत्तो उप्पवण्णो, उल्लुगा नाम्म पदं, तीसे तीरे उल्लुगतीर नगर, वीर तीरे खेयथयाम् (प्रथमम् ४००) तस्य महाभिरिण मायुरियाज सीसो घणगुत्ता नाम, तस्स सीसो मगदेवो नाम्म भाय रित्तो, सो पुन्निमे तडे उल्लुगतीरे जयदे, मायुरिया से मयूरिमे तडे, ताहे सरदकासे आयुरिय उदत्तो उच्चलित्तो, सो य उचरित्तो खलीओ, तस्स उल्लुग पद उचरतस्स सा खली उण्णेण उज्जति, हेहा य सीयणेण पालिण्ण 'सीय, ताहे सो चित्तेति—जहा सुत्ते भणिय त्ता किरिया वेरज्जति सीया उसिणा वा, अह दो किरियातो वेपमि, तो दो किरिमाओ एगसमएण वेरज्जति, ताहे भाय रियाज साहर, तेहि भणिय—मा यओ ! पणवेहि, णत्थि पर अ एगसमएण दो किरिमाओ वेरज्जति, तथाहि तयादाय—तथा

१ इयमिओज्जणिगतं वर्ययते च भिदग्गतान् तत्र पदम् उत्पन्नं उल्लुगनाम्नी नौ नल्लगतीर उल्लुगतीर नगर द्वितीये तीरे से स्थाम्, तत्र महाभिरिणामाचार्याणां सिध्यो यमगुत्तो नाम ॥॥ कियो मगदेवो नामाकार्यं स पौरस्ये तटे उल्लुगतीरे नगरे आचार्यान्नाम् पाधत्ते तडे तदा स पुररफत्ते आचार्यानां यन्दनाय उचलिय, स योगिरे यचाउ तदुल्लुगनधीमुगत्त सा तदुल्लुगयेन दयते, अपस्साय चीतत्तेन पानीयेन

२ नीन तदा न वि नयति—यथा यत्त मणिम एका किना वेत्ते सीना उज्जा वा, अहं दे किंवे वेदम मि, वत्तो दे किंवे एदमयेन वेत्ते तदा आचार्यानि कयवनि तैमणिन मा आर्ग ! प्रपथय नास्तेनर यत् एदमयेन दे किंवे वेत्ते

प्रतीयमानत्वात्त्वेन श्वेततया यथा । यौगपद्येन किं नेष्टुपयोगद्वयं तथा ? ॥ १ ॥ प्रयोगश्च—यद्यथा प्रतीयते तत्तथाऽस्ति,
 यथा श्वेतं श्वेततया, प्रतीयते च यौगपद्येनोपयोगद्वयं, नन्वत्र यौगपद्येनोपयोगद्वयप्रतीतिः किं क्रमानुपलक्षणमात्रेण यद्वैकत्रोपयुक्त-
 स्यान्पुत्राण्युपयोगनिश्चयेन ? यदि क्रमानुपलक्षणमात्रेण, तदाऽनैकान्तिको हेतुः, उत्पलपत्रशतव्यतिभेदादिषु प्रतीयमानस्यापि
 यौगपद्यस्याभावात्, अथ तत्र सूच्याः सूक्ष्मत्वेनाशुसञ्चारित्वेन च समयादिगत पत्र क्रमः, स च समयादिसौक्ष्म्यान्न लक्ष्यत
 इति यौगपद्याभिमानः, एवं सत्यत्रापि मनसोऽतीन्द्रियत्वेन सूक्ष्मत्वादत्यन्तास्थिरतयाऽऽशुसञ्चारित्वाच्च शिरश्चरणगतत्वगिन्द्रिय-
 देशयोः सञ्चरणक्रमः समयादिसौक्ष्म्यान्न लक्ष्यते, तत उभयौगपद्याभिमान इत्यस्तु, उक्तं च—“सुहुमासुचलं चित्तं”ति, तथा
 ‘समयविसुहुमयातो मन्नासि जुगवंपि भिण्णकालंपि । उत्पलदलसयवेहं व जह व तमलायचक्रंति ॥ १ ॥” किञ्च—यत्रेन्द्रियपञ्च-
 क्रमपि सञ्चरन्मनोदुर्लक्षं, अत एव दीर्घां शुष्कां तिलशकुलिका भक्षयतो बुद्धस्य पञ्च ज्ञानानि समुत्पन्नानीति कैश्चिदुच्यते, तत्रै-
 केन्द्रियस्य देशान्मनः सञ्चरंल्लक्ष्यत इति दुराशयम्, इह च सञ्चरणमुपयोगगमनम्, अन्यथा शरीरव्यापिनः तस्य सञ्चारा-
 योगात्, अथात्रानुमानसिद्धः क्रम इति यौगपद्याभावः, तथाहि—यत् क्रियावत् तत् क्रमेणैव देशान्तरस्कन्दि, यथाऽऽदित्यः,
 क्रियावच्च सूच्यादि, इदमपि समानमत्रापि, यौ दूरदेशौ न तयोर्युगपदेकस्य सञ्चारो यथा हिमवद्दिन्यशिखरयोर्देवदत्तस्य, दूर-
 देशौ च शिरश्चरणगतत्वगिन्द्रियदेशावित्यनुमानेन मनसः क्रमसञ्चारसिद्धेः, स्यादेतद्—आगमसिद्धमुपयोगयौगपद्यं, न च तद्
 युगपन्मनसः सञ्चारं विनैति न मनसः क्रमसञ्चारसाधकानुमानोत्थानम्, आगमसिद्धता चास्य बहुबहुविधादिग्राहित्वाभिधाने-
 नावग्रहादीनामनेकग्रहणस्य तत्रोक्तत्वात्, तदभिधानाच्च युगपदेनेकोपयोगताऽप्युक्तैवेति, नन्वत्रानेकग्रहणं किं सामान्यविशेषाणां
 ग्रहणमपेक्ष्य केवलविशेषाणां वा ? न तावदाद्यः पक्षो यतोऽनुवृत्तिव्यावृत्तिरूपेण विलक्षणत्वं सामान्यविशेषाणां, तथा चाह—‘य

१ सूक्ष्ममाशुचलं चित्तमिति । २ समयादिसौक्ष्म्यात् मन्यसे युगपदपि भिन्नकालमपि । उत्पलदलशतवेधमिव यथा वा तदलातचक्रमिति ॥ १ ॥

परुष ग्रहणपरिणाम' स नान्येति कथं युगप्रभामान्यविशेषग्रहणम्', अथ द्वितीयं पक्षः, उक्तं हि—'विशेषाणां व्यावृत्तिरूपेणाविलक्षणत्वात् युगपद्ग्रहणमपि ग्रहणम्,' तच्च, त्रिकदत्त्वादस्य तथाहि विशेषाख्याविलक्षणाच्चेति परस्परविरुद्ध एव, अथ भिन्नेष्वपि विशेषेष्वभिन्न सामान्यमिति तदन्वयेन तेषां ग्रहणम्, इदमस्मादिष्टमेव, उक्तं च—'उल्लिख्य सौधेयं न विभजेनोवभोगं दुर्गमिदं । दोष्ठा समदुर्गगहणं सामग्र्यं वेदनामेव ॥ १ ॥' न चैवमेकग्रहणं युगपदेकोपयोगिवाविनाभायि येन तदभिधानाच्च दप्युक्तं भवेत्, तथा च दृष्ट्या—'बाहुबुद्धिहारहृष्ये णवृक्षोमयदुःखा सुषडभिदिया । सममेगगहणं विद्य उयभोगमेगया पत्निय ॥ १ ॥' भयैकशोपयुक्तस्याप्युपयोगनिधयेनेति पक्षः, सोऽपि न, यस्यापद्यन्यशोपयुक्तमपि मनोऽप्यत्राप्युपयुग्यमानं निधयित कश्चित् न्यासितमन्ता पुटः सपि देतपदार्थान्तरेऽप्युपयोगं लक्षयेत्, न चैव, तदुक्तम्—'अस्यविनिर्गच्छमन्नं विमितोऽपि लहति जर मणो तेन । हृदि त्रिपदि पुरतो किमस्यचित्तो न लक्ष्मेर ! ॥ १ ॥ ततश्च स्थितमेतत्—गवायद्वितचित्तस्य, नोपयोगो यथा गजे । शीतोपयुक्तचित्तस्य, नोपयोगस्तथाऽऽतरे ॥ १ ॥ प्रयोगश्च—य परुषावद्वितचित्तो न सोऽन्यस्य प्रादको, यथा गवाहितचित्तो हस्तिनः, शीतावद्वितचित्तश्च शीतवेदनाकाले जीवः, इत्यत्राप्युपयोगमाधित्योक्तः, सामान्येन तु कारणे परिणाम्येकोपयुक्तं निजशक्तिकम् । तदैवाशक्तमन्यस्मिन्पुण्यक(योगेन) मृदादियत् ॥ १ ॥ प्रयोगश्च—यत्परिणामि कारणमेकोपयुक्तशक्तिकं न तदैव तदन्यशोपयुज्यते, यथा घटोपयुक्ता मृत् मारावादिषु, शीतवेदनापयुक्तश्च तत्काले जीवः, उक्तं च—'उयभोगमन्तो जीवो उयउच्छर

१ उल्लेख्य शीतैव न विभागेनोपयोगद्वयमिति । भवेत् समक द्विकग्रहणं सामान्यं वेदनामात्रम् ॥ १ ॥ २ बहुबुद्धिवादिग्रहणे ननूपयोगवद्भूता भूतेऽभिहिता । तदनेकग्रहणमेव उपयोगानेकता नास्ति ॥ १ ॥ ३ अ-यथेतिभुक्तमन्य विनिर्गच्छ लभते यदि यनस्तेन । हस्तिन शिष्यमपि पुरत विमन्यचित्तो न लभयती ॥ १ ॥ ४ उपयोगमयो जीव उपयुज्यते येन यस्मिन् तस्मिन् काले । स त-मयोगमयो भवति यथे-नोपयोगे ॥ १ ॥ स तदु

जेण जंमि तं कालं । सो तमओवओगो होइ जहिंदोवओगम्मि ॥ १ ॥ सो तहु 'वओगमेतोवउत्तसत्ति ३ तस्समत्तो य । अत्थंतरोवओगं जाउ कहं केण वंसेण ? ॥ २ ॥' एवं प्रज्ञाप्यमानोऽपि ३ असइहंतो असब्भावभावाणए अप्पाणं परं उभयं च बुगगहेति, साहुणो पणवेंति, परंपरेण सुयं आयरिण्हिं, वारिओ, जाहे ण ड्ढा ताहे उग्घाडितो, सो हिंडंतो रायगिहं गतो, महातवोतीरप्पमे पासवणे, तत्थ मणिणागो णाम णागो, तस्स चेइए ठाइ सो, तत्थ य परिसामज्जे कहेति-जहा पवं खलु जीवा एगसमएण दो किरिया वेपंति, ताहे तेण णागेण तीसे चैव परिसाए मज्जे भणितो-मा एयं पणवणं पणवेहि, ण एसा पणवणा सुहुं दुहुंसेहा !, अहं एधिंरं कालं वद्धमाणसामिस्स मूले सुणामि-जहा एगा किरिया वेदिज्झइ, तुमं विसिहुतरातो ? ३ ता छहु एयं वायं, मा ते दोसेण सेहामि, एयं ते ण सुंदरं, भगवया एत्थ चैव समोसरिण वागरियं, एवं सो पणवितो अब्भुय-गतो, उवट्ठिओ भणति-मिच्छामि दुक्कंडं ॥ यथा पडुलूकात् त्रैरशिकाः समुत्पत्तिस्तथाऽऽह-

पुरिमंतरंजि भुयगुह बलसिरि सिरिगुत्ते य । परिवाय पुट्टसाले घोसण पडिसेहणा वाए ॥ १७२ ॥

पयोगमात्रोपयुक्तशक्तिरिति तत्समाप्तश्च । अर्थोन्तरोपयोगं यातु कथं केन वांशेन ? ॥ २ ॥ ५ तत्समं नेव (वि) । ३ अश्रद्धात् अराद्भावभावनया आत्मानं परमुभयं च व्युद्गाहयति, साधून् प्रज्ञापयति, परम्परकेन श्रुतमाचार्यैः, वारितः, यदा न तिष्ठति तदोद्घाटितः, स हिण्डमानो राजगृहं गतः, महा-तपस्तीरप्रभं प्रक्षवणं, तत्र मणिनागो नाम नागः, तस्य चैत्ये तिष्ठति सः, तत्र च पर्यन्मध्ये कययति-यथैवं खलु जीवा एकसमयेन द्वे क्रिये वेदयन्ति, तदा तेन नागेन तस्या एव र्पपदो मध्ये भणितः-मा एतां प्रज्ञापनां प्रजिज्ञापः, नैषां प्रज्ञापना सुन्दरा दुष्टशैक्ष !, अहमियचिरं कालं वर्धमानस्वामिनः मूलेऽशृण-धं-यथैका क्रिया वेद्यते, त्वं विशिष्टतरको जातः । ३ तत्तत्स्वजैन वादं, मा तव दोयेण शिक्षयामि, एतत्तत्र न सुन्दरं, भगवताऽत्रैव समवसृतेन व्याकृतम्, एवं स प्रज्ञापितोऽभ्युपगतयान्, उपस्थितो भणति-मिथ्या मे दुष्कृतम् ।

व्याख्या—स्पष्टा ॥ १७२ ॥ समप्रदायस्त्वयम्—

‘पञ्चसया चोयाला सिद्धि गतरस वीरस्स तो तेरासियदिही उव्वण्णा, अतयजिया णाम जयरी, तत्थ भूयगुह णाम चेरय, तत्थ तिरियुत्ता नाम आयरिया द्विया, तत्थ बलसिरीणाम राया, तेसि पुण तिरियुत्ताण येराणं सही (सेहो) य रोहगुत्तो नाम, सो पुण अधगासे ठियहुत्तो, पब्बा तत्तो पत्ति । तत्थ य पणो परिव्यायणो पोह लोहपेट्टेण वधेरुण जवुसाह च गहाय दिहति, पुच्छिओ मणति-णामेण पोह कुट्टति, तो लोहपेट्टेण वद्ध, अव्वमाला य अह पत्थ जव्वरीने णरिय मम पडिचाही, ताहे तेण पद्धहत्तो जीणावित्तो, अहा तुण्णा परणयाया, तस्स य लोमेण पोहसालो णाम कय, पब्बा तेण रोहगुत्तेण पारिय-मा घापह पद्धहय, अह से वाय देमि, एव सो पडिसेहत्ता मत्तो मायरियाण मालोपत्ति, एव मे पवहणो खोमित्तो, आयरिया मणति-बुद्ध कय, सो विज्जायल्लिओ वाप पटाज्जिओऽवि विज्जाहि उट्टति, आह च—

विण्णुय सप्ये मूसग मिगी वराही य क्कामि पोयाइं । एयाहिं विज्जाहिं सो उ परिव्यायणो कुसलो ॥ १७३ ॥

१ पवटु गतेषु चतुषत्पारिषदाधिकेषु सिद्धि यताद्वीयात् तदा त्रैविधिकारिस्तथा, अतरिस्ता आय नपरी तत्र भूतपुरं नाम देय, तत्र धीगुता नाम आचार्या स्थिता, तत्र वज्रधौर्नम राजा, तेरां पुन धीगुता। स्थितेराणां केसव रोहगुत्तो नाम, स पुनरन्यथासे स्थित पद्मात् तत आयाति । तत्र वैद परिव्याद् उरर लोहपेट्टेन वद्धा मन्मूसाळां च गृहीत्वा दिग्गते गृधो मणति-सानेओरर रुकुट्ठी, ततो लोहपेट्टेन वद्ध, मन्मूसाळा च यथाऽय

२ जम्बूदीपे पास्ति मम प्रतिवाही, तदा तेन पद्मो दक्षित-यथा यत्त्वा परवक्ता सस च लोकेन पोहशालो नाम कृत, पद्मासेन रोहगुत्तेन वारितो, मा नीवद पटहम्, अहमेतस्मै वारं दत्तामि एवं स प्रतिमिष्य ॥ आचार्येभ्य मालोचयति, एवं मया पटह क्षोभित, आचार्या भगति-कुण्डु इत्त, स विद्यावलिचो वादे पटावित्तोऽपि विजयिभगतिहत्ते, ॥ मणति—किं श्रवणमगुना विभक्तुं तदा तस्मै आचार्या इमा विदा विदा ददति तस्य प्रतिपक्षाः।

व्याख्या—सुगमा ॥ १७३ ॥ सो भणइ—किं सका एत्ताहे णिलोकिउं?, ताहे तस्स आयरिया इमातो विजातो सिद्धिहियाता

दिति तस्स पडियक्खा—

मोरिय नउलि धिराली वग्घी सीही य उलुणि ओवाइ । एयाओ विजाओ गिण्ह परिवायमहणीओ ॥ १७४ ॥

व्याख्या—सुगमा ॥ १७४ ॥ 'रयहरणं च से अभिप्रतिऊण दिजं, जइ अन्नंवि उट्टेलि ततो रयहरणं भमाडेज्जाहि, अजज्जो मोहिसि, इंदेणऽवि ण सका जेउं, तो एयातो विजातो गहाय गतो सभं, भाणियं चणेणं-एस किं जाणति?, एयस्सेव पुव्वपक्खो होउ, परिवायतो चित्तेति—एय णिउणा, अतो एयाण चैव सिद्धंतं गेण्हामि, जहा मम दो रासी-जीवरासी य, ताहे इयरेण तिमि रासी कया, सो जाणइ—जहा एएण मम सिद्धंतो गहितो, तेण तस्स बुद्धि परिभूय तिमि रासी ठविया-जीवा अजीवा णोजीवा य, जीवा-संसारत्थाई अजीवा-घडाई णोजीवा-घरकोलियाच्छिन्नपुच्छाई, दिट्ठंतो दंडो, जहा दंडस्स आदि मज्झो अगं च, एवं सब्वभावावि तिविहा, एवं सो तेण णिप्पिट्ठपसिणवागरणो कतो, ताहे सो परिवायगो रुट्ठो विच्छुप मुयति,

१ रजोहरणं च तस्मै अभिमन्य दत्तं, यद्यन्यदप्युत्तिष्ठते ततो रजोहरणं भ्रामयेः, अजय्यो भविष्यसि, इन्द्रेणापि न शक्यो जेतुं, तत एता विद्या गृहीत्वा गतः सर्गां, भाणितं चानेन—एष किं जानाति?, एतस्यैव पूर्वपक्षो भवतु, परिव्राट् चिन्तयति—एते निपुणाः, अत एतेपामेव सिद्धान्तं गृह्णामि, यथा मम द्वौ राशी-जीवराशिरजीवराशिश्च, तदा इतरेण त्रयो राशयः कृताः, स जानाति-यथैतेन मम सिद्धान्तो गृहीतः, तेन तस्य बुद्धि परिभूय त्रयो राशयः एवापिताः—जीवा अजीवा नोजीवाश्च, जीवाः-संसारस्थादयः अजीवाः-घट्टादयः नोजीवाः—गृहकोकिलाच्छिन्नपुच्छादयः, दृष्टान्तो दण्डो, यथा दण्डस्य आदिर्मध्यमं च, एवं सर्वभावा अपि त्रिविधाः, एवं स तेन निष्पृष्टग्रन्थव्याकरणः कृतः, तदा स परिव्राट् रुट्ठो वृथिकान् मुचति, तदा प्रतिमहान् मयूरान्

ताहे पडिमले मोरे 'मुयर, तेहिं विच्युपहिं हपहिं पच्छा सये मुयर, ताहे तेसिं परिघायण जउले मुयति, ताहे उदरे तेसिं मज्जारे, ताहे मिगे तेसिं बन्धे, ताहे सूये तेसिं सिद्धे, ताहे काने तेसिं उलूगे, ताहे योगिनि, योगिनी सउलिया, तीसे सपत्नी-ओलाबी, ॥ जाहे न तरार ताहे गदभी मुद्रा, तेण य सा एयहरणेण आहया ताहे तस्सेच परिघायणस उधरिं छेरित्त गया, ताहे सो परिघायणो हीलिच्छतो जिन्हूदो, एवे सो तेण परिघायणो पराजितो, ताहे आयतो आयरियस्स सगसे, आओण, ताहे आयरियहिं भलिय कील से उट्टिएण न भणिय?—बलिय त्तिचिं रासी, एयस्स मुदिं परिभूय भद पण्णबिया, सा इयाजिदि गीणु भणायी, सो केच्छति, मा उभायणा होहिंत्ति न पडेसुगेर, पुणो पुणो भणिओ भणर-को य एय दोसो!, किं च जाय! जइ त्तिणिं रासी भणिया, बलिय चेय त्तिचिं 'रासी, अज्जो! असभ्भाओ तिरययराज य आसायणा, सहानी न पडियज्जे ते, एउ सो आयरियहिं सम सपल्लगो, ताहे आयरिया रायउले गया, भणित--तेण मम सीसेण भवसिद्धंतो भणितो, भग्गु दुये चेय

१ मुज्जते रेवुकिनेणु इतेण पथात् सर्पात् मुज्जति, तदा तेण प्रतिपत्ताय तदुल्लर मुज्जति, तदा मूलान् देवा मार्जारान्, तदा मूलान् देवां ध्यायान्, तदा दुष्परान् देवां निहाय, तदा काकात् सैव सुल्लरान्, तदा दण्डिण्ण, (वेतास्य दण्डिका) तादां उज्ज(उल्ल)रान्, एवं यत् न शक्येति तदा गर्दभी मुक्ता, तेन च सा रजोहरणेनाहता, तदा तस्यैव परिघायणस्योपरि हरित्वा गता, तदा स परिघाद् हिन्यमानो विस्काशित, एव स तेन परिघाद् पराजित, तदा आगत आचार्यस्य सकाशे, आलाचयत् तदा आचार्यमभित-नच त्वयोक्तिगता न भणित-न सति त्रयो राशय, एतस्य मुदिं परिभूय भवा प्रक पिता, तद् इदानीमपि माया भव, स नेच्छति, मा अपभ्रजना भूशिते न प्रतिगृणेति, पुन पुनर्भणितो भणसि-भो पांडय दोष !, किं च ज्ञात ! यदि त्रयो राशयो भणिता, तन्मेव त्रयो । २ राजस, आर्य ! जलद्राक् तीर्थकराणां चायातना, तथापि ॥ प्रतिपगदे, एवे न आचार्य समं संश्लक्ष, तदा आचार्यो राजकुलं गता, भणित-तेन मम शिष्येणपश्चिदान्तो भणित, अस्माक द्रावेण राक्षी, इदानी स विस्तिगच्छ, ततो मूयमभ्याकं चादं दण्डुन, तद् प्रतिशुनोति, तत्र राजसमाया सये राजे पुल्ल आयसिन

रासी, इयार्णि सो विपडिवण्णो, तो तुम्हे अम्हं चायं सुणेज्जाह, तं पडिसुणंति, तत्थ गयसभाय मज्जे रण्णो पुरतो आचडियं ॥ ततस्तं श्रीगुरुखोचत्-भद्राभिधत्स्व, प्रत्युवाच—'यस्मादजीवजीवाञ्जीवोऽपि विभिद्यते । तथैवाध्यक्षगम्यत्वादस्तु राशित्रयं ततः ॥ १ ॥ प्रयोगश्च—यद्यतो विलक्षणं तत्ततो भिन्नं, यथा जीवादजीवो, विलक्षणश्च जीवान्नोजीवः, ततश्च जीवाजीवो द्वौ नोजीवश्चेति राशित्रयसिद्धिः, गुरुराह—असिद्धोऽयं हेतुः, यस्माज्जीवाञ्जीवस्य विलक्षणं लक्षणमेवेन देशमेदेन वा?, न ताव-ल्लक्षणमेदेन जीवलक्षणानां स्फुरणादीनां त्वदभिमतं नोजीवेऽपि जीवदेशे गृहलोकि (फोलि) काश्रुटितपुच्छादावमेदेन दर्शनात्, नापि देशमेदेन, स हि जीवात् गृथग्भात्रे स किं विश्रसातश्चेत् पुद्गलानामिव नोजीवानां स्वतश्चटनविचटनधर्मत्वेनान्यसम्बन्धि-नामन्यत्र सञ्चारतः सुखदुःखाद्यात्मधर्मसङ्कर्षतापत्तिः, तदुक्तम् "अहं खंधो संघायमेयधम्मा स तोऽवि सव्वेसि । अवरोप्पर-संचारे सुहाइगुणसंकरो पत्तो ॥ १ ॥" तथात्वे च कृतनाशकृताभ्यागमौ, अथ प्रयोगतस्तत्र, अमूत्तद्रव्यत्वादिभिर्नमस इव जीवस्य खण्डशो विनाशयितुमजक्यत्वात्, तथात्वे वा सवनाशादिदोषप्रसङ्गः, उक्तं च "देव्यामुत्तता कयभावादविचारदरिसणातो य । अविणासकारणेहं नमसोन्व न खंडसो णासो ॥ १ ॥ णासे य सव्वनासो जीवस्स ण सो य जिणमयद्यातो । तत्तो य अणिम्मोक्खो दिक्खावेफहदोसो य ॥ २ ॥" किञ्च-अयं कुतो निश्चोयते?, अथ गृहकोलिकाच्छिन्नपुच्छशरीरान्तराले जीवस्या-सत्त्वात्, तदसत्त्वं च तदग्रहणात्, तर्हि तत्तदग्रणमौदारिकशरीररूपेण सर्वथा वा?, न तावदाद्यः पक्षो, यतो न जीवस्यो-दारिकमेवैकं शरीरं येन तदग्रहणेन तदसत्त्वनिश्चयः स्यात्, द्वितीयपक्षं पुनरनैकान्तिकप्रग्रहणं, दीपरदमीनामिव भित्त्यादिकमन्तरेण

१ अथ स्कन्ध इव संगतमेदग्दर्मा स तदपि सर्वेयाम् । अपरापरसंचारे नुत्यादिगुणतां कथं प्राप्ताम् ॥ १ ॥ अगूर्पद्रव्यत्वात् अकृतकत्वात् अधिकार-दर्शनाय । अभिनाशकारणत्वात् न भव इव न खण्डशो नाशः ॥ १ ॥ नाशे च सर्वनाशो जीवस्य न स च खिनमतलागः । ततश्चानिर्गोथो दीक्षानै-फल्यदीपय ॥ २ ॥

ताहे पट्टिमहा मोरे 'मुयद', तेहिं विच्छुपुण्हिं हणहिं पच्छा सण्ये मुयद, ताहे तेजि पट्टिघायण णउले मुयति, ताहे उदरे तेसि मज्जारे, ताहे सिमे तेसि धग्गे, ताहे स्यरे तेसि सिंहे, ताहे वामे तेसि उल्लगे, ताहे पोगामि, पोगामी सउल्लिया, तीसे सपत्ती-ओलायी, एव जाहे ण तरद ताहे गदभी मुक्का, तेण य सा द्यहरणेण धाहया ताहे तस्सेय परिज्यापगदस उवरिं हेरिणा गया, ताहे सो करिटरायणा दीलिज्जतो निच्छूदो, एय सो तेण पट्टिधायमो पराजितो ताहे मागतो मायटियस्स सगामे, आलोपर, ताहे भायरिपहिं भणिय कील ते उट्टिएण ण भणिय ?—अथि तिचि रात्ती, एयस्स बुद्धिं पट्टिभूय मय पण्णविया, ण इयानियि गणुं भणानि, सो जेच्छति, मा उल्लायणा होदिसि ण पट्टिसुगेद, पुणो पुणो भणिमो भणर-को य एय दोलो !, किं न आय ! जर तिणि रात्ती भणियद, अथि येय तिचि 'रात्ती, अज्जो ! मत्तप्पवो तिस्यपराण य आसायणा, तदानीं ण पट्टिपज्जे ते, गदे सो भायरिपहिं समं संपल्लगो, ताहे भायरिया रावउलं गया, भणितं—तेण मम सीसेण मयसिंसतो भणितो, अण्णं पुने येय

१ मुयति ऐंधिपेणु हल्लु पक्काह सर्पां मुयति, तदा तेपो प्रतिपत्ताय ननु यद मुयति, तदा मूलकान् तपो मार्जारान्, तदा मृगान् तेषां व्याघ्रान्, तदा गृध्राण् तेषां लिहान् तदा काषाण् तेषां मुल्लान्, तदा कट्टुत्रिणा, (पोटाम्य कट्टुत्रिणा) तानां सम्राट्का/वकात्, एवं यदा न वान्ते तदा गर्दभी मुणा, तेन य ण रजोहरमेनारणा, तदा तस्यैव परिमाज्जस्योपरि दक्षिणा गता, तदा स परिमात् दीज्यमानो विध्यं विद, एवं स तेन परित्याट पराजित, तदा आगत आजायस्य सकाळे, आजेवयति, तदा आचार्यैर्मणितं-क-स्वयंसिद्धता न भवितं-न वति ययो राशय, एतस्य बुद्धिं परिभूय ताणां प्रहंयित, तद् इदानीमपि गद्या अग, स नै-यति, मा अपआज्जना भूदिति न वतिकृणोति, पुन पुनर्यंजितो भणति-को पाउय दोय !, किं च जाल ! यदि दपो राशयो भणित, सन्देय दयो ! २ रावद, आद ! अगङ्गाय तीर्थक्षराणां पावतानां तर्पणं च प्रतिपद्यते, एव स आचार्यो समं संश्रम, तदा आचार्यां राजकुलं गता, भणन्ति-तेन ण विध्येणपट्टिदन्तो भणित, अस्माकं दायेव रात्ती, इदानीं न विप्रतिपद्य, ततो मूलमभ्याकं चार्दं यजुन, तद् प्रतिष्ठंति, तत्र राजसभाया मण्ये राज पुल आपकीते

एकलक्षणश्च नोजीवो जीवेनेति, एवं सम्यग् गुरुभिः सहोक्तिप्रत्युक्तिकया, 'जहा एगदिवसं तहा छम्पासा गया, ताहे राया भणइमम रज्जं सीयति, ताहे आयरिएहिं भणियं-इच्छाप मए पच्चिरं कालं धरितो, इत्ताहे णं पासह कल्लं दिवसे आगते समणे णिग्गहामि, ताहे पभाए भणइ-कुत्तियावणे परिक्खिज्जउ, तत्थ सब्बदब्बाणि अत्थि, आणेह-जीवे अजीवे नोजीवे, ताहे देवयाए जीवा अजीवा दिन्ना, नोजीवे णत्थित्ति भणति, अजीवे वा पुणो देति, एवमादिगणं चोयालसएण पुच्छाण णिग्गहितो, णयरे य घोसियं-जयइ महा चद्धमाणसामित्ति, सो य निन्विसओ कओ, पच्छा जिण्हतोत्ति काऊण उग्घाडितो, छट्ठतो पसो, तेण वेसेसियसुत्ता कया, छउल्लूगो य गोत्तेण, तेण छल्लूओत्ति 'जातो, चोयालसयं पुण इमं-तेण छ मूलपयत्था गहिया, तंजहा-दब्ब गुणकम्मसामणविसेससमवाया, तत्थ दब्बं णव्हा, तंजहा-पुढ्ढी आऊ तेऊ आगासं कालो दिसा जीवो मणं, गुणाः सत्तरस, तंजहा-रूवं रसो गंधो फासो संखा परिमाणं पुहुत्तं संजोगो विभागो परत्तं अपरत्तं बुद्धी सुहं दुक्खं इच्छा दोसो पयत्तो, कम्मं पंचहा-उक्खे-वणं चक्खेवणं आउंटणं पसारणं गमणं च, सामणं तिविहं-महासामन्नं सत्तासामन्नं, सामन्नविसेससामणं । तत्र महासामान्यं पदस्वपि प्रदार्थेषु पदार्थत्वबुद्धिकारि, सत्ता, सामान्यं त्रिपदार्थसद्वुद्धिविधायि, सामान्यविशेषसामान्यं द्रव्यत्वादि, अन्ये तु व्याचक्षते-त्रिपदार्थ-सत्करी सत्ता, सामान्यं द्रव्यत्वादि, सामान्यविशेषः पृथिवीत्वादिः. विसेसा एगविहो, एवं समवाओऽपि, अन्ने भणंति-सामन्नं दुविहं-पर-

१ यथैको दिवसस्तथा पम्पासा गताः, तदा राजा भणति-मम राज्य सीदति, तदाऽऽचार्यैर्भणितम्-इच्छया मयैतावच्चिरं कालं धृतः, अधुना पश्यत कल्ये दिवस आगते सति निरुद्धामि, तदा प्रभाते भणति-ऋत्रिक्रापणे परीक्ष्यतां, तत्र सर्वद्रव्याणि सन्ति, आनय-जीवान् अजीवान् नोजीवान्, तदा देवतया जीवा अजीवा दत्ताः, नोजीवा न सन्तीति भणति, अजीवान्वा पुनर्ददाति, एवमादिभिधतुथत्वारिशदधिकक्षतेन पृच्छाभिर्निगृहीतः, नगरे च घोषितं-जयति महातिमहान् वर्धमानस्वामीति, स च निर्विषयः कृतः, पश्चान्निरुद्ध इति कृत्वा उद्घाटितः, पष्ट एषः, तेन वैशेषिकसूत्राणि कृतामि, पडुल्लकश्च गोत्रेण, तेन पडुल्लक इति । २ जातः, चतुथत्वारिशदधिक शतं पुनरिदम्-तेन पट् मूलपदार्था गृहीताः, तथ्या-द्रव्यं गुणः कर्म सामान्यंविशेषाः समवायः, तत्र द्रव्यं नवधा,

विनीतारिकशरीरमशरीरस्य सूक्ष्मशरीरस्य वा सतोऽपि जीवण्याद्यद्वयम्, तथा नोनम् । अत्रापोक्षिण्यालो जाग्राते जह पदी
 धरस्वीतो । तद् जीवन्मल 'जाह देहे न तयनपात्रमे । १ ॥ देहद्विष न पिण्ड इति विरतिततो जातिगुह्यदेह च । न य से
 होर चियादा जीवस्स भवनरात्र द्य ॥ २ ॥' अथान्येति यदा, तत्र बाण्यमृतोऽपि भियदेना इति पुष्कारि नोचीवो जीवा
 विलक्षण, उच्यते इहापि पुष्कारेर्नो जीवत्य स्वयनरप्रदेहात्वेन समभिरुदनपाध्ययेन वा । यत्ररात्ररप्रदेहात्वेन सदा पुष्कयण
 शेषावधानामैकशो नो जीवता भजीगरयवानां च नोत्र चीयतेति राक्षियद्वयम्, मय यथा जीवनीयानां यदुर्येऽपि जाल्याध्य
 णात् न राक्षियद्वये तथा तदेकदेशानामपि तथापि राक्षियतुल्यापत्तिः, उक्त च 'यत्र च रासतो ते न तिमिज स्वस्तारि तप
 सज्जति । जीवा तदा भजीगा जोजीया जोभजीया य ॥ १ ॥' अथामिजलश्रवत्वाद्जीवाद्योभजीयो न भिन्ने इति न दोषः,
 तर्हि तत्रैव जीवापोचीवोऽपि न मे सतीति राक्षियचिदि, यत्र समभिरुदनपाध्ययेनेति त(स)मस्तानभिरोक्तं, ए दि जीव-
 देश नोजोयमिच्छन्ति न राक्षियैरमिच्छते, सर्वनयानामपि चरुमलमत्रापि सर्वनयमत्रापि च सितमलस्य चिन्नेन एतनयमतेन !,
 तदुक्तम्, — 'न य राक्षियमिच्छति गुम य जोजीयमिच्छमाणोऽपि । भयोपि णतो वेच्छा जीवा चीयाद्विदि विन्ति ॥ १ ॥ एच्छा
 य समभिरुक्तो देस जोजीयमेगल 'इय तु । मिच्छस समल सव्यनयमपायरोदण ॥ २ ॥ ततश्च—सदाजीवेन तदेगो, यथेको
 लक्षणैरप्यत । सह जीवेन तदेश, तथेको लक्षणैरप्यत ॥ १ ॥ प्रयोगश्च—यथेको लक्षणैरप्यत न तसतो भिन्न, यथा सनीयासोभजीय,

१ य वासूतिमतान् न आहो यथा प्रतीयमानम् । तथा जीवल ॥ २ जाति देहे न तद-नरात्रे । १ । देहद्विष न यद्वति निरिजिज
 न तिरुहमदेह च । न च तस्य भद्रिदि निवाया जीवर्य अत्रा नरात्र इय । २ ॥ १ एव य राक्षयते न यत्रयान ॥ १ जीवाख्या भजीया
 नो जीवा नोभजीया नोभजीया ॥ १ म य न च राक्षियेन्द्रि उति त्यामव नोजीवमिच्छन्ति । अ लोडो नको नेच्छते जीवा जीवाभिदि भिन्दि ॥ १ ॥ एच्छा
 वा समभिरुक्तो दे । १ जीवमेतेन । ५ विद तु । विच्छासं सम्यकरा सर्वनयमतावरयेन ॥ २ ॥

कतो, तत्थ पुण चादी णत्थिं, तादे इमेसि पयट्ठियं, इमे य जुगण्णहाणा, ताहे आगया, तेसि साहेति. ते य मपह्छा, तादे तेहि गोट्टामाहिलो पयट्ठियो, तस्स य चायलद्धो अत्थि, सो गतो, सो तेज वाण परालितो, सोऽवि ताव तत्थ सद्धेहि आभट्ठो चरि-
सारत्ते वितो अच्छति, ततो आयरिया समिक्खंति, को गणहरो एवेजा?, तादे दुच्चलियाप्पस्समित्तो समिक्खितो, जो पुण तेसि सयणवग्गो सो बहुओ, तेसि गोट्टामाहिलो चा फणपुरिक्खितो वा अणुमतो, गोट्टामाहिलो आयरियाण माउलओ, तत्थ आयरिया सब्बे सहाविच्चा विट्ठंतं करेति—णिप्फावकुडो तेहकुडो त्रयकुडो य, ते पुण हेट्ठाहोत्ता कया णिप्फावा सब्बे गेति, तेहमच्चि नेति
'तत्थ पुण अवयवा लगंगति, वयकुडे वहुं चेव लगंगति, पवमेवावमज्जो! दुच्चलियाप्पसमित्तं पइ सुत्तत्थतदुमपसु णिप्फावकुड-

वत्थितः—यथा नास्ति माता नास्ति पिता एवमादिनान्विच्छापी, तत्र सत्त्वनामः क्लृप्तः, तत्र पुनर्गती नास्ति, तदाऽमीश्वरः प्रवर्तितम्, इमे न जुगण्यानाः, तदा आगताः, तेभ्यः कथयति, ते न महान्तः, तदा तैर्गोष्ठमाहिलः प्रेषितः, तस्य न नाट्यञ्चिरारि, न गतः, तेन न तादे पराजितः, गोष्ठिं तावत्तत्र श्रद्धैर्विज्ञप्तः वर्षांरात्रे स्थितोऽभूत्, तत आचार्याः मनीक्षन्ते—ओ गणारो भवेत्!, तत्र तुल्लिहापुण्यमिदः मनीक्षितः, यः पुनस्तेषां राजनवर्गः स यहुः, तेषां गोष्ठमाहिलो वा फल्गुरदितो वाऽनुमतः, गोष्ठमाहिल आचार्यानां मानुलः, तत्राचार्याः गांस् शब्दयित्वा दधानं इवेति—निष्काण्डः नीलपुत्रो वृत्त-
कुडय, ते पुनरवारसुरीकृता निष्पायाः तैर् निर्गन्ति, तैलमाणि निरेति । २ तत्र पुनरगवा लगन्ति, भूतपुत्रे वन्दे तमग्नि, एवमेवाप्तमायो! दुर्बल्लिहापुण्य-
मित्रं प्रति सद्गर्पतदुभयेषु निष्पायकुट्टसमानो जातः, फल्गुरदितं प्रति तैलपुत्र्यमानः, गोष्ठमाहिलं वनि पुनरुत्थयमानः, एवमेव मदेनार्धेन नोपदेतो पुनमाह-
माचार्यो भवतु, तैः सर्वं प्रनीष्यतम्, इतरोऽपि भणितो—यथाजं गतः फल्गुरदिते गोष्ठमाहिले तथा पुनर्गारिणि चर्मिल्यं, नेऽपि न मनिताः—यथा गृहं
मयि गृतास्तथैतस्मिन्मयि वर्त्तयेत्, अपि न-अहं कृते वा अहंते वा नाक्षयमेव न क्षमिष्यते इति, एवं ज्ञायति यमो भेदिरय भेदं वल्लभयाय कालगता देव-
लोकं गताः, इतरेणापि धुनं—यथाऽऽचार्याः कालगताः, तदागतः दृच्छन्ति—ते गतपरः एवापिः!, इदंश्रुत्वाभयं भुजः, तदा पित्रहृदिभ्यो रिहता
पञ्चाशगतः, तदा तैः गर्गिरन्तु-

मपर च, विसेसो दुविहो-अतविसेसो ण 'अणतविसेसो य, पत्ते छत्तीस, एकेकस्मि चत्तारि विगण्णा, पुढवी अपुढवी नोपुढवी नोअपुढवी, एवमयादिष्वपि, तस्य पुढविं देहत्ति मट्ठिया देति, अपुढविं देहत्ति तोआद, नोपुढवी देहत्ति न किञ्चि देति पुढवि वदरित्तं या पुणो देद, नो अपुढवि देहत्ति न किञ्चि देति, एव जदासंभय निमासा ॥ स्थविराद्य गोपुमारित्ता स्पृष्टमवद प्ररूप यन्ति यथा तथाऽऽह—

वसपुरनगरच्छुधरे अज्जरकियय पुसमित्तियंगं च । गुट्टामाहिल नच अट्ट सेसपुत्ता य विस्सस्स ॥ १७५ ॥

ध्यायया—मस्या सरगर सुकर ॥ १७५ ॥ अयंस्तु सम्प्रदायादयस्येय, स व्यायस्यकचूर्णिगतोऽयमन्तव्य, नयरमिहोप योति किञ्चिदुच्यते—

'पचसया चुठनीया तस्या सिद्धि गयस्स वीरस्स । वयदियाण विट्ठी, वसपुरनगरे तमुत्पण्णा ॥ १ ॥ ते 'देयिदयदिया रफिखजा वसपुर गया, मद्रुताय अकिरियपाई उट्ठितो, जहा पत्थि माया पत्थि पयमादिजादियवादी, तस्य संघसमपातो

तदया—दृष्टी आप ठेजी धातुराकास कल्लो दिग् जीरो मन गुणा सत्तद्व, तदया-रुच एवो मन्थ एवो परिमाणे पुपक्कवे संयोग विभाग परवमपरव बुद्धि गुण इ व मेच्छा द्वेव प्रवज, कमी पचया-उत्तरेणमपसेपमामुधनं प्रमाणं गमने च, सामान्य त्रिविधं—महायामास्यं सत्तासामान्यं सामान्यविशयसामान्य (व) विशेष एकविध एवं समवायेऽपि । अन्ये मर्कित-सामान्यं द्विगुण-परमपरं च, विज्ञेयो द्विविध—अन्तरविशेषश्च

२ अनन्यविशेषश्च एते पद्विगत, एवमस्मिन्नत्वात्ते विकृता-दृष्टी अपुढवी नोपुढवी नोअपुढवी, तां दृष्टीं देहीति गृह्णन्ति ददाति, अपुढवी देहीति तोयादि, नोपुढवी देहीति न किञ्चिददति, दृष्टी-वर्गसिद्धि वा पुनर्ददाति, नोअपुढवी देहीति न किञ्चिददति, एव यथासमम निभाया । २ एव सत्ताति चतुरशीरयधिकानि तदा सिद्धिगतात् वीरत्त । अर्गदिकाना एतेर्देवपुरनगरे समुपणा ॥ ३ ते देवेन्द्रचन्द्रिता उचितार्गं इरपुरं यता, मधुरायामकियावादी

वेदज्जाति, ताहे सो गोठामाहिलो वारेति, एत्तियं ण भवति, अणण्यावि अग्नेहिं सुयं—जइ एत्तियं कम्मं वद्धं पुढं णिकाचियं एव भो मोक्खो ण भविस्सति, तो खाइ किह वज्झइ?, भणइ—सुणेह—

पुट्ठो जहा अवद्धो कंचुइणं कंचुओ समन्नेइ । एवं पुट्ठमवद्धं जीवं कम्मं समन्नेइ ॥ १७६ ॥

व्याख्या—‘जहा सो कंचुकिणं पुरिसं फुसति, ण उण सो कंचुओ सरीरेण समं वद्धो, एवं चेव कम्मं पि पुढं, ण उण वद्धं जीवपपसेहिं समं, जस्स वद्धं तस्स कम्मसंसारवुच्छित्ती ण भविस्सति, ताहे सो भणति—एत्तियं आयरिपहिं अग्नें भणियं, एसो ण याणति, ताहे सो संकितो समाणो पुच्छतो गतो, मा मए अन्नहा गहियं हवेज्जा, ताहे पुच्छिया आयरिया तैरुक्तम्—यथा तस्यायमाशयः—यतो यद्नेत्स्यते तेन, स्पृष्टमात्रं तद्विष्यताम् । कञ्चुकी कञ्चुकेनेव, कर्म सेत्स्यति चात्मनः ॥ १ ॥ प्रयोगः—यद्येन भविष्य-तृथग्भावं तत्तेन स्पृष्टमात्रं, यथा कञ्चुकः कञ्चुकिना, भविष्यत्पृथग्भावं च कर्म जीवेन, अत्र स्पृष्टयोऽयम्—कञ्चुकवत्स्पृष्टमात्रता कर्मणः किमेकजीवप्रदेशपरिवेष्टनेन सकलजीवप्रदेशप्रचयपरिवेष्टनेन वा?, यद्येकजीवप्रदेशपरिवेष्टनेन तत्किमिदं परिवेष्टनं मुख्य मौपचारिकं वा?, यदि मुख्यं सिद्धान्तविरोधः, मुख्यं हि परिक्षेपणमेव परिवेष्टनम्, एवं च भिन्नदेशस्य कर्मणो ग्रहणं, सिद्धान्ते तु यत्राकाशदेशे य आत्मप्रदेशोऽवगाढः तेन तत्रैवावगाढं कर्म गृह्यते इत्युक्तम्, अत एवाह शिवशर्मचार्यः—“एग पपसोगाढं सन्वपपसेहि कम्मणो जांगं । गेणहइ जहुत्तहेऊ सार्इयमणाइयं वावि ॥ १ ॥” अथौपचारिकं यथा हि कञ्चुकी कञ्चु-

१ यथा स कञ्चुकिणं पुरुषं स्पृशति, न पुनः स कञ्चुकः शरीरेण समं वद्धः, एवमेव कर्माणि स्पृष्टं न पुनर्वद्धं जीवप्रदेशैः समं, यस्य वद्धं तस्य कर्मसंसारवुच्छित्ती न भविष्यतः तदा स भणति—एतावदान्चार्यैस्सम्भ्यंभणितम्, एष न जानाति, तदा स शङ्कितः सन् प्रच्छको गतः, मा मयाऽन्यथा गृहीत-मभविष्यत् (भूत्), तदा पृष्ट्वा आचार्याः ॥ २ एकप्रदेशावगाढं सर्वप्रदेशैः कर्मणो गोचरम् । गृह्णाति यथोक्तदेतोः सादिकमनादिकं चाऽपि ॥ १ ॥

समाप्तो जातो, फग्युरक्किराय पति तेहकुडसमाणो, गोठामाहिल पर घयकुडसमाणो, एवमेव सुत्तेण अत्थेण च उववेतो तुम्भ
 आयरितो होउ तेहि सव्व पट्टिच्छिय, एयरोइवि यणितो—अहाइहं वट्ठितो फग्युरक्खियस्स गोठामाहिलस्स तदा तुम्भेद्विवि
 यट्ठियव्व, ताणिवि भणियाणि—अहा तुम्भे मम यट्ठियार तदा एयस्सवि यट्ठिआह, अत्रिय-अह यए वा ययए वा ण रुसामि
 मया, ताहे आपतो पुच्छइ—को मणदरो ठवितो', कुडगदिट्ठतो य सुतो, ताहे वीसुं पट्टिस्सए ठारऊण पच्छा आगतो, ताहे तेहि
 सइहेहि अण्णु 'ट्ठितो, एह चेय ठाह, ताहे जेच्छइ, सोइवि गट्ठितो अणपि तुग्गाहेति, ताणि न सअए । एतो य आयरिया
 अस्थरोत्तिसि करेति, सो ण सुभार, भणार—नुमेय प्पिण्ण यट्ठइ कहेइ, तेसु अट्ठितेसु यिहो अनुभालति, अट्ठमे कम्मएवाए पुच्छे
 कम्म एणपिअति, जौयइल य कम्मइल य कह उणो', ताय ते भणति—उअं पुट्ठ विआईय, यअ अहा सुइकलायो, पुट्ठ अहा
 यणजितरातो कयाओ, गिआईय अहा सत्तेऊण पिट्ठिया, एव कम्म रागदोसेहि जीयो एवम ययार, पच्छा सं परिणाम अनुवतो
 पुट्ठे करेति, तेकेय सक्किलिट्ठपरिणामेण त अनुवतो किंचि भिआएनि, गिआईय निरुपकम्म, उदाएण ययारि वेइअइ, अअहा त ण

१ विवत, इह पैर तिष्ठत, तदा नैच्छी, ताडपि कहे स्थितोऽ-याव -पुद्गाहयति, ताव सन्नोति । इत्थाचार्या अर्जुनस्य प्रवृत्ति, त न दृगोति,
 भणति—एवमय निष्ठावृत्तय कययत तेवुरियतेषु विन्ध्योऽनुप्रपते, आहमे कमीगारे पूर्णे कमी प्रकाप्यते, जीवस्य न कमीयस्य कदे वन्द्य १, तत्र से भणजित-वट्ठ
 सइहं निष्ठावित, वट्ठ यया सुवीकत्राय, सट्ठ यया कमेव निरुत्तरा कृता निरचित यया तावपिचा पिट्ठिका, एव कर्माणि रागदोषा-यो जीव अण्णे
 यआति, एवामं परिणाममनुक्त्वं सट्ठे कगेओ, तेरेव सट्ठिण्णपरिणामेन तममुपर किञ्चिनिष्ठावयति, निष्ठाविनं विरुपकमए, उदयेन नवरं वेयहे भन्मया तज
 वेयहे, तदा न मोष्ठमाहिला कारयति, एतावत् न भवति, अ इहाइयमाणि धुन-यवेणवत् कमी वट्ठं इट्ठ निष्ठाविनम् एव भो मोष्ठो न भविष्यति, तदा
 कण्व कय वय्यते', यणति दृगुण

रिव न भवान्तरावुत्तिः, तदुक्तम्—“ण भवंतरमणोई सरीरसंचारतो तदणिलो व्य”त्ति, किञ्च—काञ्चनोपलयोरपि पृथग्भावोऽस्ति वा न वा?, न तावन्नास्ति प्रत्यक्षतस्तद्दर्शनात्, अस्तित्वे च यथा भविष्यत्पृथग्भावचित्तेऽपि तयोरविभागावस्थानेन स्पृष्टमात्रता तथा जीवकर्मणोरपि स्यात्, न च काञ्चनसत्त्वे तत्र पूर्वे नास्ति, चाकचिक्यदर्शनात्प्रत्यक्षतः, तथा यत्र यन्नास्ति न तस्य तत उत्पादः, सिक्ताभ्य इव तैलस्येत्यनुमानतश्च तत्सिद्धेः, ततश्च—‘यत्र यद्वेदनाहेतुः, कर्म तत्रस्थमेव तत् । सर्वत्र वेदनाहेतुः, कर्म सर्वत्रावः, सिक्ताभ्य इव तैलस्येत्यनुमानतश्च तत्सिद्धेः, ततश्च—‘यत्र यद्वेदनाहेतुः, कर्म तत्रस्थमेव तत्, अन्यथा दर्शितन्यायेनातिप्रसङ्गाद्, वेदनाहेतुश्च सर्वत्रावः ततः ॥ १ ॥ प्रयोगश्च—यत्र यद्वेदनानिमित्तं कर्म तत्रस्थमेव तद्, यत्तियं भणियं आयरिपहिं, पद्यं पुणरवि सो संलीणो अच्छइ, समणपउ ततो आरमप्रदेशेषु कर्म इत्याद्याचार्योक्तं तेण गंतूण सिद्धं, यत्तियं भणियं आयरिपहिं, पद्यं पुणरवि सो संलीणो अच्छइ, समणपउ ततो खोमेहासि । अन्नया णवमे पुब्बे पच्चक्खामि साहणं जावजीवाण तिविहं तिविहेण णणातिचायं पच्चक्खामि, पद्यं पच्चक्खणं यणिण-जइ, ताहे सा भणति—अवसिद्धंतो, ण होति पद्यं पुण, कहां कायच्चं?, सुणेण—

पच्चक्खणं सेयं अपरिमाणेण होइ कायच्चं । जेसि तु परीमाणं तं दुट्ठं होइ आसंसा ॥ १७७ ॥

व्याख्या—सत्त्वं पच्चक्खामि णणाइचायं अपरिमाणप तिविहं तिविहेण, पद्यं सत्त्वं आयरुहियं, किं निमित्तं परिमाणं न

१ न भवान्तरमन्वेति शरीरसंचारतत्त्वदनिल इय । २ तेन गत्वा शिष्टम्—एतावत् भूतितमानार्थः, एते पुनरपि ग भूतितमानार्थः, गमाप्यतां ततः क्षोभयिष्यामि । अन्यथा नक्वे पूर्वं प्रत्याख्याने साधूनां गानज्जीवतया त्रिणिं त्रिनिचेन ज्ञातिपादे प्रत्याख्याने णण्ते, तदा ग भणति—अपसिद्धान्तः, न भवत्येवं पुनः, कथं कर्तव्यं?, श्रुत । सर्वं प्रत्याख्यामि ज्ञातिपातमपरिमान्तया त्रिणिं त्रिनिचेन, एते गवं गानरुहियं, किं निमित्तं परिमाणं न किमते?, यः स आसंसादोपः स निचितो भवति, गानज्जीवतया पुनर्भूतता परिमाणेनाभ्युत्थनं भवति, गमाप्यतां गमाप्यतां ततः एतन्निमित्तमपरिमाणेन कर्तव्यं

वेनेयायएण्णयाधुत्तथा, एव जीवप्रदेना अपि कर्मप्रदेशोरिति मुख्यपरिवेपनाभावेऽपि तेषा तत्परिवेपनमुच्यते, तर्हि सुट्टेयारम
 निट्टवन्धसिद्धिः, अस्माकमप्यनन्तकर्मपुण्यगंगाभिरात्मप्रदेशानामुक्तकृपपरिवेपनस्यैव बन्धव्येनेष्टत्वात्, आगमश्चात्र—“एगमेने
 आयपपत्ते अणताणताहि कजमघग्गूहि आयेट्ठियपरिचेट्ठियत्ति, ततथा विपर्ययसाधनाद्विरुद्धो हेतु, सफलजीवप्रदेशमचयपरिवेपने
 नेस्यस्सियत्ते पक्षे मिप्रदेनाकर्मप्रदहेन तथैव सिद्धान्तविरोधः, तथा तत्र बद्धिः प्रदेयबन्ध एव कर्मण सम्भयति, ततश्च मल्लदेय
 न तस्य भवान्तरानुवृत्तिः, एव न पुनर्मंगमाव, सिद्धाना धा पुनर्भंगऽऽपत्तिः, न च मलस्य शरीरेण स्पृष्टया हणन्तवैयम्य,
 शरीरतरप्रदेशानामभ्योऽप्यमदिभागेनापस्थानाद् अग्नया हि मृणाकस्पृश्यानुमयामागमसङ्गः, मिश्र—एव वेदान्तः साताविबेदना
 सन्निवग्यना निनिवग्यना चाः, निनिवग्यना चेत्किं न सिद्धानामपिः, सन्निवग्यनाये च किं एव पानादिहृष्टेदुषेय यत्र कर्म
 निवग्यनाऽनाऽपिः, यदाऽऽद्य एतस्मादिं यदेवेदनापि एषा वाताहेतुर्णेति किं कर्मकल्पनया? अथ कर्महेतुकाऽपि तर्हि तर्कि
 यत्रैव स्थित तत्रैव वेदनानिवग्यनमुतायत्रापि? यदि तत्रैव तर्हि त्वगमतेन यदेवेतत्तदस्थितमित्यन्त सातादिवेदनोच्छेदप्रसङ्गः,
 अयमप्यत्रापि तदेवदनानिवग्यन तर्हि किं नैकारमस्थित सर्गात्मस्वपिः, एक च—“अह चापि मिश्रवेसपि देयण कुणए कम्ममेव
 ते। अह मदसरीरणय ण देयण कुणति अग्रसस! ॥ १ ॥’ तथा च कृतनाशाहताभ्यागमप्रसङ्गः, अथ येनैव कृत तस्यैव तन्नि
 पग्वने, तथापि पावयेदनाया शिरोवेदनाऽऽपत्तिः, अथ सञ्चारित्यावस्थान्तरपथवस्थानमिति नाम्न सातादिवेदनोच्छेदप्रसङ्गः, एवं
 तर्हि न कञ्चुक्नुस्सत्ता, तस्य यदिरेय नियतत्वात्, युगपदुभयत्र वेदनाऽभाषप्रसङ्गश्च, यथा च यदि स्वयन्त सञ्चारितया वेदना
 वेदनाहेतुरेयमन्त स्थित यदि सञ्चारितया तन्मतुर्पिति विपर्ययकल्पनाऽपि किं न?। मियामगमायाए, सञ्चारित्ये च कर्मणो पायो

१ एतेक भागप्रदेशोऽस्तान्तामि कर्मवर्कणाभि एवेष्टितपरिवेष्टित इति ॥

२ यदि पाद्वि मिश्रदेयमपि वेदना करोति एव एव ते। कथमन्यशरीरगतं न वेदना करोत्यवश्यः ॥१॥

संयतत्वापत्तिः, शक्यपेक्षत्वाच्चेतुप्रत्याख्यानस्य, उक्तं च-“एतियमेत्ती सत्तिं णातियागे ण यावि पच्छित्तं । ण य सन्वव्वय-
नियमो एगेण य संजयत्तन्ति ॥ १ ॥” अथानागताद्धा तत्रापि किं भावः प्रत्याख्यानं व्यञ्जनं वा ? न तावद् व्यञ्जनं स्वप्नादावपि
तदुच्चारणे प्रत्याख्यानप्रसङ्गात् प्रमादतः शक्तिवैकल्यतो वा व्यञ्जनस्खलने तदभावापत्तेश्च, ततः प्रथमपक्ष एवावशिष्यते, तत्र च
सदा सावद्यमहं न सेविव्ये इति तस्य भाव उत कदाचिदिति ? एवं च “सिद्धे नो चारिती” नो भवा-
व्रतभङ्गप्रसङ्गः, तथा सिद्धानामपि संयतत्वापत्तिः, सकलानागताद्धाप्रत्याख्यानधारित्वात् । एवं च “सिद्धे नो चारिती” नो भवा-
रिती’ इत्यागमविरोधः, अथ द्वितीयपक्षस्तत्र किं यथा भावस्तथा व्यञ्जनमथान्यथा ? यदि यथा भावस्तथा व्यञ्जनम् एवं सति
विज्ञातविषयादेरेव प्रत्याख्यानमन्यथा तद्भङ्गप्रसङ्गः, ततश्च जीवद्यहं सावद्यं न सेविव्ये मृतस्य तु कर्मवियसाभाव्यादवश्यंभाविव्य-
विरतिरित्ययमेव तस्य भावः, तथा च यथाभावं व्यञ्जनोच्चारणे वलादापतितं यावज्जीवेति, तथा च जीवनावधित्वादपरिमाण-
त्वहानिः, अन्यथा व्यञ्जनोच्चारणमिति पक्षे च परिस्फुटव मृषाभाषिता, सात्वा अन्यथाभिधानात्, उक्तं च-^३“जो पुण अव्वयभावं
मुणमाणोऽव्वसभाविणं भणति । वयमपरिमाणमेवं पच्चक्खं सो मुसावाई ॥ १ ॥” ततश्च-‘नाशंसातो यतस्तस्यः, यावज्जीवेति
पठ्यते । किन्तु भङ्गभयादेव, तस्मादस्तु यथास्थितम् ॥ १ ॥ प्रयोगश्च-यत्र नाशंसा न तत्सावधित्वेऽपि सामिप्यज्ञं, तथा कायो-
त्सर्गो, न विद्यते च यतिप्रत्याख्याने यावज्जीवेति पदेऽप्याशंसेति, इत्यादि “जहा आयरिप्पहिं भणियं तथा सन्ने भणति, जहा

१ एतावन्मात्रा शक्तिरिति नातीचारी न चापि प्रायश्चित्तम् । न न सर्वगतनियम एकेनापि संगतत्वमिति ॥ १ ॥ २ सिद्धा नो चारिणिजो नो
अचारिणिजः । ३ यः पुनरयतमानं मुणन् अन्नयभावेनं भणति । नतमपरिमाणमेवं प्रत्याक्षं स मृषानादी ॥ १ ॥ २ गथा आचार्यैर्भणितं तथा सर्वे भणन्ति,
यथैतावद्भणितमाचार्यैः, येऽपि अन्ये स्थविरा बहुश्रुता अन्यगच्छीयास्तेऽपि पृष्टाः, एतावदेव भणन्ति, तदा भणति-युगं किं जानीय ? तीर्थकरैस्तावत् भणितं,
तैर्भणितं-त्यं न जानीये, यदा न तिष्ठति तदा संप्रसमपाय कृता देवतारौ कागोत्सर्गः कृतः, गा भासा सा

कीरति !, जो सो आससादोसो सो निपत्तितो भवति, जावजीयाए पुण भणतेण परिमाणेण थवमुवगय भवति, जहाऽह हणि
 ससामि पाणाई, एतच्चिमित्त अपरिमाणाए कायन्व । ॥ ॥ चद्विन्धयेनामिदये ययाऽय भवदाशय—सायधि स्यादभिष्वङ्गि,
 एहिणामित्थर यथा । प्रत्याख्यान तथा चेद यावज्जीव यतेरपि ॥ १ ॥ प्रयोग यत्परिमाणवत् प्रत्याख्यान तत्सामिष्वङ्ग यथा
 एहिणामित्थरप्रत्याख्यान परिमाणवत् यतेरपि यावज्जीवं सर्वसावद्यप्रत्याख्यानमित्यवमनेकान्तिको हेतु, तथाहि—किमत्र परिमाण
 पत्यमाणेण सामित्यरूपा साप्यते उत आदासयाऽपि !, प्रथमपक्षे किं यतेरद्याप्रत्याख्यानमस्ति न वा ? यद्यस्ति किं वीरुष्यादि
 पक्षेयेतमित्तरया वा ! यदि वीरुष्यादिपक्षेयेत किं न परिणामवत्त्वेन सामिष्वङ्गता ?, अथ न समतास्थितत्वात् तर्हि परिमाणत्वं
 मनैरान्तिकम्, अथान भमतमेव तद्य वीरुष्यादिपक्षेयेतत्वात्, यव सति प्रयश्यादिन एथानशानापति, तथा च—“ निष्कादिवा
 य सीसा दीदो परियालितो य परियातो’ इत्याद्यागमविरोध, न चादाप्रत्याख्यानं नास्त्येव यतेरिति पक्ष, ‘अणागतमप्रकृत’
 इत्यागमेन तस्याभिधानात्, द्वितीयपक्ष तु नैवमस्याशसा—यथा भयान्तरे सावद्यमद्व सेषिये, येन सामिष्वङ्गता स्यात्, यदपि
 यावज्जीवेति पक्षेधारण तदपि प्रतममभयपक्षे, तदुक्तम्—“यवभयभयार चिय आयजीयति निर्दिष्ट’ किञ्च-परिणामवत्त्वेन सामि
 व्यङ्गता साप्यतस्तत्वाकृतमपरिमाणं प्रत्याख्यानमिति, तत्र च नमा परिमाणाभायमाश्रमुष्यते पस्वन्तरविधिर्घा !, यदि परिमाणा
 भायमात्र तदा तस्याभिप्रायदेतु-वैष्य निषेध, तत्रेतुय च तस्यानैकाभितरुमनन्तरमेवोक्तमिति किं तद्विषयेन !, अथ पस्वन्तर
 विधिस्तत्र पस्वन्तर शक्तिरनागततादा वा !, यदि शक्तिस्तत्र किं यावच्छक्तिस्तावन्मम प्रत्याख्यानम् ॥ ॥ यावति विषये शक्ति
 स्तावतीति !, प्रथमपक्षे शकनक्रियापरिमाणपरिमितत्वात् प्रत्याख्यानस्य परिमाणवत्त्वमेवोक्तं भवतीति स्ववचनविरोध, प्रत्याख्या
 नानवस्था चैव, शकैरनियतत्वात्, तथा चातीचारासत्त्वं, तदसत्त्वे च प्रायश्चित्ताभावात्, द्वितीयपक्षे तु प्राणयद्याद्यन्तरविरतावपि

१ निष्पादिताय किंया दीर्घ परितस्मिन्तय पक्षाय । २ अनागतमितिपा-१ । ३ अतममभयपक्षेव यावज्जीवमिति निर्दिष्टम् ॥

रथवीरपुरं नयरं दीवगसुजाण अजकणं

व्याख्या—अक्षरायः सुगमः ॥ १७८ ॥ भावाः

‘छन्दाससप्तहिं णवोत्तरेहिं सिद्धिं गयस्स वं’ इत्येवम् । तत्पुनरुच्यते—
‘छन्दाससप्तहिं णवोत्तरेहिं सिद्धिं गयस्स वं’ इत्येवम् । तत्पुनरुच्यते—
समयेणं रथवीरपुरं फण्डं, तस्य दीवगं णम उज्जाणं, तस्य अजकणहा आयरिया समोसढा । तस्य पगो सिवभूई णम साहस्सि-
महो, सो रायाणं उवगतो, तुमं ओलग्गामिच्चि, जा परिस्वामिच्चि, रायाप अन्नया भणितो वच्च माइघरे सुसाणे किण्हचउइ-
सीए वलि वेहि, सुरा पसुतो दिन्नो, अन्ने य पुरिसा भणिया-एयं वीहविजाइ, सो गंतूण माइवलि दाऊण छुहिओमिच्चि तत्थेव
सुसाणे नं पसुं पओलित्ता खाइ, ते य गोहा सिधारसिपहिं समंता भैरवं रवं करंति, तस्स रोमुंभेओऽवि न कज्जइ, तथा

१ पट्टयु वर्षशतेषु नवोत्तरेषु सिद्धिं गतात् वीरात् । तदा चोटिकानां दृष्टी रथवीरपुरे समुत्पन्ना ॥ १ ॥ तस्मिन् काले तस्मिन् समये रथवीरपुरं कर्बं,
तत्र वीरकं नामोचनं, तत्र आर्यकृष्णा आचार्याः समवद्यताः । तत्रैकः शिवभूतिनामा सहस्रमालः, स राजानमुपगतः, त्वामवलगामीति, यावन्परीक्ष इति,
राजाऽन्यदा भणितः—नज मातृगृहे श्मशाने कृष्णचतुर्दश्या वलिं देहि, सुरा पशुश्च दत्तौ, अन्ये च पुरुषा भणिताः—एनं भाषयच्च, । २ स गत्वा मातृवलिं
हरता गुप्तद्वितोऽस्मीति तत्रैव श्मशाने तं पशुं पक्त्वा रादति, ते च पुरुषाः शिवारसितैः ममन्ताङ्गैरवं रवं कुर्वन्ति, तस्य रौमोङ्गेदोऽपि न क्रियते, तदाऽभ्यु-
दितो गतः, तेः शिष्टं, वृत्तिर्दत्ता । अन्यदा स राजा दण्डिकान् आज्ञापयति—यथा मथुरां गृहीत, ते सर्व्वलेनोद्धाविताः, ततोऽदूरसामन्ते गत्वा भगन्ति—अस्मा-
मिर्न शृष्टं—कतारां मथुरां व्रजामः, राजा चाविज्ञप्यः, ते कान्दिशीकास्तिष्ठन्ति, शिवभूतिरागतो भणति—किं भोस्तिष्ठतः ? तैः शिष्टं, ततो भणति—द्वे
अपि गृहीतः समकमेव, ते भगन्ति—न शक्ये, द्विविभागैः एकैकस्थाः (ग्रहणे) बहुः कालो भवतीति, स भणति—या दुर्जया तां मये दत्त, भणितो

यावन्निर्याति, भणति—एवं भणित्वा

पत्तिपं भणिय आयत्तिपिहे, जेऽबि अघे थेरा बहुस्सुया धम्मगन्धेहा तेऽवि पुच्छिया, एत्तिपं चेव भणति, ताहे भणति-तुम्हे किं आणह ?, तित्थपयेदि एत्तिप भणिय, तेदि मणिय-तुमं न जाणसि, जाहे ण द्वाद ताहे एवमसमातो कतो, ऐवयाप काउस्सग्गे कतो, जा सहिया सा 'भागया, भणर सदिसहत्ति ताडे भणिया-यच्च तित्थपर पुच्छ, किं !, जं गोद्वामाहिलो भणर तं सच्च ?; पुण्णित्थान्णमुदो संयो ज भणर ॥ सच्च !, तादे सा भणति-मम मणुबल देह, काउस्सग्गे दिदो, ताहे सा गया, तित्थपरो पुच्छितो, नेदि यागरिण-अहा संघो सममाचारं, एवो सिच्छावारी, निण्हवो एव सत्तमो, ताहे भागया, भणिमो--ओस्सारेह, संयो सममावारी, एव सिच्छावारी निण्हवो, तादे सो मणति-एसा मण्णिद्विया बरार्ह, फा एयाप सली गतूण ?, तीसेऽपि ॥ सदहति, ताहे एवमिस्ता भणति-अहा धञ्जो ! एदियञ्ज, मा उण्णदिखिद्विसि, नेच्छति, ताहे सो संघेण वग्गोकोतो गारलविहेण समोपणं, तजहा-'उयदि १ सुव २ भत्तणणे ३ भज्जोपग्गोदे ति य ४ । इयणा य ५ निक्काप य ६ मम्ममुद्धानेसि भावरे ७ ॥१४ ॥ १ ॥ किक्कम्मसत्त य करणे ८ 'देयायच्च करणे इय ९ । समोत्तरणसप्पिसेज्जा १० कदाप य ११ निमेतणा १२ ॥ २ ॥' एव गारलविदो, सत्तरमेतो अहा एवकक्ये ॥ एयुका अत्थत्तरयिसणादिनो निदुया, प्रसक्त एव धनुत्तरनिसंघादिनं योदिकमारह--

१ भागना, भणति-सविशेषीति, तदा भणति-गच्छ त्रीर्नरं पृच्छ, भिष्, यद्रोषमादिष्यो भणति तत्सत्यम् । पुनर्लिङ्गाग्रमुल ह्यसौ यद्भणति तत्सत्यम् । तदा सा भणति-ममानुषः ३ दण, कायोसर्गो दण तदा सा गता, त्रीर्नरं पृष्ट, तैर्माकृत-यथा सद्यु सम्पत्पादी, इत्येतो निष्पाचादी, निद्वय एव सप्तम, तत आभता, अभित-उत्साधारणत, तेष उपपत्तादी, एव निष्पाचादी निष्पन्न, तदा स भणति-एषाऽत्यद्विज्ञा यशस्वि, केतव्या अक्षिप्यन्तु १, तस्माद्वधि न धरयति, तदा पुनर्मित्रा भगन्ति-यथा आर्गे । पृष्ठो द्वादशविधात् संयोगात्, तदन्ता-उपचि धुन भणताने मन्त्रतिष्ठह इति च । दानं च २ । ३ । ४ । ५ । ६ । ७ । ८ । ९ । १० । ११ । १२ । १३ । १४ । १५ । १६ । १७ । १८ । १९ । २० । २१ । २२ । २३ । २४ । २५ । २६ । २७ । २८ । २९ । ३० । ३१ । ३२ । ३३ । ३४ । ३५ । ३६ । ३७ । ३८ । ३९ । ४० । ४१ । ४२ । ४३ । ४४ । ४५ । ४६ । ४७ । ४८ । ४९ । ५० । ५१ । ५२ । ५३ । ५४ । ५५ । ५६ । ५७ । ५८ । ५९ । ६० । ६१ । ६२ । ६३ । ६४ । ६५ । ६६ । ६७ । ६८ । ६९ । ७० । ७१ । ७२ । ७३ । ७४ । ७५ । ७६ । ७७ । ७८ । ७९ । ८० । ८१ । ८२ । ८३ । ८४ । ८५ । ८६ । ८७ । ८८ । ८९ । ९० । ९१ । ९२ । ९३ । ९४ । ९५ । ९६ । ९७ । ९८ । ९९ । १०० । १०१ । १०२ । १०३ । १०४ । १०५ । १०६ । १०७ । १०८ । १०९ । ११० । १११ । ११२ । ११३ । ११४ । ११५ । ११६ । ११७ । ११८ । ११९ । १२० । १२१ । १२२ । १२३ । १२४ । १२५ । १२६ । १२७ । १२८ । १२९ । १३० । १३१ । १३२ । १३३ । १३४ । १३५ । १३६ । १३७ । १३८ । १३९ । १४० । १४१ । १४२ । १४३ । १४४ । १४५ । १४६ । १४७ । १४८ । १४९ । १५० । १५१ । १५२ । १५३ । १५४ । १५५ । १५६ । १५७ । १५८ । १५९ । १६० । १६१ । १६२ । १६३ । १६४ । १६५ । १६६ । १६७ । १६८ । १६९ । १७० । १७१ । १७२ । १७३ । १७४ । १७५ । १७६ । १७७ । १७८ । १७९ । १८० । १८१ । १८२ । १८३ । १८४ । १८५ । १८६ । १८७ । १८८ । १८९ । १९० । १९१ । १९२ । १९३ । १९४ । १९५ । १९६ । १९७ । १९८ । १९९ । २०० । २०१ । २०२ । २०३ । २०४ । २०५ । २०६ । २०७ । २०८ । २०९ । २१० । २११ । २१२ । २१३ । २१४ । २१५ । २१६ । २१७ । २१८ । २१९ । २२० । २२१ । २२२ । २२३ । २२४ । २२५ । २२६ । २२७ । २२८ । २२९ । २३० । २३१ । २३२ । २३३ । २३४ । २३५ । २३६ । २३७ । २३८ । २३९ । २४० । २४१ । २४२ । २४३ । २४४ । २४५ । २४६ । २४७ । २४८ । २४९ । २५० । २५१ । २५२ । २५३ । २५४ । २५५ । २५६ । २५७ । २५८ । २५९ । २६० । २६१ । २६२ । २६३ । २६४ । २६५ । २६६ । २६७ । २६८ । २६९ । २७० । २७१ । २७२ । २७३ । २७४ । २७५ । २७६ । २७७ । २७८ । २७९ । २८० । २८१ । २८२ । २८३ । २८४ । २८५ । २८६ । २८७ । २८८ । २८९ । २९० । २९१ । २९२ । २९३ । २९४ । २९५ । २९६ । २९७ । २९८ । २९९ । ३०० । ३०१ । ३०२ । ३०३ । ३०४ । ३०५ । ३०६ । ३०७ । ३०८ । ३०९ । ३१० । ३११ । ३१२ । ३१३ । ३१४ । ३१५ । ३१६ । ३१७ । ३१८ । ३१९ । ३२० । ३२१ । ३२२ । ३२३ । ३२४ । ३२५ । ३२६ । ३२७ । ३२८ । ३२९ । ३३० । ३३१ । ३३२ । ३३३ । ३३४ । ३३५ । ३३६ । ३३७ । ३३८ । ३३९ । ३४० । ३४१ । ३४२ । ३४३ । ३४४ । ३४५ । ३४६ । ३४७ । ३४८ । ३४९ । ३५० । ३५१ । ३५२ । ३५३ । ३५४ । ३५५ । ३५६ । ३५७ । ३५८ । ३५९ । ३६० । ३६१ । ३६२ । ३६३ । ३६४ । ३६५ । ३६६ । ३६७ । ३६८ । ३६९ । ३७० । ३७१ । ३७२ । ३७३ । ३७४ । ३७५ । ३७६ । ३७७ । ३७८ । ३७९ । ३८० । ३८१ । ३८२ । ३८३ । ३८४ । ३८५ । ३८६ । ३८७ । ३८८ । ३८९ । ३९० । ३९१ । ३९२ । ३९३ । ३९४ । ३९५ । ३९६ । ३९७ । ३९८ । ३९९ । ४०० । ४०१ । ४०२ । ४०३ । ४०४ । ४०५ । ४०६ । ४०७ । ४०८ । ४०९ । ४१० । ४११ । ४१२ । ४१३ । ४१४ । ४१५ । ४१६ । ४१७ । ४१८ । ४१९ । ४२० । ४२१ । ४२२ । ४२३ । ४२४ । ४२५ । ४२६ । ४२७ । ४२८ । ४२९ । ४३० । ४३१ । ४३२ । ४३३ । ४३४ । ४३५ । ४३६ । ४३७ । ४३८ । ४३९ । ४४० । ४४१ । ४४२ । ४४३ । ४४४ । ४४५ । ४४६ । ४४७ । ४४८ । ४४९ । ४५० । ४५१ । ४५२ । ४५३ । ४५४ । ४५५ । ४५६ । ४५७ । ४५८ । ४५९ । ४६० । ४६१ । ४६२ । ४६३ । ४६४ । ४६५ । ४६६ । ४६७ । ४६८ । ४६९ । ४७० । ४७१ । ४७२ । ४७३ । ४७४ । ४७५ । ४७६ । ४७७ । ४७८ । ४७९ । ४८० । ४८१ । ४८२ । ४८३ । ४८४ । ४८५ । ४८६ । ४८७ । ४८८ । ४८९ । ४९० । ४९१ । ४९२ । ४९३ । ४९४ । ४९५ । ४९६ । ४९७ । ४९८ । ४९९ । ५०

रहवीरपुरं नयरं दीवगमुज्जाण अज्जकण्हे अ । सिवभूइस्सुवहिंमि पुच्छा थेराण कहणा य ॥ १७८ ॥

॥ भावार्थस्त्वसम्प्रदायादवसेयः, स चायम्—

व्याख्या—अक्षरायः सुगमः ॥ १७८ ॥ भाष्ये तु
'छन्वाससपहिं णवोत्तरेहिं सिद्धिं गयस्स वीरस्स । तो वोड्डियाण दिट्ठी रहवीरपुरे समुप्पन्ना ॥ १ ॥ तेषां काले
समयेणं रहवीरपुरं कवचं, तत्थ दीवणं णाम उज्जाणं, तत्थ अज्जकण्हा आयरिया समोसडा । तत्थ एगो सिवभूई णाम साहस्सि-
मल्लो, सो रायाणं उवगतो, तुमं ओलग्गामिस्सि, जा परिस्सवामिस्सि, रायाप अन्नया भणितो वच्च माइयरे सुसाणे किण्हचउह-
सीए वलि देहि, सुरा पसुतो दिन्नो, अन्ने य पुरिसा भणिया-एयं चीहाविज्जाह, 'सो गंतूण माइयलिं वाऊण छुहिओमिस्सि तत्थेव
सुसाणे तं पसुं पओलित्ता खाइ, ते य गोहा सिधारसिएहिं समंता मेरवं रवं करंति, तस्स रोमुब्भेओडवि न कज्जइ, तथा

[illegible]

अभ्युद्विग्नो गतो, तेहि सिद्ध, विली विद्या । अथया सो राया दठे आपयेति-जहा मधुर गेणहह, ते सज्जवथेण उदाईया, ततो अदूरसामेतेण गत्तुण मणति-अग्गे व पुच्छिय-कयर मधुर वज्जामो, राया ॥ अविण्णवज्जिओ, ते गुगुयता अच्छति, सियभूई आगतो मणति-किं भो ! अच्छद !, तेहि सिद्ध, तो मणति-दोडवि विण्हामो सम चेव, ते मणति-ण सक्का, दो भागिपहि पके ताण बह्ब बालो होतिसि, सो मणति ज दुज्जव ते मम देह, मणितो जा विज्जाह, मणई-सुरे त्यागिनि विदुषि च पसति जन ॥ ए अनादगुणी मणति । गुणयति धन धनारुओ धोमत्याका ततो रत्तयम् ॥ १ ॥ एउ मणिता 'पहायितो पडुमदुरतेण, तत्थ पयतणि ताविउमारओ, दुरगे ठितो, एव ताव जाव वगरसेस जाय, पच्छा वगरमवि गदिय मोचइसा, ततो विवेइय तेण एण्णो, तुण्ण मणिय-किं देमि ? , सो वितिय मणति-ज गण गदिय तं सुगदिय, अदिच्छतो भविस्सामि, पदं होउति । एउ सो ॥ बाहि चेव दिदत्तो अदुरस भागच्छति या थ या, तस्स भज्जा ताव ॥ जेमेर सुरति वा जाव व्यागतो भवति, सावि निद्रिण्णा । अथया मायं ॥ बा वेंइति-गुम्ह पुत्तो विपसे २ अदुरस एति, बह्ब जग्गामि, पुहातिया अच्छामि, 'ताहे ताए मणइ-मा दार देज्जादि, मह अज्ज जग्गामि, सो दार मणति, एयीय भवडितो, मणितो य जएय इमाए वेम्माए उग्घाटियाणि तत्थ वच्च, तस्स भविप

१ प्रभावित पाण्डुमयुराध्वना तत्र प्रत्यतालागर्पितुमारण्य दुर्गे स्थित, एवं तावचाक्षर नगरक्षेत्र जातं, पञ्चाङ्गरमन्त्रि गृहीतमवतीये ततो निश्चितं तेन रात्रे तुष्टन मणितं—किं ददामि ? स स्थितं (मि-तश्चिक) मणति-य तावा गृहीतं तं गुण्णीतं यादृच्छित्तो भविष्यामि, एवं मणिरिति । ९१ न ए वदितेन दिष्टमानोऽर्घ्येण आगच्छति वा न वा तस्य मार्गं तावच्च ज्ञेयं स्वर्यति वा यावभागतो भवति साऽपि निद्रिण्णा । अन्यदा मातरं वा कलहयति—गुण्यार्कं पुत्रो दित्तो दिवसे अर्घ्येण आयाति अर्धं जागमि सुधासो निष्ठमि तदा तया मण्यते—मा द्वापरं हा, अहमय जागमि, स द्वापरं मार्गयति इतरथा निर्मलित भवितव्यं यथासौ वेनासामुत्पादितानि (दुग्धार्णव) तत्र न च तस्य भवितव्यतया तेन मार्गयता उद्धारित साधुवर्धयते ॥ तत्र गतो वन्दते मणिवि—प्रभावयत मा,

व्याप तेन मगंतेण उग्घाडितो साहुपडिस्सतो दिट्ठो, तत्थ गतो, वंदति, भणइ-पव्वावेह मए 'नेच्छंति, संयं लोओ कतो, ताहे
 से लिंगं दिन्नं, ते विहरिया । पुणोऽवि आगयाणं रणा कंचलरयणं से दिन्नं, आयरिण-किं एएण जईणं?, किं गहियंति भणिऊण
 तस्स अणापुच्छाए फालियं, णिसेज्जातो कयातो, ततो स कसा इतो । अणया जिणकप्पिया वणिज्जंति जहा—जिणकप्पिया
 यदुविहा पाणीपया पडिगहधरा य । पाउरणमपाउरणा एक्केका ते भवे दुविहा ॥ १ ॥ इत्यादि, सो भणइ—किं एस एवं ण
 कीरइ?, तेहिं भणियं—एस वोच्छिन्नो, ममं ण वोच्छिज्जइत्ति सो चेव परलोगत्थिणा कायव्वो ॥ तत्रापि सर्वथा निष्परिग्रहत्वमेव
 श्रेयः, सूरिभिरुक्तम्—धर्मोपकरणमेवैतत्, न तु परिग्रहस्तथा ॥ जन्तवो वहवस्सन्ति, दुर्दर्शा मांसचक्षुषाम् । तेभ्यः स्मृतं दयार्थं
 तु रजोहरणधारणम् ॥ १ ॥ आसने शयने स्थाने, निक्षेपे ग्रहणे तथा । गात्रसङ्कुचने चेपुं, तेन पूर्वं प्रमार्जनम् ॥ २ ॥ तथा—सन्ति
 सम्पातिमाः सत्त्वाः, सूक्ष्माश्च व्यापिनोऽपरे । तेषां रक्षानिमित्तं च, विज्ञेया मुखवस्त्रिका ॥ ३ ॥ किंच—भवन्ति जन्तवो यस्मा-
 दन्नपानेषु केषुचित् । तस्मात्तेषां परीक्षार्थं, पात्रग्रहणमिष्यते ॥ ४ ॥ अपरं च—सम्यक्त्वधानशीलानि, तपश्चेतीह सिद्ध्ये । तेषा-
 मुपग्रहार्थाय स्मृतं चीवरधारणम् ॥ ५ ॥ शीतवातातपदर्शैर्मशैश्चापि खेदितः । मा सम्यक्त्वादिषु ध्यानं, न सम्यक् संविधा-
 स्यति ॥ ६ ॥ तस्य त्वग्रहणे यत् स्यात्, क्षुद्रप्राणिविनाशनम् । शानध्यानोपघातो वा, महान् दोषस्तदैव तु ॥ ७ ॥ यः पुनरति-
 सहिष्णुतयैतदन्तरेणापि न धर्मबाधकस्तस्य नैतदस्ति, तथा चाह—“य एतान् वर्जयेदोषान्, धर्मोपकरणादृते । तस्य त्वग्रहणं

१ नेच्छन्ति, स्वयं लोचः कृतः, तदा तस्मै लिङ्गं दत्तं, ते विहृताः । पुनरप्यागतेषु राज्ञा कम्बलरत्नं तस्मै दत्तं, आचार्येण—किमेतेन यतीनां?, किं
 गृहीतमिति भणित्वा तमनापृच्छय स्फाटितं, निपथाः कृताः, ततः स कथायितः । अन्यदा जिनकल्पिका वर्ण्यन्ते, यथा—जिनकल्पिकाश्च द्विविधाः पात्रपाणयः
 प्रतिग्रहधराश्च । सत्रावरणा अत्रावरणा एकैकांस्ते भवेयुर्द्विविधाः ॥ १ ॥ स भणति—क्रियेय एवं न क्रियते?, तैर्भणितम्—एष व्युच्छिन्नः, मम न व्युच्छिद्यते
 इति स एव परलोकार्थिना कर्तव्यः ।

युक्त, यः स्याज्जिन एव प्रभु ॥ १ ॥ स उ प्रथमसहस्रन एव न वेदानीं तदस्तीयादिकया प्रागुक्त्या ॥ युक्त्योच्यमानोऽसौ
'कर्मभोदेन वीरराश्ये छेदेसा भक्तो तस्मिन् उत्तरा भरणी उज्ज्वले डियस्त वदिया गया त च ददूण सीएवि वीररातिय सव्यं
छटिय, तादे मिमखाए पविद्या गणियाए दिद्या मा बम्ह 'गेमो विरज्जिदित्ति उरे से पोत्ती यदा सा नेच्छति, तेण भलिय-अच्छउ
पसा तन देययादिप्रा नेण य दो सीता पय्याविया-कोटिणो कोट्टीरो य, तस्मो सीसाण परंपरासो जातो ॥ एस
दुर्धोर्गवहादि के भाष्यगाथे—

उहाण पद्यत्त वोडियसिवभूउत्तरारि इम । मिच्छादसणमिणमो रएवीरपुरे समुप्पस ॥ १ ॥

✓ वोडियसिवभूओ वोडियलिंगस्त होइ उप्पत्ती । कोटिणकोट्टीरा परपराफासमुप्पसा ॥ २ ॥

व्याख्या—ऊहया' स्वधितर्का'मकया प्रसप्त प्रकृषित, वोटिपयासी कारिचविरुल्लण मुण्डमायत्तेन शिवभूतिथ वोटिक
शिवभूति स वोसरा य तद्वगिनी वोटिकशिवभूयुत्तरे ताम्याम् 'एवम् अनन्तरं यथास्योत्पत्तिस्तथाह—मिध्यायर्शनम्
'एणमो ति धार्ययादिइ रएवीरपुरे समुपपन्नम् । वोटिकशिवभूतेयोटिकलिङ्गस्य भययुपत्ति पठ्यते च योटिवलिङ्गस्य कालि
उल्लसी,' तत्र च वीरिङ्गन्पकोट्टीरी परम्परा अत्ययच्छिद्यशिवप्रशिव्यसेतानलक्षणा तस्याः स्पर्शो यत्र तत्परम्परास्पर्श यथा
भयतयेयमुपधो, अत्रेन कोटिङ्गयकोट्टीराभ्यां वोटिकसन्तानस्योत्पत्तिरुक्ता भवतीति गाथाद्वयार्थं ॥ १-२ ॥ एयता प्रत्येन धदा

१ धर्मोन्नेन वीररादिर्न एवसा गत तस्मात्तत्र भविनी उदने स्थितं यं दृश्य गता ॥ एहा तयाऽपि वीरर िके हवै सप्तं, तदा मिश्राये प्रविष्टा
मत्रिकया एहा माऽस्मासु लोचो मिरकणीत् इति उच्यते तस्या फेसिका ॥ सा नेच्छति तेन भवेत्तं सिद्धं एव तत्र देवतादत्ता । तेन च द्वौ शिष्यौ
प्रवाचितौ ऐतिह्यं च ददवीरथ तत्र सिध्यानां परम्परारम्भो जात ॥

दुर्लभत्वमुक्तम्, अस्याश्च सम्यक्स्वरूपत्वात् सम्यक्स्वरूपकत्वाच्च संयमस्य तस्याप्यनेनैव दुर्लभत्वमुक्तमेवेति भावनीयं । तथा चत्वारीत्यङ्गमित्यस्य च व्याख्याने चतुरङ्गभ्यो हितं तत्स्वरूपव्याघर्णेन चतुरङ्गीयमिति व्युत्पत्तिः सुप्तानेवेति निर्युक्तिरुता नोपदर्शिता । गतो नामनिष्पन्ननिक्षेपः, सम्प्रति सूत्रानुगमेऽस्वल्लितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं, तच्च—

चत्वारि परमंगणि, दुल्लहाणिह जंतुणो । माणुसत्तं सुई सद्धा, संजमंमि य वीरियं ॥ १ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘चत्वारि’ चतुःसहस्रानि परमणि च तानि प्रत्यासन्नोपकारित्वेन अङ्गानि च मुक्तिकारणत्वेन परमाङ्गानि ‘दुल्लहं भानि’ दुःखेन लभ्यन्त इति कृत्वा दुःखापानि ‘इह’ असिन्संसारे, कस्य ?—जायत इति जन्तुस्तस्य देहिन इत्यर्थः, पठ्यते च—‘देहिन’ इति, कानि पुनस्तानि ?—मनसि शेते मानुपः, अथवा मनोरपत्यमिति चाक्ये “मनोजातावज्यतो पुंश्च” (पा० ४-१-१६१) इत्यञ्जि प्रत्यये पुगागमे च मानुपस्त्वद्भावः मानुपत्वं-मनुजभावः, ‘श्रयणं’ श्रुतिः, सा च ‘अर्थप्रकरणादिभ्यः सामान्यशब्दा अपि विशेषेऽवतिष्ठन्ते’ इति न्यायाद्धर्मविषया, श्रद्धाऽपि तत एव धर्मविषया, ‘संयमे’ आश्रयविरमणाद्यात्मनि, चः समुच्चये भिन्नक्रमः, ततो विशेषेणेत्यति-प्रवर्त्तयति आत्मानं तासु तासु क्रियास्त्विति वीर्यं च-सामर्थ्यविशेष इति सूत्रार्थः ॥ १ ॥ तत्र यथा मानुपत्वं दुर्लभं तथा दर्शयितुमाह—

समावण्णाण संसारे, पाणागोतासु जाइसु । कम्मा पाणाविहा कइडु, पुढो विस्संभिया पया ॥ २ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘सम्’ इति समन्तात् आपन्नाः-प्राप्ताः समापन्ना णं इति वाफ्यालङ्कारे ष्वेत्याह—संसारे, तत्रापि ष्व ?—नाना इत्यनेकार्थः, गोत्रशब्दश्च नामपर्यायः, ततो नानागोत्रासु-अनेकाभिधानासु जायन्ते जन्तव आस्त्विति जातयः-क्षत्रियाद्याः तासु, अथवा जननानि जातयः ततो जातिपु-क्षत्रियादिजन्मसु नाना-हीनमध्यमोत्तममेदेनानेकं गोत्रं यासु तास्तथा तासु, अत्र हेतु-

माह—शियन्त इति कर्मणि-शानायरणीयादीनि 'नानाविधानि' अनेक प्रकाराणि 'वृत्ता' निर्बन्धं 'पुढो' चि पृथग् भेदेन, विमुक्त भवति ।-पञ्चरा, विस्मयि चि विन्दोरलक्षणित्वाद् विध-जगद् विभ्रति-पूरवन्नि कचित्कदादिदुत्तरया सर्वजगद्व्यापनेन विभ्रयुत, उक्त च—'नानि किर सो पपसो लोप वालग्यकोटिमित्तोऽपि । जम्भकमरणायाहा जतथ त्रिपहि न सपत्ता ॥१॥' इदं मुक्तं भवति-भयाव्यापि मानुषत्वे स्वतविचित्रकर्मानुभवत पृथग्जातिमामिन्य एव भवन्ति, का—'प्राजा.' जनसमूहरूपा, तदनेन प्राप्तमानुषत्वानामपि कर्मपरादिरिष्यन्तिपसन मनुष्यचतुर्गुणैरे हेतुदत्तः, यद्वा ससारे कर्माणि नानाविधानि वृत्त्या पृथगिति विधानु नानागोशानु भवेत्तुलकोपुद्गलक्षितानु जातिपु-देवापुत्पत्तिरूपासु समापन्ना—सम्प्राप्ता वृत्तन्त इति गम्यते, केति प्राप्तर, 'विधिमिता' तत्रातयिधममा सस्य प्रकमात्कर्मस्येव तद्विपाकरूपणस्यापरिधानात् का ?-प्रजायन्ते इति प्रजा—प्राणिन इति सम्यग्य, तदनेन प्राणिनो विविधेदेयादिप्रभवजन मूढत एत मनुष्यदुर्लभत्वे कारणमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥ असु मेवायं भाषयितुमाह—

गगया देवलोलसु, नरसुऽपि एगया । गगया आसुरे काये, आहृक्कम्मेहिं गच्छह ॥ ३ ॥ (सूत्रम्)

गगया—'पशदा' इत्येकस्मिन् शुभकर्मानुप्रयत्नाले दीव्यन्तीति देवा तेरा लोका—उत्पत्तिस्थानानि देवगत्यादिकुण्यप्रस्तु दयधिरपतया लोच्यन्त इति कृत्या तेषु देवलोकेषु, नरान् कायन्ति-योग्यतयाऽऽयन्तीति नरका तेषु रत्नप्रभादिषु नारकोत्यस्ति स्थानेषु, अपिशायस्य चार्यत्वात्तेषु च, 'पशदा' मनुमानुषगणेषु, तथा 'पशदा' तथाविधमायनाभावितान्तःकरणायसरे, असुराणा मयमासुरस्तम्-असुरसङ्गिधने, वीर्यत इति कायस्त, निकायमित्यर्थ, बालतपत्रभृतिभिरपि तस्याभिरिति दशानायं देवलोकौ

पादनेऽपि पुनरासुरकायग्रहणम्, अथवा देवलोकशब्दस्य सौधमादिषु रूढत्वात्तदुपादानमुपरितनदेवोपलक्षणम्, इदं बाधस्तन-
 देवोपलक्षणमिति न पौनरुक्त्यम्, 'आद्याकम्मेहि'ति आधानम्-आधाकरणमित्यर्थः, तदुपलक्षितानि कर्माण्याधाकर्मणि तैः, किमुक्तं-
 भवति ?-स्वयंचिह्नितरेव सरागसंयममहारम्भासुरभावनादिभिर्देवनारकासुरगतिहेतुभिः क्रियाविशेषैः यथाकर्ममिर्वा-तत्तत्तद्व्यञ्ज्य-
 चेष्टितैः 'गच्छति' याति, इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ तथा--

एगया खत्तिओ होई, तओ चंडालबुक्कसो । तओ कीडपयंगो य, तओ कुंथू पिवीलिया ॥ ४ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या--'एकदे'ति मनुष्यजन्मानुपलक्षणप्रकृत्युदयकाले 'खत्तिय'ति 'क्षण हिसायां' क्षणनानि क्षतानि तेभ्यस्त्रायत इति
 क्षत्रियो-राजा भवति, 'तंत' इति तदनन्तरं तको वा प्राणी 'चण्डालः' प्रतीतः, यदि वा शूद्रेण ब्राह्मण्यां जातश्चण्डालः, 'बोक्कसो'
 वर्णान्तरमेदः, तथा च वृद्धाः--"वंभणेण सुहीओ जातो गिसाउत्ति बुच्चति, वंभणेण वेसीप जातो अंगट्टोत्ति बुच्चति, तत्थ गिसा-
 पणं जो अंगट्टीते जातो सो बुक्कसो भणति" इह च क्षत्रियग्रहणादुत्तमजातयः चण्डालग्रहणान्नीचजातयो बुक्कसग्रहणाच्च सङ्कीर्ण-
 जातय उपलक्षिताः, 'ततो' मानुषत्वादुद्धृत्येति शेषः, 'कीटः' प्रतीतः 'पतङ्कः' शलभः, चः समुच्चये, ततस्तको वा 'कुन्थू' पिपी-
 लिक'ति, चशब्दस्य लुप्तनिर्दिष्टत्वात् कुन्थुः पिपीलिका च, भवतीति सर्वत्र सम्यध्यते, शेषतिर्यग्मेदोपलक्षणं चेतदिति सूत्रार्थः
 ॥ ४ ॥ किमित्थं पर्यटन्तस्ते निर्विद्यन्ते न वेत्याह--

एवमावट्टजोणीसुं, पाणिणो कम्मकिद्विसा । ण णिद्विज्जंति संसारे, सव्वेदुसु व खत्तिया ॥ ५ ॥ (सूत्रम्)
 कम्मसंगेहि संमूढा, दुक्खिया बहुवेयणा । अमाणुसासु जोणीसु, विणिहम्मंति पाणिणो ॥ ६ ॥ (सूत्रम्)

१ ब्राह्मणेन शूद्रायां जातो निगद इत्युच्यते, ब्राह्मणेन वैश्यायां जातोऽम्बष्ठ इति उच्यते, तत्र निगदेन योऽम्बष्ठः जातः स शूद्रासौ भण्यते,

व्याख्या—‘एषाम् असुतोत्तन्यायेन आवर्त्तनम् आवर्त्तं परितस्तं इति षोडशो गुचन्ति-मिथीभवन्ति कामंशरीरिण औदारि-
 कादिचातुरैरामु अन्तयो जुगन्ते तेय-ने ता इति वा योनय, आवर्त्तोपलक्षिता योनय आवर्त्तयोनय तासु, ‘प्राणिन’ अन्तय,
 कर्मणा-उत्तरूप विद्विषा अधमा कर्मकिल्बिषा, प्राहृतत्वाद्वा पूर्वापरमिषात, किल्बिषाणि क्लिप्तया निरुधन्यशुभानुरन्धीनि
 कर्मणि येषा ते किल्बिषकर्मण, ‘न निर्विचन्ते’ कदैतस्मिन्विचिरिति नोद्विजन्ते, न ता आवर्त्तयोनयः’ इत्याह-‘सप्तारं’ भवे,
 वेत्तिष के न निर्विचन्ते? इत्याह सर्वे ख ते अस्थान इत्यर्थोऽय-भनोद्विषायादयो धनवनकादयो वा सर्वार्थोस्तेष्विव ‘क्षत्रिया’
 राजान, विमुक्त भवति!-यथा मनोज्ञान् शम्भरीन् भुञ्जानानां तेवा तयोऽभिवर्धते, एव तासु तासु योनिषु पुन पुनरुत्पत्त्या
 सत्या कश्चलीभायमनुभयनामपि भवाभिनिविना प्राणिनामिति, नान्यथा वा तत्प्रतिपातार्थमुपलब्धयुरिति भाव । पाठान्तर
 ता ‘सत्यद् एष क्लिष्येति इयो मिश्रम’, तत सर्वे शवन्तदिभिरर्थं-प्रयोजनमस्येति सर्वार्थं क्षत्रिय, न वार्धाक्षपराज्य-
 तजन्, ततो यथाऽसौ न निर्विच्यते, अर्थात्सर्वार्थान् प्रार्थयमान, तथेतेऽपि प्राणिन सुखाम्यभिलषन्तोऽनिर्विषमावाध, कर्मभि-
 दानापरपीयादिभिः लक्षा-सम्यग्वा कर्मसङ्गास्ते, यद्वा कर्माणि-उत्तरूपाणि तत्तत्प्रियाधिशेषात्प्रकानि वा, तथा सत्यन्तेऽमीषु
 अन्तय इति सङ्गा-वाप्यादयोऽभिप्यङ्गयिषा, ततश्च कर्माणि ख सङ्गाध कर्मसङ्गा तेः सम् इति भृश मूढा-वैचित्त्यमुपागताः
 समूढा, ‘तु लभ’ भस्मात्तारमकं जातभैरगमिति बुद्धिक्ता, कदाचित्तन्मानसमेव स्यादत आह—‘बहुदेवता’-यद्वा यो देवता-शरीर
 व्याप्य देवा ते तथा, मनुष्याणामिमा मानुष्या न तथाऽमानुष्या, तासु-नरकतिवंगमधियोग्यादिदेवदुर्गलिसम्यग्निधनीषु ‘योनिषु’
 अभिहितकृपासु ‘विनिर्दयने’ विद्वेषेण निषात्यन्ते, अर्थात्कर्मभिः, षोडशे ?—न ता उत्तारं लभन्ते ‘प्राणिन’ अन्तय, तदनेन
 मरण्यावर्त्ते निर्देहाभावान् कर्मसङ्गसंमूढा दुःखोलुनरकादिगल्यनुषत्वेन प्राणिनो मनुष्यत्व न लभन्त एषुक्तमिति मन्त्र
 याथं ॥ ५—६ ॥ कथे तदि तद्व्याप्तिः! इत्याह—

कृत्वा द्विदोषेण दुर्लभं, यतः बहवः नैक एव रोचन्ते ।

चेति च शब्दस्यैवकारार्थत्वाच्चैव 'ण'मिति वाक्यालङ्कारे अथवा 'ण' ५ ५ ५ ५

तपचन्ते चारित्रमोहनीयकर्मोदयतः, सत्यकिंश्रुणिकादिवन्न कर्तुमभ्युपगच्छन्तीति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ सम्प्रति दुर्लभस्यास्य
तुल्यस्य फलमाह—

माणुसतंमि आयाओ, जो धम्मं सोच सहहे । तवस्सी वीरियं लद्धं, संबुडो निद्धणे रयं ॥ ११ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—'मानुपत्तवै' मनुजत्वे 'आयातः' आगतः, किमुक्तं भवति ?—मानुपत्तं प्राप्तो, य इत्यनिर्दिष्टस्वरूपो य एव कश्चि-
द्वर्गं श्रुत्वा 'सहहे'ति श्रद्धते-रोचयते 'तपस्सी' निदानादिविरहितया प्रशस्यतपोऽन्वितः, कथं ?—'वीर्यं' संयमोद्योगं लब्ध्वा
संवृतः स्थगितसमस्ताश्रवः, स किमित्याह—'निद्धणे'ति निर्धुनोति—नितरामपनयति रज्यते अनेन सच्छस्फटिकवच्छुद्धस्वभावोऽप्या-
माऽन्यथात्वमापाद्यत रजः—कर्म बध्यमानकं बद्धं च, नदपनयनाच्च मुक्तिं प्राप्नोतीति भावः, उभयत्र लिप्स्यमानसिद्धौ चे-
पा. ३-३-७) ति लट्, इह च श्रद्धानेन सम्यक्त्वमुक्तं, तेन च ज्ञानमाक्षिप्तं, प्रदीपप्रकाशयोरेव युगपदुत्पादात्तयोः, तथा च
सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्राणि मोक्षमार्गः' (तत्त्वा० अ. १-सू. १) इति न विरुध्यत इति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ इत्थमांशुणिमकं मुक्तिफल-
मुक्तम्, इदानीमिहैव फलमाह—

सोही उज्जुभूयस्स, धम्मो सुद्धस्स चिट्ठति । णिव्वाणं परमं जाइ, घयसिंत्तेव पावए ॥ १२ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—'एवम् अमुनोक्तन्यायेन आवर्त्तनम् आवर्त्तः-परिचयः इति योऽर्थो, युचन्ति-प्रिधीभवन्ति कामेजशरीरिण औदात्ति-
 वादिशरीरेषां जन्तवो जुहने सेवने ॥ इति वा योनयः, आवर्त्तोपलक्षिता योनयः आवर्त्तयोनयः तासु, 'प्राणिनः' जन्तवः,
 कर्मणा-उक्तकृतेण किन्त्रियाः-अथवाः कर्मोक्तिरियाः, प्राकृतत्वाद्वा पूर्वापरविषयतः, किन्त्रियाणि-क्षिप्रतया निरुद्धान्यशुभानुपपत्ति-
 कर्मोणि येषां ते किन्त्रियकर्मोणः, 'न निर्विच्यन्ते' कदैतद्विमुक्तिरिति नोद्विजन्ते, क्व या भावसंयोनयः? इत्याह-'संसारं' भवे,
 केचिदपि के न निर्विच्यन्ते? इत्याह-सर्वे च ते अप्येव इत्यर्थः-मयोऽप्यादयो धनवनकादयो वा सर्वार्थास्तेष्विव 'क्षत्रियाः'
 राजान, किमुक्त भवति!-यथा मनोज्ञान् शम्भूदीन् मुञ्चानानां तेषां सर्वोऽभिवर्धते, एवं तासु तासु योनिषु पुनः पुनरुत्पत्त्यो
 तस्यां कर्तृशरीरमायमनुभवतामपि भवामिनन्दिना प्राणिनामिति, कथमन्यथा न तत्प्रतिपातार्थमुपच्छेदयुरिति भावः । पाठान्तरं
 या-'सम्यग् इव सति' इत्यो मिश्रकर्म, ततः सर्वैः शयनादिमिर्यः-प्रयोजनमस्येति सर्वार्थः क्षत्रियः, स चार्थश्चरगम्यः
 तद्वत्, ततो यथाऽस्मी न निर्विच्यते, अर्थासर्वार्थोऽत्र प्रार्थयमानः, तर्पतेऽपि प्राणिनः सुखान्यभिलग्नस्तोऽनिर्विच्यमानाच्च, कर्ममभि-
 ज्ञानावरणीयादिभिः सन्नाः-सम्यग्भाः कर्मतद्वाक्यैः यदा कर्मोक्ति-उक्तरूपाणि तत्तद्विषयाविशेषावकाणि या, तथा सम्यग्येऽस्मीषु
 जन्तव इति सन्नाः-शब्दादयोऽभिपन्नप्रियाः, ततश्च कर्मोक्ति च सन्नाच्च कर्मसन्नाः तैः सम इति भूतं मूढाः-वैचित्र्यमुपागताः
 सममूढाः, 'यु स्वम्' असात्तावकं ज्ञातमिगमिति सुखिताः, कदाचित्तन्मात्रसमेव स्याद्वत् आह-'यदुवेदनाः'-यद्वयो वेदना-शरीर-
 व्यथा येषां ते तया, अनुपगणामिमा अनुप्या न तथाऽमानुष्याः, तासु-नरकतिर्ययाभियोग्यादिदेवदुर्गतिमन्त्रिणीषु 'योनिषु'
 भविषितरूपासु 'विनिहन्त्यन्ते' विशेषेण निपात्यन्ते, अर्थात्कर्ममंभिः, कोऽर्थः?—न ता उत्तारं कर्मने 'प्राणिनः' जन्तवः, तदनेन
 सत्यव्यायत्ते निर्वेदाभावात् कर्मसंस्रंसंमूढाः दुस्खेदुनरकादिगल्यनुत्तरणेन प्राणिनो अनुजत्वं न लभन्त इत्युक्तमिति सूत्र-
 वाप्यः ॥ ५-६ ॥ कथं तर्हि तद्व्याप्तिः? इत्याह—

कर्ममाणं तु पहाणाए, आणुपुद्दी कयाइ उ । जीवा सोहिमणुप्पत्ता, आगयंति मणुस्सयं ॥ ७ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘कर्मणां’ मनुजगतिविवन्धकानाम् ‘तुः’ पूर्वसाद्विशेषद्योतकः ‘पहाणाए’ति प्रकृष्टं हानम्-अपगमः प्रहाणं तस्यायो-लाभः प्रहाणायः तस्मिन्, यद्वा सूत्रत्वात् प्रहाणो प्रहान्या वा तद्विवन्धकानन्तानुबन्ध्यादिकर्मसु प्रहीणेषु, कुतश्चिदीश्वरानुग्रहादेस्तद्ग्राप्तेः, अन्यथा हि तद्वैफल्यपत्तिः, एतेन-‘अन्यो जन्तुरनीशोऽयमात्मनः सुखदुःखयोः । ईश्वरप्रोक्तो गच्छेत्, श्वश्रं स्वर्गमेव वा ॥ १ ॥’ इत्यपास्तं भवति, अथ कथं पुनस्तेषां प्रहाणिरित्याह—‘आनुपूर्व्या’ क्रमेण न तु अगित्येव, तयापि ‘कयाइ उ’ति तुशब्दस्यैवकारार्थत्वात्कदाचिदेव न सर्वदा, ‘जीवाः’ प्राणिनः ‘शुद्धिम्’ क्लिष्टकर्मविगमात्मिकाम् अनु-तद्धि घाति-कर्मपिगमस्य पश्चात्प्राप्ताः ‘आददते’ स्वीकुर्वन्ति मनुष्यतां, पाठान्तरतश्च ‘जायन्ते मणुस्सयं (सत्तयं)’ति सुव्यत्ययान्मनुष्यतायां तदैव तद्विर्वर्त्तकमनुजगत्यादिकर्मोदयादिति भावः, अनेन मनुजत्वविवन्धकर्मपिगमस्य तथाविधकालादिसव्यपेक्षत्वेन दुरापतया मनुष्यत्वदुर्लभत्वमुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥ कदाचिदेतदवाप्तौ श्रुतिः सुलभैव स्यादत आह—

माणुस्सं विगहं लहुं, सुती धम्मस्स दुल्लहा । जं सोचा एडिवज्जंति, तवं खंतिमहिंसयं ॥ ८ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘माणुस्सं’ति सूत्रत्वान्मानुष्यकं मनुष्यसम्बन्धितं विशेषेण गृह्यते आत्मना कर्मपरतन्त्रेणेति विग्रहस्तं मनुजगत्याद्युपलक्षितमौदारिकशरीरं ‘लहुं’ति अपेर्गम्यमानत्वात् लब्ध्वापि, ‘श्रुतिः’ आकर्णनं, कस्य ?-धारयति दुर्गतां निपततो जीवानिति धर्मः, तथा च वाचकः—“प्राग्लोकविन्दुसारे सर्वाश्वरसंनिपातपरिपठितः । धृञ् धरणाऽर्थो धातुस्तदर्थयागाद्भवति धर्मः ॥ १ ॥ दुर्गतिभयप्रपाते पतन्तमभयकरदुर्लभत्राणे । सम्यक् चरितो यसाच्चारयति ततः स्मृतो धर्मः ॥ २ ॥” तस्य-एवमन्वर्थनाप्तो धर्मस्य ‘दुर्लभा’ दुरापा प्रागुकालस्यादिहेतुतः, स च—‘मृद्धी शय्या प्रातरुत्थाय पेया, भक्तं मध्ये पानकं चापराहे । द्राक्षाखण्डं शर्करा

चार्यरात्रे, मोक्षध्याने गार्ग्यपुत्रेण दृष्टं ॥ १ ॥ इत्यादिमुक्तादिकल्पितोऽपि स्याद् अतस्त्वप्यपोहायाह-यं धर्मं धृत्वा 'प्रतिपद्यन्ते' अन्नेरुर्ध्वंति 'तपः' अनदानादि द्वादशविधम् 'क्षान्तिं क्रोधत्रयलक्षणां मानादित्ययोपलक्षणं' चेणा, 'अद्विसयन्ति' अद्विस्रताम्-अद्विस्रताम्-अद्विस्रताम्, अनेन च प्रपन्नमयतमुक्तम्, पतय्य शेपवतोपलक्षणम्, पतय्यशेषमन्त्रात्वात्तेषाम्, एतद्वृत्तितुल्यानि हि शेषव्रतानि, एवं च तपसः शान्त्यादिचतुष्टयस्य महारतपञ्चकस्य सामिधानादशविधस्यापि पतिधर्मस्याभिधानम्, एव च पद्यपि धृतेः शार्प्यं प्राधान्यं तथापि तस्यतो धर्मं एव प्रयानं, तस्या अपि नृपंशकादिदि, स एव वचकमेव परामृश्यते, अथवा काका मीयते- 'यद्' यस्मात् धृत्या प्रतिपद्यन्ते तपःप्रवृत्तिं साधुत्या 'मुखा' जायन्ति ब्रह्माणं, मोक्षा जायति पावनं' इत्याद्यागमात्, तत एवमन्ति-महार्थतया दुरापेयमिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥ धृत्यागमायपि धृत्वापुल्लभतामाह--

आहश्च सवर्णं तद्वुं, सद्धा परमदुल्लभा । सोवा जेयाउयं मगं, धहवे परिभस्सइ ॥ ९ ॥ [सूच्यम्]

एवाक्या--'माहश्च' इति कदाचित् 'यवणम्' प्रक्रमान्दमार्कपूर्णम्, उपलक्षणत्वात्प्रमुष्यत्वं च लक्ष्येति, भवि दाप्यस्म यम्यमानत्वात् लक्ष्यवि-अवाक्यायि 'धद्धा' दक्षिणया प्रक्रमान्दमार्कपूर्णं 'परमदुल्लभा' कतिशयदुल्लभा, कुतः पुनः परमदुल्लभत्वं मस्या इत्याह--'धृत्या' आकर्ण्यं न्यायेन चरति-अवर्त्तते नैयायिकः, न्यायोपपन्न इत्यर्थः, तं 'भागम्' सम्यग्दर्शनाद्यात्मकं मुक्ति-पयं बहयः केन एव, परि इति सर्वप्रकारं 'मम्मर' इति अवर्त्तन्ति-च्यवन्ते प्रक्रमान्दमार्कपूर्णं देव, यथा जमालिमधृतयो, यथा मांदांमप्यैति तद्विन्दाभण्णियत् परमदुल्लभमिति भावः । एवं केचिन्निदवचक्यतो एवाक्यातवन्तः, उचितं चेतद्व्यास्त (व्यस्ति) इति सूत्रार्थं ॥ ९ ॥ एतत्तत्रयायाभावापि संवयवीर्यदुल्लभत्वमाह--

धृत्या जानाति कल्याणं धृत्वा जानाति पापकम्

सुहं च लडुं, सद्धं च, वीरियं पुण दुल्लहं । बहवे रोयमाणाऽवि, णो य णं पडिवज्जइ ॥ १० ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—श्रुतिं च शब्दान्मनुष्यत्वं च 'लडुं'ति प्राग्वह्यत्वापि, श्रद्धां च वीर्यं प्रकृमात् संयमविषयं, पुनःशब्दस्य विशेष-
कत्वाद्विशेषेण दुर्लभं, यतः बहवः नैक एव रोचमाना अपि न केवलं प्राप्तमनुष्यत्वाः शृण्वन्तो वेत्यपिशब्दार्थः, श्रद्धां च अपि,
नो चेति, च शब्दस्यैवकारार्थत्वाच्चैव 'ण'मिति वाक्यालङ्कारे अथवा 'णो य णं'ति सूत्रत्वाच्चो एतं 'पडिवज्जति'ति तत एव
प्रतिपद्यन्ते चारित्रमोहनीयकर्मोद्दिश्यतः, सत्यकिंश्रणिकादिवन्न कर्तुमभ्युपगच्छन्तीति सूत्रार्थः ॥ १० ॥ सम्प्रति दुर्लभस्यास्य

चतुरङ्गस्य फलमाह—

माणुसत्तंमि आयाओ, जो धम्मं सोच सद्देह । तवस्सी वीरियं लडुं, संवुडो निडुणे रयं ॥ ११ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—'माणुपत्थे' मनुजत्वे 'आयातः' आगतः, किमुक्तं भवति ?—माणुपत्थं प्राप्तो, य इत्यनिर्दिष्टस्वरूपो य एव कश्चि-
द्धर्मं श्रुत्वा 'सद्देह'ति श्रद्धां रोचयते 'तवस्सी' मिदानादिविरहितया प्रशस्यतपोऽन्वितः, कथं ?—'वीर्यं' संयमोद्योगं लब्ध्वा
'संवृतः' स्थगितसमस्ताश्रयः, स किमित्याह—'णिडुणे'ति निर्धुनोति—नितरामपनयति रज्यते अनेन सच्छस्फटिकवच्छुद्धस्वभावोऽप्या-
त्माऽन्यथात्वमापाद्यत रजः—कर्म बध्यमानकं बद्धं च, नदपनयनाच्च मुक्तिं प्राप्नोतीति भावः, उभयत्र लिप्स्यमानसिद्धौ चे-
(पा. ३-३-७) ति लट्, इह च श्रद्धानेन सम्यक्त्वमुक्तं, तेन च ज्ञानमाक्षिप्तं, प्रदीपप्रकाशयोरिव युगपदुत्पादात्तयोः, तथा च
'सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र्याणि मोक्षमार्गः' (तत्त्वा० अ. १-सू. १) इति न विरुध्यत इति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥ इत्थमासुष्मिकं मुक्तिफल-
मुक्तम्, इदानीमिहैव फलमाह—

सोही उज्जुभूयस्स, धम्मो सुद्धस्स चिट्ठति । णिव्वाणं परमं जाइ, घयसित्तेव पावए ॥ १२ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—शुद्धि' कथायवाश्रुव्यापगमो, भवतीति पश्यते, 'अशुभतस्य' चतुरङ्गप्राप्त्या मुक्तिं प्रति प्रगुणीभूतस्य, तथा च
 'धर्म' धान्त्यादि 'शुद्धस्य' शुद्धिप्राप्तस्य 'निष्ठति' अविचलिततयाऽऽस्ते इति, अशुभस्य तु कदाचित्कथायोदयात्तद्विचलनमपि
 स्यादित्याशय, तदवस्थितो न निर्माणे 'निवृत्तिनिर्वाण स्वास्थ्यमित्यर्थे 'परमं प्रष्टव्यम्' पगमासपरिणाम समने घतरियाण तेयहेतुं
 वीर्ययति' इत्याद्यागमेनोक्त 'नेपास्ति राजराजस्य तस्युप मित्यादिना वा वाचकचर्चनेनानूदिते 'याति प्राप्नोति, क इव ?- 'य-
 त्रिसेय' ति इयस्य मिश्रप्रमत्तान् पृतेन सितने धृतसिक्तं पुनर्तीति पायवः-अग्नि', ओकप्रसिद्धया, समग्रप्रसिद्ध्या तु पापहेतु
 तदापापक तद्वत्, न च न तथा तृणादिभिर्दीप्यते यथा पृतेनेत्यस्य पुनसिक्तस्य निवृत्तिरनुगीयते, ततो विदेवेणास्य एणान्त-
 मेवाभिप्रायमिति भावनीये, यद्वा निर्वर्णमिति जीपन्मुक्तिं याति, - 'निश्चितमयमनुनां वाक्याय मनोविकारदृष्टानाम् । विनिवृत्तपरशाना
 मिदंय मोक्षः सुचिद्विज्ञानाम् ॥ १ ॥' इति पयनात्, कथयन् सन् ?-धृतमिक्पापक एव तपदेवज्ञसा ज्वलितत्वेन धृततप्यितामि
 समान इति नृणां ॥ १२ ॥ पठन्ति च नागानुनीया - " धाखा सपर्यं लक्ष्मं, इदंय साय आयते । तेयते तेजसपद्मे, ययसिसेय
 पायद ॥ १ ॥ ति" तत्र धनुष्यो चतुष्पङ्गां सपदा समन्ति प्रथमाग्रमुप्यस्यादिविण्या लक्ष्म्या इदंय लोके लायद् भास्तां परत्र, 'धाजते'
 धानधिया शोभते, 'तेजते' दीप्यते तेजसा-धर्मासपोन्नितेन सपद्यो-धुनस्तेत्र सम्पद्य, जेग प्राग्यदिति सूत्रार्थं ॥ १२ ॥ इत्य
 मामुत्तिप्रसंगेदिकं न चानुपपत्त्यं शिष्योपदेशमाह—

विविच फम्पुणो हेडं, जसं संविणु गंतिप । पादय सरीरं द्विषा, उदं पक्कमती दिसं ॥ १३ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—'विमिश्र' ति वेविमिच पृथक् पृथक् 'कर्मण' प्रस्तापान्मानुपपत्त्यादिविषयकस्य 'हेलुम्' उपादानकारण-मिष्ट्यात्वा

विरत्यादिकं, तथा यशोहेतुत्वाद्यशः-संयमो विनयो वा, यदुक्तम्-^१“एवं धम्मस्स विणओ, मूलं परमो से मोक्खो । जेण कित्तं सुयं सिग्घं, णीस्सेसं चाभिगच्छइ ॥ १ ॥” इति, तत् ‘सञ्चिनु’ भृशमुपचितं कुरु, कया ?-क्षान्त्या, उपलक्षणत्वान्मादंवादिभिश्च, ततः किं स्यादित्याह-‘पाढवं’ ति पार्थिवमिव पार्थिवं शीतोष्णादिपरिपहसहिष्णुतया समदुःखसुखतया च पृथिव्यामिव भवं, पृथिवी हि सर्वसहा, कारणानुरूपं च कार्यमिति भावो, यदि वा पृथिव्या विकारः पार्थिवः, स चेह शैलः, ततश्च शैलेशीप्राप्त्य-पेक्षयाऽतिनिश्चलतया शैलोपमत्वात्परमसिद्ध्या वा पार्थिवं ‘शरीरं’ तनुं ‘हित्वा’ त्यक्त्वा ऊर्ध्वं दिशमिति सम्बन्धः, ‘प्रक्रामति’ प्रकर्षेण गच्छति येन भवानिति उपस्कारो, यद्वा सोपस्कारत्वात् सूत्राणामेवं नीयते-यत एवं कुर्ध्वन् भव्यजन्तुरूर्ध्वं दिशं प्रक्रामति ततस्त्वमतिदृढचेता इत्थमित्थं च कुर्वित्युपदिश्यते, प्रक्रामतीति वर्त्तमानसामीप्ये वर्त्तमाननिर्देश आसन्नफलावाप्तिसूचक इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ इत्थं येषां तद्भव एव मुख्यवाप्तिस्तान् प्रत्युक्तं, येषां तु न तथा तान्प्रत्याह-

विसालिसेहिं सीलेहिं, जक्खा उत्तर उत्तरा । महासुक्का व दिप्पंता, मन्नंता अपुणोच्चयं ॥ १४ ॥ सूत्रम् ॥

अपिपया देवकामाणां, कामरूवविउविणो उडुं कप्पेसु चिट्ठति, पुवा वाससया बहू ॥ १५ (सूत्रम्) व्याख्या-‘विसालिसेहिं’ति मागधदेशीयभाषया विसदृशः-स्वस्वचारित्रमोहनीयकर्मक्षयोपशमापेक्षया विभिन्नैः ‘शीलैः’ व्रतपालनात्मकैरनुष्ठानविशेषैः, किम् ?-इज्यन्ते पूज्यन्त इति यक्षाः, यान्ति वा तथाविधद्विसमुदयेऽपिक्षयमिति यक्षाः, उर्ध्वं कल्पेपु तिष्ठन्तीति उत्तरेण सम्बन्धः, ‘उत्तरोत्तराः’ उत्तरोत्तरविमानवासिनः, उत्तरो वा उपरितनस्थानवर्त्युत्तरः-प्रधानो येषु तेऽमी उत्तरोत्तराः ‘महाशुक्ला’ अतिशयोज्ज्वलतया चन्द्रादित्यादयः, त इव ‘दीप्यमानाः’ प्रकाशमानाः, अनेन शरीरसम्पदुक्ता, सुखसम्पदमाह-मन्यमाना’ मनसि अवधारयन्तः शब्दादिविषयावाप्तिसमुत्पन्नरतिसागरावगाढतयाऽतिदीर्घस्थितितया वा, किम् ?-न

गुणधनम् मनुनः पश्यस्तम्-अधस्तिर्यगादिपूतस्यभावं, यदुक्तं 'मन्यमाना मनुनः पश्यन्ति, तत्रोक्तमेव हेतुं सूत्रद्वाराह- 'अप्यया' इत्यादिना, 'अप्यया' ग्राह्यतस्तुल्यतेन दोषिता इव, केयम्!-काम्यन्ते-अमिलप्यन्ते इति काया देवानां कामा देवकामाः-दिव्या इनामस्पर्शादया, 'कामस्पर्शविश्रित्यजो'स्ति सूत्रस्यात्कामस्पर्शविहरणा-यथेष्टरूपभिर्यत्नैर्नशक्तिसमन्विताः, कुर्वन्ति हि ते उत्तर-वैदियाणि समवसरणागमनादिषु तथा तथेति, येऽपि प्रयोजनाभावाच्च कुर्वन्ति तेषामपि शक्तिरस्येवेत्येवमुच्यते, 'उच्यं' कल्पो-परिवर्तिषु प्रेयेषदेख्यनुसरतिमानेषु च कल्पेषु सौधर्मादिषु यदि वा-ऊर्ध्वम्-उपरि कल्प्यन्ते विशिष्टपुण्यभाजावद्यस्थितिष्वप्य-तथेति सौधर्मादिषु प्रेयेषकावयध मय्येऽपि कल्पा एव तेषु 'तिष्ठन्ति' आयु स्थितिमनुपालयन्ति पूर्व्याणि-परमसन्तिकोटिलक्षणाद-पश्चात्कोटिलक्षणापरिमितानि यद्वति, अप्यन्तोऽपि पश्योपमस्थितिस्त्यात्, तथापि च तेषामसङ्ख्येयानामेव सम्प्रयास, एव यथे-शताम्यपि यद्वति, पूर्व्यैर्व्यशताम्युपासैव चरणयोगफल्येन विशेषतो देशनीचित्यमिति व्याकृतार्थमित्युपन्यास इति सूत्रार्थः ॥१४-१५॥ तत्रिमेवामेतावदेव फलमित्याशङ्क्याह-

तत्थ विद्या जहावाणं, अयत्वा आउमरिण पुया । उवेति माणुसं जोणि, से दसंगेऽभिजायद ॥१६॥ (सूत्रम्)

व्याख्या- 'तत्र' तेषूक्तस्योक्तसिद्धान्तेषु 'स्विया' इत्यादिना यथास्थानम्' इति यद्यस्य स्वानुष्ठानानुसृतं यदिन्द्रदिव्यं तस्मिन् यथाः 'आयु क्षये' स्वजीवितायसात्रे 'कपुताः' अथा 'उवेति'स्ति उपयन्ति मनुष्याणामिव मानुषी तां 'योनिम्' उत्पत्ति-स्थानं, तत्र च 'से' इति स साचदोगकुशलकर्मा कथिजन्तुः दशाङ्गानि भोगोपकरणानि वक्ष्यमाणान्यस्येति दशाङ्गः अभिजायते, परकपयनत्रिदंदास्तु विमरसनीलतपा कथिदशाङ्गः कथिदवाद्वादिरेषि जायत इति वैचित्र्यसूचनायं, यदा 'से' इति सूत्रस्यात् मेयां दशानामङ्गानां समाहारो दशाङ्गी, ग्राह्यतया च पुंसा निर्देशः 'अभिरुच्यते' उपभोग्यतयाऽऽभिमुख्येनोत्पद्यत इति सूत्रार्थः ॥१६॥ अति पुनर्दशाङ्गानीत्याह-

खित्तं वत्थु हिरणं च, पसवो दासपौरुसं । चत्तारि कामलंधाणि, तत्थ से उववज्जइ ॥ १७ ॥

मित्तवं नाइवं होइ, उच्चागोत्ते य वण्णवं । अप्पायंके महापन्ने, अभिजाय जसो बले ॥ १८ ॥ (सूत्रम्)

व्याख्या—‘क्षि निवासगत्योः’ क्षियन्ति निवसन्त्यस्मिन्निति क्षेत्रं-ग्रामारामादि सेतुकेतूभयात्मकं वा, तथा वसन्त्यस्मिन्निति वास्तु-खातोच्छिन्नोभयात्मकं ‘हिरण्यं’ सुवर्णम्, उपलक्षणत्वात् रूप्यादि च, ‘पशवः’ अश्ववादयः, दास्यते-दीयते पश्य इति दासाः-पौष्यवर्गरूपास्ते च पौरुसंति-सूत्रत्वात्पौरुषेयं च-पदातिसमूहः दासपौरुषेयं, ‘चत्वारः’ चतुःसङ्ख्याः, अत्र हि क्षेत्रं वास्त्विति चैको हिरण्यमिति द्वितीयः पशव इति तृतीयो दासपौरुषेयमिति चतुर्थः, एते किमित्याह—काम्यत्वात् कामाः-मनोला-शब्दादयः, तद्धेतवः स्कन्धाः पुद्गलसमूहाः ततः कामस्कन्धाः, यत्र भवन्तीती गम्यते, प्राकृतत्वाच्च नपुंसकनिर्देशः, ‘तत्र’ तेषु कुलेषु ‘से’ इति स ‘उपपद्यते’ जायते । अनेन चैकमङ्गमुक्तं, शेषाणि तु नवाङ्गान्याह—मित्राणि-सहपांशुकीडितादीनि सन्त्यस्येति मित्रवान्, शतयः-स्वजनाः सन्त्यस्येति ज्ञातिमान् भवति, उच्चैः लक्ष्म्यादिक्षयेऽपि-पूज्यतया गोत्रं-कुलमस्येत्युच्चैर्गोत्रः, चः समुच्चये, वर्णः-श्यामादिः क्षिगधत्वादिगुणैः प्रशस्योऽस्येति वर्णवान्, ‘अल्पातल्कः’ आतल्कविरहितो नीरोग इत्यर्थः, महती प्रज्ञाऽस्येति मद्वाप्रज्ञः-पण्डितः, ‘अभिजातः’ विनीतः, स हि सर्वजनाभिगमनीयो भवति, दुर्विनीतस्तु शेषगुणान्वितोऽपि न तथेति, अत एव च ‘जसो’ति यशस्वी, तथा च सति ‘बले’ति बली कार्यकरणं प्रति सामर्थ्यवान्, उभयत्र सूत्रत्वान्मत्वर्थीयलोपः, परैकोऽपि हि मित्रत्वादिगुणस्तत्तत्कार्याभिनिर्वर्त्तनक्षमः, किं पुनरमी समुदिताः?, शरीरसाध्यं चिह्नं बलाति ॥ १७-१८ ॥ तत्किमेवंविधगुण-सम्पत्समन्वितं मानुषत्वमेवं तत्फलमित्याह—

भोच्चा माणुस्सए भोए, अप्पडिरूवे अहाउयं । पुंघिं विसुद्धसद्धम्मे, केवलं वोहि वुज्झिया ॥ १९ ॥ [सूत्रम्]

व्याख्या—‘भुक्त्वा’ आसेव्य ‘मानुष्यकान्’ मनुष्यसम्वन्धिनः भुज्यन्त इति भोगः—मनोलाशब्दादयस्तान्, अविद्यमान

प्रतिरूपमतिप्रकर्षयेनानन्यतुल्यमेवामित्यप्रतिकृपा तात्, 'यथायु' मायुयोऽनतिवशेन पूर्वे-पूर्वअम्भविद्युद्धो निदानादिरहितत्वेन 'सदगमे (मी) गोभनो घर्मोऽस्येति विद्युदसदगमो, केषलत्वाच्च 'घर्मोदनिचु केवळा दिति (जा० ५-४-१२४) इत्यनिचु भवति, 'केवलगम्' केल्लङ्गो 'बोधि जिनप्रणीतधर्ममयातिलशया 'कुण्वा' मनुसूय प्राप्येतियायत् ॥ १९ ॥ ततोऽपि किमित्याह—

घउउरं दुल्लभं मचा, संजमे पडिबच्चिया । तबसा धुतकम्मसे, सिंदे भवति सासए ॥ २० ॥ तिचेमि (सूत्रम्)

व्याख्या—यत्तुर्णामज्ञानो समाहारमनुद्धो नामधितत्वरूपा 'दुल्लभो' दुष्प्राप्तो 'मत्वा' भ्रातृत्वा 'सयम' सर्वेसावद्ययोगादितिरूपं 'प्रतिपच भासेय्य, 'तपसा' यातेनान्तरेण च धुतम्-अपनीत, कम्मसिति-कम्ममंग्निधकपरिभाषया सत्कम्मनिनेति धुतचमीसा, तदपनयनाच्च वधादीनामप्यर्थतोऽपनयनमुक्तेय, यदा धुता कर्मणोऽद्या भाषा येन स तयाविध, किमित्याह—सिन्दो भवति, स च किमाजीयिकमतपरिकल्पितसिद्धयत् पुनरिहंति उत नेत्यत आह—'प्राप्यत' शब्दद्रव्यमात्, शब्दद्रव्येन च पुनर्भवे निपण्यनचर्ममीजात्यन्त्रिकोच्छेदात्, तथा आह—'दग्धे बीजे यथाऽप्यन्ते, प्रादुर्भवति नादुर । कर्मबीजे तथा दग्धे, न रोहति भयादुर ॥ १६" इति, इह धुतस्तस्येहागमनचरणमतिमोदयिलसितं, तथा च स्तुतिरुत्-दग्धेभ्यम पुनरुपति भय प्रमप्य, त्रिर्वाणमप्यनयधारितमीदृशिनृत् । सुक स्वयंकृतमयस्य यत्तपंदारस्वच्छाभनप्रतिहलेष्यह मोदराज्यम् ॥ १ ॥ इति सूत्रार्थं ॥१॥ इति परिसमाप्त्तौ, प्रथमि प्राग्वदिति । उक्तोऽनुगमः, सम्यति तथा, तेऽपि प्राग्वदेव । इति भीशान्वाचार्यविरचितायां शिष्य-वित्तायांमुचराप्यनटीकायां तृतीयमप्ययन समाप्तमिति ॥

तृतीयमप्ययनं समाप्तम् ॥

॥ इति श्रीउत्तराध्ययनसूत्रे प्रथमोभागः समाप्तः॥

